ॐ श्री

प्रेमतरंगपुष्पांजलि

श्रीइष्ट सद्गुरूपरमात्मन्

आपश्री आ शीशुना परापूर्वना इष्टश्री सद्गुरु छो अने आ शीशु पण आप इष्टश्रीनो परापूर्वनो अनन्य दासानुदास छे. आप इष्टश्री आपना अनवधि कृपावत्सलदेकरीने तेने क्षणेकाळमां आपनी निष्कंटक अने निर्भय रक्षकसत्तानळे राखी, योगक्षेमथी वहन करावी, तेना व्यवहार तथा परमार्थ उभयनी सिद्धि करवा निरंतर सद्प्रयत्नमां प्रेरो छो, जेथी अनुभवपूर्वक जे वास्तविक ज्ञानरूपि प्रसादि तेने प्राप्त थाय छे, ते गुरुप्रसादिथी तेनुं, तेना आप्तवर्गनुं, अने प्रनमपाप्रनुं परमहित साधवाना साधनरूप आ 'स्पर्श—कान्त' नो धर्म नामनो प्रथम ध्वनिरूप परेवोप्रंथ करीने आप इष्टश्रीना चरणकमलमां पुनःपुनः साष्टांगदंडवत्सह सप्रेम अर्पण करुं छुं.

अगरचन्द भैरोदान सेठिया।
जैन दानालय।
बीकानेर, (राजपूताना)

—ૐશ્રી—

—ઉપોદ્ઘાત—

भोगामेघवितान मध्य विलसत्सौदामिनी चञ्चला,
आयुर्वायुविघट्टिताभ्रपटली लिनाम्बुवद्भंगुरं;
लोला यौवनलालना तनुभृतामित्याकलय्यद्रुतं,
योगे धैर्य समाधि सिद्धि सुलभे बुद्धि विदध्वं बुधाः (ભર્તૃહરિ.)

જેમ મેઘમંડલમાં ચમકતી વિદ્યુત ચંચલ અને અસ્થિર છે. જેમ વાયુથી ઘસડાઇ આવેલી વાદળીઓમાં ભરાયલું જળ ચંચલ અને અસ્થિર છે. તેવીજ રીતે આ સંસારના ભોગો, આયુષ્ય તથા મનુષ્યમાં રહેલી યૌવનની લાલસા અસ્થિર અને ચંચલ છે. તો હે પ્રાજ્ઞ જેમાં ધૈર્ય રાખવાથી સહેલાઈથી સમાધિ સિદ્ધ થાય છે તેવા પરમ યોગમાં નિરંતર તારી બુદ્ધિને દૃઢ કર! અર્થાત આ આગમાપાયી સંસારના અસ્થિર સુખનો ત્યાગ કરી ધૈર્યધારી સત્ચિદ્ અને આનંદસ્વરૂપ પરમાત્માના વાસ્તવિકસ્વરૂપની અભિમુખ થા!

શ્રી ઈષ્ટની સંપુર્ણ ભક્તિદ્વારા તત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી આત્માનંદરૂપિ પ્રસાદિ લેવાની જીજ્ઞાસા આબાલવૃદ્ધ સર્વ મનુષ્યોમાં એક સરખીરીતે રહેલી છે; કારણ કે પરમાત્મતત્વ સર્વત્ર વ્યાપક હોવાથી પ્રાણીમાત્રમાં રહેલી તે શુભ જીજ્ઞાસા અંતરાત્માની અંશરૂપ પ્રેરાએલી એક શક્તિ છે, અને તેથી તે આત્મસ્વરૂપ છે એમ જે આત્મદર્શીસત્પુરૂષોનું માનવું છે તે લેશપણ અસત્ય નથી. આત્મજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાની જીજ્ઞાસા તે પરમાત્માની અનંત શક્તિઓ પૈકીમાંની એક શક્તિ છે, તેથી જેમ પરમાત્માસર્વત્ર સમાન રહે છે તેવીજ રીતે આ જીજ્ઞાસા રૂપ તેની શક્તિ પણ સર્વમાં સમાન છે એ વાર્તા પણ સિદ્ધ થાય છે. યદ્યપિ તે જેટલે અંશે પ્રાણીમાં જાગ્રત હોય છે તેટલેજ અંશે તે પ્રાણીને અધિકાર અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે છે. આ સ્થળે એમ કહેવું નથી કે જ્યારે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિઅર્થે સર્વને સરખી જીજ્ઞાસા રહેલી છે ત્યારે સર્વકોઇ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષના અધિકારિ બને છે. પણ તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને દુઃખ માત્રની નિવૃત્તિની ઇચ્છા સર્વ કોઇના અંતરમાં જોકે રહેલી છે છતાં પૂર્વરચિત અનેક શુભસંસ્કારોવડે કિંવા પ્રાપ્તજન્મના શુભકર્મોવડેકરીને જેનામા તે જીજ્ઞાસા દૃઢ અને જાગ્રત થએલી હોય છે તેજ મુ-

મુમુક્ષુ અને અધિકારી ગણાય છે. જેનામાં આ જીજ્ઞાસા સંપૂર્ણપણે જાગ્રત થએલી હોય છે તેનો તો એવો દ્દઢ નિશ્ચય હોય છે કે 'આ અસાર સંસારની રાગદ્વેષ અને ક્લેશમય સ્થિતિનો યથા-સ્થિત પરિત્યાગ અને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ એ બે વસ્તુ પ્રાણીને પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી આ અમુલ્યમનુષ્યદેહની કોડીની પણ કિંમત નથી. મનુષ્ય જીવન ત્યાં સુધી વૃથા છે.' આ પ્રકારના દ્દઢ નિશ્ચયપૂર્વક ઉચ્ચસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે જેના હૃદયમાં સંપુર્ણપણે ઉત્કંઠા જાગ્રત થએલી છે, અને તેથી કરીને શ્રી-સદગુરૂએ અને સત્શાસ્ત્રોએ પ્રતિપાદન કરેલા વિહિત સાધનો સિદ્ધ કરવા જે નિરંતર પ્રયત્ન સેવેછે, તેજ મુમુક્ષુ અને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના યથાર્થ અધિકારિ છે. આજકાલ આત્મજ્ઞાનના સાધનરૂપ સરસ અને સરળ શૈલિવાળા અનેક ગ્રંથો પ્રકટ થયા છે અને થાય છે પણ તે ગ્રંથો વિશેષ ગુઢાર્થવાળા હોવાથી, અને સાધારણમતિના સ્ત્રીપુરૂષ આબાલ વૃદ્ધને સરખી રીતે સરળતાથી સમજાય તેવા નહીં હોવાથી આ સ્પર્શકાન્ત આરધ્વનિરૂપ ચાર ભાગમાં પ્રકટ કરી તે ઉદ્દેશ સાચવવાપ્રવૃતિ સેવી છે. વાસ્તવિક રીતે જોતાં આ સ્પર્શકાન્ત જેવા ગ્રંથોને સર્વ સ્થળે અનુમોદન અને સમર્થન મળે એમાં આશ્ચર્ય સરખુ કશુંજ નથી; તેનું કારણ કે તેઓ આપણા પૂર્વજોના અને વ્યાસ, વાલ્મિક, પારાશર ઇત્યાદિ તત્વવિદ્પુરૂષોના એકપણે અદ્દશ્ય અને ગુપ્તપણે ભરાઈરહેલા પવિત્ર ગહન અને ગંભીર વિચારો તથા આપણા સનાતન વેદધર્મના રક્ષણાર્થે સ્થાપન કરેલા તેમના સત્ય અને રસિક દ્દષ્ટાંતસિદ્ધાંતો પ્રકટ કરે છે. તેમજ આવા ગ્રંથોના અધ્યયનથી કિંવા પઠન પાઠનથી અધિકારિના, હૃદયબળ અધ્યાત્મબળ અને માનસબળમાં નિરંતર વૃદ્ધિ થાય છે. આથી આવા ગ્રંથોનોજ સ્વિકાર થતો આપણે જ્યાંત્યાં અનુભવીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં પણ અનુભવીશું. વળી પાશ્ચાત્ય પ્રજા પણ આવા આત્મોન્નતિ કરનારા ગ્રંથોનો પ્રેમપૂર્વક આદરસત્કાર કરે છે તેનું કારણ એ છે કે આ સ્પર્શકાન્ત જેવા ગ્રંથોદ્વારા પ્રકટ થયેલા સાધનોની સરળતાની દિન પ્રતિદિન ખાત્રી થવા લાગી છે; તેઓને હવે સારી પેઠે સમજાયું છે કે આવા ગ્રંથો તે એક મહાત્માની પ્રસાદીરૂપ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું પરમ શ્રેયસ્કર સાધન છે.

તાત્પર્યમાં એટલુંજ કે આવા ગ્રંથો જનસમુદાયનું પરિણામે શ્રેય સાધનારા હોવાથી, વાસ્તવિક અધિકારિને શુભ ફલની પ્રાપ્તિ કરાવ્યા વગર રહેતા નથી એ નિસંશય છે. છતાં પણ અનધિકારિને કોઇ પ્રકારની હાની કરતા નથી એતો સ્પષ્ટજ છે.

જેની પાસે સ્પર્શમણિ હોય અને તે જેમ લોઢાને સુવર્ણ બનાવવા શકિતમાન થાય છે, તેવીજરીતે આ **સ્પર્શકાન્ત** સત્પુરૂષની પ્રસાદિરૂપ હોવાથી અધીકારીના નેત્રોને તેનો સ્પર્શ થતાં વર્ણાશ્રમની અને ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થની, સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાના યથાર્થમાર્ગને સત્વર સુઝાડે છે, એટલુંજ નહીં પણ અજ્ઞાની અને મૂઢપુરૂષોને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના સરળમાર્ગને સત્વર દેખાડી, વિહિત માર્ગે ચડાવવા સમર્થ કરે છે. તે સિવાય સ્ત્રિપુરૂષ આબાલવૃદ્ધને પોતાના કલ્યાણના માર્ગો પ્રેરે છે. તાત્પર્યમાં એટલુંજ કે 'આ **સ્પર્શકાન્ત**' સ્પર્શમણિરૂપ સર્વને અસર કર્યાવિગર રહે તેમ નથી એમ સમજી તેમાં સર્વને તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય પોતાને જોઇતી સામગ્રીઓ આપી આ ધર્મનો ધ્વનિરૂપ પ્રથમ ગ્રંથ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે, તો મારા મુમુક્ષુ વાંચકવૃંદ તેનો પ્રેમપૂર્વક અંગિકાર કરશે તેવી તેના પ્રકટ કરનારના અને લખનારના હૃદયમાં આશા છે.

આ એકજ પુસ્તકમાં એકીવખતે આત્મજ્ઞાનની સામટી સામગ્રીઓ આપવી અનુચિત જણાયાથી તે સર્વ સામગ્રીઓને **'સ્પર્શકાન્ત'** ના ચાર ધ્વનિરૂપ ચાર ભાગમાં પ્રકટ કરવી અત્યંત યોગ્ય ધારી છે. કારણ કે જેમ ચાર દિવસ ચાલે તેટલો અહાર એકીવખતે લઈ શકાતો નથી અને કદાચિત્ લેવામાં આવે છે તો તે પચવી શકાતો નથી, તેવીજરીતે સઘળીસામગ્રીઓ એકદમ ગ્રહણ કરવામાં આવેતો, તે મગજ કપાટમાં બધી એકી વખતે સમાઇ શકતી નથી, અગર કદાચ સમાય છે તો યથાસ્થિત તે જોઈએ ત્યારે ઉપયોગમાં લેવાય તેવીરીતે નિયમીત ગોઠવી શકાતી નથી માટે થોડી થોડી સર્વ પ્રકારની અનુકુળ સામગ્રીઓ આ **સ્પર્શકાન્ત** ના **ધર્મ** નામના પ્રથમધ્વનિરૂપ પેહેલા ભાગમાં આપી સજ્જન મુમુક્ષુ વાંચકવૃંદની અનુકુળતા સાચવાનો ઉદ્દેશ રાખ્યો છે તે આથી સહજમાં સ્પષ્ટ થશે.

विषयानुक्रमणिका.

પ્રકરણ ૯ મું.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

[illegible]

ॐ श्री गणेशाय नमः ।

स्पर्श—कान्त.

(प्रथम ध्वनि.)

[प्रहर्ष—धर्मपरिशीलन.]

—अथ मंगलम्—

ब्रह्मानंदं परमसुखदं केवलं ज्ञान मूर्तिम्
द्वंद्वातीतं त्रिगुणरहितं तत्त्वमस्यादि लक्ष्यम्
एकं नित्यं विमलमचलं सर्वधी साक्षी भूतम् ॥
भावातीतं गगन सदृशं सद्गुरुं तं नमामि

અજર અમર તથા અવિનાશી, આદિ અંતરહિત, સત્ચિદ્ અને આનંદસ્વરૂપ જ્યોતિર્મય અંતર્યામિ પરમાત્માને વારંવાર સપ્રેમ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરું છું. તથા અનાદિ ઘણાં અનંતાનંત શુદ્ધસત્વ મહાત્મા શક્તિને પણ પુનઃ પુનઃ પ્રણામ કરું છું. તથા તે આદ્ય મહાત્મા શક્તિમાં સર્વ ધન.ર જગતના હેતુરૂપ ત્રિગુણાત્મક કાર્યને પણ પ્રણામ કરું છું. આ પ્રથમ વિશ્વના પાલક અને સ્થિતિસ્થાપક વિષ્ણુભગવાનને તેમજ આ જગતના ઉત્પત્તિરૂપ શ્રી વિરંચિ બ્રહ્મા ભગવાનને પણ વારંવાર પ્રણામ કરું છું આ જગતના સર્વનાશ હેતુરૂપ [illegible] ભગવાનને પણ વારંવાર નમસ્કાર કરું છું આ સર્વ બ્રહ્માંડના સકળ વ્યવહારોની સિદ્ધિ કરનાર તથા અનંતશક્તિરૂપ [illegible] સર્વ દેવતાઓને પણ વારંવાર નમસ્કાર કરું છું [illegible]

प्रकरण १ लुं.

ब्रह्मविद्या महाविद्या सर्वदुःख प्रणाशिनि
विच्छिन्न सुखा नित्यं धार्यते आत्मयोगिभिः

બ્રહ્મવિદ્યા તેજ મહાવિદ્યા છે, કારણ કે તે સમગ્ર દુઃખોનો નાશ કરનારી અને અવિચ્છિન્ન સુખને આપનારી છે, એ બ્રહ્મવિદ્યાને આત્મયોગિ પુરૂષોજ ધારણ કરી શકે છે.

—તરંગ ૧ લો.—

—મનુષ્યને તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ એજ કર્તવ્ય છે—

તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ એજ પ્રાણીનું કર્ત્તવ્ય છે. પણ આ કાળમાં ઘણા મનુષ્યો તે કર્તવ્યને જાણવા છતાં તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નવાન થતા નથી જેથી મનુષ્યજીવનનો પરમાનંદની પ્રાપ્તિ અને દુઃખમાત્રની નિવૃત્તિપૂર્વક જીવન મુક્તિના પરમપદે સ્થિત થવાનો તેમનો મુળ હેતુ તે પાર પડી શકતો નથી. કેટલાક તો તત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા અર્થે કેવા પ્રયત્નની જરૂર છે તે તેઓને જ્ઞાત છતાં પ્રયત્ન કરવામાં કેવલ પ્રમાદ તથા આલસ્યને સેવે છે અને તેથીજ તેઓ આ સંસારચક્રમાં જન્મમરણના બંધનથી અનેક યુગયુગાન્તરે પણ મુક્ત થવા પામતા નથી વળી કેટલાક કદી તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાઅર્થે પ્રયત્ન કરે છે તો સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્ર વિધાન કરેલા વિહિતમાર્ગે તેઓ પ્રયત્ન કરતા નથી. અને કદાચ વિહિતમાર્ગે પ્રયત્ન કરતા હોય છે તો કર્મ તથા ભક્તિયોગરહિત પ્રયત્ન કરે છે જેથી મીઠા સબરસ વિનાના મોળા ભોજન સમાન તેમને તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, જે પરિણામે કશુંજ ફલને આપતુ નથી ખરી રીતે જોતા ભક્તિ વગરનું જ્ઞાન લવણ વગરના ભોજન જેવું મોળું છે. ઘણી જાતની ભાષા શીખવાથી કે શાસ્ત્રોના અર્થ કરવાથી વા જાણવાથી કિંવા વ્યહવારિક કુશ-

જાનાથી કે શબ્દાદિક જ્ઞાનથી, તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જો તત્વજ્ઞાન કોમ જાણવા માત્રથીજ થતું હોય તો અઢાર પુરાણના કર્તા તથા ચારે વેદના જ્ઞાતા શ્રી ભગવાન વેદ વ્યાસજીને દેવર્ષિ નારદદ્વારા તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ફરજ ન પડત. વેદાંતની ઉચ્ચ ભુમિકાપર ચઢતાંજ તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની શરૂઆત થાય છે. અને સંપુર્ણ અંશે જ્યાં તત્વજ્ઞાનની મનુષ્યને પ્રાપ્તિ થાયછે એટલે પુર્વના સર્વ જ્ઞાનો વિલાઈ જાય છે. શર્વોત્તમ હિતને સાધનાર અને પરિણામે મનુષ્યને પરમપદે સ્થાપનાર, તથા જન્મમરણના બંધનથી મુક્ત કરનાર તે તત્વજ્ઞાનજ છે. ॥ नास्ति सांख्य सम ज्ञान नास्ति योग सम बलम ॥ અર્થાત તત્વજ્ઞાનના જેવું બીજું જ્ઞાન નથી અને યોગના જેવું બીજું બલ નથી. કર્મ, ભક્તિ અને જ્ઞાન આ ત્રણ માર્ગો જે સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોએ સ્થાપેલા છે તે પરિણામે તત્વજ્ઞાનનીજ પ્રાપ્તી કરાવે છે. સમર્થ સદગુરૂ પ્રાપ્ત કર્યા વગર યથાર્થ તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થઇશકતું નથી. તેમજ તત્વજ્ઞાનની અવધિએ મનુષ્ય સ્થિતપ્રજ્ઞ થાય છે. અને મનુષ્ય સ્થિતપ્રજ્ઞ જ્યાં સુધી થયો હોતો નથી ત્યાં સુધી સંપુર્ણ તત્વજ્ઞાન તેને પ્રાપ્ત થએલું કહેવાતું નથી. આ સંબંધિ મારા મુમુક્ષુ વાંચકવર્ગને સતિ ગાર્ગિનું શરૂઆતમાં એક રસિક, આ સ્થળે દ્રષ્ટાંત આપી સમજાવીશ. પશ્ચાત મારા ગ્રંથના પ્રકરણનો પ્રારંભ કરીશ.

જનક યજ્ઞમંડપમાં યોગિની.

જ્યારે જનક રાજા પોતાના સદગુરૂ દ્વારા યથાર્થ જ્ઞાન મેળવી તત્વજ્ઞાની થયા હતા, તે વારે પોતાના સદગુરૂએ યજ્ઞ કરવા આજ્ઞા કરી તે પરથી રાજાએ મહાન યજ્ઞ આરંભ્યો હતો અને સર્વ રૂષિ મુનિઓને આમંત્રણ કર્યું હતું. યજ્ઞ જે દિવસે પુરો થવાનો હતો, અર્થાત્ જે દિવસે યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ હતી, તે દિવસે યજ્ઞમંડપ અનેક રૂષિ મુનિવરો, સિદ્ધો અને યોગી

પુરૂષોથી અત્યંત ભરાઇ ગયો હતો. તેવે સમયે તેવી મહાન સભાની મધ્યમાં, સર્વને આંજી નાંખે તેવી બ્રહ્મકુમારિ સતિ યોગિનિ ગાર્ગિ, બિલકુલ વસ્ત્ર પરિધાન કર્યા વગર નગ્ન અવસ્થામાં આવીને ઉભી રહી. યથાર્થ બ્રહ્મીભૂત સ્થિતિને પોહોચેલી, બ્રહ્મ સ્વરૂપમાં લીન બનેલી, યોગિની ગાર્ગિએ અનેક ૠષિમુનીઓને મુખેથી શ્રવણ કર્યું હતું કે "રાજા જનક દીવ્યજ્ઞાની બન્યો છે. અને તેણે તત્વમસિનો ઉપદેશ બરાબર પ્રાપ્ત કરી તે તત્તત્તનીજ નિરંતર ઉપાસના કરે છે; સત્ય સિવાય અન્ય કથામાં કદી તે લક્ષ આપતો નથી, અને સત્ય વસ્તુ સિવાય કંઈ પણ અન્ય તે બોલતો નથી." આથી કરીને જનકની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી તે દિગંબરી ગાર્ગિ, જનકના યજ્ઞમંડપમાં આવી ઉભી રહી. તેણે હાથમાં દંડ કમંડલ ધારણ કરયાં હતાં. સભાવર્ગ તથા ૠષિવર્ગ તેને નિરખતાંજ આંખો થઇ વિચારગ્રસ્ત બની ગયો, અને કેટલાક અધમ જીવો તથા અજ્ઞાની મનુષ્યો તો તેને જોઇ હસવા લાગ્યા; કેટલાક દિગમૂઢ બની ગયા, કેટલાક મોહાંધ બની ગયા અને કેટલાકતો તે બ્રહ્મકુમારી પ્રતિ કુદૃષ્ટિએ પણ જોવા લાગ્યા; છતાં આ પરમાનંદમાં મસ્ત બનેલી આપણી દિગંબર યોગિની ગાર્ગિએ, તેની લેશ પણ દરકાર કર્યા વગર ચોતરફ દૃષ્ટિ ફેરવવા માંડી. તેની તદરૂપ દૃષ્ટિની સાથે કોઇપણ એક નિમિષમાત્ર પણ દૃષ્ટિ મેળવી શકતું ન હતું, કારણ કે તેની કાન્તિના તેના તપોબળવડે કરીને તેને એવુ અદ્ભૂત અને અલૌકિક તેજ પ્રાપ્ત થયું હતુ કે કોઇની પણ તેના પર દૃષ્ટિ ઠરી શકતી નહિં. તેણે એવુ પણ લીધું હતું કે જે મને જોઇને સ્થિતપ્રજ્ઞ રહે અથવા વૃત્તિના અને જ્ઞાનમા સદૃઢ રહે તેનીજ સાથે લગ્ન કરવું. જનકની સભામા આ વખતે પરમસિદ્ધ અને યોગાદિ ચતુઃસાધન મુનિ યાજ્ઞવલ્કય સિવાય અન્ય કોઇ પણ સ્થિતપ્રજ્ઞ રહ્યું નોહતું. તેમના સિવાય સર્વને મનમાં અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ થવા હતા. આ જોઇ મુનિ યાજ્ઞવલ્કયને તેણે પોતાના પતિ બનાવવાનો નિશ્ચય કરી, અન્ય

સર્વને અંધ અને પશુ સમ માની યાજ્ઞવલ્કય મુનિ પાસે તેણે પેહેરવાનું વસ્ત્ર માંગ્યું. મુનિએ વસ્ત્ર કાઢી આપ્યું અને તે લેઈ પ્હેરી પછી સ્થિર થઇ ઉભી રહી. આ સર્વ જોઇ રાજા જનક તેની પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા "હે સતિ બ્રહ્મચારિણી, તું આ યજ્ઞમંડપમાં આવા વિચિત્ર વેશે નગ્નાવસ્થામાં સભા સમીપ કેમ આવી? તું કોણ છે? અને કોની સ્ત્રી છે, તે કહે? તું જો જાણતી ન હોય તો જાણજે કે મેં આ છત્ર ચામરાદિ રાજ્યચિન્હોને ધારણ કરેલા છે છતાં પણ હું તેનાથી મુક્ત છું. તત્વજ્ઞાન રૂપિ અગ્નિથી મારૂં વાસનાબીજ બળી ગયું છે; મને શત્રુઓનો નાશ કરવાની ઇચ્છા હવે રહી નથી. તેમ ધન ધામ ધરા આદિનો સ્વિકાર કરવામાં પણ મને હવે પ્રિતિ રહી નથી. મને મલ્યાગિરી ચંદનનો લેપ કોઇ કરે વા મારા હૃદયમાં સોયો પરોવે એ બંને સમાન છે; સુવર્ણ અને માટીને હું સમદ્દષ્ટિએજ જોઉં છું. હે તપસ્વિનિ! મને બંધનના કારણભુત કોઇપણ પદાર્થમાં આસક્તિ નથી. મને સર્વ દિગંબર, શ્વેતાંબર, કે ચિદમ્બર અવસ્થા સમભાવેજ ભાસી રહેલી છે. પણ માત્ર એટલુંજ વીચારૂં છું કે આવા વિચિત્ર વેશે નગ્નાવસ્થામાં મારા રાજભુવનમાં પ્રવેશ કરી આ યજ્ઞમંડપમાં ભરાયેલી સભામાં આવી તું અવિવેકથી ઉભી રહી અને તને કોઇની પણ લજ્જા ના આવી, તે તારા સ્ત્રિધર્મથી ઉલટું વર્તન ચલાવ્યું છે. વળી તેં મારા સદ્‌ગુરૂ યાજ્ઞવલ્કય મુનિ પાસેથી વસ્ત્ર લેઇ પેહેર્યું અને તેમનેજ ખરા જ્ઞાની અને દેખતા ગણી અમને બધાને અંધ અને પશુવત્ ગણ્યા તેનું કારણ શું તે કૃપા કરીને મને કહે!"

તપસ્વિનિ ગાર્ગિએ જનક રાજાના આ વચનો સાંભળી ઉતર આપ્યો કે "આ જગતમાં વિદેહી મનાતા હે રાજન! બુદ્ધિમાન, તત્વવિદ અને આત્મદર્શિ તેજ કહેવાય છે કે જે અક્ષર બ્રહ્મને ઓળખી, અક્ષર શબ્દ અને વાક્ય કેવલ દોષ રહિત બોલે છે; બુદ્ધિવાન આત્મદર્શિ પુરૂષ નિષ્પ્રયોજન અર્થ વિનાના વાક્યનો કદી પણ ઉચ્ચાર કરતો નથી. તેમ તે કઠોર તથા

ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષથી વિરૂદ્ધ કોઇપણ વર્ત્તન ચલાવતો નથી. અસત્ય અને અશુદ્ધ સંસ્કારને પ્રકટાવનાર વાક્યોનો ઉચ્ચાર પણ કદી કરતો નથી. આખું જગત ભલે તને આત્મદર્શિ વિદેહી, અગરતો જીવનમુક્ત માને પણ મારૂં માનવું તેથી તદન વિરૂદ્ધ છે; તું તે ત્રણમાંથી એક પણ પદવી પામ્યો હોય એમ લાગતું નથી. માત્ર દેહદર્શિ અલ્પ પ્રાણી જેવો છું અને સાથે કેટલીક રીતે મુર્ખપણ છું એમ મને લાગે છે. વિદેહિ પરબ્રહ્મની જે પુરૂષે પ્રાપ્તી કરી છે તે પુરૂષતો સદા તદરૂપેજ રહે છે. તેને બ્રહ્મ સિવાય અન્ય પદાર્થ દૃષ્ટિએ દેખાતોજ નથી. નાટકના પાત્રો જેમ વેશ લે ત્યારે પણ પુરૂષ છે અને નથી લેતા ત્યારે પણ પુરૂષ છે; વેશ લેવાથી કીંવા ન લે છતાં એમના પુરૂષત્વમાં કાંઇ ન્યુનાધિક થતું નથી તેવીજ રીતે તત્ત્વવિદ્ પુરૂષ દિગંબર હોય કે સામ્બર હોય છતાં પણ તે તત્વવિદજ છે. જ્યારે તારા જેવા વિદેહિને આ પ્રમાણે ન્યુનાધિક સમજાય ત્યારે તે અજ્ઞાન અને મુર્ખતા સિવાય બીજું શું કહેવાય. જેનામાં અખંડિત તદરૂપતા હોય છે તેજ વિદેહી કહેવાય છે. મુર્ખ અને અજ્ઞાનિ મનુષ્યો સિવાય તારા જેવાને વિદેહી બીજું કોણ કહે. જ્યાં તદરૂપતા નથી ત્યાં સદેહીપણું રહેલું છે. તેં મને નગ્ન જોઇ તથી તું વીદેહી નથી. જે સ્થિતપ્રજ્ઞ અને સમાનદૃષ્ટિ વાળા છે તેજ વિદેહી અને બ્રહ્મસ્વરૂપને જોનારા છે. મારી અત્યાર સુધી એવી પ્રતિજ્ઞા હતી કે જે સ્થિતપ્રજ્ઞ હોય તેજ મારો પતિ થવાને યોગ્ય છે બાકીના અન્ય પશુ સમાન છે અને તેથી પશુની લજ્જા શા માટે ધરવી જોઇએ માત્ર આ ઉચ્ચ કોટિના મહામુનિ યાજ્ઞવલ્કય તેજ સ્થિતપ્રજ્ઞ અને બ્રહ્મસ્વરૂપ છે એવી મારી ખાતરી થવાથી તેનીજ માત્ર મેં લજ્જા રાખી છે. માટે હે રાજન તું સ્થિતપ્રજ્ઞ નથી એમ તારી મેળેજ તારે કબુલ કરવું જોઇએ; કારણ કે તેં મને નગ્ન જોઇ, જેથી તને કૌતક થયું, અને તેથી કરીને મારી નગ્નાવસ્થા તે એક તેં દુષણ ગણ્યું. વળી તું પૂછે છે કે હું કોણ છું એ પણ એક

રૂં અજ્ઞાન સુચવે છે. માટી અને જળ જેમ સ્વભાવથી એકજ
તેમ આદેહ અને ચૈતન્યતત્વ પણ એકજ છે. અને એજ ચૈ-
તન્યના સંયોગથી હું, તું અને સમગ્ર જગત પેદા થયેલાં
છીએ. એ જડ તથા ચૈતન્ય મારામાં, તારામાં અને સર્વમાં છે;
માટે તું કોને પ્રશ્ન કરે છે કે તું કોણ છું? જો જડને કરતો
હોય તો સમજ કે જેમ રેતના રજકણો એક બીજા સાથે મળે
છે છતાં એક બીજાને પરસ્પર જાણી શકતાં નથી, તેવીજ રીતે
આંખ નાક, કાન એકબીજાને સેગા થયા છતાં જાણી શકતાં
નથી. અને જો ચૈતન્યને પ્રશ્ન કરતો હોય તો જે ચૈતન્ય
મારામાં છે તેજ તારામાં પણ રહેલું છે તો દરેક વ્યક્તિને પ્રથક
જ્ઞાન થવું કદી સંભવતુંજ નથી. માટે હે રાજન્ એમ નિશ્ચય કરીને
જાણ કે જે અવ્યક્ત પ્રકૃતિ, ત્રીસ કળાથી વ્યક્તપણાને પામી
છે તેની હું છું, તેનો તું છે અને તેનુંજ આખું જગત છે.
વળી તું કોની સ્ત્રી છું એવો હે રાજન્ જે તેં પ્રશ્ન કર્યો તે પણ
કેવળ તારી અજ્ઞાનતા સુચવે છે. માટે જેનો તું છે તેનુંજ
સર્વ છે તો પછી તું બીજું શું જુએ છે? જો સ્ત્રીઓના
ગર્ભાશયમાં વિર્ય અને રૂધીરના મિશ્રણથી દેહ બંધાય છે.
નવમે મહીને પ્રસવ થાય છે. અને તે દેહના ચિન્હ ઉપરથી
સ્ત્રી અગર તો પુરૂષ કહેવાય છે. બાલ્યાવસ્થામાંથી ક્રમે કરીને
યુવાન બને છે અને યુવાનમાંથી ક્રમે કરીને વૃદ્ધ થાય છે; છેવટે
વૃદ્ધાવસ્થામાંથી મરણ પામે છે. આમ ક્રમવાર આગળના રૂપો
અર્થાત્ જુના રૂપો નાશ પામતાં જાય છે, અને નવાંનવાં રૂપોને
જીવાત્મા ધારણ કરે છે. આમ જીવાત્માનું રૂપાંતર અને સ્થિ
ત્યાંતર થતું જાય છે; આ પ્રમાણે બધા વિકારો દેહને પર
પડે છે, આત્માને તેની સાથે કંઇ પણ સંબંધ નથી. તેથી
આત્મા અવિકારી છે અને દેહ વિકારી છે. આમ છે તો પ
કોણ કોનુ અને કયાંથી આવ્યું એનો ઉત્તર મારે તને

આપવો ? યથાર્થ તત્વજ્ઞાન જેને છે તેને કદી તારા જેવો પ્રશ્ન થવા ત્રિકાળમાં પણ સંભવ નથી. જ્યારે મનુષ્યને પોતાના દેહ અસ્થિ ત્વચા તથા માંસ ઇત્યાદિ સાથે સંબંધ હોતો નથી તો પછી બીજા સાથે શેનો સંબંધ હોવો સંભવે ? કોઇની સાથે નહીંજ. જીવને જ્યારે એક સ્થિતિ અને એકજ સ્વરૂપમાં રહેવાનું હોતુ નથી તો પછી હું કોની સ્રી છુંતે તને શું કહું ? તો પછી હું કોણ છું, કોની છું કયાંથી આવી તે તને શી રીતે સમજાવી શકું ? હેશંકાશિલ રાજન્ ! જો તું સ્થિર વૃત્તિવાળો અને સમદ્રષ્ટિથી જોનારો અનુભવી હોત અને અદ્વૈત એવા પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપમાં તલ્લીન રહી સર્વદા મસ્ત અને મગ્ન રહેતો હોત તો આ પ્રશ્નો ઉઠવાનો તારા અંતરાત્મામાં લેશ પણ સંભવ નોહોતો. પણ જ્યારે તેં પ્રશ્નો તારા અંતરમાં ઉઠયા ત્યારે મારી સંપુર્ણ ખાત્રી થઇ કે જગત તને ભલે બહારથી વિદેહી અને પરમ તત્વજ્ઞાની માનતું હોય પણ યથાર્થ રીતે જોતાં હજી પણ જ્ઞાનની કંઇક અંશે તારામાં ખામી છે. અને તે ખામીને લીધેજ તેં આવા પ્રશ્નો કર્યા છે. હે મુમુક્ષુ રાજન્ ! જેને યથાર્થ તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે તે જ્ઞાની તો સર્વને પરમતત્વથી અભિન્નજ જુએ છે. જરા દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચાર કરીશ તો તને સત્વર માલમ પડશે કે જ્યાંથી તું આવ્યો છે ત્યાંથી હું પણ આવી છું, જે સ્થાન તારૂં છે તેજ મારૂં છે અને તેજ સર્વનું છે. તને એમ લાગતું હશે કે નગ્ન સ્થિતિમાં હું સભામાં કેમ આવી, પણ હે જનકરાજા, વિચાર કરી જો ? કોની સભા અને કોનું મંદીર ? કોનો યજ્ઞ અને કોનો યજ્ઞમંડપ ? યજ્ઞ કરનાર તે કોણ અને કરાવનાર તે કોણ છે ? એ બીજું કોઇજ નથી એક માત્ર બ્રહ્મ તત્વજ વિલસિ રહ્યું છે. અને તેની સત્તાથીજ આ અનેક બ્રહ્માંડો સ્થિતિ કરી રહ્યાં છે. આ તું જાણતો નથી એટલે જરા અભિમાનને વશવર્તી પ્રશ્નો કરે છે. આ મંદિર ભૂતકાળમાં તારૂં

હતું પણ નહિ, ભવિષ્યમાં તારૂં છે પણ નહીં અને વર્તમાન કાળમાં પણ તું નિશ્ચે જાણ કે એ તારૂં નથી. મંદીરના જે ભાગમાં તું બેસે ઉડે છે તે ભાગ પણ તારો નથી. જ્યાં સુધી તને ઉપશમની[1] પ્રાપ્તિ થઈ નથી, ત્યાં સુધી તારામાંથી મમત્વ અને જીવભાવ દુર થયો નથી. મનુષ્યત્વના જેવી અર્થ વગરની તારી વૈખરી એમ સુચવે છે કે, તું વયોવૃદ્ધ થયો છે પણ જ્ઞાનવૃદ્ધ થયો નથી. અને જ્યાં સુધી જ્ઞાનવૃદ્ધ થયો નથી ત્યાં સુધીજ તને દ્વૈતપણું દેખાય છે. તારૂં મન તથા ઇંદ્રિયો વિષયોથી હજી રહીત થયાં નથી. અને તેજ કારણથી હું તને નગ્ન દેખાઈ છું; ને મને જોઇ તને આશ્ચર્ય લાગ્યું છે. પણ તું જો અંતરમાં ઉંડા વિચાર કરી જોઇશ, અને તેં તારા સદ્ગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોદ્વારા યથાર્થ તત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યુ હશે તો સહજમાં તારા અંતઃકરણમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવશે કે હું કેવળ બ્રહ્મસ્વરૂપ છું; અને તું પણ તેજ છે. આમ છે તો પછી બ્રહ્મ બ્રહ્મને નગ્ન કોઇ પ્રકારે જોઈ શકતોજ નથી.” આ પ્રકારનો તત્વબોધ શ્રવણ કરી, જનક રાજાનું તમામ અભિમાન નષ્ટ થઇ ગયું. અને પોતે જાણે નવો દેહ ધારણ કરી નવી દુનિયામાં ઉત્પન્ન થયા હોય તેમ સજળનેત્રે પશ્ચાતાપ કરતા આપણી અંબરધારિણી યોગિની ગાર્ગિના ચરણમાં ઢળી પડયા. અને તેને સવિનય કહેવા લાગ્યા કે “હે તપસ્વીની, હે માતુશ્રી, મને યથાર્થ જ્ઞાન આપો ! હું આપની પાસે રંક માગણ તરીકે ભિક્ષા માગુંછું માટે જ્ઞાનરૂપિ મને ભીક્ષા આપો ! અને મારા થએલા અપરાધની ક્ષમા આપો!” યોગિની બોલી “હે રાજા, ! આ તારા સદ્ગુરૂ સમર્થ છે અને તેમની સમક્ષ તને જ્ઞાનદાન આપવાનો મારો અધિકા[ર] નથી. એજ તને યથાર્થ જ્ઞાન આપનાર છે. એજ તને વિદે[હી] બનાવવાને સમર્થ છે. હું નથી. પણ રાજન, એટલું નિશ્ચે સમ[જ] કે સૂક્ષ્મ અને કારણનો નાશ કરી જે પુરૂષ સમચિત્ત વ[ર્તે] [અને] જ્ઞાનીએ ગમે તેવું અને ... કરે છે તેજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે.

[1] ઉપશમ—અર્થાત્ ઇંદ્રિયનિગ્રહ, control over senses.

તેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છતાં જ્યાંસુધી અડગ પુરૂષાર્થ-કરી સ્થિતપ્રજ્ઞ રહેવા માટે, તે સૂક્ષ્મ અને કારણનો ત્યાગ નથી કરતો ત્યાંસુધી તે યથાર્થ તત્ત્વજ્ઞાની કહેવાતો નથી. એ ત્યાગ તો અગત્ય કેફ જેવો છે. જેને એ અજર અ-મર પરબ્રહ્મના રસનો અગાધ નિશો ચડેલો છે તેને કોઇ પણ ઓષધીથી તે નિશો ઉતારી શકનાર નથી. ત્યારેજ એ પુરૂષ સૂક્ષ્મ અને કારણનો ત્યાગ યથાર્થ રીતે કરી શકે છે. જેની અને-કામડી[1] બુદ્ધિ હોય છે તે અદ્વૈત આત્મસ્વરૂપને જાણી શકવા સમ-ર્થ નથી. તે અવ્યક્તનો જ્ઞાતા નથી. તે અનેક પ્રકારે તપ યજ્ઞ દાન આદિ વિવિધ સત્કર્મ કરતો હોય છતાં કાળને વશ થાય છે. અને પુનઃ નવીન દેહ ધારણ કરે છે. અને દેહ ધારણ કરી એટલે તે જન્મમરણથી મુક્ત કહેવાતો નથી. [2]। अनेक जन्म संसिद्धि स्ततोयाति परांगतिम् । (श्री. भ. गी. अ. ६) માટે ધીરેધીરે તારા સદ્‌ગુરૂ અને મારા ભવિષ્યમાં થનાર પતિ યોગિંદ્ર ચક્રચુડામણિ યાજ્ઞવલ્ક્ય પાસેથી સૂક્ષ્મ અને કારણનો નાશ કરવાનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ ત્યારબાદ જાણવા યોગ્ય પરમ વિશુદ્ધ જ્ઞાન જે મેં તને સંક્ષેપમાં કહી સંભળાવ્યું તે તને સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થએલું ગણાશે. અને ત્યારબાદ તું વિદેહમુક્ત થઇ શકીશ એમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સંશય નથી. પછી તારામાં પરમતત્ત્વમય બનેલી વૃત્તિનો અખંડ પ્રવાહ વેહેશે અને અંતકાલે પરમાત્માના યથાર્થ સ્વરૂપને અનુભવથી જાણીને કૈવલ્યગતિને પ્રાપ્ત કરીશ. હે રાજન્ ! પછી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવા છતાં તારી સ્થિતિ અપ્રતિમ અને અલૌ-કિક બનીજશે. પછી અનંત કાળો વહીજશે છતાં તારી રહેણી કરણી ત્રણે લોકમાં પુજાશે, અને સર્વ તારા ચરણકમલમાં આવી પડશે. આટલું છતાં તું તને પોતાને સર્વદા મુક્ત થએલો જોઇશ, નિરંતર પરમાત્માનો હૃદયમાં નિરાકાર કરેલા સર્વ પદાર્થોને આત્મસ્વ-રૂપે નિરખીશ, અને બ્રહ્માનંદનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરી આ

---

૧ અનેકામડી બુદ્ધિ—અનેક [illegible] વાળી બુદ્ધિ

૨ એમ અનેક જન્મો પછી તે [illegible] પરમ ગતિ [illegible] મોક્ષને પામે છે

દુસ્તર ભવસિંધુને તરી જઇશ.” આટલું કહી તપસ્વિનિ ગાર્ગિ, મુનિયાજ્ઞવલ્કયને પોતાના સ્વામિ બનાવવાનો નિશ્ચય કરી યજ્ઞ મંડપમાંથી ચાલતી થઇ.

માટે મારા પ્રિય મુમુક્ષુ વાંચકવર્ગ, તમને હવે યથાર્થ રીતે સમજાયું તો હશે કે તત્વજ્ઞાન તે શું છે? અને મનુષ્યને જીવપદવી દૂર કરી કેવી રીતે બ્રહ્મસ્વરૂપ બનાવી આ સંસારના ત્રિવિધી તાપોમાંથી તે મુક્ત કરે છે. બ્રહ્મમાં સમગ્ર વિશ્વનો વિલય છે એવી પ્રતિતિ કરાવનાર, તથા પ્રપંચ દ્દષ્ટિનો સંપુર્ણ રીતે ત્યાગ કરાવનાર આશય તેજ તત્વજ્ઞાનનો આશય છે. અને તે પ્રમાણે થતાં યથાર્થ તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. બ્રહ્મ સર્વજ્ઞ છે, સર્વવિદ છે અને વિશ્વના કારણરૂપ છે તેમાં હું એ કોઇ અન્ય નથી પણ તેજ પરમાત્મતત્વ તે હું છું. એ પ્રકારનું દ્દઢ જ્ઞાન તેજ તત્વજ્ઞાન છે. ઉપર પ્રમાણે યોગિની ગાર્ગિનો સદુપદેશ શ્રવણ કરી રાજા જનક સમજ્યા કે યથાર્થ તત્વજ્ઞાન તે શું અને કેવા પ્રકારનું હોવું જોઇએ. વેદે પ્રતિપાદન કરેલું જ્ઞાન પણ તેજ છે અને તેજ જ્ઞાન તત્વમસિ, અયં આત્મા બ્રહ્મ ઇત્યાદિ વેદોના મહાવાકયો સુચવે છે. જીવ શિવની ઐકયતાનું જે જ્ઞાન તેજ યથાર્થ તત્વજ્ઞાન છે. અને તે પ્રાપ્ત કરવાની સરળ કુંચી ફક્ત એજ છે કે જીવે પોતે પોતાને ઓળખવો. મનુષ્યે પરમતત્વની પ્રાપ્તિ અર્થે પોતે પોતાને પ્રથમ ઓળખવાની જરૂર છે. આપણા નાગર ભક્તશિરોમણી નરસિંહ મેહેતાનું વાક્ય પણ સર્વને જ્ઞાતજ છે કેઃ-

જ્યાં સુધી આતમા તત્વ ચિન્યો નહિં, ત્યાં સુધી સાધના સર્વ જુઠી

અર્થાત જ્યાં સુધી જીવે પોતાના હૃદયમાં રહેલા આત્મતત્વને ઓળખ્યું નથી ત્યાં સુધી સર્વ સાધનો તથા ઉપાસના વૃથા છે. માટે સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોદ્વારા મનુષ્યે પ્રથમ પોતે પોતાની ઓળખાણ કરવી જરૂરની છે જે પોતે પોતાના સ્વરૂપનો જ્ઞાતા થાય છે તે પછી પરમાત્મસ્વરૂપને ઓળખવાને સમર્થ થઇ શકે છે એમ તત્વવિદ પુરૂષો કહે છે. આપણે કોણ છીએ? મનુષ્ય નથી, સ્ત્રી નથી, બાલક નથી, પશુ નથી, પક્ષી નથી, આંખ, કાન, નાક વા

સુખ નથી, અસ્તિ, મજ્જા, મેદ લાળ, માંસ કે ત્વચા નથી, રક્ત નથી, કોઈ નથી પણ માત્ર ચૈતન્યસ્વરૂપ જીવાત્મા, છીએ. જે પ્રાણ જીવત્વથી તદન ન્યારો છે. તે શરીર પેઠે નાશવાન નથી પણ અખંડ અને અવિનાશી છે. અને એજ અખંડ અવિનાશી તે સર્વ શક્તિમાન સર્વત્ર વ્યાપક પરમાત્મા છે. આપણે એક દિવાનું દ્રષ્ટાંત લેઇશું તો તરત સમજાશે કે આ જીવ તે શિવ છે; સર્વથી અભિન્ન છતાં ન્યારો છે; અને અત્યંત સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ સ્વરૂપ ધારણ કરી અંતરમાં પ્રકાશી રહ્યો છે. આ સ્થૂલ શરીર તે એક દીપક સમાન છે; તેમાં ચતુષ્ટય અંતઃકરણ તે એક વાટ સમાન છે; પ્રાણ તે એક તેમાં અગ્નિરૂપ છે; અને ચૈતન્યતત્વરૂપિ તેની અંદર પ્રકાશ છે. જેમ દીવાથી દિવાનો[1] પ્રકાશ સૂક્ષ્મ છે. તેવીજ રીતે પ્રાણથી ચૈતન્ય તત્વ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. દિવાની વિશેષતા જેમ દિવાના પ્રકાશથી છે તેવીજ રીતે આપણા શરીરની વિશેષતા ચૈતન્યથીછે. એ ચૈતન્ય તત્વને ઓળખવા માટે પ્રથમ પોતે પોતાના સ્વરૂપને જાણવાની આવશ્યકતા છે ખરી પણ યથાર્થ અને સમર્થ સદ્ગુરૂ પ્રાપ્ત કર્યા વગર પોતાની ઓળખાણ પોતાથી થઇ શકતી નથી. જેમ પારકીમા કાન વીંધેછે તેમ કોઇ તત્વદર્શિ સમર્થ મહાત્માજ પોતાની પોતાને ઓળખાણ કરાવી શકે છે. સદ્ગુરૂ સત્શાસ્ત્રો વગર પોતાને ઓળખવાનો જે પોતે કદી શ્રમ કરે છે તો તે વ્યર્થ જાય છે; અને ત્રિશંકુવત અર્ધ દગ્ધ રહી પોતે આ લોક અને પરલોક બંન્ને બગાડે છે.

—તરંગ ૨ જો—

સર્વથી મનુષ્ય દેહ શ્રેષ્ટ છે.

શ્રી કલિમલહરણી યમુનાજીના દક્ષિણ તટ ઉપર વર્ચસ્સમા નામના એક તત્વવિદ મહાત્માનો આશ્રમ હતો તે વર્ચસ્સમા પોતાના શિષ્યોને વેદાધ્યયન તથા ધનુર્વેદનું અધ્યયન કરાવતા હતા. અને શિષ્યોના ઉત્તમોત્તમ પ્રશ્નોનું પ્રેમ પુર્વક સમાધાન

૧ દીવાનો—દીવાની જ્યોતનો.

કરતા હતા. તેમના શિષ્યો પૈકી એક તેમનો મુખ્ય શિષ્ય પ્રહર્ષ શર્મા નામનો બ્રાહ્મણ હતો. તે અધ્યાત્મ વિદ્યાનો ઉપાસક હતો તેણે અનુકૂળ સમય જોઇને એક દિવસ પોતાના સદ્ગુરૂને પ્રશ્ન કર્યો કે "હે ભગવન્! મનુષ્યનામાં અન્ય સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં શ્રેષ્ઠપણું શાથી જોવામાં આવે છે. કયા તત્વને લીધે મનુષ્ય દેહ આટલો બધો સર્વોપરી અને ઉત્તમ ગણાય છે?" આવા તેના સવિનય ભરેલા પ્રશ્નો સાંભળી વર્ચસ્તમા મુની નીચે પ્રમાણે તેનું સમાધાન કરવા લાગ્યા.

તેઓ કહેવા લાગ્યા કે "હે વત્સ ! જગતના પ્રત્યેક પ્રાણી પદાર્થનો દેહ જે આપણને દેખાય છે તે તેવરોજ રહેતો નથી તેનું તો અનેક રૂપાંતર અને સ્થિત્યાંતર થાય છે. અને તેમાં ઘણા ભેદો છે. જેને આપણે નજરે જોઇએ છીએ તેને તત્વવેત્તાઓ સ્થૂળ એટલે મોટું જાડું દેખાય તે શરીર કહે છે. એ શરીરતો પ્રાણીને રહેવાના મકાન જેવું છે. અને તે હરતું ફરતું છે. જેમ દરિયાની દીપ, તે દીપમાં રહેનાર જીવાત્માનું ઘર છે અને તે જ્યાં જ્યાં ફરે છે ત્યાં ત્યાં દીપ તેની સાથે ફરે છે તેમ આ શરીર પણ પ્રાણી જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં ફરે છે. આ સ્થુલ શરીરતો એક મૃતિકાની પૂતળી જેવું છે અને એને સચેત કરનાર તથા હલાવનાર ચલાવનાર તો તેની માંહે રહેલું એક બીજું શરીર છે. જેને તત્વજ્ઞ પુરૂષો સૂક્ષ્મ શરીર કહે છે. એ સૂક્ષ્મ અર્થાત ઝીણું શરીર સૂક્ષ્મ તત્વોનું બનેલું છે. અને તે સ્વતંત્ર સત્તારૂપે છે. આપણા સ્થૂળ શરીરને વિષે સર્વત્ર તે વ્યાપી રહેલું છે એટલે તે શરીર જેવડું છે એમ આપણને લાગે છે. તેનું મુખ્ય સ્થાન હૃદય છે કે જેને આપણે અંતઃકરણ કહીએ છીએ. અને તે સ્થૂલ દેહ મારફતે અંદર રહ્યું રહ્યું સઘળા વ્યવહાર કરાવે છે. સઘળી સત્તા એ હૃદયમાંજ છે. એ હૃદય કહેતાં અંતઃકરણ જેટલું દૃઢ, જેટલું સ્થિર જેટલું પવિત્ર અને શુદ્ધ હોય છે તેટલોજ તે પ્રાણી પોતાના સ્વરૂપને જાણવાની યોગ્યતાવાળો ગણાય છે. પ્રત્યેક પ્રાણીના

અંતઃકરણ ઉપર [૧]અંધકારનો એક પડદો રહે છે. સુર્યપર વાદળાનો જેમ જેટલો પડદો આછો હોય છે તેટલો પ્રકાશ પડે છે તેમ અંતઃકરણ ઉપર અજ્ઞાનરૂપિ અંધકારનો પડદો જેટલો ઓછો હોય છે તેટલો તે પ્રાણીમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઉદભવે છે. પ્રાણીમાત્રના સ્થૂળ અને સુક્ષ્મ શરીરો તે અંતકરણને આધીન છે. અંતઃકરણ જેમ જેમ પ્રેરે છે તેમ તેમ શરીરો પ્રવૃત્તિ કરે છે. અંતઃકરણના મુખ્ય ગુણો, હું પણાનું અભિમાન ધરવું, સારાસારનો વિચાર કરવો, ઓળખવું વિગેરે છે. એ ઉપરથી તત્વવિદ સત્પુરૂષો એ અંતઃકરણના ગુણોને ચાર વિભાગમાં કલ્પે છે. તે ચાર વિભાગ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ છે. માટે પ્રથમ તું તને પોતાને, અને પછી પરમાત્માના સ્વરૂપને ઓળખવાની સત્તા જે તારા અંતઃકરણમાં છે તે સત્તાને, તારૂ અંતકરણ શુભ સંસ્કારવાળું બનાવી, પ્રાપ્તકર એટલે સઘળું પ્રાપ્ત થશે." આ પ્રકારે પોતાના સદગુરૂ મહાત્મા વર્ચસ્તમા મુનિનો સદબોધ સાંભળી પ્રહર્ષશર્મા બોલ્યો કે "હે કૃપાસિંધુ મનુષ્યોનું શ્રેષ્ટપણું તેના અંતઃકરણને લીધે છે. તેના ઉપર અજ્ઞાન રૂપી પડદો શાથી આવેલો છે ? અને કેવી રીતે તે દુર થઇ શકે ? તેમ એ પડદો આપણી દષ્ટિએ પણ દેખાતો નથી તેનું શું કારણ તે કૃપા કરીને કહો ?" વર્ચસ્તમા મુની કહેવા લાગ્યા: "હે પવિત્ર શિષ્ય ! તારા પ્રશ્નોના સમાધાન અર્થે ઉત્તરમાં જે હું કહું છું તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરીએ હૃદય અર્થાત જેને અંતઃકરણ સંજ્ઞાથી આપણે જાણીએ છીએ તે શું છે અને કયે સ્થળે રહે છે તે પ્રથમ તારે જાણવું જોઇએ. પ્રત્યેક પ્રાણીનું શરીર, હાડ, માંસ, મજ્જા, મેદ, લાગ, રક્ત ઇત્યાદિ વસ્તુઓનુ બનેલું છે. અને તેમાં તેનું હૃદય પણ તેવીજ વસ્તુઓનું બનેલું છે. પેટથી ઉપર, કંઠથી નિચે અને બંન્ને સ્તનોના વચ્ચે ડાબી બાજુએ મનુષ્યનુ હૃદયસ્થાન આવેલું છે કે જે છાતી ચિરીને કહાડવામાં આવે તો દષ્ટિએ પડતાંજ ચિતરી ચડયા વગર રહે નહિં. જોતાંતો તે એક આડા અને કુમળા માનની નાની સરખી કોથળી

[૧] અન્ધકાર અજ્ઞાન.

જેવું જણાય છે. એ કોથળી પોલી હોય છે, અને તેને રૂધિર
વાહિની તથા વાયુવાહિની અનેક નાડીઓ જોડાએલી છે. આ રદ-
યની કોથળીના પોલાભાગમાં કોઇ એવા અદ્ભુત પદાર્થનો પડદો
આવેલો છે કે તેથી તેમાં બીજા ભાગો પડે છે; તેમાં એકભાગ
છેક અંદર મધ્યમાં આવેલો છે, અને બીજો તેની આસપાસ
હોય છે. એ બહારનો ભાગ તે અંતઃકરણનું સ્થાન છે. અને તે
સ્થાનમાં અંતઃકરણ પોતાના ચારે વિભાગો સહીત રહેલું છે. અને
જેમ પોતાની રાજ્યધાનીના શહેરમાં રહ્યો રહ્યો રાજા પોતાના
વિશાળ રાજ્ય ઉપર રાજ કરે છે તેવીજ રીતે અંતઃકરણ
પણ આખા શરીરરૂપિ દેશ ઉપર રાજ્ય કરે છે. વળી જેમ
રાજ્યકર્ત્તાની ગાદી ગમે ત્યાં હોય પણ આખા રાજ્ય ઉપર
તેની દેખરેખ રહે તેવે સ્થળે ન્યાયાદિક રાજકાજ સારૂ
કચેરીઓ કરવામાં આવે છે; તેવીજ રીતે અંતઃકરણરૂપી રાજ-
દરબારની ન્યાયાન્યાયનોવિચાર કરવા માટેની કચેરીઓ શરીર-
-પિ પ્રદેશમાં માથામાં ઉંચે સ્થળે રાખવામાં આવેલી છે. અને
ચાં અંતઃકરણમાંના સર્વ અમલદારોની સભા એકત્ર થઇ વિચારા
દિનો નિશ્ચય કરે છે. જો નીચ વસ્તુઓના બનેલા હૃદયપ્રદેશમાં
એ અંતઃકરણ રહેલું હોય છે તો તેને અત્યંત મલિન બ-
નાવે છે, અર્થાત તેનાપર મલનું આવરણ ઘણું આવે છે; એ
મલરૂપિ પડદાથી હૃદયસ્થાન ઢંકાઈ જાય છે. તેથી પરમ પવિત્ર
પરમાત્મતત્વ પણ અંદર દબાઇ જાય છે. જેથી પોતે સત્ય સ્વરૂપને
ન પ્રકાશતાં અજ્ઞાનરૂપી જીવને અંધારામાં ભટકાવે છે. એમ કાળે
કરી [illegible] અજ્ઞાનના સંગથી પોતાનું સત્યસ્વરૂપ ભુલી જઇ
પોતે પોતાની મેળે અધમ બની જાય છે. આત્મતત્વનો જે
પ્રદેશ છે તેનાપર બે આવરણો છે એક સ્થુળને બીજું સુક્ષ્મ. સ્થૂ-
ળનું આવરણ રદય ઉપર અને સુક્ષ્મનું આવરણ અંતઃકરણ
ઉપર થાય છે. એ બંન્ને આવરણો એક બીજાને મળે છે અને
સંબંધ રાખે છે. અને આ બન્ને આવરણોનો નાશ કરવા સારૂ
મનુષ્યે બહિર તેમ અંદર શુદ્ધિ રાખવાની જરૂર છે. પાંચ કર્મે-

ન્દ્રીયો હસ્ત પાદ વીગેરેને સ્નાનાદિક ક્રીયાઓથી શુદ્ધ રાખવી તે બહિરશુદ્ધિ કહેવાય છે. અને નેત્ર કર્ણ. નાક, જીભ, ત્વચા એ જે જ્ઞાનેન્દ્રીયો છે તેને દુષ્ટવાસનાથી અને માયીક પદાર્થોની પ્રિતી કરતાં દુર રાખવી તેનું નામ અંતરશુદ્ધિ છે. એ પ્રમાણે અંતરબહિરશુદ્ધિ રાખવાથી પ્રાણી ઉત્તરોત્તર શુદ્ધ સંસ્કારી બની તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતાવાળો થાય છે. અને તે તું થયો છે."

આ પ્રમાણે શ્રવણ કરી રહ્યા પછી પ્રહર્ષશર્મા કહેવા લાગ્યો; "હે ભગવન્ જોકે અંતરબહિરશુદ્ધિ રાખવા, જેવીકે સંધ્યાવંદન અગ્નિ હોત્ર, શમદમાદિ અનેક ક્રીયાઓ હું નિરંતર કરૂં છું છતાં દરેક ક્રીયા વખતે મને એજ વાતનું સ્મરણ થઈ આવે છે કે મારૂં સ્વરૂપ કેવું છે, કારણકે તે વાત હજી પુરેપુરી મારા સમજવામાં આવી ન હોય તેવું મને જણાય છે. માટે હે ગુરો આપની આજ્ઞા હોયતો મારા અંતરમાં એક શંકા થઇ છે તે સમાધાન અર્થે નિવેદન કરૂં" વર્ચસતમા મુનિ આ સાંભળી બોલ્યા, "હે પવિત્ર વિપ્ર ખુશીથી બેલાશક કહે? મને એવી જ્ઞાન ચર્ચાથી કદી કંટાળો આવે છે તેવું તું સ્વપ્ને પણ સમજીશ નહિં. પરમવિશુદ્ધ અને સદ્ભાગી પુરૂષોનું તેજ કર્ત્તવ્ય છે. અંતઃકરણનું નિરંતર બ્રહ્મ વિચારમાં તલ્લીન અને મગ્ન રહેવું એ પરમ સદ્ભાગ્યની વાત છે. માટે હે વત્સ. સુખેથી જે તારા અંતઃકરણમાં પ્રશ્ન ઉઠયો હોય તે નિવેદન કર?" આ સાંભળી પ્રહર્ષશર્મા બોલ્યો, "હે પ્રભો, વેદાદિક શાસ્ત્રોનું આપે મને અધ્યયન કરાવ્યું તેમાં તો એવું આવ્યું કે આ શરીર અને આખું વિશ્વ, પૃથ્વી, પાણી, આકાશ, તેજ અને વાયુ એ પાંચ તત્વોનું બનેલું છે અને તેમાં [1]ચતુષ્ટયઅંતઃકરણ મળી એક દર નવ તત્વો થાય છે. આજે વળી આપ એમ કહો છો કે પ્રાણીનું શરીર અસ્થિ, માંસ, મજ્જાદિ વસ્તુઓનું બનેલું છે. ત્યારે તેમાં ખરૂં શું તે કહેવા કૃપા કરો" આ સાંભળી મુનિ

[1] ચતુષ્ટય અંતઃકરણ—મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ અને અહંકાર એ ચારે વિભાગો સહીત હૃદયમાં રહેલું અંતઃકરણ-હૃદયસ્થાન

કહેવા લાગ્યા, "હે પ્રાણાત્મન્, પૃથ્વી પ્રાણી, આકાશ, તેજ તથા વાયુ એ પાંચે તત્વો આ શરીરમાં ક્યાં ક્યાં રહેલાં છે અને શું શું ગુણ ઉપજાવે છે તે તને પ્રથમ કહી સંભળાવું તે શ્રવણ કર ! જો પ્રથમ પૃથ્વીતત્વનો ભાગ શરીરમાં કયો છે તે આપણે જોઇએ. શરીર ઉપરની ત્વચા, આ રોમ અર્થાત રૂવાંટા, અને અંદરના ભાગમાં રહેલી નાડીઓ, માંસ, તથા હાડકાં તે પૃથ્વીતત્વથી નીપજેલાં છે. બીજું જલતત્વ છે. શરિર ઉપર જે પ્રસ્વેદ અર્થાત પરસેવો ફુટે છે, તેમજ થુંક, લાળ, મુત્ર શુક્ર ઇત્યાદિ પ્રવાહિ પદાર્થ જેટલો શરીરમાંથી નીકળે છે તે રૂપલો જલતત્વમાંથી બનેલો છે. ત્રીજું તેજતત્વ છે: નિદ્રા, આલસ્ય, પ્રમાદ તૃષા ક્ષુધા અને શરિરની કાન્તિ એ સઘળું તેજતત્વમાંથી બનેલું છે. ચોથું વાયુતત્વ છે. આપણું શરીર હરે છે ફરે છે, દોડે છે અને શ્વાસોશ્વાસ લે છે એ સઘળું વા યુતત્વથી થાય છે. પાંચમું આકાશતત્વ છે. શરીરમાં ક્રોધ, લોભ, મોહ, ભય હર્ષ શોક, ઇત્યાદિ જે થાય છે તે સઘળા શરીરમાં પોલાણ રૂપે રહેલા આકાશતત્વના વિકારો છે. ઉપર મુજબ પાંચે તત્વોની જુદી જુદી ક્રિયાઓ થાય છે અને તે પાંચે એક બીજા સાથે થોડે વા વધારે અંશે મિશ્રિત થઈ રહેલા છે પૃથ્વિતત્વમાં બીજા તત્વો મળવાથી અસ્થિ બન્યાં છે, જળતત્વના મિશ્રણથી માંસ બન્યું છે; વાયુતત્વના મિશ્રણથી ચામડી બની છે, તેજતત્વના મિશ્રણથી નાડીઓ બની છે, અને આકાશતત્વ મળવાથી રૂવાટા થયાં છે, વળી જળતત્વમાં જળતત્વનો ભાગ મળવાથી વિર્ય બને છે, પૃથ્વિતત્વ મળવાથી રૂધીર બને છે, આકાશતત્વ મળવાથી લાળ બને છે, તેજનો ભાગ મળવાથી મૂત્ર બને છે અને વાયુનો ભાગ મળવાથી પરસેવો થાય છે તેવીજ રીતે તેજતત્વમા મુખ્ય તેજનો ભાગ હોવાથી ક્ષુધા ઉત્પન્ન થાય છે. વાયુનો ભાગ હોવાથી તૃષા ઉત્પન્ન થાય છે, પૃથ્વિતત્વના મળવાથી આલસ્ય ઉપજે છે. આકાશતત્વ મળવાથી નિદ્રા ઉત્પન્ન થાય છે અને જળનું મિશ્રણ થવાથી કાન્તિ પ્રકટે છે તેવીજ

રીતે વાયુતત્વ છે તેમાં વાયુનો વીશેષ ભાગ હોવાથી દોડવાની અને શ્વાસ લેવાની ક્રિયા બને છે; આકાશતત્વ મળવાથી શરીરનું હલનચલન થાય છે; પૃથ્વીતત્વથી સંકોચપણું ઉત્પન્ન થાય છે. તેજનો ભાગ મળવાથી શરીરનું વલન થાય છે અને જળનો ભાગ મળવાથી હાલવાચાલવાની ક્રિયા થાય છે. એજ પ્રમાણે આકાશતત્વમાં પણ આકાશતત્વનું પ્રમાણ વીશેષ હોય છે તો શોક પ્રકટે છે. તેજતત્વ મળવાથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, વાયુ મળવાથી કામ પ્રકટે છે; પૃથ્વિતત્વના મિશ્રણથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે અને જળતત્વના મળવાથી મોહ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે પાંચે તત્વના એક બીજાના મિશ્રણ થકી ઉત્પત્તિ અર્થાત જન્મ, અસ્તિત્વ એટલે સ્થીતી, તથા વૃદ્ધિ, વિપરિણામ, અપક્ષય અને અંતે વિનાશ એવા છ વિકારો આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા સ્થૂળદેહની અંદર પ્રકટ થઈ વ્યવસ્થા કર્યા કરે છે. જેવી રીતે સ્થૂળદેહ પાંચ તત્વોનો બનેલો છે તેવીજ રીતે શરીરની માંહે રહેલો સૂક્ષ્મદેહ પણ તેજ તત્વોના સૂક્ષ્મ અંશોનો બનેલો છે. અને તેઓના એક બીજાની સાથે મળવાથીજ અંતઃકરણમાં ક્રિયા વિક્રીયા બને છે. શરીરના હૃદયસ્થાનમાં મુખ્યત્વે કરીને જે પોલાણ વ્યાપિ રહ્યું છે તે આકાશનું સૂક્ષ્મ તત્વ છે. અને તે પોલાણ અંતઃકરણ છે. તેમાં અનુક્રમે બીજા સૂક્ષ્મ તત્વો ન્યુનાધિક અંશે મળવાથી વિભાગો પડી જુદી જુદી ક્રિયાઓને ઉત્પન્ન કરે છે. અંતઃકરણ આકાશ તત્વનું બનેલું છે તેમા જીવને કોઈ પણ બાબત સ્ફુરે છે અને તેમાં સૂક્ષ્મ વાયુતત્વ મળે છે ત્યારે તે મન બને છે. એ મન, અંતઃકરણમા સ્ફુરેલી વૃત્તિ બાબત અનેક તર્કવિતર્ક કરે છે. આકાશતત્વમા તેજનું સૂક્ષ્મતત્વ મળતા બુદ્ધિ બને છે અને મનના તર્કવિતર્કોનો એ બુદ્ધિ નિશ્ચય કરે છે. આકાશરૂપ અંતઃકરણમા [1]અપનું સુક્ષ્મતત્વ મળતાં ચિત્ત બને છે કે જે ચિત્ત, બુદ્ધિના નિશ્ચયનું ચિંતન કરે છે? પૃથ્વીતત્વનુ સુક્ષ્મ-

[1] અપ-જળ પાણી

તત્વ મળતાં અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે કે જે અહંકાર, જીવને હું-
પણાનો અભિમાની બનાવે છે.

હે પ્રિય પૂત્રતુલ્ય શિષ્ય, વળીજો બીજુ કહ્યું તે તેજ અને
વાયુનું સૂક્ષ્મતત્વ છે. વાયુના સૂક્ષ્મતત્વમાં બીજા તત્વોનું
મિશ્રણ થવાથી જુદી જુદી ક્રિયા કરનારા પંચ પ્રાણ ઉત્પન્ન
થયા છે; તે વ્યાન, સમાન, ઉદાન, પ્રાણ અને અપાન એમ
પાંચે, પાંચ નામથી ઓળખાય છે. સૂક્ષ્મ વાયુતત્વમાં આકાશ
તત્વનુ સુક્ષ્મતત્વ મળવાથી વ્યાન નામનો પ્રાણ ઉત્પન્ન થયો
છે, કે જે શરીરના તમામ સાંધાઓને અને અવયવોને વાળવાની
ક્રીયા કરે છે. વાયુમાં વાયુનુ સુક્ષ્મતત્વ મળવાથી સમાન નામે
પ્રાણ ઉત્પન્ન થયો છે કે જે અન્ન પચન ઇત્યાદિ ક્રીયા કરી
નાડીયો દ્વારા શરીરમાં અન્નરસ પોચાડે છે. વાયુતત્વમાં તેજ
તત્વોનો સુક્ષ્મ ભાગ મળવાથી ઉદાન નામનો પ્રાણ ઉત્પન્ન થયો
છે અને તે કંઠમાં રહી અન્ન અને જળને જુદા પાડે છે અને
પ્રસંગાવશાત્ સ્વપ્નાઓ લાવવાની ક્રીયા કરે છે. અપતત્વનો
ભાગ મળવાથી પ્રાણ નામે પ્રાણ ઉત્પન્ન થયો છે અને તે
હૃદયમાં રહી શ્વાસોશ્વાસ લેવાની ક્રીયા કરે છે. પૃથ્વી તત્વનો
સૂક્ષ્મ ભાગ વાયુના સૂક્ષ્મતત્વમાં ભળવાથી અપાન નામનો
પ્રાણ ઉત્પન્ન થયો છે કે જે શરીરમાંનો મળ (મેલ) બહાર
કહાડવાની ક્રીયા કરે છે. ત્યાર પછી ત્રીજું તેજનું સુક્ષ્મ-
તત્વ છે કે જેમાં બીજા સુક્ષ્મતત્વો મળવાથી પાંચ જ્ઞાને-
ન્દ્રિય ઉત્પન્ન થએલી છે. અને તે આ દેહ નગરના દરવા-
જાઓ જેવી છે. તેમના સુક્ષ્મતત્વમાં આકાશનું સુક્ષ્મતત્વ
મળવાથી, કર્ણેન્દ્રિય એટલે કાનની ઇંદ્રિ ઉત્પન્ન થઇ છે ને
તે સાંભળવાની ક્રીયા કરે છે. તેજમાં વાયુતત્વ મળવાથી સ્પર્શે-
ન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઇ છે કે જે શરીર વિષે રહી માત્ર સ્પર્શ કરવાથી
ઠંડું, ગરમ, મૃદુ, કઠણ ઇત્યાદિ ઓળખવાની ક્રીયાઓ કરે
છે. અને સુક્ષ્મતેજતત્વમાં અધિક તેજતત્વ મળવાથી ચક્ષુની
ઇંદ્રિ ઉત્પન્ન થઇ છે જે જોવાની ક્રીયા કરે છે. અપતત્વ મળ-

વાથી રસનેન્દ્રિય (જીભ) થઇ છે કે જે મધુર, તિકતાદિ આદિ સ્વાદને ઓળખવાની ક્રીયા કરે છે. અને સુક્ષ્મ પૃથ્વીતત્વનું તેજતત્વમાં મિશ્રણ થવાથી ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાક) ઉત્પન્ન થઇ છે જે સુગંધ દુર્ગંધની પરિક્ષા કરવાનું કામ કરે છે. તેવીજ રીતે ચોથું અપતત્વ છે જેનો સુક્ષ્મ ભાગ બીજા તત્વોની સાથે મળતાં પાંચ કર્મેન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઈ છે. જે સર્વે, સુક્ષ્મ શરીરના ગુમાસ્તાઓ રૂપે છે. તે સઘળી બાહરની ક્રિયાઓ કરે છે. અપમાં આકાશ તત્વ ભળતાં, વાચ્યેન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઇ છે અને તે વાણી બોલવાની ક્રીયા કરે છે; અપના સુક્ષ્મતત્વમાં વાયુ તત્વ મળવાથી હસ્તેન્દ્રિય (હાથ) ઉત્પન્ન થઈ છે જે બંન્ને હસ્ત દ્વારા લેવડદેવડનું, પકડવાનું, ફેંકવાનું, ઝીલવાનું ઇત્યાદિ કાર્ય કર્યા કરે છે. અપમાં તેજતત્વનું મિશ્રણ થવાથી પાદેન્દ્રિય (પગ) બનેલી છે જે જવાઆવવા અને બેસવા ઉઠવાની ક્રિયા કરે છે. અપને અપ તત્વ મળવાથી મુત્રેન્દ્રિય થઇ છે જે મૂત્રને બહાર કાઢવાની અને મૈથુનની ક્રિયા કરે છે. અને અપમાં પૃથ્વીતત્વ મળવાથી ગુદેન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઇ છે જે મળદ્વાર વિશે રહી મળત્યાગ કરવાની ક્રીયા કરે છે. એ રીતે પૃથ્વીના સૂક્ષ્મતત્વમાં બીજા તત્વો ભળવાથી, ઉપર જે સંક્ષેપે વર્ણન કરી બતાવી તે પાચ જ્ઞાનેન્દ્રિય તથા પાચ કર્મેન્દ્રિય ને ગ્રહણ કરવાના, તથા ભોગવવાના વિષયો ઉત્પન્ન થયા છે પૃથ્વીમા આકાશતત્વનો સુક્ષ્મ ભાગ મળવાથી શબ્દ નામનો વિષય ઉત્પન્ન થયો છે. વાયુ તત્વ મળવાથી, સ્પર્શ નામનો વિષય ઉત્પન્ન થયો છે. તેજ તત્વના મિશ્રણથી રૂપ ઉપજ્યું છે અપતત્વના ભળવાથી રસ અને પૃથ્વીતત્વના ભળવાથી ગંધનામનો વિષય પેદા થયો છે. આપ્રકારે પંચતત્વની વ્યવસ્થાથી સ્થુલદેહ અને સૂક્ષ્મ તત્વોની વ્યવસ્થાથી સૂક્ષ્મદેહ ઉત્પન્ન થયેલો છે આ સિવાય આ દેહમાં બીજી અનેક ક્રીયાઓ થાય છે તે પણ તત્વોના મિશ્રણથીજ થાય છે. માટે હે વત્સ. ઉપર કહ્યું તે બધું જીવસેન નામનું સત્ય છે. આ વિવેચન શ્રવણ કરી મહર્ષશર્મા બોલ્યો

" ભગવન્, ત્યારે આ સ્થૂલશરીરને સૂક્ષ્મશરીરથી હું તો તદન ન્યારોજ છું એમ આથી સ્પષ્ટ થયું." રૂષિવર વર્ચસુતમા બોલ્યા, "હા પણ તે હું તે કોણ છે તેની તને સમજ પડી કે નહી?" પ્રહર્ષશર્મા બોલ્યો; "ગુરૂમહારાજ હું તે આ હું" એમ કહી છાતીએ પ્રહર્ષે હાથ દીધો એટલે ગુરૂ બોલ્યા " વત્સ એતો જેનું હાથ દઇને બતાવે છે તેતો તારી છાતી છે " પ્રહર્ષ બોલ્યો "આ હું પોતેજ છું ને છાતી ક્યાં છે?" એમ કહી આખા શરીરપર હાથ ફેરવી બતાવે છે એટલે વર્ચસુતમા બોલ્યા " એતો તારા હસ્ત પાદાદિ છે " આ સાંભળી પ્રહર્ષશર્મા પાછો ગભરાઇ સવિનય બોલ્યો, " હે ભગવાન ત્યારે શું હું ભ્રમણામાં પડીગયો તેથી ભુલી ગયો ? હા, હા, હવે મને સ્મરણ થયું કે હસ્ત પાદાદી સ્થૂલ અંગોવાળું તે મારૂં સ્થૂલ શરીર છે હું નથી; તેમ આ મારા સ્થૂલ દેહમાં રહેલો સૂક્ષ્મદેહ પણ હું નથી. હું, તો એ સ્થૂલ અને સુક્ષ્મ બંન્ને દેહોથી ન્યારો છું એ મને સ્પષ્ટ થયુ. પણ હે સદ્ગુરો, સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એ બન્ને શરીરમાં એક બીજા સાથે મિશ્ર થએલા પાંચ તત્વો એની મેળે સઘળી ક્રીયાઓ સ્વતંત્રતાથી કર્યા કરે છે છતાં તેમાં કોઇ પણ પ્રકારની કદી અવ્યવસ્થા થતી નથી તેનું શું કારણ હશે તે જાણવાની ઇચ્છા થઈ છે તો તે કૃપાકરી મને સમજાવો?" તત્વવિદ મહાત્મા રૂષિવર્ય વર્ચસુતમા બોલ્યા, "હે પુત્ર, તારી શંકા યોગ્ય છે અને તેના સમાધાનઅર્થે જે હું કહું તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર ? જે એ તત્વો, ઉપર બતાવી તે ક્રિયા કરે છે ખરા, પણ પોતાની મેળે કરતા નથી; કારણ કે તે તો સર્વ જડ છે. તેઓ-નાથી કોઇ પણ કાર્ય સ્વતંત્રતાથી થઇ શકતું નથી. જો કે તેમનામાં નીયમીત ગુણો તથા બળ છે છતાં, કોઈ નિયામક અર્થાત નિયમમાં રાખનાર સિવાય, તેઓ રહી શકે તેમ નથી. આપણે આ સ્થળે દ્રષ્ટાંત તરીકે અગ્નિને લઇએ; તો અગ્નિનું સ્થૂલ સ્વરૂપ શું છે ? તેજ તત્વ છે. તેમાં બાળવાનો, ગરમ કરવાનો વીગેરે ગુણ રહેલો છે અને તે સત્તા વ્યાપ્ત છે;

તથાપિ તેને નિયમમાં લાવી તેનો ઉપયોગ કર્યા વગર બરાબર ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. જેમકે ચુલામાં અગ્નિ સળગાવી ઉપર અન્ન પકવવા મુકયું હોય અને તેની બરાબર સંભાળ ન રાખવાથી તે અન્ન કાચુપાકું રહે છે અગર દાઝી જાય છે; તેવીજ રીતે અન્ય તત્વોનું મિશ્રણ થવાથી ઉત્પન્ન થતું પરિણામ, પણ કાચુંપાકું રહે છે એમ સમજવું. આટલા માટે તે સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મતત્વોને નિયમમાં રાખવાને દેહની અંદર પ્રત્યેક સ્થાને તે તે તત્વોના જુદા જુદા અધિષ્ઠાતા દેવો સ્થાપિને, વિશ્વપતિએ સર્વોપરિ વ્યવસ્થા કરેલી છે. અને તેથી તે પરમાત્મા નિયંતા કહેવાય છે. હે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના અભ્યાસિ મહર્ષ, પ્રત્યેક સ્થુલ અને સુક્ષ્મ શરીરના અંગોનું વર્ણન કર્યું, હવે તને પ્રત્યેકના અધિષ્ઠાતા દેવતાઓ કહું તે શ્રવણ કર ? પ્રથમ તને આ સ્થૂલ શરીરની આધારભુત જે પંચ કર્મેન્દ્રિય છે તેના દેવતાઓ બતાવું. પ્રથમ વાચ્યેન્દ્રિય જે બોલવાની શક્તિ છે તેને નિયમમાં રાખનાર તેના અધિષ્ઠાતા અગ્નિદેવતા છે; અને તેની સતાથીજ આપણાથી બોલી શકાય છે. બીજી કર્મેન્દ્રિય હાથ છે, તેના અધિષ્ઠાતા દેવતા સુરપતિ ઇંદ્ર છે, અને તેની સત્તાથીજ આપલેની ક્રીયા તે કરી શકે છે. ત્રીજી પાદ (પગ) છે તેના દેવતા ઉપેંદ્રપ્રભુ છે, કે જેની સત્તાથી જવા આવવાની ક્રીયા, તે ઇંદ્રિ કરી શકે છે. ચોથી મુત્રેન્દ્રિય છે તેના દેવતા પ્રજાપતિ અથાત બ્રહ્મા છે, જેની સત્તાથી તે મૂત્ર, મૈથુનાદિ કરી, મળત્યાગ અને ઉત્પત્તિની ક્રીયા કરી શકે છે. પાંચમી ઇંદ્રિ, ગુદા છે; તેના દેવતા યમ છે જેની સત્તાથી તે મલ ગહાર કાઢવાની ક્રીયા કરી શકે છે. એવીજ રીતે પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયના પણ અધિષ્ઠાતા દેવતાઓ છે કે, તે તેની સત્તાથી તે તે ઇંદ્રિ, પોતપોતાની ક્રિયા કરી શકે છે. શ્રોત્ર અર્થાત કર્ણોના દેવતા દીકપાળો છે કે જે દીગ્પાળોની સત્તાથી કાન શ્રવણ કરી શકે છે. બીજી ત્વચા છે અને તેના અધિષ્ઠાતા દેવતા મરૂતદેવ અર્થાત વાયુ છે. અને તે વાયુની સતાથીજ સ્પર્શાદિ ક્રીયા થાય છે.

ત્રીજી ચક્ષુ છે અને તેના અધિષ્ઠાતા સૂર્યદેવતા છે, કે જેની સત્તાથીજ આંખ જોવાની ક્રીયા કરી શકે છે. ચોથી રસનેન્દ્રિય છે, અને તેના દેવતા વરૂણ છે. તે વરૂણની સત્તાથીજ તે ઈંદ્રિ સ્વાદ જાણી શકે છે. પાંચમી ઘ્રાણેન્દ્રિય સુંઘવાની ઈંદ્રિ છે અને તેના અધિષ્ઠાતા દેવતા અશ્વનિકુમાર છે, કે જેની સત્તાવડે નાક, ગંધ, વા દુર્ગંધ ગ્રહણ કરી તેનું નિરિક્ષણ કરી શકે છે. વળી કર્મેન્દ્રિયોના પ્રેરક અંતઃકરણના પણ દરેક વીભાગો ઉપર પૃથક્ પૃથક્ દેવતાઓ અધિષ્ઠાતા તરીકે રહેલા છે. આકાશના અને પોલાણરૂપી હૃદયમાં રહેલા અંતઃકરણના અધિષ્ઠાતા દેવતા સાક્ષાત વિષ્ણુ ભગવાન છે, અને તેમની સત્તાથીજ અંતઃકરણમાં સ્ફુરણો ઉત્પન્ન થાય છે. તે અંતઃકરણના ચાર વિભાગે મન બુદ્ધિ ચિત્ત અને અહંકાર છે. મનના દેવતા ચંદ્રમા, બુદ્ધિના બ્રહ્મા, ચિત્તના દેવતા નારાયણ અને અહંકારના દેવતા રૂદ્ર ભગવાન છે. ચંદ્રમાની સત્તાથી મન તર્કવિતર્ક કરી શકે છે. બ્રહ્માની સત્તાવડે બુદ્ધિ નિશ્ચય કરે છે. શ્રીનારાયણની સત્તાથી ચિત્ત તે નિશ્ચયાત્મક વસ્તુનું ચિંતન કરે છે. અને રૂદ્રભગવાનની સત્તાવડે અભિમાની, હું પણાનું અભિમાન ધરે છે. આથીજ જીવને સત્શાસ્ત્રોમાં અભિમાની કહેલો છે. એ અભિમાની જીવ સ્વતંત્રિક રીતે જોતાં જીવ નથી પણ શીવ છે અને તે આ દેહપુરીનો રાજા છે. અને ઉપર બધાં વર્ણવ્યાં તે તેની નિરંતર સેવા બજાવે છે આવા પ્રકારની વિશ્વપતિએ સર્વોપરિ વ્યવસ્થા કરેલી છે, માટે હે પુત્ર, મેં જે દેહના સ્થુળ તથા સુક્ષ્મ તત્વોનું વર્ણન તને કરી સંભળાવ્યું, તેથી તારા અંતરમાં હવે સ્પષ્ટ થયું હશે કે સ્થુલ અને સુક્ષ્મ બંન્ને દેહો કરતા તારૂં ઈશ્વરરૂપ તેથી તદ્દન ન્યારૂં છે માટે તેને સમજી અનુભવે કરીને જાણ ! જેમ કોઈ અંધને ચક્ષુ પ્રાપ્ત થાય, નિર્ધનને ધન મળે, અપુત્રને પુત્રને અને ક્ષુધાથી પીડાતો ક્ષુધી જેમ નિરાંત બની જાય, અને તેથી તેને અનહદ આનંદ મળે તેવીજરીતે પુત્ર જીતાત્મા શુદ્ધ ચેતન્ય જીવને નિજનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાય અને [illegible]

જાણ્યા પછી મનુષ્ય દેહની કીમત સમજાય છે. ત્યારેજ તેના શ્રેષ્ઠ-પણાનું ભાન થાય છે અને પરીણામે જીવનને કૃત્યકૃત્ય કરી અપૂર્વ આનંદને તે પ્રાપ્તકરે છે. તેમાંપણ કેટલાક હર્ષવાયુ થવાથી સત્કર્મ કરી શકતા નથી અને નવા શુભસંસ્કારોના બીજકે રોપ્યાસિવાય આયુષ્ય વિતાવી ભવટાવીમાં અથડાય છે. કેટલાક માયાના આવરણમાં ફસાઈ જાય છે, અને કેટલાક પૂર્વજન્મથી જે સત્કર્મના સૂત્રે બંધાયલા હોય છે તેઓ આ અમુલ્ય મનુષ્ય દેહને સર્વોત્કૃષ્ટ સમજી, પરમતત્વની પ્રાપ્તિ અર્થે, નિરંતર પ્રયત્ન શીલ રહે છે અને અમુક કાળે પરમ પદમાં અવશ્ય મળી જાય છે. તેને પરમપદની પ્રાપ્તી અર્થે પ્રયત્નશીલ થવામાં પ્રથમ સદગુરૂનું શરણ લેવું પડે છે. તેમાં પણ સદભાગ્યે જો યથાર્થ અને સમર્થ સદગુરૂનું શરણ પ્રાપ્ત કરે છે તો તેનો મનુષ્યદેહ સર્વશઃ કૃત્યકૃત્ય થાય છે.” આ પ્રમાણે પોતાના સદગુરૂનો સદુપદેશ શ્રવણ કરી પ્રહર્ષશર્મા બોલ્યો “ હે ભગવાન, હવે મને શરીરની શ્રેષ્ટતા સમજાઈ છે. અને આપ સદગુરૂનું પણ શરણ મેં યથાર્થ રીતે પ્રાપ્ત કર્યું છે. માટે હવે આ સંસારના કલેશ દુઃખાદિના ભયથી મુક્ત થવા માટે, તથા કર્મોનો ક્ષય થવા માટે મને સન્યાસની દિક્ષા આપોતો કેવું સારૂં; હવે આયુષ્ય વિતે ત્યાં સુધી ત્યાગાશ્રમ ગ્રહણ કરી, પરમાત્માના ચિંતનમાં કાળવ્યતિત કરવો એ યોગ્ય છે. હે ગુરો, હું સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ દેહથી કેવલ ન્યારો છું, અને એ સ્થુલ તથા સૂક્ષ્મ શરીરો તો એક જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્માને રહેવાના મહાલયો છે, અને તેથી તે સર્વોત્કૃષ્ટ છે. સર્વોત્તમ છે સર્વોપરી છે એમ મને સ્પષ્ટ સમજાયું છે તો પછી આ દુઃખરૂપ સંસારમાં તે સર્વોપરી મહાલયોને ત્રિવિધીતાપથી મુક્ત બનાવવાં મલાદિક આવરણોથી શું કામ બગાડું ! કર્મ કરી કરીને આભવચક્રમાં શું કામ ફસાયેલો રહું ? નહીજ । प्राप्य चानुत्तम जन्म लब्ध्वा चेन्द्रिय सौष्ठवम् ! नवेत्यात्महित यस्तुसलवे दात्मघातक ॥ મનુષ્ય જેવો અનુપમ જન્મ પ્રાપ્ત કરી, શાંત ઇંદ્રિયો પામી, જે આત્મ-

હિત અર્થાત પોતાના શ્રેયસ્ને જાણતો નથી તે આત્મઘાતી છે એમ મહાભારતમાં પણ કહેલું છે; તો પછી હે ગુરો કર્મ કરવાં એ કેવલ મનેતો આયોગ્ય લાગે છે; પછી જેવી આપની આજ્ઞા. હે ભગવાન આપ મારા સદ્ગુરૂથીછો તો જે મારા કલ્યાણનો માર્ગ હોય તે બતાવા કૃપા કરો! "

આ વચનો સાંભળી મુનિવર્યસુતમા પ્રહર્ષને કહેવા લાગ્યા; " હે પવિત્ર બ્રહ્મચારિ, તું તારા કલ્યાણના માર્ગને જાણતો નથી તેથી તું કર્મત્યાગથી મનુષ્યજીવનની સાફલ્યતા છે એમ માની બેઠો છે; તેમ કર્મત્યાગથીજ જીવનમુક્તિ પ્રાપ્ત થવાનો નિશ્ચય સેવી બેઠો છે. પણ હે વત્સ! એ સર્વ તારો મિથ્યા દુરાગ્રહ છે. કર્મત્યાગ કેવા પ્રકારનો અને ક્યારે કરવાનો છે તે શ્રીસદ્ગુરૂ અને વેદશાસ્ત્રોદ્વારા તારે રૂડે પ્રકારે પ્રથમ જાણવાની જરૂર છે અને પશ્ચાત્ ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા અર્થે પ્રયત્ન કરજે! એટલે જીવનમુક્તીના નિતિંશયસુખને પ્રાપ્ત કરવાનો તું અધિકારી બનીશ. માટે સંસારનો ત્યાગ કરી સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાના તારા દુરાગ્રહને હમણાં કોરાણે મુકી પ્રથમ તારો ધર્મ એ છે કે ગૃહી થવું. અને સર્વ આશ્રમોને પાળી પશ્ચાત્ પરમપદે સ્થિત થવું કર્મનો ત્યાગ કેવલ દુઃખરૂપ છે એ વિષય ઉપર દ્દષ્ટાંત આપી એક વ્યાખ્યાન તને કાલે શ્રવણ કરાવીશ, તે તું એક ચિત્ત શ્રવણ કરજે! હે વત્સ્! આજે હવે જા! રાત્રિ ઘણી વીતી ગઇ છે તો જઇ વિશ્રાંતિ લે "! એમ કહી મુનિ પોતાની અધ્યયનશાળામાં પધારી ગયા અને પ્રહર્ષસહિત બધુ શિષ્યમંડળ પોતપોતાના સ્થાને નિદ્રાવશ થવા અર્થે વિસર્જન થયુ

—

—તરંગ ૩ જો.—

—કર્મનો ત્યાગ કેવલ દુઃખરૂપ છે.—

બીજે દીવસે મુનિ વર્યમૂનમા પોતાના શિષ્ય પ્રહર્ષશર્માને સદુપદેશ દેવાઅર્થે નિત્યનિયમાનુસાર પોતાના આસને બીરાજ્યા એટલે પ્રહર્ષ સહિત સર્વ શિષ્યમંડળે ઉભા થઈ પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે મુનિને સાષ્ટાંગ કર્યા અને તરતજ પ્રહર્ષને સંબોધીને બધું શીષ્યમંડળ શ્રવણ કરે તેવી રીતે મુનિ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

" હે વત્સ પ્રહર્ષ ! 'કર્મનો ત્યાગ કેવલ દુઃખરૂપ છે, એ સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોના વચનનો, પ્રથમ યથાર્થ અનુભવ કર. પશ્ચાત કર્મનો ત્યાગ સુખરૂપ છે કે દુઃખરૂપ તેનો મનથી નિશ્ચય કર? હે અધિકારિ શિષ્ય, સાધારણ બુદ્ધિથી વિચારી જોતાં તને સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે કે જ્યાં સુધી પ્રાણી, ગૃહી અર્થાત્ સંસારી થઇ કર્મો કરતો નથી, ત્યાં સુધી તે કર્મોનો ત્યાગ શી રીતે કરી શકે ? કોઇ વસ્તુ આપણે ગ્રહણ કરેલી ન હોય ત્યાં પછી તે વસ્તુને ત્યાગવાનુ કદી પણ શી રીતે બને ? તેમ કર્મ જો ન કરવામાં આવે તો કર્મત્યાગ શી રીતે સંભવે ? अनाश्रितः कर्म[illegible] कार्यं कर्म करोति य । स सन्यासि च योगी च न निरग्निर्न चाक्रिय [illegible] દુઃખરૂપ છે પણ કર્મના ફલનો [illegible] પણ ભગવદ્ગીતામાં [illegible] કર્મફલનો આશ્રય કર્યા [illegible] છે તેજ યોગી છે; બાકી [illegible] કરનાર ખરો સંન્યાસિ કે [illegible]

[illegible] કરનાર જ્યાં સુધી [illegible] ત્યાગી શકીશ ? [illegible] સુધી થતો નથી. [illegible] માત્રનો ત્યાગ [illegible]

કરવાથીજ કૈવલ્યપદનું સૂખ, પ્રાણીને મળે છે. માટે તું પણ સંસારી અર્થાત્ ગૃહસ્થાશ્રમી થા ! ગૃહસ્થાશ્રમને ભોગવીને તે પ્રથમ સિદ્ધ કર ! પશ્ચાત્ કૈવલ્યપદનાઅખંડસુખની પ્રાપ્તિ અર્થે યથાવિધિ 'સર્વકર્માણ પરિત્યજ્ય' એ શ્રીમદ ભગવત્ ગીતાના વચનાનુસાર, સર્વ કર્મનો ત્યાગ કર ! હે બેટા! ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થ (ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ) સિદ્ધ થયા પછીજ પ્રાણી તે અખંડ સુખનો યથાર્થ અધિકારિ બને છે. યથાવિધિ વિહિતકર્મો આચરવાથીજ સર્વ આશ્રમ સિદ્ધ થાય છે. માટે યથાવિધી વીહીતકર્મો કરીને પ્રથમ આ 'તારા મનુષ્યજીવનનું કર્તવ્ય, એટલે તારા જીવનનો ધર્મ, તારી ફરજો, તારા જીવનની સાફલ્યતા, કેવા પ્રકારના સદપુરૂષાર્થમાં છે, તેને અંતરમાં અનુભવે કરીને જાણ ! ત્યાર પછી શ્રીસદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રની આજ્ઞાનુસાર સ્વધર્માચરણથી ચાલીને દુઃખની નિવૃત્તિ અને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ એ જે મનુષ્યજીવનનો પરમ હેતુ છે તેને સિદ્ધ કરવાના સાધનો પ્રાપ્ત કર ! એટલે તારો અર્થ સિદ્ધ થશે. પશ્ચાત્ કામ એટલે ઇચ્છા, પણ તે ઇચ્છા બીજી નહીં પણ શ્રીસદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોદ્વારા પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાની કામના છે; તે કામના વિહિત પ્રયત્નથી પૂર્ણ થતાંજ મુક્તિ અર્થાત મોક્ષ પ્રાપ્ત થશે. હે વત્સ! આ પ્રકારે ચારે પદારથને સિદ્ધ કરી વાસ્તવિક અખંડાનંદના પદે બિરાજેલા આ કાળમાં કરોડોમાં કોકજ હોય છે. આ કાળમાં સદ્ગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોદ્વારા યથાવિધિ એ ચારે પદારથ અર્થાત્ ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર્યા વગર પ્રાણીયો કૈવલ્યપદના અખંડ સુખને પ્રાપ્ત કરવાની તિવ્રેચ્છા સેવે છે અને તેથીજ તેમના જીવનનો પરમ હેતુ સિદ્ધ થઇ શકતો નથી. હે બેટા! આ કાળમાં પ્રાણીઓ જેમાં સુખ ઇચ્છે છે તેમાં સુખને બદલે અત્યંત દુઃખ દેખે છે; માટે તું જો વાસ્તવિક સુખની ઇચ્છા રાખતો હોય તો સર્વ આશ્રમોને પાળી ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થને સિદ્ધ કર ! હે વત્સ, પ્રથમ આ સ્પર્શકાન્તરૂપીમણિના ચાર

કીરણોરૂપ ચાર ભાગમાં તને ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષ એ ચારે પદારથોના સ્વરૂપ, અને તેને સિદ્ધ કરવાના સાધનો, સરલતાથી સંક્ષેપમાં સમજાવવાની ખાતર હું પ્રવૃત્તિ કરીશ. પશ્ચાત્ તું પ્રસન્ન થઇ ગૃહી થઇશ તોજ તારૂં કલ્યાણ થશે. અને એજ તારા કલ્યાણનો સુગમ માર્ગ છે. હમણાં તને એકદમ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જોડવામાં આવે તો તું અપ્રસન્નતાપૂર્વક નાછૂટકે મારી આજ્ઞાનું પાલન કરે તેથી કશુંજ ફળ નથી. માટે હે બેટા! પ્રથમ આ સ્પર્શકાન્તરૂપી મણીના પ્રથમ કિર્ણરૂપ, ધર્મ, નામનો પેહેલો ગ્રંથ, તારા પ્રતિ સંક્ષેપમાં કથન કરવામાં આવે તે તું એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર? પશ્ચાત્ તારી ઇચ્છામાં આવે તે પ્રમાણે પ્રસન્નતાથી તારા કલ્યાણના માર્ગે વહન કરજે."

પોતાના સદગુરૂ મુનિ વર્ચસ્તમાના આ પ્રકારના વચન સાંભળી પ્રહર્ષ બે હાથ જોડી બોલ્યો, "હે ગુરો, આ તન મન ધન અને સર્વસ્વ મારૂં આપજ છો? માટે આપની ઇચ્છા સિવાય મારી ઇચ્છાથી હું કંઇ પણ કરી શકવા અસમર્થ છું. હે ભવોભવના પિતા! આપ જેમ કહેશો તેમ કરવામાંજ હું મારૂં શ્રેય સમજું છું. પોતાના સદગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણેજ પગલું ભરનાર શિષ્યને, ત્રિકાળમાં પણ કોઇ વિઘ્ન કરવા સમર્થ નથી. એમ આપને મુખે મેં પણ અનેકવાર શ્રવણ કર્યું છે; તો હે ભગવન! આપ જે યથાસ્થિત મારા કલ્યાણનો માર્ગ બતાવશો, તેજ માર્ગે સદા આપની ઇચ્છાનુસાર વહન કરવા તત્પર રહીશ. પણ કર્મત્યાગ એ કેવલ દુઃખરૂપ છે એ વિષય ઉપર આપશ્રીએ એકાદ દૃષ્ટાંત શ્રવણ કરાવા કહ્યું હતું તે શ્રવણ કરાવા કૃપા કરો?"

આ પ્રમાણે પ્રહર્ષનું કહેલુ સાંભળી મુનિ કહે છે, "હે પવિત્ર બ્રહ્મચારિન! તારી તીવ્ર ઇચ્છા છે તો તને કર્મનો ત્યાગ એ દુઃખરૂપ છે કે નહિ તેનુ આજે એકાદ રસિક દૃષ્ટાંત આપી સમજાવું છું, તે તું લક્ષપુર્વક શ્રવણ કરજે? હે અધિકારિવિપ્ર, તું મારી પાસે વીશ વર્ષપર્યન્ત રહી વેદશાસ્ત્ર ભણ્યોગણ્યો,

સંપૂર્ણ રીતે જ્ઞાનને પામ્યો પણ શ્રીમદ્ ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે "स्वेस्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः" અર્થાત્ ભલે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય તોપણ જો જીવ પોતાના કર્તવ્યપરાયણ રહે છે તોજ પરિણામે મોક્ષ પામે છે; માટે સર્વે પ્રાણીઓએ પોતપોતાને પ્રાપ્તકર્મ હોય તે કરવામાં નિરંતર પ્રયત્નશીલ રહેવું ઘટે છે. પછી તે ફલદાતા હોય કિંવા ન હોય પરંતુ વિધીપૂર્વક કર્મત્યાગ સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી મુમુક્ષુએ પોતાને પ્રાપ્ત થએલા કર્મો અવશ્ય કરવા ઘટે છે. નહિં તો તે નરાધમ બની અંતે અધોગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. આ લોક અને પરલોક બન્ને બગાડે છે; અને પરીણામે રાજા ત્રિશંકુવત્ અતોભ્રષ્ટ તતોભ્રષ્ટ થાય છે. માટે હે બેટા ! પ્રહર્ષ, હવે કર્મનો ત્યાગ કેવલ દુઃખરૂપ છે એ વિષય ઉપર આજે તને એક રસિક દૃષ્ટાંત શ્રવણ કરાવું, તે તું પ્રસન્નતાપૂર્વક એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર ! પશ્ચાત્ તારા મનને સમાધાનમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કર !

પૂર્વે પતિતપાવની સર્યુનદીના એક પવિત્ર કિનારા ઉપર શિવપુર કરીને એક અતિ સુંદર અને વિશાળ નગર હતું. તેની ગાદી ઉપર શુભ્રકેતુ નામનો એક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. હે પ્રહર્ષ, તે શુભ્રકેતુ અત્યંત આત્મજ્ઞાની અને જનકવિદેહી જેવો ગુરૂમુખી રાજા હતો. તે સર્વદા પોતાના સદગુરૂ સિદ્ધેશ્વરાચાર્યને નિરંતર પોતાની સમીપ રાખતો હતો. અને પ્રત્યેક ક્રિયામાં સદ્‌ગુરૂને આગળ રાખી વ્યવહાર અને પરમાર્થના સર્વ કર્તવ્ય કરતો હતો. તે કોઇ પણ કાર્યમાં ગુરૂઆજ્ઞા વગર કદી પણ પ્રવૃત્ત થતો નહિં. તેને શુભ્રમતિ નામની એક સ્ત્રી હતી. તે કેવલ પતિપરાયણ રહેનારી એક સાધ્વી સતી હતી. આ ગુરૂપરાયણ વૃત્તિવાળું દંપતીનું જોડું, ગુરૂસેવામાં સર્વદા તત્પર રહેતું; સદ્‌ગુરૂદ્વારા પ્રાપ્ત થએલા અનેક ઉપકારી સાધનો યથાવિધી સાધી, સ્વાર્થ અને પરમાર્થ ઉભયની સિદ્ધી કરવા સદોદીત પ્રવૃત્ત રહેતું. આ સ્વધર્મપરાયણ દંપતિ આ પ્રકારે યથાવીધી કર્મો કરતા હતાં છતાં, તેઓને પ્રજાનુસુખ હોયપણ નોહોતું; એથી તેમના સદગુરૂ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય

તેમને એકાદ સંતતિ, પ્રાપ્ત થવાના આંદોલનો યોગબલવડે નિરંતર આપ્યા કરતા હતા; ' सत्पुरुष वाक्यं न चलंति धर्मे ' સત્પુરૂષનું વાકય કદી કાળે ચલાયમાન થતું નથી તે નિયમાનુસાર આપણા તત્વવિદયોગી સીદ્ધેશ્વરાચાર્યની શુદ્ધ સત્ય અને દૃઢ સંકલ્પવાળી ભાવના સત્વર ફલિભુત થઈ, અને તે રાજાને એક પૂત્રની પ્રાપ્તિ થઈ. તે પૂત્રનું નામ ભગવાનસિંહ પાડયું. તે લાયક ઉમરનો થતાં સુધી, ઉછેરવા માટે પોતાના સદગુરૂને સોંપવાનો તે દંપતિએ નિશ્ચય કર્યો. હે પ્રહર્ષ, આવો નિશ્ચય કરીને તે રાજારાણી, પોતાના કુંવરને સદગુરૂ સિદ્ધેશ્વરાચાર્યના હાથમાં સોંપવા જાય છે કે સત્વર તેમને રોકીને તે મહાન પુરૂષ તે દંપતિને કહેવા લાગ્યા " હે પવિત્ર તથા સ્વધર્માચરણી રાજકુલ ભૂષણ દંપતિ, તમે મને આ બાળક ઉછેરવા સોંપો છો પણ તે પહેલાં મારે કહેવું જોઇએ કે તે મારી પાસે ઉછરી મોટો થવાથી ત્યાગને ઇચ્છશે; કારણ કે ઉછેરવામાં શરૂઆતના સાધનો તથા કેળવણી જે તેને યોગ્ય જોઇએ, તે મારાદ્વારા પ્રાપ્ત થવાનો અભાવ છે. જેથી કરીને પરિણામે તે સમજ્યા વગર ત્યાગ ગ્રહણ કરવાની હઠ કરી, રાજપાટ તજી દેઇ ત્યાગી થઇ જશે. એમ થવાથી હે રાજન્, તે પોતાના જીવનને અને મને ઉછેરનારને ઉભયને ભ્રષ્ટ બનાવશે. તે ઉપરાંત તમારી વૃદ્ધાવસ્થા પણ બગડશે અને પરિણામે આપણને સર્વને શોક અને ગ્લાનિ પ્રાપ્ત થશે. માટે હે મુમુક્ષુ નૃપતિ, તમે તમારૂ પ્રાપ્ત કર્મ કરો. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, વૈશ્ય કે શૂદ્રજાતિ જો પોતાને પ્રાપ્તકર્મોનો પરિત્યાગ કરે છે તો અવશ્ય અધોગતિનેપ્રાપ્ત થાય છે; જેનું એક નિચે પ્રમાણે દૃષ્ટાંત કહું તે શ્રવણ કર?

આ પ્રકારના વચન શ્રવણ કરી, હે પ્રહર્ષ તે બાળક રાણીને આપીને, તે શુભ્રકેતુ રાજા બે હાથ જોડી પોતાના ગુરૂ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય પ્રતિ કહેવા લાગ્યો " હે ભગવન્ આપનું કહેવું સર્વશઃ સત્ય છે, યદ્યપિ તેનું દૃષ્ટાંત શ્રવણ કરાવા દાસ ઉપર અનુગ્રહ કરો, ?

હે પ્રહર્ષ, મહાત્મા સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય પોતાના શીષ્ય શુભ-કેતુ રાજાની આ પ્રકારની જીજ્ઞાસા જોઇ રાજાને નીચે પ્રમાણે કેહેવા લાગ્યા.

" સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે, " હે રાજન, પૂર્વે એક હિમાલયની તળેટીમાં વિમળપુરી નામની નગરી હતી. ત્યાં એક દિગંબર નામના પવિત્ર તત્વવિદ્વરિષ્ટ તેમજ શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ એવા મહાત્મા વસતા હતા. તેમની પાસે અનેક વિદ્યાર્થિઓ દેશપરદેશથી આવી વેદશાસ્ત્રના અધ્યયનઅર્થે રહેતા હતા. આ વિદ્યાર્થિઓમાં એક ભાનુદેવ નામનો બ્રહ્મનિષ્ઠ બ્રહ્મચારિ ષટ્શાસ્ત્ર સંપન્ન થવા માટે તે દિગંબર સ્વામિ પાસે બાળપણથી આવીને રહ્યો હતો. તેને ગુરૂકુલનિવાસ કરે અત્યારે લગભગ અઢાર વર્ષ થવા આવ્યાં હતાં. ભાનુદેવની ઉમર અત્યારે લગભગ ત્રેવીસ વર્ષની થવા આવી હતી. આ સમયે તે ચારેવેદ તથા ષટ્શાસ્ત્ર ભણી પારંગત થયો હતો; હવે તેને માત્ર અનુભવજ્ઞાન મેળવવાનું બાકી રહ્યું હતું. સર્વ શાસ્ત્ર અને ચારે વેદો તેને કંઠાગ્ર હતા, તેથી પોતાના દિગંબર ગુરૂને નિવૃત્તિ આપી, અન્ય વિદ્યાર્થીઓને પોતે યથાસ્થિત શિક્ષણ આપતો હતો. આથી કરીને તેના ઉપર સદા તેના ગુરૂ દીગંબર યોગિ અતિ પ્રસન્ન રેહેતા. ભણીગણી પારંગત થયો જાણી એક દિવસ ભાનુદેવને દીગંબરરૂપિ નીચે પ્રમાણે કેહેવા લાગ્યા, કે " હે પ્રિય શિષ્ય ભાનુ, તું ભણીગણી પારંગત થયો તેમજ તારે જે જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જરૂરનું હતું તે સઘળું અત્યાર સુધીમાં તેં પ્રાપ્ત કર્યું છે માટે હવે સ્વદેશે જા ? અને ગૃહી થઇ તારા કર્ત્તવ્યને કર ? " આ વચન સાંભળી પેલો બ્રહ્મનિષ્ઠ બ્રહ્મચારિ ભાનુદેવ કહેવા લાગ્યો " હે ગુરો હવે મારે સ્વદેશ જવું અને ગૃહસ્થાશ્રમી થવું એમ આપ આજ્ઞા કરો છો, પણ વીચારી જોતાં, તેથી કંઇ પણ મારા કલ્યાણનો માર્ગ સધાય એમ મને લાગતું નથી. કારણ કે સંસારીને સદોદિત ખટપટ અને પ્રપંચયુક્ત રહેવું પડે છે. અત્યંત

કષ્ટ સહન કરી સંસાર ખેડવાને સાધનો પ્રાપ્ત કરવાં પડે છે. માટે હે ભગવન્, જો સંસારમાં પ્રવેશવાનું કેહેશો તો સંસારમાં પ્રવેશ કરી પ્રથમ તો મારે, કોઈ મારાલાયક સદગુણી પત્નિ શોધી, તેની સાથે યથાવિધિ લગ્ન કરવું પડશે. અને જો તેવા પ્રકારની સ્રી પ્રાપ્ત ન થાય તો, જ્યાં સુધી લગ્ન ન થાય ત્યાં સુધી ઘર હાથે ચલાવવાની, અતિ દુઃખદાયક પ્રવૃત્તિ સેવવી પડશે. અને કદાચ મારા સદ્‌ભાગ્યે જો સદગુણી સ્રી પ્રાપ્ત થઇ તો અમારા ઉભયવડે ઉત્પન્ન થએલી પુત્ર પુત્રી આદિ પ્રજાને, અતિ કષ્ટ વેઠીને પણ રૂડીરીતે પાલન કરવાની મોટી ઉપાધી વેઠવી પડશે. અને કદાચ દુર્ભાગ્યે પ્રજા ન થઇ તો અમારા ઉભયના અંતકરણ, પુત્ર વિના પિંડ દાન કોણ આપશે ઇત્યાદિ ચિંતાઓથી સતત બળ્યાં કરશે. અને તેમ થવાથી અમને બન્નેને અંતકાલે પુત્રેષણા રહી જશે, અને તેથી અસદગતિ થશે એમ સંસારચક્રમાં અટવાયાં કરવું પડશે. હે પ્રભુ, વળી કદાચ સતતિ થઇ તો તેનું રૂડીરીતે પાલન કરવામાટે દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાની ઉપાધી કરવી પડશે. દ્રવ્યપ્રાપ્તિઅર્થે અત્યંત શ્રમ કરતાં છતાં કદી દ્રવ્ય પ્રાપ્ત ન થયું તો દારિદ્રાવસ્થાના દુઃખ મા [illegible] વ્યતિત કરવી પડશે; અને કદાચ દ્રવ્ય મળશે તો દેવ, ગુરૂ, પિતૃ ઇત્યાદિના સંસારીને માથે જે રૂણો રહેલાં છે [illegible] તથા [illegible] પ્રતિપાદન કરેલા નિત્ય માર્ગે [illegible] નિત્યમાર્ગે વર્ત્તન ચલાવવાનાં સર્વ [illegible] સાથે હળીમળીને ચાલ- [illegible] વળગશે અને તેથી [illegible] કલેશ થશે. કારણ [illegible], બાળમાયાથી છે; અને [illegible] માટે કેવલ સુખાર [illegible] પણ એ વાત [illegible] સ્હારીને હું સંસારી [illegible] વસર કેમ રહે!

શાંતિ શેની . મળે ? શ્રીપરમાત્માનું સ્મરણ કરવા એક ક્ષણ પણ પછી શેની પામું ? વળી વેદશાસ્ત્રદ્વારા અને આપશ્રીના મુખે એમ ઘણીવાર મેં શ્રવણ કર્યું છે કે આ શરીર એ પરમાત્માને રહેવાનું મંદીર છે, તો તે મંદીરને જાણી જોઇને સત્વગુણરૂપિ સુવર્ણથી મઢવાનું મુકીને રાજસતમસ્ ઇત્યાદિ મિશ્રિતગુણોરૂપ ગારાથી મુર્ખ અને અજ્ઞાની બની શું કામ લીંપુ ? વળી આપ વારંવાર શ્રી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવારૂપી, શરીરનો અને તેના અવયવોનો સદુપયોગજ સ્તુતિપાત્ર છે, અને તેમાંજ જીવનનો વ્યય તેજ સદ્વ્યય છે એમ કહો છો, તો તેવો સદ્વ્યય કરવાને બદલે આ જગત, તેની માયા, અને આ સર્વ દ્રષ્યપ્રપંચ જે અનિત્ય અને જૂઠાં છે તેમાં પવિત્ર અને અધીકારી બનેલા મારા જીવનનો વ્યય કરી હાથમાં દીવો લેઈ કુવે પડવા જેવું શું કામ કરૂં ? ગુરૂકુલનિવાસ કરી યથાવિધિ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરી વેદપારંગત બની, વેદશાસ્ત્રદ્વારા અને આપ શ્રીસદ્ગુરૂના મુખથી સર્વપ્રકારે રૂડીરીતે સંપુર્ણજ્ઞાન પ્રાપ્તકર્યું, છતાં પછી જાણી જોઇને એવો શું કામ મૂર્ખ બનું કે, 'આપ કુહાડા પગ ઉપર ' એ કહેવત પ્રમાણે હાથે કરી આ દુખરૂપ સંસારમાં પ્રવેશ કરૂં. માટે હે ભગવન્, મારા કલ્યાણનો માર્ગ મને તો સર્વથી સરળ અને શ્રેષ્ટ એજ જણાય છે, કે સર્વ કર્મોનો ત્યાગ કરી સંન્યાસ ધારણ કરી તપશ્ચર્યાઅર્થે કોઇ નિર્જનપ્રદેશે જઇ નિવાસ કરૂં ? અને જીવનમુક્ત બની અંતે પરમપદને પ્રાપ્ત કરૂં. હે ગુરો, મારી તો જીજ્ઞાસાનું તાત્પર્ય માત્ર એટલુંજ છે કે જે આશ્રમમાં કિંચિત પણ કષ્ટ ન પડે, અને સર્વદા સૂખનીજ પ્રાપ્તિ રહે, તે આશ્રમનો અંગીકાર કરવા મારી ઇચ્છા છે. માટે મને ત્યાગાશ્રમ ગૃહણ કરવાની આજ્ઞા આપો ?"

ઉપર પ્રમાણેના વાસુદેવ બ્રહ્મચારિના વચનો શ્રવણ કરી દિગંબર મુનિ કહેવા લાગ્યા "હે વત્સ! ત્યાગાશ્રમની અયોગ્ય આજ્ઞા તને આપવાની મારી ઇચ્છા નથી. હે બેટા ! સન્સારીની

જે જે ઉપાધીઓ તેં નીવેદન કરી તે તે સર્વ તને અનુમાન-સિદ્ધ છે પણ તે હજી અનુભવે તેં જાણી નથી હે પુત્ર અનુમાનમાં સત્યાસત્ય રહેલું છે, અને અનુભવમાં માત્ર સત્યજ છે. પ્રાણીએ જે અનુભવથી જોયું જાણ્યું છે તેજ તેના અંતરમાં સત્ય અને સ્પષ્ટ સમજાય છે. અનુમાનથી સર્વ જોએલું જાણેલું કલ્પનામાત્ર છે અને તેથી તે અસત્ય પણ હોઇ શકે છે. હે પવિત્ર બ્રહ્મચારિન્, માટે તું અનુમાન કરવાને બદલે તે તે ઉપાધિના સ્વરૂપોને અનુભવે કરીને પ્રથમ જાણ, પશ્ચાત તે તે સર્વ ઉપાધિનો યથાવિધિ ત્યાગ કરી ત્યાગાશ્રમને ગૃહણ કર! જો હજી તારૂં વય ત્રેવીશ વર્ષનું છે, અને આ તારી ઉમર ગૃહી થવાનેજ લાયક છે. આ તારી યુવાવસ્થા અન્ય આશ્રમ ગૃહણ કરવા યોગ્ય નથી. હે બેટા! તું આ ક્ષણપર્યંત મારી પાસે રહી એકાંતવાસને સેવે છે, જેથી સંસાર શું અને સંસારનો વા કેવો છે, તેનો તને યત્કિંચિત્ પણ હજી અનુભવ થયો નથી. હજી કોઇ સંસારીનો તને સ્પર્શ કે સંબંધ પણ થયો નથી. તેમજ કોઈ સંસારીની જોડે અત્યાર સુધી તું રહ્યો પણ નથી; એટલે હે બાપ, સંસારના સ્વરૂપથી તું કેવળ અજ્ઞાત છે. હે વત્સ, શાસ્ત્રોદ્વારા આ સંસાર અસાર અને મિથ્યા છે એમ જાણી સંસારનો ત્યાગ કરવો, તેને બદલે આ સંસાર અસાર અને મિથ્યા છે એ અનુભવથી સિદ્ધ કરી, પશ્ચાત તેનો ત્યાગ કરવો એજ અત્યંત તારે માટે સુગમ અને યોગ્ય છે. હે પવિત્ર વિપ્ર, ગૃહસ્થાશ્રમનો અંગીકાર કરી ગ્રહસ્થાશ્રમને સિદ્ધ કરવો તેનેજ સંસારનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણ્યું કહેવાય છે. માટે તું મારૂં કહ્યું માની ગૃહસ્થાશ્રમનો પ્રથમ અંગીકાર કર!" હે પ્રહર્ષ, આ પ્રમાણેનું તે દીગંબર ગુરૂનું કહેવું ભાનુદેવે ન માનીને, સ્વેચ્છાથી ત્યાગાશ્રમ ધારણ કરી, દીગંબરનો આશ્રમ ત્યાગી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. દીગંબરે પણ પછી આગ્રહ કર્યા વગર જવા દીધો. તેના ગયા પછી દીગંબર યોગીએ મન સાથે એવો નિશ્ચય કર્યો કે તે ઘણોએ ઠોકર ખાઇ સમજશે ત્યારે પાછો આવશે.

આ પ્રમાણે ભાનુદેવ પોતાની સ્વેચ્છાથી ત્યાગી થઇ જઇ આશ્રમ છોડી ચાલી નીકળ્યો; અને બદ્રિનારાયણ આગળ આવેલી ગંગાજીના પવિત્ર ઘાટ સમીપ એક સુંદર કામોપશમન નામનું ઉપવન હતું, ત્યાં જઈ યોગ્ય સ્થળ શોધી, તેણે પોતાનું આસન રચ્યું. આ પ્રમાણે બે ત્રણ વર્ષ વીતી ગયાં, અને તે ઉપવનના મોટા તપસ્વિ તરીકે તેનું નામ સર્વ સ્થળે ઓળખાવા લાગ્યું. એક દીવસના સમાયોગે તે પોતાના આસન ઉપર બેઠો હતો, અને ઉંચે આકાશ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવતો હતો એટલામાં એક વેન નામનો ગંધર્વ એક નગ્ન અપ્સરાને લેઇ, તે ઉપવનમાં ક્રિડા કરવાઅર્થે આકાશમાંથી ઉતર્યો. તે અનેક સ્થળ જોઈ વળ્યો પણ આ આશ્રમ સમાન એકાંત અને રમણિય સ્થળ તેને કોઈ પણ જણાયું નહિં. જેથી ભાનુદેવના આશ્રમે આવી, ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યો. "હે તરૂણ વિપ્ર, આ ઉપવન તો અમારા ગંધર્વકિન્નરાદિ લોકોને વિહાર કરવાનું સ્થાન છે; તેથી તમે તમારી તપશ્ચર્યા અત્રે બરાબર બજાવી શકવાના નહિં, માટે કોઇ અન્ય ઉપવનમાં જાઓ" ! વેન ગંધર્વનાં આવાં વચન શ્રવણ કરી ભાનુદેવ કહેવા લાગ્યો. "હે ગંધર્વરાજ અમારે યોગિઓને તો સર્વસ્થળ સરખાં છે. અમારે અમૃત અને ઝેર બંન્ને સમાન છે. અમે સૂવર્ણ અને લોહને એક કરી જાણીએ છીએ. માટે આ ઉપવન કદાચ તમારા ગંધર્વકિન્નરાદિને વિહાર કરવાનું સ્થળ હોય તોપણ તે અમારે મન મૃતિકા સમાન છે. માટે મારી કોઈપણ અડચણ રાખ્યા વગર તમારે વિહાર ક્રીડા કરવી હોય તે સુખેથી કરો ?" આવું ભાનુદેવ બ્રહ્મચારિનું કહેવું સાંભળી વેન ગંધર્વ બોલ્યો. "હે બ્રહ્મચારિન્, ત્યારે તમારા નેત્રો તમારા હૃદયમાં વાળેલાં રાખજો, અમારા લોકોના રંગવિલાસ અને મોજશોખ તરફ જો તમે ખરા યોગી અને બ્રહ્મચારિ હો તો લેશપણ દૃષ્ટિ ફેરવશો નહિં. અને જો કદાચ ભૂલેચૂકે અમારા લોકોના વીહાર તેમજ અમારા લોકોની કામક્રિડા તરફ દૃષ્ટિ ફેરવશો, તો પછી તમને અમે સવ મળી, શું કરીશું તે

કહી શકતા નથી. 'નહિ' તો આ સ્થળેથી ગમે ત્યાં ચાલ્યા જાઓ ?" આવાં ગંધર્વરાજ વેનનાં વચન શ્રવણ કરી ભાનુદેવ બોલ્યો. "ગંધર્વરાજ તમે તમારે જે કરતા હોય તે સુખેથી કરો; હું તમારી ક્રિડા તરફ લેશ પણ દૃષ્ટિ ફેરવનાર નથી. અને ફેરવું તો પછી તમારે જે શીક્ષા કરવી હોય તે કરજો. પણ હું ખરો બ્રહ્મચારિ અને યોગિ છું, એટલે જરા પણ વિષયવાસનાનો હૃદયમાં અંગીકાર થવાનો મારામાં સંભવ નથી. પછી ભાવિ બલવાન છે." વેન ગંધર્વ આ પ્રકારના ભાનુદેવના વચન શ્રવણ કરી, પેલી અપ્સરાને લેઈ સામે એક કમળવાળું સુંદર સરોવર હતું તેમાં ક્રિડા કરવાઅર્થે ગયો. તે સરોવરની પૂર્વ દિશાએ બરાબર સન્મુખ ભાનુદેવે એક આસોપાલવના વૃક્ષ નીચે પોતાનું આસન રચ્યું હતું, અને પાસે એક ધૂણી સળગાવી હતી. ભાનુદેવ બેઠો બેઠો અંતરમુખ થઇ આંખો બંધ કરી ગાયત્રી મંત્રનો જાપ કરતો હતો. વેન ગંધર્વ કામક્રિડાથી પરવારિ, સ્નાન કરી સરોવરની બહાર અપ્સરાને લેઇને આવ્યો ત્યાં સુધી શાપની બીકે ભાનુદેવે આંખ લેશ પણ ઉઘાડી ન હતી. જેથી વેન ગંધર્વને ખાત્રી થઇ કે આ બ્રહ્મચારિ પરમયોગિ પુરૂષ છે અને જીતેન્દ્રિય છે; માટે તેની કોઇપ્રકારે સેવા કરવી, પશ્ચાત મારે સ્થળે જવું. એવો વિચાર કરી વેન ગંધર્વ ભાનુદેવનું જ્યાં આસન હતું ત્યાં આગળ આવી તેને કહેવા લાગ્યો "હે ભુદેવ, તમારી જે ઇચ્છા હોય તે મને નિવેદન કરો; હું દેવરાજ ઇન્દ્રની કૃપાથી તે તમારી ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા સમર્થ છું." આ પ્રમાણે વેન ગંધર્વના વચનો શ્રવણ કરી ભાનુદેવે આંખ ઉઘાડી અને કહ્યું "હે ગંધર્વરાજ અમે યોગિલોકો નિરંતર નિષ્કામ ક્રિયાઓ કરીએ છીએ. અમારે કોઇપણ પ્રકારની ઇચ્છા, આસક્તિ કે ઇષણા હોતી નથી; જેથી અમે ઇચ્છારહિત હોવાથી તમને શું નિવેદન કરીએ ? અમારે માટે પરમતત્વના દર્શન સિવાય અન્ય કોઇપણ ઇચ્છા કરવાની વેદશાસ્ત્રમાં કહેલી નથી.

માટે જો પરમતત્વના દર્શન કરાવા તમે સમર્થ હો તો કૃપા કરી કરાવો ?" વેનગંધર્વ આ સાંભળી કહેવા લાગ્યો, "હે પવિત્ર વિપ્ર, જો પરમતત્વના દર્શન કરાવા હું સમર્થ હોત તો પછી આ ઉપાધિને હું શું કામ કરત ? અરે પરમતત્વના દર્શનનો સાક્ષાત્કાર દેવરાજઈન્દ્ર પણ કરાવવાને સમર્થ નથી તો હું તે કોણ માત્ર. માટે તેના સિવાય ગમે તે અન્ય ઈચ્છા તમારા અંતરમાં હોય તે નિવેદન કરો તો તે ઈચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા હું તૈયાર છું. બાકી તો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા લાચાર છું." આવું તે વેનગંધર્વનું બોલવું સાંભળી ભાનુદેવ બોલ્યો, "હે ગંધર્વરાજ; મારે તો પરમાત્મદર્શન સિવાય અન્ય કંઇજ ઇચ્છા નથી; અને તે ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા અર્થેજ આ યોગ સાધ્યું છું. આપ તે મારી ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા અશક્ત છો તો ફિકર નહિં હું યોગદ્વારા પરિશ્રમ કરી સાક્ષાત્કારને કરીશ." આ પ્રમાણે ભાનુદેવના વચનો શ્રવણ કરી વેનગંધર્વ તો અપ્સરાને લેઇ ચાલતો થયો; અને આપણો ભાનુદેવ પાછો પોતાના આસન ઉપર પરમાત્મચિંતન કરતો કાલને વ્યતિત કરવા લાગ્યો. વેનગંધર્વ રસ્તામાં ભાનુદેવના યોગીપણા વીશે વિચાર કરવા લાગ્યો કે "આ બ્રાહ્મણ કોઈપણ આશ્રમ સિદ્ધ કર્યા વગર અંતરંગ સાધનો સિદ્ધ કરવા અર્થે બેઠો છે, અને મારા શાપના ભયથી કદાચ તેણે મારી વિહાર ક્રિડા તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી નથી. પણ આ કામોપશમન માટેનું ઉપવન હોવાથી, કોઇને કોઇ દીવસે તે કોઇ દેવગણને કામ ક્રિડા કરતાં જોશે, કિંવા કોઈ અપ્સરા તેના સુંદરરૂપથી મોહિત થઇ વિષયવાસના તૃપ્ત કરવાને ઇરાદે, તેની પાસે આવી યતિકંચીત સ્પર્શ કરશે, તો સત્વર તેનો આ યોગ અને સર્વ જીતેન્દ્રિયપણું છુટી જશે. માટે જો તેને યથાસ્થિત યોગ સાધવો હોય તો આ કામોપશમન નામના ઉપવનમાં નિવાસ કરવો એ ઉચિત નથી." એમ પોતાના મન સાથે વિચાર કરતો કરતો વેનગંધર્વ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અને તે અપ્સરા પણ ત્યાંથી કિન્નર લોકમાં વિ-

હાય થઈ ગઈ; તે અપ્સરાનું નામ કેટલિ હતું. તે કેટલિને એક વિભાવરિ કરીને વ્હેન હતી. અને તે તદન તરુણિકા એટલે તેર વરસની મુગ્ધા કુમારિકા હતી. તે વિભાવરિ મૃત્યુ લોકના એકાદ પવિત્ર બ્રાહ્મણ જોડે પરણવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી શ્રી સદાશિવ ભગવાનનું તપ કરતી હતી. એક દીવસે તેની વ્હેન કેટલિએ વિચાર કર્યો કે કામોપશમન ઉપવનમાં જે પેલો જીતેન્દ્રિય વિપયોગી તપ કરે છે તેની સાથે જો મારી વ્હેનના લગ્ન કરૂં, તો તેની પ્રતિજ્ઞા સફલ થાય અને તેનો મનોરથ પાર પડે; માટે લાવ તેને કહું કે તારા લાયક પતિ કામોપશમનના ઉપવનમાં તપશ્ચર્યા કરે છે; પણ તે અતિ જીતેન્દ્રિય અને ઉગ્ર તપસ્વિ છે જેથી તેને વિવ્હળ બનાવી મોહજાળમાં નાંખી પછી લગ્ન કરીશ તોજ તારી ઇચ્છા પાર પડે તેવું છે, નહિં તો એ વાત બનવાનો અસંભવ છે. કેટલિ અપ્સરાએ આ પ્રકારનો વિચાર કરી તે પોતાની વ્હેન વિભાવરી અપ્સરા જે શંકરના ધ્યાનમાં બેઠી હતી તેની સમીપ જઈ તેને કહેવા લાગી કે, " વ્હેન વિભાવરિ, હિમાલયની તળેટીમાં આવેલા કામોપશમન નામના ઉપવનમાં એક પવિત્ર વિપ્ર જાતિનો તરુણ યોગિ ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરે છે, તેને તું એ તારા મોહપાશમાં [illegible] ગુણ અને તપમાં યત્કીંચિત પણ [illegible] ઉગ્ર [illegible] માટે તેનું જીતેન્દ્રિ[illegible] મનો તારી મોહજાળમાં [illegible] થાય. વિભાવરિ અ[illegible] કેટલિને કહેવા [illegible] તેને મા[illegible] મારી સાથે લગ્ન [illegible] કામોપશ[illegible] [illegible] જ્યાં તે

વિષયસુખની પણ કેવી બહાર છે. જેમ સમાધીસ્થ પુરૂષને વસ્તુ પાસે હોય છતાં જણાતી નથી; તેવીજ રીતે આ કામાંધ અને વિષયસુખની સમાધિવાળાં સ્ત્રી પુરૂષોને પણ અન્ય કશું જણાતું નથી. આ નવયૌવનાઓમાંથી એકાદ અપ્સરા કદી મારી સાથે ક્રીડા કરે તો મને પણ તેવીજ સમાધી ચઢી જાય એમાં સંશય નથી. અરે પણ એવું મારૂં પ્રારબ્ધ કયાંથી હોય કે આવી લાવણ્યવાળી લલનાઓમાંથી એકાદ જોડે મારો સંબંધ થાય. એમાં હું યોગભ્રષ્ટ થવાનો નથી. કારણ કે મન ઇંદ્રિ આદિ તે તેના ધર્મો બજાવે તેમાં મને શું છે. હું તો સુક્ષ્મ અને સ્થૂળ દેહથી તદન ન્યારો છું. હું તો પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ કેવલ નિષ્ક્રીય મનાએલો છું, એટલે ખરી રીતે જોતાં કંઇપણ કરતોજ નથી. એજ સિદ્ધાંત સાચો છે અને તેજ આપણે તો આપણા મનમાં દૃઢ રાખવો યોગ્ય છે. તેમ છતાં કદાચ યોગભ્રષ્ટ થવાશે અને તપશ્ચર્યાનો ભંગ થશે તો પુનઃતપ કરીશ. ” આ પ્રકારે તે તરૂણ યોગિ ભાનુદેવ સરોવરની પાળ ઉપર ઉભો ઉભો અંતરમાં તર્કવિતર્કો કર્યા કરતો હતો એટલામાં તો તે અપ્સરા અને ગંધર્વોનું ટોળું કામ ક્રીડાથી પરવારી, સ્નાનાદિક કરી, વસ્ત્રાભૂષણ સજી, પોતપોતાને સ્થાને ચાલતું થયું. તે જોઇ, ભાનુદેવને તો મનની મનમાં રહ્યા જેવું થયું; અને વિહ્‌વળ દશામાં પડયો. વિષયસુખની વાંછના તેના હૃદયમાં ગંધર્વટોળાની ક્રીડાથી સંપુર્ણ વિકાસને પામેલી હોવાથી, પોતાની તપશ્ચર્યા ભૂલી જઈ કામોપશમનના ઉપવનમાં ઉન્મત બની વિષયાસક્ત દશામાં આમતેમ અવલોકન કરવા લાગ્યો; કામાતુર બની ગાંડાઘેલાજેવો બનીગયો. તે ઘડીમાં વૃક્ષો તરફ, તો ઘડીમાં પક્ષીઓ તરફ, ઘડીમાં આકાશ તરફ તો ઘડીમાં જમીન તરફ, વિષય તૃપ્તિના ઉપાયો ખોળવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. અને તેથી તે ઉપવનમાં આમતેમ આથડવા લાગ્યો. ભાનુદેવ જેટલો પ્રથમ શાંત યોગિ હતો તેટલોજ વિષયવાસનાથી આ વખતે ક્રોધી અને

કરૂં જેથી હલકું થશે અને થાક ઉતરી જશે. ' એવો વીચાર કરી ભાનુદેવે પવનાસરમાં સ્નાન કર્યું. સ્નાન કરી બહાર આવી ગોઠીવાર પાછો પાળ ઉપર બેસી વિષયતૃપ્તિઅર્થે વિચાર કરવા લાગ્યો કે "હવે મારે શો ઉપાય કરવો કે જેથી સ્રીસુખ મળે. આ અઘોર હિમાલયમાં સ્રી ન મળે તો એવું કોઇ પણ પક્ષી પણ નથી મળતું કે જેના સ્પર્શથી મારો કામ તૃપ્ત થાય. અરે નહિં નહિં ! હું મનુષ્ય જાતિ તેને વળી પશુસ્પર્શથી કામ તૃપ્ત થાય એમ કદી પણ સંભવે ખરૂં કે ? નહીંજ. મનુષ્યજાતિને સ્રી સ્પર્શથીજ તૃપ્તિ થવી સંભવે છે. પછી ગમે તે જાતની (બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિ વૈશ્ય કે શૂદ્ર) સ્રી હોય પણ મનુષ્યને મનુષ્યની સાથેજ સંબંધ બાંધવો યોગ્ય ગણાય. અરેરે પણ આ નિર્જન પ્રદેશમાં મને કયાંથી કોઇ સ્રી મળે કે મારા ચિત્તને તૃપ્ત કરે. અરેરે આ મારા ચિત્તને શું થઇ ગયું કે તે એકદમ કામાતુર અને છેક આવું મૂર્ખ વિચાર કરતું બની ગયું. શું હવે કામની તૃપ્તિ થવા સિવાય મારૂં ચિત્ત શાંત થવાનું નથી. " આ પ્રમાણે ભાનુદેવ પોતાના મન સાથે વિચાર કરે છે તે દરમ્યાન એક હોલોહોલીનું, જોડું તે બેઠો છે તેની નજીક આવી વિહારક્રીડા કરવા લાગ્યું, એટલે ભાનુદેવની નજર તે ઉપર પડી જેથી [illegible] વ્યાકુળ બન્યો હતો તેના કરતાં અધિક [illegible] બનવા લાગ્યો. અને મન સાથે નિશ્ચય કરવા [illegible] કે [illegible] ને જોઉં કે [illegible] છે, નહિંતો [illegible] ત્યા પાછો [illegible] આરંભ કરૂં. [illegible] કોઇ સુંદર [illegible] નહીં. [illegible] નિશ્ચય કરી ભાનુદેવ હિ[illegible] પવનાસરમાં

ઈ આવવાની નથી. પછી આ દેહનું ન્હાય તે થાઓ પણ મારા નિશ્ચયથી હવે હું ચલાયમાન થનારી નથી.” આ વિશ્વમાં સ્ત્રી હઠ જેવી કોઇ હઠ નથી જેથી વેને તેને ઘેર પાછી લેઇ જવા સારૂ ઘણીએ સમજાવી છતાં તેણે લેશ પણ માન્યું નહીં., એટલે છેવટે થાકી વેન ગંધર્વ પોતાના આશ્રમ તરફ ચાલતો થયો; અને વિભાવરિ ભાનુદેવની ખોળમાં તે ઉપવનમાં ભટકવા લાગી. રાત્રિ શુકલ પક્ષની હોવાથી અત્યંત શાંત અને ચંદ્રના તેજથી રમ્ય બનેલી હતી. આખી રાત તે વિભાવરિ અપ્સરા ભાનુદેવની ખોળમાંને ખોળમાં રખડી, પણ કંઈ તેનો પતો લાગ્યો નહીં, એટલે છેવટે થાકીને ભાનુદેવના રચેલા આસન ઉપર બેઠી અને વિચાર કરવા લાગી. “ અરે શું તે યોગબળથી મારા આગમનને જાણી ભ્રષ્ટ થવાની બીકને લીધે અહીંથી કંઇ બીજે સ્થળે તો ચાલ્યો નહીં ગયો હોય અથવા તો અંતરધ્યાન તો નહીં થઈ ગયો હોય ? હવે ક્યાં તેનો પતો લાગે. નહિં નહિં પણ પરણવું તો એનેજ, નહિં તો દેહનો ત્યાગ કરવો એજ ઉચિત છે. અરે તે જીતેન્દ્રિય યોગિ અને ઉગ્રતપસ્વિ છે, તેથી ભ્રષ્ટ નહીં થવાની ખાતર મારો અનાદર તો કરશેજ; પણ તેને એક વાર મારા નિશ્ચયને જણાવું પછી અનાદર કરે તો મારી હત્યારૂપ વરમાળ તેના ગળામાં ન્હેરાવું. તેની સમક્ષજ આત્મઘાત કરૂં. એટલે મારી પ્રતિજ્ઞા ભંગ થએલી કહેવાશે નહીં અને મારો છુટકો થશે. અરે પણ તે ક્યાં હશે ? શું હિમાલય ઉપર ચઢી ગુપ્તપણે કોઇ ગુફામાં તો તપશ્ચર્યા નહિં કરતો હોય. લાવો આખો હિમાલય એકવાર ફરી વળું. જોઉં કંઇ પતો લાગે છે. શૃંગ, ગિરી, ગુફા, ઝાડી બધું પ્રથમ શોધી જોઉં, પશ્ચાત મારી ઈચ્છાનુસાર વર્તન કરૂં. બરાબર તપાસ કર્યા વગર આત્મહત્યા કરવાનું સાહસ એકાએક કરવું ઉચિત નથી. ” આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરી પ્રભાત થયું, એટલે તે વિભાવરિ અપ્સરા ભાનુદેવના આસન ઉપરથી ઉઠી હિમાલય પર્વત ઉપર ચડવા માટે ત્યાંથી ચાલતી થઈ; આ-

કરતાં તેને જણાયું કે "આ કૈલાસશિખર ઉપરજ કોઇ અનાથ દુઃખથી ત્રાસ પામેલી, બાળા રડે છે એમાં શક નથી. જે દીશા તરફથી અવાજ આવે છે, તે દિશામાં જઇ તપાસ કરવાથી, જે હશે તે માલમ પડયા વગર રહેનાર નથી. માટે લાવ જઈ તપાસ કરૂં." આવો મન સાથે નિશ્ચય કરી, તે અવાજ પૂર્વ દિ-શામાંથી આવતો હોવાથી, તે પૂર્વદિશા તરફ ચાલ્યો, અને તપાસ કરવા લાગ્યો. તપાસ કરતાં કરતાં જરા આગળ વધ્યો એટલે તેને આક્રંદની બૂમો, છેક નજદીક સંભળાવા લાગી. આથી અધીરો બની તે અવાજ તરફ લક્ષદેતોદેતો ચાલવા લાગ્યો. જ્યાં થોડેક દુર ગયો, એટલે તરતજ એક ગુફાની અંદર એક બાળા બેસી મોટે અવાજે બૂમો પાડી રડયા કરતી હોય તેમ તેને જણાયું. જેથી તેણે તે ગુફાના દ્વારની શીલા ધીરે રહી ખસેડી ગુફામાં પ્રવેશ કર્યો; જઇને જુએ છે તો એક સુંદર તેરવરસની નવયૌવના, આક્રંદ કરી રહી હતી. ભાનુદેવ ઉન્મ-ત દશામાં કામાતુર અને ગાંડા જેવો બની ગયો હતો, છતાં તેનુ અનૂપમ રૂપ લાવણ્ય જોઇ, એકદમ સ્તબ્ધ બની ગયો અને પોતાના મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો, " ખરેખર કામોપશ-મન ઉપવનમાં વેનગંધર્વની જોડે વિહાર કરવા, જે અપ્સરા આવી હતી, તેના જેવીજ આ બાળાની પણ આકૃતિ અને રૂપરંગરેષા જણાય છે. માન ન માન પણ જરૂર આ પણ કોઈ અપ્સરા છે ને વળી કુમારી લાગે છે. તેમજ નવયૌવના અને કેવળ મુગ્ધા છે. અરે પણ તે આટલી બધી શું કામ રડે છે, લાવ તેનું દુઃખ પૂછી તેને દુઃખમાંથી મુક્ત કરૂ; તેના ઉપર ઉપકાર કદાચ કરીશ, તો જરૂર તે મારો પાણી ગ્રહણ કરશે. અને તેના પ્રાપ્ત થવાથી, વિષય સુખ પણ સંપુર્ણ રીતે પ્રાપ્ત થશે." આવો મનસાથે નિશ્ચય કરી, ભાનુદેવ તે બાળા બેઠી બેઠી, રડ-તી હતી તેના સમીપ આવી કહેવા લાગ્યો, " હે બાળા, સાવધ થા, અને તારા આક્રંદનું કારણ જે હોય તે સત્વર કહે? એકદમ એકાએક આવાં પ્રેમાળ વચનો સાંભળી, વીણાવતિ એકદમ ઉભી

થઇ તેની કોટે બાઝીપડી, પશ્ચાત પોતાના ઉપર વિતેલી વાત કેહેવા લાગી. છેવટમાં તત્કાળ ત્યાંથી પલાયમાન્ કરી જવાને ભાનુદેવને વળી આગ્રહપૂર્વક વિનવવા લાગી; કારણ કે કદાચ પેલો દૈત્ય શિખંડી આવી પોહોચે, અને બન્નેને નાસી જતાં જુએ, તો સત્વર બન્નેનો નાશ કરે, એવો તેણીન મનમાં ભય હતો. ' આ સર્વ વાત સાંભળી, ભાનુદેવ અત્યંત તે દૈત્ય ઉપર ક્રોધાયમાન થઈ ગયો, અને શાપ દેવા લાગ્યો કે જો મારૂં અત્યાર સુધીનું તપ યથર્થ હોય, તો મૃત્યુ લોકના મનુષ્યને હાથે તે અસુરનો કાળ થજો અને પાછો આવશોજ નહીં.' આશાપ તેણે જેવો દીધો કે તરતજ આકાશવાણીથી તેને પ્રત્યુત્તર મળ્યો કે " હે વિપ્ર, જા તેમ થશે પણ તું હવે તે સુંદરિને લેઈ અહીંથી મૃત્યુ લોકમાં ચાલ્યો જા અને વીધી પૂર્વક તેની સાથે લગ્ન કર ! કીંવા ગમે તેમ કર હવે પણ એક ક્ષણ આ દેવ લોકોને નિવાસ કરવાના પર્વત ઉપર શોભીશ નહિ."
આ પ્રમાણે આકાશવાણી શ્રવણ કરી ભાનુદેવ તથા વિભાવરી બન્ને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યાં, અને હિમાલય ઉતરી, કામોપશ મનના ઉપવનમાં જ્યાં ભાનુદેવનું આસન હતું, ત્યાં આવી પોહોચ્યાં, વિભાવરિ તે આશ્રમે આવી એટલે તેને ખાત્રી થઇ કે ' મારી બ્હેન જે પુરૂષની વાત કરતીહતી, તેજ આ વિપ્રયોગિ અને તેનીજ શોધઅર્થે આવું કષ્ટ મેં વેઠયું, તોપણ દુઃખ વેઠયા છતાં અંતે પોતાની મનોકામના સફલ થઈ જેથી વિભાવરી પ્રસન્ન વદને મંદહાસ્ય પૂર્વક, લજ્યાથી ભાનુદેવને કહેવા લાગી, " હે વિર વિપ્રયોગી, આપની સાથે લગ્ન કરવાની આશાએ આપની ખોળમાં આ ઉપવનમાં એક રાત્રિ હું આવી તેમાં છેવટે તે ઉપવનમાં આપનો પતો ન લાગવાથી શોધતાં શોધતી આ હિમગીરી ઉપર ગઈ જ્યાં દૈત્યે મારૂં હરણ કર્યું છતાં પણ શંકર ભગવાને મારા સામું જોઈ, મારી ભાવના સાચી હતી, તો મારા મન્વાંચ્છિત પતિરૂપ આપ ભગવાનને, પ્રાપ્ત કરી; જેથી આજે આનંદ સહ આપની સાથે, યથાવિધિ ગંધર્વલગ્ન કરી મારા વિરહાનળની

શાંતિ કરવા અત્યંત ઉત્સુક છું" આ પ્રકારના વચન શ્રવણ કરી ભાનુદેવ કેવલ ઉન્માદ અવસ્થાથી પીડીત હતો, તે જરા શાંત ચિત બન્યો; અને ધૈર્યતાપૂર્વક વિભાવરિને કેહેવા લાગ્યો, "હે તરૂણિ તું કોણ છે, શી જાતિ છે. અને મારી સાથે લગ્ન વિધિ કરવાનું શું કારણ છે તે મને નીવેદન કર ?" આવા ભાનુદેવના પ્રશ્નો સાંભળી વિભાવરી કેહેવા લાગી "હે વિપ્રવર, હું કેટલિ નામની અપ્સરાની બ્હેન થાઉં છું, મારૂં નામ વિભાવરિ છે; મારી માતાનું નામ સુરૂચિ છે; અને પિતાનું નામ બ્રહ્મરપતિ છે. બ્રહ્મરપતિ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતીના છે; અને તેથી હું બ્રાહ્મણથી ઉત્પન્ન થએલી કન્યા છું. મૃત્યુ લોકના મનુષ્ય પૈકીમાંથી મારા લાયક કોઈ વિપ્રપતિ શોધીને પરણવાની મેં પ્રતિજ્ઞા કીધી છે, અને તે પ્રતિજ્ઞા પરિપૂર્ણ થવાઅર્થે આજ-કાલ કરતા એકહજાર દિવસથી, શ્રી શંકરભગવાનની ઉપાસના કરૂં છું. મારી બ્હેન કેટલિ, તેના પતિ વેનગંધર્વ સાથે, આ કામોપશમન નામના ઉપવનમા ક્રીડાઅર્થે આવી હતી, તેણે આપને અહીં જોયા હતા, અને તેથી તેને એમ લાગ્યું, કે આપ મારા લાયક પતિ છો, પછી તેણે આવી મને આપની વાત કહી. વાત સાંભળતાં હું આપના મોહ પાશમાં પડી, અને [illegible] આટલે સુધી કષ્ટ વેઠીને અહીં [illegible] હૃદયવલ્લભ તેને પ્રાપ્ત થઈ [illegible] મારી. [illegible] કરો અને [illegible] સ્વધર્મ-[illegible] સ્વીકાર કરો ?" આટલું [illegible] ભાનુદેવ [illegible] મન સાથે નીચે [illegible]

[illegible] સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય [illegible] ! પશ્ચાત [illegible] ઉલંઘન કરી, કર્મ [illegible] ભાનુદેવ, વિભાવરીનું [illegible] શ્રવણ કરી, [illegible] મન સાથે, એ વિચાર કરવા

કરી વરી ચુકી છું; અને ગંધર્વલગ્ન કરીને અગર કર્યાવગર હવે જલ્દીથી તમારા સંબંધની મને તિવ્રેચ્છા હોવાથી વ્યાકુળ બનેલી છું. માટે આ સ્થળેજ ગંધર્વલગ્ન કરી મારી મનોકામના પુર્ણ કરો; આપણે બંન્ને પરસ્પર માનસિક લગ્ન કરેલું છે જેથી પતિપત્નિ તરીકે વર્તવામાં હવે કંઈ દોષ હોય એમ મને લાગતુ નથી. પણ દિગંબરગુરૂની સમીપ જઈ તે કહે તે પ્રમાણે કરતાં સુધી હું થોભી શકનારી નથી. હે પ્રાણેશ, આ મારૂં કહેવું નજરમાં ન આવતું હોયતો મારિ હત્યા લેઈસુખે-થી આપ આપના ગુરૂ દિગંબર પાસે પધારો, એટલે આપને પછાડી મારી સર્વ ખટખટ મટી જાય, અને મને પણ મારાપતિ સમક્ષ પ્રાણ છોડયા છે એમ સંતોષ થાય. તેમ નહિતો આપ મારો પાણી ગૃહણ કરી ચુકયા છો એમ માની મને વિરહી-ણીને સત્વર શાંત કરો ?" આ પ્રકારના વિભાવરિના વચનો શ્રવણ કરી ભાનુદેવ તો અતિ ધર્મસંકટમાં આવી પડયો, અને કામવશને બદલે જ્ઞાનવશ બની સ્તબ્ધ થઇ, અતિ શોક અને ગ્લાની યુક્ત પસ્તાઇને, અંતરમાં વિચારવા લાગ્યો કે, "હે ગુરો ! હવે આ ધર્મસંકટમાંથી બચાવનાર તમે છો. જો આપને પુછયા વગર આની સાથે લગ્ન કરી કર્મ કરૂં છું તો કદાચ સર્વથી શ્રેષ્ટ જે વિપ્રજ્ઞાતીનો હું, તેનો અપ્સરાથી અર્થાત ગુણિકાની પુત્રિની જોડે સંબંધ તે શાસ્ત્ર નિષેદ્ધ કર્મ કેમના સંભવે ? ખરે-ખર પેલા અપ્સરાઓના ટોળાની કામક્રીડા જ્યારથી મેં જોઈ છે, ત્યારથી યોગભ્રષ્ટ તો બની ગયો છું ને અવિહિત કર્મથી પાછો કર્મભ્રષ્ટ થાઉ એટલે મારા જીવનની બલિહારિનો તો પારજ ન રહ્યો. ધોબીનો શ્વાન ન ઘરનો કે ઘાટનો એના જેવી મારી સ્થિતી થઈ. અને આમતો કદાચ આ કન્યાને લેઇ, તેમ-ની અવજ્ઞારૂપી થએલા મારા દોષની ક્ષમા માગી, તેમની પુનઃ ઇચ્છાનુસાર વર્ત્તન ચલાવી, સંસારમા પ્રવેશ કરૂં, તો પરિણામે સદગતિને પ્રાપ્ત કરૂં. બાકી જો આ કન્યાના કહેવા પ્રમાણે, માની લેઇ તેની જીજ્ઞાસાને તૃપ્ત કરૂં, અને એવું એકદમ

સાહસ કરૂં, તો પછી તેનું પરિણામ આખરે કેવું ભયંકર નીવડે તે કહી શકાય નહિં. માટે ગુરૂ દિગંબર સ્વામિને પુછયા વગર હવે એક પગલુંએ ન ભરવું, તે, હવે કર્મત્યાગ કરવારૂપિ તેમની અવજ્ઞાથી, મને નિશ્ચય પૂર્વક સમજાયું છે. ખરેખર તેમનું વચન સત્ય છે કે 'કર્મનોત્યાગ કેવલ દુઃખકર છે. હે ગુરો, કર્મનોત્યાગ દુઃખકર છે તે મને આજ સંપૂર્ણ રીતે અનુભવ સિદ્ધ થયું છે. અરેરે હવે મારે આ ધર્મસંકટ દુર કરવા શો ઉપાય કરવો ? વિભાવરિ અત્યારે ને અત્યારે તેની સાથે સંબંધ જોડવા માગે છે, પણ તે ગુરૂ આજ્ઞાવગર યથાવિધિ લગ્ન કર્યાપેહેલાં શી રીતે બનીશકે ? યોગભ્રષ્ટતાની સાથે ધર્મકર્મથી પણ ભ્રષ્ટ થવું, એતો દુકાળમાં અધિક માસ જેવું નહિંતો બીજું શું ગણાય. ? યોગથી ભ્રષ્ટ થયા પછી પણ અધિકારિને શુભસંસ્કારવશાત કદાચને યોગભ્રષ્ટ થવાના કારણોનું સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે સમજાય, અને તેથી તે બીજરૂપ કારણોનો નાશ કરવાના સાધનોરૂપ પુનઃ શ્રી ગુરૂદેવની કૃપા મેળવવામાં આવે, અને તે કૃપાદ્વારા તે અધિકારી સુધરવા પ્રયત્ન કરેતો, અવશ્ય તે પુનઃ યોગયુક્ત થઈ પરીણામે જીવનમુક્ત બને છે એમ વેદવ્યાસે પ્રતિપાદન કરેલું છે; માટે યોગભ્રષ્ટ થયા છતાં મારા ઉપર પણ જો, શ્રીગુરૂ દિગંબર સ્વામિ ક્ષમા આપી, મારા કલ્યાણના માર્ગે ચઢાવા કૃપા કરશે, તો પુનઃ હું પણ યોગયુક્ત થઇ શકીશ. બાકી યોગભ્રષ્ટતો થયો છું, અને તેમા યોગ ભ્રષ્ટની સાથે એકાએક આવું સાહસિક કૃત્ય કરી કદાચ અવિહિત ધર્મકર્મ કરીશ તો ધર્મકર્મથી ભ્રષ્ટ થઇ, છેક નરાધમ બની જઇશ, અને ગુરૂદેવ વશિષ્ઠ ઇત્યાદિ પણ કલ્યાણનો માર્ગ બતાવવામાં સહાય કરતા હશે તે પછી નહિં કરે. આમ પરિણામે અધોગતિને પ્રાપ્ત થઇશ. માટે નહિં, નહીં; એવું અનુચિત સાહસ તો કદી નહિં કરૂં. વિભાવરિને ગુરૂ સન્મુખ લેઇ તેમની આજ્ઞાશીષ વગરતો નહીંજ પરણું, અને પરણ્યા પછી સબંધ જોડવાની વાત કરૂં, તેજ રીતીત આચરણ ગણાય; કારણ કે મુમુક્ષુ

અધિકારિને મોક્ષદ્વારે રહેલા ચાર દ્વારપાલો (શમ, વિચાર, સંતોષ અને સાધુસંગમ)ઉપર જય મેળવવો પડે છે અને પ્રત્યેક મુમુક્ષુ સાધકે તેઓને સાધી રાખવા પડે છે. । मोक्षद्वारे द्वारपालाश्चत्वारः परिकीर्तिताः । शमो विचारः सन्तोष श्चतुर्थः साधुसंगमः । માટે સાહસ કરતાં પહેલાં મુમુક્ષુએ વિચાર કરવો ઘટે છે; પ્રથમ વિભાવરિને અનેક રીતે સમજાવી ગુરૂ સન્મુખ લઇજવા પ્રયત્ન કરૂં. અને તે ન આવે તો છેવટે હું એકલો જઇ ગુરૂ આજ્ઞા લેઇ આવું; પશ્ચાત તેની સાથે પરણું." આ પ્રમાણે ભાનુદેવ પોતાના મન સાથે વિચાર કર્યા કરે છે, અને પૂર્વોકત બેમાંની એક રીતે, ધર્મસંકટ દૂર કરવારૂપી વાતનું, સમાધાન કરવાનો અંતરમાં નિશ્ચય કરી, પોતે વીભાવરિને કહેવા જાય છે એટલામાં તો વિભાવરિ બોલી ઉઠી કે "કેમ સ્વામિન્, શા નિશ્ચય ઉપર આવ્યા તે મને કૃપા કરી જણાવો જેથી મને મારો રસ્તો લેવો સુઝે ? હું મારી પ્રતિજ્ઞાનો કદાપિ કાળે ભંગ કરનારી નથી, તેમજ આ જગતમાં આપના સિવાય, હવે અન્યને પ્રાણજતાં પણ વરનારી નથી. માટે આપ દાસી ઉપર કૃપા કરી વાતનો નિકાલ લાવો ?" આ પ્રકારના વચનો શ્રવણ કરી ભાનુદેવ તેણીને પૂર્વે કહ્યા તે બે પ્રકારે સમજાવવા લાગ્યો. અંતમાં વિભાવરિ કબુલ થઇ કે "તમારે એક અઠવાડીયામાં જઈ, ગુરૂઆજ્ઞા લેઈ કિન્નર લોકમાં આવી મને પરણી લેઇ જવી; અને એક અઠવાડીયા ઉપર એક ક્ષણ પણ જો વિતશે તો આત્મઘાત કરી સ્ત્રિહત્યા આપીશ." ભાનુદેવે કહ્યું કે "આ મારે તે વાત કબુલ છે; પણ કિન્નરલોકમાં હું મૃત્યુલોકનો મનુષ્ય તે કેમ આવીશકીશ"? વિભાવરિએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો કે, "હે સ્વામિન્, આ એક સુવર્ણહંસા નામની મારીપાસે વનસ્પતિ છે તે હું તમને આપું છું; તે વનસ્પતિના રસનો લેપ તમારા પગની બન્ને પાનીએ લગાવી દેજો, પછી જ્યાં આપ ઇચ્છા કરશો, ત્યાં ઉડીને અંતરિક્ષ માર્ગે જઈ શકશો. હે નાથ પછી સર્વ લોકમાં ફરી શકશો, અને કોઇ ઠેકાણે તમારો અનાદર નહીં થાય.

મારી, એક સ્થાને એકઠા કરવા લાગ્યો. તેણે તેનું સ્થાન અર્થાત રહેઠાણ હીમગીરીની તળેટીમાં વિમળપુરીથી બારયોજનને અંતરે એક પથરની કરાડમાં શિલા કોરીને કર્યું હતું; ત્યાં તેણે આ ખોરાક એકઠો કરવા માંડ્યો. વિમળપુરીનો રાજા આ પ્રમાણેનો નગર ઉપર વર્ત્તતો ત્રાસ જોઈ, તેણે પોતાના વડા સેનાધીપતિ ઉગ્રસેનને બે લાખ ફોજ આપી, તે શીખંડી દૈત્યને શોધી, તેનો પરાજય કરવાનો હુકમ કર્યો. સેનાધીપતિ એ ચારે દીશાએ પચીસ પચીસ હજાર ફોજ, બાર યોજનના ઘેરાવામાં છુટી છવાઇ ગોઠવી દીધી. અને એક લાખ ખાસા ઘોડેસ્વારનું લશકર પોતાની સાથે રાખી, હીમાલયની તળેટીમાં ચોતરફ તે દૈત્યની ખોળ કરવા લાગ્યો. આ દૈત્યે પોતાનું રેહેઠાણ જમીનની અંદર ભોંયરા જેવું બનાવી રાખેલું હોવાથી, સેનાધીપતિ ઉગ્રસેનને તેનો કે તેના ઠેકાણાનો પત્તો લાગ્યો નહિ; અને તમામ લશકર પણ ખોળી, છેવટે થાકી ઉગ્રસેન પાસે આવી, એકઠું થવા લાગ્યું. ઉગ્રસેન અન્નજળ વગર રખડી થાકી લોટ પોટ થઈ ગએલો હતો, છતાં જાતે અટંકિ સૂર્યવંશી ક્ષત્રિ બીજ હોવાથી જરાપણ હિંમત હાર્યાવગર પૃથ્વીના પડમાંથી તે દુશ્મનને શોધી લાવી, કિંવા મારી લાવી, ફતેહ કર્યા વગર પાછા નહિ ફરવાની, તમામ ફોજને આજ્ઞા કરી; અને પોતે પણ બધી ફોજની સમક્ષ તેનો પતો મેળવી તેને માર્યાસીવાય, રાજાને મોઢું ન બતાવવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી. ઉગ્રસેને તમામ સૈન્યસહ એક સ્થળે જરા વિશ્રાંતિ લેઇ, નાસ્તો પાણી કર્યા; અને અશ્વોને પણ ફટકડી, ગોળ, ઘાસદાણો મશાલો ઇત્યાદિ પોષક દ્રવ્ય પણ જોઇએ તેટલું આપ્યું. આ પ્રમાણે બે ત્રણ ઘડી વિશ્રાંતિ લેવાથી સૈન્ય અને અશ્વ ઇત્યાદિ વાહનો જરા તાજાં થયાં એટલે અંધારિ રાત્રિ છતાં પોતપોતાની નિર્માણ કરેલી દિશાએ, દૈત્યની ખોળઅર્થે સર્વ સૈન્ય નીકળી પડયું ઉગ્રસેને પોતાના એક લાખ ખાસા ઘોડેસ્વારોના લશકરને હીમાલયની તળેટી ચોતરફથી ઘેરી, ત્યાં છાવણી રાખવાનો હુકમ કર્યો; અને પોતે પણ

મારી, એક સ્થાને એકઠા કરવા લાગ્યો. તેણે તેનું સ્થાન અર્થાત રેહેઠાણ હીમગીરીની તળેટીમાં વિમળપુરીથી બારયોજનને અંતરે એક પથરની કરાડમાં શિલા કોરીને કર્યું હતું; ત્યાં તેણે આ ખોરાક એકઠો કરવા માંડયો. વિમળપુરીનો રાજા આ પ્રમાણેનો નગર ઉપર વર્ત્તતો ત્રાસ જોઈ, તેણે પોતાના વડા સેનાધીપતિ ઉગ્રસેનને બે લાખ ફોજ આપી, તે શીખંડી દૈત્યને શોધી, તેનો પરાજય કરવાનો હુકમ કર્યો. સેનાધીપતિ એ ચારે દીશાએ પચીસ પચીસ હજાર ફોજ, બાર યોજનના ઘેરાવામાં છુટી છવાઇ ગોઠવી દીધી. અને એક લાખ ખાસા ઘોડેસ્વારનું લશકર પોતાની સાથે રાખી, હીમાલયની તળેટીમાં ચોતરફ તે દૈત્યની ખોળ કરવા લાગ્યો. આ દૈત્યે પોતાનું રેહેઠાણ જમીનની અંદર ભોંયરા જેવું બનાવી રાખેલું હોવાથી, સેનાધીપતિ ઉગ્રસેનને તેનો કે તેના ઠેકાણાનો પત્તો લાગ્યો નહિ; અને તમામ લશકર પણ ખોળી, છેવટે થાકી ઉગ્રસેન પાસે આવી, એકઠું થવા લાગ્યું. ઉગ્રસેન અન્નજળ વગર રખડી થાકી લોટ પોટ થઇ ગએલો હતો, છતાં જાતે અટંકિ સૂર્યવંશી ક્ષત્રિ બીજ હોવાથી જરાપણ હિમત હાર્યાવગર પૃથ્વીના પડમાંથી તે દુરમનને શોધી લાવી, કિંવા મારી લાવી, ફતેહ કર્યા વગર પાછા નહિ ફરવાની, તમામ ફોજને આજ્ઞા કરી; અને પોતે પણ બધી ફોજની સમક્ષ તેનો પતો મેળવી તેને માર્યાસીવાય, રાજાને મોઢું ન બતાવવાની દ્દઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી. ઉગ્રસેને તમામ સૈન્યસહ એક સ્થળે જરા વિશ્રાંતિ લેઇ, નાસ્તો પાણી કર્યા; અને અશ્વોને પણ ફટકડી, ગોળ, ઘાસદાણો મશાલો ઇત્યાદિ પોષક દ્રવ્ય પણ જોઇએ તેટલું આપ્યું. આ પ્રમાણે બે ત્રણ ઘડી વિશ્રાંતિ લેવાથી સૈન્ય અને અશ્વ ઇત્યાદિ વાહનો જરા તાજા થયાં એટલે અધારિ રાત્રિ છતાં પોતપોતાની નિર્માણ કરેલી દિશાએ, દૈત્યની ખોળઅર્થે સર્વ સૈન્ય નીકળી પડયુ. ઉગ્રસેને પોતાના એક લાખ ખાસા ઘોડેસ્વારોના લશકરને હીમાલયની તળેટી ચોતરફથી ઘેરી, ત્યા છાવણી રાખવાનો હુકમ કર્યો; અને પોતે પણ

માત્ર પોતાની ખાસ દશ ઘોડેસ્વારની ટુકડી લેઇ હિમાલયની તળેટીથી માંડીને વિમળપુરી સુધીના માર્ગનો, બન્ને બાજુએ ચોકસાઇથી તપાસ કરતો કરતો અંધારી ઘોર રાત્રિને વિષે તે ભયાનક અરણ્યમાં ગુપચુપ ચાલવા લાગ્યો. હે મહર્ષ, આ બે લાખ ફોજમાં પ્રાણાંત સુધી પણ પોતાના સ્વામિપ્રત્યેના, પોતાના ધર્મનું યથાવિધિ પાલન કરનાર, આ વિમળપુરીના રાજાનો સેનાધિપતિ ઉગ્રસેન એકજ હતો. જેથી પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી શિખંડી દૈત્યને ખોળી, મારી નાંખવાનો તેનો સત્ય, શુભ અને દૃઢ સંકલ્પ થયો કે જે સંકલ્પ વાસ્તવિક અને શાસ્ત્ર વિહિત હતો. હે બેટા એજ પ્રમાણે દરેક મનુષ્યે પોતાના શ્રી સદ્‌ગુરૂ, માતપિતા, વડિલ, તેમજ સ્ત્રી પુત્રાદિ અને સંસાર વ્યહવાર પ્રત્યેનો પોતાનો ધર્મ, શ્રી સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રો એ પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાંતોઅનુસાર, યથાવિધિ પાળવો ઘટે છે. હે પવિત્ર બ્રહ્મચારિન્, એ રીતે પેલો ઉગ્રસેન અંધારી રાત્રીએ તે ભયાનક માર્ગે ધીરેધીરે ગુપચુપ સંચરતો હતો; એટલામાં આકાશમાં અંતરીક્ષ માર્ગે જતા ભાનુદેવના પગના તળીયાં, સુવર્ણહંસા નામની વનસ્પતિના લેપને લીધે અંધારામાં સૂર્યના પ્રકાશ જેવાં ચળકી રહ્યા હતાં; તે પ્રકાશનુ પ્રતિબીંબ, ઉગ્રસેનના અશ્વના માથા ઉપરની મોરપિંછની કલગી ઉપર પડતું હતું. જેથી ઉગ્રસેન આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરી નિરીક્ષણ કરતો કરતો ચાલતો હતો. તે વનસ્પતિના રસનો પ્રકાશ મંગળના તારાના જેવો પૃથ્વી ઉપર લાગતો હતો. તો તેને એવી કલ્પના થઇ કે આકાશના સૂર્ય મંડળમાંથી મંગળનો તારો ખર્યો હશે, પણ જ્યારે મંગળનો તારો ખરે તો પૃથ્વીનો પ્રલય થાય એવું શાસ્ત્રોકત વચન તેને યાદ આવ્યુ અને કેટલીકવાર બારીકાઇથી તેણે આકાશમાં દૃષ્ટિ કરી, તો તે પ્રકાશ છેક તેની વિમળપુરી નજીક ઉતરતો હોય તેમ જણાયું જેથી તેને શંકા થઇ કે જરૂર તે કોઇ દેવ છે તારો નથી અને વિમળપુરી તરફજ તેણે ગતિ કરી છે ક. ૨

તે દેવ નહિ હોય તો નિશ્ચે કોઇ પરમ સિદ્ધકે યોગીપુરૂષ હશે પણ જરૂર કોઈ મનુષ્ય આકૃતિ વાળી વ્યક્તિ છે એમાં શક નહીં; લાવ ખાત્રી પૂર્વક તપાસ કરૂં જોઇએ કે તે શું છે! કદાચ તેજ દૈત્ય માયિક સિદ્ધીવડે, એ પ્રમાણે અંતરીક્ષ માર્ગે નગરમાં ઉતરી, બાળકોનો સંહાર કરતો હશે તોયે કોને ખબર! માટે લાવ, મારો ઘોડો તે પ્રકાશીત વ્યક્તિ ઉતરે છે તેના તરફજ મારી મુકું પછી જે થવાનું હશે તે થશે.” એવો મન સાથે નિશ્ચય કરી તેણે ભાનુદેવના પ્રકાશની ગતિ અનુસારજ અશ્વ મારી મુકયો; એટલે તે જોઇ તેની પાછળના દશે ઘોડે સ્વારોએ પોતાના અશ્વો મારી મુકયા. એકાદ યોજન અશ્વો દોડયા એટલે ભાનુદેવ જમીન ઉપર ઉતર્યો. આ વખતે પ્હો ફાટવાનો સમય થયો હતો. ભાનુદેવ, પોતાના શ્રી સદગુરૂ દિગંબર સ્વામી પાસે જવાનુ હોવાથી, પાતાના વાળતથા વસ્ત્ર જે વાયુમાં અંતરીક્ષ માર્ગે ઉડવાથી વીખેરાઈ ગયા હતા, તેને ત્યાં ઉભો રહી ઠીક કરવા લાગ્યો; એટલામાં તો દશે ઘોડેસ્વારની સાથે ઉગ્રસેન તેના સમીપ આવી પોહોચ્યો. જોતાંજ ઉગ્રસેને દીગંબર સ્વામિના શીષ્યતરીકે ભાનુદેવને ઓળખી કાઢયો; અને ભાનુદેવ ઉગ્રસેનને જોતાં વેંતજ જાણી ગયો. ભાનુદેવ તે સ્થળે જે સમયે ઉતર્યો, તે સમયે ઉગ્રસેન આવી પોહોચ્યો, ત્યારે પ્રાતકાળ થવા આવ્યો હતો; પણ માણસનું મ્હોં, જોઈ શકાય તેવું અજવાળું થઇ ગયું હતું. તે દીવસે અમાવાસ્યા હોવાથી અંધારૂ છેક પ્હોફાટતાં સુધી જો કે રહ્યું હતું પણ આ ઉગ્રસેન જ્યાં ભાનુદેવના સમીપ આવી ઉભો રહ્યો તે વખતે અરૂણોદયને લીધે અંધારૂં કેવલ જતું રહ્યું હતું; ભાનુદેવે જ્યાં ઉગ્રસેનને ઓળખ્યો એટલે તરતજ તેના પ્રતિ બોલી ઉઠયો, ‘ કેમ વીરનર ઉગ્રસેનજી, કયાં ચડાઇ લઇ ગયા હતા ? ફતેહ કરી આવ્યા કે નહિં ? ’ આ સાંભળી ઉગ્રસેન કહેવા લાગ્યો: “ અરે ભાઈ મંત્રશાસ્ત્ર, યોગશાસ્ત્ર ઇત્યાદિ સર્વ શાસ્ત્રો તમે ભણ્યા ગણ્યા પણ એથી કંઈ મારી પ્રતિજ્ઞા પરિપૂર્ણ કરવા સમર્થ થઇ શકો એમ

છો ! માટે મનનો તમે ચતુર્વર્ગસંપન્ન અને ચમત્કારિક ભુદેવ છતાં નકામા છો. તમારી વિદ્યા કાંઈ મારૂં દુ:ખ દૂર કરી શકે તેમ નથી. તો પછી હું તમને શો ઉત્તર આપું કે જ્યાંથી આવ્યું છું." આ સાંભળી ભાનુદેવ કહેવા લાગ્યો " હે વીરનર ! એ તમારૂં કહેવું વાસ્તવિક હશે પણ તમારૂં દુ:ખ તમે નિવેદન નહીં કરો ત્યાં સુધી હું શી રીતે તમને ખાત્રીથી કહી શકું કે તે દુઃખ હું તમારૂં ટાળી શકીશ વા નહીં. જો કોઇ વસ્તુ અગર પ્રાણી પદાર્થની ખોજ કરી લાવવા જેવું તમારૂં કાર્ય હશે અને તે તમે મને સોંપશો તો હું તે કરી લાવીશ; પણ અન્ય કોઇ પ્રપંચ ખટપટનું રાજકીય કાર્ય તમારૂં હશે તો તે કરવા હું લાચાર છું." આ સાંભળી ઉગ્રસેન વિચાર કરવા લાગ્યો કે જરૂર આનામાં કોઇ પ્રકારની મંત્રવિદ્યા શક્ય છે. તે પોતાના પગના તળીયાના પ્રકાશથી જ્યાં ત્યાં અંતરિક્ષ જઇ શકે છે, એ મેં નજરે જોયું છે; માટે લાવ કરી તે દૈત્યને શોધી આપવામાં સહાય કરે તો મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ ન થાય, અને કાર્ય ફતેહ કરી પેર જવાય. માટે લાવ તેને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કરૂં પછી જોઉં શું થાય છે. " આવો પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કરી ઉગ્રસેને ભાનુદેવને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું, અને દૈત્યને શોધી કાઢવાઅર્થે સહાય કરવા માટે તેને વિજ્ઞપ્તિ કરી. ભાનુદેવે શોધી આપવા વચન આપ્યું અને કહ્યું કે " ઉગ્રસેનજી જેમ મારા પ્રકાશને આધારે મારી સાથે તમે અહીં સુધી ચાલ્યા આવ્યા તેવી રીતે હું જાઉં ત્યાં ચાલ્યા આવો અને હું જ્યાં ઉતરી ઉભો રહું ત્યાં તે રાક્ષસને શોધશો તો જરૂર જડશે." આવાં વાક્ય શ્રવણ કરતાંની સાથે ઉગ્રસેન ઉત્સાહપૂર્વક અતિ આતુર બની, નમ્રપણે ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યો " ત્યારે તો વિપ્રર્ષિ સત્વર ચાલો તેમ કરીએ. માત્ર તે દૈત્યને દેખાડી આપ આપને સ્થાને વિચરી જજો. પછી અમે સહુ છીએ અને તે છે જોઈ લઇશું." ભાનુદેવના પગના તળીયા ઉપરનો લેપ સુકાઇ વજ્ર જેવો થઈ ગયો હતો, અને જળનો તેને જરી પણ સ્પર્શ

લાગેલો નહિં જેથી એમને એમ જેની તે સ્થિતિમાં હતો, જેથી ભાનુદેવ, "ચાલ જીવ શિખંડી દૈત્ય જ્યાં હોય ત્યાં" એટલા શબ્દો બોલતાંની સાથે તે આકાશમાં ઉડયો, અને પ્રથમની માફક ઉગ્રસેનના અશ્વના માથા ઉપરની મોરપિંછની કલગી ઉપર પોતાનો સૂર્યકાંતમણિના જેવો દિવ્યપ્રકાશ નાંખતો નાંખતો, ઉગ્રસેનના અશ્વની ગતિ જેટલી પોતાની ગતિ રાખી ચાલવા લાગ્યો. ઉગ્રસેન પણ તેની ગતિ પ્રમાણેજ અશ્વને એડ જતો હતો, અને તેની પાછળ દશે તેના ઘોડેસ્વારો ધડબડ ધડબડ દોડયા આવતા હતા. ઉગ્રસેનના ઘોડાઓ અત્યંત થાકી ગયેલા છતાં વિજય પ્રાપ્ત થવાના પ્રસંગના ઉત્સાહમાં ને ઉત્સાહમાં જેમ હાંકે તેમ ચાલતા હતા;જેથી નિર્વિઘ્ને હિમગીરીની તળેટીમાં આવી, ભાનુદેવ, દૈત્યના રહેઠાણ વાળી પથ્થરની કરાડ ઉપર ઉતરી જમીનથી ત્રીસ ફીટ ઉચ્ચે એક સમચોરસ શિલા ઉપર ઉભો રહ્યો. એટલે ઉગ્રસેન અને સર્વ ઘોડેસ્વારો તરત ત્યાં થોભ્યા. ભાનુદેવ ઉતરીને પછી ઉગ્રસેનને કહેવા લાગ્યો "ઉગ્રસેનજી, આ જે શિલાપર હું ઉભો રહ્યો છું ત્યાંજ આસપાસ તપાસ કરશો તો તે દૈત્યનું રહેઠાણ જડી આવશે; માટે સર્વ કોઇ પોત પોતાના અશ્વોને વૃક્ષોએ બાંધી તપાસ કરો અને તે તમને જણાય કે પછી હું ચાલ્યો જઇશ. કારણ કે પ્રાતઃકાળની સ્નાનસંધ્યા કરવાનો મારો સમય થયેલો. જોઇ હું લાંબી મુસાફરીએથી આવ્યો હતો છતાં વીમળપુરીમાં ન પેસતાં તેની ભાગોળના જંગલમાંજ ઉતરી પડયો, પણ આપને દીઠા, અને યોગાનુયોગે આપની સાથે અહીં આવવાની જરૂર પડી, માટે એમનેએમ નિત્યકર્મ કર્યાવગર ચાલ્યો આવ્યો છું. હવે જેમ બને તેમ જલ્દીથી તપાસ કરી મને કહો કે તે છે કે નહીં. તમને તે માલમ પડે એટલે હું મારે સ્થળે ચાલ્યો જાઉં, મારે વ્યવસાહ ઘણી છે." આ પ્રકારનું ભાનુદેવનું કહેવું માન્ય કરી, ઉગ્રસેન ચડપ પોતાના અશ્વઉપરથી ઉતરી, અશ્વને એક ઝાડના મૂળમાં બાંધી, ભાનુદેવ જે કરાડ ઉપર ઉભો

હતો ત્યાં સુધી ગયો એટલે હવે પોટેરવાળો પણ તેની પાછળ થઈને જોવા લાગ્યા. આ સમયે બીજા દિવસના મધ્યાન્હ થવાનો વખત થયો હતો. પક્ષીઓ વૈશાખ માસના પ્રખર તાપને લીધે અને તેમાંએ મધ્યાન્હ સમય થવા આવેલો જાણી, ચારો ચરવા ગયેલાં ત્યાંથી પાછાં વળી પોતપોતાના આશ્રમપ્રતિ ઉડીને જતાં હતાં. વાઘવરૂ સિંહ ન્હાર ચિત્તા ઈત્યાદિ હિંસકપ્રાણીઓ પણ હીમગીરિમાંથી એકકોર નિકળતિ વૈતરણિગંગા નદીમાં, પ્રખર ગ્રિષ્મઋતુના તાપથી તૃષિત થએલાં, તે પાણી પીવાઅર્થે આવતાં હતાં. પણ તળેટીમાં બે લાખ લશ્કર ભેગું થઈ દૈત્યને શોધ-વાની ધાંધલ મચાવી રહેલું હોવાથી, તેઓ પેટભરીને પાણી પી-શકતાં નહતાં. ભય પામી અડધું પીધું ના પીધું ને નાસી જાડમાં ભરાઈ જતા હતાં. આ પ્રમાણે મધ્યાન્હ સમયે હિમગીરિની તળેટીમાં ચિખંડી દૈત્યની શોધઅર્થે રમખાણ મ-ચી રહ્યું હતું. ભાનુદેવ જે શીલા ઉપર ઉભો હતો તે શિલા ઉપર પગ ઠોકીને તે ઉગ્રસેનને કહેવા લાગ્યો, " ઉગ્રસેનજી ! મારી ઔષધિના ચમત્કારવડે એટલું હું નકી કહીશકું છું કે આ શિ-લાજ તે દૈત્યની ગુફાનું ઢાંકણું હોવું જોઈએ. કદાચ તે ઉ-ઘાડી શકાય તો ખબર પડે. પણ ઉભા રહો જોઉં મારી ઔષધિના ચમત્કારવડે તે ઉઘડી શકે છે, મને સહજ અજમાવી જોવા દો ! એટલું કહી તે હેરાણે ઉભો રહી ' ચાલ ઉઘડ ચિખંડી દૈત્યના રહેઠાણની અંદર ' એટલા શબ્દો બોલતાંની સાથે તરતજ શીલા ઉપડી ગઈ અને મોટું ભોંયરા જેવું ઉગ્રસે-નને માલમ પડયું ઉગ્રસેનને ખાત્રી થઈ કે ગુરુદેવનો પરચો સત્ય છે. તેમની વિદ્યા, ઔષધી કે ચમત્કાર જે નામ આપું તે પણ સર્વથા સત્ય છે અંદર ડોકિયું કરી ઉગ્રસેને જોયું તો અસુરને ઘોર નિદ્રાવશ દીઠો, એટલે ભાનુદેવને ધીરે રહી તેણે કહ્યું કે ' મહારાજ હવે સુખેથી સિધાવો દુશ્મન અંદર નિદ્રા-વશ થએલો છે ને ઘોર ઉંઘમાં છે હવે અમે છીએ ને તે છે. આપે, મારા ઉપર મહત્ ઉપકારનું કાર્ય કર્યું છે તેને માટે ઋણી

પર્યંત આપનો આભારી છું. આપને આજથી મારા ગુરૂ તરીકે માનું છું. વિમળપુરીમાં જો ફતેહ કરી પાછો આવીશ તો આપને અવશ્ય મળીશ અને કહેશો તે મુજબ સેવા કરીશ." આ પ્રમાણેના ઉગ્રસેનના નમ્ર વચનો સાંભળી ભાનુદેવે કહ્યું "વિરનર! સર્વદા વિજય પ્રાપ્ત કરો એજ મારી આશીશ છે. અમારે બ્રહ્મચારિઓને સેવા કરાવારૂપ કંઇજ હોતું નથી. હજી તો અમારે જાતે કર્મ-સેવા-સત્ક્રીયા-શુદ્ધાચરણ-સ્વધર્મનું પાલન કરવાનું છે, તો અન્ય પાસે કરાવાના અમે લોકો શીરીતે અધિકારિ હોઇ શકીયે." આટલું બોલી 'ચાલ જીવ દિગંબર ગુરૂના આશ્રમે' એટલા શબ્દો બોલતાંની સાથે ભાનુદેવ અંતરિક્ષ માર્ગે વિમળપુરી તરફ ઉડી ચાલતો થયો. તેના ગયા પછી ઉગ્રસેન તથા તે દશ ઘોડેસ્વારો તે દૈત્યની ગુફાનાદ્વાર આગળ ઉભા રહી વિચાર કરવા લાગ્યા, કે તે અસુર ઘોર નિદ્રામાં છે તો તેને કેવી રીતે જગાડી મારવો. આ કામ સમયસૂચકતા અને ત્વરાનું હોવાથી, ઉગ્રેસન સર્વેજણના મત લેઇ, એક નિશ્ચય ઉપર આવ્યો, કે તેને પ્રથમ કોઇપ્રકારે જગાડવો, પશ્ચાત મારવો. નિદ્રાવશ થએલાને મારતાં ક્ષત્રીબીજને કલંક લાગે, માટે તેને ચેતાવી પછી મારવો એજ ક્ષત્રીવીરોનો ધર્મ છે. આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરી દશે જણા એક પછી એક તેની છાતી ઉપર પથરા ફેંકવા લાગ્યા; પણ કોઇના પ્રહારથી તે જાગી શક્યો નહિં; છેવટે ઉગ્રેસેન હોંકારો કરી પથર કે કોઈ વસ્તુના ઇશારા વગર તેને બૂમ મારી કેહેવા લાગ્યો 'અરે ચંડાલ તારે માથે કાળ ભમે છે અને ગાફેલ બની તું શું સુઈ રહ્યો છે? સાવધાન થા નહિંતો આ ક્ષણેજ સ્વધામ પહોંચી જઇશ?' આ પ્રકારના મેઘના જેવી ગર્જના ભરેલા ઉગ્રસેનના શબ્દો સાંભળી, એકદમ તે દૈત્ય જાગી ઉઠયો અને ભોંયરાનાં દ્વાર સામું જુએ છે તો માણસો તેને ઘેરી અસ્ત્રશસ્ત્રોથી તૈયાર ઉભેલાં જોયા. જેથી તરતજ તે હોકારો કરી બહાર નીકળી આવ્યો. બહાર જ્યા નિકળ્યો કે તરતજ તેનાપર અસંખ્ય માણસ તુટી

પડયાં અને અસંખ્ય શસ્ત્રોના ઘા પડયા. જેથી તરતજ ઘાયલ થઇ પગ તરફડાવતો જમીન ઉપર પડયો, અને તરતજ રામ શરણ પોહોંચી ગયો. પછી ઉગ્રસેન થોડા માણસ સાથે તેના દેહેહાણુની અંદર પેઠો અને એકઠાં કરેલાં નગરીનાં બાળકોનાં શબોને બહાર કાઢી ખચ્ચરો ઉપર ગુણો ભરાવી તે તેના માબાપોને યથાવિધિ અગ્નિદાહ કરવાઅર્થે સોંપવા વિમળપુરી લેઇ ગયો. અને દૈત્યના શબને તોપોની પાછળ બાંધી ઘસડતું વીમળપુરીએ લેઇ લીધું. ઉગ્રસેન અસુરને મારી વિજય કરી પોતાની વિમળપુરી તરફ હર્ષભેર લશકર લઇ પાછો ફર્યો તે સમયે પ્રતાપ, ભાનુદેવ બ્રહ્મચારિનો હતો; અને તેથી વિમળપુરી પોહોંચતાંજ ભાનુદેવની ખોળ કરી તેને ગુરૂ તરીકે સ્થાપિ તેની નિરંતર સેવા કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. જેથી વિમળપુરીના દરવાજામાં પેસતાંજ તેણે પોતાના ખાસ બે ત્રણ સૈનીકોને ભાનુદેવની શોધઅર્થે નગરીમાં મોકલી દીધા. પશ્ચાત તે રાજા પાસે તે દૈત્યનું શબ લેઈ ગયો. રાજાએ તેને ઘણા સન્માનપૂર્વક વધાવી લીધો; બાદ પેલા દૈત્યના શબને અવલમંજલે પોંચાડવાનો હુકમ કર્યો. રાજાએ સેનાધિપતિ ઉગ્રસેનને તેની બ્હાદુરી બદલ શાલદુશાલા હીરાપન્ના ઇત્યાદિનો સરપાવ આપ્યો. ઉગ્રસેન ઘેર ગયો અને ભાનુદેવની તપાસ કરવામાં ગુંથાયો. ભાનુદેવ આ વખત પોતાના શ્રી સદ્‌ગુરૂ દિગંબરસ્વામિના આશ્રમે જઈ રહ્યો હતો. દિગંબર સ્વામિનો આશ્રમ વિમળપુરીથી આસરે પાંચેક માઇલ છેટે જંગલમાં હતો. આ આશ્રમની વાતનું તેને સ્મરણ રહ્યું નહીં જેથી ઉગ્રસેન તેનો પત્તો મેળવી શકયો નહિં. અને ભાનુદેવને પ્રાપ્ત કરવાની ચિંતામાં ને ચિંતામાં દીવસ વ્યતિત કરતો, ઉદાસિનપણે પોતાનું કર્ત્તવ્ય કરવા લાગ્યો.

મુનિવર્યસૂતમા બોલ્યા, "હે મહર્ષ, સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય, શુભકેતુ રાજાપ્રતી કહે છે. હે રાજન્, " પછી તે ભાનુદેવતો અસુરને દેખાડી પોતાના ગુરૂ દીગંબર સ્વામિના આશ્રમે આવ્યો હતો; ગુરૂસમીપ જઇ યથાવિધિ સાષ્ટાંગ તથા પુજન કરી તેમની

પાસે બેસી, સર્વ હકીકત નીવેદન કરી, તેણે પોતાના સદ્ગુરૂની અવજ્ઞાની ક્ષમા માગી; જેથી દયાના સાગર એવા તે દીગંબર તપસ્વીએ કૃપા કરી તેના સર્વ દોષોની ક્ષમા આપી; પશ્ચાત્ નિચે પ્રમાણે ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યા.

દિગંબરયોગિ, શરણે આવેલા પોતાના યોગભ્રષ્ટ શિષ્ય ભાનુદેવને કહે છે. " હે વત્સ કર્મનો ત્યાગ દુઃખકર છે એવા મારા વાકયનો તને બરાબર હવે અનુભવ થયો હોય તેમ લાગે છે; અને તેથીજ તેં હવે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરી કર્મ કરવા ઇચ્છા કરી છે. હે બ્રહ્મચારિન્, જો પુરૂષાર્થજ સર્વ ઠેકાણે સર્વ કાર્ય કરી શકે છે. આ કાળમાં પુરૂષાર્થ વડેજ પ્રાણી સર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને ઉપભોગ કરી શકે છે. હે બેટા, પુરૂષાર્થ વગરનું પ્રારબ્ધ પાંગળું છે. કાર્યો કરવામાં અને તેનો ઉપભોગ કરવામાં પ્રારબ્ધ-ભાવિ-દૈવ ઇત્યાદિ શબ્દો કારણભૂત હોય છે એમ પ્રાણીનો મોટો સમુદાય માને છે. પણ પ્રારબ્ધ-ભાવિ કે દૈવ જે કહો તે કાંઇજ કરી શકતું નથી. કર્મ કરવામાં અને તેનું ફલ ભોગવવામાં પ્રારબ્ધ કાંઈ કારણ નથી; તે કાંઈ કરતું નથી. તે વિદ્યમાન પણ નથી તેમ દૃશ્ય અર્થાત્ દેખાતું પણ નથી; માટે વિદ્વાન પુરૂષો તો સર્વદા તેનો અનાદરજ કરે છે. હે તરૂણવિપ્ર, કર્મ અર્થાત પુરૂષાર્થ જ્યાં સુધી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કર્મનો ત્યાગ થઇ શકે નહીં, તે તું અનુભવે કરીને હવે જાણ ? હે બ્રહ્મચારિન્, જેઓ પ્રારબ્ધનો વાસ્તવિક અર્થ સમજતા નથી તેઓએ પ્રારબ્ધ કલ્પનાથી માત્ર ઉભું કરેલું છે. હે શિષ્ય, પ્રારબ્ધ એટલે પૂર્વે કરેલાં શૂભાશૂભ કર્મોવડે ઉત્પન્ન થએલા, શુભાશૂભ ફલની પ્રાપ્તીથી બંધાએલુ સંચિત; જેમાં મનચિત બુદ્ધિ અહંકારાદિનો સમાવેશ થએલો છે. જે પુરૂષાર્થ, વિહિત હોય છે, તે વિહિત ફલને આપે છે, અને જે નિષેધ હોય છે તે નિષેધ ફલને આપે છે. આ સંસારના સમગ્ર પ્રાણી પદાર્થની ઉત્પત્તિ, શૂભાશૂભ મિશ્રિત કર્મોવડે થએલી છે, અને તેથી સર્વને સંચિતજ લાગુ પડેલું છે. હે વત્સ ! ઇષ્ટ ફળ

મેળવવાની ધારણાએ પુરૂષાર્થ કરવામાં આવે, છતાં તેમાંથી અનિષ્ટ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે; અને અનિષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિમાંથી કોઈવાર ઇષ્ટવસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે; તેનું કારણ એ છે કે આ કાલમાં પ્રાણીઓ પુરૂષાર્થનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણતા નથી ! अपि पौरुषमादेयं शास्त्रं चे युक्ति बोधकम् । अन्यत्वार्ष मपित्याज्यं माव्यं न्याय्येक सेविना ।-પૌરૂષનુંજ ગ્રહણ કરવું અને જેટલું યુક્તિબોધક શાસ્ત્ર હોય તેટલુંજ ગ્રહણ કરવું, બાકી આર્ષ માત્રનો ત્યાગ કરી ન્યાયનીજ માત્ર સેવા કરવી. આ પ્રમાણે જો પુરૂષાર્થ કરવામાં આવે તોજ તે ફલિભૂત થાય છે. હે ભાનુદેવ! વળી માત્ર ભ્રાંતિવાળા અવિવેકી મનુષ્યો, પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ થતાં, પ્રારબ્ધને પ્રાધાન્ય માને છે. પણ વિવેકી અને વિદ્વાન મનુષ્યો તો પુરૂષાર્થ અર્થાત્ કર્મને પ્રાધાન્ય માની પ્રારબ્ધને ગૌણ માને છે. કારણકે પ્રારબ્ધ વિવેકી પુરૂષોનું કોઇ પણ કાર્ય કરવા સમર્થ નથી. તેઓ તો નિરંતર પુરૂષાર્થનેજ સત્ય માની તેમાંજ મચ્યા રહે છે. હે વત્સ, પ્રાણીનું જે મન છે તે અનેક વાસના-કામના-લાલસા-આસક્તિથી ભરપુર છે; અને તે વાસના કામના-લાલસા-આસક્તિ ઇત્યાદિ મનુષ્યને એક કર્મરૂપે પરીણામે પ્રાપ્ત થાય છે. જે પ્રાણીને જે સમયે જેવી વાસના ઉત્પન્ન થાય છે, તે સમયે તે પ્રાણી તે પ્રમાણે કર્મ કરે છે, અર્થાત્ પુરૂષાર્થ કરે છે. અંતરમાં ઇચ્છા બીજી હોય ને કર્મ બીજું કરે એમ કોઇને પણ કદી બનતું નથી. મનુષ્યને જેવી વાસના હોય તેવા તે સર્વદા પ્રયત્ન કરે છે. પ્રયત્ન પુરૂષાર્થ વા કર્મ જે શબ્દથી ઓળખીએ તે શબ્દ સીવાય અન્ય આ સમય સંસારમા એક પણ વસ્તુ કિંવા વ્યક્તિ નથી. સર્વ પ્રાણી પદાર્થ કર્મને આધીન છે. આ અનેક બ્રહ્માંડના નાયક સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માએ પ્રાણીમાત્રને શીરે કર્મ નિર્માણ કરેલું છે. જેથી સર્વ કોઇ, તે તેની વાસના અનુસાર કર્મો કર્યા કરે છે. હે વત્સ ! કર્મ છે તે વૃદ્ધિ પામેલી ઇષણા-આસક્તિ-ઇચ્છા-લાલસા-વાસનાઓનો એક સમુહ છે. જે વા

સનાઓનો સમુહ કારણભૂત મનથી યત્કીંચિત્ પણ વ્યતિરેક નથી, પણ તે રૂપજ છે. અને મન પરમાત્માને વિવર્ત હોવાથી પરમાત્મ સ્વરૂપ છે એમ વેદશાસ્ત્રે સિદ્ધ કરેલું છે; આ ઉપરથી કર્મ છે, તે વાસના છે, વાસના છે તે મન છે, અને મન છે તેજ પરમાત્મા છે. પ્રારબ્ધને કોઈ સ્થળે અવકાશ મળી શકતો નથી. મનરૂપે રહેલો પ્રાણીઓનો અંતરાત્મા, શ્રી સદ્ગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોદ્વારા પોતાના હિતકારક કર્મોને જાણીને, યથાવિધિ તે કર્મોને કરે છે, તો તે ઇપ્સિત ફલને અવશ્ય પ્રાપ્ત થઈ પરમાત્મ સ્વરૂપ બન્યા સીવાય રહેતો નથી. આ રીતે હે બેટા, પ્રાપ્ત કર્મો વિહિતમાર્ગે કરવાથી, અર્થાત્ સદ્પુરૂષાર્થથીજ પ્રાણીના સર્વ કાર્ય સધાય છે. અને તેથી પરીણામે સંસારમાં જીવન મુક્તિનું સૂખ પ્રાણીને પ્રાપ્ત થાય છે. અંતકાલે તે પ્રાણી પરમ પદે સ્થિત થાય છે. હે વત્સ, જા હવે મારો સ્નાન સંધ્યાનો સમય થયો છે, જેથી હું કેટલોક વખત મારી નિત્યનૈમિતિક સત્ક્રીયામાં પ્રવૃત્ત થઈશ, અને તું પણ તારા ષટ્કર્મને કર ! વળી પ્રસંગાવશાત આગળઉપર તારા કલ્યાણનો માર્ગ દર્શાવીશ. " એમ કહી દીગંબર સ્વામિ તો પોતાના મધ્યાન્હની સંયમ ક્રીયામાં પ્રવૃત્ત થયા, અને ભાનુદેવ શૌચ સ્નાનાદિ અને ષટકર્મમાં પ્રવૃત્ત થયો.

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે, " હે શૂભ્રકેતુ રાજા ! તેથી કરીને જો એકાએક સાહસ કરી તારા બાળકને મને ઉછેરવા માટે હઠ કરી, તેં સોંપ્યો હોત, અને તેથી કદાચ તુ તારા કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થયો હોત, તો એ બાળક અને તું, તેમજ તમારી સાથે હું પણ કર્તવ્યભ્રષ્ટ બની, અનિષ્ટ દશાને પ્રાપ્ત થાત; અને પરિણામે દુઃખકર સ્થિતિને ભોગવત. માટે હે રાજન્ ! કર્મનો ત્યાગ કેવલ દુઃખરૂપ છે એ મારા વચનનો નિશ્ચયપૂર્વક આ દ્દષ્ટાંતથી અનુભવ કરી, તે બાળક પ્રત્યે તારે અને તારી સ્ત્રીએ કરવાના કર્મોને યથાવિધિ કર ! અને તેથી પરીણામે જે શૂભ ફલ ઉત્પન્ન થાય તેનો રૂડી રીતે ઉપભોગ કર ! તે પુખ્ત ઉમરનો અને રાજકાજને લાયક થયો

લેવી મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થશે એટલે, હું તેને અધ્યાત્મવિદ્યા સંપાદન કરવાઅર્થે ઉચિત સમય મારી સમીપ રાખીશ. તેથી તે વ્યહવાર અને પરમાર્થ બન્નેની સિદ્ધિ કરી વાસ્તવિક સુખનો અધીકારી થશે. હે રાજન્ ! ગૃહસ્થાશ્રમ એજ સંસાર છે. અને સંસારનુ સત્યસ્વરૂપ સમજાયાથીજ જીવ તેના વ્યહવાર અને પરમાર્થ ઉભયની સિદ્ધિ કરી શકે છે. આ પ્રમાણે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યના વચનો શ્રવણ કરી, રાજાએ પોતાના મનને સમાધાનમાં લાવી, રાણી શુભમતિને બાળક ઉછેરવા આજ્ઞા કરી. પશ્ચાત બે હાથ જોડી સાષ્ટાંગ કરી, ગુરૂઆજ્ઞા લેઇ રાજા દરબારમાં જઈ રાજકાજમાં ગુંથાયો; ગુરૂ પણ પોતાની સંયમક્રીયામાં પ્રવૃત થયા. અને રાણી પણ સાષ્ટાંગ કરી બાળકને લઇ અંતઃપુરમાં ચાલી ગઈ.

મુનિવર્ચસ્તમા કહે છે " હે બેટા પ્રહર્ષ, પછી તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે, ભાનુદેવ અને દીગંબરનું આગળ આખ્યાન, શુભકેતુ રાજાપ્રતિ કેવીરીતે કથન કર્યું તેનું વીવેચન કાલે શ્રવણ કરાવીશ. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, આજે હવે સમય ઘણો થયો છે માટે જા, અને નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થા ! " મુનિના આ વચન શ્રવણ કરતાંની સાથે સર્વ વિદ્યાર્થીઓ, એકપછીએક સાષ્ટાંગ દંડવત્સહ પ્રેમપૂર્વક જયગુરૂ અભિવંદન કરી, પોતપોતાને સ્થાને જતા રહ્યા; અને છેલ્લે પ્રહર્ષ પણ વિવેક પુરઃસર તેજ પ્રમાણે સાષ્ટાંગ કરી, ત્યાંથી ઉઠીને પોતાના સદ્ગુરૂ શ્રી વર્ચસ્તમાનું ચેપાસન સાફ કરી બીછાવા ચાલ્યો ગયો.

—प्रकरण २ जुं.—

नमे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि

(श्री. भ. गी.)

હે પાર્થ, જો કે મને ત્રણે લોકમાં કંઇ કર્તવ્ય નથી તેમજ કંઈ અપ્રાપ્ત વસ્તુમારે પ્રાપ્ત કરવાની નથી છતાં હું કર્મ કરૂં છું.

—તરંગ ૧ લો—

—ગૃહસ્થાશ્રમ એજ સંસાર છે—

મુનિવર્ચસ્‌તમા બીજે દિવસે રાત્રીએ સમય થયો એટલે પોતાની નિત્યનૈમિત્તિક ક્રિયાઓથી પરવાર્યા, એટલે કથા કેહેવાના આસન ઉપર આવી બેઠા. પશ્ચાત એક પછી એક વિદ્યાર્થીઓ પણ સવિનય સાષ્ટાંગ કરી, પોતપોતાના આસને કથા શ્રવણ કરવાઅર્થે મર્યાદાપૂર્વક બેસી ગયા, અને પ્રહર્ષ પણ નિત્યનિયમ પ્રમાણે, મુનિનુ પૂજન અર્ચન કર્યા બાદ સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કરી, પોતાના ગુરૂ સમિપ નાખેલા આસન ઉપર બેઠો. મુનિએ થોડી વાર ઇષ્ટચિંતન કરી, પશ્ચાત કથાનો આરંભકર્યો.

મુનિ કહે છે "હે પ્રહર્ષ ! પછી પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે પોતાના શીષ્ય શુભકેતુ રાજાપ્રતિ બીજે દીવસે ભાનુદેવે ગૃહસ્થાશ્રમ કેવી રીતે માંડયો, તેમજ વીભાવરિનુ શું થયુ વીગેરે હકીકત જે કહી સંભળાવી, તે હું આજે તને શ્રવણ કરાવું છું તે પ્રસન્નતાપૂર્વક શ્રવણ કરજે ? દીવસના સર્વ કાર્યો કર્યા પછી રાત્રિએ વાળુ ઇત્યાદિથી પરવારી, પોતાના સદગુરૂ સમીપ કથાનો સમય થયો, એટલે રાજા, પેલા ભાનુદેવનું બાકી રહેલું આખ્યાન શ્રવણ કરવાને ઉમંગે પોતાના ગુરૂ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય સ્વસ્થ

તારે પાછાં તારાં નિત્યનૈમિત્તિક ષટ્કર્મો યથાવિધિ કરવાં પડશે; પછી થોડો વખત અંતરશુદ્ધિઅર્થે અને અંતરના મળાદિ દોષોની નિવૃત્તિઅર્થે, ઇષ્ટમંત્રના યથાવિધિ જાપ કરવા પડશે. પશ્ચાત અંતર તથા બહિરશુદ્ધિ થઈ જશે એટલે સર્વ દોષને નિવારણ કરવાઅર્થે વેદશાસ્ત્રે વિધાન કરેલી નિમિત્તપૂજા, દેહપ્રાયશ્ચિત આદિ ક્રિયાઓ પણ કરવી પડશે. આટલું બધું કર્યા પછી હું તને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરાવીશ; માટે હમણાં તો તું તારી નિત્યનૈમિત્તિક ષટ્કર્માદિ ક્રિયાઓ કરવામા મહા અભ્યાસિ રહે ? અન્ય પ્રવૃત્તિ મને પુછયા વિનાય કરીશ નહિ" ? આ પ્રકારનું પોતાના ગુરૂનું બોલવું સાંભળી, ભાનુદેવ સ્નાન સંધ્યા આદિ નિત્ય કર્મમાં પ્રવૃત્ત રેહેવા લાગ્યો. એમ કરતા કરતા સાત દિવસ થયા એટલે, તેને પેલા પગપર લગાડેલા લેપને જળ સ્પર્શ કરતા, તેની અસર ઉડી જાય છે તે વાત યાદ આવી [illegible] પણ દરરોજ સ્નાનાદિકથી જળનો પગના તળીયાને સ્પર્શ [illegible] કિંચિત પણ લેપની અસર તેને અત્યારે રહી ન [illegible] મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે "લેપ તો [illegible] દુર્લભ જડીબુટીના જેવુ અશક્ય છે, અને તુંબી [illegible] પણ સુકાઇ ગયા આજે મને [illegible] થયા અને હાલી ભાઇ [illegible] જણાશે નહિ, એટલે તે પ્રાણ [illegible] એ નિસંશય છે. પણ કદાચ [illegible] પુનઃ થવાનો ઉપાય બતાવે [illegible] તેમને નીવેદન કરૂં." એમ [illegible] ગુરૂ દિગંબર સ્વામિને [illegible] સર્વ વૃતાંત કહ્યું [illegible] નથી કહેવા આજ્ઞા [illegible] મુખેથી કહે "? ભાનુદેવ [illegible] પુનઃ થયા છે. અને હવે [illegible] પ્રભુ-વાણી, મને

સ્રીહત્યા આપશે એ નિ:સંશય વાત છે માટે મને કાલે સ્રીહત્યા જરૂર પ્રાપ્ત થવાની. તો મારે તેના નિવારણાર્થે શું કરવું ઘટિત છે તે મને બતાવવા કૃપા કરશો ?" આ પ્રમાણેના ભાનુદેવના દયાજનક નમ્ર વચનો સાંભળી કૃપાના સાગર, અને ભાનુદેવના પરમ-કલ્યાણના હેતુ, એવા દિગંબર સ્વામિ પ્રત્યુતરમાં કહેવા લાગ્યા, " હે વત્સ, તારી કિન્નર લોકમાં જવાની શક્તિ તે તો હવે જતી રહી છે, કારણ કે સુવર્ણહંસા વનસ્પતિના લેપની અસર, સ્નાનાદિક ક્રીયાઓથી થએલા જળના સ્પર્શવડે, બધી જતી રહી છે. એટલે હવે તારે તે સ્રીહત્યાનું પાપ ભોગવ્યા સિવાય છુટકો નથી. જ્યારે તું દેહપ્રાયશ્ચિતાદિ કર્મો કરે, ત્યારે મને આ વાતનું સ્મરણ આપજે, એટલે હું સ્રીહત્યાના નિવારણાર્થે તને પ્રાયશ્ચિત કરાવીશ; માટે હે તાત, તું નિશ્ચિંત રહી ' बलियसि केवल इश्वरेच्छा ' એ વેદશાસ્રના વચનાનુસાર ઇશ ઇચ્છા બળવાન સમજ ! અને તારા દર્શાવેલા માર્ગે હમણાં તો તું પ્રસન્નતાથી વહનકર, પશ્ચાત સર્વ જોઇ લેવાશે " આ પ્રમાણેના ગુરૂ વચનોનું પાલન કરી, ભાનુદેવ પોતાના કર્ત્તવ્યમાં નિરંતર પ્રવૃત્ત રહીને, પોતાના નિત્યકર્મનો સતત અભ્યાસી થયો; અને ગુરૂ પણ દીનપ્રતિદીન તેની ગુરૂભક્તી જોઇ અત્યંત પ્રસન્ન રહેવા લાગ્યા. હે રાજન, કિન્નર લોકમાં પેલી વિભાવરિ આઠ દિવસની મુદત આપી ચાલી ગઇ હતી, તે આઠમો દિવસ પુરો થયો, અને ઠેક આઠમા દિવસની મધરાત્રિ સુધી ભાનુદેવની રાહ જોઇ થાકી, પણ ન આવ્યો એટલે તેણે નવમા દિવસના પ્રાતઃકાળમાં ' ભવોભવ ભાનુદેવજ પતિમળજો અને તે જ્યાં હોય ત્યાં તેને મારી હત્યા ચોટજો ' આટલા શબ્દોના ઉચ્ચારપૂર્વક પ્રાણ છોડયા, અને ભાનુદેવને સ્રિહત્યા ચોટાડી. સ્રીહત્યા ચોટવાથી તેના લલાટ ઉપરનું પ્રદ્યતેજ ક્ષીણ થઇ ગયું. વર્ણ કંઇક ગૌર હતો તે સ્યામ પડી ગયો, અને બુદ્ધિમાં સ્વાર્થપરાયણતાએ પ્રવેશ કર્યો. પણ તેના ઉપર તે દોષની વધારે અસર થઇ નહીં; તેનું કારણ કે તે ભાનુદેવે અષ્ટાંગયોગને તથા બ્રહ્મનિષ્ટત્વને સિદ્ધ કરવામાં ઘણો

કાળ ગુજાર્યો હતો; અને તેનાં સદ્ગુરૂ પણ તેના દયાળુ અને અનુભવી મહાત્મા હતા; જેથી તેની થએલી અવજ્ઞાની ક્ષમા આપી તેને પાછો શરણ રાખ્યો હતો. ક્ષમા માગી પાછો શરણે આવી રહેલો ભાનુદેવ, ગુરૂ આજ્ઞાનુ સર્વથા પાલન કરતો હોવાથી, તેના આંતરજ્ઞાન ચક્ષુઉપર પાપરૂપી પડળ, છેક ફરી વળ્યાં ન હતા. જેથી રાતદિવસ પાછું વળી અંતરમાં વીવેક અને ધૈર્યથી વિચારતો હતો કે "ગુરૂ મહારાજને શરણે છું તો પછી સ્રિહત્યાનું પાપ નિવારણ કરવાઅર્થે, અનુકુળસાધન પ્રાપ્ત થયા વગર રેહેનાર નથી. માટે હરકત નહીં, કદાચ તે સ્રીનું ધાર્યું ન થયું, અને એથી કરીને તેની હત્યાનું પાપ શિરે લેવું પડયું; પરંતુ સદ્ગુરૂની સલાહ અને આજ્ઞા મુજબજ અનુસરવું એમાંજ મારૂં પરમ કલ્યાણ છે. એજ મારા કલ્યાણનો હેતુ છે. એથીજ મારા જીવનની સાફલ્યતા છે. એજ માત્ર સંસાર સાગર તરવાની મારે માટે નૌકા છે. 'शिवे रूष्टे गुरो स्त्राता गुरू रूष्टे न शंकरः' એ વચન મુજબ શ્રી હત્યા તો શું પણ એક સમયે સાક્ષાત શ્રી શંકર પરમાત્મા કોપ્યા હોય અર્થાત રૂઠયા હોય તો ગુરૂમહારાજ બચાવી શકેછે, પણ ગુરૂ જો રૂઠે તો પછી વિધિ હરિહર સુદ્ધાં પણ, ત્રણ કાળમાં તેને બચાવી શકવા સમર્થ નથી. માટે ગુરૂ મહારાજની કૃપા મેળવી, તેઓ જે પ્રમાણે કહે, તે પ્રમાણે અનુસરવુ અને આજ્ઞા કરે તેજ પ્રમાણે મારે વર્તવું એજ માત્ર મારૂં કર્ત્તવ્ય છે. ખેર ! વિભાવરિ તેં પ્રાણત્યાગ કર્યો હોય તો તારી સાચીભાવના અને મારી તારાપ્રત્યે સાચીભાવના હશે તો ગમે તે જન્મમાં મારોતારો ભેટો થશે." આ પ્રમાણે વિચાર કરતો ભાનુદેવ, નવમા દીવસના બપોરના સમયે પોતાના આસન ઉપર બેઠો છે, એટલામાં સ્વામિ તેમના સંયમના ઓરડામાંથી બહાર નીકળી, તેના આસનની છેક નજીક આવીને ઉભા રહ્યા, અને કહેવા લાગ્યા, "હે વત્સ, આજે મને મારા યોગબળે જણાયું છે, કે તે વિભાવરી અપ્સરાએ પ્રાણ છોડી દીધા છે. અને તને સ્રીહત્યા પ્રાપ્તથઈ છે. તારા મુખપર બ્રહ્મતેજ સહજ ઘટેલું છે અને મુખ ઉપર શામતા

લાગે છે તેનું કારણ પણ તેજ હત્યારૂપ પાપ છે. હે તાત્, પણ તેથી યત્કીંચિત ભય કે ચિંતા તું સેવીશ નહિ. એ હત્યાનું યોગ્યકાલે, યોગ્યક્રિયાદ્વારા ઇશ્ઇચ્છાથી નીવારણ થશે. હે વત્સ આ સમયે જો તું મારી સંનિધ ન હોત, તો અતિ દારૂણ દુઃખને ભોગવત; કારણ કે સ્રિ હત્યાનુ પાપ મનુષ્યને શીરે નાનુંસુનું નથી. હે તાત્, બ્રહ્મહત્યા કરતાં પણ સ્રિહત્યાનું પાપ સત્શાસ્ત્રોએ અધિક ગણેલું છે; હે બાપ, એ મહદ પાપના નિવારણાર્થે બ્રહ્મનિષ્ઠ અને શ્રોત્રિય તેમજ કર્મકાંડી એવા સમર્થસદ્ગુરૂનો પ્રાણીને આશ્રય કરવો પડે છે. હે વત્સ, તને તો જો કે તેવા સદ્ગુરૂ પ્રાપ્ત છે એટલે તારૂં પ્રાયશ્ચિત તો નિર્વિઘ્ને નીવારણ થઇ શકે એમ છે; પણ જેને એવા સદ્ગુરૂ પ્રાપ્ત નથી તેને તો તે પાપ નિવારણાર્થે અનેક જન્મ લેઇ અનેક શુભકર્મોને કરવાં પડે છે. ખરેખર તું શુભ સંસ્કારિ અને પુન્યશાળી છે એમ આજે મારી ખાત્રી થઈ છે. હે વત્સ, હવે તારા પ્રાયશ્ચિતઅર્થે સત્શાસ્ત્રોએ વિધાન કરેલી ક્રીયા, તને બતાવું તે પ્રમાણે તું કર એટલે સર્વ પાપથી મુક્ત થઇશ અને ગૃહી થવાનો યથાર્થ અધિકારી બનીશ. હે બેટા, ગૃહી થવું એટલે સંસારી થવું. સંસારી થવાથીજ સંસારનો ત્યાગ થઇ શકે છે. સંસાર ગ્રહણ જેણે કર્યો હોતો નથી તેને ત્યાગ કરવાપણું કશું છેજ નહીં. માટે સંસારમાં જન્મ ધારણ કરી, સંસારના સુખદુઃખોને ભોગવી તેને અનુભવથી અનિત્ય અને આગમાપાયી જાણીને, પશ્ચાત જીવનમુક્તિના સૂખનેઅર્થે પ્રયત્ન કરવાનો છે. માટે હું બતાવું તેટલી વિધિયુક્ત સર્વ પ્રાયશ્ચિતોનું નીવારણ કરીને પશ્ચાત તને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરાવીશ. હે બેટા, પ્રથમતો તારે, એક હજારપ્રહર એટલે સવાસો દીવસ પર્યંત સ્નાનસંધ્યા આદિ નિત્યનૈમિતિક ક્રીયાઓથી પરવારી, વૈશ્વદેવ બ્રહ્મયજ્ઞ અને પિતૃતર્પણ ઇત્યાદિ ક્રીયાઓ કરવી પડશે. પછી એક હજાર પ્રહર, યજ્ઞ યાગાદિક હું જે જે બતાવું તે તે કરવાં પડશે. ત્યાર પછી એક હજાર પ્રહર પ્રણુવ સહીન હોમવિહોમ પ્રાણાયામ

પૂર્વક ઇષ્ટમંત્રના જાપ કરવા પડશે; અને છેવટે પછી એક હજાર દીવસ અર્થાત્ ત્રણ વરસ સુધી સંસારમાં પ્રાપ્ત કરવાના તમામ અનુકુળ સાધનો પરિશ્રમ લેઇ પ્રાપ્ત કરવા પડશે. તાત્પર્યમાં હે વત્સ, ઉપર કહ્યો તેટલો સમય તારે બરાબર શ્રમ લેઇ સત્પુરૂષાર્થ કરવો પડશે આથી પરિણામે તું યથાર્થ ગૃહસ્થાશ્રમી થઇશ. હે બેટા, ગૃહસ્થાશ્રમ એજ સંસાર છે તે અભ્યાસે તને સમજાશે. હે વત્સ જો તું પ્રથમ મારા ઉપદેશને માનીને ગૃહસ્થાશ્રમી થયો હોત તો અત્યારે યથાસ્થિત ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યો હોત, અને સુખપૂર્વક તારો સંસાર ખેડવા તું સમર્થ થયો હોત. પણ તું મારી આજ્ઞાનું ઉલંઘન કરી ત્યાગાશ્રમ ધારણ કરી, કર્મનો ત્યાગ સુખકર માની, મારી અવજ્ઞા કરી ચાલ્યો ગયો, તેજ ક્ષણથી, ગુરૂદ્રોહિ, અને યોગભ્રષ્ટ બન્યો અને પરીણામે અવિહિત કર્મ કરવાની અણી ઉપર આવ્યો. પણ પૂર્વના [illegible] અને દયાનાસાગર એવા શ્રીસદ્ગુરૂની કૃપા[illegible] નિષેધ કર્મ કરતાં બચી ગયો [illegible] છે હે વત્સ હજીએ મેં કહ્યો તેટલો સમય [illegible] તો અંતે ત્યાગાશ્રમનો અધીકારી થઇશ. [illegible] કરવા પ્રવૃત્ત થા? પણ તે પેહેલાં, [illegible] સુધી પ્રતિજ્ઞા લે કે, મારી આજ્ઞા [illegible] તારે કદી પગ મુકવો નહીં. [illegible] અન્ય વિદ્યાર્થિને બતાવવું અને [illegible] અને જેણે પ્રમાણે હું બતાવું તેને [illegible] પોતાના ગુરૂ દીગંબર [illegible] બાનુદેવે બેહાથ જોડી કહ્યું "બહુ [illegible] આપ કહેશો તેટલો [illegible] કરીશ. બહાર કદીપણ [illegible] પ્રવૃત્ત કરવા કૃપા કરજો" [illegible] મુનિ દીગંબર જો બાનુદેવના [illegible] થયા, અને ગંગાને

સ્નાન કિંક નિમિત્તે પણ નં, એટલે આનુદેવ પાતે વિચાર કરવા
લાગ્યો "વિદ્યાવિહીન આવા પાલન પ્રાણ, આરંભ કર્યા જેથી
તેનું ફેર સાખીને તેની બધેવ ટેકીને પેતાના પતિ જેમ ત્યજે-
વીનું ફેર અને આવશે, તે કરવા અન્ય સર્વ આવશે, તેનું વળી
તેના નિવારણાર્થે વળી આશ્રય ત્યજન કેટલો, એટલે એટલે
આનુદેવ નાહીં તો જુઠતી એકાને એમ ભુલી ગયની લાલચમાં
તે લાલચમાં કામ આવી જશે, અને મનની મનમાં રહી જશે,
અત્યારે ઉમેદ પાર પડવા વીના આખું આયુષ્ય વૃદ્ધાવસ્થાવીના
માત્ર અવિકારી સમાધાન નહીં જશે અને હું વૃદ્ધ થાઉં. વળી
શું પડવા એટલે વૃદ્ધાવસ્થાથી ક્યા વીતું છું ? વૃદ્ધાવસ્થાથી
ક્યા માટે માત્ર એક કિ પડવાની જરૂર છે તે વળી આવશે? નહિ
કાળ તે અહીં પરિશ્રમ થા માટે કરવો. નહિં નહિં, ગુરુ દિગંબર
સ્વામિજી આટલા બધા લાંબા સમય પછી અને વૃદ્ધાવસ્થાથી આ-
ગાવ્યો તેમાં કાંઈક એક હેતુ હોવો જોઈએ. અત્યારે મારી ઉમર પચીસ
અઠ્ઠાવીસ વર્ષની છે તો તે વખતે ત્રીસ કે પાંત્રીસ વર્ષની હશે. તે,
હું ત્રીસ વર્ષની ઉમર પછી પાછું લગ્ન કરવું, એમ આ ઉપરથી ગુરુ
મહારાજનું ધારવું તો નહીં હોય. નહિં નહિં તેમની બુદ્ધિમાં
કોઈક મારા કલ્યાણનો હેતુ હશે એમ હું નિસંશયપણે માનું
છું. એક હમણાં તે જેમ કહે તેમજ કરવામાં લાભ છે તેમની
વાતના ભેદનો સંદેહ, કોઈવાર પ્રસંગાવશાત વાત કાઢી નિવા-
રણ કરીશ. મૌન સર્વાર્થ સાધકમ્ મૌન્ય સર્વ અર્થને સાધે છે
જેથી હમણાં મૌન્ય રહેવું, અને તેઓશ્રી જેમ આજ્ઞા
કરે તેમ કરવું એજ મારે માટે સર્વોત્તમ ઉપાય છે " આ
પ્રમાણે પોતાના મન સાથે દઢ નિશ્ચય કરી આનુદેવ ગુરુ આ-
જ્ઞાનું પાલન કરવામાં પ્રવૃત્ત રહેવા લાગ્યો અને ગુરુ દિગંબર
સ્વામિ પણ તેને અનુકુળ પડે તેવી, તેના કલ્યાણના હેતુરૂપ
સત્ક્રિયાઓ ક્રમે ક્રમે તેની પાસે કરાવવા લાગ્યા."

હે પ્રદર્શ, પશ્ચાત તે મુનિ સિદ્ધસેનાચાર્ય, વિભાવરિનું

વૃતાંત, પોતાના શિષ્ય શુભ્રકેતુ રાજાને નીચે પ્રમાણે કહેતા હવા તે તને કહું તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર ?

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે "હે રાજન્, ગૃહસ્થાશ્રમ છે એજ સંસાર છે એ વાતનું તને આ ભાનુદેવના દૃષ્ટાંતથી અંતરમાં સ્પષ્ટિકરણ થશે. હે રાજા, તે ભાનુદેવતો પોતાની ગુરૂ આજ્ઞાનું સર્વ પ્રકારે આશ્રમમાં પાલન કરે છે અને સદગુરૂની સેવા કર્યા કરે છે. પેલી વિભાવરિ અપ્સરાએ તેની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે નવમે દિવસે 'ભવભવે તેજ પતિ મળજો' એ શબ્દના ઉચ્ચારણ પૂર્વક પ્રાણ છોડયા હતા. જેથી मरणे या मति सा गति એ નીયમ પ્રમાણે તે કન્યાની દૃઢ સૂક્ષ્મ વાસના ભાનુદેવ વિષે બંધાએલી હતી; તેના જીવાત્માએ મૃત્યુ લોકમાં એજ વીમળપુરીમાં ભાનુદેવનીજ ન્યાતમાં એક પવિત્ર વિપ્રને ત્યાં જન્મ લીધો. મૂળતો તે બ્રહસ્પતિના વિર્યથી ઉત્પન્ન થએલી અપ્સરા સુરૂચિની કન્યા અને વાસનાવડે કરીને 'क्षीणे पुण्ये मृत्यु लोका वसान्ति' એ શ્રીમદ ભગવદ્‌ગિતાના સિદ્ધાંત અનુસાર, પૂન્ય ક્ષીણ થવાથી મૃત્યુલોકને પ્રાપ્ત થઈ; યદ્યપિ તેના રૂપ સૌંદર્ય અને સદગુણ સર્વોપરિ હતાં. તેના અવયવો, કાંતિ અને શરીરનું બંધારણ અલૌકિક અને ચિત્તાકર્ષક હતાં. તેનું નામ ચારૂશીલા હતું અને તેના પિતાનું નામ સુજ્ઞશર્મા હતું. તે સુજ્ઞશર્માને આ પુત્રિ તેતાળીશ વર્ષની વયે શંકરની ભક્તિથી પ્રાપ્ત થઇ હતી. તેથી પાછલી અવસ્થામાં શંકરની પ્રસાદરૂપ એકની એક પુત્રિ, જેથી તેને અધિક લાડથી પાળી પોષી ઉછેરવા તેણે અને તેની પત્નિ રમાદેવીએ રાત દિવસ કષ્ટ વેઠયું હતું સુજ્ઞશર્મા વીમળપુરીના રાજાના પુરોહિત અને રાજ્યગોર હતા. જેથી બે ત્રણ ગામના ધણી અને સુખી સ્થિતિના તેમ વિમળપુરીના પ્રતિષ્ઠિત અને સંપૂર્ણ કર્મકાંડ જાણનારા પૂજ્ય અને પવિત્ર વિપ્રમૂર્તિ પુરૂષ હતા. સ્વધર્માચરણી અને નિરંતર વિહિત કર્મોને કરનારા હોવાથી, રાજા અને પ્રજા સર્વ તેમની સલાહ મુજબ વ્રતદાનાદિ યથાશક્તિ સત્ક્રીયાઓ કરતા. અને

વૃદ્ધ રોગીઓ વીગેરે લોકો દશી ક્યારે છે વૈદ્યની ક્યારે પાળ-વાની છે અને ગોવી ક્યારે પાળવાની છે એવા પોતાના મનના અનેક સંદેહ પણ નિરંતર સુજ્ઞશર્માને પુછી ટાળતી હતી.

આ પ્રમાણે વિમળપુરીના વિમળસેન રાજાના પુરોહિત સુજ્ઞશર્માને ઘેર પેલી વિભાવરી જન્મી અને ચાતુરીતાના નામથી ઉછરી પાછરી મોટી થઇ. આશરે સાતેક વર્ષની થઈ એટલે તેને તેના પીતાએ વિદ્યાભ્યાસમાં જોડી દીધી; અને તેણી પણ વિદ્યા સંપાદન કરવાઅર્થે અત્યંત પરિશ્રમ લેવા લાગી. તેણીની મા રમાદેવી પણ તેને રાંધવા ભરવા શીવવા ઇત્યાદિ ઘરકામમાં કુશળ બનાવવા અર્થે મેહેનત લેવા લાગી. હે રાજન્, હવે પેલા ઉગ્રસેનનું શું થયું તે શ્રવણ કર ! ભાનુદેવ તો વિમળપુરીની બહાર આવેલા નજીકના અરણ્યમાં સ્વામિ દીગંબર ગુરૂના આશ્રમમાં રહી ગુરૂઆજ્ઞા પ્રમાણે વર્ત્તન કરતો હતો. તેને આ વખતે ગુરૂદ્વારા મળેલી ક્રમપૂર્વક ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ સેવતાં સાતવર્ષ વિતિ ગયાં હતાં ! અને આઠમા વર્ષના આરંભમાં આ વખતે તે લોમવિલોમ પ્રાણાયામ સહીત ઇષ્ટમંત્રના જાપ, દૃઢ આસન પુર્વક આશ્રમમાં કર્યા કરતો હતો. પહેલેથી દાટી જટા ઇત્યાદિ પંચકેશ તો તેને હતા જેથી કોઇ દિવ્ય તપસ્વિની માફક લાગતો હતો; ઉગ્રસેનને જે વખતે તે મળ્યો હતો, તેને ઉપર કહી તેટલી મુદત થઈ ગયલી હોવાથી ઉગ્રસેને તેને પ્રથમ જેવો જોયો હતો, તે વખતના અને હમણાંના ભાનુદેવના ચ્હેરામાં, આસમાન જમીનનો ફેરફાર થઇ ગયો હતો. કારણકે સદ્‌ગુરૂની સમીપતા શિષ્યને અધીક બલ, તેજ આપનારી છે. ઉગ્રસેનના શરીરમાં પણ ફેરફાર થઇ ગયો હતો. કારણકે ભાનુદેવને ગુરૂ કરવાની દૃઢ જીજ્ઞાસાવડે કરીને નિરંતર ચિંતા સેવ્યાં કરતો હતો અને તે ચિંતાને લીધે આ વખતે કૃષ અને નીસ્તેજ બની ગયો હતો. તે આખી વીમળપુરી અને દેશપરદેશ ભાનુદેવની ખોળ કરાવી થાકયો, પણ ભાનુદેવનો પતો ન લાગવાથી નિરાશામાં અને ઉદાસિન

પણ આ વખતે તે ઉગ્રસેન જીવન ગુજારતો હતો. એક દીવસ તેના મનમાં એમ વીચારવા લાગ્યો કે "પરમેશ્વરે તે દિવ્ય અને સમર્થગુરૂ ભાનુદેવશર્માને, મારા આ જન્મે પ્રાપ્ત ન કર્યા, તો આવતે જન્મે કરશે પણ તે ભાનુદેવને ગુરૂ કર્યા વગર મારૂં કોઇ કાલે કલ્યાણ નથી. આ વિશ્વમાં અનેક સમર્થ સત્પુરૂષો ગુરૂ કરવા યોગ્ય હશે, પરંતુ મારા અનુકુળ તો એજ ગુરૂ છે. એથીજ મારૂં જીવન સફળ થનાર છે. એની સેવાથીજ મારો મોક્ષ છે. માટે તેજ ગુરૂ જો પ્રાપ્ત થાય તોજ મારે ગુરૂ કરવા, નહિંતો ગુરૂ વગરની જીંદગી ગુજારવી બ્હેતર છે. હવે મારી ગૃહસ્થાશ્રમની અવધ પુરી થઇ છે, જેથી વાનપ્રસ્થાશ્રમનો અંગિકાર કરવો હવે યોગ્ય છે. કારણકે તે મહાત્મા ભાનુદેવશર્મા મને મળ્યા, ત્યારે મારી ઊમર લગભગ ઓગણસાઠ વર્ષની થઈ હતી. તે વાતને આજે સાતઆઠ વર્ષ થવા આવ્યાં. એટલે નિદાન હવે છાસઠ વર્ષ થયાં અને પ્રાપ્ત ગૃહસ્થાશ્રમની સમાપ્તિ થઇ. સેનાધિપતિની જોખમવાળી નોકરીની ઉપાધિ પણ હવે મારા પુત્ર પૂષ્પસેનને રાજાએ કૃપા કરી સોંપી છે. એટલે શાંતિથી આ વિમળપુરીની બહાર, નજીકમાં આવેલા દિગંબર સ્વામિના આશ્રમમાં જઈ, એકાંતવાસ સેવી પરમાત્માનું ભજન કરૂં, અને એજ ભાનુદેવશર્માને મારા ગુરૂ, જો આ જન્મે નહિં તો ઇતર જન્મે પણ પ્રાપ્ત થાય તે માટે તપશ્ચર્યા કરૂં; બસ હવે એજ દ્દઢભાવનાપૂર્વક વિહિત તપશ્ચર્યાને સાધુ પછી ગમેતો દેહ તપશ્ચર્યામા પડે, અગરતો ગુરૂસેવા કરતાં પડે, તેની મને ચિંતા નથી. ચાલીસ વર્ષ પર્યંત રાજસેવા કરી, તેનું ફલ રાજા વિમળસેને મને ઘણું ઉત્તમ આપ્યુ છે આજકાલ કરતાં દશવર્ષથી બાર ગામોની ઉપજ ખાવાનો ત્રાંબાપત્ર ઉપર વંશપરંપરાનો લેખ કરી આપ્યો છે. તેની સાથે દ્રવ્ય પણ સાત પેઢી ખાય અને બર્ઝો હમેશા પ્રાપ્ત થયા કરે એટલું પ્રભુએ શું વંશજોને થોડુ આપ્યુ છે, ઘણુ છે: માત્ર એક ગુરૂ સિવાય અન્ય આ સમયે જગતના પદાર્થો મને સર્વ પ્રાપ્ત છે; કંઇ ન્યુનતા નથી.

પ્રભુ, આ શો ચમત્કાર. હે પ્રભુ ગુરૂ કર્યા વગર આખું જીવન એળે જાય છે, માટે ઘડપણમાં હવે આ દીન સામું જો ? અને તે ગુરૂ પ્રાપ્ત કરાવ ? હે નાથ, પાછલી અવસ્થાતો કૃપા કરી સુધારો ? તે સમર્થ સદ્ગુરૂનું શરણું અપાવી એટલો તો આ પાપીને પાવન કરો ? નહિંતો આપના પતિત પાવન નામને કલંક લાગશે. હે પ્રભુ આ રંક ભણી હવે કંઈ નજર કરો; અને તેની ઈચ્છા સફલ કરવા કૃપાળુ થાઓ ? " આ પ્રમાણે ઉગ્રસેન ગુરૂવિનાના દુઃખી અને તપ્ત અંતઃકરણ પૂર્વક અંતરમાં નીરાશાના તથા શોકના વિચારો કરતો હતો, અહીઆં દીગંબર ગુરૂએ ભાનુદેવને આશ્રમમાં ગુપ્ત રાખ્યો હતો અને આશ્રમ બહાર બીલકુલ જવાની તેને મના કરી હતી. કોઇ આશ્રમમાં આવતું તે વખતે ભાનુદેવને ભોંયરામાં જઇ કર્તવ્ય કરવાની આજ્ઞા હતી. ભાનુદેવ ગુરૂ આજ્ઞાનું ઉલંઘન કરી ત્યાગી થઈ, વનમાં ભટકી પાછો આવેલો, અને તેના શીરપર સ્ત્રીહત્યા આવેલી હોવાથી, તેનો ચહેરો વિરૂપ બની ગયો હતો તે અત્યારે જો કે સુધરી ગયો હતો તોપણ પંચકેશને લીધે આશ્રમમાં આવનારૂ કદાચ કોઇ તેને દેખતું, તો ઓળખવા સમર્થ થઇ શકતું નહતું, ભાનુદેવ પશ્ચાતાપ પૂર્વક પાછો દીગંબર સ્વામીના શરણમાં, યોગભ્રષ્ટ થઇ આવી રહ્યા પછી, તેને ગુપ્ત રાખી વિધાન કરેલી તમામ, કષ્ટસાધ્ય તપ, જપ, યજ્ઞયાગાદિક સત્ક્રીયાઓ વિધિપૂર્વક કરાવી, પ્રથમનું બ્રહ્મવર્ચસ્ પ્રાપ્ત કરાવી, ગૃહસ્થાશ્રમનો અધિકારિ બનાવવાનો તેના ગુરૂ દિગંબરસ્વામિનો નિશ્ચય થયો હતો; જેથી ભાનુદેવના માતપિતાને કે નગરીમાંના કોઇપણ સ્ત્રી પુરૂષને, ભાનુદેવ પાછો આશ્રમમાં આવી રહ્યા છે અને સત્ક્રીયાઓ કરે છે તે વાતની, જાણ થવા ન દેતાં, ગુરૂશિષ્ય બન્ને સદ્પુરૂષાર્થમાં ગુપ્તપણે યત્નવાન રહ્યા હતા. દિગંબર ગુરૂ પણ ભાનુદેવની કથા, પુરવાસીઓને મોઢે કાઢતા નહતા, અને ભાનુદેવ નિર્વિઘ્ને આટલા લાંબા કાળ સુધી ગુપ્તપણે ગુરૂ મૂખે મળેલાં સાધનો સાધ્યા કરતો હતો.

હે મહર્ષ ! હવે પેલો વિમળપુરીનો વૃદ્ધ સેનાધિપતિ ઉગ્રસેન નિરંતર ચીંતાતુર રહેતો. ભાનુદેવને સદ્ગુરૂ સ્થાપવા માટે તે રાત દિવસ ચિંતન કર્યા કરતો હતો, અને ઉપર કહ્યા તે પ્રકારના વિચારો કરી ભાનુદેવ ગુરૂને પ્રાપ્ત કરવાની દૃઢ ભાવનાનું રાત દિવસ સેવન કરતો હતો. એમ કરતાં એક દિવસના સમાયોગે તેની સત્ય શુદ્ધ અને દૃઢ સંકલ્પરૂપ ભાવનાનો અમલ કરવાઅર્થે વિમળસેનની આજ્ઞા લેઈ, સપત્નિવર્તમાન વાનપ્રસ્થાશ્રમનો અંગિકાર કરી તે ઉગ્રસેન યાત્રાઅર્થે ચાલી નીકળ્યો. પ્રથમતો તે ઉગ્રસેન અને તેની પત્નિએ પતિતપાવની શ્રી નર્મદાનદીની પ્રદિક્ષીણા કરવાનો નિશ્ચય કરી રેવા માતા તરફ પ્રયાણ કર્યું.

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે 'હે રાજન્ પછી પેલો ભાનુદેવ જે સ્ત્રી હત્યા નિવારણાર્થે, અને ક્ષીણ થઈ ગએલું બ્રહ્મવર્ચસ્ પ્રાપ્ત કરી, ગૃહસ્થાશ્રમનો યથાર્થ અધિકારિ થવા માટે, ગુરૂ દ્વારા પ્રાપ્ત થએલી વિહિત સત્ક્રીયાઓમાં, સર્વ અંતરબહિર વૃત્તિઓના સંયમ પૂર્વક ગુંથાયો હતો, જેથી વિભાવરિનું અને ઉગ્રસેનનું તેને ભાન રહ્યું ન હતું. એમ કરતાં કરતાં અગીયારમા વર્ષની સમાપ્તિ થવા આવી, એટલે એક દીવસે તેના ગુરૂ દિગંબર સ્વામીએ ઉજ્જનમાં આવેલી, પવિત્ર ક્ષીપ્રાનદીના મહાકાલેશ્વર જે ૐકારેશ્વર કહેવાય છે, તેના પવિત્ર તીર્થ ઉપર જઈ, સહસ્ત્રમુખયજ્ઞ કરી ભાનુદેવને લાગેલી સ્ત્રિહત્યાનું નીવારણ કરવા મોકલવા માટે પોતાના મનસાથે નિશ્ચય કરી ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યા; " હે પ્રિયશિષ્ય હવે તું આ અગીયારમું વર્ષ પુરૂં થતાં પહેલાં ષટ્કર્મ ઇત્યાદિ સત્ક્રીયાની પુર્ણાહુતિ કરવાનો છે. અને તેઅર્થે તને અન્ય સર્વ પાપોથી મુક્ત કરવા માટે જે કે તારાપરથી ગએલું બ્રહ્મવર્ચસ્ હવે તને પુનઃ પ્રાપ્ત થયુ છે છતાં હજી કાંઈક વધારે પુરૂષાર્થ તારે કરવાનુ છે ? " આવાં ગુરૂનાં વચન શ્રવણ કરી ભાનુદેવે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો " હે ભગવન્ તે સિદ્દત્વાનુ જ્યાં સુધી નિવા-

રણ નથી થયું ત્યાં સુધી હું કેવલ પાપમુક્ત થયો નથી. માટે તેના નિવારણાર્થે જે કંઈ આથી અધિક પુરૂષાર્થ મારે કર્તવ્ય હોય તે કૃપા કરી બતાવો એટલે આપની કૃપાએ તે પુરૂષાર્થને કરી હું દોષમુક્ત થઇ પશ્ચાત આપની આજ્ઞાનુસાર ગૃહી બનુ." દીગંબર કહે છે " હે શિષ્ય, તે સદ્પુરૂષાર્થ ને સાધવાના સાધનો, તને મારી યોગસિદ્ધિથી પ્રાપ્ત કરી આપ્યા પછી, તને તે હત્યાને નિવારણ કરવાનો ઉપાય કહેવાનો મારો નિશ્ચય છે, જેથી મેં તને હજી સુધી દર્શાવ્યો નથી. પણ धर्मस्य त्वरिताणति જો તે સાધનો તું સત્વર તારા બાહુબલ અને પુરૂષાર્થથી પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ હોયતો તને તે ઉપાય હમણાં કહેવાને હું હરકત ધારતો નથી." આ સાંભળી ભાનુદેવ કહેવા લાગ્યો " હે ગુરો આ શીશુને તે ઉપાય જણાવા કૃપા કરો ? જો મારાથી તેના સાધનો પ્રાપ્ત થઇ શકે તેવાં હશે તો હું હિંમત કરીશ, અને આપશ્રીને તસ્દી નહીં આપું. અને તે પ્રાપ્ત કરી શકવા જો અસમર્થ હઇશ,તો આપને સ્પષ્ટ પણે નીવેદન કરીશ કે "ભગવન્ મારાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ નથી, અને આપજ શિશુઅર્થે આપની યોગબલની સિદ્ધિવડે તે સાધનોની પ્રાપ્તિ માટે પરિશ્રમ લેવા અનુગ્રહ કરો ? " આવી સત્ય વીવેકી અને પ્રિયકરવાણી સાંભળી, દિગંબર ગુરૂ પ્રસન્ન વદને તેને કહેવા લાગ્યા કે, "હે શિષ્ય, તે ઉપાય બીજો કાંઇ નથી પણ ક્ષીપ્રાનદીના પવિત્ર તટ ઉપર આવેલા ૐકારેશ્વર નામના પ્રવિત્ર તિર્થમાં જઇ, ત્યાં સહસ્રમૂખયજ્ઞની ક્રિયા કરવામાં આવે તો તત્કાળ તે તારી હત્યાનું નિવારણ થાય, અને તું કેવલ પાપથી મુક્ત થઇ, ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરવાનો વાસ્તવિક અધીકારી થાય. પણ તે સહસ્રમૂખયજ્ઞ હજી પૃથ્વિઉપર આ કાળમાં કોઇએ કર્યો નથી. અને તે કરવા માટે એટલું બધું દ્રવ્યઅન્ન વસ્ત્ર સુવર્ણ ઈત્યાદિ જોઇએ છીએ કે જેને આ મૃત્યુલોકમાં કોઇપણ પ્રાપ્ત કરી આપવા સમર્થ નથી. તેથી હે વત્સ, યોગસિદ્ધિથી પ્રાપ્ત કરવા સિવાય અન્ય કોઇપણ ઉપાય તારો કે મારો તે યજ્ઞમાં ચા-

તે તેમ નથી. હે વત્સ, સહસ્રમુખયજ્ઞ એટલે યજ્ઞનારાયણની એક
વેદી તેના સહસ્રમુખ કરેલાં હોય છે, તે દરેક મુખ ઉપર દશ
દશ પવિત્ર અને કર્મકાંડિ વિપ્રો, આહુતિઓ નાખવામાં આવે છે;
અને મુખ્ય યજ્ઞનારાયણની વેદી ઉપર એવા [illegible] વિદ્વા-
ન બ્રાહ્મણો રાખવામાં આવે છે. એમ દશ હજાર એકએક ને
એક બ્રાહ્મણોને, એટલે બધાને યજ્ઞનારાયણને નવ જવ ઘી ઇત્યા
દિની આહુતી સંપૂર્ણ રીતે આપવાની હોય છે. એ પ્ર
માણે એકવીસ દીવસ તે સહસ્રમુખયજ્ઞની ક્રીયા થાય છે.
એકવીશે દીવસ તેટલા વિપ્રોના ભોજન પુજન અને રહેવા વી-
ગેરેના સ્થળની, તેમજ જોઇતા સામાન સરંજામની, સઘળી વ્ય-
વસ્થા તે યજ્ઞ કરનારને કરવી પડે છે; પુર્ણાહુતિને દીવસે યજ્ઞ
સમાપ્ત થયે, તે સર્વ વિપ્રોને દાનદક્ષણા વસ્ત્રાભુષણ ઇત્યાદિ
યથાશક્તિ આપી, સન્માન પૂર્વક પ્રત્યેકને પોતાને સ્થળે પોંચા-
ડવા પડે છે. આ રીતે જેની પાસે અસંખ્ય દ્રવ્ય હોય તેજ
પુરૂષ આ સહસ્રમુખયજ્ઞ કરી શકે છે. હે વત્સ ! આવો મ
હાન યજ્ઞ આ અરણ્યમાં આપણે કોઇ અનર્ગળ સામાન, સિવા
ય સિદ્ધિ જેણે પ્રાપ્ત કરી હોય, તેવો યોગી પુરૂષ કરી શકે
છે બાકી કોઈ કરી શકતું નથી કારણકે તેમાં દ્રવ્યના વ્યયની
અને પરિશ્રમની સીમાજ હોતી નથી આમ હોવાથીજ હે કિ-
[illegible] અને ચક્રવર્તિ નૃપ [illegible]
યજ્ઞ કરવાની હામ ભીડતા નથી [illegible] આહુ
તિની [illegible] પ્રત્યેક યજ્ઞનારાયણના મુખમાં [illegible]
[illegible] સુધીમાં, [illegible]
[illegible] અને [illegible]
યજ્ઞનારાયણના [illegible] પવિત્ર [illegible], પણ [illegible]
આવે છે [illegible] સહસ્રમુખયજ્ઞ થાય છે ત્યારે તેનુ
[illegible] હે વત્સ, આ ઉપરથીજ તારી ખાતર
વિચારીને તુ કહે કે [illegible] યજ્ઞ કરવાના સાધન મેળવી શકયા આ.
[illegible] શકે ખરે. [illegible]

આ પ્રશ્ન સાંભળી ચકિત બની વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યો. "ભગવન્ નહિંજ, યોગિ સિવાય કોઇજ સમર્થ નથી. હે ગુરો આપની સેવામાં રહી, મેં યોગ સાધ્યો તો ખરો પણ પાછો યોગભ્રષ્ટથવાથી તેની સિદ્ધિનું સર્વબલ મારામાંથી નષ્ટપાય થઇ ગયું છે, જેથી હું અત્યારે કેવલ યોગબલથી રહીત છું. આવો અપૂર્વ અને દુર્ઘટ યજ્ઞ કરવા માટે, અસંખ્ય અન્ન દ્રવ્ય વસ્ત્રાદિ પ્રાપ્ત કરવા હું છેકજ અસમર્થ, છું. માટે આપના શિશુ ઉપર કૃપા કરી, તેના કલ્યાણઅર્થે, આપને જે પ્રવૃત્તિ કરવી યોગ્ય જણાય તે કરી, તેને ગૃહસ્થાશ્રમનો વાસ્તવિક અધિકારી બનાવવા અનુગ્રહ કરો? અને આ સંસારના સ્વરૂપનો તેને સંપુર્ણ અનુભવ કરાવી, પરીણામે પરમપદે સ્થિત કરો? હે ભગવન્, તે સિવાય આ આપના શિશુને હવે અન્ય ઈચ્છા અંતરમાં રહી નથી." આવા ભાનુદેવના સવિનય અને આર્દ્રવચનો શ્રવણ કરી, તેના ગુરૂ દીગંબર સ્વામી તેને કહેવા લાગ્યા, "હે વત્સ, ત્યારે તેઅર્થે મારે નીદાન છ માસ પ્રવૃત્તિ કરવી પડશે અને ઇશ્વરઈચ્છા હશે તો કદાચ તેથી થોડો વખત પણ લાગશે. આવતી કાલે ૐકારેશ્વર તરફ પ્રાતઃકાળમાં તું પ્રયાણ કર? અને સર્વ સામગ્રીઓ મારી યોગસિદ્ધિથી ત્યાં આવી પોહોચે, અને યજ્ઞની યોગ્ય વ્યવસ્થા થઈ ગઇ એવી તારી ખાત્રી થાય, એટલે તું મને કાસદ દ્વારા ખબર આપજે. પશ્ચાત હું ત્યાં આવી મારી સમક્ષ તને સહસ્રસુખયજ્ઞની ક્રિયા વિધિપૂર્વક કરાવીશ અને તને ગૃહી થવાની પણ આજ્ઞા આપી, તારા માતપિતા પાસે તને વદાય કરીશ. તેપછી હે ભાનુદેવ, એક ક્ષણ પણ તને મારા આશ્રમમાં રાખવામાં આવશે નહિં. માટે તું સત્વર તે પ્રવૃતિ કર અને પ્રસન્નતાપૂર્વક ગુરૂઆજ્ઞાનું પાલન કર? હે બેટા, હવે તારાં સત્કર્મનું ત્રાજવું નીચુ નમ્યું છે, તેથી હવે થોડા સમયમા એટલે આ યજ્ઞની સમાપ્તિ પછી, તને તે તારા સત્કર્મો શુભફલને અવશ્ય આપશે એમાં સંશય નથી. એ તારૂં ભવિષ્ય, મારા સમાધી લક્ષથી મેં જાણ્યું છે, અને તે તું

સત્ય જાણજે ! તારી વય પણ હવે છત્રીસ સાડત્રીસ વર્ષની થવા આ-
વી છે અને તેથી જ્યોતિષ્શાસ્ત્ર પ્રમાણે તારા જન્માક્ષરના ગ્રહો જોતાં
હવે તારો ભાગ્યોદય નજીક જણાય છે. હે વત્સ, એ વાત
નિશ્ચે અને નિઃસંશય જાણ ! હે બેટા, કાલે પ્રાતઃકાળમાં ઉૅંકા-
રેશ્વરના પ્રયાણઅર્થે જે ઘડીથી તું આશ્રમ બહાર પગ મુ-
કીશ ત્યારથી તું તને ગૃહસ્થાશ્રમીજ અર્થાત્ સંસારીજ માનજે.
હે પવિત્ર વિપ્ર, ગૃહીને એટલે સંસારીને જેટલી પોતાના
ઉદરઅર્થે જોઇતાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવામાં મેહેનત કરવી પડે
છે તેટલી તારે પણ આવતી કાલથી કરવાની છે એમ નિશ્ચય
પૂર્વક જાણજે. હે બેટા, ગૃહસ્થાશ્રમ એજ સંસાર છે એ વાતનો
અનુભવ તારે કાલથીજ કરવાનો પ્રસંગ આવશે તે પણ નિશ્ચય
પૂર્વક માનજે ! હે તાત્ ઉૅંકારેશ્વર સુધીની મુસાફરિ, પ્રથમતો
તારે કષ્ટ વેઠી કરવી પડશે. તને ગૃહસ્થાશ્રમનો નવો ઉમેદવાર
અને પ્રવેશક સમજી મુસાફરીમાં જોઇતાં સાધનો વખતે કદાચ
આશ્રમમાંથી પુરાં પાડવામાં આવશે પણ મુસાફરિ પુરી થયા પછી,
ઉૅંકારેશ્વર પ્હોચીશ એટલે, પ્રથમ ધર્મશાળામાં સર્વે ગૃહી મુસા-
ફરોની પેઠે નિવાસ કરવો પડશે. પશ્ચાત સહસ્રમુખયજ્ઞઅર્થે
તે ઉૅંકારેશ્વરના તિર્થમાં કલિમલહરણી ક્ષિપ્રામાતાના પવિત્ર
તટ ઉપર, એક વિશાળ મેદાન તારે શોધી કાઢવું પડશે. તે જગા
પ્રાપ્ત કરી પશ્ચાત ત્યા વેદીઅર્થે ઇંટમૃતિકા ઇત્યાદિ લાવવાં
પડશે, અને તે વડે બ્રાહ્મણોને સાથે રાખી તેમની સલાહ અનુ-
સાર શાસ્ત્રે વીધાન કરેલા આકૃતિઓવાળી બધી વેદીઓ ચણા-
વવી પડશે. વેદીઓ ચણાશે તેની સાથે અન્ય કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ રાખવી
પડશે; પ્રથમ તે વેદીઓને ફરતો, એક લાખ માણસ છુટથી ઉભા
રહી શકે વા બેસી શકે, અને યજ્ઞનારાયણના સંપૂર્ણ દર્શન કરી
શકે, તેવી સગવડવાળો એક કોટ કરી તેટલી જગામાં એક
વિશાળ મંડપ બંધાવવો પડશે. તેનાથી દુર થોડે છેટે દશહજાર
બ્રિકસોને એક વિપ્રમુર્તિઓને સુખે બેસવાઅર્થે એક બીજો
મંડપ બંધાવવો પડશે. તે નિત્ય વિપ્રો માટે ભોજનશાળા,

પૂજનશાળા, સંયમશાળા ઇત્યાદિ જોઇતાં સ્થાનો પણ બંધાવવા પડશે. અને તેમાં જોઇતી વસ્તુઓ પણ બધી પુરી પાડી આપવી પડશે. એ રીતે તમામ યજ્ઞક્રિયાના સાધનો ત્યાં રહી સંપાદન કરવાં પડશે. અને આ પ્રકારની તમામ યજ્ઞની વ્યવસ્થા તારે પ્રત્યક્ષ શ્રમ લઈ કરાવવી પડશે. અને તે યજ્ઞ કરનાર તરીકે તેમાં તારે બેસવું પડશે; એમ અષ્ટ પોહોર તારે ઉપાધિમય જીવન ગાળવું પડશે. જેથી આ ઉપાધિસ્વરૂપ સંસારમાં ગૃહસ્થાશ્રમની ઉપાધિના સ્વરૂપને તું અનુભવપૂર્વક જાણવા તત્કાળ સમર્થ થઇશ. હે તાત્, જે ગૃહસ્થાશ્રમ છે તેજ સંસાર છે અને જે સંસાર છે તેજ ઉપાધિ છે માટે ગૃહસ્થાશ્રમ એ સંસારનું ઉપાધિ સ્વરૂપ છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ! તાત્પર્યમાં કહેવાનું એટલુંજ કે તારૂં જીવન ઉપાધિમય બનવાથી ગૃહસ્થાશ્રમ એજ સંસાર છે એ વાતનો યથાર્થ અનુભવ તું કરીશ. હે વત્સ, મારી યોગ્યસિદ્ધિથીતો તને સહસ્રયજ્ઞ પુરતું હરરોજ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થશે; પણ તે દ્રવ્યનો યથોચિત વ્યય કરવાની સર્વ ઉપાધિ મેં તારે શીરે રાખી છે માટે તે ઉપાધિમાં પ્રસન્નતાથી પ્રવૃત્ત રહી વ્યવહાર અને પરમાર્થ એ બન્નેમાં કુશળતા પ્રાપ્ત કરવી એજ તારૂં હવે કર્તવ્ય છે. અને એજ તારા કલ્યાણનામાર્ગનું પ્રથમ પગથીયું છે. મનુષ્યોને દ્રવ્યાદિ પદાર્થ સંપુર્ણ મળ્યા છતાં તેનો યથાર્થ ઉપયોગ કરતાં નથી આવડતો, તો તેથી પોતાનું અને તે દ્રવ્ય આપનારનું [illegible] અશુભ કરે છે, માટે હે તાત, સહસ્રયુગવત્ [illegible] દ્રવ્ય [illegible] મારી યોગસિદ્ધિથી જે કે પ્રાપ્ત થશે, [illegible] દ્રવ્યને વ્યય [illegible] રીતે તારે કરી તારો અર્થ [illegible] મારે [illegible] નથી, માટે નિર્ભય થઈ [illegible] નિશ્ચયપૂર્વક કાલે પ્રાતઃકાળમાંજ [illegible] સાધનો લઈ પ્રયાણ કર ! હે તાત, [illegible] અનાગીઓ, ગૃહસ્થાશ્રમને સિદ્ધ [illegible] હોઇને, આ [illegible]

મુમિને ખેડે છે, અને પરિણામે આ અસારસંસારના સ્વરૂપને અનિત્ય જાણીને, એક નિત્ય અને સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્માનો અનુભવ કરે છે તેમ તું પણ કર ! એવા શૂભસંસ્કારે સંસારીની દશાને હવે તું પ્રાપ્ત થયો છું એ ખાત્રીપૂર્વક માનજે ! હવે તારે કાલથી પ્રસન્નતા પૂર્વક સર્વ કર્તવ્યને કરવાં પડશે. મારી તારી વચમાં આજની રાત્રી છે, પછી તું મારાથી વીમુખ થઇશ, માટે જેજે શંકાઓના ખુલાસા મારી પાસે લેવા યોગ્ય તું ધારતો હોય, તેતે સત્વર આજની રાત્રીમાં લેઈ લેવા ચુકીશ નહિં " આ પ્રમાણેનું પોતાના સદ્‍ગુરૂ દીગંબર સ્વામિનું બોલવું સાંભળી ભાનુદેવ પ્રિયકર અને સવિનય વાણીવડે વિવેકથી કહેવા લાગ્યો " હે ગુરો, જેમ એક પ્રધાનને રાજ્યની વ્યવસ્થા રૂડી રાખવા માટે, અસંખ્ય પ્રકારની ઉપાધીનો સત્કાર કરવો પડે છે, તેમ મને પણ ગૃહસ્થાશ્રમ સિદ્ધ કરવાઅર્થે તેટલી ઉપાધિનો અંગિકાર કરવા આપ આજ્ઞા કરો છો અને તેનું હું પાલન કરવા પ્રવૃત થાઉં છું. તેમાં એ સૌ હું કરૂં છુ એવું કશુંજ મને દેખાતુ નથી. હે ભગવન, કાલેપ્રાતઃકાળમાં આશ્રમ છોડી ૐકારેશ્વર તરફ પ્રયાણ કરીશ' તેજ ક્ષણથી હું ગૃહી છું, સંસારિ છું. ' એવો નિશ્ચય સેવવા રૂપ થએલી આપની પવિત્ર આજ્ઞાનું પાલન કરીશ. આશ્રમ બહાર પગ મુકીશ તેજ ક્ષણથી એજ દ્દઢ ભાવના પૂર્વક સર્વ પ્રવૃત્તિ કરીશ. અને આપની અનવધિ કૃપાદ્વારા સહસ્રમુખ યજ્ઞની, સર્વ ઉપાધીનો ભાર વહન કરી સંતોષપૂર્વક તે યજ્ઞને પણ પરિપુર્ણ કરીશ. હે ગુરો, આપ મારા ઇષ્ટ છો તો ' बलियसि केवल इष्ट इच्छा ' ઇષ્ટ ઇચ્છા બળવાન છે. અર્થાત આપશ્રીની ઇચ્છા થશે તો ગૃહસ્થાશ્રમીની દશાને પણ વાસ્તવિકપણે ભોગવતો થઇશ. એટલે સ્રિપૂત્રાદિ સંસારનો સઘળો ભાર ખેઢી, સ્વધર્માચર્ણથી વહન કરી, ક્રમે ક્રમે સર્વ આશ્રમોને સિદ્ધ કરી, સંસારના અનિત્ય અને જુઠા સ્વરૂપને અનુભવથી જાણી, અખંડાનંદના વાસ્તવિક સુખને, પરિણામે પ્રાપ્ત કરી,

સ્વસ્વરૂપાકાર થઇ રહીશ એમ પણ કહાયં બનશે; તોપણ તે સર્વ આપજ કરો છો. હું કશું કરતો નથી. કારણ કે એ સર્વનું તાત્પર્ય મારા અંતરમાં એટલુંજ સમજાયુ છે કે, એ સર્વ સધાવનાર અને એ સર્વ કાર્યોના કારણરૂપ આપ સમર્થ શ્રી સદ્દગુરૂ મારે શીરે રહી આપજ સહુ કરોછો ? એ સઘળું આપેજ કર્યું છે આપની ઇચ્છાથીજ થાય છે અને થશે. એ સર્વ કાર્યોનું મૂળ રહસ્ય આપજ છો ? માટે હે ભગવન્,આપ જે જે, દાસના કલ્યાણ અર્થે જે ઇચ્છા કરશો, તે પ્રમાણે થશે એમાં કશુંજ આશ્ચર્ય જેવું મને દેખાતું નથી; પણ હે સદ્ગુરૂ, આ બધામાં એક વાતનો મને સંદેહ રહી ગયો છે; કારણકે તે વાત હજી આપને મુખેથી નીકળી નથી એમ જાણી તે વાતના ખુલાસાઅર્થે સ્હેજ કંઇ પુછવા છૂટ લઉંછું તેની ક્ષમાપૂર્વક સલાહ આપી શીશુને કૃતાર્થ કરશો. હે ભગવન્, આપે કહ્યું કે આ યજ્ઞ મારે કરવાનો છે, તો આ યજ્ઞ પત્નિસહવર્તમાન કહાચ થતો હશે તો મારે પછી શી રીતે કરવું ? હજી મેં લગ્નવિધિ કરી કોઈ કન્યાનો પાણી ગ્રહણ કર્યો નથી; તેમજ આટલી ઉમર થવા આવી પણ હજી બ્રહ્મચર્ય અવસ્થાનુંજ પાલન કર્યા કર્યું છે; તો મારા જેવા બ્રહ્મચારિને, તે યજ્ઞ કરવાનો અધિકાર હશે કે કેમ તેનો ખુલાસો કરવા કૃપા કરો ? બાકી આપ કૃપાબળવડે કરીને દ્રવ્ય મળશે, સહસ્ત્રમુખયજ્ઞ યથાવિધિ થશે અને તેથી સૌ કાર્ય સિદ્ધ થશે એમાં લેશ પણ શંકા નથી. " આવા ભાનુદેવના શંકાશીલ દીન વચનો શ્રવણ કરી, સર્વ સદ્દગુણ સંપન્ન અને પરમતત્વવિદ્‌મહાત્મા દિગંબર મુનિ બોલ્યા " હે શિષ્ય તું જ્યારે હિંમતથી એમ કહે છે કે ગુરૂકૃપાથી દ્રવ્ય મળશે અને સૌ સધાશે કોઇરીતે વાંધો આવશે નહિં, તો પછી તેજ દ્રવ્યની સહાયથી કોઇ અનુકુળ કન્યા પ્રાપ્ત થવાને પણ ગુરૂ ઇચ્છાથી વાંધો આવશે નહી. અને તેમ થતાં ગુરૂ કૃપાથી પછી સપત્નિવર્તમાન યજ્ઞ કરવામાં પણ તને હરકત નડવાની નથી " આ વચન શ્રવણ કરી ભાનુદેવ પ્રસન્ન

હોય અગર કોઈનું અહિત થતું હોય તો તેમાં ઢીલ કરવી. અશુભમાં એકદમ ઉતાવળ કરી સાહસ કરવું નહિ, એ નીતિ છે; માટે હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, શુભ કાર્યમાં સત્વર પ્રવૃત્તિ કરવી, એ સજ્જનોનો પરમ ધર્મ જાણી તારૂં કર્તવ્ય કરવામાં સત્વર તત્પર થા ?" આ પ્રમાણેના ગુરૂ દીગંબરના વચનો શ્રવણ કરી ભાનુદેવ પ્રસન્ન વદને નીચું માથું નમાવી બોલ્યો, "ગુરૂ મહારાજ, ત્યારે આપની આજ્ઞાનું સર્વથા પાલન કરવા, કાયાથી આ દાસ તત્પરજ છે. આપ સર્વ વાતે મારા આગેવાન છો, સહાયક છો, નેતા છો, અને સિદ્ધીદાતા છો, તેથી મને ત્રિકાળમાં કોઈ વિઘ્ન નડવાનો સંભવ જ નથી. હે ગુરો, આપની અનવધિ કૃપાદ્વારા શીશૂ તેના સર્વ કાર્યો સિદ્ધ કરી શકવા સમર્થ થશે એમાં કશુંજ આશ્ચર્ય નથી; માત્ર પુનઃ પુનઃ આપ ઇષ્ટશ્રીનો કૃપાપાત્ર જે હું તેને આપની આજ્ઞાનુસાર વર્તન કરી ઇષ્ટાનુસંધાનપૂર્વકજ પ્રસન્નતાથી કર્તવ્ય કરવાનું છે એટલુંજ જાણું છું. હે ભગવન્, આ શીશૂને અન્ય કંઈ શંકાનું પ્રયોજન રહ્યું નથી. તેમ કોઈ વાતે આપે પુછવાપણું નહિં રાખતાં તેને સર્વ વાતનું ખુલાસાપૂર્વક સ્પષ્ટિકરણ કરી દીધું છે, એટલે તેના મનના સમાધાનઅર્થે હવે કંઈપણ પુછવાનું બાકી રહ્યું નથી. હે ભગવન્, માત્ર આપ મારા હૃદયમાં આપના ચરણકમલ નિરંતર સ્થિત રાખી યોગક્ષેમવહન કરાવજો, એટલીજ મારી અંતિમ પ્રાર્થના છે." દિગંબર સ્વામિ આવી દીન અને પ્રિયકર વાણી સાંભળી આશીર્વચન આપી કહેવા લાગ્યા, "બેટા તું ચતુર્વેદ સંપન્ન છું. અને ષટ્શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી પારંગત થયો છે. તેમજ સર્વ કલ્પસાધ્ય સત્ક્રીયાઓ કરી અંતરબહિર શુદ્ધ બન્યો છે, જેથી વાસ્તવિક જ્ઞાનરવિ તારામાં ઉદય થાય એમાં કશુંજ આશ્ચર્ય નથી. તેજ વાસ્તવિક જ્ઞાનવડે કરીને તું તારો મનોરથ સફળ કરવાના યથાર્થ સાધનરૂપ ઉપાયોને પ્રાપ્ત કરી, તારો યોગ તથા તારા સર્વ આશ્રમો સિદ્ધ કરવા સમર્થ થઈ શકીશ એમ હું નિશંકપણે જાણું ?" આટલું કહી મુનિ પોતાના શિ-

તું સ્પષ્ટિકરણ કરી દૃષ્ટાંતના રહસ્યને સમજવા યત્ન રાખજે! હે તાત, એવા પરમતત્વવિદ્ યોગિજનો પોતાની યોગસિદ્ધિનો થોડોક સમય, શુભકાર્યમાં વ્યય કરવા કદાચ ઇચ્છા કરે છે, તો તે પ્રમાણે કરવામાં તેમને કોઈપણ પ્રકારનો પ્રતિબંધ નડતો નથી. તેમના અંતરાત્મામાં તે વાતનું સ્ફુરણ થતાંજ અને તેઓ તેનું શુભકાર્ય સિદ્ધ થવાઅર્થે પોતાનું યોગબલ સહજ વાપરે છે, તે પહેલાં તો તે શુભકાર્ય સિદ્ધ થવાના તમામ સાધનો અનુકુલ માર્ગે તેઓને પ્રાપ્ત થતાજ રહે છે. અને તેમની તેવી પ્રવૃતિ સર્વાંતરયામી પરમાત્મતત્વના ચૈતન્યબલદ્વારા તેઓ ધારે છે તેનાથી અર્ધા સમયમાં પુર્ણ થઈ જાય છે; તેથી તેઓ પુનઃ પુનઃ પરમાત્માની અકળગતિ અને બલિહારિનો ધન્યવાદ માની, મનન તેમના મંત્રના જાપપૂર્વક અંતરમુખી બની, અખંડાનંદ પદેજ સ્થિતિ કરી રહેલા હોય છે. આવા વિદેહી અને પરમતત્વવિદ્ યોગી મહાત્માઓ, પરમજ્ઞાન સ્વરૂપ હોવા છતાં, પોતાને પ્રાપ્ત સર્વ વિહિત કર્મોને નિષ્કામપણે કરે છે, તોપણ જળમાં કમળવત રહે છે હે તાત, જે સત્પુરૂષો સંસારથી સરસા રહી સ્વસ્વરૂપાકાર રહે છે, તેજ જીવનમુક્ત જાણવા. તેજ પરમતત્વ વિદ [illegible] પુરૂષ મનાવા કે રાજા, દિગંબર સ્વામિ પણ એ-રાજ એક સિદ્ધ પુરૂષ અને યોગિ મહાત્મા હતા. સર્વ ઉપનિષદો અને ચારે વેદ તેમની જીહ્વા ઉપર નિવાસ કરી રહેલા [illegible] મહામહોપાધ્યાયની પદવિએ બિ-[illegible] પુરૂષ કહેવાતા હતા. તે ઉપરાંત યોગ, યો-[illegible] અનીજ, ભૂગોળ, ભૂમિતિ, ગણિત, વ્યાકરણ, ન્યાય [illegible] સાહિત્ય, કાવ્ય, રસ, છંદ અર્થ [illegible], મંત્ર, મારણ, [illegible], વશીકરણ, [illegible] ઇત્યાદિ સંસારમાં રહેલી સમગ્ર વ્યવહારિક અને અધ્યાત્મિક વિદ્યાનું પણ સંપુર્ણ શાસ્ત્રોક્ત જ્ઞાન તેમને [illegible] હતું જેથી [illegible]પુરીમાં અને તેનાથી સો કો[illegible] [illegible] ગુરૂ દિગંબર સ્વામિનું નામ અતિ

બ્રહ્મચારિ સાધુનો વેશ ત્યજી, ગૃહી જેવો વેશ ધારણ કરવાને, [*]ક્ષૌર કરાવી પંચકેશનો ત્યાગ કરવોપડશે, અને શિખાસૂત્ર પાઘડી અંગરખુ ઇત્યાદિ પવિત્ર ગૃહી વિપ્રના જેવાં વસ્ત્રો શીવડાવી ધારણ કરવા પડશે. રૂદ્રાભિષેક ઈત્યાદિ કર્મકાંડો પણ નિત્ય નૈમિતિક કરવાં પડશે; અને સહસ્રમુખયજ્ઞમાં જોઈતી સર્વ સામગ્રી એકઠી કરી વિપ્રોને યજ્ઞવિધિ કરાવવાઅર્થે આ મંત્રણ કરવું પડશે. વળી જેજે મારા સ્નેહીઓ સગાં અને પરિજનો છે તેને આ યજ્ઞનારાયણના દર્શન કરવાઅર્થે કંકો-તરીઓ લખવી પડશે. અને ત્યાં જે આવશે તે સર્વની સન્માન સહિત પરોણાગત કરવી પડશે; પ્રત્યેક વિપ્રને પણ જોઈતી વસ્તુઓ સર્વ પુરી પાડી આપી તથા સંતોષ પૂર્વક દાનદક્ષિણા આપી પ્રત્યેકનું મન સંપાદન કરવું પડશે. વળી યજ્ઞનારાયણની ક્રીયા જો સપત્નિવર્તમાન કરવામાં આવતી હશે તો, આ સર્વની પહેલાં, પ્રથમતો કોઇ મારી જ્ઞા-તિની મારા યોગ્ય કન્યા જોઇ, તેની સાથે લગ્નવિધિ કરવી પડશે; અને તે લગ્નવિધિ કરવામાં સંસારીને જેટલી ઉપાધિ વેઠવી પડે છે તેટલી સર્વ મારે વેઠવી પડશે. પ્રથમતો તે કન્યાના જન્માક્ષર મારા ગૃહો જોડે મેળવવા પડશે. અને બરા-બર મળશે તો શ્રીફળ સુવર્ણ મોહોર ગોળ ધાણા ઇત્યાદિ મારા શ્વસુરગૃહે મોકલી સર્વ વિવાહવિધિ કરવી પડશે. તે થશે એટ-લે સહસ્રમૂખયજ્ઞ તરતમાંજ કરવાનો હોવાથી મારાં તે કન્યા સાથેના લગ્નનું યોનિષિ પાસે શુભમૂહુર્ત જોવરાવવું પડશે; અને સુહુત નકી થશે એટલે લગ્નવિધિની સર્વ સામગ્રીઓ બધી કરવી પડશે. એમ લગ્ન ક્રીયામાં પણ થતો સર્વ વાસ્તવિક ખરચ કરવો પડશે. પશ્ચાત લગ્ન કરી સપત્નિવર્તમાન યજ્ઞ કરવા બેસવું પડશે; એમ તમામ સ્વધર્માચર્ણગૃહીના કર્મધર્મ રૂઢીરીતે મારે આજથી કરવાં પડશે. પછી સહસ્ર મુખયજ્ઞ હજી સુધી જગતમાં કોઇએ કર્યો નથી અને આ

[*] ક્ષૌર હજામત કરાવવી.

વિશ્વમાં હું એકજ તે મહાન યજ્ઞ કરનાર વ્યક્તિ છું ' એમ દેશોદેશમાં મારૂં નામ અમર ગવાશે. આથી મારા મહિમાનો પાર નહિં રહે, અને સદગુરૂ દિગંબર સ્વામિની અનવંધિ કૃપાનું યથાર્થ ફલ મળ્યું કહેવાશે. આ યજ્ઞમાં વિશેષ દ્રવ્યની જરૂર રહે છે, જેથી તે યજ્ઞ કરનાર અતિ શ્રીમાન હોવો જોઇએ, એવા અનુમાન પૂર્વક કેટલાક ધર્મિષ્ટ રાજા અને પુરવાસીઓ, યજ્ઞના રાયણના દર્શનની જોડે, મારા પણ દર્શન કરવા ઉત્સુક થઇ આવશે, અને મને માથે અને પગે પુષ્પચંદન ચડાવશે. ઓહો પ્રભુ ! માત્ર ગુરૂ સેવાથીજ આટલો બધો અનન્ય લાભ મળશે એ શું કંઈ થોડી વાત છે ? મારી નવવર્ષની વયે મેં મારા માતપિતા છોડી ગુરૂકુલમાં નિવાસ કરી સર્વ વિદ્યાભ્યાસ કર્યો છે, અને આજ સતાવીશ વર્ષથી બ્રહ્મચર્ય પાળું છુ ત્યારે છત્રીશ વર્ષની વયે ગુરૂઆજ્ઞાથી ગૃહી થવાનો અધિકારી બન્યો છું; અને તેથી હવે અનુભવપૂર્વક મારીજાતને ગૃહી છું એમ યથાર્થરીતે નિશ્ચયપૂર્વક જાણું છું. ઓહો ખરેખર જે પ્રાણીને માથે સમર્થ સદગુરૂ હોય, અને તેની પાસેથી જે તે યથાર્થ વિદ્યા ગ્રહણ કરી, ગૃહી થવાનો યથાર્થ અધિકારી બને, અને પછી તે જો આ ગૃહસ્થાશ્રમ ખેડે, તો નિશ્ચયપૂર્વક તેના સર્વ આશ્રમોને સિદ્ધ કરી પરિણામે આ સંસાર સાગરનેતરી જાય એ વેદશાસ્ત્રનું વાક્ય યત્કીંચિત પણ અસત્ય નથી. જો હું ગુરૂઆજ્ઞાનું પાલન કરી આજથી દશવર્ષ પૂર્વે ગૃહી થયો હોતતો અત્યારે તો સંસારની અત્યંત પ્રવૃતિમય મારૂં જીવન ચાલતું હોત, અને ઉદરનિમિત કોણ જાણે ક્યાં અને શું કરતો હોત ? કિંવા કિન્નર લોકમાં ગંધર્વ કીન્નરાદિ અને અપ્સરાદિ મધ્યમાં રહી કાલ વ્યતિત કરતો હોત, અને ' ક્ષિણે પુણ્યે મર્ત્યં લોકં વિશન્તિ ' એ શ્રીમદ્ભગવદગિતાના વચનાનુસાર કિન્નર લોકમાં એ દેહવા જેટલુ સંચિત ખુટી જતાં પાછું મૃત્યુ લોકમાં પ્રવેશ કરવાનું થાત, એટલે ' એ ભગવાન એના એ ' ઉલટે મૃત્યુ લોકે આવી, તમામ વિહિત કર્મોને સાધી, ઉત્તરોત્તર મોક્ષનિ

પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય તો છુટકોજ નથાત. તો પ્રથમથીજ સંસારે પ્રવેશ કરી, ચતુર્થાશ્રમને ગુરૂદ્વારા ક્રમપૂર્વક સીદ્ધ કરી શાંમાટે પરમપદના નિતિશય સૂખને પ્રાપ્ત ન કરવૂં ? અહા ! મારા સદગુરૂ શ્રી દીગંબર સ્વામિ કેટલા દયાળુ અને ક્ષમાવાન ! કે જેમણે તમામ મારા દોષોની ક્ષમા આપી ' માંડો પંડયા ઘરથી ' એની માફક ફરીથી સર્વ નિત્યકર્મ ઇત્યાદિ સતક્રીયામાં અને યોગમાં દશ અગીયાર વર્ષથી પ્રવૃત્તિ કરાવી છે; મારા પાપોથી મને મુક્ત કરી, ગએલા દીવ્યવર્ચસની પ્રાપ્તિ કરાવી ગૃહીનો વાસ્તવિક અધિકારી બનાવી દીધો. ધન્ય છે એવા સમર્થ સદગુરૂ દાતાને કે જે આ સંસાર સાગરમાં કરોળીયાની પેઠે ગુંચાએલા પ્રાણીને બહાર કાઢી તેને તેના કલ્યાણના માર્ગે ચડાવે છે. આ સંસારના સર્વ કાર્યો તેની પાસે સધાવી પરીણામે તેને વિદેહી બનાવી જીવનમુક્તિનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરાવે છે. ખરેખર તેમને ધન્ય છે, લાખોવાર ધન્ય છે, કરોડોવાર ધન્ય છે, કે સમગ્રવિશ્વ જેના નામ અને કૃતિ ઉપર બલીહાર જાય છે; એજ વિરલા, એજ શુરા, એજ સિદ્ધ, એજ યોગી અને એજ પરમ મહાત્મા કહેવાય છે; તેજ શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ છે; તેજ તત્વવિદ્દરિષ્ઠ ધ્યેય અને હેય સ્વરૂપ છે. અહા ! હે પ્રભુ એવા સદગુરૂ પ્રાણીને શિરે પ્રાપ્ત ન હોય ત્યાં સુધી જીવ ઇશ્વરને જાણવા સમર્થ થઇ શકતો નથી. તેના સતચિત અને આનંદ સ્વરૂપની સત કિંચિત લક્ષણ: પણ કરવા તે અસમર્થજ રહે છે. ભવસિંધુમાં ભટકયા કરે છે પણ કિનારે કદી આવી શકતો નથી એ વાતનો પણ મને વાસ્તવિક અનુભવ થાય છે. હશે ચાલો એવા સમર્થ મહાન પ્રતાપિ સદગુરૂની આજ્ઞાનુસાર ગૃહી થયોછું, તો સ્વધર્માચર્ણી બની પ્રાપ્ત કર્મધમને કરવા જલ્દી ઉઁકારેશ્વર પોહોચી પ્રવૃત થાઉં ? પશ્ચાત નર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી સદગુરૂના અનુગ્રહને અધિક પાત્ર બનુ ' હે રાજન્ આમ માર્ગે ચાલતાં શુભાશુભ વિચારથી પ્રવૃતિ કરતો ભાનુદેવ, વીમળપુરીથી ઉઁકારેશ્વર એક પખવાડીએ આવી પોહોંચ્યો અને ૐકારેશ્વર મહાદેવના

અને ઘણીવાર તેના સંબધમાં હું આવ્યો છું. ક્ષીપ્રામાં સ્નાન કરતે કરતે તે પુરૂષ વ્યક્તિને જોઈ તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે "માન ન માન પણ ભાનુદેવ આ જરૂર તારી વતનભૂમિ વિમળપુરીનો વડો સેનાધિપતિ ઉગ્રસેન છે; અને તેણે ગૃહસ્થાશ્રમનો હવે ત્યાગ કરી વાનપ્રસ્થાશ્રમનો અંગિકાર કર્યો ' હોય તેમ લાગે છે; વળી તેના અંતરમાં કોઈ ઉંડી સૂક્ષ્મવાસના રહેવાથી, તેમ વાસનાને ફલિભુત કરવાના ઉપાયો પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં, તેનું મગજ ગુંચાયું હોય તેમ તાદશ તેની મુખાકૃતિ ઉપરથી માલમ પડી આવે છે. અહાહા ! જો તેજ ઉગ્રસેન હોયતો હું કેટલો ભાગ્યશાળી ? તે મારો સાચો શિષ્ય બની જઈ મારી કેટલી શુશ્રુતા અને સેવા કરે તે કહી શકતો નથી. પણ ભાનુદેવ તે તારાં સદભાગ્ય ક્યાંથી હોય કે તે ઉગ્રસેન હોય કે તને તે અત્રે પ્રાપ્ત થાય ? આવા તંર્કવિતંર્કને કરતો ભાનુદેવ ક્ષીપ્રામાં સ્નાન કરી રહ્યો; પશ્ચાત વસ્ત્ર બદલી પાદુકા પ્હેરી ૐકારેશ્વરના શીવલિંગ ઉપર રૂદ્રાભિષેક કરી, પુજન કરવા અર્થે ગંધ અક્ષતઆદિ સામગ્રી, તે વૃદ્ધ પરકમાવાસિ પાસેથી લેવા માટે તેના પ્રતિ વિનયથી કહેવા લાગ્યો 'હે વૃદ્ધ સજ્જન પુરૂષ, આપને હરકત ન હોય તો આપની આ ગંધ પુષ્પ ઇત્યાદિ પુજનની સામગ્રીમાંથી મને થોડી આપશો, કે જેથી હું પણ મારૂં પૂજન કરી શકું." આવાં નમ્ર વચનોપૂર્વક ભાનુદેવે ઉગ્રસેનની પાસે પૂજનસામગ્રીની માગણી કરી તેમાં તેના બે અર્થ સારવાની જીજ્ઞાસાહતી; એકતો હે રાજન્, તે એ કે ઉગ્રસેનને વાતચિત ઉપરથી ઓળખી કાઢી પોતાના અનુમાનના ખરાપણાની ખાત્રી કરવાની હતી, અને બીજી પૂજાપો પ્રાપ્ત કરવાની હતી. ઉગ્રસેન પ્રતિ પૂર્વોકત માગણી કરતાંની સાથે ભાનુદેવને ઉગ્રસેન કહે છે, 'હે મહાત્મન્ આપને જેટલી જોઇએ તેટલી સામગ્રી આ પૂજનની છાબમાંથી આપ સુખેથી લ્યો, અને પ્રસન્ન થઇ સંતોષપૂર્વક સદાશિવ ભગવાન ઉપર રૂદ્રાભિષેક કરો ? ' એમ કહી ઉગ્રસેન એક વટ પત્રના પત્રાળા ઉપર સર્વ ગંધપુષ્પ અબીલ

ગુલાબ પુષ્પો શર્કરા, દીપ, ધુપ, નૈવેદ્ય એમ સર્વ થોડીથોડી સામગ્રી જુદી કાઢવા લાગ્યો; દરમ્યાન બાનુદેવ મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે "નિશ્ચય એજ ઉગ્રસેન, એજ મને ગુરૂ કરવાને તલસિ રહેલો મુમુક્ષુ, સેનાધિપતિ ઉગ્રસેનજ. લાઓ, તેને સત્વર પ્રગટ થઇ શાંત કરૂં. અરે પણ નહિં નહિં એકદમ સાહસની સાથે સંસારમાં ગૃહીએ પ્રવૃતિ કરવી નહિં, એવું ગુરૂ દિગંબર સ્વામિએ કહેલું છે, માટે પ્રથમ તે જેવું ઘટે છે કે, તે મને બોલીચાલી શાન શીકલ ઇત્યાદિ ચિન્હોથી કેટલીવારે અને શીરીતે ઓળખી શકે છે. હજી પંચકેશ મુક્ત થયા નથી ત્યાં સુધી મારી મુખાકૃતિ ઉપરથી તો તે મને ઓળખી કાઢે તેવો સંભવ નથી. મેંતો તેને બરાબર ઓળખી લીધો છે. હું જો હમણાં રહેજ પ્રગટ થાઉં તો તે સત્વર આવી, મારા ચર્ણોને બાઝી પડે અને તેનું તન.મન ધન સર્વસ્વ અર્પણ કરી દેઈ, મારી સેવારૂપ નિરંતર પ્રવૃતિ કરી પ્રસન્ન રહે. આમ થતાં કદાચ મારે કરવાની કેટલીક વ્યવસાહરૂપ ઉપાધિ તેજ બધી ઉઠાવી લે, અને મને નિવૃત્તિરૂપ સુખને પ્રાપ્ત કરે એમ પણ બને; હે ગુરો, આપણ એક આપના યોગબળના પ્રતાપથી અને મારા પૂર્વરચિત શુભસંસ્કારથી બનાવ બન્યો નહિંતો બીજું શું ? નહિં તોઆજ હશે કે બારે વર્ષે મારે ૐકારેશ્વર તિર્થમાં યત્નઅર્થે આવવું ક્યાંથી બને ? અને ઉગ્રસેન વાનપ્રસ્થાશ્રમની દશામાં પત્નિસહ અત્રે શિપ્રાને કિનારે ક્યાંથી મળે ? ખરેખર ' બલિયસિ કેવલ ઇશ ઇચ્છા, એ ગુરૂ મહારાજના કથનનો પુનઃ મારા અંતરમાં અનુભવ થાય છે, અને સર્વત્ર ઈશ ઇચ્છાજ બલવાન છે એમાં લેશ પણ સંશય નથી એમ સ્પષ્ટપણે હવે સમજાય છે. અહાહા પરમાત્મા, તારી કૃતિ કેવી અકળ વિશુદ્ધ અને ગહન છે. તારી ઇચ્છા કેવી છે તે બાબત પ્રાણીને યતકિંચિત સ્વપ્ને પણ ભાન નથી, અને પ્રાણીને જે ઇચ્છા દરશાવે છે તે તરફ તારી યતકિંચિત પણ લક્ષણ નથી. જો કે યોગીપુરૂષો સર્વજ્ઞ અને જીવનમુક્ત હોવાથી તારી ઇચ્છાને જાણી શકે છે, પણ આ

જીવો તો લેશ પણ જાણવા સમર્થ નથી. અહાહા તારી ખરેખર અલૌકિક માયા છે. હે ગુરો તારી લીલાના પારને કોઇપણ પોચી શકવા સમર્થ નથી એમ વેદશાસ્ત્રદ્વારા અને આપશ્રીના સુખે, જે મેં વારંવાર શ્રવણ કર્યું છે, તે યથાર્થ અને સત્ય છે. ખરેખર ગૃહીની ભાવના મારા અંતરમાં સ્થપાયા પછીજ આ સંસાર અને તેનું અનિત્ય સ્વરૂપ, હવે ધીરે ધીરે મારા અંતરમાં સ્પષ્ટ થવા લાગ્યું છે. ગૃહસ્થાશ્રમ એજ સંસાર છે એ વાતનો હવે શનૈઃ શનૈઃ અનુભવ થાય છે." આ પ્રમાણે ભાનુદેવ વિચાર કરી રહ્યો છે એટલામાં ઉગ્રસેને, તે વટપત્રના પત્રાળા ઉપર બધી સામગ્રી કાઢી ભાનુદેવને આપી, એટલે ભાનુદેવ વિનય વાણીથી અને ઉપકારની સાથે કહેવા લાગ્યો "હે વૃદ્ધ સજ્જન પુરૂષ આપનો ઉપકાર માનું છું, આપ મારા લાયક કામકાજ હોય તે સુખેથી ફરમાવશો તો હું તે બજાવીશ. હું શંકરભગવાન ઉપર રૂદ્રાભિષેક કરી મારાનિત્ય કર્મથી પરવારિ પછી આપની પાસે આવુંછું. અને નહિતો આપ બંન્ને પવિત્ર દંપતિ ૐકારેશ્વર મહાદેવના પુજનઅર્થે મારીસાથે પધારતા હોતો ચાલો. આપની તરફથી પણ એક રૂદ્રાભિષેક શંકર ઉપર વધારે કરીશ, આપ ત્યાં સંનિધ બેઠા બેઠા આપના ઇષ્ટમંત્રના જાપને કર્યા કરજો ? આવી વાણી શ્રવણ કરી ઉગ્રસેન પ્રસન્ન થઇ કહેવા લાગ્યો "મહારાજ અમે ઉભય આપની પાછળ થોડીવારમાં શંકરપૂજન અર્થેજ આવીએ છીએ. આપને સહજ અત્રે થોભતા અડચણ ન હોય તો થોભો, નહિં તો સુખેથી પુજનમાં પ્રવૃત થાઓ; હે પવિત્ર વિપ્ર વળી, તે ઉપરાંત લ્યો, આ દશ સુવર્ણ મોહોરો દક્ષણા તરીકે અને પુજાપો તો જોઇએ તેટલો આપને આપેલો છે, માટે અમારો પણ એક શંકર ભગવાન ઉપર એલાયક રૂદ્રાભિષેક કરજો. આપના ભોજન માટે પાકું સીધું આપના આશ્રમે પોહોંચાડી પશ્ચાત અમે જઇશું. આપ નિશંકપણે આપના નિત્યનૈમિતિક ષટ્કર્મમાં પ્રવૃત થાઓ." ઉગ્રસેનનાં આવાં વચન શ્રવણ કરી, ભાનુદેવ શીવાલયમાં ગયો;

અને શંકરનાબાણ સમીપ બેસી, પૂર્વાભિમુખનું પદ્માસન વાળી પુજન અર્ચન આરતિ નૈવેદ્ય કરી, પશ્ચાત રૂદ્રાભિષેક કરવા લાગ્યો. દીઠીવાર થઇ એટલે તે ઉગ્રસેન તથા તેની પત્નિ બન્ને જણાં, શીવાલયમાં આવી શંકર ભગવાનનું યથાવિધિ પૂજન કરવા લાગ્યાં. ભાનુદેવ એકાગ્રચિત્તે રૂદ્રાભિષેક કરતો હતો, તે જોઈ ઉગ્રસેન વિચારવા લાગ્યો “ આ વિપ્રદેવની શાન્ત શીકલ બોલીચાલી અને રીતભાત ઉપરથી એમ જણાય છે, કે તે જાણે ભાનુદેવ હોય, અને મારા પ્રત્યે અતિ પ્રેમની લાગણી દર્શાવતો હોય, અને તેથી કરી મારૂં અંતઃકરણ પણ તેના પ્રતિ અતિ જાણે તણાતું હોય, એમ સ્વાભાવિક અંતરમાં સમજાય છે. અરે પણ એવાં મારાં સદ્ભાગ્ય ક્યાંથી હોય, કે તે ભાનુદેવ એ હોય, અને મને પ્રાપ્ત થાય. અરે તેને ગુરૂ કરવા માટે તો આજકાલ દશ બાર વર્ષથી ચિંતાતુર છું. અરે જો તે પ્રાપ્ત થાય તો મને જીંદગીમાં સર્વસ્વ મળ્યું એમ હું ગણી મારા જીવનને કૃતાર્થ સમજું. અરે તે જો મળે તો તેને હવે ગુરૂ કર્યા વિના કેમ છોડું ! તેનો પલ્લો કેમ મુકું ! મારી જમીન જાગીર, તન મન ધન અને સર્વસ્વ અર્પણ કરી તેની સેવામાંથી એક ક્ષણ પણ અળગો કયમ થાઉં ! અરે પણ ઉગ્રસેન એવો તું સદ્ભાગી ક્યાંથી હોય, કે તારા મનોરથો ફલિભૂત થાય. અને તે ભાનુદેવ સદ્ગુરૂ, તને પ્રાપ્ત થાય. તો તો પછી ઉગ્રસેન તારો જન્મમર્ણનો ફેરો ટળી જાય, અને વૃદ્ધાવસ્થા સુધરી જાય. ત્યારે આ સંસારમાં પ્રાપ્ત કરવાની વસ્તુ અન્ય પછી કોઇ ન રહે, અને તારી સદ્ગતિ થઇ જાય. અરેરે પણ દુર્ભાગી ઉગ્રસેન એ દીવસ તને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય. તે વિપ્રની મુખાકૃતિ અને બોલીચાલી જોતાંતો તાદ્રશ તે જાણે ભાનુદેવ હોય એમ લાગે છે. પણ હવે મારે તેને પુછવું શી રીતે ! ”
આમ શંકા ભરેલી વિચારશ્રેણીમાં ઉગ્રસેન ગુંચાયો અને છેવટે એવા નિશ્ચય ઉપર આવ્યો કે તે રૂદ્રાભિષેકમાંથી પરવારે એટલે પુછી ખાત્રી કરૂં. આવો નિશ્ચય કરી ઉગ્રસેન શિવાલય-

માં પોતાનીપત્નિ સહ બેઠો છે અને ભાનુદેવ રૂદ્રાભિષેક કરે છે. મધ્યાન્હ થયા એટલે ભાનુદેવ પોતાની નિત્યનૈમિતિક ક્રીયામાંથી પરવાર્યો, એટલે શંકરના બાણપાસેથી ઉઠી બહાર આવ્યો અને ઉગ્રસેનનો રૂદ્રાભિષેક પણ કર્યો છે તેવી ઉગ્રસેનને ખબર આપવા લાગ્યો. આ ખબરથી ઉગ્રસેન પ્રસન્ન થઈ કહેવા લાગ્યો કે "હે મહાત્મન્, અમે ઉભય આપને શરણ છીયે. આપ આપના આશ્રમે પધારો, હું સીધું લઈ સત્વર આવું છું." આ સાંભળી ભાનુદેવ તેના આસન ઉપર ગયો. અને પશ્ચાત્ હે રાજન્, સીધું લેઈને તે ઉગ્રસેન પોતાની પત્નિ સહ ભાનુદેવના આસને ગયો. ભાનુદેવે પોતાની પાસેની શ્વેત કાંબળ બિછાવી તે ઉપર તે વાનપ્રસ્થાશ્રમી પવિત્ર દંપતિને આદર પૂર્વક બેસાડયાં. લાવેલું સિધું સર્વ ભાનુદેવને આપી પશ્ચાત ઉગ્રસેનનીચે પ્રમાણે ભાનુદેવને બે હાથ જોડી વિવેક અને વિનયથી શંકાયુક્ત થઇ કહેવા લાગ્યો.

સીદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે, હે રાજન, પશ્ચાત તે ઉગ્રસેન ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યો કે "હે મહાત્મન્ મેં આપને જ્યારથી જોયા છે ત્યારથી હું શંકાશીલ બન્યો છું અને તેથી આપને તે શંકા સહજ નીવેદન કરવાની રજા લઉં છું" ભાનુદેવ કહે છે "હે મુમુક્ષુ વૃદ્ધ પુરૂષ, આપ ખુશીથી નીવેદન કરો ? ઇદ ઇચ્છાથી યથા શક્તિ આપની શંકાનું સમાધાન કરવા આ શરીર તૈયાર છે" આવાં વીનય વાકય સાંભળી ઉગ્રસેન કહે છે. "હે પવિત્ર વિપ્રવર્ય, મેં આજકાલ કરતાં દશ બાર વર્ષથી ભાનુદેવ નામના એક વિપ્ર મહાત્માને મારા સદગુરૂ તરીકે અંતરમાં સ્થાપેલા છે. જો કે મારા દુર્ભાગ્યને લીધે હું તેમની હજી સુધી દિક્ષા લેવા સમર્થ થઈ શકયો નથી, છતાં નિરંતર અંતરમાં તેમની મૂર્તિનું-છબીનું-પ્રતિમાનું આવાહન કરી, તેમનુંજ નામ જપ્યા કરૂં છું, અને તેમની પ્રાપ્તિઅર્થેજ રાતદિવસ પ્રયત્ન સેવું છું. પણ હજી સુધી તેઓનો મને ભેટો થયો નથી. આજે તિરે આપને જોઇ મને જાણે તાદશ તે મુર્તિ આપ ઊ

સેને મને ખાત્રીપૂર્વક જાણી લીધો છે, માટે હવે પ્રગટ થયા સિવાય છુટકો નથી. માટે પ્રગટ થઇ તેને સત્ય કહી દઉં, અને તેની શંકાનું સમાધાન કરૂં." આવો વિચાર કરી ભાનુદેવે તરતજ પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું "ઉગ્રસેનજી, આપનું અનુમાન સત્ય છે. જેની સાથે તમે આ વાત કરી રહ્યા છો તેજ આપનો ભાનુદેવ છે. આપની આશા સફલ થઇ છે, અને આપની લાંબા કાળથી દૃઢ થએલી શુદ્ધ ભાવના સફળ થઈ છે. આ ૐકારેશ્વરના પવિત્ર સ્થળે અગીયારે બારે વર્ષે આજ આપણે મળીએ છીએ." ભાનુદેવના આ વચનો શ્રવણ કરતાંની સાથે ઉગ્રસેન વિશુદ્ધ પ્રેમના ઉછાળાના જોરમાં જેમ વિશ વર્ષનો તરૂણ એકદમ કુદકો મારી, પોતાની ગએલી પ્રિયકર વસ્તુને જોતાં, ઝડપ મારી ઝાલી લે, તેવી રીતે ઉગ્રસેન ભાનુદેવને બાઝી પડયો, અને તેના ચરણમાં લોટવા લાગ્યો. ભાનુદેવે આગ્રહપૂર્વક તેને હૃદય સરસો ચાંપી ઉભો કર્યો. પશ્ચાત કહેવા લાગ્યો "ઉગ્રસેનજી, તમારી શુદ્ધ, સત્ય અને દૃઢ ભાવના મને પ્રાપ્ત કરવાની હતી તો અગીયારે બારે વર્ષે પણ તમે પ્રાપ્ત કરી સુખી થયા છો.માટે હવે જે કંઇ આપનો મનોરથ બાકી હોય તે સુખેથી પાર પાડો, અને પ્રસન્નતાપૂર્વક મારી પાસે નિરંતર નિવાસ કરો !" ઉગ્રસેન આ સાંભળી ગદ્‌ગદ્ કંઠે હર્ષાશ્રુથી કહેવા લાગ્યો. "હે ગુરો, આપને આજથી મારૂં તન મન ધન સર્વસ્વ સોંપુ છું; અને રાતદિવસ આપની સેવામાંજ કાલ વ્યતિત કરવા ચાહું છું, માટે જ્યારે યોગ્ય લાગે ત્યારે ગુરૂ દિક્ષા આપી, દાસને કૃતાર્થ કરવા કૃપા કરશો." ભાનુદેવે કહ્યું "ભલે ત્યારે તમે બન્ને પતિપત્ની અત્રે મારા સ્થળે નિવાસ કરો, અને શુદ્ધ દિવસ જોઇ તમને ઇષ્ટમંત્ર આપીશ. હું અત્રે જે અર્થે આવ્યો છું તે તમને ધીરે ધીરે સહવાસથી જણાશે, માટે પ્રસન્નતા પૂર્વક તમે તમારા કર્તવ્યને સાધો !" આવું કહેલું શ્રવણ કરી, ઉગ્રસેન પશ્ચાત પોતાનો સર્વ સામાન લેઈ, ભાનુદેવની સંનિધ સપત્નિવર્તમાન આવીને રહ્યો, અને તે બન્ને ભાનુદેવની યથાર્થ રીતે સેવા કરવામાં સદા તત્પર રહેવા લાગ્યાં ભાનુદેવે શુભ દિવસ

જોઈને ઉગ્રસેનને ગુરૂદિક્ષા આપી, અને પછી સહસ્રમુખયજ્ઞ અને તે યજ્ઞ કરવાનું કારણ, તેમજ પોતાના ગુરૂ દિગંબર સ્વામિની આજ્ઞાનુસાર વર્તન કરવા સંબંધીની સર્વ હકીકત, તેને કહી. પશ્ચાત ઉગ્રસેને ભાનુદેવની સર્વ ઉપાધિ પોતાને માથે ઉઠાવી લીધી; અને ભાનુદેવની ગૃહી થવાની સર્વ ભાવનાઓ, એક પછી એક કેવી રીતે સફળ થવાલાગી તે સર્વ વૃત્તાંતને સંક્ષિપમાં હવે પછી હે રાજન્ તને શ્રવણ કરાવીશ."

હે પ્રહર્ષ, આટલું કહી પછી તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય પોતાના આસને સિધાવ્યા અને રાજા શુભ્રકેતુ પણ પોતાને સ્થાને ગયો.

—તરંગ ૩ જો—

જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધિ.

હે પ્રહર્ષ, પછી બીજે દીવસે તે શુભ્રકેતુ રાજા, પોતાના રાજકાજમાંથી અને નિત્યનૈમિત્તિક કર્મમાંથી પરવાર્યો, એટલે પોતાના સદ્ગુરૂ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય સમીપ આવી કહેવા લાગ્યો, કે " હે ભગવન્, ભાનુદેવે પછી કેવીરીતે યજ્ઞ કર્યો અને તેની ભાવના કેવી રીતે સફલ થઈ ? તેમજ પેલી ચારૂશીલા નામની કન્યાનું શું થયું વીગેરે સર્વ વૃત્તાંત જાણવા આ દાસ ઘણો ઉત્સુક છે માટે શ્રવણ કરાવવા કૃપા કરો ? સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિ આ પ્રકારના તે શુભ્રકેતુ રાજાના નમ્રવચનો શ્રવણ કરી ભાનુદેવના આગળના વૃત્તાંતને કહેવા લાગ્યા.

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન્ 'યાદૃશીર્ભાવના સિદ્ધિ ર્ભવતિ તાદૃશી' જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધી એ ઇશ્વરી નિયમ છે. તે નિયમાનુસાર ઉગ્રસેનની ભાવના, ભાનુદેવની ભાવના, વિભાવરીએ પ્રાણત્યાગતી વખતે કરેલી ભાવના, અને દિગંબર સ્વામિએ ભાનુદેવને સહસ્રમુખયજ્ઞ કરવા માટે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ કરાવા કરેલી ભાવના, એ સર્વ ભાવનાઓ એકી વખતે કેવી રીતે ફલિભુત થઇ,તે તને કહું તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર ?

ગુરૂ દિગંબર સ્વામિની ભાવના જે દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરાવાની હતી, તે બીજે દીવસેજ ભાનુદેવને રૂદ્રાભિષેકની દક્ષિણામાં દશ

સુવર્ણ મોહોરો પ્રાપ્ત થઇ ફલિભૂત થવા લાગી; વળી અને ઉગ્રસેનની ભાવના, ભાનુદેવની પ્રાપ્તિથી સફળ થઇ હતી; અને તેથી ઉગ્રસેન પોતેજ તેના ચરણમાં તન મન ધન સર્વસ્વ અર્પણ કરી બેઠો હતો એટલે ભાનુદેવની દરેક આજ્ઞાને તે પાળતા લાગ્યો હતો. તેમજ ભાનુદેવની ભાવના જે દ્રવ્યથી સો કાર્ય કરવાની, ઉગ્રસેનને સર્વ ઉપાધી સોંપી પોતે ગુરૂપદે બીરાજવાની વીગેરે હતી તે પણ સફળ થઇ; કેમકે ભાનુદેવે સહસ્રમુખ યજ્ઞ કરવા સંબંધની તમામ હકીકત તેને કહી હતી, જેથી તેણે પોતાને પૈરથી અસંખ્ય દ્રવ્ય મંગાવી યજ્ઞની, તમામ ગોઠવણ કરવા માંડી હતી. દ્રવ્ય કયાંથી આવે છે, અને કયાં તેનો વ્યય થાય છે, એ બાબત ભાનુદેવ પછી જરા પણ કાળજી કરતો ન હતો. એ પ્રમાણે એકાદ માસમાં યજ્ઞનો મંડપ રચાયો, અને સર્વને કંકોતરીઓ દ્વારા યજ્ઞનારાયણના દર્શન અર્થે આમંત્રણ પણ કરી દેવામાં આવ્યું હતું. ઉજ્જયન, કાશી, પ્રયાગ, અને દક્ષીણમાંથી દશહજાર એકસોને એક વિદ્વાન વિપ્રો પસંદ કરી ઉગ્રસેને યજ્ઞ ક્રીયાઅર્થે નોતર્યા હતા; જેથી ટુંક વખતમાં તે પણ એકઠા થઇ ગયા. અને સહસ્રમુખ યજ્ઞની તમામ સામગ્રીઓ પણ વખતસર ઉગ્રસેને બધી તૈયાર કરાવી દીધી. વિમળપુરીના રાજાને પણ ઉગ્રસેને આમંત્રણ કર્યું હતું; તેમજ ખુટતું વગું દ્રવ્ય તેના રાજભંડારમાંથી લેવા માટે રાજાએ ઉગ્રસેનને ખુશીથી રજા આપી હતી, જેથી યજ્ઞઅર્થે ઉગ્રસેને અનર્ગળ દ્રવ્ય એકઠું કરી, યજ્ઞની ધામધુમ મોટા પાયાપર રચી હતી. યજ્ઞક્રિયામાં આમંત્રણ કરેલા, દશ હજાર એકસોને એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને, અન્ય બોલાવેલા સાધુ મહાત્મા તથા સત્પુરૂષોને, અને આમંત્રણ કરેલા તેમજ પ્રેમથી યજ્ઞનારાયણના દર્શન કરવા નીમીત્તે આવેલા રાજા રજવાડા વગેરેને, અનુકુળ પડે તેવું, સુવાનું, બેસવાનું, જમવાનું, રહેવાનું, વીગેરે સાહીત્ય સંપુર્ણ રીતે વ્યવસ્થા કરવા પુરૂ પાડ્યું હતું; જેથી સર્વની આગતાસ્વાગતા સારી રીતે થવાથી સર્વ એકે અવાજે પ્રશંસાની

સાથે યજ્ઞમાં ભાગ લેતા હતા. ઉગ્રસેન આ સર્વ ગુરૂની ઉપાધિ તે પોતાની છે એમ ગણી, પોતાને માથે બધું જોખમ લઇ, બધો વિવેકપુરઃસર કારભાર કરતો હતો. ભાનુદેવ તો માત્ર ગુરૂપદે બિરાજતો હતો. કંઈપણ કાર્ય બાબત તેના સુધી વાત આવતીજ ન હતી. ઉગ્રસેન અને તેના માણસો બધું કરીલેતા હતા. અને એ પ્રમાણે પોતાના સદ્‌ગુરૂભાનુદેવની ઈચ્છા પ્રમાણે યજ્ઞ-અર્થે કરવાના સર્વકાર્યો ઉગ્રસેન કરી લેતો. તેણે ભાનુદેવને યજ્ઞની બધી તૈયારી થઇ ગઇ એટલે એક દીવસે વિનયપૂર્વક ઉગ્રસેને કહ્યું “ હે ભગવન્, યજ્ઞની તમામ સામગ્રી તૈયાર થઇ ગઇ છે. આમંત્રણ કરેલી તમામ વિપ્રમુર્તિઓ આવી ગઇ છે. કેટલાક રાજા રજવાડાપણ આવી ગયા છે. માટે હવે શુભદિવસ નક્કી કરી યજ્ઞનો આરંભ આપ કરો એટલીજ વાર છે. હવે કોઇ પણ કાર્ય અધુરૂં નથી માટે હે ગુરો, આપ આજ્ઞા કરો તે દીવસથી યજ્ઞનો આરંભ કરવા વિપ્રોને સુચના આપું. ” આવાં ઉગ્રસેનનાં વચન શ્રવણ કરી, ભાનુદેવે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો કે “ હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, જો તમે યજ્ઞસામગ્રી સર્વ તૈયાર કરી રહ્યા હો, તો જે યજ્ઞ કરાવનાર મૂળ અધ્યક્ષ વિપ્ર હોય, તેમને પુછી જુઓ, કે યજ્ઞ મારા એકલાથી થઇ શકે તેમ છે, કે સપત્નિવર્તમાન યજ્ઞ કરવાની જરૂર છે. જો સપત્નિવર્તમાન યજ્ઞ કરવાની આવશ્યકતા હોય, તો પ્રથમ કોઇ મારા લાયક મારી જ્ઞાતિની કન્યા શોધી કાઢી, યથાવિધિ તેની સાથે લગ્ન કરવાં પડશે, પશ્ચાત યજ્ઞનો આરંભ કરવો પડશે. માટે તે વાતનો ખુલાસો કરી લાવો તો પછી યજ્ઞક્રીયાનો આરંભ કરવામાં કોઇ-રીતે વાંધો નથી. ” આ સાંભળી ઉગ્રસેન તે વિપ્રો પૈકી યજ્ઞ ક્રીયા કરાવનાર જે અધ્યક્ષો હતા, તેને પુછી સપત્નિ વર્તમાન યજ્ઞક્રિયા કરવારૂપ ખુલાસો કરી લાવ્યો, જેથી લગ્નની ઉપાધિ કરવાની બાકી છે તે માટે પ્રવૃતિ કરવા ભાનુદેવે ઉગ્ર-સેનને આજ્ઞા કરી. આથી કન્યાની શોધઅર્થે ઉગ્રસેન ગુંથાયો, અને તેની પત્નિ શશીમુખી જે હીમાનદીના પ્રદેશના રાજા સુમ-

નસિંહની રાણી શુચીદેવીની બ્હેન થતી હતી, તેને પોતાના સદ્દગુરૂને માટે કન્યા ખોળી લાવવાની આજ્ઞા કરી. તેથી તે શશીમુખી પોતાની બહેનને, રાજમહેલમાં કન્યા બાબત પુછ-પરછ કરવા ગઇ. શુચીદેવીએ પોતાની બ્હેનને ચારૂશીલા કન્યા યોગ્ય છે એવી સલાહ આપી તેથી ઉગ્રસેનને તેણે તે કન્યા માટે કહ્યું. ઉગ્રસેન જાણતો હતો કે વિમળપુરી નગરીના પુરોહિત સુજ્ઞશર્માને બે કન્યાઓ ચારૂશીલા અને શશીકલા નામે હતી. શશિકલા ઉજ્યનના રાજાના પુરોહિત પ્રજ્ઞશર્મા નામના બીજવરને આપી હતી, અને ચારૂશીલા નામની કન્યા તે કુંવારી અને નાની હતી. ચારૂશીલા ષટ્શાસ્ત્રસંપન્ન થઈ ભણી ગણીને હુંશીયાર બની હતી. તેણે પોતાના પિતાદ્વારા નાની છતાં વિદ્યાસંપુર્ણ પ્રાપ્ત કરી હતી, જેથી ઉજ્યનના રાજાએ તેને શીક્ષક અને પોતાની પુત્રીની સહીપણી તરીકે ઉજ્યનમાં પોતાને મેહેલે રાખી હતી; તેથી પોતાની બ્હેન શશીકલાને ત્યાં તે ચારૂશીલા જમતી અને રાજકુંવરિની પાસે સદા રહેતી હતી. ઉજ્યનના રાજાની કુંવરિ પદ્મની અને ચારૂશીલા બન્ને સરખી વયનાં નહતાં છતાં સરખાં ગુણ અને સરખાં સ્વભાવવાળાં હોવાથી એક બીજાની વચમાં ગાઢ મિત્રતા બંધાઇ હતી. તેઓ બન્ને એક બીજાથી એક ક્ષણ પણ છુટાં થતાં નહતાં. આ ચારૂશીલા કુંવારી છે એમ જાણી તે રાજકુંવરિ પણ પંદર વરસની છતાં કુંવારી રહી હતી. ઉગ્રસેને વીમળપુરીના પુરોહીત સુજ્ઞશર્મા કે જે આમંત્રણથી યજ્ઞવિધી કરાવા વિમળપુરીથી આવ્યા હતા, તેમની કન્યા જોડે પોતાના ગુરૂ ભાનુદેવના લગ્ન કરવાની માગણી કરી. જે ઉપરથી ઉગ્રસેનની માગણી યોગ્ય સમજી સુજ્ઞશર્માએ તેનો સ્વીકાર કરી પોતાની પુત્રીના જન્માક્ષર ભાનુદેવ જોડે મેળવવા કહ્યું. ઉગ્રસેને તેમ કરી વીવાહનું શ્રીફળ વીગેરે આપ્યું. સુજ્ઞશર્મા આમંત્રણ હોવાથી યજ્ઞક્રિયાનાં ભાગ લેવા આવ્યા હતા, તેમ તેની પુત્રિ ચારૂશીલા પણ આ વખતે ઉજ્યનમાં પોતાની બ્હેનને ઘેર હતી જેથી તેણીના લગ્નમાં કોઇ વાંધો

પ્રાણીને તેની શુભાશુભ ભાવનાનું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે; ત્યાર પછીજ સંસારના સુખ દુઃખનું પ્રાણીને ભાન થાય છે. ત્યાર પછીજ સંસાર અનિત્ય અને જુડો છે અને એક પરમાત્મા સાચો છે તેનો પ્રાણીને અનુભવ થાય છે. તેવા અનુભવપૂર્વક સંસારના ત્યાગનેજ ખરો વૈરાગ વેદશાસ્ત્રે ગણેલો છે.સંસારમાં પ્રવેશ કર્યા પછી પ્રાણીઅનેક પ્રકારે સુખની ભાવના કર્યા કરે છે, પણ તે ભાવનામાં શૂભાશૂભ ગુણો મિશ્રિત રહેલાં હોવાથી શુભાશુભ ફલને તે પ્રાપ્ત થાય છે. હે વત્સ, તેથી સતશાસ્ત્રોએ અને શ્રીસદગુરૂએ ભાવનાનું સ્વરૂપ સર્વોપરિ સત્ય સમજી 'यादृशी भावना सिद्धि र्भवतितादृशी ' એ વચન સિદ્ધ માનેલું છે:જેવી પ્રાણીની ભાવના તેવું તેને ફળ મળ્યા વગર રહેતું નથી. હવે એ વાત તને આ પૂર્વોકત વૃતાંત ઉપરથી સમજાઈ હશે, અને પછી પણ સમજાશે. હે વત્સ, પશ્ચાત તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય આગળના વૃત્તાંતને, શુભ્રકેતુ રાજા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા, તે હું તને કહું તે પ્રેમ પૂર્વક શ્રવણ કર ?

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે 'હે રાજન, પશ્ચાત ભાનુદેવ અને ચારૂશીલા પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ પોતાની વતન ભુમિ વીમળપુરીમાં રૂડી રીતે ચલાવી રહ્યાં છે. ઉગ્રસેન અને તેની પત્નિ પણ તે બન્ને વિપ્રદંપતિ અને તેમના માતપિતા ઈત્યાદિની સેવા કરી પ્રસન્નતાથી કાલ વ્યતિત કરે છે; એટલામાં ઉગ્રસેનની પત્નિ ક્ષયના દરદથી ગુજરી ગઈ, અને ઉગ્રસેન પશ્ચાત સ્વસ્થપણે એકલો ગુરૂસેવામાં શરીરે વૃદ્ધ છતાં પ્રવૃત્ત રેહેવા લાગ્યો એમ કરતા કરતા ત્રણેક વર્ષ પછી તે પણ સ્વરૂપસ્થ થઇ ગયો એટલે ભાનુદેવ શિષ્ય વિનાનો એકલો થઈ ગયો. તેની સેવા કરનાર અત્યારે તેની સ્ત્રી ચારૂશીલા સીવાય કોઇ રહ્યું નહિં. અને ભાનુદેવેપ્રથમથી ગુરૂપદેબિરાજી ઉદ્યોગ વિનાનીજીંદગી ગાળેલી' જેથી તે બેઠાખાઉ જેવો થઇ ગયો હતો. ઉગ્રસેન જીવ્યો ત્યાંસુધી પોતાની જમીન જાગીરનું દ્રવ્ય આવતું, તે વડે ભાનુદેવની સંપુર્ણ સેવા થતી. પણ હવે તો ભાનુદેવને કોઈ સાધન ન હતું.

પોતાના પિતાની આજીવિકામાંથી કુંટુંબનું ભરણપોષણ કરવું પડતું હતું; તેમજ કુંટુંબ મોહોટું હોવાથી એટલાથી પુરૂં થઈ શકતું ન હતું. ભાનુદેવના માતપિતા પણ ઉગ્રસેનના ગુજર્યાંને બાર માસ પુરા થવા આવ્યા ન હતા ને દેવલોક પામ્યા; જેથી ભાનુદેવને માથે તમામ સંસારવ્યવહારનો ભાર પડયો, અને એમ થતાં હે નૃપેંદ્ર, તે અતિદરિદ્રિઅવસ્થાને પ્રાપ્ત થયો. ભાનુદેવ નિર્ધન અને કંગાલ જેવો આ સમયે બની ગયોહતો, છતાં પણ પોતાના સ્વધર્મનો કદી તેણે ત્યાગ કર્યો ન હતો. તે વારંવાર મન સાથે વિચાર કરતો હતો કે "આ નિર્ધન અવસ્થા એ કોઇ આ જન્મની કે પૂર્વ જન્મની મારી કરણી-ભાવના-વાંચ્છના-કામનાનું ફલ હોવું જોઇએ. અરે એક ભિખારી કરતાં પણ છેક અધમ દરિદ્રાવસ્થા મને આવી પ્રાપ્ત થઇ છે ! ખરેખર આપણ કોઇ મારી વ્યભિચારી અશૂભ કરણીનું ફળ હશે નહિંતો, બીજું શું ? નહિંતોતને આ દશા પ્રાપ્ત થવાનો સંભવજ નથી. અરે પણભાનુદેવ કદાચ ગુરૂ મહારાજે તારી શ્રદ્ધા જોવા અને તારા ગુરૂભક્તિના ટેકની કસોટી કરવાની ખાતરજ, આવી દશા પ્રાપ્ત કરાવી હશે તો કોને ખબર ? તું પ્રથમથી મેહાખાક થઈ ગુરૂપદે સ્થિત થયો અને જરા અયોગ્ય અને અભિમાની પ્રવૃતિ કરવા લાગ્યો, તેથીજ આ તને ફળ મળતું હશે તો પણ કોનેંખબર. ઓ હરિ! હેગુરૂદેવ ! જો તેમજ હોય તો તે સજા મને તમે યોગ્ય કરી છે." એ પ્રકારનું ભાન થવાથી ભાનુદેવ પોતાની કંગાલ હાલત જોઇ નિરંતર દુઃખી અને તપ્ત રેહેવા લાગ્યો. તેની સાધવિપત્નિ ચારૂશીલા પણ પતિના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી રેહેનારી, પરમ સતિ સ્ત્રી હતી તેથી દળવાનું, ખાંડવાનું, શીવવાનું ઇત્યાદિ ઘેર મોર કરતી હતી. અને તેદ્વારા દ્રવ્યઉપાર્જન કરી, પતિને ઘર ચલાવવામાં મદદ કરતી હતી તે સતિ, પતિની અત્યંત પ્રિતિ પાત્ર બની ગઈ હતી. આ દરિદ્રિ સ્થિતિમાં ભાનુદેવ કાલ વ્યતિત કરતો હતો, તે વખતે તેની વય લગભગ ચાળીસ વર્ષની થવ આવી હતી ભર જુવાનીમાંજ દરિદ્રાવસ્થાન દુ ખને

ભોગવતી, તે ચારૂશીલા અત્યંત કરૂણાજનક સ્થિતિમાં દીવસો ગુજારતી હતી. તેને જોકે ઉજ્યનપતિની કુમારી પદ્મની જેવી અડધી રાતે મદદ કરનાર ખાસ સહચરી હતી, તેમ છતાં તેણે કોઇની પાસે કોઇપણ પ્રકારની મદદ રૂપ યાચના અદ્યાપિપર્યંત કરી ન હતી; એવી તે દઢ ટેકીલિ અને પતિમાં વિશ્વાસવાળી સતિ સ્રી હતી. તેમ ભાનુદેવ પણ અત્યંત દુઃખી સ્થિતિને ભોગવતો હતો છતાં ઉગ્રસેનના પુત્ર પુષ્પસેન પાસે કિંવા વિમળપુરીના રાજા પાસે કોઇ પ્રકારની યાચના કરવા કદી ગયો ન હતો. માત્ર પોતાના ગુરૂ દિગંબર સ્વામીની આજ્ઞાનુ યથાર્થ રીતે પાલન કરવા તરફજ લક્ષ રાખીને, પોતાના સ્વધર્માચરણથી સર્વ સંસારના દુઃખ સહન કરી, પોતાનો કાલ વ્યતિત કરતો હતો. એક સમયે ભાનુદેવ પોતાની સ્રી ચારૂશીલાને "જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધિ" એ વિષય ઉપર રાજા દશરથને થએલી ભાવનાનું નીચે પ્રમાણે દષ્ટાંત આપવા લાગ્યો; તેને વિવેકથી સદુપદેશ દેવા લાગ્યો કે " પ્રાણી અતિ દુઃખી, દરિદ્રી, અને કંગાલ દશાને પ્રાપ્ત છતાં, ઉંચા પ્રકારની ભાવના જેતે શુધ સત્ય અને દઢ સંકલ્પપૂર્વક અંતરમાં નિરંતર રાખે છેતો કિટભ્રમરના ન્યાય પ્રમાણે, પરિણામે અવશ્ય તે પ્રમાણેજ ફલ મેળવે છે. મનુષ્યને ગમે તેટલું દુઃખ પડે છતાં નિરંતર શુભ ભાવનાને કરતા રહેવાથી, અંતે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એ નિસંશય છે. હે રાજન, આવા પ્રકારના સદુપદેશને અંતે, રાજા દશરથને થએલી ભાવનાનું દષ્ટાંત ભાનુદેવ, પોતાની પત્નિ ચારૂશીલાને, નાચે પ્રમાણે સંક્ષેપમાં કેહેવા લાગ્યો, તે હું તને કહું તે તુ પ્રેમપૂર્વક શ્રવણ કર ?

ભાનુદેવ કહે છે " હે મહધર્મચારિણી, રાજા દશરથને થએલી ભાવનાનું દષ્ટાન્ત કહી આજે તને તે ભાવનાનું સ્વરૂપ સમજાવું તે તુ સ્થિર ચીત્તે લક્ષમાં લેજે હે સ્રી, ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીના માતપિતા દશરથ કોશલ્યાની આગલા જન્મની ભાવનાનુ દષ્ટાંત, તેં કદી સાંભળ્યુ નહિ હોય માટે શ્રવણ કર!

અત્યંત પ્રસન્ન છે, કારણ કે જગતમાં જન્મેલી સતિઓ, તથા હવે પછી જન્મશે, તે સતિઓ, નિરંતર તે મારી ચિતિશક્તિની ભક્તિદ્વારા મારા ઐશ્વર્યને વધારે છે. જેથી તે સતિઓના ચર્ણારવિંદ મારા ચર્ણારવિંદ કરતાં હું અધિક પવિત્ર માનુછું; તે સતિઓનું સર્વદા પ્રસન્ન ચિત રહે તોજ મને સંપુર્ણ આનંદ થાય છે. માટે તું પણ તેમાંની એક સતિ છે તો ઇચ્છા હોય તે માગ" ? આ સાંભળી સ્વયંભુ મનુની તપસ્વિનિ પત્નિ સતિ શતરૂપા કેહેવા લાગી "હે વિશ્વાધાર આનંદકંદ સચરાચર જગતપતિ, મારા પતિને જે આપે અનુગ્રહ કરી વરદાન આપ્યું તેથી મારા મનોરથો સફલ થયા છે; છતાં પણ આપ પૃથક વરદાન માગવા કહો છો ત્યારે માગીલઉ છું કે હે નિયંતા, અમારી સૂક્ષ્મવાસનાનો લય થઇ નિષ્કામપણે આપની એકાંતિક ભક્તી અમે બન્ને કરીએ, આપના બાળ સૂખને ભોગવીએ અને વૈરાગ્ય, જ્ઞાનાદિ પ્રાપ્ત કરી આપની નિસિમ ભક્તિથી આ સંસારસાગરને તરી આપના ચરણ વિષે અંતે લિન થઈ જઇએ એજ પ્રભુ વરદાન આપો ? વળી તમને લાડ લડાવીએ, તમારામાંજ અમારી વૃત્તિ સદા જાગ્રત થઇ લાગી રહે તથા આપનું નિત્ય લાલન પાલન કરીએ આવી અમારી દૃઢ ભાવના છે તે પણ પૂર્ણ કરવા કૃપા કરો ?" આ પ્રમાણે સતિની મૃદુવાણી સાંભળી, નિરંજન નિરાકાર છતાં સાકાર એવા વિરાટ ભગવાન પ્રસન્ન થઇ બોલ્યા, "હે તપસ્વિનિ, જાઓ તમારા પતિપત્નિ બન્નેની ઇચ્છાનુસાર સર્વ થશે. તમે કૌશલ્યારૂપે તથા મનુભગવાન દશરથરૂપે જન્મ ધારણ કરશો અને રામસ્વરૂપે હું તમારે ઘેરે અવતાર લેઇશ અને તમારા સઘળા મનોરથો રામઅવતારમાં સફલ કરીશ. વળી આપ-માયા ચિતિશક્તિ ને સિતાજીરૂપે મારી ભાર્યા થશે; વળી ત્યારપછીના યુગમા પણ તમો બન્ને નંદયશોદા રૂપે જન્મશો અને હું કૃષ્ણરૂપે બાળક થઇ તમારે ઘેર આવીશ, ત્યાં તમે મને લાડ લડાવી તમારા કોડ પુરણ કરશો." આરડું

કહી શ્રીહરિ અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા. માટે હે સુજ્ઞો ! "યાદ્દશી ભાવના સિદ્ધિ ર્ભવતિ તાદ્દશી " ! જેની જેવી ભાવના તેવી તે ફળે છે. પ્રાણીને જે વસ્તુની ભાવના થાય છે તે વસ્તુ પરિણામે તે પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાપ્તિ અને અપ્રાપ્તિનો સવાલ જેની ભાવના શુદ્ધ નથ તેને માટે રહેલો છે. માટે સદ્દઢ અને શુભ ભાવનાનું સ્વરૂ એટલું બધું ફલદાયક છે, કે સ્વયં પરમાત્માને પણ તે મુજબ કરવુ પડે છે; આ સંસાર એક શહેર જેવો છે. જેમ શેહેરમાં; કોઈ શ્રીમંત તો કોઈ ગરીબ, કોઈ નાનું તો કોઈ મોહ્ડું, કોઈ શા-હુકારી તો કોઈ નકૅથી એમ અનેક નાના મોટા જીવો વસે છે; તેવીજ રીતે આ જગતમાં પણ અનેક નાના મોટા જીવો કોઈ મૃદુ, તો કોઈ કડવા, કોઈ માયામાં પચેલા, તો કોઈ માયાથી વિરક્ત, કોઈ ઉત્તમ ભાવનાવાળા, તો કોઈ અ-શુભ ભાવનાવાળા, કોઈ સ્વાર્થિ તો કોઈ કેવલ પરમાર્થિ, કોઈ યોગિ તો કોઈ ભોગી, એમ અનેક પ્રકારના નાના મોટા પ્રાણીઓ વસે છે અને એ સર્વ તેઓની ભાવનાનુંજ ફળ છે. જેવી જેની ભાવના તેવું તેને પ્રાપ્ત થાય છે. ઉત્તમ પ્રકારની શુભ, શ્રેષ્ઠ અ-ને સત્યભાવના મોક્ષ આપી જીવને સંસારસાગરથી તારે છે. તે શુદ્ધ ભાવના માત્ર કર્ત્તા ભોક્તાની સૂક્ષ્મ વાસનાનો નાશ કરવા માટેની, તેમજ શરીરને વિનાશી અને અવિનાશી પરમાત્મતત્વને ઓળખવા માટેની હોય છે અને એજ સર્વોપરિ શુદ્ધ શ્રેષ્ઠ અને સત્ય ભાવના કહેવાય છે; એ પ્રકારની ભાવના જન્મ મરણના બંધનથી મુક્ત કરનારી છે; એજ ભાવના જગતના ઉત્પતિ, સ્થિતિ અને લયના હેતુરૂપ શ્રીસચરાચર પરમાત્માના જ્યોતિ સ્વરૂપના દર્શન કરાવનારી છે. અને અંતે પ્રાણીને ચિદાનંદ અવિચલ સુખને પ્રાપ્ત કરાવી, પરમાનંદની પરમજ્યોતિમાં લીન કરનારી છે આ ભાવના સાયુજ્ય મુક્તિને પરિણામે આપનારી છે. માટે નિરંતર ક્રમે ક્રમે એ વિશુદ્ધ ભાવનાને અંતઃકરણમા દૃઢ કરતા કરતા, એ જન્મમા અગર તો જન્મ જન્માતરમા શુદ્ધ સત્વાશની વૃદ્ધિ કરી ઇચ્છિત મનોરથો પ્રાણીના પુર્ણ ક.

રી સાક્ષાત કૈવલ્ય પદની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. માટે હે પવિત્ર હૃદય વાળી, જે ફળ આજે તને મળે છે તે તારી અનેક જન્મોથી દૃઢ થતી આવેલી ભાવના પ્રમાણે મળે છે. કંઈ પ્રકટ પ્રતાપથી આ ઉત્તમ જ્ઞાનની તને પ્રાપ્તિ થઇ છે અને હવે પછી થશે એમ તારે સમજવું નહીં, પણ અનેક જન્માંતરે તારી સદ્વિચાર વાળી અને સાત્વિક ભાવના પરિપક્વ દશાએ પોહચવાથી તે ભાવના વિશુદ્ધ થઈ છે, જેથી તને આવી દરીદ્રી અને દુઃખી સ્થીતીમાં પણ આવું ઉત્તમ જ્ઞાન આપે છે, અને ઉચ્ચ ભાવનાથી પૂર્વે એવા અનેક પ્રસંગો બનેલા છે, કે જેમાં માયાને આધિન રહી વર્ત્તનાર પ્રાણીઓને, પણ ક્ષણમાત્રના શુભપ્રસંગથી વિશુદ્ધ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ છે. તને કયાં ખબર નથી કે, રહુગણ રાજાને જડભરત મુનિના પલવારના પ્રસંગથી અદ્ભુત તત્વજ્ઞાન મળી ગયું હતું. દેવહુતિએ કપીલમુનિ પાસેથી પણ એક ક્ષણવારના પ્રસંગમાં યથાર્થ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કુરૂક્ષેત્રના સમરાંગણમાં ભયંકર યુદ્ધ ચાલતે ચાલતે ધનંજયને ભગવતગિતાદ્વારા પરમતત્વનું જ્ઞાન એક પલમાં આપ્યું હતું. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ દેવકીજીને તેના મરી ગયેલા પુત્રોના દર્શન કરાવી એક ક્ષણમાં જ્ઞાની બનાવી દીધા હતાં. ઋષિના કંઠમાં મરેલો સર્પ પ્હેરાવી શુકદેવજીદ્વારા પરિક્ષિત રાજાને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. એ સર્વ શાથી થયું હતું. એ કંઇ એક જન્મની શુભ ભાવનાનું ફલ નોહોતું પણ અનેક જન્મ જન્માંતરથી તે ભાવના જાગ્રત હતી જેથી તે ભાવનાનું ફલ પ્રાપ્ત થયું હતું. જન્મસુધી રહુગણે દેવહુતિએ, અર્જુને, દેવકિજીએ અને પરિક્ષિત રાજાએ પોતાનો શુભ સંકલ્પ દૃઢ રાખ્યો હતો, જેથી પરિણામે છેવટે અવતારે તેઓ તેમના શુભ સંકલ્પ પ્રમાણે અધ્યાત્મ ભાવના મુજબ એક નિમિષ માત્રમા પરમ જ્ઞાની બની, મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી, છેવટે સંસાર સાગરને તરી પરમાનન્દ સ્વરૂપમાં લીન થઈ ગયા હતા. માટે વિશુદ્ધ ભાવનાનું સ્વરૂપ અલૌકિક અને અત્યન્ત વિલક્ષણ છે. જે પ્રાણી

ધ્યાનથી, સંકલ્પથી, મનોબળથી, ભાવના દ્રઢ કરે છે તે જીવનો
પિંડ, દશરથ રાજાની પેઠે સાત્વીક વાસનાનો બંધાય છે અને
પરિણામે તે વાસના અત્યંત પવિત્ર અને કેવલ દ્રઢ થતાં, તેને
પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેને જેવો જેના પર પ્રેમ હોય છે,
જેવી ભાવના હોય છે, અને તે ભાવના જેટલી દ્રઢ અને પવિ-
ત્ર થઈ હોય છે, તેને તે પ્રમાણે ફળદાયક નિવડે છે એમાં લે-
શ પણ સંશય નથી. પ્રેમ સર્વ વસ્તુઓમાં પ્રમુખ રહેલો છે;
ભાવનામાં સર્વ કરતાં અધિક બળ રહેલું છે અને શુદ્ધ સંકલ્પ સર્વ
કરતાં સત્વર સિદ્ધિને આપનાર છે. પરમાત્મતત્વપ્રતિ પ્રેમ
ભાવના, પ્રાણીને તન્મય, તદાકાર અને તદ્રૂપ બનાવે છે. પ્રેમ
ભાવનાજ પરમાનંદનું સુખ પ્રાપ્ત કરાવે છે, કે જેનો આનંદ
અવર્ણનિય અને સર્વદા સરખો જ છે. પરબ્રહ્મનો જેને સાક્ષા-
ત્કાર થયો છે, એવા શ્રી હરિના સમિપ રહેનારા પ્રેમીભક્તો
અત્યંત શુદ્ધ અને કેવળ સાત્વિક ભાવનાવાળા હોય છે. તેથી
સર્વત્ર સમભાવ તેઓને રહે છે; તેમની દ્રષ્ટિમાં સર્વ પ્રિય અને
હિતકર જણાય છે; જેઓ સર્વ વ્યવહારિક કર્મો કરવા છતાં
પણ સર્વસ્વ ઇશ્વરાર્પણ કરી બેઠેલા હોય છે; અસત્યને છાંડે
પણ તેઓ જતા નથી. પ્રેમી ભક્તની ઇચ્છા ગમે તો ગમે તે-
વી વિચિત્ર હોય છતા, તેની રૂચિ પ્રમાણે પરમાત્માને અનુસર-
વું પડે છે. તે તેની માત્ર એક વિશુદ્ધ પ્રેમી ભાવનાવડેજ
થાય છે. જેવી જીવો ભાવના કરે છે તે તે મુજબ તેને પર-
માત્મતત્વના સાક્ષાત્કારનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. માટે હે સ્ત્રી! હું
દુખી છે છતા સુખની વિશુદ્ધ ભાવના નિરંતર કરતી રહેજે
એટલે સુખ મળ્યા વગર રહેનાર નથી. તે વિશુદ્ધ ભાવના સર્વદા
જાગ્રત અને દ્રઢ રાખવા અહંકારના ડોળનો ત્યાગ કરજે. અંતર
દ્રષ્ટિમાં પોતાનું લક્ષ્ય સ્થાન તે ભાવના પ્રતિજ સ્થીર રાખજે,
અને " हरिरेव जगत्, जगदेवहरि " એ વાક્યાનુસાર નિર
ંતર જગતને હરિરૂપ અને હરીને જગત રૂપ જોવાનીજ
ભાવના રાખજે. તારી દ્રષ્ટિએ જ્યાં ત્યાં સુખનેજ જોવાના

અભ્યાસ વાળી થજે. જડ અને ચૈતન્યમાં સર્વદા સમભાવે પરમાત્માના સુખ સ્વરૂપનીજ ભાવના કરજે. આ સમગ્ર જગતના સર્વે પ્રાણી પદાર્થો સુખરૂપ પરમેશ્વરથી વ્યાપ્ત છે એમ નિરંતર મનન કરજે. સર્વમાં પરમાત્માના પુર્ણાનંદસ્વરૂપનું ભાનકરજે. અને એવી ભાવના રાખજે કે, આ પણ સંપુર્ણ છે, પેલું પણ સંપુર્ણ છે, સંપુર્ણથીજ સંપુર્ણ થાય છે અને સંપુર્ણમાંથી સંપુર્ણ લેતાં સંપુર્ણજ શેષ રહે છે; માટે સર્વત્ર પ્રભુની સંપુર્ણતા છે સુખરૂપતા છે. એમ સતત સદ્વિચાર કરજે. હે સદભાગી ચારૂશીલા જો આ મારૂં તારૂં સ્થુલ નાશવાન છે, તેમજ કદાચ આપણે વૈભવ ઐશ્વર્યાદિથી યુક્ત હોત તો તે પણ અનિત્ય છે; મૃત્યુ સર્વને શિરે રહેલું છે તો તેથી સદ્ભાવનાનુજ આગ્રહ પૂર્વક સેવન, જીવને શા માટે ન કરવું કે જેથી આ જન્મે નહિં તો બીજે જન્મે, બીજે નહિં તો ત્રીજે, અગરતો અનેક જન્મે પણ સદ્ભાવના સફલ થાય અને સંસાર સાગર તરી પ્રભુપદની પ્રાપ્તિ થાય. જગતમાં કોઈ અમર રહ્યું નથી અને રહેવાનું નથી. વેહેલો મોડો કાલ સર્વનું ભક્ષણ તો કરવાનોજ એ આપણને જ્ઞાત છે; માટે પ્રાપ્ત જન્મમાં પ્રાણીએ શુભ ભાવનાદ્વારા પોતાના કલ્યાણનામાર્ગે લેઇ પરમપદની પ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન સેવવો એજ અતિ ઉત્તમ છે. સંસારના દુઃખોથી અકળાઇને, વા સુખોથી મકલાઇને, સ્વધર્મ અને શુભ ભાવનાનો ત્યાગ કરવો એ કેવલ અઘટિત છે. આ પ્રમાણે દુઃખી અવસ્થામાં પણ વિશુદ્ધ અને ઉચ્ચ ભાવના રાખવાનો ભાનુદેવનો સદુપદેશ શ્રવણ કરી, ચારૂશીલા અત્યંત પ્રસન્નતાપુર્વક પોતાના પતિને કહેવા લાગી કે " હે પ્રાણેશ આજથી મારી ભાવના ઉચ્ચ અને વિશુદ્ધજ થયેલી જાણજો, હે પવિત્ર પતિ, આપના સદુપદેશની અસર મારા અંતરમાં બરાબર થઇ છે અને તેથી, આવી કંગાલ અને દુઃખી અવસ્થા છતાં, મારી દૃષ્ટિ જ્યાં ત્યાં સુખ સ્વરૂપ શ્રી દિગંબર સદગુરૂને, અને પરમાત્માને અભિન્ન જોવાના અભ્યા

સ વાળી હોવાથી અત્યારથી ઉચ્ચ ભાવના હૃદયમાં કાયમ રાખવા પ્રયત્નને સેવીશ. હે પ્રાણપતિ તે સુખ સ્વરૂપ શ્રી સદ્ગુરૂ કિંવા પરમાત્મા પ્રાપ્ત થયે એટલે આપણે પછી સુખજ છે, કારણ કે તે પોતે સુખ સ્વરૂપ છે. તો તે સુખ સ્વરૂપનેજ પ્રાપ્ત શા માટે ન કરવા, કે પછી કોઇ દિવસ દુઃખજ પ્રાપ્ત ન થઇ શકે; માટે હું તો નિરંતર તે સુખ સ્વરૂપ સદ્ગુરૂ પરમાત્માની પ્રાપ્તિઅર્થે વિશુધ ભાવના અંતરમાં દૃઢપણે આજથી સેવીશ, અને નિસંશય વાસ્તવિક સુખને પ્રાપ્ત કરીશ. ખાતાં પિતાં હરતાં ફરતાં સર્વ સંસારનો વ્યવહાર કરતાં તેજ ભાવનાને સેવીશ, પછી દશરથરાજાની પેઠે મારી પણ ભાવના દૃઢ અને કેવલ વિશુધ હશે તો ફલિભુત કેમ નહિં થાય ? થશેજ. આપ પણ અન્ય ભાવના તજી તે સુખ સ્વરૂપ આનંદ ઘન સદ્ગુરૂ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરવાઅર્થે નિરંતર ભાવના અંતરમાં જાગ્રત રાખજો, અને સર્વ વ્યહવારને કરજો પછી જુઓ કે તે સત્ય સંકલ્પ બળથી ઉત્પન્ન થએલી આપણા બન્નેની દૃઢ ભાવના થોડા સમયમાં કેટલો બધો ચમત્કાર દેખાડે છે અને પરિણામે આપણને કેવી અવિચળ સૂખની પ્રાપ્તિ કરાવી આ સંસાર સમુદ્રથી તારે છે. હે સ્વામિન્, આ દશરથ રાજાનુ મને દૃષ્ટાંત શ્રવણ કરાવ્યું, તેથી પ્રાણીએ કેવી ભાવના કરવી અને પ્રાણીની જેવી ભાવના તેવી તેને સિદ્ધિ થાય છે. એ વાત નિરંતર સ્પષ્ટ મારા અંતરમાં અનુભવ પૂર્વક હવે સમજાય છે આ પ્રમાણે ભાનુદેવે પોતાની સ્ત્રી ચારૂશીલાના ધીરક અને ત[illegible]પવાળા વચનો શ્રવણ કરી, તેમ કરવા સંમત આપી અને પશ્ચાત બન્ને સ્ત્રી પુરૂષ આ સંસારમા ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થના સિદ્ધિકરી પરમાનંદની પ્રાપ્તી કરવી એમ શુધ સ્વરૂપ સદ્ગુરૂ પરમાત્મા[illegible] અને દૃઢ સંકલ્પપૂર્વક ભાવનાને નિરંતર કરવા લાગ્યા.

આ રીતે કહી નિર્દ્વંધરાચાર્ય પોતાનો સમય વિતિ જવાથી

કથા બંધકરી પોતાના શૈયાસનના ઓરડામાં વિદાય થઇ ગયા અને રાજા પણ પોતાને સ્થાને ગયો.

મુનિવર્યસૂતમા કહે છે "હે પ્રહર્ષ, માટે જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધિ, એ વચનને અનુભવપૂર્વક સત્ય માની હમેશાં ગમે તેવી દુઃખી સ્થિતી પ્રાપ્ત હોય છતાં ઉચ્ચ ભાવનાઓનું સેવન કરજે. હે તાત્ ગૃહસ્થાશ્રમ એજ સંસાર છે. સંસાર છે ત્યાંજ સૂખ દુઃખ છે, સુખ દુઃખ છે ત્યાંજ સત્ય વસ્તુનો અનુભવ છે, સત્ય વસ્તુનો અનુભવ છે ત્યાંજ વાસ્તવિક સત્યસ્વરૂપ પરમાત્મતત્વનું જ્ઞાન છે, અને જ્યાં તે પરમાત્મતત્વનું જ્ઞાનછે ત્યાંજ અવિચળ સુખની પ્રાપ્તિ છે. ત્યાંજ જીવનમુક્તિ છે. ત્યાંજ જીવનની સાફલ્યતા છે. અને સર્વસ્વ મનુષ્યનુ પરમ હિતકારીતત્વ, ત્યાંજ રહેલું છે. માટે હે બેટા શુદ્ધ ભાવનાજ નિરંતર કરવી એજ પ્રાણીનું કર્તવ્ય છે. હવે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તે ભાનુદેવનું આગળ જે વૃતાંત શુભ્રકેતુને શ્રવણ કરાવ્યું તે હું તને કાલે કહીશ માટે આજે આસને જઈ સૂખ પૂર્વક નિદ્રાને પ્રાપ્ત થા ? એમ કહી મુનિ પોતાના આસને પધારી ગયા, અને પ્રહર્ષ પોતાને ઠેકાણે જઈ સુઈ રહ્યો.

प्रकरण २ जुं.

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात्
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः

(श्री भ. ग. गी. अ ३.)

હે અર્જુન પરકો ધર્મ બધે તેવો સારો હોય અને તેને [illegible] પાળના હોય અને સ્વધર્મ ગુણ રહિત હોય તોપણ પાળવો [illegible] [illegible] સ્વધર્મ પાળતાં [illegible] [illegible] [illegible] પરધર્મનો અંગીકાર ન કરવો [illegible] તે ભયકારક છે. અને સ્વધર્મ અભયને આપનાર છે.

—તરંગ ૧ લો—

—સ્વધર્મજ શ્રેય છે—

બીજે દીવસે પોતાના નિત્યકર્મમાંથી પરવાર્યા બાદ મુનિ વર્યસત્તમ પોતાના શિષ્યમંડળને સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય [illegible] તપસ્વિએ શીવપુરના રાજા [illegible] પ્રતિ ભાનુદેવનું આગળનું વૃતાંત કહી સંભળાવ્યું તે સઘળું [illegible] કરાવ અર્થે પોતાના હમેશના કથા કહેવાના આસન ઉપર આવી બિરાજ્યા. એટલે મહર્ષસહિત સર્વ શિષ્યમંડલે સપ્રેમ સાષ્ટાંગ દંડવત સહ જયગુરૂ અભિવંદન કર્યું પશ્ચાત યોગી [illegible] ઇષ્ટ સ્મરણપૂર્વક મંગલાચરણ કરી, નિત્ય-નિયમાનુસાર નીચે પ્રમાણે મુનિએ કથાનો આરંભ કર્યો.

મુનિવર્યસત્તમ કહે છે : હે મહર્ષ પશ્ચાત બીજે દીવસે પોતાના નિત્યનિયમ પ્રમાણે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તે ભાનુદેવનું પૂ[illegible] કહેવા પોતાના હમેશના સિંહાસન ઉપર બિરાજ્યા, અને [illegible] પણ આવી નિત્યનિયમ પ્રમાણે વંદન કરી પોતાને આસને શ્રવણ કરવા બેઠા. એટલે યોગીક ક્ષણ થોભી

હે સુગ્રી, જે સ્ત્રી કિંવા પુરૂષ સંસારને ભોગવતાં છતાં પોતાને શ્રી સદ્દગુરૂદ્વારા કિંવા સત્શાસ્ત્રોદ્વારા જે પ્રકારે સ્વસ્વરૂપનું લક્ષ મળ્યું હોય, તે લક્ષથી પોતાના સ્વધર્મનું પાલન કરી, સ્વસ્વરૂપનું વિસ્મરણ યત્કીંચિત પણ કરતાં નથી, તેજ પુરૂષ યા સ્ત્રિ પરીણામે ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થની સિદ્ધિદ્વારા, પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી, તે શ્રીહરિના અનંત લીલામય બ્રહ્માનંદના પરમ ધામમાં રહેવાના વાસ્તવિક અધીકારી થાય છે. હે સુરદયે, ' સ્વધર્મે નિધનંશ્રેયઃ ' સ્વધર્મનું પાલન કરતાં મરણ નીપજે તો બ્હેતર છે. આપણે જો કે અન્નવિના બબે દીવસના ઉપવાસ વેઠીએ છીએ છતાં, આપણે આપણા નિત્યકર્મમાં અને શ્રીસદ્દગુરૂ પરમાત્માના પુજન યજનમાં એક લેશ પણ ચુકતાં નથી, જેથી આપણી દુઃખી અવસ્થા આપણા અંતરમાં બ્રહ્માનંદનું સૂખ હોવાથી જરી પણ લાગતી નથી. ઉલટી તેની ઉતરોત્તર ઇશ્વિસ્મરણમાં વૃદ્ધિ થાય છે. એટલે આ દરિદ્રાવસ્થાનું દુઃખ તે આપણા હિત માટેજ છે એ તું નિશ્ચયપૂર્વક જાણ ? સ્વધર્મના પાલનથીજ તે દુઃખ દૂર થશે અને સ્વધર્મથીજ અવિચળ સૂખની પ્રાપ્તિ થશે. સ્વધર્મનુ પાલન તે એક કલ્પવૃક્ષ છે. સ્વધર્માચર્ણથી કરેલા સર્વ કાર્યો પરીણામે શુભફલ આપનાર છે. સ્વધર્મજ પરીણામે પ્રાણીનો જય કરે છે. ''

ઉપર પ્રમાણે ભાનુદેવ બે દીવસનો ઉપવાસિ છતાં, પોતાની સ્ત્રીને શાંતિ અને પ્રસન્નતાપૂર્વક સદુપદેશ આપી રહ્યો છે, તે ટલામાં ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ, તેનો ગૃહસ્થાશ્રમ જોવાની ખાતર તેને ઘેર પધાર્યા. તે શિષ્ય સુમુક્ષુદંપતિએ સપ્રેમ અતિ માનપૂર્વક વધાવી લઇ, સાષ્ટાંગ કર્યા અને યોગ્ય ઉંચું આસન આપી બેસાર્યા; પશ્ચાત ભાનુદેવ બે હાથ જોડી વિનયપૂર્વક નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

ભાનુદેવ કહે છે " હે ગુરો, ઉગ્રસેનને શિષ્ય કરી, ગુરૂપદે અધિકાર વગર હું બેઠો, અને આપની પેઠે મોટો મહંત થવા ગયો, તેમજ દ્રવ્ય અનગળ મારે હાથે યજ્ઞાદિકમાં ખરચ

કરી દેશપરદેશમાં મારી મહત્વના વધવાની ક્રિતિનો લોભ
થયો, તેથી મારી વૃત્તિ અભિમાની અને અવિદિન બની જઇ
વિષયસુખને નિરંતર પ્રાધાન્ય માની ભોગવવા લાગી; અને
કેટલોક કાળ એ પ્રમાણે વિષયજન્ય સુખોને ભોગવી પરિણામે
આવી નિર્ધન અને દારિદ્રાવસ્થાની દુઃખી જીંદગી મને પ્રાપ્ત થઇ છે.
માટે હે ભગવન્ ત્રાહીમામ્ ત્રાહીમામ્ મને ક્ષમા કરો, અવળે માર્ગે
થઇ દુષિત થતી મારી વૃત્તિને શુદ્ધ બનાવી તેને સુખનું ભાન
કરાવો. સર્વ વ્યવહારને પ્રધાવો અને અંતે સદ્ગતિને અપાવો!
અમોને આ દરિદ્રાવસ્થા ટાળવાનું માત્ર સ્વધર્માચરણરૂપ
સાધન, જે આપની કૃપાદ્વારા અમોને પ્રાપ્ત છે તેનું નિયમીત
પણે યથાશક્તિ પાલન કરી કાલ વ્યતિત કરીએ છીએ. આ
અમારી દુઃખી અવસ્થા ટાળવાનું સાધન, માત્ર આપની આજ્ઞાનું
પાલન, જેને બીજી રીતે સ્વધર્મ કહીએ તે છે અને તે રૂડી
રીતે પાળવામાં આપ કૃપાળુ અમને ઉભયને નિરંતર સહાય
કરવા કૃપા કરજો એ આ રીશુની નમ્ર યાચના છે. ”

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે ‘ હે રાજન, આવી ભાનુદેવની દીન
અને નમ્રતા ભરેલી વાણી સાંભળી, કૃપાના સાગર એવા તેના
સદ્ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ કહેવા લાગ્યા ‘ હે મુમુક્ષુ દંપતિ
જ્યાં સુધી તમે સ્વધર્મનું રૂડી રીતે પાલન કરો છો, ત્યાં સુધી
તમારી દેહેજાકરણી દુષિત ગણાવા યોગ્ય નથી છતાં પણ જે
કારણથી તમારી ઉભયની આવી કરૂણાપાત્ર દુઃખી દશા થઇ છે,
[illegible] કારણ, તમને હવે સત્ય ભાસ્યા છે એમ જણાય છે હે ભાનુદેવ
[illegible] ભાનનું [illegible] છે [illegible] ઉભયેન પાસે એવી સેવા કરાવ્યા
[illegible] [illegible] કઇ [illegible] બધી ઉપાધી કરવા રૂપ મારા
વચનને [illegible] ન પ્રયત્ન કર્યો હોત તો છેક આવી માઠી સ્થીતિને તું
અત્યારે ભોગવત નહત [illegible] તારા સ્વધર્મનું પાલન કરતા
[illegible] અને તેથી આ સ્થીતિ તને થોડોક સમય સુધી પ્રાપ્ત
થઇ છે હવે તે સમયની આજથી અવધિ આવી ગઇ છે [illegible]
[illegible] [illegible] હવે [illegible] ભોગવવુ નિર્માણ થતું તેટલું તે

ભોગવ્યું છે. જેથી આ દુઃખને અંતે તને સુખ પ્રાપ્ત થશે એ તું નિસંશય જાણ ? હે બેટા, પુત્રે માતપિતાના, શિષ્યે ગુરૂના, પત્નિએ પતિના, અને પ્રાણીમાત્રે સત્પુરૂષો અને સત્યાઓના વચનોમાં સંપુર્ણ શ્રદ્ધા રાખી તેનું યથાસ્થિત પાલન કરવું ઘટે છે, અને તે વચનો સંપુર્ણ રીતે પાળવાથીજ અલભ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ અર્થ સિદ્ધ થાય છે. હે મુમુક્ષુ દંપતિ, મુનિ માર્કન્ડેય, માતપિતાના વચનોમાં શ્રદ્ધા રાખી, તે વચનોનું યથાર્થ રીતે પાલન કરવાથી, ચિરાયુ પામ્યા અને પોતાનો મનોરથ સીદ્ધ કર્યો તે વૃતાંતને કહું તે શ્રવણ કર ?

—મુનિ માર્કન્ડેય—

હે વત્સ, પૂર્વે વિશ્વપુરી નામની નગરીમાં એક પદ્મદેવ નામનો વિપ્ર વસતો હતો. તેને એક ધુરંધરિ નામની પતિવ્રતા સાધવિ સ્ત્રી હતી. હે પ્રહર્ષ, તે વિપ્રદંપતિ પવિત્ર સ્વધર્માચરણી અને નિતિજ્ઞ હતાં, તેથી રૂડે પ્રકારે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમનું પાલન કરતાં હતાં. આ દંપતિનું વય ૪૫ વર્ષ ઉપરાંત થવા આવ્યું હતું, પણ તેમને પ્રજાનું સૂખ લેશ પણ નહતું. તેથી ધુરંધરિ નિરંતર પોતાના સ્વામિ પ્રત્યે, પ્રજાઅર્થે શોકોદ્‌ગાર કહાડયા કરતી હતી; આ શોકોદ્‌ગારોના પ્રત્યુત્તરમાં તે પવિત્ર બ્રાહ્મણ તેને વારંવાર કહ્યાં કરતો હતો કે " જો અત્યાર સુધીમાં આપણે શ્રીસદાશીવશંકરભગવાનની યથાર્થ રીતે સેવા કરી હશે, તો એકાદ ફળ આપણી હયાતીમાં આપણને તે જરૂર આપશે એવી તું શ્રદ્ધા રાખ ? મહાદેવજી સૌ સારાંવાનાં કરશે. " આ વચન સાંભળી તે ધુરંધરિ પ્રત્યેક વખતે વિરામ પામતી. એક દિવસના સમાયોગે તે ભાવના રૂપ શ્રદ્ધાનું સતત સેવન કરવાથી રાત્રિએ શંકરે પ્રસન્ન થઈ તે પદ્મદેવને સ્વપ્ન આપ્યું અને કહ્યું " કે જા તને એક પુત્ર થશે. અને તે મારી ઇચ્છાના સોળ વરસ જીવશે. " આ વાત બીજે દીવસે પ્રાતઃકાળમાં પદ્મદેવે પોતાની સ્ત્રિને કહી, તે સ્ત્રિ આ વાત સાંભળી અત્યંત પ્રસન્ન થઇ પણ પાછી વિચાર કરી પોતાના સ્વામિ પ્રત્યે

કહેવા લાગી કે " હે સ્વામિન્, મહાદેવજીનું વચન કે
મિથ્યા થવાનું નથી, એ વાતમાં તો મને પુર્ણ શ્રદ્ધા
મને ૪૫ વર્ષ થયાં, ઋતુનો પણ અભાવ થઇ ગયો છ
ગર્ભ રહેવાનો સંભવ ક્યાં રહ્યો ? " આ સાંભળી
કહે છે. " હે સહધર્મચારિણી, શ્રીશંકરની ઇચ્છા હ
થશે. આપણે તો તેમના વરદાનમાં પ્રિતિ અને પુ
રાખવી એ આપણી ફરજ છે. માટે તું નિશ્ચિંત થઇ
રાખ " આ વાત પછી એકાદ માસ વ્યતિત થયો એ
ધરિને ગએલી ઋતુ પુનઃપ્રાપ્ત થઇ. આ ચમત્કારથી
ભગવાનના વચનમાં બન્ને પતિપત્નિને અત્યંત શ્ર
પણ તે શંકરની ઇચ્છાના સોળ વર્ષ જીવશે એવું બી
હોવાથી પદ્મદેવના અંતરમાં ચિંતા થવા લાગી કે પુત્ર
અલ્પ આયુષ્યનો એટલે માત્ર સોળ વર્ષજ જીવશે; માટે
બે ત્રણ વરસનો થાય કે સત્વર તેને શંકર પુજ
દેવો, પછી શંકર ભગવાન, તેમની ઇચ્છાનુસાર તેને
કિંવા આયુષ્ય આપે ? આવો નિશ્ચય કરી શ્રી શંકર
વરદાથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરવાની તિવ્રઇચ્છાવાળા તે
શંકરનીજ આઠેપોહોર આરાધના કરવા માંડી.
આ બન્નેની તિવ્ર ઇચ્છાના સંયોગવડે અમુક દિવસ
રિને પેટ ગર્ભ રહ્યો અને પુનઃ ઋતુ બંધ થઇ ગઇ. શ્રી
ભગવાને પોતાના રૂદ્રના અંશ રૂપ, ઇશકોરિના ગર્ભને
દ્વારા જન્મ અપાવી તેનાં વિહિત પ્રેમલક્ષણાભક્તિ
ફલ આપવા નિશ્ચય કર્યો હતો, જેથી ન
હુર્ધાં પોષાઇ પશ્ચાત ગર્ભ પુત્ર રૂપે પ્રક
પુરંધરિએ આત કષ્ટે તેને ઉછેરી મોટો કર્યો, અને
માર્કન્ડેય ર.ખવ.મા આવ્યુ ત્યા બે વર્ષને. થયો
બ.ગ.મા કેઇ પદ્મદેવ પછી ર.કેનુ પુજન, અર્ચન,
દિમા દીવસ અને રાત્રેને કપણો સમય ગુજારવા લ.

પુજનમાં પ્રવૃત થએલા પોતાના સ્વામિ સમીપ જઇ મર્યાદા પૂર્વક બેસી એકાગ્રચિત્તે પોતાને પતિદ્વારા પ્રાપ્ત થએલા શ્રી શંકરના વિહિત જાપ જપ્યા કરવાનો અભ્યાસ કરવા લાગી. આમ કરતાં કરતાં માર્કન્ડેય પાંચ વર્ષના થયા એટલે પુજન વિધિ, ષટકર્મ વેદોપાસના પ્રાણાયામ ષટશાસ્ત્ર અને ચતુર્વેદ સંપન્ન થયા હતા. અને એક તત્વવિદ બાળ બ્રહ્મચારિ બટુકે શ્રી શંકરરૂપ બની રહ્યા હતા. સર્વ વિદ્યા સરળતાથી શીખી ગયા હતા. તેથી સતત તેઓ પણ વિશ્વપુરી નગરીની બહાર એક વિશાળ આંબાવાડીયામાં એક પવિત્ર અને એકાંત સ્થળે સુંદર શિવાલય હતું. ત્યાં બ્રાહ્મમુહુર્તે ઉઠી શૌચ સ્નાદિકથી પરવારી ગંગાએ ફરી સ્નાન કરી આવી, પશ્ચાત શ્રી શંકર ભગવાની એકાગ્રચિત્તે પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતા હતા. કોઇપણ અભ્યાગત, વિપ્ર, દેવર્ષિ મહર્ષિ કે છ દર્શન પૈકીનો કોઇપણ ભેખ રસ્તે સામો મળે કિંવા આશ્રમે આવે વા તેનાપ્રતિ પોતાનુ જવાનું થાય, ત્યારે ત્યારે સત્વર તે તે પ્રત્યેકને લાંબા થઇ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પૂર્વક અભિવંદન કરવું ' એવી તેમના પિતાની આજ્ઞા હોવાથી, પ્રાતઃકાળે અને સાયંકાળે જ્યારેજ્યારે પુજનઅર્થે શિવાલયે જવા સારૂ નીકળતા ત્યારે ત્યારે જેજે ભેખ મળે તેને સાષ્ટાંગ દંડવત સહ અભિવંદન કરતા કરતા જતા હતા. આથી આખી વિશ્વપુરીમાં માર્કન્ડેય અતિ નમ્ર અને સત્યવાદિ તેમજ ' સર્વ મેવં નમસ્કારં ' એ સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોના વચનનો પુર્ણ રીતે અમલ કરનારા હતા. માતાપિતા અને શ્રી ગુરૂના વચનને બરાબર કૃતિમાં મુકનારા ગણાતા હતા. તેમનું નામ આખી વિશ્વપુરીમાં આબાલવૃદ્ધને જાણીતું હતું અને વિશ્વપુરીનો રાજા પણ તેમની આરૂઢ શંકર ભક્તિથી અતિ પ્રસન્ન થયો હતો. આથી પૂજન સામગ્રી, ધુપ, દીપ નૈવેદ્ય ઇત્યાદિ રાજ્યગૃહમાંથી તેમને મળતું હતું તે ઉપરાંત તેમના પિતા પદ્મદેવને દરરોજ ત્રણ પાકાં સિધાં અને દક્ષિણામાં ત્રણ સુવર્ણ મહોરો પ્રાતઃકાળમાં

પ્રાપ્ત થાય એવો તાંબાપત્રના લેખઉપર રાજ તરફથી ઠરાવ કરી આપ્યો હતો. આથી પદ્મદેવને અન્ન યા દ્રવ્યાદિ પદાર્થોની ન્યુનતા ન હતી, પણ માત્ર તેના પુત્ર માર્કંડેયનું આયુષ્ય દીર્ઘ થાય તેનીજ માત્ર અંતરમાં ઉંડી વાંછના રહી હતી. અને તેથીજ સર્વ ધર્મ, કર્મ, તપ, તિર્થ, વ્રત ઇત્યાદિ કરીને, શ્રી શંકર ભગવાનને નિરંતર પ્રસન્ન રાખવા પ્રયત્ન સેવતો હતો. આમ કરતાં કરતાં માર્કન્ડેય દશ વર્ષના થયા અને તેમના આયુષ્ય રૂપેની માતા પિતાની ચિંતા વધવા લાગી. કોઈ પણ પ્રાણી અગ્નિની જ્વાલામાં પડવાથી બળ્યાવિના રહેતુંજ નથી, તેમ કોઈ પણ મનુષ્ય ચિંતાગ્રસ્ત રહેવાથી કૃષ થયા વગર રહેતુંજ નથી. આ સ્વાભાવિક નિયમથી પદ્મદેવ તથા તેની સ્ત્રી ધુરંધરિ, શરીરે કૃષ થવા લાગ્યાં; અને વારંવાર ચિંતાથી નિર્બળ થએલા હોવાથી શરીરમાં રોગોએ પ્રવેશ કરવા માંડયો, તેથી તેઓ પ્રવેશેલા રોગોથી પીડાવા લાગ્યાં. આમ છતાં અદ્યાપિ પર્યંત માર્કન્ડેયને તેમણે ક્રિયા મુળ કારણથી એ બધું બને છે તે વાત કહી ન હતી. તેથી માર્કન્ડેય એમ જાણતા કે "મારા માતપિતાએ હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં પ્રવેશ કર્યો છે, તેથી ઘડપણને લીધે કૃષ થયા છે અને રોગો પીડે છે. હશે! જેવી શંકરની મરજી" આ પ્રકારના વિચારથી મનનું સમાધાન કરી, પોતાના ઇષ્ટ શ્રીસદાશિવના પૂજન યજનમાંજ સદા સર્વદા પ્રવૃત્ત રહેવા લાગ્યા. આમ કરતાં કરતાં તેમને બાર વર્ષ પુરા થઇ તેરમુ વર્ષ બેસવાનો દિવસ આવ્યો. તે દિવસે હંમેશ ઇત્યાદિથી પોતાની માતાએ ચોળી નવરાવી, આખા શરીરે રૂદ્રાક્ષ માળા પહેરાવી કહ્યું કે "બેટા જાઓ હવે જઇ આપણા ઇષ્ટદેવ શ્રીસદાશિવ શંકર ભગવાનનુ પ્રેમથી ઉગ્ર તપ કરો, અને સદા પુજન પ્રેમ કરો."

મુનિ વૈશંપાયન કહે છે, હે બેટા મહર્ષિ, પશ્ચાત દીગંબર સ્વામી ભાનુદેવને કહે છે કે આ પ્રકારના માતુશ્રીના વચનો સાંભળીને માર્કંડેય પોતાની માતાને કહેવા લા

ગ્યા, "હે માતુ, કેમ એમ કહો છો. મારે દીર્ઘાયુષ પ્રાપ્ત કરવા સારૂ શંકરનું ઉગ્રતપ કરવાનું શું કારણ છે તે કૃપા કરીને કહો ?" ધુરંધરિએ કહ્યું, "બેટા, તેનું કારણ કે શંકરનું તારા પિતાને વચન થયું છે કે "જા તને એક પુત્ર થશે અને તે મારી ઇચ્છાના સોળ વરસ જીવશે." માટે તારૂં સોળજ વર્ષનું અલ્પ આયુષ હોવાથી, તને દીર્ઘાયુષ પ્રાપ્ત થાય અને અમે તને મુકી સ્વધામ જઇએ, એજ માત્ર તારા પિતાની અને મારી અંતિમ જીજ્ઞાસા છે; અને તેથીજ તને શ્રી શંકરભક્તિમાં બાળપણથી પ્રવૃત્ત કર્યો છે. માટે અમારા બન્નેની આજ્ઞા માની તું જઈ શ્રી શંકરનું વિશુદ્ધ પ્રેમથી આરાધન કર ".! માર્કંન્ડેય આ સાંભળી પોતાની માતાને કહેવા લાગ્યા "હે માતા, દીર્ઘ આયુષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાએ, મારે અને તમારે શ્રી સદાશિવ મહેશની ઉપાસના કરવી તે સકામ ઉપાસના છે, એથી કાંઇ આ ભવસિંધુથી તરી, જન્મમરણથી રહિત થવાતું નથી. કારણ કે સકામ કર્મ સર્વદા શ્રી સદ્ગુરૂ અને સત્પાત્રોએ હેયરૂપ ગણેલું છે. હે માતુશ્રી, તેને માટે બે સંતમહાત્મા પાસેથી મેં રસ્તે જતાં એક સિદ્ધાંત શ્રવણ કર્યો છે તે તને કહું તે શ્રવણ કર?

માર્કંન્ડેય પોતાની માતુશ્રીને કહે છે, "હે માતુ, એક દિવસે હું શિવાલયે જતો હતો, ત્યારે ત્યાં રસ્તામાં બે મહાત્માઓ બેઠા હતા, અને તેમની વચ્ચે પરસ્પરવાદ વિવાદ થતો હતો. એક મહાત્માએ કહ્યું, "જીવે મરતાં સુધી કર્મ કરવાં જોઇએ, કારણ કે તામ્રપાત્રને દરરોજ ઘસી માંજવામાં આવે તો, તે વિદ્યુતના જેવો પ્રકાશ આપે છે. તેવીજ રીતે અંતઃકરણરૂપ પાત્રને કર્મરૂપ માટીથી માંજવું પડે છે, ત્યારેજ અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે. જીવને અંતરબહાર શુદ્ધિ કરવા અર્થે કર્મ કરવાં જરૂરનાં છે." બીજા સંતે પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું, "અરે મહારાજ, સો ટચના સુવર્ણના બનેલા પાત્રને તે કદી માંજવું પડતું હશે. એતો સદા સર્વદા મંજાયલુંજ છે કારણ કે તેનો

પ્રકાશ તો નિરંતર હૃદયમાં જાજ્વલ્યમાન રહે છે. અને તે પ્રકાશ
પ્રકાશ આપે છે. જેનું અંતઃકરણ આ જન્મના તેમજ પૂર્વ
જન્મના અનેક શુભ સંસ્કારો વડે કેવળ શુદ્ધ બનેલું છે, તેણે
કર્મ કરવાની ઇચ્છા શા માટે રાખવી પડે. માટે નિત્ય કર્મ
કરવાથી કાંઈજ ફળ થતું નથી." આવાં બીજા મહાત્માનાં
વચન સાંભળી પહેલો મહાત્મા કહે છે, "નહિ; ફળ તો પ્રાપ્ત
થાય છે જ, સુવર્ણપાત્ર કેવળ શુદ્ધ છે, તથાપિ હવાના અને
આ સ્થૂલ ભૌતિક તત્ત્વના સ્પર્શથી તેને મલિન રજકણો વળગે
છે, અને તે મલિન રજકણોના કાલાંતરે થએલા સમુદાયના
પડ અર્થાત્ આવરણથી તે કંચનપાત્ર મલીન બનવાનો સંભવ રહે
છે, તેવીજ રીતે સંસારમાં જીવને અશુભ વાતાવરણ અને મલિન
સંસ્કારોનો સ્પર્શ થવાથી, મલિનતા લાગવાનો વા અશુભ ફળ
મળવાનો ભય રહે છે, એ નિઃસંશય છે. માટે ભય નિવારણાર્થે
પણ કર્મ કરવું જરૂરનું છે. જન્મથી તે મર્યા સુધીને માટે
પ્રાણીએ કર્મ તો કરવાંજ જોઈએ. કારણ કે કર્મથી રહીત બહિર્મુખ
થએલો જીવ અધોગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. એ શાસ્ત્રનું વચન
છે." આ સાંભળી બીજા મહાત્માએ કહ્યું: "હે સાધો,
તમારૂં કહેવું સત્ય છે, પણ જે પૂર્વના શુભકર્મવશાત્ શુદ્ધ
અંતઃકરણ થઈને જન્મ પામેલો પ્રાણી છે, તેને તો જન્મથીજ
જ્ઞાનનો આવીર્ભાવ થાય છે; તેને જ્ઞાનપ્રાપ્તીની જીજ્ઞાસા હોય
છે. અને તે જીજ્ઞાસાને લીધે તેની જ્ઞાન મેળવવામાંજ નિરંતર
પ્રવૃત્તિ થય કરે છે જ્યાં ત્યાં જ્ઞાનચર્ચા શ્રવણ કરે છે. જે-
થી તેને મનનની ટેવ પડે છે. અને એમ મનન કરે છે તેથી
તેને નિદિધ્યાસનની ટેવ પડે છે. એમ ક્રમપૂર્વક તે આદીથી
અંત તથા શાસ્ત્રવીધાન કરેલી સર્વ ભૂમિકાઓ સાધ્ય
કરે છે અને પરીણામે નિજાનંદ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરે
છે. મહાત્મન, હું એમ નથી કહેતો કે કર્મ કરવાના નથી,
[illegible] છે એ વાત સત્ય અને વાસ્તવિક છે, પણ સકામ
[illegible] ને પણ કર્મના ફળના પરિત્યાગનો અર્થાત્ કર્મના

ફલની અસ્પૃહાનો આશ્રય કરવો પડે છે. કર્મફળ દુઃખરૂપ અને કેવળ અનિત્ય છે એવો ત્યારેજ પ્રાણીને પરીણામે અનુભવ થાય છે. ત્યારેજ તેને સત, ચિત્ અને આનંદસ્વરૂપ પરમાત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો અધીકાર પ્રાપ્ત થાય છે; તે અધિકાર પ્રાપ્ત થયા પછી જ તે તદ્રુપ બને છે; પશ્ચાત તે અધીકારીને, કોઈપણ પ્રકારે મલિન રજકણો કે અશુભ વાતાવરણ સ્પર્શ કરી શકતાં નથી. કારણ કે તે અધિકારિ જળમાં કમળવત્ રહે છે. હે સાધો, એવા જ્ઞાનીનેજ કર્મની લેશ પણ જીજ્ઞાસા રહેતી નથી. માત્ર જે જીવો પરિપાક અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી, શુભ સંસ્કારવેષ્ઠિત થયા નથી. પણ અહંભાવથી કર્મનો પરિત્યાગ કરી બેઠા છે તેને માટે કર્મત્યાગ લેશ પણ ઉચિત નથી; તેમને તો કર્મત્યાગથી ઉલટી ચોરાશીની રેંટમાળ તૈયારજ છે. " આ પ્રમાણેના તે બીજા મહાત્માના વાક્યો, પ્રમાણ સિદ્ધાંતાનુસાર શ્રવણ કરી, તે પેહેલો મહાત્મા તેને નમી પડયો અને કહ્યું, મહાત્મન્, આપનું કહેવું સત્ય છે." માર્કન્ડેય કહે છે, " માટે હે માતા, મારા પૂર્વના શુભસંસ્કારોથી ઉદ્દભવ્ પામેલી, મારી નિષ્કામ વિશુદ્ધ વૃત્તિને શા માટે સકામ બનાવું ? તો પણ શંકરની ઈચ્છાથી સોળ વર્ષ સુધી મારૂં જીવન છે તો તે ઈશની શી ઈચ્છા છે, તે જોવાની ખાતર તેમ જ આપ માતપિતાના વચનનું પાલન કરવાઅર્થે, આપની આજ્ઞાનુસાર હું શ્રી સદાશિવ ભગવાનનું તપ કરીશ. પછી ભાવી બલવાન છે. "

મુનિ વર્ચસતમા પોતાના પરમપ્રિય શિષ્ય પ્રહર્ષને કહે છે, " હે વત્સ, પશ્ચાત માર્કન્ડેય મુનિ પોતાને તેરમું વર્ષ બેઠું તેજ દિવસે અર્થાત તેમની તેરમા વર્ષની જન્મગાંઠને દિવસેજ પ્રાતઃકાળમાં, પોતાના માત પિતાની આજ્ઞાનું યથાર્થ રીતે પાલન કરવાના દૃઢ નિશ્ચયથી, અને શ્રી સદાશિવની તેમના આયુષ્ય સંબંધી નિર્માણ થએલી ઇચ્છાને જાણવાની જીજ્ઞાસાથી, માતપિતાને સવિનય સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કરી, શિવનું ઉગ્રતપ કરવા માટે

શિવાલય તરફ ચાલતા થયા. ચાલતાં ચાલતાં વિશ્વપુરીના દર-
વાજા બહાર આવી પેહોચ્યા, એટલે આપણા બાળબ્રહ્મચારિ
દેવર્ષિ નારદ તે રસ્તે થઇ વૈકુંઠમાં જતા હતા, તે માર્કન્ડેયને
સામા મળ્યા, જ્યાં માર્કન્ડેયે તેમને જોયા કે તરતજ ઓળખી
કાઢી તેમના ચરણમાં લાંબા થઇ સાષ્ટાંગ દંડવત કર્યાં, અને
પુનઃ પુનઃ પ્રેમથી દેવર્ષિના ચરણકમળ તેમના નેત્રોવીરે ધા-
બી, દેવર્ષિના બન્ને પગ વચ્ચે માથુ મૂકી અભિવંદન કરવા લા-
ગ્યા. નારદજી કે જે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માની પ્રેરક સત્તા છે
તેમણે માર્કન્ડેયને ઓળખી એકદમ 'દીર્ઘાયુ ભવ' એવા આશી
ર્વચનથી બે હાથે ઉભા કર્યા, અને પોતાના હૃદય સાથે માર્કન્ડેયને
દેવર્ષિએ ચાંપી, ફરિ આશિર્વચનની સાથે કેહેવા લાગ્યા,
બેટા, માર્કન્ડેય, તમે મહા સમર્થ મુનિ છો, જાઓ હરીહર બન્ને તમારા
ઉપર પ્રસન્ન છે એથી પરીણામે તમારી જીજ્ઞાસા અને શંકરભક્તિ
સફળ થશે. જાઓ હવે નિશ્ચિંત અને નિર્ભય થઇ પ્રસન્નતા પૂર્વક શ્રી
સદાશિવનું અચલ તપ કરો. અંતે તમારો વિજય છે" આટલું
કહી મુનિ માર્કન્ડેયના મસ્તક ઉપર દેવર્ષિ, પોતાનો જમણો
હાથ મૂકી વૈકુંઠ તરફ પ્રયાણ કરવા માટે અંતરધ્યાન થઇ
ગયા. મુનિ માર્કન્ડેય પ્રસન્ન થતા થતા હર્ષ અને ઉમંગભેર
શિવાલયે આવી પેહોચ્યા, અને શંકર ભગવાનની અહોરાત્રિ અ-
ખંડ સમાધિ લગાવી, ઉગ્ર તપ કરવા લાગ્યા. રાત્રિ ઉપર દિવસ અને
દિવસ ઉપર રાત્રિ એમ કાલ વ્યતિત થવા લાગ્યો. એમ કરતાં
કરતાં ત્રણ વરસ થયાં. માર્કન્ડેયને પણ આ વખતે સોળમું
વર્ષ બેસી ગયું હતું. માર્કન્ડેયે એવી તો સમાધિ લગાવી
હતી કે શ્રી સદાશિવસ્વરૂપ બની ગયા હતા. તેમને દેહ
સંબંધિત અને આ વિશ્વમાંના પ્રાણી પદાર્થો કે માતપિતા આદિનું
કાંઇ ચિંત પણ આ વખતે ભાન રહ્યું ન હતું. ત્રિગુણાતિત
નિર્ગુણ પદે લીન થઈ ગયા હતા. જ્યોતિસ્વરૂપ અવિનાશી
આત્મા અભિન્ન થઈ ઉલ્લાસનપૂર્વક સ્વરૂપાકાર થઇ રહ્યા
વિશ્વનગરનાં નરનારીઓ, અને નરેશ વીગેરે તમામ તે શિવા-

લયે તેમના દર્શન કરવા આવતાં અને શંકરના પુજનની સાથે મુનિ માર્કન્ડેયનું પણ યથાવિધિ પૂજન કરતા હતાં. સોળવર્ષ પુરાં થવા આવ્યાં એટલે કાલસ્વરૂપ યમરાજ ભુલથી તેમના આયુષ્યની અવધિ જાણી, મહિષ ઉપર સ્વારિ કરી તે શિવલિંગ નજીક જ્યાં મુનિમાર્કન્ડેય પદ્માસન વાળી બેઠા છે, ત્યાં આવી ઉભો રહ્યો; અને બેઠેલા મુનિના કંઠમાં તેણે કાલપાશ સત્વર નાંખી દીધો. જ્યાં મુનિના ગળામાં કાલપાશ પડયો કે તરતજ મુનીના પ્રાણ આકર્ષાવા લાગ્યા. શંકરને ચિંતા થઇ કે હમણાં, આ મારા ભક્તના પ્રાણ કાઢી યમરાજ ચાલ્યો જશે, કારણ કે મારી ઇચ્છાથી લંબાએલી તેના આયુષ્યની અવધિને તે જાણતો નથી. તે વખતે તે શીવાલયમાંના શંકરનું લિંગ કે જેનુ માર્કન્ડેય પુજન આરાધન કરવા બેઠા હતા, તે સ્વયંભુ અને જ્યોતિર્મય ગણાતું હતું, અને અત્યંત ચમત્કારિક હતું. માર્કન્ડેય કાલપાશને લીધે પ્રાણનું આકર્ષણ થવાથી ગુંગળાઇ ગયા હતા, અને તેથી સમાધિમાંથી વ્યુત્થાન પામી, નેત્રો ઉઘાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. શંકરે વિચાર કર્યો કે "મારા ભક્તની સમાધી છુટી ગઇ, અને તેના પ્રાણ ગુંગળાય છે, માટે હવે મારા પ્રગટ થયા વગર આ યમરાજ પાછા વળશે નહીં; અને ભક્તના પ્રાણ બચી શકશે નહિ, માટે સત્વર પ્રગટ થઇ તેને પાછો વાળી ભક્તને અભય કરૂં." આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરતાંની સાથે, ગલે રૂંડમાલ ધારણ કરી છે એવા, તથા જેના લલાટમાં ચંદ્ર બિરાજી રહ્યો છે તેવા ચંદ્રમૌલિ, કાલના પણ કાલ મહાકાલ સ્વરૂપ, ત્રિનયન સાક્ષાત શંકર ભગવાન, રૂદ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરી ત્રિશૂળ સહ શીવલિંગના મધ્યમાંથી એકદમ કાલ સમીપ પ્રગટ થયા. એટલે મુનિમાર્કન્ડેયના પણ નેત્રો ઉઘડી ગયાં. અને તેમની દ્રષ્ટી સાક્ષાત શંકર ભગવાન ઉપર દ્દષ્ટિ પડી. દ્દષ્ટિ પડતાની સાથે શંકર ભગવાનને બે હાથે બાથ ભેરવી બાઝી પડયા. શંકર ભગવાને એક હાથ મુનિના શીરપર મુકી બીજે હાથે ત્રિશૂળ ઉગામી, મુનિના પ્રાણનું આકર્ષણ કરતા યમરાજને 'સબુર' શબ્દના હોકારા સાથે

અટહાસથી કહેવા લાગ્યા. "હે યમરાજ, તું આ મારા ભક્ત માર્કંડેયના આયુષ્ય સંબંધી થયેલી મારી ઈચ્છાથી અજ્ઞાન છે; જેથી આવું અનુચિત કર્મ કરવા તત્પર થયો છે માટે સત્વર પાછો વળી તારે સ્થાને જા! તારા જેવા અસંખ્ય યમરાજ બદલાયે, કેટલાએ વિષ્ણુ થઇ જશે, તેમજ બ્રહ્મા જેવા કેટલાએ ઇંદ્ર બદલાશે તો પણ આ મુનિ માર્કંડેયનો સ્વેચ્છા સિવાય પ્રાણ લેનાર આ વિશ્વમાં કોઇ નથી, એ મારું તેને અભય વરદાન છે. માટે સત્વર તારે સ્થાને ચાલ્યો જા ! નહિંતર આ ત્રિશૂળ તારો ક્ષણમાં નાશ કરશે." આ પ્રકારના શ્રી મહેશના વચનો સાંભળી, યમરાજના હાથમાંથી કાલપાશ છુટી ગયો અને બે હાથ જોડી સ્તબ્ધ બની શંકર સમીપ ઉભો રહ્યો અને કહેવા લાગ્યોઃ "હર હર સાંબ-ત્રાહીમામ્ ત્રાહીમામ્, હે શંભો, કદાચ મારાથી આ અવિહિત પગલું ભરાયું હોય તો ક્ષમા આપો. મારે ત્યાં કર્મના ચોપડામાં વિધિએ આ માર્કંડેય મુનિના આયુના, માત્ર સોળ વર્ષ નોંધેલાં છે અને આજે સોળવર્ષ તેમનાં પુર્ણ થાય છે એથી કરીને તેમના પ્રાણ લેવા આવ્યો છું. વિધિના લેખ તો આપ પણ અને વિષ્ણુરૂદ્રાદિ પણ પાછા ફેરવી શકતા નથી. પછી આપ ફેરવો તો ભલે, કારણ કે આપ સમગ્ર જગતના લયના હેતુ તથા કાલના પણ કાલ મહાકાલ છો. હે ઉમાપતિ જેથી આપ મહાકાલસ્વરૂપ સર્વ વાતે સત્તાધીશ છો. વિધિના પણ લેખ એક ક્ષણમાં અન્યથા કરી શકવા કેવલ આપ આ વિશ્વમાં સમર્થ છો." આ વચન સાંભળી, જેનો ક્ષણિક છે ક્રોધ એવા ભોળા, શંભૂ ખડખડ હસ્યા, અને નીચે પ્રમાણે યમરાજને કહેવા લાગ્યા

શ્રી શંકર ભગવાન્ યમરાજને કહે છે, "હે યમરાજ, તેનુ આયુષ્ય કેટલું છે તેની યથારિથત તપાસ કર્યા વગર વિધિએ તેના કર્મના ચોપડામાં સોળ વરસનો આંક બાંધવા કહ્યું હશે અને તેથી તેની ખોટી નોંધ થઇ હશે. માટે તારી ભુલ નથી વિધિની ભુલ છે પણ હવે તે ભુલ સુધારવા-

-ની ખાતર તને તેના આયુની અવધિનો આંક જણાવું છું. અને તે હીસાબે વિધિ પાસે ગણાવી બરાબર નોંધ રાખજે. જે ચાર હજાર સહસ્ર યુગ થાય ત્યારે બ્રહ્માનો એક દીવસ અને એવા ત્રણુસે સાઠ દીવસ થાય, ત્યારે વીશ્નુની એક ઘડી થાય, એમ તે ઘડીના હીસાબે પ્રહર, અને સાઠ પ્રહરના દીવસના હીસાબે ત્રણુસે સાઠ દીવસોનું એક વરસ, અને તેવા સો વરસો-નું એક સંવત્સર, અને એવા શત સંવત્સર વિષ્નુના થાય ત્યારે મારી એક[1] ત્રુટી થાય છે. એવી સાઠ ત્રુટીની એક વિપળ, સાઠ વિપળની એક પળ અને સાઠ પળની એક ઘડી એમ હીસાબે ગણતાં ત્રણુસે અને સાઠ દીવસનું એક વર્ષ, તેવાં મારાં સોળ વર્ષ સુધી મારા પરમપ્રિય ભક્ત માર્કન્ડેય મુનિનું આયુષ્ય છે, અને તેનોજ અર્થ મારી ઈચ્છાના સોળ વર્ષ એવો કરેલો છે. માટે જા સત્વર જઈ વિધિને યથાર્થ હકીગત સમજાવી તેનીજ પાસે મેં ઉપર બતાવી તે ગણત્રી પ્રમાણે હીસાબ ગણા-વી, મારા ભક્તની અવધિના આંકની નોંધ કર ? ” હે મહર્ષ, આવાં શ્રી શંકરનાં વચન સાંભળી યમરાજ તો બીલકુલ દિગ-મૂઢ બની ગયો. અને પોતાનો કાલપાશ કાઢી નાંખી લજ્જીત થઈ પાછો ફર્યો; પશ્ચાત શ્રી સદાશિવ મુનિ માર્કન્ડેયના શિર્ ઉપર અભયવર્દ હસ્ત મુકિ નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.

“ બેટા માર્કન્ડેય, ચિરંજીવ રહે; આજથી મારા સાક્ષાત્કારને પામી જન્મમરણથી તું મુક્ત છે ! મારા સ્વરૂપમય છે ! નિર્ભય છે ? મારા મુક્ત છે ? હવે તને કાલાદિ પણ તારા શરીરની અવધિએ તારી પાસે આવવા યત્કીંચિત્ પણ સમર્થ થનાર નથી. જો કે હું સદા તારી સમક્ષ છું છતાં શરીર પડ-વાની અવધિએ પણ સમક્ષજ રહીશ. અને તું મારા સ્વરૂપરયજ થઈશ એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ. વળી સર્વલોકમાં નારદજીની પેઠે વિચરી શકીશ. કૈલાસ, વૈકુંઠ ઈત્યાદિ સર્વ લોકો તારૂં પુજન કરશે, અને સર્વ રૂષિ દેવતા ઈત્યાદિમાં

1 ત્રુટી—ચપટી.

પ્રમુખ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરીશ. બેટા, નિશ્ચિંતપણે અને નિર્ભ[illegible]
તાથી પ્રસન્નતાપૂર્વક વિહિત વ્યવહારાદિ નિર્માણ હવે [illegible]
સર્વ સધાશે. અને સર્વ સ્થળે સન્માન અને સુકિર્તિ પ્રા[illegible]
થશે. તેં મારી અનન્ય ભક્તિ કરી છે કરે છે ને કરીશ તેનુ
ફળ આટલાથીજ પ્રાપ્ત થયું ન ગણતાં જ્યારે જ્યારે સ્મરણ
કે સત્વર તારી સમક્ષ આવી ઉભો રહી તારી મનોવાં-
છના પુર્ણ કરીશ. હે માર્કન્ડેય, વળી તું મૃત્યુલોક ઈત્યાદિમાં
સર્વ સ્થળે આજથી રૂષિ મુનિના નામે ઓળખાઈશ અને વેદ
શાસ્ત્રોમાં પણ માર્કન્ડેય આયુષના આશીર્વાદાત્મક વચન
લખવાનું અને બોલવાનું શરૂ થશે; વળી આયુષ શબ્દની પે-
હેલાં જે તારૂં નામ લગાડશે અને પછી જો તે આશીર્વચન
આપશે તો તેનું વચન ફલીભૂત થઈ આશીષ પ્રાપ્ત કરનારનુ
આયુ અતિ દીર્ઘ બનશે એ પણ જા મારૂં વચન છે. ”
આટલું કહી શ્રી શંકર ભગવાન અંતરધ્યાન થઇ ગયા. અને
મુનિ માર્કન્ડેયના અંતરમાં માતપિતાની સ્ફૂરણા થઇ, કે તેઓ ને
આ વાતની સર્વ ખબર આપી, તેમની બાબત રહેલી ચિંતાને
દૂર કરૂં. જેથી તરત આરતી પૂષ્પાંજલી કરી શ્રી સદાશિવને
અનેક સાષ્ટાંગ દંડવત કરી, શ્રી શંકર ભગવાનનો પ્રણવ સહીત
અંતરમાં જાપ કરતા કરતા ઘેર આવ્યા. ઘેર આવી જુએ છે તો
માતપિતા બન્ને અતિશય માંદા અને છેલ્લા અવસાનની તૈયારી
કરે તેવાં થઇ ગયાં હતાં; પણ પૂત્ર સોળ વર્ષ વિતાવી આવે
અગર તે દરમ્યાન પૂત્રના ગત થવાની ખબર આવી ન પોહોચે
ત્યાં સુધી પ્રાણ છોડવો નહી એવો ઉભયનો દૃઢ નિશ્ચય હોવાથી
તેમનો પ્રાણાત્મા ખોળીયામાં ગૂંચાઇ રહ્યા હતો. જ્યાં મુનિ
ઘરમાં પેઠા એટલે જેમ કેટલાક વખતથી ગાયને છુટું પડેલું
તેનું વાછરડું આવી મળે; જેમ ભૂલું પડેલું બાલક અચાનક
તેની માતાને પ્રાપ્ત થાય અને તે જેમ ગાંડી ઘેલી થઈ તેને
લાડ કરવા અને ચુંબન કરવા વાત્સલ્યભાવથી મચી પડે તેવીજ
રીતે તે પ્રજ્ઞાનદેવ અને પુરંધરિ બંન્ને ખાટલા વશ છવાં

એકદમ કોઇ નવિન શક્તિ શરીરમાં આવી હોય તેમ, એકદમ ખાટલામાંથી ઉઠી, સામા દોડી આવી માર્કન્ડેયને હૃદય સરસાં ચાંપવા લાગ્યાં; અને તેમની મા ધુરંધરિ તો ઉપરા ઉપરી ચુંબન કરવા મંડી પડી અને કહેવા લાગી, "ધન્ય છે બેટા ધન્ય છે, માતપિતાનું વચન યથાર્થ રીતે પાળ્યું ખરૂં; નહિં, નહિં, શ્રી શંકરની ભક્તિ કદી અફળ જાય જ નહિં. અને તેમની ઈચ્છાના સોળ વરસ એટલે તેમની ઈચ્છા આ ઉપરથી અગાધ જણાય છે એ પણ સ્પષ્ટ થયું. હે પૂત્ર, તને હવે સત્તરમું વરસ બેસી ગયું એટલે તેમની ઇચ્છા આ લોકના સોળ વર્ષ જીવાડવાની નથી એ આ ઉપરથી સિદ્ધ થયું."

મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે, "હે પ્રહર્ષ, પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય, રાજા પ્રત્યે કહે છે. હે રાજન્, માતપિતા અને શ્રી સદ્‌ગુરૂના વચનનું યથાર્થ રીતે પાલન કરનાર મુનિ માર્કન્ડેય, જેણે પોતાના ઉગ્રતપ વડે કરીને શ્રી શંકર ભગવાનનું અભય વરદાન પ્રાપ્ત કરયું છે તે સપ્રેમ અને શાંત ચિત્તે પોતાના માત પિતા પ્રતિ કહેવા લાગ્યા, "હે માતુશ્રી, શ્રી સાક્ષાત્‌શંકરભગવાને સોળમું વર્ષ પુર્ણ થયું કે તરતજ મારા આયુષ્યની અવધિનો હિસાબ કાલને જુદો ગણી બતાવ્યો અને અત્યંત પ્રસન્ન થઇ કાલને પાછો વાળી મારા માથે અભયવરદ હસ્ત મુકિ, કેટલાંક આશિર્વાદાત્મક વચનો કહી, અંતર્ધ્યાન થઇ ગયા. હે માતા ત્યારથી કોઇ અલૌકિક પુનરજન્મને જાણે હું પ્રાપ્ત થયો હોઉં તેવું મને લાગે છે." આ સાંભળી મુનિના પિતા પ્રજ્ઞાનદેવ વિસ્મય પામી કહેવા લાગ્યા "એમ કે, ત્યારે તો વત્સ, તે શંકર ભગવાને પ્રકટ થઇ તને દીર્ઘાયુ આપ્યું તે વાતનું વર્ણન અથથી તે ઇતિ સુધી મને શ્રવણ કરાવ, કે જેથી મારા સદાશિવ શ્રી સાંબ નિરંજન મહેશ ભગવાનના ચરણકમલમાં પુનઃ સાષ્ટાંગ કરી હું મારી જાતને કૃતકૃત્ય માનું." આ સાંભળી મુનિ માર્કન્ડેયે સર્વ વૃત્તાંત અથથી તે ઇતિસુધિ માત પિતાને કહી સંભળાવ્યું. એટલે તે બન્નેએ સત્વર પોતાના શરીર

છોડી દીધાં. મુનિ માર્કન્ડેયના માતપિતા ગુજર્યાના સમાચાર આખી વિશ્વપુરીમાં ફેલાયાથી, વિશ્વપુરીનો નરેશ અને રાજ્યના પુરોહિત વીગેરે અન્ય સર્વ વિપ્રો માર્કન્ડેય રૂષિને ત્યાં આવ્યા. બન્ને શબોને લેઇ જઇ મુનિએ યથાવિધિ અગ્નિદાહ કર્યો અને ઘેર આવ્યા. શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયા પણ મુનિએ યથાવિધિકરી અને રાજાએ તેનો સઘળો ખર્ચ ઉઠાવી લીધો. મુનિ એકલા પડયા જેથી હવે તો બિલકુલ નિશ્ચિંત થઇ, શ્રી શંકરનું ભજન કરવા લાગ્યા. માર્કન્ડેય પુરાણ લખ્યું અને વર્ણાશ્રમ તથા ચતુર્થાશ્રમ સિદ્ધ કરી યુગાંતર થતાં કૈલાસમાં શ્રી સાક્ષાત શંકર ભગવાનની સંનિધમાં જઇ ચિરંજીવ રહ્યા.

દીગંબર સ્વામી કહે છે, હે પવિત્ર દંપતિ, માત પિતા અને શ્રી સદગુરૂના વચનનું સર્વથા પાલન કરનાર, પોતાની કાયાનું કલ્યાણ કરે છે; એટલુંજ નહિં પણ આ સમગ્ર જગતના પ્રાણી પદાર્થોના નિકટ પ્રસંગમાં આવીને કરવાના વ્યહવાર અને પરમાર્થ ઉભયને સિદ્ધ કરી, પરિણામે જીવનમુક્ત બની, અવિચલ પદને પ્રાપ્ત કરે છે એનું નામજ સ્વધર્મ છે. એ સ્વધર્મનું પાલન કરવાથીજ શ્રેય છે. માટે સ્વધર્માચર્ણયુક્ત કર્તવ્યને વિહિત માર્ગે સાધી કૃતકૃત્ય થવું, એજ મનુષ્યદેહની ફરજ છે' એમ તમો ઉભય નિશ્ચે કરીને જાણજો. હે સુશિષ્યો, પૂર્વે ત્રણ મુખ્ય માર્ગો અને તે તે પ્રત્યેકના સ્વરૂપ તમને સ્ફુટ કરી સમજાવ્યાં છે તેને યથાર્થ રીતે લક્ષમાં રાખી નિરંતર તમારી શ્રદ્ધાને, વિશ્વાસને, નિશ્ચયને, ટેકને, દ્દઢતાને વૃદ્ધિ પમાડજો. કારણ કે પ્રયત્નરહિત કેવળ વાંચીને જાણનાર, યથાસ્થિત આનંદને પ્રાપ્ત કરી શકવા કેવળ અસમર્થ હોવો ઘટે છે માટે સંપૂર્ણ સુખની પ્રાપ્તી અને તમામ દુઃખની નિવૃત્તિ અર્થે, પુર્વોકત સાધનો સાધ્યા પછી, પરિણામે પ્રાપ્ત થનારૂં, શ્રી સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રે પ્રતિપાદન કરેલું ફળ, કહેવામાત્ર છે એમ અંતરમાં લેશ પણ ધારશો નહિં. પણ ફળની પ્રાપ્તિ પર્યંત શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રત્યેક સાધનોનો અભ્યાસ રાખી પ્રયત્ન સેવજો.

આજે સમય ઘણો થયો છે માટે હવે જઈ નિવૃતિ લ્યો! હું તમારા સ્થાને થોડા દિવસ રહી, તમારી સ્થીતિને સુધારી રૂડી રીતે ગૃહસ્થાશ્રમ તમારો ચાલતો જોઈ, પશ્ચાત મારે સ્થાને જઇશ. માટે નિશ્ચિંત અને પ્રસન્ન થજો." આ વચન શ્રવણ કરતાંજ બન્ને પતિપત્નિ રાજી થયાં, અને પોતાના માત પિતાનું ઘર રાચરચીલાથી ભર્યુંભાદર્યું હોવાથી, પોતાના સદગુરૂના નિવાસસ્થાન માટે પોતાના ઘરનો આગલો ભાગ સ્વચ્છ કરી ઇલાયદો તેમને સોંપી દીધો. પશ્ચાત તેમને પુજા માટે સિંહાસન, સુવા માટે પલંગ, પીવા માટે સ્વચ્છ ગંગાજળ ઈત્યાદિ સર્વ સાહિત્ય પણ ચારૂશીલાએ તૈયાર કરી દીધાં; ગાયનું દુધ કાઢી ગુરૂને પીવા માટે મુક્યું. એટલે ગુરૂ ભાળબંધ કરી સંયમમાં સુખરૂપ બિરાજ્યા અને તે પવિત્ર દંપતિ પણ ઈશ્વરસ્મરણપૂર્વક રાત્રિ ઘણી વ્યતિત થવાથી સુઇ ગયાં. સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય આટલું કહી ઉઠી ગયા અને રાજા પણ પોતાને સ્થળે ગયો.

હે પ્રહર્ષ, આજે આપણી કથાને પણ સમય ઘણો વીતી ગયો છે માટે જઇ નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થા ? અને હું પણ સંયમપૂર્વક શયનજ કરીશ." આવાં વચન શ્રવણ કરી પ્રહર્ષ પોતાને આસને ગયો અને મુનિ પણ પોતાને ઠેકાણે ચાલતા થયા.

प्रकरण ४ थुं.

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान्पार्थ मनोगतान्
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञ स्तदोच्यते;

(श्री म. भ. गी. अ २.)

હે પાર્થ, જે પોતાના સ્વસ્વરૂપના ચિંતનમાંજ નિરંતર પ્રસન્ન રહે છે તે મનમાં રહેલી પ્રાપ્ત અને અપ્રાપ્ત વિષયજન્ય પદાર્થોની કામનાનો ત્યાગ કરે ત્યારેજ તે સ્થિતપ્રજ્ઞ અર્થાત સંસારમાં રહ્યા છતાં જીવનમુક્ત કહેવાય છે.

—તરંગ ૧ લો—

—માયાલુબ્ધ પ્રાણી શુદ્ધતનો નાશ કરે છે—

બીજે દીવસે સમય થતાં પ્રહર્ષસહ સહુ શિષ્યમંડળ
વૃત્તાંત શ્રવણ કરવાઅર્થે આ-
ી સદ્ગુરૂને સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કરીને, મર્યાદાપૂર્વક પોત પોતાના
સ્થાને બેસી ગયું, એટલે પ્રહર્ષને સંબોધીને સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે
શુભકેતુ પ્રત્યે કથન કરેલા, ભાનુદેવ અને દીગંબર સ્વામિના
આગમનના વૃત્તાંતનો મુનિ વર્યસુતમાએ પ્રારંભ કર્યો; મુનિ
કહે છે ' હે પ્રહર્ષ પછી બીજે દીવસે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે તે ભાનુ-
દેવનુ આગમનું વૃત્તાંત શુભકેતુ રાજાપ્રતિ સમય થયો એટલે
નીચે પ્રમાણે કહેવાનું શરૂ કર્યું.

સીદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે. " હે રાજન, દીગંબર મુનિએ શ્રી-
મજાપુરીમા ભાનુદેવને ત્યા આવી નિવાસ કર્યો, તેના બીજા દીવસથી
ભાનુદેવની દયા દરવા લાગી હોતી વારૂથી રૂદ્રાભિષેક કરવાના
સંપીપાઠ કરવાના તેમ બીજાં કર્મકાંડ કરવાના આમંત્રણો
લો પછી લો ઉપર. ઉપરી આવવા લાગ્યાં. અને ભાનુદેવ
પણ તે તે પ્રમાણે પ્રવૃતિ કરી સતોષ પૂર્વક દ્રવ્ય અને પાપ
સીધ. દિન પ્રતિદીન પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યો. હમેશા દિવસે તે

પ્રાપ્ત પ્રવૃતિ કરી રાત્રિએ પતિનસહ, પોતાના સદગુરૂના મુખે, સદુપદેશરૂપ વૃત્તાંતોના અનેક પ્રસંગો શ્રવણ કરવાની પ્રવૃતિને સેવતો હતો. એવી રીતે બન્ને પતિપત્નિ પોતાના સદગુરૂને, તન મન ધન અર્પણ કરી, શરીર મન તથા વાણીવડે નિરંતર દીનપ્રતિદિન અધીક સેવા કરવાં લાગ્યાં. એમ કરતાં કરતાં છમાસ વિતિ ગયા, અને ભાનુદેવ દરિદ્રી મટી શ્રીમાન બની પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ સંપુર્ણ રીતે ચલાવતો થયો. સુકા રોટલાએ જે ન મળતો હતો તે દીવસ હવે અત્યારે તેના જતા રહ્યા હતા. હવે તો તે સંતોષપૂર્વક અને પ્રસન્નતાથી સર્વ કુટંબ સહીત દીવસમાં ત્રણવાર જમતો; અને તે ઉપરાંત સંતસાધુ અને ગરીબોને અન્ન દ્રવ્ય વસ્ત્ર ઈત્યાદી આપતો હતો. વિમળપુરીમાં, આ સમયે સર્વત્ર કર્મકાંડી સત્પુરૂપોમાં, તે પ્રમુખ અને વિદ્વાન ગણાવા લાગ્યોઃ ગુરૂસંનિધ રહી ગુરૂમહારાજની સંપૂર્ણ સેવા કરવાથી, આ પ્રકારના ચમત્કારિક ફલને અત્યારે તે પ્રાપ્ત થયો હતો; જેથી પોતાના સદગુરૂ એજ ઇશ્વર છે અને તેની સેવામાં તનમન અને ધન નિરંતર રાખવાં એ તેનુ કર્તવ્ય છે એવી દ્રઢ શ્રદ્ધા પૂર્વક ઉત્તરોત્તર અધિક ગુરૂ સેવારૂપ પ્રયત્નને સેવતો હતો. એક દિવસ રાત્રિએ તે પોતાની સ્રિ ચારૂશીલા સહીત, પોતાના સદગુરૂ દિગંબર સ્વામિ સમીપ કથા પ્રસંગ શ્રવણ કરવાઅર્થે, આવીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ સહ જય ગુરૂ અભિવંદન કરી, પોતાના આસને બેઠો, એટલે દિગંબર સ્વામિ કેહેવા લાગ્યા " હે મુમુક્ષુ દંપતિ, માયાલુબ્ધ પ્રાણી પોતાના સત્કર્મોનો નાશ કરે છે એમ સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરૂષો કહે છે તે વાત લક્ષમાં રાખજો ? ઓહો, પરમાત્માની તમારા ઉપર કેટલી કૃપા છે તેનો જરા તમે વિચાર કરી જુઓ ? જુઓ એક ક્ષણ એવી પણ હતી કે સુકા રોટલાનો કકડો પણ તમને મળવાને વાર લાગતી, અને હવે કોઠાગ્નિથી રાતદિવસ પ્રજ્વલિત રહી પરમાત્મચિંતન અધિકને અધિક તમે નિરંતર કરતા હતા. અને આજે તે ક્ષણ પણ છે

કે જે હવે તમને શ્રી ગુરૂકૃપાથી એવી તો પ્રાપ્ત થઈ છે કે
નાના પ્રકારના ભોજન જમો છો, ઉત્તમપૂર્ણ રહેવાને માટે
રહેવાનું મકાન પ્રાપ્ત છે, વળી પ્રમ વ્યવહારને ઉત્તમ પ્રકારે
સાધો છો. અને દ્રવ્ય વિગેરે યથાશક્તિ પ્રાપ્ત કરી તમારો સંસાર
વ્યવહાર રૂડીરીતે નભાવો છો. આ ઉપરાંત ચારે દિશામાં હે
વત્સ તમારૂં નામ કર્મકાંડી તરીકે પ્રખ્યાતિને પામ્યું છે, જેથી
સુવિદિત લોક સહીત ઉત્તમ સુખના ભોક્તા હવે થયા છો.
હે પ્રિય શિષ્ય, વિચાર કરી જુઓ કે તે દશાથી આ દશા
તમારી કેટલી જુદી છે. તે સર્વ પ્રતાપ માયાલુબ્ધ ન થતાં
તમે ઉભય ગુરૂસેવારૂપ સ્વધર્મનું રૂડી રીતે પાલન કરો છો
તેનો છે. પણ તે માયા ઉપર તમારે સંપૂર્ણ જય મેળવવો
હજી બાકી છે. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા
કહે છે કે મમમાયા દુરત્યયા મારી માયા તરવી અતિ કઠણ છે માટે
તે વાત પર ખાસ તમારૂં લક્ષ રાખજો. માયા ઉપર જય મેળવવો
અતિ દુર્ઘટ છે. હવે જેમ જેમ ઉંચા ઉંચા સુખોને મેળવને, ઐશ્વ-
ર્યને તમે પ્રાપ્ત થતા જશો, તેમ તેમ માયા તમને તેના
પાશમાં બાંધવા પ્રયત્ન કરશે, અને તે વખતેજ તમે તેની મોહ-
જાળમાં જો નહિં ફસાશો અને માત્ર સાક્ષીવત્ દ્રષ્ટા રહી તમારા
વર્ણાશ્રમધર્મકર્મનું યથાર્થપણે પાલન કર્યે જશો, તોજ તે માયા
ઉપર જયમેળવી, મોક્ષના અધિકારિ થશો. હે વત્સ, માયામાં લુબ્ધ
ન થતાં નિષ્કામપણે અને નિસ્પૃહતાથી, પોતાના સ્વધર્મને પા-
ળનાર મનુષ્ય જીવન્મુક્ત કહેવાય છે માયા જીતવી એ
અતિ દુર્ઘટ છે. એ માયાએ મોટા વિશ્વામિત્ર જેવા મહર્ષિને
પણ સંસારસાગરમાં ગોથાં ખાતા કરી દીધા છે. માયા એજ
મહામાયા છે. અને પરમાત્માની વિશુદ્ધ ચૈતન્યમય એક ઉગ્ર
શક્તિ છે. તે શક્તિના ઉપર જય મેળવવા અર્થે પ્રાણીને હમે-
શે સાવધ રહી મનોનિગ્રહ અર્થે પરિશ્રમ કરી મોક્ષના ય-
થાર્થ અધિકારી થવું પડે છે. નહિંતો જો માયા સમર્થ પુરૂ-
ષોને પણ દીન કરીમૂકે છે તે માયાનું કારણ તે આ સંસાર

છે; અને તે સંસારમાં અનેકને પદભ્રષ્ટ કરી તે માયા ભ્રમણ કરાવનાર છે. હે વત્સ, માટે એ માયાથી મનુષ્ય જ્યાં પુરો ફ સાયો, કે સત્વર તેના સુકૃતો નાશ પામે છે. પછી તે માયાલુબ્ધ પ્રાણીમાંથી પરીણામે શ્રદ્ધા જ્ઞાન અને પરમ તત્વનાચિંતનરૂપ સદ્પુરૂષાર્થ સહુ જતાં રહે છે. પછી તે પ્રાણીના અંતરમા અજ્ઞાન ભ્રમ અને અશ્રદ્ધા નિવાસ કરી રહે છે. અજ્ઞાન તમ અને અશ્રદ્ધા એ મલિન સત્વા માયાની પ્રકૃતિ છે. અજ્ઞાનનો મૂળથી નાશ કરવો, જ્ઞાન ચિંતામણિ પ્રાપ્ત કરવો, અને મિથ્યા માયાવિ આ સકલ જે દેખાયછે તે દૃશ્ય પદાર્થોમાં આસક્તિ ન ધરવી, તેનું નામજ માયા ઉપર યથાર્થ જય મેળવ્યો કહેવાય છે. તેજ પુરૂષજ માયાને જીત્યો ગણાય છે. માયા, વેદ શાસ્ત્ર અને સત્પુરૂષોએ સત્ય અને અસત્ય તેમજ વ્યક્ત અને અવ્યક્ત કહેલી છે. અમુક પ્રકારની ભ્રમણામાં માયાની પ્રતિતિ તે વ્યક્ત માયા છે, અને સંશય વિપર્યય રહીત નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિમાં માયાની પ્રતિતિ તે અવ્યક્ત માયા છે. આ નામ રૂપાત્મક જગતમાં અને તે માંહેલા સર્વ વિષય જન્ય દૃશ્ય પદાર્થોમાં જે પ્રાણી નિરંતર આસક્ત રહે છે તેને હે તાત્ માયાલુબ્ધ જાણવો. તે માયાલુબ્ધ પ્રાણી માયા ઉપર જય મેળવી શકવા કેવલ અસમર્થ છે. હે વત્સ મેં તને પૂર્વે કહ્યું કે, વિશ્વામિત્ર જેવા મહર્ષિને પણ માયાએ યોગભ્રષ્ટ કરી નાંખ્યા છે, જેનું અતિ રસિક આખ્યાન તને આ સ્થળે સંક્ષેપમાં સવણ કરાવું છું તે તું પ્રસન્નતાથી એક ચિત્તે શ્રવણ કર ? અને માયાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણી તેના ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નવાન થા ?

—યોગભ્રષ્ટ રાજર્ષિ વિશ્વામિત્ર—

પૂર્વે ગંગા માતાના કીનારા ઉપર આવેલા એક વિશાળ અને મનોહર નગરમાં ગાધી રાજાના વંશજ રાજ્ય કરતા હતા. આ વંશમાં રૂષિ વિશ્વામિત્ર જનમ્યા હતા. તેઓએ ઘણો કાળ

રાજ્યાસન છોડયું અને ક્ષાત્રિય કર્મને કરી વ્યવહાર
અને પરમાર્થ ઉભયની સિદ્ધિ કરી. તેમને છેવટે એમ લાગ્યું
કે આ ક્ષાત્રિય ધર્મકર્મ બ્રાહ્મણના ધર્મકર્મથી હલકાં છે
અને તેથી બ્રહ્મત્વ પ્રાપ્ત કરી, તે ધર્મ કર્મને કરવાં અને ક્ષત્રિય
ધર્મ કર્મનો પરિત્યાગ કરવો. બ્રહ્મત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો આ
પ્રકારનો સંનિશ્ચય કરી તેઓ હિમાલયમાં ઉગ્રતપ કરવાઅર્થે
ગયા. તેઓએ સર્વ શાસ્ત્રોને અને વેદના મહાન ગ્રંથોને સંપૂર્ણ
રીતે જાણ્યા હતા. તેમજ અષ્ટાંગ યોગ પણ સાધ્યો હતો, તેથી
એક રાજા છતાં તે સમયે ભરત વર્ષમાં તત્ત્વિદ જ્ઞાની મહા-
ત્મા જેવા સર્વ રાજાઓમાં મનાતા હતા. તેમને સર્વ પ્રકારનું
અનુભવ પૂર્વક જ્ઞાન પ્રાપ્ત હતું; જેથી રાજપાટ અને સર્વ મા-
યાનો ત્યાગ કરી અચળ શ્રદ્ધા પૂર્વક બ્રહ્મત્વ પ્રાપ્ત કરવાઅર્થે
હિમાલયમાં જઈ, એક ગુહા રોપી તેમાં દૃઢ આસનથી, ઉગ્રતપ
કરવા લાગ્યા. ગુરુથી જેણે અષ્ટાંગયોગની સિદ્ધિ કરી છે, તેવા
વિશ્વામિત્ર શનૈઃશનૈઃ એવા સમાધિસ્થ થઈ ગયા, કે ભૂખ તરસ
નિદ્રા ઇત્યાદિ તમામ ઇંદ્રિયો ઉપર જય મેળવી એક પરમાત્મપદે
લીન બની ગયા હતા. એવા જીતેન્દ્રિય વિશ્વામિત્રને એવું ઉગ્રતપ
કરતાં કરતાં સાઠ હજાર વર્ષ વિતી ગયાં, એટલે તે મહાન
ઉગ્રતપના બળવડે કરીને, ઇંદ્રનું ઇંદ્રાસન ડોલવા લાગ્યું. સ્વર્ગ
મૃત્યુ અને પાતાળ ખળભળવા લાગ્યા, અને સાક્ષાત વિષ્ણુ ભ-
ગવાનને પણ ચિંતા થઇ, કે જો ઇંદ્ર વિશ્વામિત્રના તપનો ભંગ
નહીં કરી શકે, તો સાક્ષાત સમષ્ટિ ઇશ્વરને વિશ્વામિત્ર
વામે કરી દેશે. માટે વિષ્ણુએ ઇંદ્રને પ્રેરણા કરી ઇંદ્રે આ
પ્રેરણાથી અનેક અપ્સરાઓને તેમનું તપ ભંગ કરવાની
આજ્ઞા કરી આ અપ્સરાઓમાં મેનકા નામની અપ્સરા
મુખ્ય હતી અને તે એવી તો સ્વરૂપવાન અને લાવ
ણ્યયુક્ત હતી કે તેમે તેવા [illegible] પણ ચિત
[illegible] સ્વયં [illegible] કે તે [illegible]
[illegible] કરવા [illegible] હતા. વળી

તે ભર યુવાવસ્થામાં હતી તેથી મદમસ્ત થઇ ગઇ હતી. તેના હાવભાવ અને કામ કટાક્ષ એવાં હતાં, કે ગમે તેવા જીતેન્દ્રિય પુરૂષને પણ વિન્હળ બનાવ્યા સિવાય રહે નહિં. તેનું મુખ કાંતિમાન અને એવું તેજસ્વી હતું કે ચંદ્ર પણ તેને જોઈ લજ્જા યુક્ત રેહેતો. તેનો કંઠ એવો તો મધુર અને ચીત્તાકર્ષક હતો, કે તેનો સ્વર શ્રવણ કરતાની સાથે, કિટથી તે કુંજર સુધિ સર્વ પ્રાણીઓ, તેમજ નાગલોક કિન્નર લોક ઈત્યાદિ અન્યલોકવાસિ પણ સ્તબ્ધ થઇ જતા. સર્વ ઇંદ્રિની અપ્સરાઓમાં તે પ્રમુખ હતી; અને ઇંદ્રને અત્યંત પ્રિય હતી. તોપણ જ્યારે વિશ્વામિત્રરૂપિના તપથી ઇંદ્રાસન ડોલવા લાગ્યું અને સુરપતિને ગભરામણ થવા લાગી, ત્યારે ઉંવટે મેનકાને ઇંદ્રે આજ્ઞા કરી કે ગમે તે યુક્તિ પ્રયુક્તિથી પણ વિશ્વામિત્રરૂષીનું તપ ભંગ કરી સત્વર પાછી આવ ? આ આજ્ઞામાની વિશ્વામિત્ર રાજર્ષિ જે ગુહામાં તપ કરતા હતા ત્યાં આવી પોતાના અત્યંત ઝીણા અને મધુર સ્વરથી આલાપ કરવા માંડી. જ્યાં ચિત્તાકર્ષક મધુર ધ્વનિ તેણે કરવા માંડયો કે તરતજ તે ધ્વનિનો ઘોષ વિશ્વામિત્રના હૃદયની પાર સપ્તમિ ભુમિકા ઉપર, કે જ્યાં તેમનો પ્રાણવાયુ હતો ત્યાં સુધી ચાલ્યો ગયો. જેમ જેમ ધ્વનિ ધીરે ધીરે વિશ્વામિત્રના હૃદયમાં થઇને મગજમાં પ્રસરવા માંડયો, તેમ તેમ સમાધિમાંથી તેમનું ઉત્થાન થવા લાગ્યું. અને નેત્રને ધીરે ધીરે ઉઘાડવા લાગ્યા અને જ્યાં નેત્રો પુરાં ઉઘડયાં કે તરતજ, પેલી મેનકા ઉપર તેમની દૃષ્ટિ પડી અને જ્યાં દૃષ્ટિ પડી કે તત્કાલ તેઓ વિન્હળ બની ગયા. હે સાધવિ, કયાં એક તરફ સાઠ હજાર વર્ષનું તપોબલ અને કયાં બીજી તરફ એક અપ્સરા જેવી ક્ષુદ્ર સ્ત્રીના મધુર સ્વરનું શ્રવણ તથા દર્શન, એ બેની તુલના શી રીતે થઇ શકે. જેણે પર બ્રહ્મ પરમાત્મતત્વનીપ્રાપ્તિમાટે અનેકકષ્ટો સહનકરી ઉગ્રતપ કર્યું હતું; જે બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે જેણે તાઢ તડકો વર્ષા ઈત્યાદિની લેશ પણ દરકાર કર્યા વગર, પોતાની આસપાસ જંઉ

ગળ વિધિ હરિ હર પણ દીન થઈ રહ્યા છે. તે મહામાયાના યથાર્થ સ્વરૂપનો અનુભવ કરી, તે ઉપર વિજય મેળવનાર મનુષ્ય, તે પછી મનુષ્ય કહેવાતો નથી, પણ દેવનો પણ દેવ અને કેવળ ઇશ્વરતુલ્યજ મનાય છે; માયાથી લુબ્ધ ન થતાં પોતાના સ્વસ્વરૂપના ચિંતનમાં રેહેનાર પ્રાણીને પછી મોક્ષ દુર નથી. હે મુમુક્ષુ દંપતિ, માયાલુબ્ધ થવાથી પ્રાણીના સુકૃતનો નાશ થાય છે એ વાત વિશ્વામિત્ર ઋષિના દૃષ્ટાંતથી તમને હવે અધિક સ્પષ્ટ સમજાઇ હશેઃ હે વત્સ અર્ધપ્રાપ્ત વિવેકસ્ય ન પ્રાપ્ત સ્યામલં પદમ્ । ભોતસ સ્ત્યજતો મોગાન્ પરિતાપો મૂશં મવેત જે ચિત્તને સંપૂર્ણ વીવેક પ્રાપ્ત થયો નથી અર્થાત અર્ધ વિવેક પ્રાપ્ત છે અને તેથી જેને અમળ અર્થાત મળ વગરનું શુદ્ધ પદ પ્રાપ્ત થયું નથી, તેને ભોગનો ત્યાગ કરતાં અતિ પરિતાપ થાય છે તે નિશ્ચય કરીને જાણ ! હે બાપ, વિશ્વામિત્ર રૂષિનું સાઠ હજાર વર્ષના તપોબલનું સુકૃત, એક વરસના મેનકાની સાથેના વિષયસુખ ભોગવવામાં નાશ પામ્યું; એ ઉપરથી માયાનો કેવો પ્રભાવ છે અને તેનો ત્યાગ કેટલો કઠણ છે તેનો તારી મેળેજ વિચાર કર ?

આ વચન શ્રવણ કરી ભાનુદેવ, બે હાથ જોડી પોતાના ગુરૂ દિગંબર સ્વામિને કહેવા લાગ્યો " હે ગુરો મેં આપશ્રીના મુખે તથા સત્શાસ્ત્રોદ્વારા ઘણીવાર શ્રવણ કર્યું છે કે મહામાયા તે એક મહેશ ભગવાનથી અભિન્ન રેહેનારી શક્તિ છે; તો તે એવી શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ શક્તિ પ્રાણીને ફસાવવા, અગરતો તેના તપનો ભંગ કરાવા, કિંવા તેને તેના પદેથી ભ્રષ્ટ કરી પોતાની માયામાં લુબ્ધ કરી, તેના સુકૃતનો નાશ કરવા, શા માટે ઇચ્છા કરતી હશે તેનું કારણ સમજાવવા શિશુ ઉપર કૃપા કરો ?

આવાં પૂર્વોક્ત ભાનુદેવનાં વચન સાંભળી, ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ કહે છે " હે તાત્, મહામાયા અને મહેશનું સ્વરૂપ તને આવતી કાલે સમજાવીશ આજે આટલેથી વિવેચન બંધ કરી,

સહજ સમાધિમાં સ્થિતિ કરવાની હવે મારી ઇચ્છા છે. તો હે
સાધ્વિ ! તેથી તમે જાઓ અને નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થાઓ!"
આટલું કહી હે રાજન્, દીગંબર સ્વામિ પોતાને સ્થાને ગયા અને
તે પવિત્ર દંપતિ પણ મહામાયા અને મહેશના સ્વરૂપનો વિચાર
કરતાં કરતાં નિદ્રાવશ થયાં. તેમને સુતાંને એકાદ ઘડી બે ઘડી
થઇ નહીં એટલામા તો એક સાંઢણી તથા તેનાપર બેઠેલા બે
જણાઓ, સાંઢણીને ભાનુદેવના ઘરના બારણા આગળ બેસારી,
પરથી ઉતરી પડયા, અને તેમાંનો એક જણ સાંઢણી પરથી
સામાન ઉતારી ભાનુદેવના ઓટલા ઉપર મુકી, સાંઢણીને એક
ક્રે બાંધી ચારો નીરવા લાગ્યો. અને બીજો ભાનુદેવનાં કમાડ ઠોકી તે
ન ભાનુદેવ શર્માના નામથી પોકાર કરવા લાગ્યો. તે દંપતિ આખો દી-
વસ વ્યહવાર પ્રવૃતિ કરી થાકી નીરામય નિદ્રાવશ થયાં હતાં ને
તેથી તે વખતે એવાં તો તે ભરનિદ્રામાં હતાં, કે જાગી શક્યાં
ન હતાં; પણ ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ તો સદા જાગ્રત સ્થિતિમાં
રહેનારા, જીવનમુક્ત પુરૂષ હોવાથી તરત આસનપરથી ઉઠી
તે બે પુરૂષોને બારણું ઉઘાડી, સત્કારપૂર્વક ઘરમાં લાવી બેસા-
ર્યા, અને વીવેકથી નોકર માણસો પાસે તેમની સુવા વીગેરેની
યથાસ્થિત સરભરા કરાવી; તે બન્ને જણા ભાનુદેવ પાસે શા
કામ અર્થે આવ્યા હતા ને ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ સર્વજ્ઞ અને
તત્વવિદ્ હોવાથી અંતરમા જાણતા હતા, છતાં પણ અજાણ્યા
રહી, તેઓ ક્યાથી પધાર્યા, અને ભાનુદેવ જે આપનું કાર્ય
હોય તે કાલે કહી આપશે ; એ શબ્દો શીવાય અન્ય એક
શબ્દ પણ બોલ્યા ન હતા. તેઓ બન્ને પુરૂષ ઉજ્યનથી આવ્યા
હતા એક [illegible] સ્વ[illegible] હતો અને બીજો તેની સાથે
ઉજ્યનના રાજા સુમનસિંહના પુરોહિતનો પુત્ર પ્રતાપ[illegible] ભાનુદેવનો
સાળુ અને [illegible] ની બહેન [illegible] પતિ હતો. હે
રાજન, તે [illegible] પૂર્વક [illegible] અને બીજે
દિવસે જે [illegible] કહી કહીશ.
એમ કહી [illegible] પોતાને આસને પધાર્યા, અને
હું પણ પોતાને સ્થાને પાછો ગયો.

—તરંગ બીજો—

મહામાયા અને મહેશ.

બીજે દીવસે ભાનુદેવ પ્રાતઃકાળમાં પોતાના નિત્યનિયમ પ્રમાણે કર્મકાંડમાંથી પરવારીને, અને ગુરૂનું પૂજન અર્ચન કરી, સાષ્ટાંગ કર્યા એટલે ગુરૂ દિગંબર સ્વામિએ, પેલા બે ઉજ્જય-નના મેહેમાનોની ખબર કહી. એટલે તે તેમને જાગ્રત થવા-ની રાહ જોતો ગુરૂ મહારાજ પાસે બેસી ઇષ્ટમંત્રના જાપ કરવા લાગ્યો.

મુનિ વર્યસૂતમા કહે છે. "હે એટા મહર્ષ, આ પ્રમાણે ભાનુદેવનું આગળ વૃત્તાંત સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય પોતાના શિષ્ય શુભકેતુ રાજા પ્રતિ કથન કરતા હતા. તે હું તને શ્રવણ કરાવું તે એ-કાગ્રચિત્તે પ્રસન્નતા પૂર્વક શ્રવણ કર? સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે, "હે રાજન્, ભાનુદેવ ગઇ રાત્રે મહામાયા અને મહેશનું વાસ્ત વિક સ્વરૂપ સમજવાની આતુરતામાં નિદ્રાવશ થઈ ગયો હતો; જેથી મહામાયા પોતાનું સ્વરૂપ ભાનુદેવને દીગંબર સ્વામિ સમજાવે તે પહેલાં પોતાનો પ્રચંડ પ્રભાવ, પ્રાતઃકાળમાંથીજ બતાવા લાગી. ગુરૂ દિગંબર સ્વામી આજે તેને મહામાયા અને મહેશનું સ્વરૂપ કથા પ્રસંગમા સંભળાવવાના હતા. હે મુમુક્ષુ નૃપતિ, પશ્ચાત તે જે બે મેહેમાનો, ભાનુદેવને ઘેર આવ્યા હતા તેઓ પ્રાતઃકાળમા જાગ્રત થયા, અને દાતણ પાણી શૌચ સ્નાન ઈત્યાદિ કરી નિવૃત્ત થયા, એટલે ભાનુદેવ તેમની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો, "કેમ આર્ય, જે કામ હોય તે હવે સુખપૂ-ર્વક નિવેદન કરો." રાજાના નાકણી સ્વારે આ સાભળી રાજાની ટીલા મહોરવાળો ટીકાવાળો એક બીડો કાઢી ભાનુદેવના હાથ માં આપ્યો. અને કહેવા લાગ્યો કે "અમને આજે રાજ શુ-મનવિર્દ ઉત્તર મળ્યો છે" આ બે મહેમાનોમાં કોટવાલ નોકર પણ એક ખાસ સ્વાર અને બીજો પ્રધાનમાં હતો. બીજે જે પોતાના અમુક સુકામમાંનો પુત્ર અને પોતાનો આ ફુલગર્વ

એમ કહી દીગંબર સ્વામી, ભાનુદેવને પત્ર આપી ચાલતા થયા. એટલે ભાનુદેવ વાંચી અત્યંત અંતઃકરણમાં હર્ષની સાથે પાછો ગ્લાની યુક્ત બન્યો હોય તેવો જણાવા લાગ્યો. પણ તે ભાગુ ધર્મસંકટને લીધે, અવશ્ય સ્વિકારવા પોતાના સદગુરૂનું વચન થએલું હોવાથી, તેણે પોતાના ગુરૂ દીગંબર સ્વામીની સલાહ મુજબ, અક્ષરશઃ પ્રત્યુતર લખી આપી, તે સાંઢણીસ્વારને રવાને કર્યો, અને પોતાના સાઢુ પ્રજ્ઞશર્માને પોતાને ત્યાં થોડા દીવસ માટે મહેમાન તરીકે રાખ્યો. પશ્ચાત તે સાંઢણી સ્વાર રવાને થયો ને મધ્યાન્હ થયા એટલે જમવાનો સમય થયો જેથી પોતાના સદગુરૂ દીગંબર સ્વામિને તથા પોતાના સાઢુ મીજમાનને લેઈ ભાનુદેવ જમવા બેઠો. જમતે જમતે વિચાર કરી સદગુરૂ અને સર્વની સમક્ષ, પોતાની સ્ત્રી ચારૂશીલાને પુછવા લાગ્યો કે "હે સ્ત્રી ઉજનના રાજાની કુંવરિ પદ્મનીએ મારી સાથે લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે તે શું તમે જાણો છો ? તમારી સાથે તેનું, બ્હેનપણું હતું તેથી તમે તે વાત : જાણતાં હશો એમ ધારી પુછું છું માટે જે જાણતાં હો તે સત્વર સદગુરૂ સમક્ષ નિવેદન કરો ? " પોતાના પતિની આવી વીવેક ભરેલી અને આજ્ઞાયુક્ત વાણી શ્રવણ કરી, તે સતિ સાધવિ ચારૂશીલા કહેવા લાગી " હે પ્રાણેશ, મને આજેજ તે વાત યાદ આવી. હું તથા તે ઉજયનકુંવરિ પદ્મની બન્ને સાથે રહેતાં હતાં, ત્યારે તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે, મારૂં જે પુરૂષની સાથે લગ્ન થાય તેમની સાથે તેણે પણ પરણવું. પણ તે વખતે આ પ્રતિજ્ઞા તેની હું ખોટી માની છોકરમત જેવી ગણી કાઢતી હતી; કારણકે હું રહી બ્રાહ્મણ, અને એ રહી ક્ષત્રી. હું જેને વરૂં તે પુરૂષ તેનો સ્વીકાર શી રીતે કરે ? તેથી તે તરફ જરા પણ મારૂં લક્ષ ન હતું, અને હું પરણીને આપની સાથે આવી, તે વખતે યત્કીંચિત પણ તે કુંવરિના મનની ખબર પડી ન હતી. મેં જાણ્યું કે તે તેણે અમસ્તી રમતગમતમાં પ્રતિજ્ઞા કરી છેઃ પણ આ હકીગત જોતાં પ્રતિજ્ઞા બરાબર

પાળી હોય તેમ જણાય છે. હે પતિ, હવે મને તેણીના શબ્દો યાદ આવે છે કે "જેને તું પરણીશ તેનેજ હું પરણીશ અને મારા પિતા તેમ નહીં કરવાદે અગર તારો પતિ મારો પાણી ગ્રહણ નહીં કરે તો મારા પ્રાણ ત્યાગીશ," માટે અવશ્ય આપણે માથે ધર્મસંકટ તો ખરેખર આવ્યું એમાં સંશય નથી. સદગુરૂ દિગંબર સ્વામિ તે ધર્મસંકટના નીવારણાર્થે, તે કન્યાનો સ્વીકાર કરવાની ખુશીથી આજ્ઞા કરે છે, તોપછી આપને તેમ કરતાં હરકત શી છે?" આ પ્રમાણે પોતાની સ્ત્રીના વચન શ્રવણ કરી ભાનુદેવ વિસ્મય પામ્યો અને પોતાના ગુરૂને કેહેવા લાગ્યો. "હે ભગવન્, આ સતિની સ્પષ્ટ હકીગત આપે શ્રવણ કરી, પણ એ રાજકન્યાને પરણી લાવી તેનું પુરૂં મારાથી શી રીતે થશે? તેને ગાડી ઘોડા મેના તેમ અનેક સંસારના રાજવૈભવો જોઇશે તે હું શી રીતે પુરા પાડી શકીશ." દીગંબર સ્વામી બોલ્યા "હે વત્સ, તેટલાજ માટે પરણતા પેહેલાં રાજાની સાથે એકરાર કરવો કે હમેશને માટે તને અમુક જાગીર બાંધી આપે, અને પરણવામાં તેમ થતાં સુધી જરા આનાકાની કરવી એટલે તે વાતનું ચોકડું બેસી જશે અને તમારો ગૃહસ્થાશ્રમ નભશે. પણ આ વાત પત્રમાં નથી લખવામાં આવી તે ઠીક કર્યું એ સર્વ રૂબરૂના કાર્યો છે માટે તનય ચુકીશ નહિ." આ પ્રકારે ભાનુદેવને ગુરૂએ ખુલાસો કરી આપ્યો. એટલે ત્રણે જણ જમી પરવારી બહાર આવી બેઠા. એટલે ભાનુદેવ પણ પાન સોપારી ઇત્યાદિ મુખવાસ ગુરૂને તથા પોતાના ના. પ્રસંગાનાને આપી, પશ્ચાત પોતાના વ્યહવારિક કર્મ કરવાને પ્રવૃત થયો. નગરમાં પણ પશ્ચાત વીનજપુરીમાં પોતાના સ્વાત ભાનુ દેવ. સગા વહાલા હતા તેમની મુલાકાત અર્થે ગયો, અને ગુરૂ દીગંબર સ્વામિ પોતાની સંયમ ક્રિયામાં પ્રવૃત થયા હે રાજન, પશ્ચાત રાત્રિ પડી અને સર્વે પોતપોતાના નિત્યનૈમિત્તિક કર્તવ્યમાંથી પરવાર્યા એટલે સ્વામી દીગંબર ગુરૂ પોતાને માટે કથા કહેવાને અર્થે રચેલા સિંહાસન

ઉપર આવી બિરાજમાન થયા; ભાનુદેવ, મસ્તશર્મા તથા ચારૂશીલા વીગેરે આપ્તવર્ગ મહામાયા અને મહેશનો કથા પ્રસંગ શ્રવણ કરવા અર્થે, દીગંબર સ્વામિને નિત્ય નિયમાનુસાર સાષ્ટાંગ કરી, પોતપોતાના આસને બેઠા. પશ્ચાત થોડીક ક્ષણ સંયમ કરી તથા મંગલાચરણમાં ઇષ્ટનું સ્મરણ કરી, દીગંબર સ્વામીએ નીચે પ્રમાણે કથા પ્રસંગ શરૂ કર્યો:—

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન, દીગંબર સ્વામિ ભાનુદેવના આશ્રમે ભાનુદેવને કહે છે, " હેવત્સ, તને મહામાયા તથા મહેશ ભગવાનના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણવાની આજે ઇચ્છા થઇ છે તો આજે તે શ્રવણ કરાવું તે તું એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર ? હે મુમુક્ષુ દંપતિ, આ સમગ્ર જગતના મુખ્ય અભિમાની, સમષ્ટિ ઇશ્વર તથા મહામાયા શક્તિ છે. અને તે બન્ને આ [1]અંડકટાહમાંહેલા સર્વ લોકોનું યથાસ્થિત પાલન કરે છે. આ પૃથ્વી ઉપર વિવિધ પ્રકૃતિવાળાં બ્રહ્માંડો તે મહામાયા શક્તિએ રચેલા છે, અને તે બ્રહ્માંડમાં વસતાં તમામ પ્રાણીઓના ભ્રમણનો અંત, તે સમષ્ટી ઇશ્વરદ્વારા, પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા પછી આવે છે; તેથી તે સર્વ પ્રાણીઓ પોતપોતાનીપ્રકૃતિના કારણરૂપ, સ્વાભિમાનયુક્ત સંસ્કારોને રચે છે; અને પછીને સંસ્કારોના પ્રમાણમાં ઇશ્વરાભિમુખ વૃત્તિ રાખી, પરમાત્માની ભક્તિ કરે છે. તે સમષ્ટિ ઇશ્વરાભિમુખ વૃત્તિ રાખનાર સર્વ પ્રાણીઓ મહામાયાની પ્રધાન સત્તા તળે રહે છે, જેથી તે મહામાયા ઉપર જય મેળવી, જ્યારે આગળ વૃદ્ધિને પામે છે ત્યારે તેઓ સમષ્ટિ ઇશ્વરની સત્તામાં પ્રવેશ કરે છે, અને ઇશ્વર સત્તામાં પ્રવેશ કર્યા પછી, તે પ્રાણીને સાક્ષાત્કાર થતા કોઇ પણ વિઘ્ન નડી શકતું નથી, હવે મહામાયાની પ્રધાન સત્તા ઉપર જય મેળવી, ઇશ સત્તામાં પ્રવેશ કરનાર પ્રાણીને તે ઇશ્વરની પ્રકૃતિરૂપ મહામાયા

---

૧ [illegible]

અપ્રાપ્ત વિભવાદિ ઐશ્વર્યને ભોગવવાની જીજ્ઞાસાને વશ થઇ જઇ તે મહામાયાની પ્રધાન સત્તામાંથી બહાર નીકળવાને બદલે પુનઃ પુનઃ તે વિષયભોગો ભોગવવામાં લુબ્ધ થઇ જઇ તે માયાની પ્રધાન સત્તામાંજ રહી ઇશ્વરના અભિમુખ થવામાં પાછો પડે છે એટલે જેના માથે સદ્‌ગુરૂ નથી તેવા નગુરા અને અવિચારિ યોગાભ્યાસિ પુરૂષો તેમજ ઇતર યોગથી ભ્રષ્ટ થઇ જઇ પરિણામે અતિશય પશ્ચાતાપને કરતા મહામાયા શક્તિને દોષ દે છે જે કેવલ અયોગ્ય છે. આ કથનું તેનો સારાંશ એટલોજ છે કે આ જગતમાં સર્વ દુઃખોનો નાશ કરવા અને પરિણામે મોક્ષને પામવા જે પ્રાણીની ઇચ્છા હોય તેણે માયા સત્તાને તથા બીજી ઇશ્વરી સત્તાને ઉલંઘવી પડે છે. પણ આ બે સત્તાનું ઉલંઘન કરવા સારૂ નાના પ્રકારની યુક્તિઓ કોઇ સમર્થ તત્વવિદ્ સદ્‌ગુરૂ પ્રાપ્ત કરી તેની પાસેથી મેળવવું કરવી પડે છે અને પશ્ચાત તે તે યુક્તિઓ દ્વારા પોતાના સમર્થ સદ્‌ગુરૂની સહાયથી બે સત્તાઓનું નિર્વિઘ્ન પણે ઉલંઘન તે પ્રાણીથી થઇ શકે છે. જ્યાંસુધિ પોતાના સ્થુલસૂક્ષ્મ સંસ્કારોનો ક્ષય થયો નથી ત્યાં સુધી તે પ્રાણી માયાનીજ પ્રધાન સત્તામાં રહે છે એમાં કંઇ સંશય નથી. માયાસત્તાનું યથાસ્થિત ઉલંઘન થયા પછી જ્યારે ઇશ્વરની સત્તામાં તે આવે છે ત્યારેજ તે નિર્ભય થાય છે અને પશ્ચાત ઉત્તરોત્તર સત્તાના સ્વરૂપ ઐશ્વર્ય અનાયાસે નિષ્કામપણે તે ભોગવે છે. અને તે ભોગો ભોગવ્યા બાદ પરિણામે અનંત સત્તાના પ્રદેશની મર્યાદામાંથી તે પ્રાણી મુક્ત થઇ અસંવેદ્ય પરબ્રહ્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરે છે અને પોતે તદાકાર થઇ રહે છે માટે મહામાયા પોતાના પ્રકાશક પરમેશ્વરના અભિમુખ થનાર જીવને દુઃખરૂપ થઇ પડવું પ્રસંગ વિના નાખી શકતી નથી [illegible] રિયતિના [illegible] તે મહામાયા શક્તિ [illegible]

[illegible]

દે છે. ત્યાં પછી પરમાત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર તેને દ્દઢ સત્તા કરાવે છે સંપૂર્ણ અપ્રાકૃત સુખનો ત્યાં અનુભવ કરાવે છે. અને પરિણામે અભેદ બનાવી પરમાત્મા સ્વરૂપ તે પ્રાણીને બનાવે છે કે અધિકારી આટલા ઉપરથી સંક્ષેપમાં એટલું સ્પષ્ટ અને સિદ્ધ થાય છે કે, અ-વિકારી સાત્વિક નિષ્કામ અને નિશ્ચયાત્મક વૃત્તિથી ઈશ્વર સ્વરૂપના સાક્ષાત્કાર સુધી પહોંચવું એજ યોગ્ય છે જો તે પ્રમાણે નિર્બોધ થઈ પ્રાણી ત્યાં સુધી અડગપણે વધ્યા જાય છે તો તેવાને તે મહામાયા શક્તિ કોઈ પણ પ્રકારે હાની કરતી નથી. જેમકે કોઈ રાજાએ તેના પતિવ્રતા સ્ત્રિને એવી સત્તા ભરેલી આજ્ઞા કરી હોય કે હું રાણીવાસમાં છું, અને મને મળવાને કોઈ પણ આવે તો તેને આવ્યાનું કારણ પુછવું જો તેને કંઈ વસ્તુની કંઈ ઈચ્છાહોય તો તે વખતેજ તેને આપી વિદાય કરવો અને મનેજ નિશ્ચે મળવું મળવા ઈચ્છતો હોયતો તેને બેલાશક કોઈ પણ ઠેકાણે અટકાવ્યા વગર આવવા દેવો. આવા પ્રકારનો હુકમ હોવાથી નાના પ્રકારની ઈચ્છા તૃપ્ત કરવાને ઈરાદે ઘણાં મનુષ્યો આવવાને ચ્હાતા હોય તે તે મનુષ્યો આવે, તેને જે જોઈતુ હોય તે તે આપી રાણી વિદાય કરે અને પોતાની સત્તામાંના આ-પેલા રત્નોના પદાર્થોથી કોઈને સંતોષ ન થાય તો રાજા પ્રતિ તેને આવતાં રાણી તે રાજાની આજ્ઞાનુસાર અટકાવ ન કરે તેમાં રાણીનો કે રાજાનો વાંક છે એમ કિંવા બુદ્ધિમાન પુરૂષ કહી શકશે ? કોઈ પણ નહિં. હજાર માગે તેને હજાર આપે લાખ માગે તેને લાખ આપે અને જે જે માગે તેને તે તે આપી રાજાના હુકમથી તે બાઈ જેમ સંતોષ પમાડે અને તેમાં જેમ તે રાણી કેવળ નિર્દોષ છે તેવીજ રીતે સર્વ લોકાધિપતિ સચરાચર પરમેશ્વર પોતાની માયાદ્વારા [illegible] પોતાના પ્રતિ આવનારને સંતોષ પમાડે અને એમ પોતાની [illegible] પદાર્થો તે પ્રાણીને આપતાં છતાં [illegible] પોતાના અધિકાના ઈશ્વરની સન્મુ-[illegible] નથી માત્ર ઈશ્વર [illegible] પ્રમાણ અને પ્રાણીના [illegible]

માત્ર નિયમ સુજ્ઞ વાચકવૃંદ ઉપરના વચનો શ્રીમન પરમાત્મા નૃસિંહાચાર્યજી પ્રણીત સિદ્ધાંત સિંધુ નામના ગ્રંથનાના છે જે તાદશ પ્રમાણભૂત [illegible] અને સરળ ભાષામાં સમજાવેલા હોવાથી આ વીષયના અધિક સ્પષ્ટિકરણ અર્થે અત્રે ઉપર મુકવામાં આવ્યા છે જે નિરંતર નવ માન્ય અને સ્તુત્ય છે

મુનિવર્યસતમા કહે છે "હે પ્રહર્ષ તે દીગંબર સ્વામિએ ભાનુદેવને કહ્યું કે "હે તાત્ આ પ્રમાણે તત્વવિદ યોગી પુરૂષો મહામાયા શક્તિનું સ્વરૂપ વિરોધી માનતા નથી, એમ તેઓ સ્પષ્ટ રીતે પ્રતિપાદન કરે છે. માટે મહામાયા શક્તિના અને મહેશ ભગવાનના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણ્યા વગર જે પ્રાણીઓ મહદ કાર્યો કરવાનો આરંભ કરે છે તેઓ અર્ધદગ્ધ અને અપૂર્ણ રહે તેમાં નવાઈ નથી. પછી તેઓ મહામાયા શક્તિનો તેમ થવામાં દોષ કાઢે એ તેમની મોટી ભુલ છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ? હે તાત્, મહામાયા શક્તિનું અને મહેશ ભગવાનનુ તાદૃશ જગતમાં વર્ત્તાતું, અને વેદશાસ્ત્રે પ્રતિપાદન કરેલું, શુદ્ધ અને સરળ સ્વરૂપ, પૂર્વોક્ત તને એકાદ મહદ ગ્રંથમાંથી લઇ શ્રવણ કરાવ્યું જેથી તે શીવશક્તીના સ્વરૂપથી યથાર્થ માહીતગાર તું થયો હઇશ, પણ હજી તે મહામાયા શક્તિને જીતવાના ઉપાયરૂપ સાધનને સિદ્ધ કરવાની સ્થિતિને જ્યાં સુધી તું પ્રાપ્ત થયો નથી, ત્યાં સુધી હે પવિત્ર વિપ્ર ગૃહસ્થ, તે મહામાયા તરવી દુસ્તર છે. દૈવિ હ્યેષા ગુણમયી મમ માયા દુરત્યયા એ વાક્યાનુસાર શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા પણ ધનંજયને ગીતામાં પ્રબોધે છે કે "મારી માયા તરવી અતિ કઠણ છે." આ સર્વ શ્રવણ કરી ભાનુદેવ બે હાથ જોડી નમ્રતાથી કહેવા લાગ્યો "હે ભગવન્ તે મહામાયા શક્તિને જીતવાના ઉપાયરૂપ સાધન સિદ્ધ કરાવી શીશુને કૃતકૃત્ય કરવા આપ શ્રી સમર્થ છો ? એટલે પછી તેની અંદર દાસને કંઇ કરવાપણું રહેતુંજ નથી. દાસને તો આપશ્રીની સેવાજ સાચવવાની છે બાકી દાસ તરફની સર્વ કાળજી આપશ્રીને શીરે છે. જેમ નોકરને તેના શેઠની નોકરીમાંજ પરિશ્રમ કરવાનો છે તે સીવાય પોતાને જોઇતા અન્ન વસ્ત્ર પ્રાપ્ત કરવા અર્થે શ્રમ કરવાનો નથી. તેમજ અન્ય સર્વ વ્યહવાર સિદ્ધ કરવાની કાળજી પણ તેને કરવાની હોતી નથી તેવીજ રીતે હે ગુરો આપની સેવા સિવાય અન્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાઅર્થે મારે પરિશ્રમ કરવાનો

નથી આપની સેવાથીજ મારોમોક્ષ છે એમ માનું છું. જેમ રાખશો તેમજ મારે રહેવું છે અને જે પ્રમાણે કહેશો તે પ્રમાણેજ સર્વ કાર્ય વ્યવહાર કરવો છે. માટે હે ભગવાન્ માયા ઉપર જય મેળવવાનો ઉપાય દર્શાવનાર, અને આ શીશુનું સર્વદા ને માટે કલ્યાણ કરનાર, આપ તેના સદગુરૂ તેને શીરે ગાજો છો તો પછી યાચવાપણું કશુંજ નથી. આપ સમર્થ સર્વજ્ઞ છો તો મારા કલ્યાણરૂપ સાધનોને સિદ્ધ કરાવી પરીણામે પરમપદે સ્થાપશો એમાં કશુંજ આશ્ચર્ય નથી. આપ ઇષ્ટ શ્રી મેરાજી રહ્યા છો, જેથી નિર્ભય છું. આપ મારે માથે

આ પ્રમાણેના આર્દ્ર વચનો ભાનુદેવના શ્રવણ કરી, પરમ પ્રાજ્ઞ અને કૃપાના સાગર એવા તેના સદગુરૂ દીગંબરસ્વામિ બોલ્યા "હે મુમુક્ષુ દંપતિ માયાને જીતવાના ઉપાયરૂપ સાધનો રાજકુંવરિ પદ્મનીના લગ્ન પછી સિદ્ધ કરવા તમે સમર્થ થયો; અને એ ક્ષાત્રિય કન્યારૂપ લોહાની લગડી તમે સ્પર્શકાન્તમણિરૂપમહામણિ હોવાથી, તમારા સ્પર્શથી તે લગડી, તમારે પાસે પડી, વિપ્રના ધર્મ કર્મ આચરવા રૂપ શુદ્ધ સોટચના કુંદન સમાન બની જશે; અને તેને માળારૂપ બનાવી કંઠે શોભાવશો; માટે ધૈર્યને સેવો અને પ્રાપ્ત કર્તવ્યને કરો ! આટલું કહી મુનિ દીગંબરસ્વામી પોતાના શૈયાસને સીધાવ્યા અને દંપતિ તથા મેહેમાન પણ પોતપોતાને સ્થાને વિસર્જન થયા.

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે, હે રાજન્ હવે આપણો પણ નિદ્રાનો સમય થયો છે એટલે ચાલો કથા પ્રસંગ બંધ કરી નિદ્રા લઇએ એમ કરી બન્ને વીખુટા પડયા.

વર્ચસતમા તપસ્વી પોતાના શિષ્ય પ્રહર્ષને કહે છે, " હે વત્સ, મહામાયા શક્તિ અને મહેશ ભગવાનના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જે તને કયા પ્રસંગમા સમજાવી શ્રવણ કરાવ્યું તેથી તને સમજાયું તો હશે કે મહામાયા શક્તી પ્રાણીને વિઘ્ન પોહોચાડી તેનુ

અહિત કરતી નથી. પણ પશ્ચાત પોતાની સત્તામાંથી પ્રાણીને બહાર કાઢી તેનું પરમ હિત કરવાની ખાતર તેને નાના પ્રકારના દુઃખ કર ભોગો ભોગવાવી તેના મળનો નાશ કરી, પરીણામે સત્વાંશની વૃદ્ધિપૂર્વક, પરમપદે સ્થાપવાઅર્થે શ્રીસાક્ષાત્ ઇશ્વરી પ્રાધાન્ય સત્તામાં લેઈ જઇ મુકે છે. માટે તે મહામાયા શક્તિ આત્મદર્શિઓને અત્યંત અનુકુળ છે. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય આ કાળમાં પ્રાણીઓનો મોટો સમુદાય પોતાનો અજ્ઞાનરૂપિ કુગ્રંથીનો નાશ કરી શકતો નથી તેથી તે મહામાયા શક્તિને તે વિઘ્નકર્તા ગણે છે. હે વત્સ સત્યાસત્યનો યથાસ્થિત વિચાર કરવાની શક્તિ માયાલુબ્ધ જે પ્રાણી નથી તેનામાં રહેલી છે. સ્વસ્વરૂપનો નિર્ણય અને માયા ઉપર જય કરનારજ સર્વત્ર બ્રહ્મ સત્ય અને જગત મિથ્યા છે' એ અનુભવથી સિદ્ધ કરવા સમર્થ થાય છે. હે સહૃદ, જે પ્રાણી માયામાં લુબ્ધ છે. પુત્ર પૌત્ર વશ, ધન, ધામ, ધરા, ઇત્યાદિ વીશે કેવળ જે આસક્ત છે. તેમજ માયામા રહેલી પોતાની આસકની દુર કરવાના ઉપાયને સાધવા જે વતકીંચિત પણ યત્ન સેવતો નથી, જે પરમતત્વને બીલકુલ જીજ્ઞાસુ નથી, તે અનધિકારિને માયા, અજ્ઞાન આવરણ વડે પોતાની અવિદ્યા માયાના ફલનો નિરંતર ભોક્તા બનાવી રાખે છે અને આ સંસાર ચક્રની ધરી ઉપર તે અજ્ઞાનગ્રસ્ત જીવને જેમ પાણીનો રેંટ ફરે છે તેમ ફેરવ્યા કરે છે. હે તાત, છાજીના કીટને જેમ છાણમાં રહેવું ગમે છે તેવી રીતે માયા લુબ્ધ પ્રાણીને આ સંસાર ચક્રમાં અટવાવું પસંદ પડે છે માત્ર અનેક જન્મે સત્સંગથીજ તે પ્રાણી સદ્‌ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. આ વિષય ઉપર તને હવે એક દ્રષ્ટાંત કહી સંભળાવીશ. પરંતુ તે પહેલાં, સ્પષ્ટ સમજાશે કે માયા લુબ્ધ પ્રાણી પોતાના સુકૃતનો નાશ કરે છે, એટલુંજ નહિં પણ અનેક પ્રકારના દુઃખ સાધનો તેને પ્રાપ્ત થવા છતાં તેનો પરિત્યાગ કરી વારંવાર આ અસાર સંસાર ચક્રમાં અટવાવાનું પસંદ કરે છે. અર્થાત માયાલુબ્ધ જીવ સુકૃત ભોગવાનો નાશ કરે છે એ ઉપરાંત

અજ્ઞાનથી પોતાના આત્માનો પણ વિનાશ કરે છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ. માટે મહામાયા અને મહેશના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણી, યથાર્થ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિદ્વારા માયા ઉપર વિજય મેળવી, અવિચળ સુખનો ભોક્તા થવા નિરંતર સદ્પુરૂષાર્થને કર ! હે વત્સ, હવે તમારા સર્વેનો નિદ્રા સમય થઇ ગયો છે માટે જાઓ શાંત ચિત્તે નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થાઓ" ! આટલું કહી મુનિવર્યસૂતમા ઉઠી પોતાના વ્યાઘ્રાંબરથી આચ્છાદિત કરેલા યોગાસન ઉપર જઇ બિરાજ્યા, અને પ્રહર્ષ સર્વ વિદ્યાર્થિઓ સહીત પોતાના આસને ગયો. સર્વ વિદ્યાર્થિઓ સુઇ ગયા એટલે પોતે પણ આશ્રમના દ્વાર બંધ કરી નિદ્રાવશ થયો.

प्रकरण ५ मुं.

दैवी ह्येषा गुणमयी ममामाया दुरत्यया
मामेव ये मपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते

(श्री भ. भ. गी. अ ७.)

આ ત્રણ પ્રપંચરૂપ ત્રિગુણાત્મક જે દૈવિ માયા છે તે અતિ દુઃખે કરીને પણ તરાય નહિ તેવી દુસ્તર છે. પણ હે અર્જુન, જે મને પ્રાપ્ત કરે છે તે પ્રાણી તે માયાને તરિ પાર ઉતરવા સમર્થ થાય છે.

—તરંગ ૧ લો—

આ સર્વે શ્રીહરિની માયા છે.

બીજે દીવસે વખત થયો એટલે સર્વ વિદ્યાર્થિઓ [illegible] પ્રતિ વૃત્તિ રાખી પશ્ચાત પ્રહર્ષને સંબોધીને, મુનિવર્યસૂનમા તે પવિત્ર કથા પ્રસંગને નીચે પ્રમાણે શરૂ કરતા હતા.

વર્યસૂનમા કહે છે " હે પ્રહર્ષ, બીજે દીવસે તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે 'મપમાયા' પ્રભુ કહે છે કે મારી માયા છે અર્થાત્ આ સર્વ શ્રીહરિની માયા છે એ વીષય ઉપર પેલા અનુદેવને વૃત્તાન્ત રાજા શુભકેતુને જે આગળ શ્રવણ કરાવ્યો તે તને આજે કહું તે તું એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર ?

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન, બીજે દીવસેથી દીવસભર સ્વામિએ કથા પ્રસંગ કેહેવાનું થોડા દીવસને માટે મુલતવી રાખ્યુ અને ઉજ્જ્વનકુમારી પદ્મની સાથે અનુદેવના લગ્ન કરવાની તૈયારીઓ કરવાની આરૂણીઓને આજ્ઞા કરી. ઉજ્જ્વનના રાજા સુમનસિંહ તરફથી અનુદેવની સર્વ માગણીઓ અને કબુલતોનો સ્વીકાર થઇ ગયો હતો. એથી માત્ર પ્રહરું પૂરું કરી અનુદેવને ઉજ્જ્વન લઈ ધામધૂમ

રહ્યું હતું. બાહુદેવને ગુરૂઆજ્ઞાનું પાલન કરવામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી અને તેથી દીગંબર સ્વામિના કેહેવા પ્રમાણે જાનૈયાની જાનની અને લગ્ન વિધિની સર્વ સામગ્રી પોતાની યથા શક્તિ કરવામાં પ્રવૃત રેહેવા લાગ્યો. તેમ ચારૂશીલા પણ ગુરૂઆજ્ઞા પ્રમાણે અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક સર્વ લગ્ન સાહિત્યોને તૈયાર કરવા લાગી, અને અંતરમાં એવા સદ્‌વીચારને સેવવા લાગી કે " ચાલો મારે તો પ્રજા કશી થઇ નથી પણ કદાચ મારી સહચરી પત્નીને થશે તોએ મારા પતિનું નામ તો રેહેશે ! ગુરૂ મહારાજ દિગંબર સ્વામિની સંપુર્ણ આજ્ઞાપૂર્વક આ કાર્ય કરવામાં આવે છે તો પરિણામે તેથી લેશ પણ હાની પોહોચવાનો સંભવ નથી. પણ દૈવયોગે શોકય થઇ ઘરમાં આવે છે ને કદાચ માયાલુબ્ધ બની જઇ શોકયની ગરજ સારે તો તો અતિ અનર્થ ઉત્પન્ન થાય અને સર્વની અધો-ગતિ થાય ! ના ના, પણ તેણે મારી પાસે સંપુર્ણ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે, ભણી ગણી વાસ્તવિક જ્ઞાનને પામી છે તો પછી તેમ તો મારી સાથે નજ કરે, એ મારી પુર્ણ ખાત્રી છે. પછી તેમ કરશે તો, એ જાણે, એના કર્મ ધર્મ જાણે અને ત્રીજો સાક્ષી ગુરૂ પરમાત્મા જાણે એમાં મારે શું ! અને પતિ દૈવયોગે તેનામાં લુબ્ધ થશે અને પોતાનો સ્વધર્મ ભૂલી જઈ પોતાના સુકૃતોનો નાશ કરી, અધમ દશાને ભોગવશે તોપણ પરિ-ણામે દિગંબર સ્વામિના સત્સંગનું શુભ ફલ મલ્યા વગર રહેનાર નથી એની પણ મારી પુર્ણ ખાત્રી છે " આ પ્રમાણે સ્ત્રીસ્વભાવપરત્વે સંશયવિપર્યય વિચારો કરવા છતા, ગુરૂ વચન અને ગુરૂકૃતિને ઇશ્વરના વચન અને ઇશ્વરની કૃતિ જે રૂપેણે માને છે [illegible] જેને [illegible] સંપુર્ણ શ્રદ્ધા રહેલા છે તેવી ચારૂશીલા, સર્વ [illegible] કરી. [illegible] લગ્નને. દીવસ નક્કી કરી કહેવરાવ્યો. [illegible] તે દાવને સ[illegible] ૧૯૭ અને કંઇ બીજાઓની જાન [illegible] દેવને પરણ્‌વવ [illegible] તેમ ઉત્થાન [illegible] ગુરૂ દિ[illegible] [illegible] ઉત્પન્ન [illegible] અને

યથાવિધિ ભાનુદેવને તે રાજકુંવરિ પદ્મની સાથે પરણાવી, મોટા ઠાઠ માઠ અને લાખોરૂપીયાના દાયચા સાથે, એક પખવાડીયામાં સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી, પાછા ભાનુદેવ વીગેરે સર્વ જનને લેઇ તે વીમળપુરીએ ઘેર આવ્યા. કન્યાની સાથે ભાનુદેવને વળી બત્રીસમાં પચીસ ગામો પણ જાગીર તરીકે પ્રાપ્ત થયાં; અને ઘેર આવી ભાનુદેવ આનંદથી પદ્મની જોડે સંસાર ચલાવવા લાગ્યો. એમ કરતાં એકાદ માસ થયોએટલે ભાનુદેવ પદ્મનીના માયા પાશમાં ધીરે ધીરે સપડાવા લાગ્યો. ગુરૂ દીગંબર સ્વામિતો પદ્મનીના આગમન પછી માત્ર એકજ અઠવાડીઆમાં, તેઓનો રૂડે પ્રકારે ગૃહસ્થાશ્રમ ચાલતો જોઇ, અને ભાનુદેવ માયા લુબ્ધ થયો છે એમ જાણી, પોતાને આશ્રમે રવાને થઈ ગયા હતા. જેથી આ વખતે, તે ભાનુદેવની સંનિધમાં ન હતા; ભાનુદેવ એકલો પડ્યો અને મનસ્વીપણે સર્વ કર્મોને કરવા લાગ્યો. તેના મન ઉપરની ગુરૂરૂપી લગામ અત્યારે દુર થઈ હતી, જેથી પદ્મની જોડે રંગ વિલાસમાંજ દીવસનો અને રાત્રીનો ઘણો ખરો સમય વ્યતિત કરવા લાગ્યો. હે વત્સ, પછીતો આખો દીવસ અને રાત પદ્મનીનુજ મુખ જોઇ બેસી રહેવા લાગ્યો, અને ચારૂશીલાને એક દાસિ સમાન ગણવા લાગ્યો; હે તાત્, માયાએ તેના ઉપર એટલી બધી જાણી જોઇને, તેની કસોટી કરવાની ખાતર, અસર કરી દીધી, કે પદ્મની જેટલું પાણી પાય તેટલું તે પીવા લાગ્યો. પરમ તત્વવિદ અને સર્વજ્ઞ એવા તેના સદ્ગુરૂ દીગંબર સ્વામિએ, જાણીજોઇને તેની કસોટી કરવાની ખાતર, તથા તેને અનુભવે કરીને મહામાયાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાઅર્થે, પોતાના યોગબલથી આ માયા પ્રેરી હતી; જેથી ભાનુદેવની સ્થિતિ કેવળ માયાગ્રસિત બની ગઈ; અને માયા ઉપર ઉલટો જય મેળવવા જતાં 'બકરૂં' કાઢતાં ઉંટ પેઠું" એ કહેવત પ્રમાણે માયાએ તેનાપર જય મેળવ્યો, એવીદશા થઈ. ચારૂશીલા બિચારિ અત્યંત સાધવિ અને પવિત્ર સતિ સ્ત્રી હતી. જેથી તે કોઇ કોઇ વાર નણુટકે ભાનુદેવને એટલા બધા માયા

તૈયારીમાં હતો; ચારૂશીલા પણ આ વખતે અતિ દુઃખી જીંદગી ગાળતી હતી. જો કે તેની યુવાવસ્થા હતી તોપણ વૃદ્ધની પેઠે મરણના આદરપૂર્વક પોતાના સદગુરૂનું, અને શ્રીહરિનું નિરંતર સ્મરણ કર્યા કરતી હતી; અને યથાશક્તિ પોતાના સ્વધર્મનું પાલન કરી પતિ સેવા કરી પ્રસન્ન રહેતી હતી. તે સતિ સ્રીના અંતરમાં, આટલું પોતાને દુઃખ છતાં દૃઢ શ્રદ્ધા હતી કે 'ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ અધમોદ્ધારણ અને કૃપાના સાગર છે તો જ્યારે ત્યારે પતિને ડુબતાં ડુબતાં પણ નિશ્ચે આવીને તારશે' ભાનુદેવતો પદ્મનીના પ્યારમાં તલ્લીન બની ગયો હતો જેથી આ વાતનું તેને ભાનજ ન હતું; તેમજ તેણે સદગુરૂ અને તેમનો દર્શાવેલો ક્રમ તથા પોતાનું નિત્યકર્મ વીગેરે સર્વ મહીવા રૂપ વાસ્તવિક પ્રવૃત્તિને પણ અત્યારે કોરાણે મુકી હતી. માયાવિ પદાર્થોમાં આ વખતે છેકજ આસકત થઈ ગયો હતો, જેથી સદગુરૂ દિગંબર સ્વામિનું તેને જરા પણ ભાન રહ્યું ન હતું. તેઓ એક ક્ષણ વાર પણ દીવસ કે રાત્રિએ યાદ આવતા ન હતા. આવી છેક અધમ દશાને પ્રાપ્ત થઇ. ભાનુદેવ અસત્ય પ્રવૃતિમાં પડી ગયો હતો એક દીવસના સમાયોગે દીગંબર સ્વામિએ પોતાના યોગબળથી આ સર્વ હકીગત જાણી પશ્ચાત વિચાર કર્યો કે 'હવે તે જરૂર પોતાના સર્વ સુકૃતોને નાશ કરી બેસશે અને સ્વધર્મ ભુલી જઇ અધર્મમાં પ્રવૃતિ કરશે. માટે ચાલ તેની પાસે જઇ તેને માયાનું સ્વરૂપ પુરેપુરૂં બતાવી પશ્ચાત તેને અસત્યના [illegible] માનને [illegible] ગુરુધર્મ બતાવું. તેમજ તેની પવિત્ર આ ચારૂશીલાની દશાને પણ સુધારૂં એમ સહજ [illegible] પણ [illegible]' આવો વિચાર કરી [illegible] સજ્જન [illegible] દિગંબર સ્વામિ, ભાનુદેવના [illegible] એક [illegible] [illegible] ભાનુદેવના [illegible] એક [illegible] પધાર્યા. જેવા પધાર્યા તેવા સતિ ચારૂશીલાએ તેમને અતિ પુજ્ય બુદ્ધિથી સંપુર્ણ સન્માન [illegible] આસન ઉપર બેસાડ્યા અને વિનય અને મર્યાદા સહિત

સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કરી, પાસે બેસી કહેવા લાગી, "હે ભગવન્ આપ અમારા ઉપર અનુગ્રહ કરી પધાર્યા તે અત્યંત ઠીક કર્યું, નહિં તો આપશ્રી કહેતા હતા તેજ પ્રમાણે માયાએ તમારા શિષ્ય ઉપર આ રાજકુંવરિ પરણ્યા પછી અત્યંત અવિહિત અને કારમી અસર કરી દીધી છે. કોણ જાણે આપનું પ્રાપ્ત કરાવેલું સર્વ તેમનું જ્ઞાન આ સમયે ક્યાં જતું રહ્યું તેની મને સુઝ પડતી નથી. હે ભવોભવના પિતા, હું આ માયાવ સંસારમાં મુંઝાઉ છું; મારા મનથી તો હવે આ અસાર સંસારથી જલ્દી છુટાય તેમ ચ્હાઉં છું, પછી કર્તા હર્તા તો આપશ્રી ઇષ્ટ છો. ગુરુઓને આપશ્રી જ્યાં સુધી અમારી સંનિધ હતા, ત્યાં સુધી તેઓ પ્રાતઃકાળમાં બ્રાહ્મ મૂહુર્તે સુતાઉઠી શૌચસ્નાન ધ્યાન ઇત્યાદિ પોતાનું સર્વ નિત્યકર્મ કરવા, અને હવેતો તે પદ્મનીના શયનગૃહેથી આવતાં સહવારે નવ વગાડે છે. ત્યાર પછી શૌચ અને સ્નાન કરે છે બાકી સંધ્યા જાપ ઇત્યાદિ નિત્યકર્મમાં માત્ર પદ્મની અને ધ્યાન પણ પદ્મનીનુંજ સતત સર્વ ક્રિયામાં કરે છે. જેથી હરિગુરૂ સંતના ધ્યાનથી વિમુખ બની, સર્વ અસદ્ પ્રવૃતિ તેઓ કરે છે. જેમાં હવે કશુંજ કહેવા પણું નથી. હે ભગવન્, આપ અમારા ઇષ્ટ શ્રી સદ્ગુરૂ છો અને તેથી આ જગતમાં આપનેજ અમે ઇશ્વર માની વહન કરીએ છીએ આપનીજ સેવાને સ્વીકારીએ છીએ માટે હે ગુરો. અમને બેવને માયા પાશથી છોડાવી, ચતુર્વિધ આશ્રમે અને પુરૂષાર્થને સિદ્ધ કરાવી, આપ શ્રી ઇષ્ટના સાક્ષાત્કાર દ્વારા પરમપદને [illegible] આશીષની અંતિમ વિજ્ઞપ્તિ છે

ઉપર [illegible] રાજકુંવરીની નમ્ર પ્રાર્થના શ્રવણ કરી અતિપ્રસન્ન [illegible] તેના ગુરૂ દીનબંધુ સ્વામિ તેને આશ્વાસન [illegible] હે સાધ્વિ તેં યથાર્થ [illegible] સ્વસ્વરૂપને. અત્યાર સુધી માયા ઉપર રાખ્યો છે [illegible] થઇ નથી, તેથી [illegible] વાસુદેવના પહેલા [illegible] છે [illegible] હે [illegible] કરીને બા [illegible] વાસુદેવ [illegible] સિદ્ધથી માયા [illegible] થયો

છે એટલે તેજ યોગબલથી પાછો માયાપાશમાંથી છુટી જશે માટે તું ચિંતા કરીશ નહિં. હે સુકુલવતિ, આજથીજ ભાનુદેવનું હૈયું ઠેકાણે શ્રીઇષ્ટ ઈચ્છાતો આવી જશે તું દુઃખી થઈશ નહિં. તેમજ પદ્મની પણ સર્વ સાર વસ્તુને ગ્રહણ કરનારી થશે તેપણ લક્ષમાં રાખજે. હે પુત્રી તારા ઉપર જેટલી સત્તા તેણે જમાવી છે તે કરતાં બમણી સત્તા તારી તેના ઉપર થશે. અરે એટલુંજ નહિં પણ તે જાતે અંતરથી પ્રેમ પૂર્વક તને ગુરૂમાની, તારી સેવા કરવાની અભ્યાસિ થશે; અને તેમ થતાં તે પણ સત્યસ્વરૂપના જ્ઞાનદ્વારા પરમ પદની અધિકારી થશે. માટે હે પવિત્ર સતિ, તું વૃથા ચિંતાને સેવીશ નહીં. હવે વૃથા અંતરમાં પતિ તરફથી દગ્ધ વા તપ્ત રહીશ નહિં. જે થાય છે તે સર્વ તમારા બન્નેના કલ્યાણનો હેતુ છે એમ પુર્ણ શ્રદ્ધા રાખી ઇષ્ટસ્મરણ પુર્વક તારી પ્રસન્નતાને જાળવી રાખવા યત્ન કરજે ? આવાં હીંમત ભરેલાં અને અતિ કલ્યાણ કારી વિવેકી, અને સત્ય વચનો ગુરૂ દીગંબરના સાંભળી, ચારૂશીલા પુનઃપુન ચરણમાં સાષ્ટાંગ કરવા લાગી, અને કહેવા લાગીકે ભગવન, તથાસ્તુ, આપ શ્રી અત્રે સ્થિતિ કરો અને અમો જે આપના દીન શીશુએ, તેને ભવસાગરથી ડુબતાં તારવા કૃપા કરો" આટલું કહી તે વાકયો પુરાં કરે છે, એટલામાં ભાનુદેવ, પદ્મનીના શયનગૃહમાંથી નીકળી આંખો ચોળતો ચોળતો નીચે આવ્યો અને જરા બરાબર સચેત થયો કે તરતજ તેની દૃષ્ટિ ત્યાં બેઠેલા પોતાના સદ્‌ગુરૂ દીગંબર સ્વામી ઉપર પડી. હેતાત, બ્રહ્મ તેજ આગળ માયાનું તેજ સ્વભાવિક રીતે ઝાંખુ પડે છે. બ્રહ્મ તેજના દીવ્ય અને અદ્દભુત પ્રકાશ આગળ માયાનો પ્રકાશ જેમ સૂર્યના પ્રકાશ આગળ દીવાનો પ્રકાશ ગૌણ જણાય છે તેવી રીતે ગૌણ થઇ જાય છે; જેથી રાજકુમારિ પદ્મનીના લગ્ન પછી અતિ વૈભવ અને ઐશ્વર્યયુક્ત માયાવડે કરીને જો કે ભાનુદેવ ગર્વિષ્ટ થયો હતો, છતાં આ પરમયોગી તેમજ તત્વવિદઅને સાક્ષાત્કાર કરેલો છે જેણે એવા સર્વજ્ઞ મહાત્મા

ગુરૂ દીગંબર સ્વામિના, બ્રહ્મરંધ્ર ઉપર પડતા અદભુત ચૈ-
તન્યના વર્ચસ્ આગળ તે બીલકુલ તેમને જોતાં ગર્વહીન બ
ગયો, અને એકદમ ગ્લાની યુક્ત, દીન ચેહેરે સવિનય સાષ્ટાં
કરી પશ્ચાત્ હાથ જોડી, નમ્રતાથી પુછવા લાગ્યો કે "હે ભગ
વન્, આજ ત્રણ વર્ષે આપે એકાએક પધારિ આ શીશુને
આશ્રમ પાવન કર્યો તેનું શું કારણ ?" દીગંબર સ્વામિ કહે
છે "હે વત્સ ! તેનું કારણ એટલુંજ કે તું અસાવધાનતા
સેવવા લાગ્યો; જેથી તને પાછો ઠેકાણે લાવવાની ખાતર મારે
આવવું પડયું છે. હે ભાનુદેવ, તને એમ વિચાર ન આવ્યો કે
આ સર્વ શ્રીહરિની માયા છે, તોપછી તે માયાને મારી માની
આવો તેમાં વૃથા ફસું છું તે મારૂં હિતકર્ત્તા કે છે અ-
હિતકર્ત્તા છે. હે શિષ્ય, માયાનો પાશ કેવો કારમો છે, તેનું
હવે તને સ્પષ્ટ ભાન થયું હશે ને હજી થશે. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય,
તને માયાનું સ્વરૂપ અને માયાને બચવાના ઉપાયો બતાવી, તે
માયાના પાશમાંથી છોડવવાઅર્થેજ ખાસ મારૂં આગમન થયું છે
અને એ પુનઃ હું તને જણાવું છું માટે તે તું નિશ્ચે કરીને જાણજે ?
હે વત્સ, જો હું આ વખતે આવી તારા કલ્યાણનો માર્ગ
ન બતાવું, તો મારા ગુરૂધર્મને અનિદોષ લાગે અને તું કુમા-
ગગામી બની જાય માટે હવે જો તું મારી ઇચ્છા પ્રમાણે
વર્તન નહિં કરે તો [illegible] વ્યધર્મને કલંક લાગશે, અને
પરિણામે [illegible] અધમ થઈ [illegible] પીત બની
[illegible] તને કહું છું.
[illegible] એમ તું તારા
[illegible] થઈ ગયું
[illegible] કરીશ [illegible] પીમા
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

સિદ્ધ કર્યા વગર અન્ય આશ્રમોનો પણ અધિકારી થનાર નથી, એમ અનધિકારી થતાં ચતુર્થાશ્રમની પણ સિદ્ધિ નહીં થાય અને જ્યાં સુધી તે સર્વ આશ્રમો સિદ્ધ નહિં કરે, ત્યાં સુધી તને કદી કાળે પણ પરીણામે મોક્ષ મળનાર નથી, એ તું નિઃસંશય જાણજે ?" આ પ્રમાણેના વચન શ્રવણ કરતાંની સાથે, જેમ કોઈ થપડ મારવાથી વીંછી ઉતરી જાય, તેમ ભાનુદેવ એકદમ થોડી-વાર હૃદયશૂન્ય થઇ જઈ, પશ્ચાત્ તે તત્કાળ સહૃદય બની ગયો.. સ્વામીના વાક્યપ્રહારરૂપી થપડથી તેને ચડેલો માયારૂપી વીંછી ઉતરી ગયો. જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં તિમિર તત્કાળ નાશ પામે છે, તેવી રીતે ભાનુદેવના હૃદયમા માયાનો છવાએલો અંધકાર, ગુરૂમહારાજના જાજ્વલ્યમાન વચનોરૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી સત્વર નાશ પામ્યો. જેથી ચરણમાં ભાનુદેવ ઢળી પડ્યો અને દીગંબર સ્વામિના પગ ચાંપવા લાગ્યો, પછી પુર્ણ પશ્ચાતાપથી કહેવા લાગ્યો કે "હે ગુરો, હું અધમ માયા પાશમાં ફસાવાથી આપને તદન ભુલી ગયો. હે પ્રભો, આપ કહેતા હતા તેજ પ્રમાણે થયું. હે ભગવન્, હવે તો માયાથી બચવાના ઉપાય રૂપ સાધનને બતાવી એથી બચાવો ? પાહીમામ્ પાહીમામ્ દીનઋીગુનું રક્ષણ કરો ? ભવસાગરથી કૃપનો તેને તારો ? હે ગુરો, માયાએ મને ખરેખરો નચાવ્યો છે, ફસાવ્યો છે, [illegible] છે હવે મારી સ્મૃતિ પુર્ણ થઇ છે એ બધી [illegible] [illegible] થયું છે, હવે આ માયાનો નાશ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી માટે હે ગુરૂદેવ, તે [illegible] [illegible] [illegible] હવે મને સમજાયું કે દરેક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી માયાને [illegible] નહીં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નર્કના [illegible], તેની એ માયાથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે [illegible] [illegible] પણ [illegible] નથી માટે [illegible] [illegible] અને [illegible] પુરૂષને, માયાએ ત્રણ [illegible] સ્વરૂપના વિચારથી, [illegible] અને [illegible] ઇત્યાદિ માયાગુણથી

વિમુખ બનાવું, મેંદુ પ્રપંચ અજ્ઞાન આવણ ઈત્યાદિ દુર્ગુણરૂપ કરી દીધો, તે તમિસ્રાગ્ર મધ્યસ્થ કરેનાર સ્વધર્મચ્યુત રૂપ, સ્વધર્મ ભ્રષ્ટ અધમી બની જાય, એમાં કાંઈજ આશ્ચર્ય નથી. હે કૃપાળુ પિતા, આ ભવસિંધુમાં ડૂબતાં ડૂબતાં પણ તરવાની ખાતર આપ સમર્થ સદ્ગુરૂએ આ આપના અધમ દીકરીને ત્યાં પધારી અનુગ્રહ કરવા કૃપા કરી જે આપ- અનંત ઉપકાર ઉપર અનહદ ઉપકાર થયો છે હે ભગવન્, આપના અનંત ઉપકારનો બદલો આ બાળક કોઇ રીતે, વાળી શકવા સમર્થ નથી, આપથી ઈષ્ટ તેના જેના છો, ગાના છો, તેમજ તેના સર્વ દોષો અને કર્મોને હરનાર, શાન્તિ અને અભયના દાતા છો." આદિદેવના પૂર્વોક્ત વચનો શ્રવણ કરી સ્વામી કહેવા લાગ્યા "હે વત્સે, હું આ સર્વ માયા તારી પોતાની સમજે છે તે એક તારી મોટી ભૂલ છે. હે તાત, માયા તારી નથી પણ તે કોઈની છે, અરે તે ત્રણ કાળમા પણ કોઈની થઈ નથી, થવાની નથી તો શું તે તારી થશે? નહીં જ હે બેટા, તે માયા ઉપર જય મેળવવો એ અતિ દુર્ઘટ છે એ વાત તને સ્પષ્ટ થઇ હશે. હવે તે માયાના સ્વરૂપને ઓળખવા. તું સમર્થ થઇ શકીશ. હું માયાને મારી આ [illegible]

[illegible]

મારી સાથે તારે નીકળી પડવાનું છે તે તું અવશ્ય જાણજે ! પણ જો આ મારી વાતનો અમલ કરતાં તને એક માસથી જાદે મુદત વીતશે, તો પછી તે વાત અટકી જશે, અને તારા કલ્યાણ રૂપ માર્ગની પ્રાપ્તિમાં આગળ ઉપર મોટું વિઘ્ન નડશે. પછી તે વિઘ્ન ટાળવા માટે, કોઇ પણ ઉપાય તારે માટે રહેશે નહીં" આ સાંભળી ભાનુદેવ બે હાથ જોડી કેહેવા લાગ્યો, "હે ભગવન, મને દેશાટન કરવાનું ઘણું પ્રિય છે, માટે મને આવવા કોઈ પ્રકારે અડચણ નથી; આપ જે જે આજ્ઞા કરશો તે તે સર્વ પાલન કરવાનો મારો ધર્મ છે." આટલું કહી ભાનુદેવ શૌચ સ્નાન ઇત્યાદિથી નિવૃત થએલો નહીં હોવાથી, દીગંબર સ્વામી સંયમક્રિયા કરવા પૂજનગૃહમાં બિરાજ્યા, એટલે ગુરૂની પગચંપીનું કાર્ય મુકી દઈ, શૌચ સ્નાનાદિકઅર્થે ચાલ્યો ગયો; ચારૂશીલા તથા પદ્મની બન્ને ગૃહકાર્યમાં પડયાં. આજે શ્રી દીગંબર સ્વામી ભાનુદેવને આશ્રમે પધારેલા, તેની શુભ અસર ઘરમાં એવી થઇ ગઈ હતી, કે રંગવિલાસ વીગેરે માયાવિ મોજમજા બધી, કોણ જાણે કયાં વિલાઇ ગઇ, અને સર્વે પોતપોતાના કર્ત્તવ્યનો વીવેકપૂર્વક સુવિચાર કરી, તથા વ્યહવારને ઈશ્વરસ્મરણપૂર્વક કરવા લાગ્યાં. ભાનુદેવના ઘરનો રંગ એકદમ ફરી ગયો. ઘરમાં જ્યાં રજો તમો ગુણની પ્રધાન સત્તા અને સાત્વીકની ગૌણ સત્તા ચાલતી હતી, તે બદલાઈ જઇ સત્વગુણનો ઉદય થયો રજો તમો ગુણનો પ્રભાવ મટી ગયો અને સર્વેનામાં શાન્તિ પ્રસરી જ્ઞાનદ્રષ્ટિનું ભાન થવા લાગ્યું. ચારૂશીલા અને પદ્મની ગુરૂમહારાજ દીગંબર સ્વામિ પધારેલા હોવાથી ગુરૂને ભોજન કરાવવાની સામગ્રી તૈયાર કરવામાં ગુંથાઈ ગઈ હતી. ચારૂશીલા અને નવ વ્યંજન કરવા પ્રવૃત થઈ હતી, અને પદ્મની, તેમનું સર્વ સાહિત્ય આપતી હતી. પદ્મની સાત્વિક મનોવૃત્તી હોવાથી, સાહિત્ય આપતે આપતે સુંદર વિચાર કરવા લાગી કે 'આજથી ચારૂશીલાની સેવા કરવાને માટે અવસર આવ્યો. આવા ગુરૂ! હું પરણી હતી, હવે આજથી

ગુરૂ દીગંબર સ્વામીના પ્રભાવથી, થોડા કલાકમાંજ એવો ચમત્કાર થઇ ગયો, કે ઘરકાર્યભાર સર્વ સરળતાથી ચાલવા લાગ્યો. રાત્રિ પડી એટલે ભાનુદેવ તેની બન્ને સ્ત્રીઓ સહીત પ્રથમની પેઠે ગુરૂ મુખે કથાવાર્ત્તા શ્રવણ કરવા અર્થે, સપ્રેમ નિત્યનિયમ પ્રમાણે સાષ્ટાંગ કરી બેસવાના અભ્યાસ વાળો પાછો થયો. જેથી નિયમીત, સમયે આવી ગુરૂને કેહેવા લાગ્યો, " હે ભગવન્ સર્વ શ્રી હરિની માયા છે, એજે આપે કહ્યું તે યથાર્થ રીતે શીઘ્રને સમજાવવા કૃપા કરો ?

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન્, પશ્ચાત કૃપાના સાગર એવા ગુરૂ દીગંબર સ્વામિ, ભાનુદેવને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

દીગંબર સ્વામિ કહે છે " હે વત્સ, આ સર્વ માયા શ્રી હરિની છે એમાં જરા પણ સંશય નથી. માયા કોઇની નથી અને થશે પણ નહિં તેનું નિશ્ચેકરીને જાણ હે તાત્, તે માયા એટલી બધી ભયંકર છે, કે પ્રાણીને તત્કાળ મોહ ઉપજાવ્યા વિના રહેતી નથી. પછી જ્યાં મોહની ઉત્પતિ થઇ, એટલે પ્રાણી પોતાના સ્વસ્વરૂપનો વિચાર ભૂલી જાય છે. તે શ્રીહરિની સત્તા માયા,-શકિત એવી છે કે જેમાં વિધી તથા નિષેધ એ બે પ્રકાર રહેલા છે. અને તે માયા-સત્તા-શક્તિ પોતેજ પોતાના આત્માને અનેક રૂપે ફેલાવે છે. પ્રાણીને તે માયાનો અનુભવ, અવિદ્યા અનાદિ તથા આદી સ્વરૂપે થાય છે. હે વત્સ, આ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ જો ચિદાકાશના એક વિલાસરૂપ ન હોય તો મહાપ્રલય વખતે જેનો સમૂળગો નાશ થયો છે, એવા પદાર્થો પાછા શીરીતે ઉત્પન્ન થયા. આ પંચ તત્વ, પૃથ્વી પાણી આકાશ તેજ અને વાયુ, તેમજ અગ્નિ વાયુ અને પૃથ્વી એ સઘળાંની સત્તા, પાછી શીરીતે ઉદય પામી ? માટે આ જગતનું સ્વરૂપ, હે બેટા એ ચિદાકાશ બ્રહ્મની છાયા-માયા-ચિતિશક્તિના સ્વભાવિક વિલાસનું પરિણામ છે, તે વિના બીજું કંઈ પણ નથી. હે મુમુક્ષુ દંપતિ, વિદ્વાન પુરૂષોતો જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોયેલી, કીંવા અનુભવેલી વસ્તુને સારરૂપ સમજે છે. હે વત્સ, જેમ પવનની લહરિની

શોભા આપણને પ્રતિત થાય છે, તેવી રીતે શુદ્ધજ્ઞાનસ્વરૂપ બ્રહ્મસત્તા પણ પોતાની ચિતિશક્તિવડે સ્ફુર્ણને પામી, જગત સ્વરૂપે પ્રાણીને જણાય છે. માટે આ જગત તે એક તે સતાનોજ વિલાસ છે, કે જે સત્તા પરબ્રહ્મની છાયા રૂપ છે. એ છાયા -માયા, શક્તિ પ્રાણીને બે રૂપે પ્રતિત થાય છે. એક અવિદ્યા અને બીજી વિદ્યા. અવિદ્યા તે મલિનસત્વા છે અને વિદ્યા છે તે શુદ્ધસત્વા કહેવાય છે. શુદ્ધસત્વામાયા તો વિપિશ્ચૈતન્યથીજ આવૃત રહેલી છે. અને અવિદ્યા જે મલિનસત્વા છે, તે તો ચિદાકાશના વિલાસરૂપિ હોવાથી, બ્રહ્મસત્તા એટલે તે શુદ્ધ સત્તાની ચિતિશક્તિવડે, સ્ફુર્તિને પામી વિશ્વસ્વરૂપ બનેલી છે. એટલે તે વિશ્વપતિ સિવાય અન્ય કોઇનીજ નથી. હે પ્રિય શિષ્ય, વિપશ્ચિત જેવા મહાન રાજાઓ અનેક યત્ન કર્યા છતાં, પણ તે મલિનસત્વાઅવિદ્યાને નિર્ણય કરી શક્યા ન હતા, તો આ લોકના જીવો તે કોણમાત્ર ? ”

આ વચનો શ્રવણ કરી, ભાનુદેવ બે હાથ જોડી, દીનપણે શંકાયુક્ત થઇ કહેવા લાગ્યો “ હે ભગવન્, ત્યારે મારાજેવા અધમનું તો તે અવિદ્યા માયા ઉપર જય મેળવવાનું શું ગજું ? કારણ કે આપ કહોછો કે તે માયા સાક્ષાત્ શ્રીહરિ સીવાય અન્ય કોઇની નથી. તો તે અવિદ્યા ટાળવાનો ઉપાય પ્રભુ ખરે ખર હવેતો દર્શાવા દાસ ઉપર અનુગ્રહ કરો ? નહિંતો મને હવે ભય લાગે છે, કે તે અવિદ્યમાયા મારૂં જીવન બગાડશે અને [illegible] વહાણુ ડુબાવશે. અને સેરીને ધર્યું એનું ધુળમાં ગયા જેવું થશે.

[illegible] હે [illegible] પંડિત દી[illegible] સ્વામી ભાનુદેવને [illegible] આવહે દેશાટનએય નિકળ્યું ત્યા [illegible] અવિદ્યાનું યથાર્થ સ્વરૂપ દેશ [illegible] પંડિત [illegible] અવિદ્યા અસત્ય છે ' એમ [illegible] માયા [illegible] શુધ [illegible] પ્રકૃતિના તે પ્રાણી [illegible] દેશાટન જે કથા તને કહેવામાં આવશે.

તેનાથી તું માયાના તત્વસ્વરૂપને જાણીશ, જેથી ક્રમે ક્રમે તારી અવિદ્યાનો નાશ થશે. હમણાં તો અવિદ્યાનું સ્વરૂપ મિથ્યા છતાં પણ તને ભ્રાંતિથી સત્ય સમજાતું હશે, અને તેથી શ્રી વિયોગમાં અને દેશાટનમાં. બ્રહ્મચર્ય પાળી અનેક કષ્ટસાધ્ય તિર્થયાત્રા કરવાની ઉપાધીથી, પણ તને કદાચ કંટાળો આવતો હશે. પણ હે તાત્, એ વિદ્યાઅવિદ્યારૂપ માયા શક્તિ તે બ્રહ્મની હોવાથી બ્રહ્મસ્વરૂપજ છે. અન્ય કશુંજ નથી. માત્ર અજ્ઞાને કરીનેજ તે બ્રહ્મથી ભિન્ન જોવામાં આવે છે; બાકી વાસ્તવિક રીતે જોતાં તે માયા બ્રહ્મમયજ છે; હે વત્સ, તે માયા શ્રી હરિની છે, માટે તેને તારી ન માનતાં શ્રી હરિની છે, એમ મનને સમજાવી રાખવા, નિરંતર પ્રયત્ન કરી સુખી થા ? હે બેટા શ્રી પરબ્રહ્મ પોતાના સ્વરૂપમાં પોતાની અવિદ્યાને ધારણ કરી રહેલા છે, તેથી તે મિથ્યા છતાં જીવાત્માને સત્ય લાગે છે. હે મુમુક્ષુ દંપતિ, આ વીદ્યાઅવિદ્યા માયા તેટલા માટે અંતવગરની છે. અવિદ્યા માયા અનેક પ્રકારની શાખાઓથી મોટા વિસ્તારમાં ફેલાઇ જઈ અનેક લીલાઓને રચી રહી છે જેથી પ્રાણીને શોભાયમાન લાગે છે. જોકે જડ છે છતાં પ્રાણીના હૃદયને મનહર લાગે છે, તેમજ તેને વિષયાસક્ત બનાવે છે. વળી તે માયા, મોહરૂપિ વસંત રૂતુની એક મંજરી સમાન પ્રાણીના હૃદયમાં અસર કરે છે. જે કે ચિદાકાશના વિલાસરૂપ તે અવિદ્યા માયા હોવાથી, અંદરના ગર્ભભાગમાં સર્વશઃ શુન્ય, આકારાવત્ છે. માત્ર તેમાં મોહ મમત્વની ગ્રંથીઓ બંધાઇ રહેલી છે. ઉપરથી જોવા જતાં તે અત્યંત કોમળ છે, પરંતુ હે વત્સ, જ્ઞાનીઓ, તેનો યોગદ્વારા અનુભવ કર્યા પછી, તે અવિદ્યામાયા, સુખદુઃખાદિ કાંટાઓથી સંપુર્ણ ભરેલી છે, અને પ્રાણીનો વિનાશ કરનારી છે, એમ સ્પષ્ટપણે માને છે. તે અવિદ્યામાયા વાંસની વેલિસમાન જડ ઘટા અને છટાદાર, તેમજ અત્યંત ફેલાયલી રસથી ભરપુર, અને લાંબી છે, અને કર્મના ફલની માત્ર વૃથા શંકા ઉત્પન્ન કરનાર છે. તે અવિદ્યા માયાને વિષે, હે તાત્ કોઈ શુભ ફળ-

દુર્ઘટ વાત છે. હે બેટા, અધીકારીઓતો માયાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણી, તેની અવિદ્યારૂપ ઉપાધીનો પરિત્યાગ કરી, શુદ્ધ સત્વાના પ્રદેશમાં વહન કરવું ઘટે છે. હે બેટા તેને તો શ્રી સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોદ્વારા, પ્રાપ્ત થએલા સાધનોને, ક્રમે ક્રમે સાધી, માયાપર જય મેળવી, પરમપદની પ્રાપ્તિના નિરંતર સદ્ પ્રયત્નવાન રહેવું ઉચીત છે. તેને તો તેથીજ જીવનની સાફ્લ્યતા છે, તેથીજ જીવનમુક્તી પ્રાપ્ત થાય છે. તેથીજ દીગ્વિજય કરી માયાપર જયમેળવ્યો ગણાય છે અને એજ માયાને જીત્યો છે તે વીચારવું ઘટે છે. આ પ્રકારનો અધિકાર જેને પ્રાપ્ત છે તેજ મોક્ષપ્રાપ્તી કરી પરમપદે સ્થિત થઈ, પ્રભુ સમાન બન્યો છે. હે વત્સ જેણે માયાનો પરાજય નથી કર્યો, અને જે માયાથી જીતાએલો છે, તેતો આ જગતમાં જીવતાં છતાં પણ મુઆ જેવોજ જાણવો. માયાગ્રસ્ત પ્રાણીને વાસ્તવિક જ્ઞાન વિલાયમાન થઈ, અજ્ઞાન આવરણમાં ફસાઇ જઇ, તે માયામાંજ ભટકાય છે. તેનું યજન પુજન અર્ચન વ્રત દાન ઈત્યાદિ સર્વ સત્કર્મ નિષ્ફળ થઇ જઈ, પરિણામે અવિદ્યારૂપી અશુભ ફલને તે માયાલુબ્ધ પ્રાણી પ્રાપ્ત થાય છે; માટે હે તાત્ માયાને જીતવા પ્રથમ હવે તારે ઉપાય લેવાની ખાસ જરૂર છે; હવે પાંચ સાત દિવસમાં આપણે યાત્રાપર્યટનઅર્થે નિકળી પડવું યોગ્ય છે. ત્યાં તને સર્વ સમજાશે કે તારૂં કર્તવ્ય શું છે? नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य नचायुक्तस्य भावना । नचाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम् અર્થાત શ્રીમદ્ભગવાને ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે 'હે મહાબાહુ પ્રથમતો આ માયિક જીવને, યથાર્થ બૂદ્ધિ હોતી નથી, અને તેથી કરિને તેનામાં સાત્વીક ભાવનાનો અભાવ રહે છે. જ્યાં સાત્વીક ભાવનાનો અભાવ છે ત્યાં શાંતિ કદી પણ હોતી નથી. અને જ્યાં શાંતિ નથી ત્યાં લેશ પણ સુખનો કેવલ અસંભવ છે અર્થાત દુઃખજ છે' માટે શાંતિ અને સુખની પ્રાપ્તી કરવી હોયતો પ્રયાણનો દીવસ હવે તું નકી કર."

રાત્રી વિતીગઈ અને કથા પ્રસંગ બંધ કરવાનો સમય

થયો એટલે ઉપર પ્રમાણે ભાનુદેવને કહી, સ્વામિ ઉઠી માળ ઉપર જ્યાં ભાનુદેવે આસન આપ્યું હતું, ત્યાં પધારી ગયા; એટલે ચારૂશીલા તથા પદ્મની પણ પોત પોતાના સ્થાને નિદ્રા સમય થવાથી ચાલ્યા ગયાં. આજે ભાનુદેવ પદ્માના શયન ગૃહે ન જતાં ચારૂશીલાના શયન ગૃહે ગયો હતો, જેથી પદ્મની પો-તાના સ્વભાવ પ્રમાણે અંતરમાં બળીને રહી હતી. પણ સદ્ગુરૂનું ઘરમાં સંનિધપણું હોવાથી, છાનીમાની તર્ક વિતર્કો કરતી પોતાના ઓરડામાં જઇ ચરમની મારી, થોડી રાત સુધી જાગી, પશ્ચાત પવિત્ર કથા પ્રસંગ શ્રવણ કર્યાના સંસ્કારથી, ઉત્પન્ન થએલી વીવેકબૂદ્ધિના અને જ્ઞાનદૃષ્ટિના સ્ફૂર્ણના વેગે શાંત થઈ નિદ્રાવશ થઈ ગઈ.

મુનિવર્યંસૂતમા કહે છે, “ હે પ્રહર્ષ, માટે આ સર્વ શ્રી હરિની માયા છે. એમાં તારી લેશનથી એમ નિશ્ચે કરીને જાણ ! હવે સમય થયો છે માટે, પવિત્ર કથારૂપ વૃત્તાંતને કાલે કહીશું, આજે અહીંથીજ બંધ કરીએ છીયે. ” એમ કહી ત્યાંથી મુનિ પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા અને પ્રહર્ષ સહીત શિષ્યમંડળ પણ વીદાય થયું.

મારા પ્રિય મુમુક્ષુ વાંચકવૃંદ, સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય મુનિએ શુભકેતુ રાજાને ભાનુદેવ અને દીગંબર સ્વામિના વૃત્તાંતને શ્રવણ કરાવી, ‘ માયા સર્વ શ્રી હરિની છે ’ તે વાત સમજાવી, અને તે પાછી પ્રહર્ષને મુનિએ શ્રવણ કરાવી, તેને તમારા આગળ સંક્ષેપમાં મુકવામાં આવી છે, તો તેપ્રતિ આપનું લક્ષ સતત રાખી નિરં-તર વર્ણાશ્રમના વિહિત ધર્મકર્મોને પાળી, માયા ઉપર જય મેળ-વવા યત્ન શીલ થજો ! તેથી કરીને પરિણામે ચતુર્વિધ પુરૂષા-ર્થની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી, પરમપદે સ્થિત થયો, અને માયામાં કદી પણ સ્પૃહા કે મમત્વને ધરશો નહીં: માટે જીવો જાગો ત્યાં સુધી હમેશાં અંતરમા નિશ્ચય કરી માનજો, કે તે માયા તમારીનથી પણ શ્રી હરિનીજ છે.

—તરંગ ૨ જો—

—માયા આગમાપાયી છે—

બીજે દીવસે નિત્યનીયમ પ્રમાણે રાત્રિએ મુનિવર્ચસ્તમા સર્વ શિષ્ય અને વિદ્યાર્થિ સહીત, પ્રહર્ષને કથા પ્રસંગ કહેવા અર્થે, પોતાના આસન ઉપર બીરાજ્યા. અને પ્રહર્ષ સર્વ વિદ્યાર્થીઓ સહીત સાષ્ટાંગ કરી, પોતાનેસ્થાને બેઠો, બાદ થોડીવાર સંયમ કરી મંગળાચરણપૂર્વક નીચે પ્રમાણે મુનિએ વૃત્તાંતનો પ્રારંભ કર્યો.

વર્ચસ્તમા કહે છે " હે મુમુક્ષુ શિષ્ય પ્રહર્ષ, બીજે દીવસે નિયમાનુસાર સિદ્ધેશ્વરાચાર્યજી પેલા શુભકેતુ રાજાને તે ભાનુદેવનું વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે શ્રવણ કરાવતા હવા.

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે શુભકેતુ રાજા, પશ્ચાત પેલા ગુરૂ દીગંબર સ્વામીએ ભાનુદેવને બીજે દિવસે 'માયા આગમાપાયી છે' એ વિષય ઉપર જે વીવેચન કરી સંભળાવ્યું, અને તેને તે વાત કેવી રીતે તેના અંતરમાં ઠસાવી, તેમજ તિર્થટનઅર્થે સર્વ માયાનો કેવી રીતે ત્યાગ કરાવી તેને લઈ ગયા, તે વૃતાંતને આજે તને શ્રવણ કરાવું તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કર ! હે રાજન, ભાનુદેવ ગુરૂ પ્રતાપે સરહૃદય બની ગયેલો હોવાથી તેણે તો બીજે દીવસે ચાર પાંચ દીવસ પછી, આવતા અમુક શુભ દિવસે, ગુરૂ ભેટે તિર્થાટન કરવા નીકળી પડવા માટે, નિશ્ચય કર્યો, અને તેની જુની પત્નિ સતિ ચારૂશીલાને ગુરૂ આજ્ઞાનુસાર, જમીન જાગીર દર દાગીના ઘર બાર સર્વની સુંપરત કરી, તમામ કુંચીઓના લુમખાં સોંપી, ઉપરાંત બે શિખામણના શબ્દ કહેવાના હતા તે કહ્યા; અને પદ્મનીને તેને પીયેર ઉજ્યન વળાવી દેવાનો પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કરવા લાગ્યો. આ વખતે મધ્યાન્હ કાળ થયા હતા પોતાના ગુરૂ ગંગાએ મધ્યાન્હ સંધ્યા કરવા ગએલા તે આવેલા નહીં હોવાથી અને ભોજન [illegible] તૈયારી થઈ ગએલી હોવાથી, ગુરૂ મહારાજના પધારવાન. [illegible] બેઠો ભાનુદેવ એમી રહ્યો હતો અને પદ્મની માટે અનેક [illegible] વિચાર [illegible]. કરતો હતો. તે એમ વિચાર-

વા લાગ્યો કે " આ સ્ત્રિને બે સંતતિ થઇ ગઇ છે એટલે હવે તેને અંતરમાં પુત્ર વાંચ્છના રહેવાનો સંભવ નથી. પણ તેને મુકીને જતાં જરા મારા મનને અપ્રિય લાગે છે. પ્રિય વસ્તુનો ત્યાગ કરતાં જીવ આંચકો ખાય છે. બે ત્રણ વરસમાં તો મને તેણે એવો પ્રેમવશ બનાવી દીધો કે, હું સદગુરૂ ભગવાન જે મારા કર્તા ભર્તા અને સંહરતા તેમને પણ ભુલી ગયો. અરે માયા ! એવી તું કારમી અવિદ્યા માયા શક્તિ છું કે વિધિ હરિહર સુદ્ધાંને પણ હંફાવે છે. સદગુરૂ ભગવાનની તું માયા છે. મારી નથી; તું જ્યારે શ્રી હરિનીજ માયા છે, તોપણ તને મારી હું મીથ્યા માનુ અને સુખ દુઃખનો આટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત છતાં સોકતા બનું, તે કેવળ મારી મુર્ખતા નહીં તો બીજું શું ? તોપણ અજ્ઞાની અને માયામાં પચેલા પ્રાણીમાં અને મારામાં ફેરશો ? માટે હે માયા તું મારી નથી શ્રી હરિની છે. અરે પણ કોણ જાણે કયારેએ તિર્થાટન કરી ગુરૂ મહારાજ પાછા મને વીમળપુરીએ લાવશે; અરેરે ત્યાંસુધી આ સુંદરિથી વિમૂખજ રેહેવું પડશે. અરેરે કેમ તે વિયોગ દુઃખ સહન થશે ? તેનું રંભા જેવું સ્વરૂપ, ગજ જેવી ચાલ, હરણ જેવી આંખ કોણ જાણે કયારેએ જોઇશ; અને તેનાથી પ્રાપ્ત થતું રતિ સુખ કોણ જાણે કયારેએ પાછો ભોગવીશ ? તે મનહરણીએ એવું તો મારૂં મન માયાસક્ત અને વિલક્ષણ બનાવી દીધું છે, કે તેનામાંને તેનામાજ તે પરોવાએલુ રહે છે. હમણાં વળી બે દીવસથી ગુરૂ મહારાજ પધાર્યા છે, ત્યારથી તે કંઇક માયાના પાશમાંથી સહજ મુક્ત થયું છે બાકીઆઠે પહોર પત્નીની સમીપ રહી સર્વ મોજ શોખઃ અને રંગ રાગ કરતું હતું; અહાહા હે !! અવિદ્યા માયા ત.ડ સ્વરૂપ કેવું ભયકર અને કારમું છે; મોટા બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશને પણ માહાસતિ અનસૂયાના સ્વરૂપમા મોહાધ કરી, પરીણામે શાપાધાન બનાવી, ગુરૂ દત્તાત્રયને અવતાર ધારણ કરાવનાર તે તુંજ કે ? એ કામા મ.પ. તાનાથી હુ તો શું, પણ મોટા યોગીજનો

હારી જાય એમાં કશોજ સંશય નથી; હરિ હરિ ગુરૂ, ગુરૂ, ગુરૂ, માયાએ એવા મોટા મોટાને છક્કડ ખવરાવી દીધી તો હું તે કોણ માત્ર?'કોટી કિટસ્ય કીટાયામ્" કોટીકીટમાંનો એક ક્ષુદ્ર કીટ જેવો. " આવો વિચાર કરે છે એટલામાં ગુરૂ દીગંબર સ્વામિ ગંગાએથી નિવૃતથઇ પધાર્યા, અને ભાનુદેવના મૂખ સાસુ જોઇ શંકા કરી કેહેવા લાગ્યા " હે બેટા તારા મુખપરથી જણાય છે, કે આ સર્વ માયાનો ત્યાગ કરી થોડો વખત તારે મારી સાથે તિર્થાટન કરવા આવતાં તને કંટાળો ઉપજે છે. તેથીતું મનમાં અપ્રસન્ન રહે છે. અને તને સહજ પદ્મનીનો પ્રેમ પાશનડે છે; પણ એ તને ભાન નથી કે આ સર્વ માયા આગમાપાયી છે. એ વિષય ઉપર આજે રાત્રિએ વિવેચન કરવામાં આવશે;હમણાં ધૈયરાખી તારા કર્તવ્યને કર ?"એમ કહી મુનિ તથા ભાનુદેવ બન્ને જમવા ગયા. પશ્ચાત જમી પોત પોતાનાં દીવસના કર્તવ્યમાં પડયા; મુનિતો દ્રઢાસન પૂર્વક પોતાના ઇષ્ટ સ્મરણપૂર્વક સંયમનેજ આખો દીવસ સાધતા હતા. અથવા તો કંઇ કંઇ વિષયો ઉપર સદ્ગ્રંથોને લખતા હતા. ભાનુદેવ જોકે મોજમજામાં પડી ગયા પછી અત્યારે પ્રથમની માફક કર્મ કાંડ કરવા જતો ન હતો, તોપણ પોતાની જાગીર અને જમીનનો સઘળો વહીવટ કરવામાં પ્રવૃત રહેતો હતો. ગુરૂ દીગંબર સ્વામિની ગેરહાજરીમાં જે તે નિત્યકર્મને વિસરી ગયો હતો, તે પાછો નીયમાનુસાર કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે દીવસ વ્યતિત થયો અને રાત્રિપડી એટલે ભાનુદેવ ગુરૂ દીગંબર સ્વામિ પાસે આવીને બન્ને પત્નિઓ સહીત કથા શ્રવણ કરવા અર્થે વિનયથી સાષ્ટાંગ કરી મર્યાદા પૂર્વક બેઠો, એટલે સ્વામિએ થોડીવાર મૌન્ય રહી પશ્ચાત ઇષ્ટસ્મરણ પૂર્વક કથાનો નીચે પ્રમાણે પ્રારંભ કર્યો.

દીગંબર સ્વામિ કહે છે ' હે ભાનુદેવ માયા આગમાપાયી છે એ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ? શ્રીમદ ભગવત્ગીતામાં પણ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે કે માત્રા स्पर्शास्तु कौंतेयशीतोष्ण सुख दुःखदा । आगमापायीनो नित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत હે કૌંતય, શીત અને ઉષ્ણ, સુખ અને દુઃખને ક્ષણીક તથા

આગમાપાયી અર્થાત આવનાર અને જનાર માની, ધીમત
રાખી તેને સહન કરવાં ઘટે છે, હે ભારત, તે સદાકાળ દેહનાં
નથી, માટે હે તાત આ માયા અને તેનાવડે ઉત્પન્ન થતા વિષય
અન્ય સુખ દુઃખો પણ નરશૃંગ કિંવા વાંઝીયાપુત્રના જેવાં મિ-
થ્યા અને અસત્ય છે. હે તાત અત્યારે તારું મન પદ્મીના
પ્રેમપાશમાં બંધાયેલા દેહોમાં સુખ માને છે, પણ તે વાસ્ત-
વિક નથી. સુખ એ " [illegible] " તેનાજેવું કેવળ અસત્ય
અને અનિત્ય છે. હે તાત, અસત્ય નરશૃંગ અને વાંઝીયા પુત્રનો
તથા ઘટાદિ વિશેષ રૂપોનો, વાસ્તવિક ભેદ હોતો નથી; છતાં
દૃષ્ટ અર્થને સિદ્ધ કરનારી આ આગમાપાયી માયાવડે કરીને
તેમનો ભેદ કલ્પી શકાય છે. જેમ વિશેષરૂપ તથા નરશૃંગઆદિથી
ઉત્પન્ન થતો ભેદ એ બન્ને માયા વડે કલ્પી શકાય છે, તેવી રીતે
આ આગમાપાયી માયા પણ માયાવડેજ કલ્પી શકાય છે.
હે તાત, માયા આગમાપાયી છે અને અસત્ય છે તેનો અનુભવ
માયાવડે, થાય છે. જો પદ્મીની માયામાં તું આસક્ત ન થયો હોત,
તો માયા કેવી દુસ્તર અને ગહન છે તે તને સમજવાનો સંભવ
ન આવત. જેમ વિશેષ રૂપ તથા નરશૃંગઆદિથી થતો ભેદ
અસત્ય છે તેવીજ રીતે માયા પણ અસત્ય છે. અને જે અસત્ય
છે તે આગમાપાયી છે. માટે હે તાત, માયા પણ આગમા-
પાયી અને અસત્ય છે એ તું નિશ્ચય પુર્વક અનુભવે કરીને
સમજજે [illegible] સત્ય છે અને સુખ સ્વરૂપ છે એમ કેવળ
[illegible] પ્રતીત થાય છે
[illegible] માયા કેવળ અનિત્ય અને દુઃખરૂપ
[illegible] પરિણામ સ્વીકારે
[illegible] કહેવું નથી કે
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] તેમ માયા પણ

કોઈવસ્તુ નથી, માયાથી કાર્ય કારણરૂપ ઉત્પન્ન થએલું જગત પણ છેજ નહી થવાનું પણ નથી અને હતું પણ નહીં એટલે માયા પણ છેજ નહિ હતી નહીં હોવાની પણ નથી. આમ અત્યંત બુદ્ધિમાન પરમ તત્વવિદ યોગિ પુરૂષોતો તેના અસ્તિત્વનોજ સ્વીકાર કરતા નથી. બીજો પ્રકાર એ છે કે કાર્યકારણ રૂપ જે જગતના ભેદનું કારણ છે, તેને પણ સત્શાસ્ત્રો માયા કહે છે. ત્રીજો પ્રકાર તે ગણાય છે કે જે પ્રાણી માત્રના હૃદય કમલમાં બીરાજી રહેલા, સત્ ચિત્ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માને જે છાયાપટથી ઢાંકી રાખે છે તે પણ માયા છે. અને ચોથો માયાનો પ્રકાર હે વત્સ, એવો વેદશાસ્ત્રે અને સત્પુરૂષે કહેલો છે, કે જ્ઞાની પુરૂષો પરમાત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે, પોતામાં રહેલા જ્ઞાનાગ્નિથી, અવિદ્યા માયાનો નાશ કરી નાંખે છે તે અવિદ્યા પણ માયા છે. હે તાત્ આ પ્રમાણે જ્યારે અધિકારી ચારે પ્રકારે માયાનો નાશ કરે છે ત્યારેજ માયાનું સત્ ચિદ્ અને આનંદ મય શુદ્ધ સત્વ સ્વરૂપ, જે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપથી સર્વદા અભિન્ન છે, તેનો અનુભવ કર છે. તે શુધ સત્વામાયા અધિકારીને સર્વદા અનુકુળતાજ પ્રાપ્ત કરી આપનારી છે. કારણકે તે અવિકારિ અને મલિન સત્વાથી તદન ન્યારિ અને મોક્ષફલદાયનિ છે. તે પરબ્રહ્મ પરમાત્માની વિભુતિસ્વરૂપ છે. જેમ શ્રી શંકર ભગવાનને અંગે આઠે પ્રહર ભસ્મ લેપાયમાન રહેલી છે, તેવીજ રીતે શુદ્ધ સત્વામાયા સચિદ્ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માને અંગે અષ્ટ પ્રહર લેપાયમાન રહેલી છે કદી પણ તે તેનાથી ન્યારિ થતીજ નથી. શુધસત્વામાયાના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરતાં પેહેલાં, પ્રાણીએ આ આગમાપાયી મલિન સત્વા માયા ઉપર, જય મેળવવો પડે છે. હે વત્સ, પ્રાણી શ્રી સદગુરૂ અને સત્શાસ્રો એ વિધાન કરેલાં સાધનો, વિહિતપણે સાધી, અવિદ્યા માયાનો યથાર્થ જ્ઞાન વડે પરાજય કરવા પ્રયત્ન કરે, તો માયા ઉપર જય મેળવવો તેને દુર્લભ કિંવા દુર્ઘટ નથી. હે તાત્, માયા

સપ્રમાણુ અનુવાદથી, અજ્ઞાની જીવના નાના પ્રકારના માયાવિ ભેદોનો ધ્વંસ થાય છે અને ત્યારેજ આ સર્વ માયાવિ અજ્ઞાન આવરણોનો નાશ થઈ, પ્રાણીના હૃદયમાં જ્ઞાનરવિનો ઉદય થાય છે. માટે હે પવિત્ર દંપતિ, તમે તમારા યથાર્થ જ્ઞાનવડે અજ્ઞાનનો નાશ કરવા સર્વદા પ્રયત્નવાન થજો ? અજ્ઞાનનો નાશ થયો એટલે તે અવિદ્યા માયાનો નાશ થયોજ સમજજો ? માયા ઉપર જય મેળવવો હોય તો, ગુરૂદ્વારા પ્રાપ્ત કરેલા યથાર્થ જ્ઞાનરૂપિ શાસ્ત્રથી, તમારા અંતરના ઉંડાણુના ભાગમાં રહેલી મોહમમત્વની ગ્રંથીરૂપ અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થએલી માયાની આસક્તિ, વાસના, કામના જે રહેલી છે તેનો ઉચ્છેદ કરજો. માયાને અનિત્ય અસત્ય અને આગમાપાયી સમજી શાસ્ત્રવિધાન કરેલી વિધી અને ક્રમપૂર્વક તેનો પ્રસન્નતાથી પરિત્યાગ કરજો ? તે માયા શ્રી હરિની છાયારૂપ છે, એટલે તે શ્રીહરિ સિવાય કોઈની નથી. પ્રાણી મિથ્યા મારી મારી કરી મરી જાય છે. તેમજ અનેક દુઃખદાયક જન્મો માયાને લીધે ભોગવે છે, છતાં તેને મારી મારી કહી તેનો પ્રાણાંતે પણ ખુશી થઈ ત્યાગ કરવા ઈચ્છા કરતો નથી, એવી તે આગમાપાયી છતાં અત્યંત કારમી અને પ્રબલ છે, એમહે તાત તું નિશ્ચયે કરીને જાણુ ?

ઉપર પ્રમાણે દીગંબર સ્વામિના કથનનું છેલ્લું વાક્ય સાંભળી ભાનુદેવ શંકામાં પડયો કે "અનેક દુઃખદાયક જન્મો માયાલુબ્ધ થઇ પ્રાણી લે છે, છતાં તે માયાનો પરિત્યાગ કરી શકતો નથી એ વાત જે ગુરૂ મહારાજે કહી તે એક વિલક્ષણ છે. માયાથી દુઃખનો અનુભવ કરવા છતાં, તે પ્રાણી માયાનો સ્વીકાર કરે એમ શી રીતે બને ? માયા એ દુઃખ છે તે પ્રાણી તાદ્દશ જુએ છે, છતાં તે દુઃખમાં પ્રસન્નતાથી શીદને પડે ? અરે એવું મનુષ્ય જાતિ તો ન કરે પછી પશુઇત્યાદિ કરતા હોય તો કોણ જાણે ? પણ મનુષ્યપ્રાણી કે જેને પરમાત્માએ સત્યાસત્ય, વિવેકાવિવેક, નિત્યાનિત્ય અને સુખદુઃખને ભોગવી જાણવાની બુદ્ધિ અને શક્તિ આપી છે, તે તો તેવું ન

કરે ? પછી ગુરૂ મહારાજને યોગ્ય લાગ્યું હશે તે પ્રમાણે તેમ-
ણે યથાસ્થિત ઉપદેશ આપ્યો હશે અને તેજ સત્ય હશે; પણ
એમ કેમ બને તે હીમત ધરી તેમને પુછી લાવ મારી શંકાનું
નીવારણ કરૂં" ? આવો મન સાથે વિચારપૂર્વક નિશ્ચય કરી તે
કહેવા લાગ્યો "હે ભગવન્, માયા આગમાપાયી દુઃખદાયી તથા
પ્રાણીની સદ્‌ગતિ કરવામાં પ્રતિબંધ રૂપ છે એમ પ્રાણી
દુઃખ દાયક જન્મો ભોગવી તે દ્વારા જાણે છે, છતાં તેનો અંગી-
કાર શા માટે કરે છે તે સ્પષ્ટપણે સમજાવવા શીશુ ઉપર
કૃપા કરો." ?

આવચન શ્રવણ કરી દીગંબર સ્વામિ કહેવા લાગ્યા "હે
વત્સ, અહીંથી તિર્થાટન કરવા નીકળી પડીશું પશ્ચાત તારી
શંકાનુ સમાધાન થશે. તેં પ્રયાણનો કયો દીવસ નક્કી કર્યો તે
મને કહે ? અને ઘર વગેરેની શી વ્યવસ્થા કરી તે પણ મને જ-
ણાવ ?" આ સાંભળી ભાનુદેવ બોલ્યો, "હે ભગવન્ આપની
આજ્ઞાનુસાર સર્વ બંદોબસ્ત કરી દીધો છે; રાજકુંવરિને તેને
પીયેર વળાવાનો નિશ્ચય કરી સાધવિને સર્વ વહીવટ અને જો-
ખમ સોંપી, આપણે આવતા ગુરૂવારે પ્રાતઃકાળમાં તિર્થયાત્રાસારૂ
નીકળી પડવું એવો નિશ્ચય કર્યો છે. હે કૃપાળુ પિતા, આપના
મારા ઉપર ઉપકાર અનંત છે. છતાં પણ આપ દયાના સાગર છો
જેથી આ દીન અધમ શીશુ ઉપર દયા કરી, તેના પરમ કલ્યાણના
માર્ગે ચડાવો છો; જેથી મારે યતકીંચિંત પણ આડે આવવું કિંવા
આપની આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તવું વા સહજ વર્તવાની ઇચ્છા કરવી
તે પણ હવે મને ઉચીત નથી, ગુરૂઆજ્ઞા ઉલ્લંઘનના દોષ
સમાન બીજો દોષ નથી, તેથી મારા શિષ્યધર્મને દોષ લાગે
અને હું મારી ફરજ ચુક્યો ગણાઉં તો ઘોર નર્કનો અધીકારી
થાઉં; આ સર્વનુ હે ગુરૂ, પરિણામ એ આવે કે સંસાર સાગર ત
રીજવાને બદલે, આ માયા જાળ ધિમાં રહ્યો રહ્યો અટવાઉં, અને
દુઃખને પ્રાપ્ત થાઉં આપને મુખેથી પણ સત્યાઓનું વચન સાંભ
ર્યું છે કે 'सावरण गरो ज्ञाना गुरु रहेन शंकर । तस्मात् सर्व

प्रयत्नेन गुरुराज्ञानलंघयेत्,' માટે હજારો પ્રયત્ને પણ કદી ગુરૂ આજ્ઞા ઉલંઘન કરવી નહીં; માટે હે ભગવન્ આ શીશુનાં વાસ્તવિક કલ્યાણનામાર્ગે ચઢાવનાર, તેના નેતા-દોરનાર-અને તનમન તથા ધનના અધિષ્ઠાતા આપ શ્રી સદ્ગુરૂ છો; જેથી આપની સર્વ આજ્ઞાને સદા આધિન રેહેવામા નિરંતર શીશુ પ્રસન્નતા માને છે. " આ વચન શ્રવણ કરતાંજ સ્વામી હસીને અતિ સાત્વિક અને કોમળ વાણીથી તેને કહેવા લાગ્યા, " હે બેટા, જે અધિકારીને શીરે સમર્થ સદ્ગુરૂનો પંજો પડ્યો હોય તે પ્રાણીનામાં કદી પણ એવી ભૂલ થવાનો સંભવ નથી; પરીણામે તે ઠેકાણે આવ્યા વગર રેહેતો નથી; શ્રી ગુરૂ પ્રતાપે અંતઃકરણની શુદ્ધિ અદ્યાપિ પર્યંત જે તારી સચવાએલી છે, તે સમર્થ પંજાનોજ પ્રતાપ છે. અને તેથીજ તેણે તારા માયાલુબ્ધ મનને, માયા તરફ જતું અટકાવી વાસ્તવિક ક્રીયા અને વિચારદ્વારા તેનો નિગ્રહ કરીને ગુરૂઆજ્ઞા પાલન કરવાના નિશ્ચય ઉપર લાવી મુકયો છે. નહિતો સામાન્ય જીવનું તેમ કરવાનું ગજું હોતું નથી. માયા આગમાપાયી, દુઃખદાયી અને અસત્ય છે એમ પ્રાણી વારંવાર જાણી તેનો આ સંસારમાં અનુભવ કરે છે, છતાં તે માયાથી વિરકત થવા ઇચ્છા કરતો નથી, તેનું કારણ તેના હૃદયમાં રહેલા અજ્ઞાન આવરણ સિવાય કશુંજ નથી. માયાનો પટ શુદ્ધ ચૈતન્ય પરમાત્મતત્વને લપેટાએલો ને લપેટાએલો લાંબો કાળ રહેવાથી, તે પટ ઘટ્ટ થઇ જતાં માત્ર અજ્ઞાન રૂપ અંધકારમય અંદર થઈ રહે છે કારણ કે જ્ઞાનસ્વરૂપ વિશિષ્ઠ ચૈતન્ય સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મતત્વ માયાપટથી ઢંકાએલું છે, તેને ખસેડવાને વાસ્તવિક જ્ઞાન વાસ્તવિકગુરૂદ્વારા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી, પ્રાણીને સંસાર અને તે માયા સત્ય છે એવો નિશ્ચય હોય છે; એટલે અજ્ઞાનમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે અજ્ઞાનમાંજ શમાય છે. સર્વદા અજ્ઞાનની વાર્તાઓજ કરવાનો તેને ઉમંગ થાય છે. માટે હે વત્સ, જ્યાં વાસ્તવિક જ્ઞાન છે ત્યાંજ પરમાત્માની પુર્ણ કૃપા છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ? ત્યાંજ વાસ્તવિક

તમારો વાંકોવાળ થનાર નથી. પરિણામે પણ સદ્ગતિને પ્રાપ્ત થશો; પણ તમારે તેમ કરવા સદા પ્રયત્નવાન રહેવું પડશે. આ સંસારમાં પ્રાણીને મેહેનત વગર કશુંજ મળતું નથી. જ્યાં સુધી હાથમાં કોળીઓ છતાં તેને મુખમાં મુકયો નથી ત્યાં સુધી પેટમાં જઇ શકતો નથી. અરે જો બરાબર સાવધાનતા અને શ્રમ પૂર્વક ચાવીને તે કોળીઓ ઉતારવામાં આવે છે તોજ તે પચે છે, નહિં તો મુખ કિંવા ગુદાદ્વારા અપકવમળ થઇ નીકળી જાય છે અને ઉલટો રોગ ઉત્પન્ન કરે છે, તેવીજ રીતે અંતઃકરણની શુદ્ધિ અને પરમ તત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિઅર્થે જો બરાબર સાવધાનતા અને શ્રમ સેવવામાં ના આવેતો લાભને બદલે અપકવમળની પેઠે હાની ઉત્પન્ન કરશે તે નિસંશય જાણજો ? માટે તે નિયમને અનુસરી તમે પણ નિરંતર સદ્પ્રયત્નસેવજો! કહો પદ્મની તમારે પીયેર જવું છે કે અહિં રહેવું છે ? જો અત્રે રહેવાની ઇચ્છા હોય તો આ તમારી વિદ્યાગુરૂ અને સહચરી ચતુરશીલાને સ્વાધીન રહી સંપથી રહેજો, ખાઓ પીઓ અને ઇશાનુસંધાન પૂર્વક પ્રસન્નતાથી મારી ગેરહાજરીમાં કાલ વ્યતિત કરજો, અને પીયેર જવાની ઇચ્છા હોય તો સ્વી વાર્નેં [illegible] છે તેથી તે સમય [illegible] વિદાય થઇ જાઓ.' આ બે રસ્તામાંથી જે યોગ્ય [illegible] તે કરજો.'' આવા વચન માનુદેવના શ્રવણ કરી [illegible] વચન કહેવા [illegible] સ્વામિન મને તો ઉત્તમ [illegible] નિશ્ચય [illegible] છે કે મારી વિદ્યાગુરૂ અને સહચરી [illegible] ચતુરશીલા [illegible] વચનમાં રહી, તે [illegible] આપના ગેરહાજરીમાં મારે [illegible] કરવો. અને [illegible] અને મીનાક્ષી બે [illegible] કે જ્યારે તમને મારા [illegible] ચતુરશીલા [illegible] છે. [illegible] ઉછેરી

प्रकरण ६ ठुं.

विपयाभिमुखं दृष्ट्वा विद्वांसमपि विस्मृतिः
विक्षेपयति धीदोषैर्योषाजारमिव प्रियम्
यथाप कृष्टं शैवालं क्षणमात्रं न तिष्ठति
आवृणोति तथा माया प्राज्ञं वापि पराङ्मुखम्

(विवेक चुडामणि)

વિષયાભિમૂખ વિદ્વાનને પણ વિસ્મૃતિ, બુદ્ધિના દોષવડે રીતે વ્યભિચારીણી જેમ પોતાના પ્રિયતમને તાળી જાય તેવી રીતે વિક્ષેપ પમાડે છે; પાણી ઉપર શેવાળ વગેરે ને તેને દૂર કર્યા પછી તે જેમ ક્ષણ પણ પાણી ઉપર રહી શકતી નથી તેમ માયા, પ્રાજ્ઞ છતાં જે પરાઙ્મુખ છે તે ને પોતાના આવરણથી ઢાંકી નાંખે છે.

—તરંગ ૧ લો—

—માયાનો જીવ માયામાંજ શમાય છે.—

[illegible] બીજે દીવસે પ્રભાતે, નવ વિદ્યાર્થિ મંડળ સહીત રાત્રીએ [illegible] સમય થતાં, પોતાના ગુરૂ વચનામૃતના આગળ આવી, શ્રવણ કરવા અર્થે ગુરૂને સાષ્ટાંગ કરી પોતાના આસને બેઠા એટલે મુનીએ થોડીક ક્ષણ મૌન ધારણ કરી, ઇષ્ટ સ્મરણ પુર્વક વૃત્તાન્તનો પ્રારંભ કર્યો.

વચનામૃતમાં કહ્યું છે ' હે પ્રભુ, પછી બીજે દીવસે સવાર થયો એટલે સિદ્ધસ્વભાવ તપસ્વી, ગુણકેતુ રાજા પ્રતિ, તે આનુદેવને દીનમરની વાર્તા શરૂ કરીને કહેવા લાગ્યા " હે રાજન પર્યંત તે દીગમ્બર સ્વામિ માયા અગમ્યાપી છે, અને તેથી તેને નિરવાણની લજ્જા યોગ્ય છે, એમ આનુદેવને પ્રવાહ કરવાના દિવસ મુધી દરરાત્રિએ ઉપદેશ આપવા લાગ્યા

---

૧ [illegible] —આનુનાર

૨ પરાઙ્મુખ—(અવળાપણું) Turning face from; Avoiding face from

થશે એટલે પાછા આપણે પોતાના સ્થાને જઇશું. હે વત્સ, સ્વપ્નાનુભવ તેજ જગતનો અનુભવ છે એમ કહીયે તો ચાલે. કારણ જગત સ્વપ્નસમાન મિથ્યા અને અસત્ય છે તેથી સ્વપ્નામાં પણ જે વાતનો અનુભવ થશે તેજ આ જગતનો થયો એમ જાણજે ? હજી વીમળપુરી જઈ તારે સાતવર્ષ ગૃહસ્થાશ્રમ કરવાનો છે. પશ્ચાત વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરવાના અધિકારને તું પાત્ર થઇશ. માટે આજની રાત્રિથી તને જે જે હકીગત સ્વપ્નદ્વારા તારા અનુભવવામાં તથા જોવામાં આવે તે તે સઘળી દરરોજ મારાપ્રતિ નિવેદન કરજે ? હે વત્સ, તે પરથી તને છેવટે સિદ્ધ થશે કે માયાનો જીવ માયામાંજ રહી નિરંતર ઉત્પતિ, સ્થિતિ અને લયની પુનઃ પુનઃ અવસ્થા ભોગવ્યાં કરે છે. હે વત્સ સૂવર્ણને, મૃતીકા સમાન સમજી કોઇ વિરલાજ તેનો સ્વિકાર કરતા નથી, જો કે તે સુવર્ણ અત્યંત માયાવિ વૈભવોને પ્રાપ્ત કરાવા શક્તિમાન છે. પણ તે સૂવર્ણ જાતે માયારૂપ હોવાથી અનિત્ય અને જુઠું છે; અને તેથીજ કરીને વિરલ સત્પુરૂષો તેમાં યત્કિંચિત પણ આસક્તિને ધરતા નથી. તેની મેળેજ જો તે સૂવર્ણ અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય અને સર્વ સંપતિઓનું સૂખ આપે તો ભલે, પણ તેમાં સ્પૃહા, કામના, વાસના, લાલસા, આસક્તિથી તેને પ્રાપ્ત કરવા, અનેક સારીનરસી યુક્તિઓ અને સાચાંજુઠા તેઓ રચતા નથી. તેઓ તો આ માયા, આ જગત, આ સંસાર, અને આ સઘળો દૃશ્ય પ્રપંચ, એક મિથ્યા, પાણીથી માખણ કાઢવા સમાન નરશૃંગ, અને વંધ્યાપૂત્રની પેઠે કેવલ અસત્ય અને અસંભવિત છે એમ નિશ્ચયપૂર્વક અનુભવથી જાણે છે. માટે એજ પ્રકારે હે તાત્, તું માયા અસત્ય અને જુઠી છે એમ નિશ્ચે કરીને જાણજે."

આ પ્રમાણે વાતો કરતા કરતા ગુરૂ શિષ્ય બન્ને ઠેઠ મધ્યાન્હ કાળ થઇ ગયા ત્યાં સુધી ચાલ્યા. એટલે એક ગામ આવ્યું, ત્યાં પડાવ કર્યો; અને દીગંબર સ્વામિ ભાનુદેવને કહેવા

લાગ્યા. " હે બેટા, હવે મધ્યાન સંધ્યાનો સમય થવા આવ્યો છે તેથી કઈ સ્નાન ધ્યાન નાસ્તો વીગેરેથી પરવારી થોડોક સમય અત્રે મુકામ કરી પશ્ચાત પાછું પ્રયાણ શરૂ કરીશું. " આ વાત ભાનુદેવે સ્વિકારિ ને તે પ્રમાણે બન્ને ગુરૂ શિષ્ય પ્રાતઃકાળમાંજ પોતાના નિત્યકર્મથી પરવારી, પ્રયાણે નીકળી પડેલા હોવાથી, તે ગામમાં જઇ એક ધર્મશાળામાં મુકામ કરી, મધ્યાન સ્નાન સંધ્યા વીગેરે પોતાના નૈમિતિક કર્મમાંથી પરવારી, નાસ્તો કરવા બેઠા. નાસ્તો કરી જરા વિશ્રાંતી લીધી અને સહજ નમતો પોહોર થવા આવ્યો એટલે પાછા ચાલી નીકળ્યા; ચાલતાં ચાલતાં ભાનુદેવ કહેવા લાગ્યો. " હે સ્વામિન, પ્રથમ કયા તિર્થની યાત્રા કરીશું; અહીંથી પેહેલાં ક્યાં આપણે જવાનું છે તે કૃપા કરીને કહો " ? આ સાંભળી દીગંબર સ્વામિ બોલ્યા " હે તાત્ પ્રથમ અહિંથી આપણે કાશીવિશ્વનાથ મહાદેવનાં કાશીમાં દર્શન કરી પશ્ચાત શ્વેતબિંદુરામેશ્વર તરફ જઇશું " ? ભાનુદેવે પ્રત્યુતર વાળ્યો " હે ગુરો, બહુ સારૂં. પણ કાશીથી શ્વેતબિંદુરામેશ્વર જતાં ઘણા દિવસ લાગશે, અને તેટલી વાટખરચી પણ આપણી પાસે લીધી નથી તો પછી શીરીતે નભશે." ગુરૂ બોલ્યા, " હે તાત્, શ્રદ્ધા રાખીશ તો સર્વ ઇશ્વેચ્છાથી આવી મળશે. વિશ્વંભર જેવો દયાળ છે તો ગમે તે પ્રકારે આપી રહેશે. તેની ચિંતા અત્યારથી કરવી ઉચીત નથી. હે વત્સ, જ્ઞાની અને પરમ બુદ્ધિમાન પુરૂષો વર્ત્તમાન કાળનોજ વિચાર રાખે છે. ભૂત અગર ભવિષ્યનો વિચાર તેઓ જરા પણ કરતા નથી કારણ કે તેઓને જ્ઞાત છે, કે ભૂત અથવા જે થઇ ગએલી વસ્તુ છે તેનો વિચાર કરવાથી કશું વળતું નથી તેમજ ભવિષ્યની બાબત છે તેનો પણ વિચાર ઘણું એ કરે છે છતાં પોતે અલ્પજ્ઞ હોવાથી પોતાના ભવિષ્યને અગાઉ જાણી થનાર વસ્તુને યત્કિંચિત પણ જાણવા સમર્થ નથી. એટલે ભૂત તથા ભવિષ્યને માટે કરેલા વિચાર સફળ તેમ નિત્ય [illegible] હોવાથી શ્રી સદગુરૂ સંન્યાસ્ત્ર. [illegible] તેમજ ઉપનિષદે પણ ડંકેરા વર્ત્તમાન કાળને માન આપી

તે પ્રમાણે વર્તવા, અને ચિત્તની પ્રસન્નતા જાળવવાને માટે વારંવાર પ્રબોધે છે. આટલા માટે હે બેટા વર્તમાન કાળનો વિચાર, અને સ્વરૂપનું ચિંતન એજ નિરંતર જ્ઞાની અને બુદ્ધિમાન પુરૂષોનું કર્તવ્ય છે તે તું નિશ્ચે કરીને જાણ ? જ્ઞાની અને અજ્ઞાનિમાં ફેર માત્ર એટલોજ છે કે જ્ઞાની વર્તમાન કાળ તરફ લક્ષ આપી પોતાના પ્રાપ્ત કર્મને કરતો છતાં, નિરંતર સ્વસ્વરૂપના વિચારમાંજ રહે છે, અને અજ્ઞાની ભૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણે કાળ તરફ લક્ષ આપી રાગ દ્વેશથી ભરેલી અલ્પજ્ઞ દશામાં ને દશામાં, નિરંતર પોતાને વળગેલી માયામાં ગર્ક થઇ જઇ, સર્વ વ્યવહારોને કરે છે અને સ્વસ્વરૂપ તે શું અને શીરીતે પ્રાપ્ત થાય, તેનું સ્વપ્ને પણ યત્કિંચિત પોતાને ભાન થવા પુરૂષાર્થ કરતો નથી. હે બાપ, માયાનો જીવ માયામાંજ સમાય છે. અજ્ઞાની જીવ અજ્ઞાનમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે અને અજ્ઞાનમાંજ નાશ પામે છે. કદાચ અનેક જન્મના શુભ સંસ્કારોનો સમૂહ તેને એકાદવાર સત્સંગ કરાવે છે તો अनेक जन्म संसिद्धि स्ततोयाति परांगतिम् એ ભગવતગીતાના વાક્યાનુસાર તેની અનેક જન્મ જન્માંતરે સદગતિ થાય છે, બાકી તો એમને એમ તે અજ્ઞાની જીવ ભવાટવીમાં અથડાયાજ કરે છે એમ તું નિસંશયપણે જાણ " આ પ્રમાણે શુરૂ દીગંબર સ્વામિ ભાનુદેવને ઉપદેશ આપતા આપતા કાશીમાં આવી પોહોંચ્યા, અને "કાશિવિશ્વનાથમહાદેવના દેવાલયની સમીપ આવેલી એક ધર્મશાળામાં બન્નેએ મુકામ કર્યો. ગુરૂશિષ્ય કાશીમાં આવ્યા ત્યારે રાત્રિ પડી ગઇ હતી; અને સાયં સંધ્યાનો સમય એ કે વિતી ગયો હતો છતાં શ્રી કાશીવિશ્વનાથમહાદેવની આરતી થવાનીહજી બાકી હતી. જેથી ગુરૂ દીગંબર સ્વામિ ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યા કે વત્સ, હજી આપણું પ્રારબ્ધ બલવાન છે; શ્રી કાશી વિશ્વનાથ મહાદેવની આરતી હજી થઇ નથી, જેથી તે દર્શન આપણે થઇ શકીએ એમ છે. ખરેખર મહદભાગી છીએ. અહીં ગંગાએ સ્નાન કરી પશ્ચાત આરતિના દર્શન કરી, પછી સ્વચ્

[illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] અને
[illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] હતો, અને [illegible]
[illegible] હતો [illegible]
[illegible] અને [illegible] હતો.
[illegible]
[illegible] હતો.
[illegible] અને [illegible]
[illegible] અને [illegible] હતો અને [illegible]
[illegible] હતો
[illegible] હતો [illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તને થોડાક સમય તજી દઈ, યાત્રાઅર્થે નીકળી પડયો છું. પણ એથી તું એમ ન સમજીશ કે તારા પ્રેમને હું વિસરી ગયો છું કિંવા વીસરી જઇશ. તારી મનહર શરદ પુનેમના ચંદ્રના જેવી કાંતિ અને તારી લાવણ્યતાને ભૂલી જઇશ. તારા હાવભાવને કામ કટાક્ષનું ભાન વીસરી જઇશ ? નાના તે સર્વ હજી મારી આંખે પ્રત્યક્ષ જણાય છે ને જણાશે, એતારૂં સુખ પ્રાણાંતે શું ભુલાશે ? કદી નહિં. પણ શું કરૂં ? લાચાર ! ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી આવવાથી, ગુરૂદ્રોહિ તેમજ અઘોર નર્કનો અધિકારી અને પાતકી બનુંછું જેથી ગુરૂઆજ્ઞાવગર તારીપાસે આવી શકવા અસમર્થ છું. હે રમણિ બાકી તારી રમ્ય મૂર્તિ એક ક્ષણ પણ મારા હૃદયમાંથી આઘી ખસતી નથી. ચારૂશીલા પણ એક મારી સહધર્મચારિણી સાધવી અને પૂજ્ય સતિ રૂપ છે. તેથી ગૃહસ્થાશ્રમને યોગ્યજ તેણે વિષય ભોગો ભોગવી લઇ, ધર્મપરાયણ રહી, પોતાના સ્વસ્વરૂપનું ચિંતન કરનારિ ગુરૂમહારાજની પુત્રી અને સુશિષ્યા બનેલી છે એટલે તે પદ્મનીને બરાબર કેળવશે તેમજ અત્યાર સુધી ઉત્તમ જ્ઞાન આપ્યું છે ને આપશે; કારણ કે મારા કરતાં તેણે અધિક માયા ઉપર જય મેળવી, જીવનમુક્ત દશાને પ્રાપ્ત કરવાના પુરૂષાર્થમાં ચિત્ત ધાર્યું છે, જેથી તેનામાં નિતિ, વિરાગ, ભક્તિ, સત્ય ઇત્યાદિ કુદરતિરીતે નિવાસ કરી રહેલા છે. પદ્મની પણ તેની પાસે રહી છે જેથી હવે રૂડી રીતે કેળવાશે અને શુભસંસ્કારને પ્રાપ્ત કરશે; વીવેક વૈરાગ્યાદી પણ પ્રાપ્ત કરશે તેને વૈભવ, લક્ષ્મી, ઐશ્વર્ય નાના પ્રકારના ઉપભોગો [illegible] અને સર્વ માયિક, ઉચ્ચ પ્રકારના સુખોના સ્વરૂપની ક્ષણિકતાનું ભાન થશે બાકી એટલું તો મારે નિષ્પક્ષપાત પણે કહેવું પડશે, કે સંસારમાં જે યથાર્થ વિષયભોગોના અનેક સુખો મેં ભોગવ્યા હોય તો તે મને પદ્મનીએજ ભોગવાવ્યા છે અને સંસારનું અસત્ય સ્વરૂપ પણ તેણેજ પુરેપુરૂં સમજાવ્યું છે. તેમજ ચારૂશીલાએ સંસારના સારના સત્ય સ્વરૂપનો અનુભવ કરાવ્યો છે એટલે બન્ને નહિ મારી સહધર્મચારિણી [illegible]

દ્વારા, હું માયાહૃષ્ય યત્કિંચિત માયા ઉપર જય મેળવવાના ક્રમમાં જોડાયો છું તો આપ મારા પુરૂષાર્થની સિદ્ધિ કરનાર છો ? મારા જીવનની કૃતકૃત્યતાને માટે આપશ્રીજ સાધન રૂપ છો; હે ગુરો આપ મારૂં નિરંતર રક્ષણ કરજો ! " આ પ્રકારના અંતરમાં વિચાર કરતો કરતો ભાનુદેવ, આગલી રાતે શ્રમિત હોવાથી ઉંઘી ગયો. અને મધરાત થઇ એટલે ગુરૂ દિગંબર સ્વામિના યોગબળથી તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. બ્રાહ્મમૂહુર્તે બન્ને શિષ્ય તથા ગુરૂ, ગંગાએ સ્નાન કરી આવી, પોતપોતાના નિત્યનૈમિત્તિક કર્મકાંડમાં પ્રવૃત થયા. પશ્ચાત પરવારી ગુરૂ મહારાજ દિગંબર સ્વામિ ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યા " હે વત્સ તને કાંઇ આજ રાત્રિએ સ્વપ્ન આવ્યું હતું ? " ભાનુદેવે કહ્યું " હા ગુરૂ મહારાજ. પાછલી રાત્રિએ એક સ્વપ્ન મને આવ્યું હતું અને તે નીચે મુજબ હતું, ગુરૂ બોલ્યા " હે તાત્ સુખેથી નિવેદન કર ! અત્યાર સુધી મારી કથાથી તને મનુષ્યજીવનનો અનુભવ મળ્યો, હવે તેથી વિશેષ અનુભવ આપવાની ખાતર, તથા તારા હૃદયમાં માયાના ચિત્રને આલેખવાઅર્થે, મારે તારી કથા શ્રવણ કરવાની જરૂર છે. માટે બોલ સર્વ હકીકત શ્રવણ કરાવ ! એથી કરીને તું માયા ઉપર જય મેળવવાના સન્નિકટ ઉપર આવી, તારા જીવનને સુધારીશ, અને પરિણામે તારા જીવનને સાધી, આ અસાર સંસારથી તરી જઇશ એ તું નિશ્ચે જાણજે "

આવાં બોધક વચનો શ્રવણ કરી, પોતાના સદ્ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ પ્રતિ પોતાના પ્રથમ દિવસના સ્વપ્નની સવિસ્તર હકીકત [illegible] ભાનુદેવ [illegible], [illegible] શ્રવણ [illegible] અંતઃકરણપૂર્વક [illegible] ?"

મુનિ સર્વોત્તમ, વત્સને કહે છે " હે અધિકારી શિષ્ય [illegible] ભાનુદેવના સ્વપ્નની દિગંબર સ્વામિ પ્રતિ ભાનુદેવે કથન કરેલી સવિસ્તર હકીકત

નીવેદન કરવાનું, બીજા દીવસપર મુલતવી રાખી વીદાય થયા
હાલ આપણે પણ મુલતવી રાખી કાલે તે કથા પ્રસંગ કરીશું. આજે
રાત્રિ ઘણી વીતી ગઇ છે એટલે હવે નિદ્રાવશ થવાની જરૂરછે. હે
તાત, બ્રાહ્મ મૂહુર્તે ઉઠનારા બ્રહ્મચારિઓ તથા સત્પુરૂષો, યો-
ગિઓ અને તત્વવિદ્ મહાત્માઓતો હમેશાં રાત્રિએ નવ દશ
કલાકે સુઈ રહે છે. અને રાત્રિના ત્રણ અને ચાર કલાકની
વચમાં શૈયાનો અને મળનોત્યાગ કરી સ્નાન ઈત્યાદિથી પ-
રવારી પશ્ચાત્ સંયમમાં પ્રવૃત થઇ જાય છે. પહો ફાટતાં તો
સર્વ નિત્યકર્મથી પરવારી, સૂર્ય ભગવાનનું યથાવિધિ પૂજન
કરી પોતાના પ્રાપ્ત કર્મમાં જોડાઈ જાય છે. અને સંસારથી સ-
રસા અને જળમાં કમળની પેઠે રહીને માયા ઉપર વિજય પ્રાપ્ત
કરી આ અસાર સંસારથી તરી જાય છે. માટે જાઓ હવે બધા-
નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થાઓ." આવાં વચનો શ્રવણ કરી
મહર્ષ તથા સર્વ વિદ્યાર્થિઓ સદ્ગુરૂને સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કરી વિ-
દાય થયા, ને મુનિ વર્યસતમા પણ પોતાને આસને પધાર્યા.

મહર્ષ પોતાના આસને જઇ સુતો પણ તેને નિદ્રા આવી
નહીં. સુતો સુતો જ્ઞાન દષ્ટિથી એમ વિચાર કરવા લાગ્યો કે
"ખરેખર માયાનો જીવ માયામાંજ શમાય છે. જો શૂભસંસ્કાર
વશાત તે માયાના જીવને સત્સંગ મળી જાય છે તો, કદાચ સદ્ગતિને
પ્રાપ્ત થાય છે, બાકી માયાનો જીવ માયામાજ મરે છે. એથી
સદ્ગુરૂનું વાકય કેવલ સત્ય છે વળી ભાનુદેવને સંબોધીને
કહેવા લાગ્યો હે ભાનુદેવ, તું પવિત્ર હ્રદયવાળો સ્વધર્મી ચ-
ર્ચી અને નવ કર્મકાંડને કરવાવાળો છતાં, પદ્મનીના માયા
પાશમાં એવો લપટાઇ ગયો હતો. કે ઇશ્વર અને ગુરૂને પણ
તદન ભુલી ગયો હતો એ સદ્ગુરૂને તને ન ગ ધર્યો ના હોત તો
નિશ્ચય તે માયામાંજ તું ... અને પુન માયામાજ ઉત્પતિ
સ્થિતિ અને ... કરનાર ત્રિવિધ કાલ ચક્રમા રેંટની
માફક ફર્યા કરત એમ કહેવું જ અસંભવિત નહોતું. નગુરા એ
ટલે જેને માથે સદ્ગુરૂ નથી તેવા ગુરૂ વિનાના માયાવિ

જીવનો અશુભ સંસ્કારોનો સમૂહ શુભ કરતાં મોટો હોય, અને તેથી કરીને સત્સંગ તેના પ્રારબ્ધમાં નિર્મિત ન હોયતો તે જીવોનો તો આહીસાઅે 'पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननी जठरे शयनं ' એ શ્રીમદ્શંકર ભગવાનપ્રણિત વચનોનુસાર માયા ચક્રમાંજ પરિભ્રમણ કર્યા કરવાનું એમાં કશોજ સંશય નથી. જેમ છાણના કીટને છાણ વીના અન્ય કશું છાજતુ નથી, છાણવિના અન્ય વસ્તુથી જેમ તેનું જીવન ટકી શકતું નથી તેવીજ રીતે માયાના જીવને માયા સીવાય અન્ય કશું છાજતું નથી તેમ માયા વિના તેનું જીવન જરાપણ ટકી શકતું નથી. છાણનો કીડો છાણમાંજ ઉત્પન્ન થઇ છાણમાંજ જેમ મરે છે તેવીજરીતે તેમાયાનો જીવ માયામાંજ ઉત્પન્ન થઇ માયામાંજ શમાય છે. એ સદ્ગુરૂનું વચન લેશ પણ અસત્ય નથી. તે માયાના કીટને માયાના અનેક દુઃખદ પ્રસંગનો અનુભવ થવા છતાં માયાનો ત્યાગ કરવાનું કદી પણ ગમતું નથી; પણ ઉલટો વધારેને વધારે માયાનેજ ચ્હાય છે. માયાના મારનો અસહ્ય ત્રાસ વેઠયા છતાં, માયાને છોડવા જરાપણ તે જીવ ખુશી હોતો નથી. આહાહા ! કેવીમાયા પ્રબલ છે. કેવી માયા કારમી છે? કેવી અકળ અને અજબ છે ? કેવી લોહચુંબક કરતાં પણ હજારગણી જીવને આકર્ષનારી શકિત છે ? અહોહો !!! મોટા સિદ્ધ, સાધુ, સન્યાસિ અને યોગી જનોને પણ એકવાર તેના પંજામાં આવ્યા પછી સપડાવ્યા વગર રહેતી નથી તો હું તે કોણમાત્ર ! મને લાગે છે આ કારણથીજ તત્વવિદ્ પુરૂષો તેના પાશમાં સપડાવાની બીકથી માયાથી ચેતીને નિરંતર દૂરજ રહે છે " આ પ્રકારના વિચાર કરતો કરતો પ્રહર્ષશર્મા પશ્ચાત નીદ્રાવશ થયો.

—તરંગ ૨ જો.

—પ્રિતી એજ દુખ છે—

બીજે દીવસે પોતાના નિત્યનૈમિતીક કર્મથી પરવારી ગુરૂ વર્ચસ-તમા રાત્રિએ સમય થયો, એટલે પોતાના કથા કહેવાના આસને બીરાજમાન થયા, કે તરતજ પ્રહર્ષ, પણ સર્વ વિદ્યાર્થીઓ સહીત ત્યાં આવી સાષ્ટાંગ કરી પોતાના આસને મર્યાદાપૂર્વક બેઠો. સર્વ વિદ્યાર્થિઓ પોતાના સદ્ગુરૂને સાષ્ટાંગ કરી રહ્યા, એટલે મુનિ વર્ચસ્તમાએ થોડીકવાર મૌનપૂર્વક મંગલાચરણ કરી, ભાનુદેવની કથાનો પ્રારંભ કર્યો અને સર્વ એકાગ્રચિત્ત તે શ્રવણ કરવા લાગ્યા.

વર્ચસ્તમા કહે છે “ હે પ્રહર્ષ, બીજે દીવસે પેલા ભાનુદેવનાં સ્વપ્નની હકીકત શ્રવણ કરવાને, અત્યાતુર થઇ રહેલો શુભ્રકેતુ રાજા, જ્યાં રાત્રીએ સમય થયો, એટલે પોતાના ગુરૂ સીદ્ધેશ્વરાચાર્ય સમીપ આવીને, પોતાના આસને યથાવિધિ સાષ્ટાંગ કરી બેઠો, એટલે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તેને નીચે પ્રમાણે પ્રિતિ એજ દુઃખ છે એ વિષય ઉપર તે ભાનુદેવની કથા સંભળાવવા લાગ્યા.

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે “ હે રાજન, પશ્ચાત ભાનુદેવ પોતાના સદ્ગુરૂ દિગંબર સ્વામિને પોતાના સ્વપ્નની હકીકત નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

ભાનુદેવ કહે છે. “ હે સદ્ગુરો. મને પાછલી રાતનું એવુ સ્વપ્ન આવ્યુ કે જાણે હું દીમાલયની કર્ણાંણે આવેલી એક નરાધમ નામની નગરીમાં. કે જે નગરી હાલ કામરૂદેશ નામે ઓળખાય છે, ત્યાં [illegible] ધારણ કરીને વણીક જાતિ મા જન્મ્યો અને [illegible] કન્યાને પરણી ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવા [illegible] થયેલું હતુ એ બોનાજ કારોબાર [illegible] પુરૂષ [illegible] હતુ [illegible] સવ વ્યવહારને કેન્દ્ર [illegible] થયુ [illegible] હતુ [illegible]

ડગલું પણ ભરાતું નહિ. મારે તો માત્ર દુકાને બેસીને તે કહે ત્યમ વેપારનું કામ કાજ કરવું પડતું હતું. પણ દુકાન છોડીને મારાથી એક ક્ષણ પણ કંઇ જવાતું ન હતું. આવા બંધનમાં રહી હું ગૃહસ્થાશ્રમ ખેડવા લાગ્યો. એક માત્ર તે સ્ત્રિથી મળતા વિષયસુખની લાલસાએજ, આવા કારાગ્રહરૂપ બંધનના દુઃખને સહન કરી રહેતો હતો. એમ કરતાં કરતાં મને એક દીકરો થયો અને તેનું નામ કર્માનંદ પાડયું; કર્માનંદ મોટો થયો અને ભણીગણી પરણ્યો; પછી તેને પણ છોકરાં થયાં જેથી હું દાદો થયો. પશ્ચાત શરીરે વૃદ્ધ અને અશક્ત થયો, એટલે દુકાનનું કામકાજ કરી શકતો નહીં તેથી મને છોકરાં રમાડવાનું કામ સોંપ્યું. હું તો ઘેર રહી પછી મારાં છોકરાના છોકરાંઓને રમાડી કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. અને થોડાક વખત પછી તો છેકજ વૃદ્ધ અને અશક્ત થઈ ગયો. તેમજ આંખે પણ અપંગ થઇ ગયો. એ દેશના હવાપાણી પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને ઘણાંજ માફક આવતાં હતાં, જેથી મારી સ્ત્રી તો દીન પ્રતિદિન યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવા લાગી. મારે ને તેને ઉમરમાં પંદર વરસનો ફેર હતો જેથી તેની જ્યારે ચાળીસ વરસની ઉમર થઇ ત્યારે મને પંચાવન થઈ ગયાં હતાં; તે નરાધમ નગરીના હવા પાણી પુરૂષને બીલકુલ અનુકુળ નહીં હોવાથી મને પંચાવન વરસ તે પંચોતેર જેવાં જણાતાં હતાં; અને શરીર પણ તે પ્રમાણમાં નિર્બળ થઇ ગયું હતું. અને સ્ત્રીને હવાપાણી તે દેશના અનુકુળ હોવાથી મારી સ્ત્રીને જોકે ચાળીસ વરસ થયાં હતાં છતાં તે પચીસ વરસની સ્ત્રીના જેવી, યુવાન અને મદથી ભરેલી બનીરહી હતી. જેથી તેણીની વિષયવાસના તે અન્ય મનપસંદ યુવકોથી તૃપ્ત કરી લેતી હતી. સૌસ્વાર્થનું સગું છે એ વાતનો અનુભવ મને આ વખતે થવા લાગ્યો. કારણ કે તે મારી સ્ત્રી, હું જુવાન હતો અને તેણીની વિષયવાસના તૃપ્ત કરી શકવા સમર્થ હતો ત્યાં સુધિ તો મને અનેક સારા ઉત્તમ ખોરાકો ખવડાવતી, સુંદર વસ્ત્રો પ્હેરાવતી, અને એવી બીજી અનેક મારી ખાતર બરદાસ

અને ઠઠ્ઠેઠ કરતી, પણ હું છેકજ વૃદ્ધ અશક્ત અને દુર્બળ
થઈ ગયો છું અને તેણીના કામને યત્કિંચિત પણ રહ્યો નથી
એમ તેણીને લાગ્યું, ત્યારે તે સર્વ લાલન પાલન મુકી મને
માત્ર બાજરીનો રોટલો તથા ડુંગળીનું એક ડગું, મારા પોષણ
અર્થે ખોરાકમાં આપવા લાગી, અને અન્ય તેની વિષયવાસના
તૃપ્ત કરનાર વ્યભિચારી યુવાન પુરૂષોને, અનેક મન
ગમતા માલ મસાલા ખવરાવા લાગી. વળી હું ક્યારે જલ્દી મરૂં
તેને માટે અનેક ઉપાયો કરવા લાગી. પણ ભાવિની બલવત્તર
ગતિ હોવાથી હું નહિં મરતાં તે સર્પ ડસવાથી મારા પેહેલાં
મરણ પામી. અને હું તથા મારો દીકરો દીકરાની વહુ તથા
તેનાં છોકરાંઓ માત્ર રહ્યાં. સમય એવો આવ્યો કે હું છેકજ
શરીરે જીર્ણ થઈ ગયો; મારી ગત સ્રીની હયાતીમાં આંખે અ-
પંગતો થયો હતો જેથી ખાટલામાં પડી રહ્યા સીવાય અન્ય
વ્યાપારને કરી શકવા અત્યારે છેકજ અસમર્થ થઇ
ગયો હતો. મારો દીકરો કર્માનંદતો દ્રવ્ય ઉપાર્જીત કરવાના
અનેક શુભાશુભ કર્મરૂપ પુરૂષાર્થને કરતો હતો, પણ પરણ્યા
પછી છેકજ બાયડીવશ થઇ ગયો હતો. જેથી અપંગ અને વૃદ્ધ
અશક્ત તેનો હું જે પિતા, તેની ઘરમાં સારી રીતે સેવા
થવાને બદલે વચન અને દંડ પ્રહારથી દરરોજ ખુબ
પુજા થતી હતી. એવો કોઇ પણ દિવસ ના જતો
હતો કે મને, છોકરાની સ્રીની મેણા ટોણા તથા એકાદ બે
સુંટીઓની સાથે થપ્પડો ન પડી હોય? ગાળોની તો વૃષ્ટિ
મારા ઉપર નિરંતર અવિચ્છિન્ન થયાંજ કરતી હતી. આ પ્રકારે
ત્રિવિધ તાપથી હું બળતો હતો છતાં, મારી મમત્વરૂપિ ગ્રંથી
દીકરામાં દીકરાની, વહુમાં, અને દીકરાના વસ્તારમા, એવી તો
સંઘટ્ટપણે ગુંથાઇ રહેલી હતી, કે અનંત યુગો વહી જાય છતાં
તે ગ્રંથી તુટી શકે તેમ ન હતું. જેથી ઘરમાં એટલો દીકરાની
વહુનો ત્રાસ વરતાતો હતે., છતા બાહેર તેનું છાવરનો, ઉપરાણું
લેતો, તેને કોઇ ગાળ દે. અગર તેનું કોઈ ભુંડુ બોલે તો, તેને

શ્વાનની પેઠે કરડવા ધાતો; હે ગુરૂ મહારાજ! આ રીતે હું માયા-ગ્રસ્ત બનેલો અને વિષયસુખનેજ સર્વોપરી માની બેઠેલો કેવળ મંદમતિ જીવ, માયા અર્થાત પ્રિતિથી અસહ્ય કષ્ટને સહન કરતો હતો; તોપણ માયા એ દુઃખરૂપ છે, અસત્ય છે, મિથ્યા છે, ઝાંઝવાના પાણી જેવી છે, અને તેથી તજવા યોગ્ય છે, એ વિચાર મારા હૃદયમાં કદી આવતોજ ન હતો. માયારૂપિ સંસારને સત્ય માની તે નરાધમ નગરીના નામ પ્રમાણે નરાધમ અને માયાવિ જીવ બની રહ્યો હતો. જેથી મને પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જરા પણ જ્ઞાન કે ભાન ન હતું. પણ આટલા બધા અશુભ સંસ્કારોના સમૂહવાળો જે હું, તે એક રીતે સહજ સદભાગી અને શુભ સંસ્કાર વાળો હતો; કારણ કે પૂર્વના શુભ સંસ્કારવશાત્ પ્રભુએ એવો મારામાં ચમતકાર મુકયો હતો, કે મારી જાતનું મારી પાસે આવનાર મારા સંબંધીઓનું અને મારી વાડી વસ્તારના ત્રણે કાળના જન્મનું, જ્યારે વીચાર કરૂં ત્યારે મને ભાન થતું. તેથી મારી ગતિ અવગતિને તથા મારા નિકટ સહવાસમાં આવનાર સ્ત્રી પુરૂષની ગતિ અવગતિને જરા વીચાર કરતાંની સાથે જાણી શકવા સમર્થ હતો. આ પ્રકારે હું કેવળ સંસાર ગ્રસ્ત અને પાકો માયા લુબ્ધ થએલો અને શરીરે જર્જરિત તેમજ છેક અશક્ત બનેલો, જેથી રોગી અને અંધ દશાની દુઃખમય જીંદગી ગુજારવાની સાથે, માયાના ત્રાસની વિકલ અને અત્યંત કષ્ટદાયક સ્થીતિ ભોગવતો હતો. અને માત્ર મરણ બાકી રહ્યું હતું. એમ કેટલાંક વર્ષ પર્યંત રીબાયો; પશ્ચાત મારો અવસાન સમય નજીક આવવા લાગ્યો અને હું મરવા પડયો. વૈકુંઠમાં દરમ્યાન એવો બનાવ બન્યો કે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા લક્ષ્મી ની સાથે એક સમયે વિનોદ કરી રહ્યા છે, એવામાં લક્ષ્મી એ ભગવાનને કહ્યું, 'મહારાજ, સંસાર અર્થાત માયા-પ્રીતી એ દુઃખરૂપ છે એમ જીવ જાણે છે, છતાં માયાનો ત્યાગ કરવા કદી પણ તે ઇચ્છા કરતો નથી. એનો દાખલો જોવો હોય તો ચાલો નરાધમ નગરીમાં બતાવું " ભગવાન કહેવા લાગ્યા

"ચાલો દેવી મને તમે તે બતાવો અને હું તમને એ બતાવું કે ગમે તેવો અધમ જીવ હોય તોપણ એક ક્ષણ વારના સત્સંગથી, માયા ઉપર વિજય મેળવી સંસારસાગરને તરી જાય છે." લક્ષ્મીજી બોલ્યાં "ચાલો ભગવન્ ત્યારે આપણે પરસ્પર તેમ કરીયે." આટલું કહી શ્રીમદ્ કૃષ્ણ ભગવાન તથા લક્ષ્મીજી એક સાધુ તથા સાધુમાતાનો વેશ લેઈ, તે અમારી નગરીમાં આવ્યાં, અને મારી તપાસ કરી. નરાધમ નબાલવૃદ્ધમાં હું ઓળખાતો હતો, જેથી મારૂં નામપુછીનેતે બન્ને સાધુ મૂર્તિઓ મારી પાસે મારે ઘેર 'ભવતુ ભિક્ષાન્નદેહિ' એ શબ્દના ઉચ્ચાર સાથે આવી ઉભી રહી. મને મારા ભાવિનું સ્મરણ થયું, જેથી સાક્ષાત્ ભગવાન તથા લક્ષ્મીજી સાધુના વેશે મને ઉપદેશ આપવા આવ્યાં છે એમ તેમને મેં ઓળખી લીધાં; મેં તેમનો આદરસત્કાર કર્યો અને મારા ખાટલા આગળ તેમને બેસાડયા. તેઓ પશ્ચાત બેસી મને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ દેવા લાગ્યા કે જે મેં ખાટલામાં પડયે પડયે નીચે પ્રમાણે શ્રવણ કર્યો.

સાધુપુરૂષના વેશમાં ભગવાન મારા પ્રતિ કરૂણાયુ સ્વરે કહેવા લાગ્યા કે " હે વિષયાનંદ તને માય થી આટલું આટલું કષ્ટ પડે છે છતાં હું માયાના વિષયોપભોગમાંજ આનંદ માની બેઠો છે. જરા તો વિચાર કર ? જે દીકરાની વહુએ તને આટલું બધું દુઃખ દીધું છે અને હજી દે છે તેને હજી તું ચાહે છે ! જે દીકરો બાયડી વશ થઈ તને વારંવાર કવરપી ગાળોના પ્રહાર તથા મુષ્ટિના પ્રહાર મારે છે, અને જે પેટ ભરીને ખાવા પણ આપતો નથી તે દીકરાને " મારો દીકરો મારો દીકરો" કરી તેના પ્રત્યેના મોહ સમુદ્રમા ડુબી જઈ તારી અધોગતિ બગાડી ર્‌હ્યો છે ? હે મુઢ જરાતો સમજકે એ તારી જાતે પરૂં સઘળું મમત્વ નહિ બચશે. મોહ, તારી સંસાર પ્રત્યેની ધણી પ્રિતિ તને ભવપાશમાંથી મુક્ત કરનાર નથી, પણ એક ત ચિદ્ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માનુ સ્મરણજ તને ત્રિવિધિ તાપથી ઉગારી અક્ષય સુખ આપનાર છે હે મંદમતિ

માયાના મિથ્યા સ્વરૂપને તથા પ્રિતિએ દુઃખ છે એમ તારા હૃદયમાં ઠઠાવવાની ખાતર અમારૂં અહીં આવવું થયું છે તો અમારા સદ્બોધને ગ્રહણ કરી માયાથી મુક્ત થઇ સંસાર સાગરને તરીજા ? જો હવે ઘડી બે ઘડીમાં તું મરણને શરણ થઇશ. ' मरणे या मति सागति ' એ શ્રુતિવાક્યાનુસાર હવે મરણ વખતે તું માયામાં લપટાઇ રહીશ, તો તારી અવગતિ થશે અને ભવચોરાશી ફર્યા કરીશ. માટે હજી પણ કહીએ છીએ કે ચેતી જા અને મનથી સઘળી માયાને વિસારિ નિજાનંદ સ્વરૂપના ચિંતનમાં જીવને પરોવી દે ? માયામાં દુઃખદ સ્વરૂપનો ઠેઠ સુધી અનુભવ કર્યા છતાં, માયા-પ્રિતિ-સંસાર આસક્તિ ઈષિણા-લાલસા એ સહુ તારી કામના તને બંધનમાં નાંખનાર બેડીરૂપ છે, એમ નિશ્ચયપૂર્વક જાણ્યા છતાં તે માયા પ્રિતિ આસક્તિનો ત્યાગ કરી આત્મતત્વના ચિંતનરૂપી નૌકામાં બેસી સંસાર સાગરને તરીજવા યતકિંચિત પણ પુરૂષાર્થ કરતો નથી એ કેવી આશ્ચર્યની વાત છે ? પાસે સ્વસ્વરૂપ સ્પર્શકાન્તમણી છતાં માયા રૂપિ કાચના કકડાને વળગી રહેવાથી, તે સ્પર્શકાન્તમણિનો લાભ તને કદી કાળે પણ મળનાર નથી એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ! કાચ તે કાચ જેવુંજ ફળ આપે છે, અને સ્પર્શમણિ તે સ્પર્શમણિ જેવુંજ ફળ આપે છે. કાચ કદીપણ સ્પર્શમણિ હોઇ શકે નહિં, તેમજ સ્પર્શમણિ તે કદીએ કાચ કહેવાતો નથી. કાચ તો સહજ ધક્કો લાગતાં ફુટી જાય છે અને સ્પર્શમણિનું તો જેમ જેમ વધારે ઘર્ષણ થાય છે તેમ તેમ તે અધિક તેજસ્વી થાય છે, અને જેની સાથે તેનુ ઘર્ષણ થાય છે તે વસ્તુને શુધ કુંદનરૂપ બનાવે છે. માટે વૃદ્ધ વણિક હવે તારો અવસાન સમય છેક નજદીક આવ્યો, માટે સમજી મિથ્યા માયા પ્રિતિ આસક્તિ સર્વે મુકીદે, અને એક સર્વજ્ઞ સાક્ષીભુત નિજાનંદ સ્વરૂપનુંજ માત્ર ચિંતન કર ? જેથી હજી પણ તારી બાજી સુધરશે. હજીપણ તારા કર્મના દોષ બળશે, હજીપણ મુક્તિ

મળશે. માટે પુનઃપુનઃ એજ સુચના અમે બન્ને કરીએ છીએ કે ચેતીજા અને તારા અંતરમાંથી સંસારની પ્રિતિને દુર કર ! જે પ્રિતિએજ દુઃખ છે એમ વેદશાસ્ત્ર કહે છે. અમારા જેવું તને જાગ્રત કરનાર કોઇ નહિ મળે. તારા પૂન્યબળે તું અમને ઓળખે છે તો હવે ઝટપટ સમજી જા !" આ પ્રમાણેનો ઉપદેશ શ્રવણ કરી વિષયાનંદનું અર્થાત મારૂં હૃદય પીગળવા માંડ્યુ, અને તેથી હું તેમને કેહેવા લાગ્યો કે "ખરેખર મહારાજ આ સંસારની પ્રિતિ આસક્તિ એજ દુઃખ છે એનો મને સ્પષ્ટ પણે અનુભવ થયો છે. હે ભક્ત પ્રતિપાલ શરણાગત ભગવાન આ દાસના ઉપર દયા લાવી, હવે આ સંસારની પ્રેમજાળમાંથી મને મુક્ત કરો ! મારાથી હવે આ છોકરાની વહુનો અને છોકરાઓનો ત્રાસ વેઠાતો નથી. હજીતો આપ બન્ને સાધુ પુરૂષોને મારા દીકરાની વહુએ જોયા નથી અને જોશે એટલે કેવો ત્રાસ વરતાવે છે તે આપને ખબર પડશે. મારા અનેક જન્મના દોષના કોષવડે કરીને હું અનેક પાપો ભોગવતાં ભોગવતાં હવે થાકી ગયો છું; હવે આ અસહ્ય દુઃખ મારાથી સહન થઈ શકતું નથી. હે દીનવત્સલ ભગવાન હું આપને શરણે છું. આવા શબ્દ સાંભળી ભગવાન સાધુવેશે લક્ષ્મીજીને કહે છે "હે દેવી, આ વિષયાનંદ વિષયમાંજ આનંદ માનતો હોય અને સંસારમાં માયાસક્ત હોય એમ કંઇ જણાતું નથી. પ્રિતિ એજ દુખ છે એ સારીપેઠે સમજે છે અને તેથી દુનિયાથી કંટાળી ગએલો લાગે છે. તમે કહો છો કે તે અત્યંત માયાલુબ્ધ છે જે આથી મનાતું નથી." શ્રી આદ્યશક્તિ લક્ષ્મીજી બોલ્યા 'પ્રભુ ધીરજ ધરો' અને મારી પ્રબલ માયાની જે જે લીલા થાય તેનુ અવલોકન કરવા કૃપા કરો !" આ સાંભળી કૃષ્ણ ભગવાન મૌન્ય રહ્યા અને લક્ષ્મીજી વિષયાનંદને અર્થાત મને કેહેવા લાગ્યા "હે ધાર્મિક વૃદ્ધ વણિક વિષયાનંદ, આજે કંઈ ભોજન સત્કાર થાય તો ઠીક. કારણ કે [illegible]લના અમે બન્ને ભુખાવ[illegible]ન છીએ પછી જેવી તારી ઇચ્છા." [illegible] વચન શ્રવણ કરી મેં પ્રત્યુત્તરમા તેમની વાતનો સ્વીકાર

કરી, ઘરમાં છોકરાની વહુ કુભાવણી નામે હતી, તેને બોલાવી સાધુઓને માટે ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરવા કહ્યું. તેણે આ મારા વાક્યો શ્રવણ કરયા, કે તરતજ મારી પાસે આવી મને વૃદ્ધ અને દુર્બળને ગાળે, ચુટીઓ ભરી લાંબા લાંબા હાથ કરી કહેવા લાગી "કે અરે ઓ ટચરા તારી પાસે તો આવા આવા સાધુડા દરરોજ આવશે એમ હું કયાં દરરોજ એ મારા રડયાઓને રોટલા ઘડી ખવડાવીશ; મુઓ ટરચો મરતોએ નથી અને માંચો મુકતોએ નથી. કહે તારા દીકરાને તે સાધુડાના રોટલા ટીપશે. હું તો ટીપનારી નથી." આ પ્રમાણે મને તે કહી રહી છે એટલામાં મારો દીકરો કર્માનંદ આવ્યો ને, તેને કહેવા લાગ્યો " અરે બુઢી કાય બે સાધુ આજે જમશે તો તારૂં શું ઓછું થશે કે તું ઘસાઈ જવાની હતી ? એથી આપણને પાપ થવાનું નથી. આપણું કલ્યાણ થશે. અરે ઓ મુર્ખ સ્ત્રી, નાહક એમના ઉપર શું કામ દરરોજ ક્રોધ કરે છે. હું કહું છું કે સાધુઓને માટે રસોઈ કર."? હે ભગવાન્ તે મારા છોકરાની વહુ કુભાવિણીને આવું જ્યારે છોકરાએ કહ્યું ત્યારે બડબડતી બડબડતી મને સસરાને તથા ધણીને ગાળો દેતી રસોઈ કરવા રસોડામાં ચાલતી થઈ પશ્ચાત હું તે ભગવાન્ અને લક્ષ્મી જે સાધુસાધવીનો વેશ લેઇ આવ્યાં હતાં તેમને કેહેવા લાગ્યો કે " ભગવાન્ જોયું, એ સ્ત્રીનો કેવો ત્રાસ છે હવે જમવા બેસીએ ત્યારે વળી જો વધારે લીલા થાય ને એ એ ? " કર્માનંદ પાછો તેઓને કેહેવા લાગ્યો " મહારાજ ઘર ઘેર માટીના ચુલા હોય છે, એને ઘરમાના હાલ ખડખડવાજ કરે એમાં કંઇ કૌતક કે આશ્ચર્ય જેવું કશુંજ નથી " આવી ગુઢ વાતોમા થોડોક સમય વ્યતિત થયો એટલે મારી અથાત વિષયાનંદની પુત્રવધુ કુભાવિણી એ બાજરીના રોટલા અને એકવાડકામા અડદની દાળ હતી, પણ એ સાધુ અને હું [illegible] બેઠા હતા, ત્યાં આવી પેહેચાડીને [illegible] એવા જોરથી જમીન ઉપર પછાડયાં કે પેલા વાડકામાંની કેની ધબધમની દાળ ઢોળાઇ, અને તેથી તેણીનાજ [illegible]

ઉપર છાંટા ઉડયા અને દાઝી; આમ થવાથી તે મોટી બુમ પાડી જમીન ઉપર બેસીગઇ, એટલે કર્માનંદે તે દાઝી એમ જાણી ઉઠીને પાણી લાવી આપ્યું; અને જ્યાં છાંટા ઉડયા હતા તે દાળવાળી જગો ઘોઇ નાંખી અને હું તો ઉઠી ન શકાય તેવી દુર્બળ સ્થીતિમાં હોવા છતાં તેના દાઝયા ઉપર ઠંડક સારૂ કોપરેલ અને ચુનો લાવવાના ઉપચારમાં રોકાયો. સાધુઓનું ખાવાનું ખાવાને ઠેકાણે રહ્યું અને કુભાવિણી બાઇએતો મોટે અવાજે બુમ પાડી બોપાગાળા કરવા શરૂ કર્યા કે " મરો રડયાઓ તમારે બાપ દીકરાએ બન્ને મળી મને મારી નાંખવી છે કે શું ? " એમ કહી કારમો ક્રોધ કરી એકદમ ઉઠીને વિષયાનંદને અર્થાત મને એવી તો સજડ લાત મારી, કે હું ને મારી લાકડી બન્ને વેગળે ભીત સાથે જઇ અથડાયાં અને ભીંતસાથે મારૂં માથું કુટાવાથી મારા માંથામાંથી લોહી નીકળ્યું અને મોટો ઘા પડયો. હું એટલો બધો અશક્ત અને નિર્બળ મરવાને સોય સુંઘતો હતો, છતાં મરતો નોહોતો પણ આમ રીબાવા લાગ્યો. કુભાવિણી દાઝેલી જેથી છોકરો તો તેની સારવારમાં પડયો, એટલે મારા માથામાં વાગેલાની દરકાર ફક્ત મારા સિવાય ઘરમા કોઇને રહી ન હતી; બન્ને સાધુઓતો તે રોટલા પોતાની ઝોળીમા નાંખી પેલી થોડી ઘણી દાળ હતી ને ભરી લેઇ, ત્યાથી સત્વર વિદાય થઇ ગયા. સંજોગે એમ થયુ કે કુભાવીણીની માંદગી વધી અને ગુજરી ગઇ. એટલે હું અર્થાત વિષયાનંદ માથે બે હાથ દઇ પોકે પોક મુકી રડવા લાગ્યો. " કે અરેરે મારા દીકરાનુ ઘર ભાગી ગયુ અરેરે તેની [illegible] અધવચ પડી ભાગ્યો. તેની મધ્યવયે તે [illegible] [illegible] કર્માનંદે [illegible] બીજી કરવાનો ઠરાવ કર્યો પણ કન્યાની અછતને લીધે તેમ તેનુ વય પણ ચાળીસ વર્ષ ઉપરાન્ત થવા આવ્યુ હતુ જેથી બીજી વાર [illegible] નહીં હું વિષયાનંદ તેનો વૃદ્ધપિતા પણ તેને [illegible] લાવવા અનેક ખટપટ અને પ્રપંચના ગુંથણ પણ એકે

ધારણ કરી પછી શું છોકરો રઝળતો કરી કુંવારો ભટકાવા દઉં અને તે હું જોઉં ? આવી સ્થીતીમાં તે મહારાજ કદી સંન્યાસ લેવાતો હશે શું ? આંધળા થયા ? સંન્યાસ લેવાની તો જીવીશ તો હજી ઘણીવાર છે. હું સંન્યાસી થાઉં તો પછી છોકરાની શી વલે ?" સાધુ વેષે ભગવાન તથા લક્ષ્મીજીએ આ સાંભળી ફરી મનેકહ્યું "અરે માયાસક્ત વણિક વિષયાનંદ, જે પ્રાણી કર્મેન્દ્રિયને વશ રહી મનથી વિષયોનુંજ સેવન કરે છે તે પ્રાણી કોઇ કાળે પણ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા સમર્થ થઇ શકતો નથી. હે મુર્ખ, તેની શી વલે થવાની હતી ? તારી શી વલે થાય છે તેનીજ તને ખબર નથી તો તેની વલેની તું શું ખબર રાખી શકવાનો હતો ? પરમેશ્વરને જો તેને નહિજ પરણાવવાનો હોય તો તું તારા પૂત્રને શી રીતે પરણાવવા સમર્થ થઇ શકવાનો હતો ? નહીંજ; આજ તારી અજ્ઞાનતા છે. આજ તારી અજ્ઞાન બુદ્ધિનું પરિણામ છે. આજ તારા અવિહિત કર્મનું ફલ છે. જે આદિ અનાદિ અનંત છે, સર્વનો સાક્ષી અને અધિષ્ઠાતા છે, સર્વ લોકનો પાલક છે, તેજ સર્વનું પોષણ કરે છે. તેજ તેની ખબર રાખનાર છે. તેજ સર્વ પ્રાણી પદાર્થની ઉત્પત્તિ સ્થીતી અને લયનો હેતુ છે. તેજ સર્વનો નિયામક છે. તેજ સર્વ પ્રકારે પ્રાણીમાત્રની સંભાળ લે છે અને લેશે; માટે એવી તૃષ્ણા માયા લાલસા-આસક્તિ-પ્રિતિ-ઇત્યાદિ વાસનાનો નાશ કરી તે પર-માત્માને શરણે જા ' છોકરાનું નસીબ છોકરાની સાથે છે; એ માયા પરમેશ્વરની છે તારી નથી માટે મિથ્યા તારી અને મમત્વના પાશમાં શું કામ ફસાય, દુખી થાય છે ? શું કલ્પાણી જોઇને આમ ત્રિવિધી તાપમા રીબાય છે ? એ છોકરો કે છોકરાની વહુ તારૂં કલ્યાણ કરનાર નથી તેમના તરફની [illegible] પ્રિતિએ માત્ર તને દુખદાયક છે એટલુંજ નહીં, પણ તને અધો-ગતિએ પહોંચાડનાર છે માટે તેમના તરફનો સર્વ મોહ ત્યાગી, આ સંસારસાગરને તરવા સદ્બ્રહ્મજ્ઞાન [illegible] ? તું એ [illegible] મેહુમાં આવવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય તો [illegible] તને હમણાંજ

વૈકુંઠમાં મોકલવા તૈયાર છુ" ? આવાં વચન તે સાધુ રૂપે ભગવનના શ્રવણ કરી મેં તેમને પ્રત્યુતરમાં કહ્યુ. " મહારાજ સ્વર્ગલોકમાં આ મૃત્યુલોકથી વધારે શું સૂખ છે ? જે સૂખ મૃત્યુલોકમાં છે તે સ્વર્ગમાં નથી. તમે કહો છો કે " । क्षीणे पुण्ये मर्त्यं लोकंविशन्ति । " વૈકુંઠમાં પણ પ્રાણીનું પૂણ્ય ક્ષીણ થાય છે ત્યારે છેવટે તેને મૃત્યુ લોકમાં વેશ કરવો પડે છે, અને મૃત્યુલોકથીજ અંતે મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. છોકરાંઓને ઉછેરવા લાડ લડાવવા, તેમનો ઘોંઘાટ કજીઓ તથા રડગાણાં સાંભળવા, બાયડીઓના, પૂત્રવધુના-દીકરાઓનાં મ્હેણા ટુણા સાંભળવા, કીર્તિ અપકિર્તિ સાંભળવી વીગેરે સૌ પરીવાર સુખ શું સ્વર્ગલોકમાં મળવાનું હતું બીલકુલ નહિં. માટે મૃત્યુલોકનું સુખ તો સર્વ કરતાં અલૌકિક છે." આ સાંભળી પાછાં તે બન્ને સાધુઓ મને અર્થાત્ વિષયાનંદને પથ્થરપર પાણી સમાન સમજી વિદાય થયાં, અને પેલું માથામાં મને વાગેલું તે કેટલાક દીવસે પાકી ઉઠયું અને તેમાં કીડા પડયા. એટલે પાછા ત્રીજીવાર તે સાધુએ આવીને કહ્યું "અરે વૃદ્ધવણિક હજી કહીએ છીએ કે માન અને અમે તને વૈકુંઠમાં મુકી દઇએ કે જ્યાં તને કોઇ વાતે આધિવ્યાધિ ન નડે અને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થાય." આ સાંભળી મેં પ્રત્યુત્તરમાં તેમને કહ્યું "અરે મહારાજ માથામાં દરદ છે તે મટશે તો મટયે અને નહીં મટે તોએ શું ? અને એથી કદી મૃત્યુવશ થવાય તોયે શું ? પણ કાંઇ આ દીકરો ઘરબાર વાડી વજીફો એ સૌ મુકી તમારી જોડે સ્વર્ગમાં તે અવાય કે ? હમણાં તો માફ કરો. આગળ ઉપર પધારજો તો વળી વખત આવ્યે વૈકુંઠમાં પણ જવાનો વિચાર કરીશું. ' આ સાંભળી બે સાધુ પાછા પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા અને થોડીવાર પછી તરતજ હું અર્થાત વીષયાનંદ મરી ગયો. હે ગુરો આટલી હકીકત બનતાં સહવાર થયું અને મારી આંખ ઉઘડી ગઇ; આજના સ્વપ્નની ઉપર પ્રમાણે સવિસ્તર હકીગત મેં આપની

એવો કેવળ અજ્ઞાની જીવતો, એ સ્વપ્નવત્ અનિત્ય અને અસત્ય સંસારને, સત્ય માની એમાંજ ગ્રસ્ત રહે છે; એમાંજ ગર્ક થઇ જાય છે અને તલ્લીન રહે છે. અસત્ય પદાર્થનું સેવન એ એક અવિદ્યા-માયાનું પરીણામ છે. ભાનુદેવ સ્વપ્નમાં વિષયાસક્ત બની વિષયમાંજ મગ્ન રહેતો હતો; અસત્ય પદાર્થનેજ ગ્રહણ કરી તેમાંજ પ્રવૃતિ કરતો હતો. અસત્ય પદાર્થમાંજ પ્રિતિ રાખતો હતો અને અસત્ય વસ્તુનેજ સત્ય માની બેઠો હતો; પણ હે તાત્ ભ્રાંતિ પામેલા જીવને ભ્રમથી જે કંઇ જણાય છે તે વાસ્તવિક રીતે જોતાં જુદું નથી; જેમ છીપમાં પ્રતિત થતો રૂપેરી પ્રકાશ છીપથી જુદો નથી, તેવીજ રીતે વાસ્તવિક સ્વરૂપથી કશુંજ અભિન્ન નથી. પણ હે વત્સ આ પ્રકારનો સારાં સારનો વિચાર કરવાની મતિ શક્તિ, જે મનુષ્યે માયા ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે તેનામાં હોય છે. જેણે અંતરથી માયાનો પરિત્યાગ વાસ્તવિક રીતે કર્યો નથી, જેના ભોગો ભોગવવાના હજી પુર્ણ થયા નથી, જેના હૃદયમાં સત્વ ગુણે નિવાસ કર્યો નથી, જેનામાં શુભ ભાવના બંધાઈ નથી, તેનામાં સત્ય વસ્તુના વાસ્તવિક જ્ઞાનનો ઉદ્ભવ થવાનો કેવળ અસંભવ છે; વાસ્તવિક જ્ઞાનનો પ્રકાશ નથી, ત્યાં પ્રાણી નાશવંત સંસારના ક્ષણીક સુખ અને ઉપભોગોની, તથા અવિનાશી ધામના સુખોપભોગોની તુલના કરી શકવા કેવળ અસમર્થ છે. હે, મુમુક્ષુ પ્રિય શિષ્ય, જે પરમતત્વનો જીજ્ઞાસુ નથી તેને માયાની મોહનિમાંથી છુટવું યત્કીંચિત પણ રૂચતું નથી. હવે તમે પણ જાઓ અને વિશ્રાંતિ લ્યો ! આગળ ઉપરનું દીગંબર અને ભાનુદેવનું વૃત્તાંત જે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુભકેતુ રાજાને શ્રવણ કરાવ્યું, તે હવે કાલે શ્રવણ કરાવીશ આ વચન સાંભળી પ્રહર્ષે સર્વ વિદ્યાર્થિઓ સહીત સદગુરૂને નિત્યનિયમ પ્રમાણે સાષ્ટાંગ દંડવત કર્યા, એટલે મુનિ વર્ચસ્વતમા પોતાને આસને પધાર્યા અને સર્વ પોતપોતાના સ્થાને જઇ નિદ્રાવશ થયા.

प्रकरण ७ मु.

कुरुते गंगासागर गमनं व्रत परिपालनमथवादानम्
ज्ञान विहिने सर्व मतेन मुक्तिर्न भवति जन्म शतेन

ગંગામાં કે સાગરમાં ભલે સ્નાન કરો કે વ્રતનું પરિપાલન કરો કીંવા દાન કરો તોપણ જ્ઞાનવિના સર્વ અર્થાત સો જન્મે પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી. એટલે કે વાસ્તવિક જ્ઞાન વિના મોક્ષ નથી વાસ્તવિક જ્ઞાન કામ, ક્રોધ અને લોભ એ ત્રણની નીવૃત્તિ થયે પ્રાપ્ત થાય છે.

—તરંગ ૧ લો—

—સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ એજ ખરો ત્યાગ છે.—

બીજે દીવસે મુનિવર્યસુતમા પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે રાત્રિ પડી એટલે કથા કહેવાને આસને બીરાજ્યા, અને પ્રહર્ષ સહીત તમામ શીષ્યવર્ગે આવી સપ્રેમ સદ્ગુરૂને સાષ્ટાંગ કર્યા. પશ્ચાત થોડીવાર થઈ એટલે વયસ્તમાએ વૃત્તાન્તનો પ્રારંભ કર્યો.

મુનિ વર્યસુતમા કહે છે " પ્રહર્ષ, બીજે દીવસે સમય થતા સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તે ધૂમકેતુ નામા પ્રત્યે " પેલા બાનુદેવ તથા દીનાનાથ સ્વામિને વૃત્તાન્ત નીચે પ્રમાણે કહેતા હવા

[illegible] દેવને બાનુદેવને [illegible] સામગ્રી કરવાની, અને પોતાના સદ્ગુરૂની યથાવિધિ [illegible] પોતાના [illegible] વાની [illegible] સર્વ પ્રવૃત્તિ કર [illegible] ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞાનુસાર [illegible] યથાસ્થિત કર્યા બાદ [illegible] નિત્ય નૈમિત્તિક કાર્યથી પ- [illegible] હતા. જેથી [illegible] અને [illegible] બાનુદેવ [illegible]

સંધ્યા ઇત્યાદિ તેના દરરોજના કર્મકાંડથી નિવૃત થયો, એટલે દીગંબર સ્વામિ, તે જ્યાં બેઠો હતો ત્યાં આવી પોતાનું દર્ભનું આસન નાંખી તે ઉપર બેઠા. જ્યાં પોતાના સદગુરૂ પોતાની સમીપ બિરાજમાન થયા, કે તરતજ ભાનુદેવે ઉભા થઇ સપ્રેમ સાષ્ટાંગ દંડવત કરી ગુરૂનું પૂજન કર્યું, પશ્ચાત આરતિ કરી અને ચરણ કમલ ધોઇ ચર્ણામૃતની અંજળી લેઇ તેનું પ્રાશન કરી અન્ય સર્વ શિષ્યોને ચર્ણામૃત વહેચ્યું અનેસ્વસ્થ થઇ પોતાના આસને જઇ મર્યાદા પૂર્વક બેસી ઇષ્ટ મંત્રના જાપસહ સંયમ કરવા લાગ્યો.

થોડીવાર થઈ અને તે સંયમ કરી રહ્યો એટલે દીગંબર સ્વામિ બોલ્યા " હે વત્સ ભાનુદેવ, આજની બીજા દીવસની રાત્રિમાં બનેલી તારા સ્વપ્નની સર્વ આગળની હકીગતનું મારા પ્રતિ કથન કર ? અને તે સ્વપ્નની બીનાથી ભય ન ધરતાં નિર્ભયપણે આ સ્વપ્નવત્ સંસાર અને તેની માયાના સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે સમજી, ત્રણ વસ્તુ જે કામ, ક્રોધ અને લોભ તેના પરિત્યાગપૂર્વક, માયા ઉપર જય મેળવવા રૂપ ઉપાયને શ્રી ઇષ્ટ કૃપાથી પ્રાપ્ત કર ? "

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન ત્રિવિધં નરકસ્યેદં દ્વાર નાશનમાત્મનઃ । કામઃ ક્રોધસ્તથાલોભસ્તસ્માદેત ત્રયંત્યજેત્ એ શ્રીમદ્ ભગવત ગીતાના વચનાનુસાર તેમજ સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રે પણ સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદન કરેલા આ સંસારમાં પ્રાણીને નર્કમાં નાંખનાર ત્રણ દ્વાર-રસ્તા-માર્ગ જે કામ, ક્રોધ અને લોભ છે. હે નૃપેંદ્ર, કામ, ક્રોધ, અને લોભ એ ત્રણેનો પરિત્યાગ થતા માયા જીતાય છે. એ ત્રણેનું જ્યાં સુધી જીવમાં અસ્તિત્વ હોય છે, ત્યાં સુધી જીવને ભવનુ બંધન છે; ત્યાંસુધીજ માયાનું જોર છે. ત્યાં સુધીજ જન્મ મરણ લાગુ પડેલું છે, અને ત્યાં સુધીજ તે જીવનમુક્ત અને મોક્ષનો અધિકારી નથી. એ ત્રણજ જીવને ભવચક્રમાં નાંખનાર શત્રુ છે. જેનામાં એ ત્રણ નથી, તે આપોઆપ સત ચિદ્ અને આનંદ સ્વરૂપ

હોવાથી, અંતરમાં અર્ધદગ્ધ રહેતો હતો. મારો પુત્ર
કર્માનંદ હું વૃદ્ધ થયો હતો છતાં મને મજુરીમાંથી
કરી મુક્ત કરવાનો પણ વિચાર કરતો ન હતો; જેથી
મરણ સુધી માયાથી લુબ્ધ થએલો હું, તે વૈતરૂં જ કર્યા
કરતો હતો. વળી મારા પુત્રકર્માનંદના છોકરાંઓ મારા ઉપર બેસતાં
કુદતાં અને સોટીઓના પણ સપાટા કદાચ લગાવી દેતા. આમ
છતાં મોહજાળમાં ફસી પડેલો હું, સર્વ ત્રાસ સહન કરતો અને
જરા પણ સીંગડુ કિંવા સહજ ગોથું પણ તેમને મારતો
ન હતો. મનુષ્ય યોનીમાંથી મારા ગત થવા પછી મારા દિકરા
કર્માનંદે બીજી સ્રી કરી હતી અને તેના પેટનાં ચાર છોકરાંઓ
થયાં હતા. આથી મારી જીજ્ઞાસા પૂર્ણ થઇ હતી,છતાં પણ તે
છોકરાંઓના પણ પરીવારને જોઇ પછી મરાયતો સારૂં એવી
મારા માયાગ્રસ્ત જીવની ભાવના, નિરંતર વૃદ્ધિને પામતી હતી. હું
આમ કરતાં કરતાં છેકજ વૃદ્ધ થઇ ગયો, એટલે પછી મારા
દીકરાએ મને મહાજનમાં મુકી દીધો; જેથી દીવસે મહાજનની
ગાયોના ટોળામાં ફરતો અને ચરી ખાતો. વળી આખી નરાધમ
નગરીમાં, શેરીએ શેરીએ ફરી લોકોના એઠવાડ ખાતો, અને કોઇ
દીવસ ચારા વગર પણ દીવસ ગુજારતો; કારણકે મારો ઘાસ
ચારો, હું કામથી રદ થયો તેજ દીવસથી અને મારા દીકરા
કર્માનંદે મને મહાજનમાં મુકી દીધો ત્યારથી બંધ થયો હતો.
કાંધે મોટું ચાદુ પડેલું તેના પર લાખો માખીઓ અને બગઇઓ
નિરંતર વળગેલીજ રહેતી હતી. અને પ્રસંગપરત્વે મારી કાંધ
ઉપરના માસમાંથી કાનડા નનગીઓ મીજબાની પણ કરતા
હતા આ. પ્રમાણે પશુઓને મીજમાની રૂપ એ કે થઇ પડયું
હતું. પણ મને તે નેથી અનહદ દુખ થતું હતું મારા શરીર
ઉપરના ડાઘ. તમામ દેખાતા હતા. અને આજ મરૂં કાલ
મરૂં એવી કેવલ દુખી અને દયાજનક સ્થિતિના ને મારા
આખલાના અવતારની દુર્દશાસ્થાન પાછલા દીનનો વ્યતિત
ગયો હતો આ પ્રમાણે અત્યંત મોહક્ષુબ્ધ થએલ મારા જીવા-

સ્માને અસહ્ય દુઃખ પડતું હતું, છતાં મારા દીકરા કર્માનંદ તથા તેની સ્રી બાલબચ્ચાં તથા મારી સ્રી, જે મારા પેહેલાં ગાયનો જન્મ લેઈ કર્માનંદને ત્યાં આવી હતી, તેઓ પ્રત્યેના મમત્વથી, મને તે આખલાનું જીર્ણ થઈ ગએલું અશક્ત અને રોગી શરીર પણ છોડવું ગમતું ન હતું. જો કે શરીર થોડો વખત રહે તેવું નોહોતું, તોપણ તે મારા બાલબચ્ચાં પ્રત્યેની માયાના આકર્ષણથી, મારી વૃત્તિ જરા પણ શરીર છોડવા રાજી ન હતી. આવી દયાજનક અને દુઃખી દશા જોઈને, પાછાં લક્ષ્મીજી તથા ભગવાન સાધુના વેશે મારી પાસે આવી મને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા " હે મહાપ્રાણ, હે નંદીશ્વર, હવે માયાના દુઃખથી ધરાયો હોય તો ચાલ વૈકુંઠમાં. અને ન ધરાયો હોય તો તું જાણે ? અમે તો પાછી પશુયોનિમાં તારી કરૂણાજનક સ્થીતી જોઇને તને ફરી ચેતાવા આવ્યા છીએ. અને તેથી કહીએ છીએ કે માયાનો ત્યાગ કરી અમારી સાથે વૈકુંઠમાં આવવા તત્પર થઇ જા ? હજી પણ સમય છે. માટે તને અમારા જેવો ચેતાવનાર કોઇ નહીં મળે એમ સમજી ચેતીને ચાલ ? ' તે સાધુના વેશમાં ભગવાન આ પ્રકારના વચનો બોલ્યા અને મારા શરીરને સ્પર્શ કર્યો. અને જ્યાં ભગવાનના હાથનો સ્પર્શ થયો કે હું પશુયોનિમાં અવતરેલો નંદી-આખલો -ગોધો છતાં મને વાચા થઈ જેથી ભગવાનને હું પ્રત્યુત્તરમાં કહેવા લાગ્યો. ' હે ભગવાન્ મેં આપને ઓળખ્યા અને આપ વૈકુંઠમાં મને લેઈ જવા ચાહો છો પણ હજી થોડોક સમય આ મારી સ્રી જે ગાય છે તથા બાલબચ્ચાં વાછરડાં છે તથા હું મનુષ્ય હતો તે વખતનો આજે મારો દીકરો કર્માનંદ તથા તેના છોકરાં-ઓ છે તે સર્વની માયા મુકીને, વૈકુંઠમાં તમારી સાથે આવું, તેથી મને કાંઇ લાભ હોય તેમ જણાતું નથી. આ મારી ખીરે-લી વ.ગ્રીના વસ્તારનુ સુખ, હજી ભોગવવાની મારી સંપુર્ણ ઇચ્છા છે. માટે હમણાંતો વૈકુંઠમાં આવવા હું ખુશી નથી. આગળ ઉપર વિચાર કરીશ. એટલો જીવ મારો આ માંગ

પરિવારમાં છે, તેટલો વૈકુંઠમાં નથી. જેટલી મારી મમતા મારા પરીવાર પ્રત્યે છે તેટલી મારી મમતા વૈકુંઠ પ્રત્યે નથી. આ સંસારના સુખ સમાન, અને બાયડી છોકરાંના સુખ સમાન, અન્ય કોઇ આ વિશ્વમાં સુખજ નથી. વૈકુંઠ તો શું પણ ત્રિલોકનું સુખ, પણ આ સંસારના સુખની આગળ, તુચ્છ જેવું મને લાગે છે. માટે હમણાં તો મહારાજ આપ પધારો, આગળ ઉપર વૈકુંઠ બૈકુંઠ સહુ થઈ પડશે. તે ઘડીની વાત તે ઘડીએ જોઇ લેવા-શે." આવાં માયાગ્રસ્ત વચનો શ્રવણ કરી, ભગવાન પુનઃ અને કેહેવા લાગ્યા. "અરે માયાવિ અધમ નંદી, વૈકુંઠના સુખ આગળ મૃત્યુ લોકનું સુખ કંઈ વિસાતમાં નથી. છાણના કીડાને સાકરમાં રાખવાથી મરી જાય, તેવીજ રીતે જો તારી અસદ્ ગતી થવાની હોય તો અમારૂં કેહેવું સર્વ મિથ્યા છે. અનેક જન્મ જન્માંતર સુધી મૃત્યુ લોકમાં, મનુષ્ય જેને માટે તપ વ્રત દાન ઇત્યાદિ સત્કર્મરૂપ ઉપાસનાઓ કરે છે. છતાં પણ જે મારા વૈકુંઠનું પરમધામ અલક્ષ્ય છે; અને જે મનુષ્ય કોટિને તો શું પણ દેવકોટિને સુદ્ધાં પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી તેવું તે અત્યંત દુર્લભ છે, તેવા વૈકુંઠને પ્રાપ્ત કરવાનો તું પશુ-યોનિમાં હોવાથી અધિકારી નથી; આતો માત્ર મને ખાસ તારા ઉપર દયા આવવાથી હું જાતે કૃષ્ણ છતાં તારી કરૂણાજનક સ્થિતી જોઈ પ્રસન્ન થઈ કહું છુ, કે ચાલ અમારી સાથે અમે તને સદેહે વૈકુંઠમાં લઇ જઇએ મિથ્યા સંસારમાં આસક્તિ કામના-લાલસા રાખી આમ ભવાટવીમાં અટવાવાથી તને શું લાભ છે. એને વાસ્તવિક રીતે જોતાં દુઃખ છે તો તે દુઃખને તું શું સુખ માની બેઠો છે? આવા કષ્ટો વેઠવાં તને કેમ ગમે છે? જો તારી કાંધ ઉપર પડેલા ચાઠાને કાગડા ગીધ ગરધણ ઇત્યાદિ માંસાહારિ પક્ષીઓએ કોચી ખાધું છે અને તેમાંનું માંસ બહાર કાઢી નાખી તારી ગરદનનું હાડકું બહાર લાવી એક વેંત જેટલું તારી કાંધમાં પોલાણ કરી દીધું છે તેમજ તને પેટ ભરીને ઘાસ ચારો પણ હવે મળતો નથી, અને જ્યાં ત્યાં

બધે. મેહેલ્લામાં લોકોની ડાંગો અને લાકડીઓ ખાઈ ખાઇ, હાડ હાડ કરતા શ્વાન સમાન, અતિ દુઃખી દશામાં દિવસો કાડે છે તે શું તને ગમે છે ? જેને તું પોતાના પૂત્ર પૂત્રાદિક માની બેઠો છે, અને જેઓની સાથે એવી તું માયા રાખે છે તેને તો આ તારી દુઃખી અવસ્થા સુધારવાની લેશ પણ ચિંતા નથી. વળી એટલું જ નહી પણ તું મરણને શરણ વેળાસર થાય એવી ઇચ્છાથી તેઓ તને એઠું પાણી પણ છાંટતા નથી, એવી એક કટ્ટામાં કટ્ટા શત્રુની ગરજ સારે છે, છતાં પણ તું તે સઘળું ન ગણકારતાં સહન કરે છે, અને હજી તેમને તજી વૈકુંઠમાં જવાની જરાપણ ઇચ્છા કરતો નથી; એ તારૂં દુભાર્ગ્ય નહિં તો બીજું શું કેહેવાય ? એ તારા પાપના પુંજનું પરિણામ નહિંતો બીજું શું ગણાય ? એ તારી અવગતિનું ચિન્હ નહિંતો બીજું શું લેખાય ? માટે હે નંદીગણ, જરા સત્યાસત્યનો વિવેક કરી માયાપાશમાંથી મુક્ત થવા તત્પર થા ! જો આ હું વિશ્નુ પોતે તને વારંવાર કહું છું માટે માન, અને લક્ષ્મી ચાંલ્લો કરવા આવે ત્યારે મ્હોં પીવા ન જા ! " આ પ્રમાણે કહી બન્ને સાધુ વીદાય થયા, કે તરતજ એક બીજા આખલાએ આવી મને અર્થાત્ હું આખલાને પેટમાં એવું તો જોરથી શીંગડુ માર્યું, કે આશરે પાંચેક ઇંચ મારા પેટમાં તે પેશી ગયું એવડો મોટો ઘા પડયો, અને તેથી લોહી તો મારા પેટમાંથી પાણીના નળની પેઠે વહેવા લાગ્યું. એટલામાં છોકરાંઓ રમતાં રમતાં ત્યાં આગળ આવ્યાં, અને પેલું લોહી નીકળતું હતું, તે ઘામાં મુઠીએ મુઠીએ ધુળ ભરવા લાગ્યા. ધુળનો એક કુદરતી ગુણ એવો અકસીર છે, કે સ્વચ્છ ઝીણી ધુળ જો કોઇ પણ વાગેલા ઘા ઉપર તરત નાંખી દેવામાં આવે તો એકદમ તે, લોહી વહેતું સત્વર બંધ કરી નાંખે છે; એ ધુળના કુદરતી ગુણના નીયમ પ્રમાણે, મને તે ઘામાંથી નીકળતું લોહી બંધ થયું, અને ધીરે ધીરે મારૂં રહેઠાણુ મારા દીકરા કર્માનંદને ઘેર જ્યાં હતું, ત્યાં પરાણે

સાધુવેશે ભગવાન મને માયાગ્રસ્ત મરવા પડેલા અને દરદથી પીડાતા દુઃખી નંદીને કહે છે "હે દયાનેપાત્ર નંદી, હજી મૂર્ખતા ન કર ? હજી આવતો હોય તો ચાલ ? હે મૂઢ હજી માયાના પાશમાંથી મુક્ત થઈ, મારી જોડે આવીશ તોપણ મોક્ષ પામીશ. હે મંદમતિ તારા જેવા એક મુર્ખ પુરૂષ, મળેલો ચિંતામણિ મુકી એક કાચના કકડાને ચિંતામણિ માની વળગી રહ્યો, જેથી તેનો મનોરથ સફળ નથતાં, તે મરણને શરણ થઇ અધોગતિને પામ્યો, તેની સંક્ષેપમાં તને આજ કથા કહું તે શ્રવણ કર ! સાધુરૂપે શ્રી ભગવાન હું પેલો વિષયાનંદ કે જે આખલારૂપે પોતાના પુત્ર કર્માનંદને ત્યાં મરવા પડેલો હતો તેના પ્રતિ કહે છે કે "હે અધમ નંદી, એક મુર્ખાનંદ કરીને પુરૂષાર્થહિન વિપ્ર, બ્રહ્મચર્ય દશામાંથી મુક્ત થતાંજ, ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવવાનો અનાદર કરીને એકદમ સન્યાસાશ્રમને ગ્રહણ કરી, ત્યાગી થઇ જંગલમાં તપ કરવા નીકળી પડયો. અને હાથમાં દંડ કમડળ પોતાની મેળે ધારણ કરી, મુર્ખાનંદ સરસ્વતિ એવું તેણે નામ ધારણ કર્યું; તે મુર્ખાનંદ સરસ્વતિ તપશ્ચર્યા કરવા અર્થે, સંહ્યાદ્રિ પર્વતની નાની મોટી ગુહાઓ શોધવા લાગ્યો. જોતાં જોતાં એક ગુફા એવી દીઠી, કે જ્યાં પોતાના મનપસંદ જળાશય, તથા અનેક ફળફળાદિ મળે તેવું તેને લાગ્યું. તે મૂર્ખાનંદ સરસ્વતિ પરમપદને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાએ, ત્યાગી થઈ તપશ્ચર્યા કરવા નીકળી પડયો નહતો, પણ સ્પર્શ ચિંતામણિકે જેના સ્પર્શથી લોહ કુંદન બની જાય છે, તેને પ્રાપ્ત કરવાના દૃઢ સંકલ્પથી નીકળી પડયો હતો. આથી પેલી ગુફામા જઇ તેણે પોતાનું આસન રચ્યું અને સ્પર્શ ચિંતામણિ પ્રાપ્ત કરવાના દૃઢ, શુભ અને સત્ય સંકલ્પ પૂર્વક તપ આરંભ્યું. સ્પર્શચિંતામણિ પ્રાપ્ત થયા પછી [illegible] ચિંતામણિ દ્વારા પરમાત્મતત્વનો સાક્ષાત્કાર કરવાની અને [illegible]રમાનંદનું નિર્તિશય સૂખ ભોગવવાની તેના હૃદયના ઉંડાણના [illegible]ગમાં અતિ સૂક્ષ્મ વાસનારૂપ ગ્રથી જો કે બંધાએલી હતી [illegible] પણ તે તેની વાસના ગૌણ હતી. તેની મુખ્ય લાલસાતો ગમે તે

પ્રકારે સ્પર્શ ચિંતામણિ પ્રાપ્ત કરીઅનર્ગળ દ્રવ્ય એકઠું કરેવાની હતી. આથી જપ મત યજ્ઞસમાધિ ઇત્યાદિ એવી સકામ ઉપાસનાતે સ્પર્શ ચિંતામણિ પ્રાપ્તકરવાઅર્થેજ નિરંતર કરતો હતો. હમેશાં દઢ સત્ય અને શુભ સંકલ્પ દ્વારા સકામ ઉપાસના સત્વર ઇચ્છિત ફળને આપે છે એ નીયમને તે જાણતો હોવાથી એકવાર અમાવાસ્યાને દીવસે બ્રાહ્મમૂહુર્તે ઉઠી અર્થાત રાત્રિના ત્રણ અને ચાર વાગ્યાને શુમારે શૈયા ત્યાગી, શૌચ સ્નાનાદિક અર્થે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે તે પોતાની ગુહા સમીપ આવેલી, કૃષ્ણાકુમારિ નામની નદી તરફ ચાલ્યો. ત્યાં દુર આઘો જઇ શૌચ જવા એક વૃક્ષ તળે તે બેઠો, અને મળશુદ્ધિની ક્રીયા કરી રહી સ્વસ્થ થયો અને નદી તરફ સ્નાન કરવા જ્યાં જાય છે, ત્યાં તેની દૃષ્ટિ તેના મળ ઉપર પડી. મળ ઉપર પડતાંજ પ્રાતકાળનું અંધારૂં હોવાથી, મળ જણાયો નહીં પણ તે મળની જોડે સ્પર્શ ચિંતામણિ પડેલો જોયો, એટલે એકદમ તે મણિના જ્વલ્યમાન પ્રકાશથી, આશ્ચર્ય પામી સ્નાન વિધિ સ્નાનને ઠેકાણે રહી, અને મનની સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો " કે અરે આ ચિંતામણિ તો નહો હોય ? નહિંતો આવું તેજ કાચમાં કે [illegible] ન સંભવે " એમ સંશય વિપર્યય તર્કો કરતા પાછો [illegible] વિચારે ના જોડાયો કે " અરરે એ સ્પર્શ ચિંતા[illegible] નહિં હોય [illegible] કઇં સ્પર્શ ચિંતામણિ થોડોક સમય તપ[illegible] કરવાથી [illegible] હશે ? લાવ તેને સ્પર્શ કરી જોઉં " એમ કરી તેને હાથ અડકાડ્યો. છતાં તેને કંઇ થયું નહિ [illegible] ચિંતન વિચારવમળમાં પડી કહેવા લાગ્યો " અરે [illegible] ચિંતામણિ નહોય એતો નાપારણુ ચળકતો કોઇ [illegible] છે [illegible] કરાચ દ્વારે હશે, બાકી ખરેખરો સ્પર્શ ચિંતામણિ [illegible] જીવન પર્યન્ત તપ કરતા છતાં પણ પ્રાણીને [illegible] નથી તો [illegible] ભાગ્યને અડવા તે ક્યાથી [illegible] અપવિત્ર મળશુદ્ધિ કરવાની જગ્યાએ તે કરી પ્રાપ્ત થાય ? [illegible] અરે વારે આ સ્પર્શ ચિંતામણિનો

પ્રકાશ એવો કેમ છે કે જાણે તેજ ખરો સ્પર્શ ચિંતામણિ હોય ? ના ના એવું મારૂં સદભાગ્ય કયાંથી હોય કે આવી અલ્પકાળની તપશ્ચર્યાથી એકદમ અહિં સ્પર્શ ચિંતામણિ મળે. હું કે જે ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી એકદમ ત્યાગાશ્રમને સ્વીકારી બેઠો છું અને થોડોક સમય થયાં આ ગુહામાં તપ કરૂં છું, જેથી યથાર્થ રીતે જોતાં વાસ્તવિક તપસ્વિ પણ નથી બન્યો. એવો તદન પદભ્રષ્ટ, પામર, અને દુર્ભાગી પશુ સમાન પ્રાણી અને પાછો મુર્ખાનંદ સરસ્વતિ, એટલે એકદમ સ્પર્શ ચિંતામણિ જે સર્વ સિદ્ધિ રૂપ છે તે મને તેવળી પ્રાપ્ત થવો કદીએ સંભવે ? એતો નરશ્રૃંગ અને વંધ્યા પૂત્ર જેવી કેવળ ન માનવાજોગ વાત, તે પરાણે કેમ સત્ય કેહેવાય ? મને મુર્ખ અજ્ઞાની અને અધમને એ સ્પર્શ ચિંતામણિની સિદ્ધિ મળવી કયાંથી ? નહિં નહિં, મારી તો દૃઢ પતિજ્ઞા છે કે કદાચ ચૌદ ચોકડીનું રાજ્ય અપાવે તેટલી કીમતનો કોઈ મને કોહીનુર હીરો આપે, તો પણ મારે સ્પર્શ ચિંતામણિ સીવાય કશા કામનો નથી. માટે આ કદાચ તે કોહીનુર નિલમ, મણિ પન્ના કે માણેક પૈકીનો હોય તોપણ મારે કંઈજ કામનો નથી. હુંતો જેને પ્રાપ્ત કરવાને નીકળ્યો છું, અને જેને પ્રાપ્ત કરવા અર્થે સર્વ તનમન ધન અર્પણ કરી તપ આદરી બેઠો છું, તેજ સ્પર્શ ચિંતામણિ જ્યારે પ્રાપ્ત કરીશ ત્યારેજ સંતોષ પામીશ નહિંતો ત્યાં સુધી મહેશ ભગવાન જે સર્વ સિદ્ધિદાતા છે, તેની તે સ્પર્શ ચિંતામણિ પ્રાપ્ત કરવા અટલ ઉપાસના કરીશ. એજ મારો નિશ્ચય; એજ મારો દૃઢ સંકલ્પ; એજ મારી અંતિમ ઇચ્છા; એજ મારો મનોરથ, અને એજ મારૂં સર્વસ્વ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી ચિંતામણિ લીધાવગર તે મૂર્ખાનંદ સરસ્વતિ ચાલ્યો ગયો; સ્પર્શચિંતામણિમાં એવો એક દૈવી ગુણ છે કે તે જેને જે કાળે જ્યાં પ્રાપ્ત થવાનો નિર્માણ થએલો હોય છે, ત્યાંજ તેને તે કાળે તેની સમીપ આવી પડેલો પ્રત્યક્ષ જણાય છે. પણ તે પુરૂષ જો તેનો પરિક્ષક હોતો નથી, કિંવા પરિક્ષક હોય છે તો

નો મૂળ હેતુ હે નંદીશ્વર અજ્ઞાન છે. જો તારા હૃદયમાં છવાઈ રહેલું અજ્ઞાન દૂર થઇ જાય, તો પછી એ ત્રણ શત્રુઓ ઉપર તને વિજય મેળવવો સહજ છે. પણ અનેક તારા જન્મ જન્માંતરના કુકર્મો વડે કરીને તારા હૃદય ઉપર અજ્ઞાનનો એવો ઘાટો પટ બેસી ગયેલો છે, કે તારે માથે સમર્થ સદગુરૂ વિના વાસ્તવિક રીતે તે અજ્ઞાન આવરણનો નાશ થઇ તારામાં જ્ઞાન ભાનુનો ઉદય થઇ શકતો નથી. હે નંદી, અજ્ઞાની તો મૃગજળ ને સત્ય જળાશયમાને છે. દોરડાને સર્પ માને છે. કંચનને લોહ જાણે છે. લોહને કંચન જાણે છે; અમૃતને ઝેર અને ઝેરને અમૃત માને છે ઇશ્વરને અસત્ય અને સંસારને સત્ય માને છે. અર્થાત અજ્ઞાનીતો પોતાના અજ્ઞાનાવરણે કરીને અસત્ય વસ્તુને સત્ય માને છે. તેમજ સત્ય વસ્તુ અસત્ય સમજી તેમાં પ્રવૃતિ કર્યા કરે છે. ટુંકામાં આણી તે ત્રણ શત્રુઓને વશ રહીને સત્યાસત્યના વિવેક વગર સંસારમાં સર્વ પ્રવૃતિ કરે છે. હે નંદી પછી તે મુર્ખાનંદ સરસ્વતિ, સત્યાસત્યનો વિવેક કર્યાવગર નદીએ જઇ સ્નાન સંધ્યા આદિ પોતાના નિત્યનૈમિત્તિકકર્મથી પરવારિ સ્પર્શ ચિંતામણિ અર્થે તપારૂઢ થયો, અને ચીંતામણિ પ્રાપ્ત કરવાની ઉપાસના કરવા લાગ્યો. દઢ નિશ્ચયવાળો પુરૂષ પોતાના કાર્યમાં અફલ થતા ખેદને પામતો નથી, પણ પુરૂષાર્થમાં નિરંતર મચ્યોજ રહે છે એ નિયમાનુસાર મુર્ખાનંદ સરસ્વતિએ ચિંતામણિઅર્થ અતિ કષ્ટસાધ્ય ઉપાસના કરવા માંડી; આ જોઇ ભગવાને વિચાર્યુ કે " આ મુર્ખાનંદ, ચિંતામણિઅર્થે આ કેદ તપશ્ચર્યા કરે છે, અને તે બુદ્ધિરહિત અને મુર્ખાઇ ભરેલી કૃતિ કરવામાજ આનંદમાને છે, તો એક અતિ તેજસ્વી ચીકણો કાચનો કટકો એ તેની સમક્ષ નાંખવામાં આવશે, તો તરતજ તેને તે સ્પર્શચિંતામણિ માની, ઉઠાવી લેશે. એ મૂર્ખને ચિંતામણિની તનકિંચિત પણ પરિક્ષા નથી. અને ચિંતામણિ જ્યારે તેની આગળ નાખવામાં આવશે. ત્યારે

તો તેને પથ્થર સમાન સમજી લઈને લીધો, માટે બસ મૂર્ખને મુર્ખતાથીજ સમજાવવો યોગ્ય છે. એમ નિશ્ચય કરી તે જે આસન ઉપર ઉપાસના કરવા નિરંતર બેસતો હતો તે આસનને જમણે પડખે થી ભગવાને એક બીલોરી તેજસ્વી કાચનો કકડો બહાર દેખાય તેમ પોતાની માયાથી ગોઠવી દીધો. થોડી વાર થઈ એટલે પ્રાણાયામ કરતી વખતે જમણે પડખે તેની એકાએક દૃષ્ટિ પેલા કાચના કકડા ઉપર પડી; જેથી એકદમ તે કકડો લેઈ આસન પરથી ઉઠી પોતાની ગુફાની બહાર અજવાળામાં આવી, બારીકપણે તેને નિહાળવા લાગ્યો; અને પોતાના મન સાથે નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. "ખરેખર, આજ ખરો સ્પર્શ ચિંતામણી છે. સિદ્ધ પુરુષો જે પોતાની પાસે નિરંતર ગુપ્ત રાખી મુકે છે, અને જેનો સૂર્ય સમાન પ્રકાશ હોય છે, તેજ આ સાચો સ્પર્શચિંતામણી હોવો જોઈએ. હવે આ સ્પર્શ ચિંતામણિના પ્રભાવથી મને અનર્ગળ દ્રવ્ય મળશે તેથી વધુ સંપતિ પ્રાપ્ત થશે, અને મારે હવે અન્ય કશાની આ વિશ્વમાં જરૂર નથી. કદાચ કોઈ સમયે સાક્ષાત્ માયાપતિ શ્રી વિષ્ણુના વૈભવ જેવો મારો વૈભવ બનાવવાની ઇચ્છા કરીશ, તોપણ તેનાથીજ બનશે. માટે હવે આ સર્વ પ્રાપ્ત સંપત્તિનો પણ ત્યાગ કરી માત્ર તે સ્પર્શચિંતામણિને લેઈ [illegible] દૂર પવિત્ર સ્થળે જઈને [illegible]

તેને પ્રાણસમાન સાચવતો, સાચવતો ઉત્તરમાં કોઈ નિર્જન અને ભયાનક અરણ્ય તરફ ચાલ્યો ગયો. હે નંદી, ત્યાં તેણે અત્યંત દુઃખ ભોગવ્યું અને છેવટે મરણને શરણ થઇ અધોગતિને પામ્યો. માટે તું પણ મૂર્ખાનંદ સરસ્વતિના જેવો ન બનતાં મારૂં કહેલું માની વૈકુંઠમાં ચાલ ? તને મારી ઓળખતો પડી છે ? હું સાક્ષાત્ કૃષ્ણ તે તારી દુઃખની નિવૃતિ અને તને સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ અર્થે, આ બોધ વચન છેલ્લાં કહેવા આવ્યો છું. માટે કામ ક્રોધ અને લોભ રૂપ એ ત્રિવિધ પ્રકારના માયાના અજ્ઞાન આવરણને દુર કરી, પરમાનંદના પરમધામમાં રહી આનંદ કર ? ત્યાં તને અલૌકિક સુખ પ્રાપ્ત થશે, ત્યાં તારી બુદ્ધિ સત્ ચિદ્ અને આનંદમય થઈ જશે; માટે સમજીને ચાલ ? ”

ભાનુદેવ કહે છે 'હે ગુરો, તે આખલાના અવતારના છેલ્લા અવસાન સમયે ઉપર પ્રમાણે સદ્બોધ આપી, શ્રીમદ્ વિષ્ણુ ભગવાન પોતાના પરમાનંદના પરમધામમાં લેઈજવા અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યા. પણ મારા પરિવારનો અને તેમની પ્રત્યેના મોહ મમત્વનો ત્યાગ કરી, મને વૈકુંઠમાં જવાનું જરા પણ રૂચેલું નહિ, જેથી મેં ભગવાનનું કહેવું બીલકુલ માન્યુંજ નહિ. એટલે તેઓ થાકીને લક્ષ્મીજી સહીત ચાલ્યા ગયા. ! તેઓ ગયાને એક ઘડી વીતી એટલે તરતજ મારૂં દુઃખી અને છેક વૃદ્ધ થએલું આખલાનું શરીર જમીનપર લાંબુ થઇને પડ્યું; અને તેમાંનો પ્રાણ પડતાંની સાથે નીકળી ગયો. પ્રાણ ગયે તેજ ક્ષણે મને મારા બાયડી છોકરાં યાદ આવ્યાં અને એમ થવા લાગ્યું કે અરેરે આબધાંને મુકી મારે આ શરીર છોડવું પડે છે ? તે શરીર છુટીગયું અને મારા દિકરા કર્માનંદે મીઠું ઇત્યાદી લાઇએ તેટલું નખાવી, તે મારા પશુયોનીનાશબને જમિનદાર કર્યો. હે ગુરો આટલું થયું ને મારી આંખ તરતજ ઉઘડી ગઈ ગઈ, અને જાગ્રત થઇ પાણી પી પાછો તરતજ ફેર નિદ્રાવશ થઇ ગયો, અને મારા નિત્યના સમયેજ જાગ્રત થઇ

મારા કર્તવ્યમાં પ્રવૃત્ત થયો; હે પ્રભુ આજની રાતના સ્વપ્નથી
એટલું તો સમજ્યો કે કામ, ક્રોધ અને લોભ, એ ત્રણ વસ્તુનો
ત્યાગ, તેજ માયાનો ત્યાગ છે. તેવા માયાના ત્યાગીએજ માયા
જીતી કહેવાય છે. એજ વાસ્તવિક સન્યાસ છે. એજ ખરો ત્યાગા-
શ્રમ છે. કામ, ક્રોધ અને લોભ એ ત્રણ વસ્તુનો યથાર્થ રીતે ત્યાગ
જે પ્રાણી કરે છે, તો અન્ય ત્યાગાશ્રમ પણ ગ્રહણ કરવાની
પછી તેને જરૂર રહેતી નથી એમ સત્પુરૂષો કહે છે. કામ, ક્રોધ અને
લોભ એ ત્રણ વસ્તુને જે વશ ન થયો તેજ આખા વિશ્વને જી-
ત્યો જાણવો. એ ત્રણ વસ્તુના ત્યાગી આગળ માયા એક દાસિ
વત્ છે; અને તે માયા તેવા ત્યાગીની સેવામાં નિરંતર હાજર
રહી, તેને સદા આધીન વર્તે છે. કામ, ક્રોધ અને લોભ એ
ત્રણ વસ્તુનો યતકિંચિત પણ જેના હૃદયમાં ભાસ નથી, તેના
હૃદયમાં સત્ ચિત્ અને આનંદસ્વરૂપ પરમાત્માનો ચિદાભાસ
આપોઆપ થાય છે; તેથી તે નિરંતર કામ ક્રોધ અને
લોભ વગરનું નિર્મળ શુદ્ધ તેમજ કેવળ સાત્વિક જીવન ગાળી,
પરીણામે જીવનમુક્ત બની, આ સંસારસિંધુ તરી જાય છે.
હે ભગવન્, આ સ્વપ્નથી મારા હૃદયમાં વળી બીજો અનુભવ થઇ
એવો સન્નિશ્ચય બંધાયો છે કે ' બ્રહ્મસત્યં જગન્મિથ્યા ' એ
વેદવાક્ય સત્ય અને અનુભવસિદ્ધ છે એમાં લેશ પણ સંશય
નથી. જગતમા જ્ઞાનીએ ત્યાગ કરવાની વસ્તુ જે કામ ક્રોધ અને
લોભ છે, એ ત્રણનો યથાર્થ જ્ઞાનદ્વારા પરિત્યાગ કર
નાર પ્રાણીજ પરમ પદને પામે છે હવે પછી હે ભગવન્
આવતી કાલે જે જે [illegible] સ્વપ્નમાં બનશે તે તે કહીશ. આજે
તો હવે [illegible] હું [illegible] પ્રયાણ કરવાનું છે, માટે સત્વર
[illegible] પધારો તો. જેવી આ-
[illegible] પધારો તો. જેવી આ-
[illegible] આજે તો આ
[illegible] કહે છે. [illegible] પહોંચીશું" ..
[illegible] તેવું છે ને [illegible] ઘણા માસ સુધી
[illegible] પહોંચીશું " [illegible]

ગુરૂ મહારાજ આપણને પોહોચાડી દેશે ?" પાછો આશ્ચર્યની સાથે ભાનુદેવ કેહેવા લાગ્યો "ત્યારે તો હે ગુરો, વીવાહથી બીજુ રળીયામણું શું? એટલી મુસાફરી આપણી બચશે, અને શ્રમ થોડો લાગશે." એટલું કહી ભાનુદેવ પોતાના નિત્ય કર્મમાં પ્રવૃત થયો, અને ગુરૂ પણ ત્યાંથી પોતાને આસને ચાલ્યા ગયા.

મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે "હે પ્રહર્ષ, આટલેથી ભાનુદેવને દીગંબર સ્વામિનું વૃતાંત કહેવાનું બંધ કરી, રાત્રી ઘણી વીતી જવાથી, મુનિ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય, પોતાના શૈયાસને પધાર્યા, અને તે રાજકુલ ભુષણ નૃપતિ શુભ્રકેતુ, રાજા, તથા તેની સતિ પત્નિ શુભ્રમતિ, બન્ને પોતાને સ્થાને વીદાય થયાં. હે તાત્ આપણે પણ આજે સમય થયો છે, ને રાત્રી પણ ઘણી વીતી છે માટે સર્વે જઇ વિશ્રાંતિ લ્યો. ?"

આ વચન સાંભળી પ્રહર્ષ, સર્વ શીષ્યો સહીત સદ્ગુરૂને સાષ્ટાંગ કરી પોતાને આસને ગયો, અને મુનિ પણ પોતાના શૈયાસન વાળા ઓરડામાં સિધાવ્યા.

—તરંગ ૨ જો.

—કાયા ત્યાં સુધી માયા—

બીજે દીવસ થયો એટલે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય શુભ્રકેતુ રાજા પ્રતિ, પેલા ભાનુદેવ તથા તેના દિગંબર ગુરૂનું વૃત્તાંત, પોતાના નિત્ય નિયમાનુસાર કહેતા હવા; કે જે વૃત્તાંત મુનિ વર્ચસ્તમા પોતાના પરમ પ્રિય શિષ્ય પ્રહર્ષને નીચે પ્રમાણે શ્રવણ કરાવવા લાગ્યા.

વર્ચસ્તમા કહે છે "હે પ્રહર્ષ, પછીતો તે ગુરૂ શિષ્ય બન્નેએ તેજ સ્થળે વિશ્રાંતિ લીધી, અને ગુરૂ દિગંબર સ્વામીના યોગબલે કરીને, તે બન્નેજણા આંખ મીંચીને ઉઘાડતાંની સાથે, સ્વેન્દ્રિંદુરામેશ્વરના પવિત્ર સ્થળમાં આવેલી એક ધર્મશાળામાં પોહોચી ગયા. આંખ ઉઘાડતાંની સાથે ક-

શીની સીમને ભાનુદેવે બદલે શ્વેતબિંદુરામેશ્વર જોયા, અને આવો એકદમ પોતાના શ્રીસદ્‌ગુરૂનો અધ્યાત્મબળનો ચમત્કાર જોઇ, ગુરૂ મહારાજને વારંવાર સાષ્ટાંગ કરી આશ્ચર્યની સાથે તે કહેવા લાગ્યો "હે ભગવન્ આપની યોગસિદ્ધિદ્વારા આ પવિત્ર સ્થલે આપણે એક ક્ષણમાં આવી ગયા એ શું ? ઓહોહો હજારો ગાઉનું અંતર એક પળમાં કપાઇ ગયું, અને મુસાફરીની સઘળી મુશીબતો દુર થઇ ગઇ. અહાહા, કેવી આપના યોગબળની અલૌકિક સત્તા છે. તે પેલી સુવર્ણહંસા વનસ્પતિના કરતાં પણ અત્યંત વધારે ચમત્કારિક સત્તા કે જેનો આજ મને બરાબર અનુભવ થયો. હે ગુરો, આપની ગહન શક્તિ છે. હે ભગવન્, સર્વથી પહલવાન અને ધેષ્ટ તેમજ આપ સમર્થ સદ્‌ગુરૂ મને પ્રાપ્ત ૨, જેથી નિર્ભયપણે મારા કાર્યોને હું સિદ્ધ કરી શકીશ વી મને આજે સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ ચુકી છે" ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ આવાં વચન શ્રવણ કરી કેહેવા લાગ્યા "હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, એ સર્વ સદ્‌ગુરૂનો પ્રતાપ છે; એ સઘળુ સદ્‌ગુરૂની કૃપાદ્વારાજ થાય છે. પ્રાણીને ગુરૂકૃપા ન હોય તો, ઇશ્વરની કૃપા મેળવવાનો આ સંસારમાં કદી પણ સંભવ આવતો નથી. વળી શાસ્ત્રકારો તો એમ કહે છે, કે ઇશ્વરની કૃપા ન હોય તેની ચિંતા નહિં, પણ ગુરૂકૃપા તો મનુષ્યે અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ. "गुरोःकृपाहि केवलम्" પ્રાણીમાત્રને ગુરૂ કૃપાજ કેવલ આવશ્યક છે. હે તાત્ મે આગળ તને કહ્યું છે, કે એક સમે શીવ રૂઠે તો ગુરૂ તેનુ સમાધાન કરી શકે છે, પણ જો ગુરૂ રૂઠે તો, સાક્ષાત શંકર પરમાત્મા પણ તેમનું સમાધાન કરવા અસમર્થ છે માટે એ સર્વ શ્રી સદ્‌ગુરૂની અનવધિ કૃપાનું પરિણામ છે, એમા આશ્ચર્ય સરખુ કશુંજ નથી. જા હવે સ્નાન સંધ્યા આદિ તારૂં નિત્યકર્મ કર અને પશ્ચાત પ્રસાદ પાણીની સામગ્રી તૈયાર કરી શ્રી શંકર ભગવાન શ્વેતલિંદુરામેશ્વર મહાદેવને થાળ ધરાવ ? પછી નિત્ય નિયમાનુસાર પ્રાપ્ત પ્રવૃતિને સેવી, આજ રાત્રિએ પાણું જે સ્વપ્ન આવે તેની હકીકત કાલે નિયમીત સમયે

મને સંક્ષેપમાં શ્રવણ કરાવજે? હે તાત્, આ સ્વપ્ન પછી અહીં થી આપણે આપણા સ્થાનેજ વિચરવાનું છે. તને તારાં બાલબચ્ચાં અને સ્ત્રીઓની માયાનું કેટલું આકર્ષણ થાય છે, અર્થાત તેઓની મોહજાળમાં તું કેટલો ગુંથાયો છે, તે જોવાની ખાતરજ મેં લાંબી મુદત સુધી તિર્થાટન કરવાનું છે, એમ તને કહ્યું હતું. પણ હે સુમુક્ષુ શિષ્ય, તારા હૃદયની શુદ્ધિ, આ સ્વપ્નના બનાવથીજ થએલી જોવામાં આવે છે, અને મુખ્યત્વે કરીને મનુષ્ય દેહે કામ ક્રોધ અને લોભ એ ત્રણ વસ્તુનો યથાર્થ રીતે ત્યાગ કરી માયા ઉપર જય મેળવવાનો છે; અને તે મનુષ્ય દેહના મુખ્ય કર્ત્તવ્યને તેં અનુભવે કરીને જાણ્યું છે એટલે હવે તને વધારે કસોટી ઉપર ચડાવવાની હું જરૂર ધારતો નથી; માટે હે વત્સ, આ શ્વેતબિંદુરામેશ્વરની યાત્રા પૂર્ણ કરી આપણે બરોબર આપણા સ્થાનેજ જઇશું." આટલું કહી દીગંબર સ્વામિ શ્વેતબિંદુ સરોવરમાં સ્નાન કરવા ગયા, અને ભાનુદેવ પણ શૌચ સ્નાન ઇત્યાદિમાં પ્રવૃત થયો. થોડીવાર થઇ એટલે આવ્યો, અને પ્રાણાયામ ઇત્યાદિ સંયમની ક્રીયા કરવા બેઠો. દીગંબર સ્વામિ તો રામેશ્વરનું જ્યાં જ્યોતિર્લિંગ અને જળાધારી જ્યાં છેક ઉંડા સ્થાપિત હતાં, ત્યાં એકભોંયરા દ્વારા જવાતું હતું; આ ભોંયરામાં જવાનો ગુપ્ત માર્ગ શંકરની કૃપાથી તેમને પ્રાપ્ત થવાથી. શંકરના બાણ પાસે ગયા, ને શ્રી શંકર ભગવાનના તે જ્યોતિર્લિંગનું યથાવિધિ પૂજન અર્ચન તથા શંકરપર રૂદ્રાભિષેક ઇત્યાદિ કરવામાં ગુંથાયા. એટલામાં ત્યાં એક રાક્ષસિ દેહધારી પણ શંકરનો આરૂઢ ભક્ત, તેમની પાસે આવીને બેઠો, ને ધ્યાન કરવા લાગ્યો. ભાનુદેવ સંયમની ક્રીયાઓમાંથી પરવારી પશ્ચાત એક પાસે ગામ હતું, ત્યાં આટો દાળ વિગેરે સીધું લેવા ગયો. સીધું લેઇ આવી, ગુરૂ આજ્ઞાનુસાર તેની રસોઇ બનાવી, એક થાળ પુરી, રામેશ્વર મહાદેવને ધરાવવા અર્થે દેવળમાં ગયો; જઈને જુએ છે તો મહાદેવનું લિંગ છેકજ ઉંડું ભોંયરામાં જોયું; તેની જળાધારીની આસપાસ અત્યંત ઉંડુ જળ ભરેલું હોવાથી

તે શંકરના બાણ પાસે કોઈથી જવાય તેવું ન હતું. પણ જળમાં બેસી પદ્માસનપૂર્વક પોતાના સદ્‌ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ, શંકર ઉપર અભિષેક કરી રહ્યા હતા તે તેણે જોયા; તેમજ વળી એક તેમની પાસે રાક્ષસિ દેહવાળો પણ રાજચિન્હ યુક્ત શખસ બે હાથ જોડી બેઠેલો જોયો. આ સઘળું જોઈ ભાનુદેવ તો, હે પ્રહર્ષ, કેવલ આશ્ચર્યયુક્ત થઈ સદ્‌ગુરૂને, મોટે અવાજે કહેવા લાગ્યો "હે સદગુરો શ્રી સદાશીવ ભગવાન માટે થાળ તૈયાર કરી લાવ્યોછું, માટે આપની પાસે ત્યાં શીરીતે લેઈને આવું ? કારણ કે શંકર સમીપ જ્યાં આપ બેઠા છો, ત્યાં આવવાનો કોઇ માર્ગ જણાતો નથી.' આ વચન શ્રવણ કરી ગુરૂ દીગંબર તો અભિષેકમાં લીન હતા, જેથી તેમણે ભાનુદેવને કંઇ પણ ઉત્તર ન આપ્યો, પણ તેમની પાસે પેલા બેઠેલા રાક્ષસદેહ ધારી, તેમજ રાજ ચિન્હ ધારણ કરેલા પુરૂષે, ભાનુદેવ તરફ પોતાના મોટા રાક્ષસિ ડોળા કાઢી કહ્યું "અરે બાલકા, શ્રી મહેશ રામેશ્વર ભગવાન્ ત્યાંથીજ તારી થાળ, તારો પ્રેમ છે તો આરોગી લેશે, માટે ચીંતા ન કર ? અને તું ત્યાંજ ઉભો રહેજે તારાથી અહીં અમારી નજદીક અવાશે નહિં. આ કલિયુગમાં મનુષ્ય માત્રને ઉપરથી જાળીમાંથીજ દર્શન કરવાનો હુકમ છે; આ રામેશ્વર મહાદેવ પાસે આવી તેમના જ્યોતિર્લિંગની પ્રત્યક્ષ પૂજાતો કોઇ ખાસ તત્વવિદ્ સેંકડો સાદ્ધ પુરૂષમાંથી એકાદ આ મહાત્મા જેવાથી. શ્રી શંકરનો હુકમ હોયતો થઇ શકે છે. માટે તારા દુરાગ્રહને છોડી સ્નાન અને સ્વસ્થચિત્તે પ્રાશણ કરી વિધિ પૂર્વક શ્રી શંકર ભગવાનને પાસે આ [illegible] પ્રવૃત્તિ કર એટલે તત્કાળ તે પાછો આ મહેશ ભગવાન [illegible] ઉઠશે.' આ પ્રકારના પેલા પાસે [illegible] પુરૂષના વચન ભાનુદેવે શ્રવણ કર્યા. જેથી તેને માત્ર [illegible] થયું કે તે [illegible] જ્યોતિર્લિંગની સમક્ષ [illegible] પ્રત્યક્ષ પુજન કર્યું. [illegible] વિધિ થઇ શકે તેમ નથી પણ ગુરૂના મુખથી પ્રત્યક્ષ પુજન થાય, ઇત્યાદી કરવાનું વચન સાંભળી [illegible] પેલા ગુરૂની પાસે બેઠેલા

પુરૂષના વચનોથી તે જરાપણ શાંત રહ્યો નહીં, અને બીજીવાર ગુરૂ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો, "હે ગુરો થાળ તૈયાર છે, અને આપની આજ્ઞાનુસાર શ્રી શંકર ભગવાનને આરોગાવા માટે લેઇને આવ્યો છું. તો આપની આજ્ઞા હોય તેમ કરૂં !" તેણે કહ્યું છતાં ઉત્તર ન મળવાથી રૂદ્રાભિષેક પુર્ણ થયે ત્યાં સુધી, એમને એમ ભાનુદેવ થાળ સહીત ઉભો રહ્યો. અને પુર્ણ થતાં ગુરૂ દિગંબર સ્વામિ કહેવા લાગ્યા, "બેટા થાળ ઉઘાડી અંદર નજર કર, કે શંકર ભગવાને તેમાંનો પ્રસાદ આરોગી લીધો છે કે નહિં ? જો આરોગી લીધો હોય અને થાળમાં કોઇ વસ્તુ રહી ન હોયતો આસને જા અને મારો અને તારો થાળ તૈયાર કર ? હું પૂજન સમેટી પશ્ચાત પ્રસાદ માટે આવું છું." આ પ્રમાણે ગુરૂનું વચન શ્રવણ કરતાંજ ભાનુદેવે થાળ ઉઘાડી જોયું, તો થાળમાં કોઈ પણ વસ્તુ રહી ન હતી. જેથી અત્યંત આશ્ચર્યની સાથે શ્રી સદાશિવ રામેશ્વર ભગવાનના જ્યોતિર્લિંગને સાષ્ટાંગ કરી, આસને ચાલ્યો ગયો; અને ગુરૂ આજ્ઞાનુસાર પોતાનો તથા ગુરૂનો થાળ પુરી, જમવા કાજે તેમની રાહ જોતો બેઠો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે "અહાહા, આ વળી જ્યોતિર્લિંગનો સર્વ કરતાં અલૌકિક અને અદભુત ચમત્કાર મેં આજેજ જોયો. તેમજ હલ્દરો તત્વવિદ્ સિદ્ધ પુરૂષોમાં દિગંબર સ્વામિ પણ શ્રી સદાશીવ ભગવાનના ખાસ પ્રિતિપાત્ર પુરૂષ છે, એવી પણ મને આજેજ સંપુર્ણ ખાત્રી થઈ. અરે પણ પેલો, રાક્ષસી દેહધારિ તે સાથે રાજચિન્હયુક્ત તેમની પાસે બેઠો હતો તે પુરૂષ કોણ હતો, તેની કંઇ ઓળખ પડી નહીં, એ કોણ હશે ? કોઈ રામાવતારના વખતનો રાક્ષસતો નહિં હોય ? ના ના ! કદાચ તેમ જો હોય તોપણ તે કોઇ શંકરનો આરૂઢ ભક્ત તો જરૂર હોવો જોઇએ, એમાં સંશય નથી. ગમે તે હશે તે ગુરૂ મહારાજ પધારશે એટલે જણાશે. અરે પણ ગુરૂ મહારાજ તે ઉંડા ભોંયરામાંથી કીયે રસ્તે થઇને બહાર આવે છે, તે જો હું તેમના બહાર નીકળતાં સુધી ઉભો રહ્યો હોત તો જાણી કે જોઈ શકત; પણ તેમની જવાની આજ્ઞા થવા

પછી ઉભા રહેવું એ કેવલ ગેરવ્યાજબી લાગી ચાલ્યો આવ્યો
પેર ગમે તેમ હોય, સાક્ષાત સદાશિવ ભગવાન તેમને પ્રત્યક્ષ
આવી દર્શન આપતા હોય તો પણ શું ? મારે મનતો મારા
ગુરૂ મહારાજ તેજ મારા શ્રી સદાશિવ ત્રિતાપના હરણ
કરનારા છે; જેથી તે વ્યક્તિ કોણ છે ને કોણ નહિં એ જાણ-
વાની જીજ્ઞાસા શું કામ રાખવી જોઇએ ? સદગુરૂ દિગંબર
સ્વામિ સીવાય અન્યમાં મોહ રાખવાનું શું કારણ ?
કંઇજ નહિં. " આ પ્રમાણેના પોતાના મન સાથે
ભાનુદેવ વિચાર કરી રહ્યા છે, એટલામાં દિગંબર મુનિ પૂજન
અર્ચન નિત્યકર્મથી પરવારી પધાર્યા, અને હસ્તપાદાદિનું પ્રક્ષા-
લન કરી પ્રસાદ લેવા બેઠા. થોડીવારે ગુરૂ શિષ્ય બંને જમી
રહ્યા, એટલે દીગંબર સ્વામિએ ભાનુદેવને કહ્યુ " હે
બેટા ભાનુ, રામેશ્વરના જ્યોતિર્લિંગના પૂજન વખતે, મારી
સમક્ષ તે સ્વયંભુ બાણની જળાધારી પાસે જે પુરૂષ
બેઠો હતો તે કોણ હતો, તે જાણવાની તને સ્વાભાવિક
જીજ્ઞાસા થતી હશે અને તેમાંએ તે રાક્ષસી દેહવાળો અને
રાજ્યચિન્હ યુક્ત હોવાથી, તને તે વ્યક્તિ જાણવા ઉત્કંઠા
થયા વિના નહીં રહી હોય, પણ હે વત્સ તે રાવણનો બંધુ વિભિષણ
હતો, કે જે અનન્ય રામભક્ત તથા જેને શ્રીમદ્ ભગવાન રામચંદ્ર-
જીએ લંકાનું રાજ્ય બક્ષીસ કરેલું છે, તે અમર પુરૂષ મારી
સમક્ષ બેઠો હતો. હે તાત શ્વેતબિંદુરામેશ્વરની યાત્રાએ આ-
વનાર પ્રાણીઓમાથી કોકનેજ તે પ્રત્યક્ષ દર્શન દે છે. તે આ
કાલમા સમુદ્રમા લંકા વનાવી રહેલો છે, તે અષ્ટ પ્રહર અને
ચોસઠે ઘડી આ રામેશ્વર મહાદેવનીજ ઉપાસના કર્યા કરે છે
જે પ્રાણીને તે રામેશ્વર મહાદેવ કૃપા કરી પોતાના બાણ
સમીપ આવવાનો રસ્તો આપે છે, તે પ્રાણી શ્રી સદાશીવ ભગવા
નનો કૃપાપાત્ર છે. એમ સમજી તેને તેની ઇચ્છાનુસાર રામેશ્વર
મહાદેવના જ્યોતિર્લિંગની પાસે જવા દઈ સેવા કરવા દે છે.
બાકી અન્યને તો ઉપર રહીને છેટેથીજ મહાદેવના દર્શન કરવા દે

તે કુતરા સાથે લડવા લાગ્યો. હું તો વૃદ્ધ અને અશક્ત કુ
હતો, અને તે બલવાન અને ભરયુવાન કુતરો હતો, જેથી
મને ફાંફરડી ખાધી. તેમાંએ વળી મારી ગરદન ઉપર તેણે
તો સખત બચકું ભર્યું, કે આશરે પોણોશેર માંસનો લો
મારી ગરદનમાંથી બહાર નીકળી આવ્યો, અને તેથી મ
આખું શરીર લોહી લુહાણ થઇ ગયું હતું. હું તો છેક ના
પાસી થઇ, પછી લડતાં લડતાં બે પગવચ્ચે મારી પૂછડી દબા
નાસી ગયો, અને મારા પૂત્ર કર્માનંદના ઘરમાં પેસી ગયે
કર્માનંદે મને લોહીથી દદડતો જોઇ, ઉપરથી બીજી બેચાર લ
કડીયોના પ્રહાર કરી ઘર બહાર કાઢી મુકયો, જેથી દુકાળમ
અધિક માસની પેઠે એક તો અત્યંત ઘાયલ થવાથી દુઃખી, અને
તેમાં લાકડીયોના પ્રહારના દુઃખનો વધારો, જેથી ફકત મરણ
હવે આવવું બાકી રહ્યું હતું. કર્માનંદે પેલા મારનાર કુતરાને
પણ લાકડીયો મારી હાંકી કાઢયો, એટલે તે બીજે કુત-
રો નાસી ગયો, અને હું તો ફળીયા વચ્ચે પડયો પડયો
દુઃખથી બરાડાજ પાડતો હતો; આ પ્રમાણે અત્યંત દુઃખથી
પોકારો કર્યાં કરતો હતો, જે જોઇ કરૂણાના સાગર એવા દીનબંધુ
ભગવાન અને લક્ષ્મીજીને દયા આવી, જેથી તેઓ બન્ને માગણ સાધુ-
ઓનો ફરી વેશ ધારણ કરી, આ ફળીયામાં માગવાને નિમિત્તે
આવ્યા અને મને શેરીના રસ્તાવચ્ચે અધમૂઓ પડેલો અને
અત્યંત દુઃખી જોઇ, મારી પાસે ઉભારહી નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

" હે વિષયાનંદ શ્વાન, આટલા તારા જન્મ થયા, તને
દુઃખથી મુક્ત થવા શીખામણ દઇએ છીએ, છતાં તું તારા પુત્ર
પૂત્રાદિ અને સ્ત્રી ઇત્યાદિની માયાનો પરિત્યાગ કરી અમારી
સાથે વૈકુંઠમાં ચાલતો નથી કેવો મુર્ખ છે. ? અરે હજી પણ
કહીએ છીએ કે માની જા અને ચાલ સુખીયા. ! પણ અરેહજી
તારે ગળે અમારી વાત ઉતરતી નથી ? તારા કલ્યાણનો અમુ
લ્ય રસ્તો તને બતાવ્યો છતાં હજીપણ સુઝતો નથી. ! હે
મૂઢ સમજ અને માયાનો ત્યાગ કરી અમારી સાથે

ચાલ ? એતો કાયા ત્યાંસુધી માયા જાણજે તું એ મા-
યાને મારી મારી કહી જન્મમરણના ફેરામાં ક્યાં સુધી અટવાઈશ ?
અરે મૂર્ખ, એ માયા તો કોઈની થઈ નથી, થતી નથી, અને
ભવિષ્યમાં થશે પણ નહીં. એ માયા મહેશ સત્તાનેજ સ્વાધિન
છે. તે શ્રીહરિના સીવાય કોઈની થતી નથી. જેણે તે માયા ઉપર જય
મેળવ્યો છે તેજ આ સંસારને તર્યો છે એમ જાણજે ? અરે મૂઢાત્મા
સંસાર ચક્રનું મૂખ્ય કારણરૂપ આ મહામાયા શક્તિ તે એક નદીના
જેવી છે. તે નદીમાંથી, આંખ, નાક, કાન ઇત્યાદિ પંચ કર્મે-
ન્દ્રિયરૂપ પાંચ પ્રવાહો વહ્યાં કરે છે. તે પ્રત્યેક પ્રવાહમાં જુદી
જુદી પ્રકારનું જળ રહેલું છે; જેમ નદીના જળનું મૂખ્ય કા-
રણ મેઘ છે, અને વર્ષાઋતુમાંતો તે નદી મોટા પ્રવાહ વાળી થાય
છે, તેવીજ રીતે કામ ક્રોધાદિરૂપ અવિદ્યામાયાગ્રસ્ત વૃત્તિ જેની
થઈ ગઈ છે, એવા જીવોમાં, તે પાંચ કર્મેન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન
થતું આસુરીસંપતિ વાળું પાંચ પ્રકારનું તેમનું જ્ઞાન, તે
એક મહાન તેમના દુઃખનું કારણ છે. હે દુખી મંદમતિ, તું
વિચાર કરી જો કે જેમ નદીના પ્રવાહમાં, કેટલેક ઠેકાણે ઉંડું
પાણી હોવાથી, વમળ અને ચકરીઓ પડે છે, અને તેમાં પ્રાણી
સપડાતાં ડુબી મરે છે, તેવીજ રીતે એ માયારૂપનદિના કામ
ક્રોધ, લોભ મોહ અને મત્સર એ પાંચ મોટા પ્રવાહોમાં
પણ અનેક સ્થળે, વમળ અને ચકરીઓ પડે છે, અને તેમાં જીવ
[illegible] જાય છે [illegible] પરીણામે પ્રાપ્તિ
[illegible] કહું છું કે એ
[illegible] એવી અધમ
[illegible] અ.પ, અને
[illegible] તેમને
[illegible] અ.પ એટલું [illegible]
[illegible] જન્મમાં [illegible]
[illegible] ઉપકાર [illegible]
[illegible]

મારા કર્માનંદના મળમાં કિટ થઈને અવતર્યો; કર્માનંદે પો-
તાના ઘરપાછળ એક છુટી નેળ કરી હતી, અને તેમાં
હમેશ તે મળોત્સર્ગ કરતો હતો; આઠેદશે તે નેળ ભંગીયણ
વાળી જતી હતી. મને કીટ થવાને બે ત્રણ દીવસ થયા, એ-
ટલે સૂર્યના તાપથી મળ્જાવા લાગ્યો, અને છેકજ અધ
મુઓ બની ગયો. થોડીક ક્ષણ પછી તે કીટના ખોળીયામાંથી
પણ જીવ ચાલ્યો જશે, એમ ખાત્રીપૂર્વક મને લાગ્યું. આટલું
છતાં મારો જીવતો મારા પરિવારમાંજ હતો; સાક્ષાત્ ભગવાનના
સદ્વચનોનું, જો કે તે વખતે મને સ્મરણ હતું, તોપણ મારો
અંદરનો માયાગ્રસ્ત બનેલો આત્મા, સંસારને અને તેના સોગો-
નેજ મુખ્ય માની, તે તરફજ તણાઈ રહ્યો હતો. પાછા ભગવાને
ફરી મને કુશાત્માને બોધ દેવા અર્થે વિચાર્યું, જેથી પોતે લક્ષ્મીજી
પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે " હે દેવિ, ચાલો ફરી જઈએ. એકવાર
ફરી તેની આ અધમ કીટદશામાં પણ બે શબ્દો તેને કહીએ,
પછી જોઈએ કંઈ અસર થાય છે ? આપણો જેને સર્વ જન્મોમાં
સત્સંગ થયો છે, તેને ડુબતો કેમ રખાય, માટે આ છેલીવાર
કહી જોઈએ; માને તો ઠીક છે નહિતો પછી તેનો બળાત્કારે પણ ઉદ્ધાર
કરી દેવો એ મારો નિશ્ચય છે. જ્યારે તેના અજ્ઞાનનો સમુળગો
નાશ થશે, અને ઉદ્ધરવાથી તેના હૃદયમાં જ્ઞાન રવિ પ્રકટશે,
ત્યારે ઘણોએ જાણશે, કે તે બળાત્કાર તે તેના અહિતની ખાતર
નહિં પણ હિતની ખાતરજ થયો હતો. પણ જ્યારે તેને હું
મળ્યો અને તે એ ન તર્યો તો મારા અધમોદ્ધારણ પદને કલંક લાગે,
જેથી તેવું કરવાની મારી લેશ પણ ઇચ્છા નથી." લક્ષ્મીજી આવી
વાણી શ્રવણ કરી બોલ્યા " ભગવન એ તો બધું ઠીક, પણ
આપને હવે ખાત્રી થઈ હશે. કે માયાશક્તિ આ જીવાત્મા ઉપર
કેટલી બધી અસર કરે છે આપનું નામ પણ ભુલાવી દે છે કે
નહિ ? [illegible] ભગવાન બોલ્યા " ખરેખર [illegible] હમણાં તો
રોજ અનુભવ [illegible] " લક્ષ્મીજીએ હસીને કહ્યું ચાલો. ત્યારે
આપની ઇચ્છા છે તો તે વિષયાનંદને તેની આ અધમ કીટ દશામાં

પણ કંઇ બે શબ્દો કહેવાના કહી જોઇએ અને પછી ન માને તો આપની વૃત્તિ મુજબ કરજો ? ” આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ વિષ્ણુ ભગવાન તથા લક્ષ્મીજી પાછા સાધુને વેશે અંતરીક્ષ માર્ગે પેલી ખેળમાં ઉતર્યાં, અને માત્ર અધમ સ્થિતિએ પોહોચેલો જે હું કીટ, પેલા કર્મનંદના મળમાં તરફડતો હતો, તેને જોઇ, તથા હું તેઓને જોઇ, જાણી શકું તેવી રીતે, મારી પાસે આવી ભગવાન તથા લક્ષ્મીજી સાધુવેશે નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં.

ભગવાન કહે છે, હે કીટોમાં પણ અધમ કીટ વિષયાનંદ તારા નામ પ્રમાણેનો ગુણ તારો હજી કાયમજ રહ્યો ! અરે આટલું આટલું થયું, તોપણ વિષયસુખમાં અંધ બની તેમાંજ આનંદ માની બેઠો છે, અને આ અજ્ઞાનથી કલ્પાએલા મિથ્યા જગતનો, અને તેની માયાનો, પ્રેમ પૂર્વક પરિત્યાગ કરી શકતો નથી; ધીક્કાર છે તને અને તારા વિષયના આનંદને; અરે મૂઢ આ સંસાર તે માત્ર અજ્ઞાન કલ્પીત છે. અંદરના અહંકાર આદિ ભોક્તાવર્ગનું, અને બહાર જગત આદિ ભોગ્ય વર્ગનું વાસ્તવિક જ્ઞાન થયા પછી, જગત મિથ્યા થઇ જાય છે. આત્માના સાક્ષી સ્વરૂપનું વિસ્મરણ કરાવનાર માત્ર મોહ છે; હે મતિમંદ, માટે ભોકતામાં આત્મબુદ્ધિ સેવનારા, તારા જેવા મૂઢ જીવોનો આત્મા, પણ પરીણામે તે પરાબ્રહ્મની સતાવડે કરીને, ભોગ્ય વસ્તુનો વાસ્તવિક અનુભવ કરે છે. અર્થાત તારા જેવા મતિમંદ જીવોનો આત્મા, પણ તેજ વાસ્તવિક બ્રહ્મ રૂપ છે; પણ હે મૂર્ખ તું જો અજ્ઞાનરૂપિ જ્વરથી મુક્ત થઇ, વાસ્તવિક જ્ઞાનથી શાંત ચિત્તે વિચાર કરીશ, તો તને તાદશ જણાઇ આવશે, કે ભોગ રૂપિ વિષ, પરિણામે તારો નાશ કરશે, તેમજ તને અવનતિએ પહોંચાડશે. જે 'હું અને મારૂં' કહી કહી તું વાજ આવે છે, તે સર્વ મિથ્યા છે. હે મુઢ, આ સંસાર માત્ર અજ્ઞાનથીજ કલ્પાએલું છે. અર્થાત્ તે મિથ્યા છે, સત્ય નથી. હે વિષયાનંદકિટ, ખરા જ્ઞાની નું સ્વરૂપ તેજ છે, કે જે જગતને મિથ્યા માને છે. નામ તથા રૂપની ભ્રાંતિ ઉત્પન્ન કરનારા, બીજા જ્ઞાનોની આશા જ્ઞાનીને

જરૂર હોતી નથી. જગતને તો માત્ર ભ્રાંતિ રૂપ કલ્પના સમાન જાણે છે, જેથી જગતના અન્ય ભોગોની તેને જરાપણ ઇચ્છા હોતી નથી. તે તો માત્ર હું કોઇ એવી વસ્તુ છેજ નહિં, એ-ચોજ પોતાના મન સાથે સત્ય શુદ્ધ અને દ્રઢ સંકલ્પ સેવે છે; બ્રહ્મ સત્યં જગત મિથ્યા ' બ્રહ્મ સત્ય છે જગત મિથ્યા છે, એ પ્રકારનું વાસ્તવિક જ્ઞાન જેને પ્રકટે છે તેજ જ્ઞાની કહેવાય છે. તે જ્ઞાનનો ઉદય થયા પછી અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. જેમ સ્વપ્નમાં શુભાશુભ જે પદાર્થો જોયા કે ભોગવ્યા હોય, તે તે શુભાશુભ પદાર્થો, જાગ્રત અવસ્થામાં, નહિંવત્ જેવા મિથ્યા છે, તેવીજ રીતે અજ્ઞાન દશામાં પણ ' આ જગત છે તથા હું અમુક છું, અને અમુક તે મારૂં છે ' એવા અહંકારાદિ પદાર્થો જેનો પ્રાણી રાત દીવસ અનુભવ કરે છે, તે પણ વાસ્તવિક રીતે મિથ્યા પ્રતિ-ભાસરૂપ સ્વપ્નસમાન અનિત્ય અને જુઠા છે. અર્થાત વસ્તુતઃ તે કશુંજ નથી, નરશૃંગ જેવા મિથ્યા છે. જેમ અંધારામાં કોઈ એક અરણ્યમાં ચાલતા પ્રવાસિને, એકાદ વૃક્ષના ઠુંઠાને વિષે પોતાના મનની ભાવના વડે કરીને, રાક્ષસની મિથ્યા ભ્રાંતિ થાય છે, તેવીજ રીતે જીવ પણ પોતાની ભાવનાથી, અસત્ય એવા જન્મ મરણ રૂપ સંસારને ભ્રાંતિથી સત્ય માની, તેને અનુભવે છે. ભ્રાંતિથી કલ્પેલો રાક્ષસ જેમ અસત્ય છે તો પણ તેના ભોગ્ય અને ભોક્તા સત્ય જેવાં જણાય છે, તેવીજ રીતે હે વિષયાનંદ અહંકાર તથા આજગત જેઓ ભ્રાંતિરૂપ છે અને મિથ્યા છે, છતા તને તારા અજ્ઞાનથી તે સત્ય લાગે છે; જેવો તે રાક્ષસ ભ્રાંતિથીઉત્પન્ન થાય છે તેવીજ રીતે આ અનંત આત્મ સત્તામાં અનેક પ્રકારના જીવો ભ્રાંતિથી ઉત્પન્ન થયેલા જોવામાં આવે છે. જેમ ભ્રાંતિથી પેલુ વૃક્ષનુ ઠુંઠું રાક્ષસ લાગ્યુ, પણ વાસ્તવિક રીતે જોતા તે રાક્ષસ નથી, પણ એ વૃક્ષનું ઠુંઠું છે એમ જ્યારે જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે ભયની નિવૃત્તિ, અને ચિતમાં શાંતિ ઉત્પન્ન થઇ આજગત અને 'હું તથા મારૂં' એ ભ્રાંતિરૂપ માયા, પણ મિથ્યા છે એમ સ્વરૂપ અનુભવથી જણાય છે ત્યારે જીવને વાસ્તવિક

જ્ઞાન થાય છે, ત્યારેજ સત્ ચિદ્ અને આનંદ સ્વરૂપના ચૈતન્ય પણાના ભાવને પ્રાણી પ્રાપ્ત થાય છે; માટે હે વિષયાનંદ કિટ તું તારી સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાઓને, આસક્તિને, તૃષ્ણાઓને સમેટી લેઇ તારા પોતાનામાં રહેલા સર્વના સાક્ષીભૂત પરમાત્માના સ્વરૂપમાં, શાંતિપૂર્વક વિરામ પામ ? અને આ દૃશ્ય, તે દૃષ્ટાની સૃષ્ટિરૂપે વિસ્તૃત છે, એમ નિશ્ચે કરીને જાણ ? હે અધમ, એ દૃષ્ટાંત તેજ પરમાત્મ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. તેમાં દૃશ્ય ભાવનુ આરોપણ કરનાર દોષને પાત્ર થાય છે. વસંત ૠતુનો રસ, જેમ વૃક્ષની ડાળીઓ અને શાખારૂપ થઇ જાય છે, તેવીજરીતે સત્ય મુક્ત અને ચૈતન્ય સ્વરૂપ અવિનાશી પરમાત્મા, પોતેજ સૃષ્ટિરૂપ બની રહે છે. માટે આ જગત તે પરમાત્મ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યમય હોવાથી, જેમ પરમાત્મ સ્વરૂપ વીશે દ્વૈતાદ્વૈતનો અભાવ છે, તેવીજ રીતે જગત અને જીવના સ્વરૂપ વીશે પણ દ્વૈતાદ્વૈતનો અભાવ છે. આમ જગત અને જીવના સ્વરૂપવિશે પણ અભાગ સ્વતઃ સિદ્ધ છે, માટે હે વિષયાનંદ કીટ, હજી સમજીને નિત્યાનિત્યના વિવેકપૂર્વક ચિદાકાશરૂપ થા ? સત્ ચિદ્ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માના બ્રહ્મરસનુ પાન કરી, શંકા રહિત થઈ, માયાના પરિત્યાગ પૂર્વક, મોક્ષરૂપી આનંદથી ભરપુર એવા નંદનવનમાં મારી જોડે આવી નિવાસ કર ? હે મૂર્ખજીવ, જેમ હરણ શુન્ય અરણ્યમાં ભ્રમિત બુદ્ધિથી ભટકયાં કરે છે, તેવી રીતે તું અજ્ઞાન આવરણથી આ શુન્ય વિકટસંસારમાં ભટકવાનું વારે વારે પસંદ કરે છે. આ ઘોર લોકરૂપી સંસારના ઝાંઝવાના જળથી છેતરાઈ, અંધત્વની દુરાશા અને વ્યગ્રતામાં આટોઅવળો શું કામ કુટાયા કરે છે ? આ સંસારના સુખો પરીણામે પીડા કરનાર હોવાથી, વેદશાસ્ત્રોએ તેને દુઃખરૂપજ માનેલાં છે. માટે તેને તજી દે અને તારા વાસ્તવિક સ્વરૂપનો વિચાર કર ? ” આ પ્રમાણેના બોધવચનોએ મારા હ્રદયમાં એકાએક ચમત્કારિક અસર કરી, અને તેથી મારૂં મન અત્યંત દુઃખી, અને અજ્ઞાનમય અંધકારમાં મૂંઝાએલું

તેમજ અતિ વ્યગ્રદશાને પ્રાપ્ત થએલું હોવાથી, અને હું તે કીટના ખોળીઆને તજવાના અવસાનની નજીક આવતો જોઈ, છેવટે ના છુટકે અંતરથી “ હે ભગવાન, ત્યારે તમે કરો અને કહો તે ખરૂં ” એ ઉદ્ગાર કાઢી, નિશ્વાસપૂર્વક મારી જાતે અતિ ભય પામવા લાગ્યો, અને આખરે તેજ ઉદ્ગારપૂર્વક મારો પ્રાણ વિસર્જન થયો; પશ્ચાત તે મારા પ્રાણને ભગવાને મૂઠીમાં લઇ લીધો, અને મૂઠી વાળી તેને પવિત્ર ગંગાજીના કાશીમાં આવેલા મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર આવી, વીધી પૂર્વક ગંગોદકથી માર્જન કરી શુદ્ધ બનાવી, ઉર્ધ્વ ગતિ કરવાનો સંકલ્પ કરી મુકી દીધો; જેથી તે મારા જીવાત્માએ આ વીમળપુરીના શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ પવિત્ર બ્રાહ્મણ દિવ્યશર્માને ઘેર પુત્ર તરીકે જન્મ લીધો. હે ગુરૂદેવ આટલી હકીકત થઇ રહી કે પશ્ચાત મારી આંખ સત્વર ઉઘડી ગઇ, અને મારા સર્વ ગત જન્મોથી તે વર્ત-માન જન્મ સુધીની હકીકત, સ્વપ્નમાં મને સમજાઇ ગઇ, જે આપની આજ્ઞાનુસાર આપ સદ્ગુરૂપ્રતિ કથન કરી શ્રવણ કરાવી. ”

આ સાંભળી દીગંબર સ્વામિએ પ્રશ્ન કર્યો “ હે બેટા પણ તને એમ શંકા થઇ હશે, કે આટલો બધો માયાગ્રસ્ત અને પાપી કીટ થવા પર્યંત પણ તે કીટના ખોળીયામાંના જીવાત્માએ માયાનો પ્રસન્નતાથી ત્યાગ ન કર્યો, છતાં ભગવાને કેમ તેના સર્વ દોષો નિવૃત કરી, તેને પુન બ્રહ્મયોની પ્રાપ્ત કરાવી અને તે દ્વારા ચતુર્થ પદાર્થની સિદ્ધિ અપાવી મને પરમ પદે સ્થાપવા સંકેત કર્યો ” પણ હે વત્સ, તે તારી શંકાના સમાધાનમાં એટલોજ પ્રત્યુત્તર છે કે ‘ એક ક્ષણ માત્રના સત્સંગથી. ’ ધમમા અધમ પ્રાણીના પણ સર્વ દોષોનો કોશ બળી જાય , તે પ્રમાણે તે કીટનો પણ બળી ગયો. અને યતકિંચિત એલા ભગવાનના સત્સંગના યોગથી, તે મારો પ્રાણ ઉર્ધ્વગતિને મ થયો હે તાત. એના ભગવાને યથાર્થજ કહ્યું કે'વાય. હે , આ તારા સર્વ સ્વપ્નનીહકીગતથી તને એમ તો ખાત્રી થઇ

હશે, કે આ માયા અને જગત અજ્ઞાનથીજ કલ્પાએલાં
ગત એ વાસ્તવિક રીતે જોતાં પરબ્રહ્મમાં વિવર્તરૂપે
એક આકૃતિ છે. અને પરમપદની તે મુખ્ય અર્થ રૂપ છે.
એક બાળકને વાસના રહિત સ્થીતિ વડે, જગતાદિ સર્વ
કેવલ નિર્દોષ દૃષ્ટિથી દેખાય છે, તેવીજ રીતે સૂક્ષ્મ વાસ
જેણે ત્યાગ કર્યો છે, એવા તત્વવિદ્ આત્મપરાયણ રે
યોગીજનોને આ જગતાદિ સર્વ દૃષ્ય પદાર્થો નિર્દોષ દૃ
દેખાય છે. આટલા માટેજ ' जगदेव हरि हरिरेव जगत
અર્થાત જગત એ હરી છે અને હરી એ જગત છે '
વેદ વાકયનો સત્પુરૂષોએ અનુભવ કરી અંગિકાર કર્યો છે.
તાત બાકી અજ્ઞાની જીવો 'હું અને મારૂં ' એ અહંમમતા
જગતમાં મોહ રાખી ભટકાય છે, અને અનેક પ્રસંગે તે
મિથ્યાપણાનો અનુભવ કર્યા છતાં, પુનઃ પુનઃ તે મોહ
માયામાં તણાય છે, અને તે તેમનું અજ્ઞાન જેમ મિથ્યા
છે, તેવુંજ જગત પણ મિથ્યાજ છે. માટે હે વત્સ,
જગત એ એક અજ્ઞાનની કલ્પના માત્ર છે; તેમજ
આ મોહ માયા ઇત્યાદિ સર્વ જે જગતવિષે રહેલાં છે,
તે પણ માત્ર મિથ્યારૂપ ભ્રાંતિ છે. એ વાતનો આ તારા સ્વ-
પ્નની હકીગત પર લક્ષ આપી યથાર્થ અનુભવ કર ! ચાલો
હવે કાલે સ્વદેશ તરફ પ્રયાણ કરીશું. અને પછી તું પ્રસન્નતા
પૂર્વક જ્યારે તારા આશ્રમેથી મને વિદાય કરીશ, ત્યાર પછી
ત્યાંથી મારા આશ્રમે હું વિચરીશ; હે બેટા, આ સ્વપ્નમાં જે
હકીગત બની છે, તે ફકત તને માયાના પ્રાબલ્યનો અનુભવ
કરાવાની ખાતરજ મારા યોગબળથી બની છે. બાકી પૂર્વના
જન્મ જન્માંતરનો જે સત્ય વૃતાંત છે, તેનુંવીવેચન સ્વદેશ ગયા
પછી, યોગાનુયોગે તારા પ્રતિ કથન કરવામાં આવશે; " આટલું
કહી મૂનિ પોતાની પ્રાત્મ પ્રવૃત્તિમાં પડયા, અને ભાનુદેવ પણ
પ્રાત્મ ઉદ્યોગ અને પુરૂષાર્થમાં જોડાયો; રાત્રિ વીતી અને પ્રકા-
શવાનો સમય થયો, કે સત્વર પોતાના સ્વદેશ તરફ ગરદિષ્ય

બન્નેએ પ્રયાણ કરી દીધું. અને આશરે બે માસે વીમળપુરીએ પોહોચ્યા. ભાનુદેવ ગુરૂસહીત પોતાને ઘેર આવી ગુરૂને સંનિધ રાખી તેમની ઇચ્છાનુસાર પશ્ચાત વર્ત્તન કરવા લાગ્યો.

મુનિ વર્ચસ્વતમા કહે છે " હે મહર્ષ, આટલો વૃત્તાંત તે શૃંગકેતુ રાજા પ્રતિ, મુનિ સિદ્ધેશ્વરાચાર્યજીએ કથન કર્યો, પશ્ચાત સમય વીતી જવાથી, પોતાને આસને સીધાવી ગયા, અને રાજા પણ જઇ નીદ્રાવશ થયો. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, પેલા ભાનુદેવનું આગળનું વૃત્તાંત જે સીદ્ધેશ્વરાચાર્ય મુનિએ રાજાને શ્રવણ કરાવ્યું, તે તને આવતી કાલે શ્રવણ કરાવવામાં આવશે, માટે આજે જઇ શાંતીથી સુખરૂપ નિદ્રાને પ્રાપ્ત થા. ! " આ પ્રકારની મુનીની આજ્ઞા શ્રવણ કરી, મહર્ષ સહીત સર્વ શિષ્યવર્ગે સાષ્ટાંગ કર્યો, એટલે મુનિ વર્ચસ્વતમા પધાર્યા, અને સર્વ શિષ્ય મંડળ પણ પોતપોતાના સ્થાને ગયું.

प्रकरण ८ मुं.

मां च यो व्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते
सगुणान्समतित्यैतान्ब्रह्मभूयायकल्पते

(श्री. म. गी.)

જે પ્રાણી ફલની ઇચ્છા રાખ્યાવિના મને નિષ્કામપણે નિરંતર ભક્તિયોગથી ભજે છે, તે પ્રાણી ત્રણે ગુણથી પર અર્થાત ત્રણે ગુણનું અતિક્રમણ કરી, બ્રહ્મભાવને પ્રાપ્ત થાય છે.

—તરંગ ૧ લો—

—વાસ્તવિક જ્ઞાન કોને થાય અને કોને ન થાય ?—

મુનિવર્ચસૂતમા બીજે દીવસે ભાનુદેવને ઘેર રાત્રીએ સમય થયો એટલે પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિએ શુભ્રકેતુ રાજાને ભાનુદેવનું આગળનું વૃતાંત શ્રવણ કરાવ્યું તેનું પ્રહર્ષ પ્રત્યે નીચે પ્રમાણે કથન કરવા લાગ્યા.

મુનિવર્ચસૂમા કહે છે, " હે વત્સ પ્રહર્ષ, પછી તો પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન્ પેલો ભાનુદેવ પોતાને ઘેર ગુરૂ સહીત આવી પોહોચ્યો, ત્યારે પેલી તેની બીજી સ્ત્રી પદ્મની ક્ષયના દરદથી ઘણી ભયંકર માંદગી ભોગવતી હતી. ભાનુદેવે પોતાના ઘેર આવ્યા પછી તેની ઘણીએ ઔષધીઓ કરી, તેમજ ચારૂશીલા વીગેરે સર્વ તેની સારવાર કરી થાકી ગયાં પણ તેણીને આરામ થયોજ નહિં, અને આખરે મરણ પામી. ભાનુદેવને મનના ધર્મ પ્રમાણે સહજ સ્વાભાવિક શોક થયો પણ ગુરૂ સાથે નિર્યાટન કરીને, તેમજ પેલી સ્વપ્નની હકીકત જોયા પછી, સંસાર પ્રત્યે એવો વિરાગી અને દૃઢ બની ગયો હતો, કે તેનો હૃદયમા પોતાની પરમપ્રિય પત્નિના મરણનો શોક ઝાઝીવાર ટકી રહ્યો ન હતો. તેની સાધવિ સતિ જુની ધર્મપત્નિ ચારૂશીલા હયાત હતી, અને તે ભાનુદેવના કરતાં

ભમતી સ્વધર્મચારિણી, પવિત્ર અને તંદુરસ્ત હતી. જેથી તે પવિત્ર દંપતિનું જોડું, જોકે આધેડ અવસ્થાએ પહોંચ્યું હતું, છતાં શાંત, નમ્ર, પવિત્ર અને સદાચારી આખર સુધી રહી શક્યું હતું. પદ્મનીને પેટ થએલી પ્રજા, ચારૂશીલાને પોતાની ખરી માતા માની, તેની કેળવણી તળે ઉછેરેલી હતી, જેથી પદ્મનીના મરણથી યત્કિંચિત પણ તે બન્ને છોકરાંઓના હૃદયમાં અશાંતિએ નિવાસ કર્યો ન હતો. પદ્મનીના પેટથી તે બેજ સંતતિ ભાનુદેવને હતી. એક પુત્ર પદ્મદેવ નામે હતો, અને બીજી પુત્રિ મીનાક્ષી નામે હતી. પદ્મદેવની દશ વરસની અને મીનાક્ષીની ઉમર આઠ વર્ષની થવા આવી હતી. ભાનુદેવની સર્વ જમીન જાગીરનો વહીવટ ચારૂશીલાએ પોતાને હસ્તગત રાખેલો હોવાથી, આ વખતે જાગીરની પણ ઉપજ વધીને ભમણી થઈ હતી; અને તેથી પોતાના સદગુરૂને સંનિધ રાખી, તે બન્ને પતિ પત્નિ પોતાના કુટુંબ સહીત નિરંતર આનંદમાં કાળ વ્યતિત કરવા લાગ્યાં. એક દીવસના સમાયોગે ભાનુદેવને ગુરૂએ પોતાનો પૂર્વનો વૃત્તાંત શ્રવણ કરાવા કહેલું, તે વાતનું સ્મરણ થયું, અને તેથી પોતાના સદગુરૂ દિગંબર સ્વામિ પ્રત્યે, બે હાથ જોડી નમ્રતાથી કહેવા લાગ્યો, કે હે સદગુરો, આપશ્રી મને શ્વેતબિંદુરામેશ્વ નાતિર્થમાં, યોગાનુયોગે મારા પૂર્વજન્મનો વૃત્તાંત, શ્રવણ કરાવવાનું કહેતા હતા તે, સમય અનુકુળ હોય અને આપશ્રીને કાંઈ અડચણ ન હોવતો શ્રવણ કરાવવા કૃપા કરો. ' આ. [illegible] તે શ્રવણ કરવાની [illegible] છે ? પછી જેવી [illegible] દિગંબર સ્વામિ આ પ્રકારનું ભાનુદેવનુ [illegible] હે વત્સ. ભલે તારી [illegible] વૃત્તાંત [illegible] નમ્રતાથી શ્રવણ [illegible] યોગ્ય [illegible] જ્ઞાનનો [illegible] વૃત્તાંત [illegible] મને [illegible]

કરી હોત તો પણ હું તને આજથી શ્રવણ કરાવવાનોજ હતો. માટે હે વત્સ્ ચિંતા કરીશ નહિં, દિવસના સમયે તારા નિત્ય કર્મમાં તેમજ પ્રાપ્ત વ્યહવારમાં પ્રવૃત્તિ કરવામાં પ્રવૃત રેહેજે! અને રાત્રિએ નિવૃતિપૂર્વક તે તારા જન્મની કથાને એકાગ્ર ચિત્તે શ્રવણ કરજે? હે ભાતુ, તે વૃત્તાંત સંપૂર્ણ શ્રવણ કરી, પશ્ચાત તારા અંતઃકરણમાં ખાત્રી કરજે, કે હું માત્ર તારાં વર્તમાન જન્મેજ તારો સદગુરૂ બની તારી સાથે સ્થિતિ કરી રહ્યો છું, અને તારા કલ્યાણના ઉપાયોમાં તને યોજું છું એમ નથી પણ પૂર્વના અનેક જન્મથી તારીપ્રત્યે ગુરૂ બૂદ્ધિ સ્થાપિ તારા કલ્યાણના માર્ગે, તને વહન કરાવિ, ઉત્તરોત્તર સદગતિને પ્રાપ્ત કરાવી, પરિણામે જન્મમરણથી મુક્ત કરવાના હેતુથી તારી સાથે સ્થિતિ કરી રહ્યો છું અને રહુ છું. હે તાત્ તે મારો તારો સંયોગ પૂર્વ સંસ્કાર રચીત હોવાથી, મારે તારે જન્મોજન્મ એકઠા થવું પડે છે. મેં તો મારૂં કલ્યાણ તારા અનેક જન્મો થયાં કરેલું છે, પણ મારા શિષ્ય વર્ગ પૈકિમાંથી જેઓ આ ભવાટવીમાં હજી ભટકાય છે, તે લોકોને આ ભવાટવીથી મુક્ત કરાવવાઅર્થેજ, મારે પણ તેમની જોડે જન્મ લેવો પડે છે. यदायदाहि धर्मस्य ग्लानिर्मवति भारत, अभ्यूत्थानमधर्मस्य सेमत्वामि युगे युगे શ્રીમદ ભગવાન્ પણ એમજ પ્રબોધે છે, કે જ્યારે ધર્મ ગ્લાની પામે છે અને અધર્મ પ્રવર્તે છે ત્યારે યુગે યુગે મારે અવતાર ધારણ કરવો પડે છે. તેજ પ્રમાણે ઇષ્ટ સંકેતાનુસાર મારે પણ મારા અનન્ય શીષ્યો માટે જન્મવું પડ્યૂં છે એ તું નિશ્ચયપૂર્વક જાણજે? હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ એ બન્ને સંપન્ન હોય તેવા સદગુરૂરૂપ સાંકેતિક ઈશ્વરી તનુઓ, નિરંતર પોતે સ્વસ્વરૂપાકાર રેહેવા છતાં, ગ્રહેં લીધેલો પોતાનો શિષ્યવર્ગ પરમપદને પ્રાપ્ત કરી સત્ય સ્વસ્વરૂપમાં નસમાય, કિંવા જન્મમરણના બંધનથી મુક્ત નથાય, ત્યાંસુધી તેને માટે આ સંસારમાં સાત્વિક અભિમાનથી પરમાર્થિક પ્રવૃત્તિ કરતાજ રહે છે. માટે જ્યાં

સુધી તું સ્વસ્વરૂપ ન થાય, ત્યાંસુધી મારે પણ તારા અભ્યુદય અર્થે, વિહિત સાધનો દ્વારા પુરૂષાર્થ કરી, અને તારી પાસે પણ યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરાવી, મારો ગુરૂ ધર્મ તેમજ તારા શીષ્યધર્મને બાધ ન આવે તે રીતે, આ સર્વ પ્રવૃત્તિ કરૂં છું; અને તેથીજ તારૂં પરમશ્રેય છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ? જ્ઞાની કર્મને જાણતો છતાં, અને તે કર્મ જાણીને કરે છે છતાં, તે કર્મથી લેપાયમાન્ થતો નથી, અને અજ્ઞાની તો પોતાની અલ્પજ્ઞ દશામાં સર્વ કર્મ કરે છે, જેથી કર્મને અને તેના ફળને તે નહી જાણતો હોવાથી, કર્મ કરી તેમાં ફસાય છે. અજ્ઞાની પ્રથમ સુખ બૂદ્ધિ રાખી કર્મ કરી નાંખે છે, અને વિહિતાવિહીતના વિચાર વગર અને તેના શુભાશુભ ફલના સ્વરૂપને જાણ્યા વગર, તે કરી નાંખેલું કર્મ પશ્ચાત તેને અત્યંત દુઃખરૂપ નીવડે છે, ત્યારે તે તેનો ભોક્તા બની દુખનો અનુભવ કરે છે. આટલું છતાં જેમ અંધકારનો નાશ સંપુર્ણ ન થાય ત્યાંસુધી અરૂણોદય થતો નથી તેવીજ રીતે પ્રાણીના હૃદયમાંથી અજ્ઞાનનો સંપુર્ણ નાશ ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનનો ઉદય થતો નથી.” આ શ્રવણ કરી ભાનુદેવ શાંત થઈ ગયો, અને પોતાના પૂર્વજન્મનું વૃતાંત શ્રવણ કરવાની તિવ્રેચ્છાને લીધે, રાત્રિએ કથાના સમયની રાહ જોતો, સર્વ પ્રવૃતિ કરવા લાગ્યો. પશ્ચાત સાયંકાળ થયો એટલે ગુરૂશીષ્ય એક પ્રહર સુધીની પોતાની નીત્ય નીયમની સ્નાન સંધ્યા આદિ સંયમઅને શુદ્ધિની ક્રીયાઓ કરવામાં પ્રવૃત થયા. થોડીવાર થઇ એટલે ભાનુદેવની જાગીરના પાચેક ગામો કોઇ જંગલી ધાડપાડુ પ્રજાએ લુંટી લીધાના સમાચાર લેઇ એક સાંઢણીસ્વાર દોડતો ગભરાએલો ત્યાં આવીને સાંઢણી પરથી ઉતરી ઘરમા દાખલ થયો. અને કહેવા લાગ્યો કે. બાપજી આપણા પાચ ગામ કોઇ જંગલી ધાડપાડુ પ્રજાએ લુંટી લીધા છે. અને બાજા ગામના લોકો ઘરો વાસી પ્રાણ બચાવવાની ખાતર પોતાન. બા. બાલબચ્ચાં લેઇ નાશી ગયા છે હવે કોઇ રીતે રક્ષણ થ.ય તે. ઘણુ ન.રૂ નહિ તે. આખી જાગીર પાયમાલ થઇ જશે ” ચ.રૂશીલ. તથા ઊંકાર અને ચાકરનફરો

ઘરમાં હતાં, તેઓ આ સર્વ શ્રવણ કરવાની સાથે ખળભળી ઉઠયાં, અને પેલા ગુરૂ શિષ્ય તો બન્ને તેઓના ઓરડાના છેક ઉંડાણમાં એક અંધારા ભોંયરામાં જ્યાં પૂજનગ્રહ હતું, ત્યાં બેઠા બેઠા પ્રસન્નતા પૂર્વક, સ્વસ્થ અને શાંત ચિત્તે પોતાની નિયમિત પ્રાણાયામ અને સમાધિની ક્રીયામાં, તે વખતે તદાકાર બનેલા હતા જેથી તેઓને આ વાતની ખબર નહતી. ચારૂશીલા અતિ પવિત્ર સતિ સાધવિ પતિપરાયણ સહધર્મચારિણી સ્રી હતી. તેમજ રાજકાજમાં કુશળ અને અનેક સદ્ગુણસંપન્ન વિદ્વાન તેમજ વિચક્ષણ હતી, જેથી આ સાંઢણીસ્વારના આવાં વચનો સાંભળી તત્કાલ તેને વિચાર થયો કે " આ વિમળપુરી નગરીના રાજા સાથે એક તહનામું કરવું કે દરવરસે અમુક ખંડણી આપવી, અને તેના બદલ તેના લશ્કરની જ્યારે જોઇએ ત્યારે જરૂરજેટલી મદદ તે આપે, માટે તેને એક વિજ્ઞપ્તિ ભરેલું પત્ર તત્કાળ લખી દેવાની જરૂર છે. બે ગામતો લુંટાયા છે, તેમાં પણ કંઇ પરમાત્માએ શ્રેયજ વિચાર્યું હશે. માટે એકદમ આવી હકીકતથી મારે ગભરાઇ જવું અને પતિની તથા સદગુરૂની સંયમ ક્રિયામાં વિક્ષેપ નાંખવો એ તદન અયોગ્ય છે. જાગીરનો સર્વ વહીવટ આજકાલ હું કરૂં છું, અને તેથી તેમની તરફથી હુંજ કદાચ પત્ર લખી મોકલીશ, તોપણ વીમળપુરીનો રાજા વિમળસેન તેનો અનાદર કરે તેવો સંભવ નથી. માટે લાવ લખી દઉં. " આવો નિશ્ચય કરી તે સતિ ચારૂશીલાએ વિમળપુરીના રાજા વિમળસેનને પત્ર લખી પોતાના એક અનુચર સાથે મોકલી દીધો, અને તેને કહ્યું " ભાઇતમે હમણાં ને હમણાં જઇ રાજા વીમળસેનને આ પત્ર આપી લશકર લેઇ વીદાય થાઓ, અને આપણી જાગીરનું નીમકહલાલીથી રક્ષણ કરો" આ સાંભળી પત્ર લેઇ પેલો સાંઢણીસ્વાર તરતજ રાજા પાસે વીદાય થયો. તેના વિદાય થયા પછી, ચારૂશીલા પોતાના મન સાથે વીચાર કરવા લાગી કે " એ જંગલી ધાડપાડુ લોકો એટલામાં લુંટી લુંટીને કેટલું લુંટશે; અને જેટલું પ્રભુને લુંટાવા દેવાનું

લેશ પણ આવશ્યકતા નથી આરાજ્ય તમારૂંજ છે એમ માન જો." આ સમાચાર સુકર્મસેનના વાંચીને ચારૂશીલા ખુશી થઈ; પેલો સાંઢણી સ્વાર માત્ર બે કલાકમાં શાંતિ થઈ ગઈ જાણી, એકદમ આશ્ચર્ય અને ખુશીથી આવી, ચારૂશીલાને કહેવા લાગ્યો. માતાજી આજ્ઞા લઉં છું. હવે ચિંતા કરવાજેવું કશું રહ્યું નથી. આ સાંભળી ચારૂશીલા બોલી "ભલે ભાઈ જાઓ અને નિશ્ચિંત પણે જઇ તમારી નોકરી કરો ? જો કદી હવે પછી કોઇ દુષ્ટો આપણી જાગીરના ગામો ઉપર ત્રાસ વરતાવે, તો બારોબાર રાજ્યમાં જઇ સંભળાવજો, એટલે રાજા સુકર્મસેન તેનો સત્વર બંદોબસ્ત કરશે " સાંઢણી સ્વારે કહ્યું " માતાજી બહુ સારૂ, જેવી આજ્ઞા. " એમ કહી શાંત અને પ્રસન્ન ચિતથી તે સાંઢણી સ્વાર ચાલ્યો ગયો. આ બધું થઇ ગયું પણ ગુરૂશિષ્ય બેમાંથી એક પણ, આશરે અઢીકલાક થવા આવ્યા, તો પણ પોતાના પુજનમાંથી પરવારી બહાર આવ્યા ન હતા. જ્યાં એક પ્રહર વીત્યો અર્થાત બરાબર ત્રણ કલાક થયા, એટલે બન્ને જણા પૂજન ગૃહમાંથી બહાર આવ્યા, એટલે ચારૂશીલાએ રાત્રિનું વાળુ પિરસી બન્નેની થાળ તૈયાર રાખી હતી, જેથી તે બન્નેએ વાળું કર્યું. પશ્ચાત ચારૂશીલાએ પેલી સર્વ બનેલી હકીગત નીવેદન કરી. ભાનુદેવે અને દીગંબર સ્વામિએ તેણીને તેની સમય સુચકતા માટે ધન્યવાદ આપ્યો. થોડી વાર થઇ અને કથાનો સમય થયો, એટલે દીગંબર સ્વામિ સમિપ તે પવિત્ર દંપતિ આવી, નિયમાનુસાર સાષ્ટાંગ કરી બેઠાં, બાદ સ્વામિ કહેવા લાગ્યા. "હે ભાનુદેવ તારા પૂર્વ જન્મનું વૃત્તાંત જે માગ યોગબળવડે કરીને મને જ્ઞાત છે, તેનું આજથી સંક્ષેપમાં તારાપ્રતિ કથન કરૂં તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરજે ?

હે પ્રહર્ષ, પશ્ચાત દીગંબર સ્વામીએ કહેલો ભાનુદેવનો પૂર્વ જન્મનો વૃતાંત નીચે પ્રમાણે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિ તે શુભ્રકેતુ રાજાને કેહેવા લાગ્યા. સિદ્ધશ્વરાચાર્ય કહે છે"હે રાજન્ પશ્ચાત પેલા દિગંબરસ્વામિ ભાનુદેવને કહેવા લાગ્યા" હે ભાનુદેવ જો આરા શિષ્ય

વર્ગ પૈકીના સર્વ જણાઓ, પોતાનું કલ્યાણ સાધી જન્મ મરણથી મુક્ત થઇ ગયા હતા, પણ એકલો તું જન્મમરણના ફેરાથી તારા કર્માનુસાર, આ સંસારસાગરથી તરી શકયો નહિં; તું કર્મના ફળની વાંછનાને લીધે, અને વર્ણાશ્રમને લાયક નિરંતર કર્મ કરવાની મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરવાથી, તે પરમાત્માના પરમપદની બીજા શીષ્યોની પેઠે પ્રાપ્તિ કરી શકયો નહિં. જેથી તારે નીચે પ્રમાણે અવતારો લેવા પડયા. અને આ તારા છેવટના જન્મમાં, તું મારા પરિશીલન અર્થાત પરિચય–સંબંધમાં આવીને, જન્મમરણના ફેરાથી ઉગરવા જેટલું પૂરૂષાર્થ કરી શકવા અત્યારે સમર્થ થયો છું, એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ! હે તાત, તું અવંતિનગરીના રાજા અરૂણસિંહને પેટ પ્રથમ ક્ષત્રિયોનિમાં જનમ્યો હતો. અને તારી ઓગણીસ વર્ષની વય થતાં, તેં મને સદ્ગુરૂ તરીકે પ્રાપ્ત કર્યો હતો. તારૂં નામ તે વખતે ધીરસિંહ હતું; તારી વીશ વર્ષની વય થતાં તારા પિતા અરૂણસિંહ ગુજર્યા હતા, અને તેથી વીશમે વર્ષે તને રાજ્યાભિષેક થયો હતો, ત્યાં સુધી તારા લગ્ન થયાં ન હતાં. કારણ કે તેં અપ્સરા પરણવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો. અને તેથી તે વખતે અપ્સરા પરણવા જેટલાં, તારાં પુન્યનો સમુહ નહીં હોવાથી, ભાવીમાં તે જન્મમાં તને અપ્સરા પ્રાપ્ત થઇ નહીં, જેથી કુંવારી જીંદગી તેં વ્યતિત કરી, પાંત્રીસ મે વર્ષે તેજ ફલની લાલસામાં સત્કર્મો કરી તેં દેહોત્સર્ગ કર્યો હતો. અપ્સરાની સાથે લગ્ન કરવાની લાલસામાં, તારો દેહોત્સર્ગ થવાથી, તથા તારાં સત્કર્મોનો સમુહ એકંદર તારા દોષો કરતા ભારે હોવાથી, તું બ્રહ્મયોનિને પ્રાપ્ત થયો હતો. માળવભુમિમાં ત્રિવિક્રમ રાજાના પુરોહિતને ત્યાં તારો જન્મ થયો હતો. અને તે વખતે સુમિત્રશર્મા નામથી તું ઓળખાતો હતો. બ્રહ્મયોનિમાં આવીને તેં મને દશે વર્ષે પ્રાપ્ત કર્યો હતો. અને [illegible] વર્ષ [illegible] મેં તને વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો. [illegible] પિતાને સોંપી દીધો હતો. [illegible] તારો વિદ્યાગુરૂ [illegible] ચોવીસમે વર્ષે મને [illegible] સહ

રૂપ છે એવી લક્ષણાવૃત્તિ, અને તેની અર્થ વૃત્તિની સંપુર્ણ ઐક્યતાપૂર્વક અચળ શ્રદ્ધાથી નિરંતર ભાવના દ્રઢાવનાર પણ આપશ્રી સમર્થ છો. હે ગુરો હવે આપે જે કહ્યું કે "આ કાળમાં પ્રાણીને સત્વર જ્ઞાન કેમ નથી થતું" તે સમજાવવા કૃપા કરો !"

દીગંબર સ્વામિ આ વચનો શ્રવણ કરી કહેવા લાગ્યા, " હે ભાનુદેવ, તમે સ્ત્રી પુરૂષ સ્વધર્માચર્ણી અને પવિત્ર મનવાળાં હોવાથી, આ સંપુર્ણ વિષય વિકારને ઉત્પન્ન કરનારી, તથા બુદ્ધિ આદિ ચતુષ્ટય અંતઃકરણને અસ્વસ્થ બનાવનારી, તમે તમારી પ્રથમાવસ્થાને, અતિક્રમણ કરી ગયાં છો. તે પેહેલી અવસ્થામાંજ તમે સ્વધર્માચર્ણી દંપતિ, સત્કીયા અને સદ્વિચારરૂપ સાધનોને સાધી, અંતરબાહ્ય રહેનાર શત્રુઓનો પરાજય કરી ચુક્યાં છો, જેથી નિષ્કંટક સ્વાત્માનુભવથી પરમસુખને ભોગવશો એ નિશંકપણે માનજો ! હે પવિત્ર મુમુક્ષુ દંપતિ, તમે તમારા સ્વધર્માચરણ અને સદાચારથી ઉભયલોકમાં યશને પાત્ર છો માટે નિશ્ચિંત થજો ! હે ભાનુદેવ, હવે જે તારી શંકા છે તેના સમાધાન અર્થે પ્રત્યુતરમાં કહું છું તે શ્રવણ કર ! હે બેટા, તારા તે સુમિત્રશર્માના અવતારમાં; જે તને મેં આ કાળમાં પ્રાણીઓને જ્ઞાન સત્વર કેમ થતું નથી તેનું વીવેચન શ્રવણ કરાવ્યું હતું તેનીચે પ્રમાણે હતું; મેં તને કહ્યું "હે વત્સ આ કાળમાં પ્રાણીઓને તત્કાળ વાસ્તવિક જ્ઞાન નહિ થવાના ઘણા કારણો છે, પણ કેટલાક સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોએ મુખ્ય પ્રતિપાદન કરેલાં છે તેમાંથી માત્ર તારા પ્રતિ તેના અધિક સ્પષ્ટિકરણ અર્થે, શ્રીમન્ પરમાત્મા નૃસિંહાચાર્યજી પ્રણીત સિદ્ધાંત સિંધુ ગ્રંથમાંથી, પ્રમાણભુત સત્ય અને સરળ સમજાય તેવા કારણો લેઇ તેનુ આ સ્થળે કથન કરવું યોગ્ય સમજી કરૂં છું તે સાંભળ ! જ્ઞાન નહિ થવાના કારણોમાં પ્રથમ કારણ એ છે જે

સર ધમકમનુ ર ર વેદ નય વેદાત શાસ્ત્રનો આજકાલના પ્રાણીઓ ...દ કરે છે અને કોઈનેથી તે વેદ વેદાંતનુ અધ્યન કરતા નથી વળી – " વેદાંતનુ અધ્યયન કરે છે તે અધ્યયન

કરાવનાર ગુરૂના ઘણા ભાગે તે જીવો અપરાધી હોય છે એટલે તેમને પણ જ્ઞાન થવાનો સંભવ રહેતો નથી. વ્યાકરણ પીંગળ, કાવ્ય આદિ વેદની અંગરૂપ વિદ્યાપ્રતિ તિરસ્કાર બતાવનાર પ્રાણીઓને પણ વાસ્તવિક જ્ઞાન થવાનો સંભવ રેહેતો નથી. જે પ્રાણીઓ ષડ્રિપુને અર્થાત કામક્રોધાદિ છ શત્રુઓને પોતાના અંતઃકરણમાં સ્વતંત્ર રીતે વર્ત્તાવે છે તથા જે જીવો પોતાની સર્વ ઇંદ્રિયોને તે તેના વિષયો પ્રતિ વારંવાર સ્વેચ્છાથી સારાસારના વિવેક વગર જવા દે છે તેવા અસંયમી પ્રાણીઓને પણ જ્ઞાન થવાની આશા રહેતી નથી. વળી જેઓ સ્વધર્માચરણી અને સદાચારથી વર્ત્તનારા નથી, જેઓ અધર્મના સ્વરૂપને લેશ પણ સમજતા નથી, વળી પરમાત્માના અસ્તીત્વને પણ યતકિંચિત જેઓ સ્વીકારતા નથી તેઓને પણ જ્ઞાન થવાની ભાગ્યેજ આશા રહે છે. વળી નિષેદ્ધ કર્મને આચરનારાઓને, બ્રહ્મ દ્રોહિ જીવોને, પવિત્ર વિપ્રજાતિ પ્રતિ દ્વેષ ધરનાર જીવોને, અને અધર્માચરણથી નિરંતર વહન કરનાર પાપી પ્રાણીઓને, પણ જ્ઞાન થવાનો કદી કાળે સંભવ રેહેતો નથી. માતપિતા તથા વડીલની તેમજ સદ્ગુરૂની આજ્ઞાનુ પાલન જે કરતા નથી તેઓને, તથા શ્રી સદાશિવ તેમજ વિષ્નુ ભગવાનના કિંવા તેમના ભક્તોના દ્રોહિ જીવોને પણ કદીકાળે ત્રિલોકમાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ નથી. વળી સદ્ગુરૂ, સત્શાસ્ત્ર તથા સંતપુરૂષોમાં અશ્રદ્ધા ધરનાર, તેમનામાં અસત્ય આરોપ મુકનાર, તેમનો સંગ નહિં કરનાર, પાપી પ્રાણીઓના સંગની ઇચ્છા રાખનાર અને સ્વાર્થને ખાતર સર્વ વસ્તુમાં પ્રિતિરાખનાર પ્રાણીઓને પણ કદીકાળે વાસ્તવિક જ્ઞાન થતું નથી. દુષ્ટજનોને પોષનાર, ધર્મઅધર્મ, વિવેકાવિવેક અને ન્યાયાન્યાયનો યતકિંચિત પણ વિચાર નહિં કરનાર, અપવિત્ર ભુમિમાં વસનાર, પવિત્ર અને શુરવીર પુરૂષોનું અહંકારથી હાસ્ય કરનાર, અનિતિમાન અને મંદમતિ જીવોને પણ, કદી કાળે વાસ્તવિક જ્ઞાન થતું નથી. નિરપરાધી પ્રાણીઓની હિંસા કરનાર, તથા તેમને દુઃખ દેનારને, જવા આવવાના માર્ગનો રોધ કરનારને, માર્ગમાં ભય ઉત્પન્ન કરનારને, અને અન્યને ભય તથા દુઃખ દેવામાંજ આનંદ પામનાર એવા પશુ કરતાં પણ અધમ જીવોને પણ જ્ઞાન થતું નથી. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, વળી પ્રજાના સુખ અર્થે બંધાવેલા વાવ કુવા તળાવ ઇત્યાદિનો દુર પયોગ કરનાર પ્રાણીને, તથા તેના સદુપયોગમાં વિઘ્ન નાંખનાર પ્રાણીને પણ જ્ઞાન થવાનો ઓછો સંભવ છે. હે પવિત્ર ધર્માત્મા, આ મોહરૂપ સસારમાં ક્ષણે ક્ષણે અંતઃકર્ણમાં વિકારોને ઉત્પન્ન કરનાર, તથા પરહિતનો નાશ કરનાર કુમતિના જીવોને પણ જ્ઞાન થતું નથી.

મારણ, મોહન વશી કરણ સ્તંભન, ઉચ્ચાટન ઇત્યાદિ સર્વ સિદ્ધિઓને મેળવવાની લાલસાએ પ્રાપ્ત કરી સ્વાર્થ પરાયણતાનેજ ઉપયોગ કરનાર, મલિન સત્વ માયાના અંધીભૂત જીવોને પણ વાસ્તવિક જ્ઞાન થતું નથી. જુગારી, જુઠા, વિષયી, અવિવેકી જીવોને, તેમજ તપસ્વિઓ વિપ્રો અને તત્વવિદ યોગી મહાત્માઓનું અપમાન કરનારા જીવોને હરીગુરૂ સંતને અભિન્ન જાણી તેમની શુશ્રુષા નહિં કરતાં તેમની પ્રત્યે તિરસ્કાર બતાવનારાને અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી પોતાની શ્રેષ્ટતા માનનાર અહંમતિ જીવોને પણ જ્ઞાન થતું નથી. આ ધન ધામ ધરા અને પુત્ર મિત્રમાં મિથ્યા મમત્વ રાખનાર જીવોને, કપટ ભાવથી ઇશ્વર અને જગતને જોનારા પ્રાણીઓને અને અભક્ષાભક્ષી કરનારા જીવોને પણ કદાપી કાળે જ્ઞાન થવાનો સંભવ નથી. સ્વપતિ પ્રતિ દ્વેષ અને પરસ્ત્રી પ્રતિ પ્રિતિ રાખનાર જીવોને, પરસ્ત્રી ગમનથી સંતુષ્ટ રહેનાર જીવોને, સ્વસ્ત્રીના ત્યાગથી અને પરસ્ત્રીના અનુરાગથી કલ્યાણ માનનાર અજ્ઞાની અને વર્ણસંકર ભ્રષ્ટ જીવોને, પણ જ્ઞાન થવાનો લેશ પણ સંભવ નથી. તે ઉપરાંત સદ્ગુરૂની નિંદા કરનારને તથા તે નિંદા શ્રવણ કરનારને, આચાર્ય તથા સદ્ગુરૂના દર્શનમાં દોષ કરનારને તેમજ સદ્ગુરૂને અલ્પજ્ઞ તથા બુદ્ધિહિન માનનારને પણ જ્ઞાન થતું નથી. રાજ્યમાં પ્રભુનો અંશ ન સ્વીકારનારને, અશક્ત અને અપંગ જીવોનું રક્ષણ ન કરતા હાસ્ય કરનારને, કિંવા નિષ્પ્રયોજન તેમની નિંદા કરનારને તથા દુર્બળને દુઃખ દેનાર પ્રાણીઓને, પણ કદાપી કાળે વાસ્તવિક જ્ઞાન થવાનો સંભવ નથી. અન્યના દુઃખથી રાજી રહેનાર વિઘ્ન સંતોષીઓને પણ કદી જ્ઞાન થતું નથી. કુરૂપવાન પ્રતિ તિરસ્કાર કરનાર અને પોતાના રૂપ ગુણને શ્રેષ્ટ માનનાર મૂઢ પ્રાણીઓને પણ જ્ઞાન થતું નથી."

"હે મુમુક્ષુ દંપતિ, આ કાળમાં પૂર્વોક્ત કારણોથી પ્રાણીઓને તત્કાળ જ્ઞાન થવાનો અસંભવ હોય છે. આજ કાળના જીવોને આ જગતના વ્યવહારાદિનું વાસ્તવિક જ્ઞાન હોતું નથી તો તે સ્વયં જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્માના પરમપદને પ્રાપ્ત કરવાનું વાસ્તવિક જ્ઞાન તેમને થવું શી રીતે સંભવે ? હે ભાનુદેવ સુકૃતિવાન જીવો તો તે વાસ્તવિક જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે; કારણ કે તેઓ તો નિરંતર સદ્ગુણને ધારણ કરી પુણ્યકર્મનો સંચય કરે છે. દુર્ગુણોનો પરાજય કરે છે. પ્રમાદ આલસ્ય, અસુયા આદિ દોષોથી વિરક્ત રહે છે. સત્પુરૂષાર્થમાં સતત પ્રવૃત્તિ કરે છે;

વર્ણાશ્રમ ધર્મને યથાસ્થિત રીતે પાળવામાં પ્રયત્નવાન હોયછે.ગૃહસ્થાશ્રમમાં ક્ષણે ક્ષણે નડતાં દુઃખ શોક અને ક્લેશોની શનૈઃશનૈઃ નિવૃતિ પૂર્વક શુરૂગમે વહન કરે છે; પોતાના અંતઃકરણની શુદ્ધિ અર્થે સર્વ વિહિત સત્ક્રીયાઓ કરે છે; યથાશકિત ઈશ્વર પ્રિત્યર્થ નિરંતર સત્કર્મ કરે છે; દુઃખનિ નિવૃતિ અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના વિહિત ઉપાયો, પોતાના સદગુરૂ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી ઉત્તમ વિચારો કરવાના, દીન પ્રતિદિન અધિક અભ્યાસિ બને છે; અંતઃકરણને શરીરને, વાણીને તથા દશે ઈંદ્રિયોને વિકારથી સર્વદા દુર રાખવા પ્રયત્ન કરે છે; ઇષ્ટ સ્મરણ પુર્વક સંસારમાં પ્રસન્નતાથી પોતાના સત્ ચિદ્ અને આનંદ સ્વરૂપની ભાવનાપૂર્વક કાલ વ્યતિત કરે છે; ભોગતારૂપ અને ભોગરૂપ સંસારને આગમાપાયી સમજી તેમાં લેશ પણ પ્રિતિ ધરતાનથી. સર્વ આશ્રમોને રૂડે પ્રકારે સાધી તે શુભસંસ્કારી પ્રાણીઓ ઉત્તરોત્તર સદગતિ પ્રાપ્ત કરવામાંજ સતત મચ્યા રહે છે. હે તાત્ આટલા માટે તે સુકૃતિવાન જીવોને, તત્કાલ આત્મજ્ઞાન થવામાં વિઘ્ન નડતું નથી;"

આ પ્રમાણે મેં ઉપદેશ તને આપ્યો, એટલે તે મારી વાતનો સ્વીકાર કરી, તેં એક તારી ન્યાતની સુરૂપવાન કન્યા સાથે લગ્ન કર્યા; અને તમારો ગૃહ સંસાર એક વર્ષ પર્યંત ચાલ્યો નહિં એટલામાં તો તારા આયુષ્યની દોરિ પુરી થવાથી તત્કાળ તારૂં શરીર છુટી ગયું; અને તારી તે સ્ત્રી સગર્ભા હતી તે વિધવા થઈ. તેને પણ મૃત બાળક અવતરવાથી કસુવાવડ થઇ, અને તેમાં તેનો પણ અંત આવી ગયો; હે ભાનુ, પશ્ચાત તારા માતપિતાએ તારી પછાડી ઝુરી ઝુરી પ્રાણ છોડયા. ત્યાંથી તું એક શાંતિશર્મા નામે બ્રાહ્મણને ઘેર તેજ નગરીમાં અવતર્યો, તારૂં નામ ત્યાં રમણશર્મા પાડયું, અને તારી સાતવર્ષની ઉમર થઇ એટલે, તારાપિતા તને મારીપાસે વિદ્યાભ્યાસઅર્થે મુકી ગયા. બારવર્ષ પર્યંત મારી પાસે તું રહ્યો, અને સંપુર્ણ વિદ્યાભ્યાસ કરી વેદાંત અને યોગશાસ્ત્રમાં પારંગત થયો. પશ્ચાત તારૂં વીશ વર્ષનું વય થયું જાણી તારા

પિતા તને ગૃહી બનાવવા અર્થે મારે આશ્રમે લેવા આવ્યા. જેથી મેં પ્રસન્ન થઇ સંસારમાં જોડાવા તને આજ્ઞા કરી. તેં મારી આજ્ઞા માની નહિં અને ત્યાગાશ્રમમાં જોડાવાની આજ્ઞા માગવાનો મને ઉલટો દુરાગ્રહ કરવા લાગ્યો. તારા પિતાએ તથા મેં તને ઘણે પ્રકારે સમજાવ્યો પણ તું એકનો બે ના થયો, અને મારી તથા તારા પિતાની આજ્ઞાનો ભંગ કરી, ક્રોધ કરી મનસ્વી થઇ ચાલતો થયો, અને એક નિર્જન અરણ્યમાં જઇ તપ કરવા લાગ્યો. પશ્ચાત આગળ ઉપર શું થયું તેનું હવે કાલે તારાપ્રતિ કથન કરવામાં આવશે. અત્યારે પ્રમય ઘણો વિત્યો છે માટે જા અને નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થા ! " એમ કહી દીગંબર સ્વામિ, પોતાના શૈયાસન વાળા ઓરડામાં સિધાવી ગયા, અને તે દંપતિ પણ પોતાને સ્થાને ગયાં.

વર્ચસૂતમા મુનિ કહે છે " હે મહર્ષ ઉપર પ્રમાણે ભાનુદેવનો વૃત્તાંત સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુભ્રકેતુ રાજાને સંભળાવ્યો હતો. પશ્ચાત તેઓએ આગળનો વૃત્તાંત બીજા દીવસે શ્રવણ કરાવાનું કહેવાથી સર્વ પોતપોતાને સ્થાને ગયા અને નિદ્રાવશ થયા; માટે આપણે પણ તે વૃત્તાંત અહિંથી બંધ રાખી રાત્રિ ઘણી વીતી ગઇ છે તો નિદ્રાવશ થવું આવશ્યક છે. " આવાં વચનો શ્રવણ કરતાં નિત્યનિયમાનુસાર મહર્ષે તથા શિષ્યવર્ગે, પોતાના સદગુરૂને સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કર્યા, એટલે મુની પણ ઉઠયા અને સર્વે પોત પોતાના સ્થળે જઇ નિદ્રાવશ થયા.

—તરંગ ૨ જો.

—પ્રારબ્ધ ભોગો ભોગવ્યા વિના કોઇની સિદ્ધિ નથી—

બીજે દીવસે તમય થયો અટલે, રાત્રિએ મુનિ વર્ચસૂતમા પોતાના શિષ્ય પ્રકર્ષપ્રતિ, સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિએ શુભ્રકેતુ

રાજાને પેલા ભાનુદેવનું આગળનું વૃત્તાંત જે શ્રવણ કરાવેલું તેનું પ્રસન્નતાપૂર્વક નીચે પ્રમાણે કથન કરવા લાગ્યા.

મુની વર્ચસૂતમા કહે છે ' હે મહર્ષ, પછી બીજે દીવસે તે ભાનુદેવના પૂર્વજન્મનું આગળ વૃત્તાંત તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિ, શુભ્રકેતુ રાજાને નીચે પ્રમાણે કેહેવા લાગ્યા. સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વી કહે છે " હે રાજન, પશ્ચાત બીજે દીવસે સમય થયો એટલે રાત્રીએ દીગંબર સ્વામીએ ભાનુદેવના ગત જન્મનું આગળ વૃતાંત નીચે પ્રમાણે શરૂ કર્યું."

દીગંબર મુનિ કહે છે " હે ભાનુ, વાસ્તવિક જ્ઞાન કોને થાય અને કોને નથી થતું એટલું તું ગઇકાલે સમજ્યો હઇશ. હવે આજે ' પ્રારબ્ધભોગો ભોગવ્યા વગર સિદ્ધિ નથી ' તે વીષયપર તને સમજાવું તે તું એકાગ્ર ચીત્તે શ્રવણ કર ! હે તાત્ પછી તો તું રમણુશર્મા નામને મારો પરમપ્રિય * સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરાવેલો એવો પવિત્ર શિષ્ય છતાં, તા મતિમાં વિભ્રમ પેઠો અને તેથી કરીને તારા પ્રારબ્ધયોગેતું મા તથા તારા માતપિતાની અવજ્ઞા કરી, ત્યાગાશ્રમ ધારણ કર ચાલ્યો ગયો. અને ત્યારથી પોતાના મનનેજ ગુરૂમાની સ્વચ્છ દી બની જઇ, હીમાલયની તળેટીમાં તપશ્ચર્યા કરતો હતો. ગુરૂને ઘેરથી સર્વ વિદ્યા તને સંપાદન થઇ હતી, માત્ર તેને આચાર માંજ મુકવાની હતી. તે ત્યાં આચારમાં મુકીને અને તેથી પટસંપતિની પ્રાપ્તિ અર્થે, તેં વીધી પુરઃસર શ્રમ લેઇ ઉપાસના કરવા માંડી. તારૂં સર્વ તપ સકામ હોવાથી, તને તત્કાળ ફળ આપી, તારા સર્વ તપનો વ્યય કરવાના હેતુથી, સર્વ સિદ્ધીઓ પણ થોડી મુદતમાં, અર્થાત એક વરસ દીવસમાં, પ્રસન્ન થઇ; અને છેવટે એટલે સુધી થયું કે જેવી તું ઇચ્છા કરે તેવું ક્ષણવારમાં થઇ જતું. આ પ્રમાણે થતાં તારા હૃદયમાં એવી વાસના ઉત્પન્ન થવા લાગી, કે તને જગતમાં સહુ માન આપે, મોટો કહે, તારા પગ પૂજે, તને આચાર્ય તરીકે માને અને બધે ઠેકાણે સુકિર્તિ અને સન્માનની સાથે સદગુરૂ

તરીકે તું મનાય. વળી તે વખતે તું ઇચ્છા કરે તે પ્રમાણે થાય, એવો સિદ્ધિઓનો નિયમ હોવાથી, તે તારી ઇન્દ્ર વાસના પણ ફલિભૂત થઇ, અને એ પ્રમાણે ઇચ્છા કરતાં બીજા એકાદ વર્ષમાં તો મોટી સુકિર્તિને તેં પ્રાપ્ત કરી. એમ થતાં પછીનો તારા આસનથી સહસ્ત્ર સહસ્ત્ર યોજનના પરિઘ મંડળની વસ્તી તને સાક્ષાત્ ઇશ્વર તરીકે માનવા લાગી. તને ખાવાનું, પીવાનું, રહેવાનું, સુવાનું અને જે ઉપયોગો જોઈએ તેતે સર્વ, અષ્ટ સિદ્ધિ અને નવે નિધિ પ્રસન્ન થવાથી સર્વ કાલે મળવા લાગ્યું. એટલે વળી પ્રારબ્ધયોગે માયાએ તને ઉકજ ફસાવ્યો. તેં તેથી પશ્ચાત કમળવાળા સુંદર સરોવર નજીક, એક પુષ્પવાટિકા બનાવી, તેના મધ્ય ભાગમાં, એક આસોપાલવના વૃક્ષતળે મોગરો, જાઇ, જુઇ ઇત્યાદી શૃંગારી સુગંધીદાર પુષ્પોની વેલોથી, ચારે તરફ આચ્છાદિત કરેલી, સુંદર એક પર્ણકુટી બનાવી તેમાં તું તારૂં આસન રચી નિવાસ કરવા લાગ્યો. તારી તપશ્ચર્યાને ત્રિ-શુ વર્ષ થયું એટલે તને મારા યોગબળવડે કરીને પાછો વિચાર થયો કે "હું ત્યાગી થઇ નીકળી જઇ અહિં આવ્યો, ત્યાં પણ પાછો આશ્રમ વાટિકા ઇત્યાદિ સર્વ અનુકુળ વસ્તુઓ આ નિર્જન પ્રદેશ છતાં, મારી મંત્રસિદ્ધિ અને ઉપાસનાના બળથી પ્રાપ્ત કરી, તે સર્વનો પ્રેમથી ઉપભોગ કરૂં છું. ત્યારે શું મેં ત્યાગ કર્યું ? કાંઈ જ નહિ; માટે લાવ આપણુ સર્વ ત્યાગી, હિમાલયમાં આગળ ચાલ્યો જાઉં, અને ગમે તે ગુફા શોધી પર્મકંદરા બની તેમાં બેઠો બેઠો ભજન કરૂં અને સદાકાળ સમાધિસ્થજ રહું. તે સિવાય મારૂં જન્મ મરણ કદી કાળે પણ છુટનાર નથી માયાને અળગી કરીએ નહિં ત્યા સુધી તે અળગી થતી નથી. માટે આ સર્વનું મારે શું કામ છે ?" આવો વિચાર થતા હે ભાનુદેવ, એકદમ તું તારો તે આશ્રમ તજી એક કમંડળ લેઇ, હીમાલયના પહાડમા આગળ ચાલવા લાગ્યો. તને સર્વે સિદ્ધિઓ પ્રસન્ન હતી, તેમજ તારૂં બ્રહ્મચર્ય બરાબર કાયમ હતું, જેથી તને હિમાલયમા પડતા બરફ કે રીત,

અગરતો કંઇ પણ નડતું નહતું. કીંવા હિંસક પ્રાણી કે તે દાનવ ઇત્યાદિ દ્વારા કોઈ પણ પ્રકારે તને વિઘ્ન નડતું ન હતું. અર્થાત જ્યાં જ્યાંતું ઈચ્છા કરે ત્યાં ત્યાં વિચરી શકતો હતો. એમ કરતાં છેક તું કૈલાસ નામનું જે હિમાલયમાં ઉંચામાં ઉંચુ શીખર આવેલું છે ત્યાં આગળ આવી પોહોચ્યો, અને તે શીખર ઉપર એક ધવલેશ્વરી નામની તે પહાડમાં ગુફા બનાવી તેમાં તું તપારૂઢ થયો. તું સ્ત્રી એવું નામ સાંભળતાં પછી તો કંટાળતો હતો, કારણ કે પ્રથમથીજ ઓસંગ તે શું હશે, તેનું તને સ-રને પણ ભાન ન હતું. દૃષ્ટિએ કોઇ સ્ત્રી દીઠેલી ન હતી, જેથી તારા બ્રહ્મચર્યનું રૂડી રીતે પાલન થયું હતું. અને બ્રહ્મચર્યના પાલનથી, તારા ટુંક મુદતના તપે પણ દેવોને ગભરાવી નાંખ્યા. છેવટે તારા ઉગ્રતપથી ઇંદ્રને પણ ઇંદ્રપદનો ત્યાગ કરવાનો સમય નજીક આવ્યો, જેથી સુરપતિને પણ ચિંતા થઇ. હે તાત્ તેથી કરીને તે સુરપતિ વીશ્નુ પાસે ગયા, અને વિષ્નુએ દેવોની સભા ભરી તેમજ અપ્સરાઓને પણ બોલાવી, અને સર્વને ઉપાય ખોળી કાઢવા કહ્યું. પશ્ચાત તિલોત્તમા નામની અપ્સરાએ તારી તપશ્ચર્યાનો ભંગ કરવાનું બીડું ઝડપ્યું, અને સર્વ સભા તેથી પ્રસન્ન થઈ વિ-સર્જન થઇ. તિલોત્તમા ભર યૌવનમાં હોવાથી હીમત ધરી, નગ્ન બની એકદમ પેલી તારી ધવલેશ્વરી નામની ગુફાના દ્વાર આગળ આવી, ઢોંગ કરી મૂર્છા ખાઈ પડી અને મોટેથી કહેવા લાગી કે, "અરે કોઇ બચાવોરે બચાવો ?" આ વખતે તું સમાધિમાંથી જાગ્રત થઇ, તારી સિદ્ધિ દ્વારા કંદમૂળ ઈત્યાદિ જે અહારની વસ્તુઓ તારી ઈચ્છા પ્રમાણે તને પ્રાપ્ત થઇ હતી, તેનું તું ભક્ષણ કરતો હતો. પણ એકદમ પેલી તિલોત્તમાની કારમી ચીસ સાંભળી, ખાતું પડતું મુકી, ગુફામાંથી બહાર આવ્યો, અને જોયું તો નગ્ન નવ-યૌવના બેશુદ્ધ થઈ ગુફાના દ્વાર આગળ પડી છે. તરતજ તેં પાસે જઇ તેને આશ્વાસન આપી કહ્યું કે "અરે મનુષ્ય તું શાંત થા ? નિર્ભય થા ? ન ગભરા ?" વરસાદ ઝરમર ઝરમર આ સમયે પડી રહ્યા હતો. વીજળી પણ વારે વારે થવી

હતી. સંધ્યા સમય થવા આવ્યો હતો જેથી વાદળાં તળે ઢંકાએલા સૂર્યનું અજવાળું નહીંજેવું પડતું હતું. તે અપ્સરા ચાલવાને અશક્ત છે એમ સમજી, તેં તેને બે હાથે ઉપાડી ગુફામાં ધીરે રહી સુવાડી દીધી. અને પશ્ચાત અંદર જઇ, તેને સિદ્ધિદ્વારા તરતજ મંત્રેલું પાણી પાઇને સચેત કરી દીધી; સચેત થઇ એટલે તું તેને પૂછવા લાગ્યો " કે હે મનુષ્ય ! તમે કોણ છો ? અને તમને આવી દશા શીરીતે પ્રાપ્ત થઇ " ? આ વખતે તને વ્યામોહ થયો હતો, જેથી તારી વૃત્તિ વિકારી અવસ્થાને શનૈઃ શનૈઃ પ્રાપ્ત થવા લાગી. છતાં પણ કોઈ દીવસ તેં સ્ત્રી નજરે દીઠેલી નહિં, તેથી તેમજ તે અપ્સરાનું શરીર મોહ ઉપજાવનાર છે કે નહિં, તેની સ્વપ્ને પણ તને ગમ નહી હોવાથી, તું તે સ્ત્રી છે કે પુરૂષ તેજ પ્રથમ સમજી શક્યો ન હતો. અને તેથીજ તું તેને મનુષ્ય નામ આપીને બોલાવતો હતો; તિલોત્તમાને જો કે કંઈ થયું ન હતું છતાં તારા સિદ્ધીના બળે, આ વખતે તંદુરસ્ત જેવી થઇ ગઇ હતી, તેથી નગ્ન હોવાથી બે હાથ જોડી શરમાઈ નીચું જોઈ રહી હતી. ભાનુદેવના આ પ્રશ્નો સાંભળી સ્મિત વદનથી મૃદુશબ્દોમાં તે તને કહેવા લાગી.

" હે વિપ્રાત્મા, હું અલકાવતિ નગરીના રાજા અલકસેનની એકની એક પુત્રિ છું. મારૂં નામ તિલોત્તમા છે. મારી અવસ્થા ઉપર, મારા રૂપ ઉપર, અને મારી લાવણ્યતા ઉપર, મોહીત થઇ જઇ, રાતોરાત કોઇ અસુરે આવી મારૂં હરણ કરી, અત્રે બળાત્કાર કરવાને ઈરાદે નગ્ન બનાવી, પણ એટલામાં દૈવયોગે એક વિકરાળ સિંહ આવ્યો, અને તેની ભેટ થતાંજ બન્ને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા છેવટે તે સિંહે તે દુષ્ટને મારી નાંખ્યો, અને તેણે મારા ઉપર પણ તરાપ મારી છતાં પ્રભુનું કરવું ને તેના પંજામાંથી હું છટકી ગઇ, જેથી જીવ લઇને પ્રાણ બચાવી નાસી છુટી અહીં આવીછું. મારા વસ્ત્રો લેવા હું રહી હોત તો જરૂર તે વિકરાળ પ્રાણી, મને પણ તેજ દશાએ પોંહોચાડત. વળી વરસાદ અને ભુમિ અજાણી, તેમજ હિંસક પ્રાણીની હૃદયમાં અત્યંત

બીક તેથી આડી અવળી વાટ જોયા વિના નાસી છુટી છું. પ્રભુ, જો આવખતે આપે આશ્રય આપી સહાય ન કરી હોત તો જરૂર મારો પ્રાણ જાત. હજી હું કુંવારી છું. આપેજ માત્ર આ શરીર જોયું છે, અને તેમાંએ આપેજ તે બચાવ્યું છે, એટલે હવે આજથી આપજ, મારા પતિ અને સર્વસ્વ છો! હવે મારૂં જે કહું તે સર્વ આપ છો ? " આટલું કહી તારા ચરણમાં તે સુંદર અપ્સરાએ માથું મુકી દીધું: તેં એકદમ ઉભી કરી, એક ફાટેલું વલ્કલ હતું, તે તેને શરીર ઢાંકવા આપ્યું, અને તેના સ્પર્શથી તારા શરીરમાં કોઇએ વિજળી લગાડી હોય ને જેમ તને અસર થાય, તેમ વિહ્વળતાની અસર થવા માંડી. એમ ધીરે ધીરે તું મોહાંધ બનવા લાગ્યો; તને વળી એમ વિચાર થયો કે ' પ્રારબ્ધભોગો ભોગવ્યા વિના સિદ્ધિ નહિં થાય. એ શું ગુરૂવાકયનો અમલ થશે ? આ સુંદરી પતિ શબ્દથી સંબોધન કરે છે તેનું કારણ શું, અને શું તે મારી પત્નિ થવા ચાહે છે ? અરે પણ જેને ઘર હોય તે પરણે અને તેને સ્ત્રી જોઇયે. આપણે તો ઘર, ન્યાત, જાત, કુટંબ કબીલો સહુનો ત્યાગ કરી બેઠા, પછી પત્નિ કરવાથી શો લાભ ? પછી સ્ત્રી શું કામ જોઇયે. સ્ત્રીજાતિ ગૃહી હોય તેણે પરણવાની છે એમ શાસ્ત્રો કહે છે. નહિંકે મારા જેવા સન્યાસિએ ? આ સ્ત્રી હું સન્યાસિ છતાં મને પરણવા શા સારૂ ઇચ્છતી હશે ? અને પરણીને મારે કરવું શું તેથી ફળ શું ? શાસ્ત્રકારો કહે છે કે, સ્ત્રીથી સંતતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ગૃહીના ધર્મ સચવાય છે; આશ્રમનું યથાવિધિ પાલન થાય છે, સ્ત્રીથી યજ્ઞદાન કરવાને અધિકારી થવાય છે. પણ એ સઘળું ગૃહિને માટે કે મારા જેવા સન્યાસિને માટે. કોઇ ગૃહિને પરણે તો તેનો સંસાર પણ સુધારે ? પણ હું જે સંસારનો ત્યાગ કરી બેઠો છું તો પછી આ સ્ત્રી પરણી હું સંસાર શું સુધારવાનો હતો ? એટલે મારા જેવાને જેને સ્ત્રી કામની નથી તેને શા કામની છે. " એવો વિચાર કરી તે બોલ્યો. " હે સુંદરિ મને સન્યાસીને પરણીને

તું રાજકુળમાં ઉછરેલી કન્યા શું સુખ પામવાની હતી ? તેમજ મારે સંસાર છે નહિં એટલે પછી તને પરણીને મારે કરવું શું ? મારે તારો ઉપયોગ શો ?" આ સાંભળી તે અપ્સરા એકદમ તારી કોટે બાઝી પડી, ફરી રડવા લાગી અને કહેવા લાગી કે "જો તમે મને નહિં પરણો તો હું હત્યા આપીશ. ગમે તેમ કરો પણ મને પરણ્યા સિવાય છુટકો નથી. હું તમને મુકીને જનારી નથી." આથી તું ગળગળો થઈ તે સ્ત્રીના ચરિત્રથી પીંગળી ગયો, અને તેનો પાણીગ્રહણ કરી તેને પત્નિ બનાવી, એક ચેલી તરીકે પ્રથમતો તેને માનવા લાગ્યો. એમ કરતાં દૈવયોગે તારા બ્રહ્મચર્યનો ભંગ થયો. એટલે તારી સર્વ સિદ્ધિઓ એક પછી એક વિલાવા લાગી. તારી ઉપાસનાનું અને તારા તપનું, બળ સહુ ઓછું થવા માંડ્યું, અને છમાસ તે અપ્સરાની સાથે તેં જ્યાં વ્યતિત કર્યા નહીં એટલામાં તો તું વિષયાસક્ત બની ગયો હતો. બરાબર વિષયલુબ્ધ તું બન્યો, એટલે તે ઈંદ્રલોકમાં જતી રહી. પશ્ચાત તેની કંઈ ભાળ લાગી નહીં, જેથી તેની પાછળ તું ગાંડો બની ગયો. પરીણામે એવોતો ઉન્માદ અવસ્થા ભોગવવા લાગ્યો, કે તારા પોતાના મળનો અહાર તું કરવા લાગ્યો. નિરપરાધી વૃક્ષોનો, વેલીઓનો, પશુ પક્ષીઓનો, સંહાર કરવા લાગ્યો, અને એક નરપિશાચવત દુખી જીવન હીમાલયની તળેટીમાં આવી ગુજારવા લાગ્યો. આ વખતે સર્વ તપોબળનો નાશ થવાથી, તે તારૂં શરીર અત્યંત ઇંદ્રિય ઉન્મત થઈ ગએલું હતું. આ પ્રમાણે તારી દુખી દશા જોઈ. પાછી મારા હૃદયમાં દયા આવી, જેથી મારા સમાધી લક્ષથી મેં જોયું અને તું જે સ્થળે હતો તે સ્થળે આ શરીરે જઈ યોગબળથી તને વશ કરી, તને એક ગંગાના પવિત્ર તટ ઉપર લઈ જઈ, સ્નાન કરાવી શુદ્ધ બનાવી, પાછો આસમે લાવવામા આવ્યો તું પાછો આ શરીરના આશ્રમે આવી, ગુરૂ સેવા કરવા લાગ્યો. પશ્ચાત તું યથાર્થ નિશ્ચયપર આવ્યો કે પ્રારબ્ધ ભોગો ભોગવ્યા વીના જીવની સીદ્ધી થતી નથી.

હે તાત, પછી તો તું બરાબર સમજ્યો કે કામ એ એવી વસ્તુ છે, કે વિહીતપણે તેને ભોગવ્યા વગર વશ થતી નથી. તને પશ્ચાત અનુભવથી જણાયું, કે દરેક જીવે ગૃહસ્થાશ્રમ પાળવાની ફરજ વેદશાસ્ત્રોએ નિર્માણ કરેલી છે, તેનું કારણ એજ છે, કે કામ ક્રોધ અને લોભ એ ત્રણના યથાર્થ સ્વરૂપને જીવે અનુભવથી જાણીને, તેઓનો પરિત્યાગ કરવાનો છે, અને તેના પરિત્યાગપૂર્વક, પુર્ણ સાત્વીક શુદ્ધ શાંત જ્યોતિર્મય પરમાત્માના સ્વરૂપના નિર્તિશય આનંદને પ્રાપ્ત કરવાનો છે; સર્વ ઇંદ્રિયો જ્યારે તે તેના ભોગો ભોગવે છે, ત્યારે સંતોષ પામી શિથીલ થઈ જાય છે. મન તથા ઇંદ્રિયો ઉપર જય મેળવવો એ અત્યંત દુર્ઘટ છે તેનું કારણ એટલુંજ છે, કે પ્રાણી પ્રાપ્ત ધર્માશ્રમને સાધ્યા વગર અને પોતે કયા રસ્તાને લાયક છે, તે યથાર્થ રીતે જાણ્યા વગર, અન્ય વ્યતિરેક તેને નહીં છાજતા પ્રાપ્ત ધર્મ કર્મ પોતાને યોગ્ય સમજી તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને તેથીજ માયાપાશ પોતાની મેળેજ પોતાના ગળામાં નાંખી કરોળીયાની પેઠે સપડાય છે; હે ભાનુ, આ પ્રમાણે તારાપર દયા કરી મેં તને આશ્રમે લાવી, તારા અપરાધની ક્ષમા આપી, તને સંસારી થવા અર્થે ઉપદેશ કર્યો; તેં પણ પછી તે વાત સ્વીકારિ; તને મારા આશ્રમે હું લાવ્યો તે વખતે તારા માત પિતા ગુજરી ગયાં હતાં. જેથી મેં તને તારે સ્થાને વીદાય કર્યો. તે નગરીના રાજાએ પુરોહિતનો પૂત્ર પાછો આવ્યો જાણી, તારા પિતાનું વર્ષાસન તને બાંધી આપ્યું, અને પશ્ચાત થોડા વખત પછી તું પરણ્યો. અને ગૃહસ્થાશ્રમનું રૂડી રીતે પાલન કરવા લાગ્યો. તને ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવતા છતાં, કોઇ સંપતિ પ્રાપ્ત થઇ નહિં, જેથી તું અને તારી પત્ની બન્ને પ્રજોત્પતિ માટે, અનેક પુરૂષાર્થ કરવા લાગ્યાં. પણ પરમાત્માની ઇચ્છાથી તે ખોટ પુરી પડી નહિં, જેથી તમે ઉભય દંપતિ તમ અંતકરણથી તમારો સઘળો વ્યવહાર કરવા લાગ્યાં. સંસારમાં સર્વ નવેનિધ છતાં પ્રજાની ચિંતાએ તમારા અંતઃકરણમાં નિવાસ કર્યો હતો. તમારી પુત્રેષણા દ૬

થઈ ગઈ હતી. પછી તો તમો સ્ત્રી પુરૂષ બન્ને જણા છેક વૃદ્ધાવસ્થાએ પોહોંચ્યા પણ પ્રજાની આશા છેક વ્યર્થ ગઇ, એટલે તદ્દન નિરાશામય જીવન વ્યતિત કરવા લાગ્યાં. મેં તને પુત્રેષણાનો ત્યાગ કરવાની ઘણીએ ભલામણ કરી, ઘણોએ ઉપદેશ કર્યો, પણ તે તારી વાસના છુટી નહિં, જેથી સીતેર વર્ષની વયે તેં તારૂં શરીર છોડી દીવ્યશર્માને ત્યાં વીમળપુરીમાં વર્તમાન જન્મને પ્રાપ્ત કર્યો અને તેનું વૃત્તાંત તો તારી જાણમાંજ છે જેથી તે કેહેવાની જરૂર નથી. પેલી તારી સ્ત્રી પણ ઘરડી ડોશી થઇ પશ્ચાત મરણ પામી હતી; અને બધી તારી મીલકત તથા સઘળું પુરોહિતપણું પિત્રાઇઓને હસ્તગત થયું હતું.

હે ભાનુદેવ હવે તારા વર્તમાન જન્મનો વૃત્તાંત તું તારી મેળેજ સમજી લે ! આ તારો ચોથો જન્મ છે. આમાં કદી શુરૂગમે ના સમજ્યો, અને આપમતે કદી ચાલ્યો તો હજી પણ કહું છું, કે બીજા વધુ બે ત્રણ જન્મ પ્રાપ્ત કરવા પડશે; અને જો આ જન્મમાંજ સમજી જઇશ, તો જન્મ મરણના ફેરાથી દુર થઇશ; માટે પ્રાપ્ત કર્મ ધર્મ ભોગવ્યા સિવાય, પ્રાણીની સિદ્ધિ નથી એ વાત તને આથી સ્પષ્ટ થઇ હશે. હે વત્સ માટે તારા પ્રાપ્ત કર્મધર્મ આચરવાથી તું વ્યવહાર અને પરમાર્થ ઉભયની સિદ્ધિ કરી, આ સંસારસિંધુને તરવા સમર્થ થઇ શકીશ એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણજે ! "

ભાનુદેવ આ સર્વ વૃત્તાંત શ્રવણ કરી શાન્તઃથઈ ગયો અને કહેવા લાગ્યો " હે ગુરૂ, આ સંસારમાં જીવને તારનાર આ પક્ષ એક સમર્થ અને તેના સાધન છો, એમ મારા હૃદયમાં ઉત્તરોત્તર [illegible] દૃઢ થાય છે. આ જન્મે આપની ઇચ્છાનુસાર પ્રવૃત્તિ થાય છે [illegible] આ સામગ્રી [illegible] ઇષ્ટસિદ્ધિ થી સર્વ મનાય છે [illegible] હવે તારાથી સત્કૃત્ય અને સદાચાર ઉપર લક્ષ અપાય છે.

માટે નિશ્ચિંત થઈ ' ગુરૂ જેમ રાખે તેમ રહેવું ' એ વાક્ય
ઉપર તારૂં મન રાખ ! જાઓ હવે તમે દંપતિ વિશ્રાન્તિ લ્યો
અને હું પણ મારા શૈયાસને જઈશ " એમ કહી હે રાજન્
દીગબર સ્વામિ પોતાને આસને સીધાવ્યા અને દંપતિ પણ
પોતાને સ્થાને ગયાં. મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે " હે પ્રહર્ષ, એટ-
લું કહી પેલા મહાત્મા સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે કથા પ્રસંગ બંધ કર્યો એટલે
તે રાજકુલભૂષણ પવિત્ર દંપતિનું જોડું વીદાય થયું અને તેઓ
પણ સીધાવ્યા, માટે હે વત્સ આપણે પણ હવે તેમજ કરીએ.

પ્રકરણ ૯ મું.

मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः
बन्धायविषयासक्त मुक्त्यौ निर्विषयं स्मृतम्

(पंचदशी)

મનુષ્યોને બંધ મોક્ષનું કારણ માત્ર મન છે. વિષયાસક્ત જે મન છે તે (બંધ), અને જે નિર્વિષય અર્થાત વિષયરહિત મન છે તે મોક્ષ છે.

—તરંગ ૧ લો—

—મુનિ યાજ્ઞવલ્ક્યને સુર્યોપદેશ—

બીજે દીવસે સમય થતાં મહર્ષિ પોતાના સદ્ગુરૂ વર્ચસ્તમા મુનિ પાસે સદુપદેશ શ્રવણ કરવા અર્થે નિયમાનુસાર આવી, સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કરી બેઠા એટલે મુનિએ નીચે પ્રમાણે તે વૃત્તાંત શરૂ કર્યું;

મુનિવર્ચસ્તમા કહે છે " હે મહર્ષિ, બીજે દીવસે તે યશોકેતુ રાજા પ્રતિ તેના ગુરૂ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય પેલા ભાનુદેવ અને દીગંબર સ્વામિના વૃત્તાંતનું કથન કરી, આગળ તે પ્રસંગને નીચે પ્રમાણે શ્રવણ કરાવતા હવા—

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન, પશ્ચાત પેલો ભાનુદેવ નિત્યનિયમાનુસાર [illegible] પોતાના સદ્ગુરૂ દીગંબર સ્વામિ સમક્ષ આવીને બેઠો. એટલે તે દીગંબર સ્વામિ [illegible] નીચે પ્રમાણે કહેવા [illegible] " હે [illegible] યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિને સુર્યે કેવી રીતે [illegible] ઉપદેશ [illegible] તેને હવે [illegible] શ્રવણ કર્ય [illegible] યાજ્ઞવલ્ક્ય એક [illegible] પ્રાપ્ત કરવા [illegible] પ્રાપ્ત કરવા તેમને કોઈ

પણ પ્રકારની વિષયવાંચ્છના નહતી. સર્વ પ્રકારની વિદ્યાસંપાદન કરવા માટે, તેમણે અતિ ઉગ્રતપ કર્યું હતું. કે જે તપથી ઈંદ્ર પણ ચિંતાતુર થઇ અનેક અપ્સરાઓ તેમના તપનો ભંગ કરવા અર્થે નિરંતર મોકલ્યાં કરતો હતો. પણ તેઓ લેશપણ ચલાયમાન્ કદી થયા ન હતા. વર્ષાઋતુમાં છત્રી વિના તપ કરતા હતા. અને વૃષ્ટિ પોતાના શરીરપર સહન કરતા હતા. ઉનાળામાં તપેલિ શિલાપર કશપણ પાથર્યા વગર આસન મારી બેસતા; ઉપરાંત ચારે બાજુએ ધુણી સળગાવી તપ કરતા હતા. અને શીયાળામાં હિમાલયના બરફવાળા શિખરો ઉપર કિંવા ઠરીને બરફ થઇ ગયેલા જળ ઉપર જઇ, આસન મારી તપ કરતા હતા. આવું ઉગ્ર તપ કરતાં કરતાં એક દીવસે શિયાળામાં તેઓ અરૂણોદય પહેલાં હિમાલયના બરફના પહાડમાંથી નીકળતી ગંગામાં ઉતરી, ઠરી ગયેલા જળ ઉપર ઉભારહી, ભગવાન શ્રીસૂર્યનારાયણનું એકાગ્રચિત્તે ધ્યાન ધરતા હતા. મુનિનું આવું ઉગ્રતપ જોઇ સૂર્યનારાયણ પ્રસન્ન થઇ, પુરૂષનું રૂપ લેઇ તેમની સમિપ આવી કહેવા લાગ્યા. " હે પૂત્ર, તારૂં ઉગ્રતપ જોઇ હું પ્રસન્ન થયો છું, માટે જે માગવું હોય તે માંગ ! હું આપવા તૈયાર છું. " આ પ્રમાણે સૂર્યનારાયણનું બોલવું સાંભળી મુનિ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

યાજ્ઞવલ્કય મુનિ બોલ્યા " હે આદિત્ય નારાયણ આપ પુરૂષ વેશે મારી સમીપ આવી પ્રત્યક્ષ થયા છો, તે મારા યોગબલે મેં જાણ્યું છે. આપશ્રી સર્વજ્ઞ નારાયણ સ્વરૂપ અને સર્વ જગતના પ્રાણ છો. આખા વિશ્વનું જીવન છો. જીવના સર્વ શુભા શુભ કર્મના સાક્ષી છો. સર્વજ્ઞ છો. સર્વના મળરૂપી દોષોના નાશ કરનાર અને સર્વને ઉર્ધ્વગતિએ પ્હોચાડનાર જગતનાં આધાર રૂપ છો. હું બાળક આપની આગળ મારો વૃત્તાંત કેહેવા ઇચ્છુ છું માટે આજ્ઞા કરો તો કહું. " આ સાંભળી સૂર્યનારાયણ બોલ્યા " હે વત્સ, સુખેથી કહે હું સાંભળવા તૈયાર છું. અને તારી ઇચ્છામાં આવે તે કદાચ તું માગીશ

લી તમામ વિદ્યાનું, શરીર મન અને વાણી વડે કરીને, વમન કરી દીધું, અને વિદ્યાહીન બની ગયો માટે હે આદિત્યનારાયણ, આપ સર્વ દેવોના અધિષ્ઠાતા અને સર્વના જીવનના હેતુ છો, એમ જાણી, તેમજ મનુષ્ય ગુરૂદ્વારા મારૂં હિત સાધવામાં કંઇ સાર નથી, એમ મને અનુભવ થવાથી, મનુષ્ય ગુરૂદ્વારા કદીપણ વિદ્યા સંપાદન કરવી નહિં એવી ભીષ્મ પ્રતીજ્ઞા કરી, વિદ્યા સંપાદનાર્થે આ ઉગ્ર તપશ્ચર્યાને કરૂં છું; માટે આપ દેવના પણ દેવ અને સમષ્ટિ ઈશ્વરસ્વરૂપ છો એમ જાણી આપની પાસે વિદ્યાપ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ યાચના કરૂં છું. માટે હે આદિત્યભગવન્ આપ કૃપા કરી મને વિદ્યા સંપાદન કરાવી કૃતાર્થ કરો!" આ સાંભળી સૂર્યનારાયણે એકદમ મુનિને પોતાના રથમાં બેસાડી દીધા અને પોતાની સાથે પૃથ્વીપ્રદક્ષિણા કરવા લેઈ, ગયા સૂર્યભગવાને ત્યાં તેમને ચતુર્વેદ અને ષટ્શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરાવી, સંપુર્ણ વિદ્યા આપી. જેમ અંબિણી નામના દેવતાએ સુર્યનારાયણને ગુરૂ કરી, તેમની પાસેથી સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી હતી, તેવીજ રીતે આપણા સ્થીતપ્રજ્ઞ મુનિ યાજ્ઞવલ્કયે પણ સૂર્યનારાયણને વિદ્યાગુરૂ બનાવી, તેમની પાસેથી સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી. જ્યાં વિદ્યા સંપુર્ણ પ્રાપ્ત કરી રહ્યા, એટલે તેમને ત્યાગાશ્રમ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા થઈ. આ વખતે તેમની બ્રહ્મચર્ય અવસ્થા હતી. બ્રહ્મચર્ય પછી બીજો આશ્રમ ગૃહસ્થાશ્રમ છે, અને તે પાળ્યાવગર એકદમ ત્યાગાશ્રમ લેવાને માટે તેમણે જે ઇચ્છા કરી તે અનુચિત છે એમ સમજી સુર્યનારાયણે તેમને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો.

સૂર્યનારાયણ યાજ્ઞવલ્કય મુનિપ્રતિ કેહેવા લાગ્યા "હે પરમપ્રિય શિષ્ય યાજ્ઞવલ્કય, આ સર્વ વિદ્યા સંપાદનતો તેં કરી, પરંતુ મને હજી તેં ગુરૂદક્ષિણા આપી નથી,માટે વિદ્યાર્થિના ધર્માનુસાર તેં સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી છે તો તે બદલ અવશ્ય મને ગુરૂ દક્ષિણા આપીને તારે જવું ઘટે છે!" આ સાંભળી મુનિ બોલ્યા "હે ભગવન્ આપ કહો તે ગુરૂ-

દક્ષિણા આપવા તૈયાર છું, આપનાથી આ તનમન ધન યત્
કિંચિત પણ જુદાં નથી, માટે સુખેથી ગુરૂ દક્ષિણામાં આપની
ઇચ્છામાં આવે તે માગી હવો ? આ આપને દીન શિષ્ય આપ
વામાં જરાપણ આનાકાની કરશે નહિં. " સૂર્ય કહે છે " હે
વત્સ યાજ્ઞવલ્કય, તું એમ કહે છે ત્યારે તારી પાસેથી ગુરૂ
દક્ષિણામાં માત્ર એકજ વચન માગી લઉં છું અને તે એ છે કે
તું બ્રહ્મચર્ય પછી ત્યાગાશ્રમને ગ્રહણ કરવા ઇચ્છે છે, તો તેમ
નહિં કરતાં બ્રહ્મચર્ય પછીનો આશ્રમ જે બીજો ગૃહસ્થાશ્રમ છે
તેનો જઇ સત્વર અંગિકાર કર ? અને તેને સિદ્ધ કરી ક્રમે
ક્રમે ચતુર્થાશ્રમને સિદ્ધ કર ! પશ્ચાત વિદેહી અને સ્થિત
પ્રજ્ઞ બની તું મારી શીખવેલી બ્રહ્મવિદ્યાને દીપાવી, તેનો સમગ્ર
જગતમાં પ્રચાર કર ? તે ઉપરાંત અન્ય સર્વ આશ્રમને પાળી
જ્યારે સમય આવે ત્યારે ત્યાગાશ્રમ ગ્રહણ કરજે !"
આ પ્રમાણેના સૂર્યનારાયણના વચનો સાંભળી મુનિએ કહ્યું.
" હે જ્યોતિ નારાયણ આપની આજ્ઞા માથે ચડાવી ગુરૂદક્ષિણામાં
આપે માગ્યું તે વચન આપીને કહુ છું કે અહીંથી જઇને
આપની ઇચ્છાનુસાર ગૃહસ્થાશ્રમનો સ્વીકાર કરીશ અને તેને
સાધીશ જેથી હવે આજ્ઞા આપો તો રજા લઉં. સૂર્યે આ સાંભળી
પ્રસન્ન થઇ તેમને ગ્રહસ્થાશ્રમનો સ્વીકાર કરવાની આજ્ઞા કરી
રથમાંથી પૃથ્વી ઉપર ઉતારી મુકયા. મુનિએ પૃથ્વી ઉપર આવી
પોતાના માતપિતાની ગૃહસ્થાશ્રમ ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા માગીને
પશ્ચાત રાજા જનક વિદેહી પાસે ગયા. જનક પાસેથી ગૃહસ્થા
શ્રમ સિદ્ધ કરવા જેટલું દ્રવ્ય લેઇ મુનિ પોતાને સ્થાને
પાછા આવ્યા અને કાત્યાયન અને મૈત્રિયુ એ બન્ને
ઋષિઓ હતા. તેમની પુત્રિઓ કાત્યાયીની અને મૈત્રિય સાથે
લગ્ન કરી ગૃહસ્થાશ્રમને સિદ્ધ કરવા લાગ્યા. અને પિતૃઆદિ
ૠણો એક પછી એક પતવવા લાગ્યા પશ્ચાત વર્ણાશ્રમની
અગત્ય જાણી તેઓ યથ સ્થિત એક પછી એક પ્રાપ્ત આશ્રમોનુ
પાલન કરવા લાગ્યા. જે નભપી તને કાલે ન કંપન. વિવેચન

કહી સંભળાવીશ. આજે તો હવે વિશ્રાંતિ લે. " આટલું કહી દીગંબર સ્વામી, તે ભાનુદેવે સપત્નિ વર્તમાન સદગુરૂને સાષ્ટાંગ કર્યા એટલે પોતાના શૈયાસન ઉપર જઇ બિરાજ્યા અને દંપતિ પણ પોત પોતાના સ્થાને ગયાં. હે રાજન્ હવે અન્ય કથા પ્રસંગ કાલે શ્રવણ કરજે. આજે જઇ નિદ્રાને પ્રાપ્ત થા!" એમ કહી સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય ચાલ્યાગયા, અને રાજા પણ વીદાય થયો. મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે, " હે પ્રહર્ષ હવે આવતી કાલે તે દીગંબર સ્વામીએ ભાનુદેવને વર્ણાશ્રમની અગત્ય સંબંધી મુનિયાજ્ઞવલ્કયનું આગળનું વાખ્યાન કથન કર્યું અને જે શુભ્રકેતુ રાજાને સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે સંક્ષેપમાં સમજાવ્યું, તેતને આવતી કાલે શ્રવણ કરાવીશ. અત્યારે સર્વેતમે શાંતિપૂર્વક જઈ નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થાઓ?" આ સાંભળી પ્રહર્ષે સર્વ શિષ્યો સહ મુનિને સાષ્ટાંગ કર્યા, એટલે મુનિ પોતાને આશ્રમે પધારી ગયા અને સર્વ શિષ્યો પણ પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

—તરંગ ૨ જો—

—મનુષ્યમાત્રને વર્ણાશ્રમની ખાસ અગત્ય છે—

બીજે દીવસે સમય થયો એટલે પ્રહર્ષ સહીત સર્વ શિષ્યો આવી મુનિને સાષ્ટાંગ કરી નિત્યનિયમ પ્રમાણે ભાનુદેવ અને દીગંબરનું વૃત્તાંત શ્રવણ કરવા અર્થે પોતપોતાના આસને મર્યાદા પૂર્વક બેસી ગયા એટલે મુનિ વર્ચસ્તમા બોલ્યા, " હે પ્રહર્ષ, પશ્ચાત બીજે દીવસે તે શુભ્રકેતુ રાજા પ્રત્યે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વી, પેલા ભાનુદેવ અને દીગંબર સ્વામિની વાર્તા નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. "

સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે " હે રાજન્, બીજે દીવસે સમય થતાં ભાનુદેવ પત્નિસહ પોતાના સદગુરૂ દીગંબર સ્વામિ પાસે આવી સાષ્ટાંગ કરી પોતાને આસને બેઠો, અને મુનિ યાજ્ઞવલ્કયે પોતાની પત્નિ મૈત્રિય પ્રતિ વર્ણાશ્રમની આવશ્યકતા સંબંધી કેવી

છે, તેવીજ રીતે ઋષિ, દેવ અને પિતૃઓના ઋણથી મુક્ત થવા માટે, બ્રહ્મચર્યાશ્રમ તથા ગૃહસ્થાશ્રમનું યથાવિધિ પાલન કરવાનું કહેલું છે. અને આથીજ વિરક્ત અને સ્થિતપ્રજ્ઞની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા અર્થેજ સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરૂષો, વર્ણાશ્રમ ધર્મનો અવશ્ય સ્વીકાર કરી, તેનું યથાવિધિ પાલન કરી તે આત્મને સિદ્ધ કરવા પ્રબોધે છે." મૈત્રિય આટલું સાંભળી પાછી વળી શંકા કરી પોતાના સ્વામિને કહેવા લાગી. "હે ભગવન્, જ્યારે આપના જેવા મહાન વિદ્વાનને પણ બ્રહ્મચર્ય તથા ગૃહીના ધર્મો પાળી એ ત્રણ ઋણ પતવવાં પડે છે તો પછી બીલકુલ ત્રુટની પ્રાપ્તિ થાયજ નહીં, તેટલા માટે બ્રહ્મચર્ય તથા ગૃહીના ધર્મો, મુકી દેઇ, વાનપ્રસ્થાશ્રમીના ધર્મોનો અંગીકાર શા માટે ન કરવો"? મુનિ કહે છે ". હે સાધવિ બ્રહ્મચર્ય તથા ગૃહસ્થાશ્રમ પાળ્યા વિના એકદમ વાનપ્રસ્થાશ્રમ સિદ્ધ થઇ શકતો નથી. વેદશાસ્ત્રો સત્પુરૂષો અને સ્મૃતિ પણ કહે છે કે " अनाश्रमी नतिष्टेत् क्षणमेकमपिद्वीजः " બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાતિમાંથી કોઇએ એક ક્ષણ પણ આશ્રમ વગર ન રહેવું અને તેમાં દ્વીજેતો વળી ચાર આશ્રમોમાંથીએક પણ આશ્રમનો ત્યાગ કરવાનો નથી, માટે બે આશ્રમો પ્રથમના ત્યાગી, એકદમ ત્રીજો વાનપ્રસ્થાશ્રમ ગ્રહણ કરવામાં આવેતો, હે સતિ, તે કદીકાળે પણ સિદ્ધ થતો નથી.તેનું કારણ એ છે કે વાનપ્રસ્થાશ્રમને માટે સતશાસ્ત્રોએ પ્રૌઢ વય વિધાન કરેલી છે. જ્યારે કેશ ધોળા થાય, ગાત્રો શીથીલ થાય, સર્વ ઇંદ્રિયો તે તેના ભોગો ભોગવી સતુષ્ટ થઇ નરમ થઇ જાય, અને પુત્ર પૂત્રાદિક પ્રજા ઉત્પન્ન થઇ ગએલી અને હયાત હોય, ત્યારે ગૃહસ્થાશ્રમી પુરૂષે વાનપ્રસ્થાશ્રમનો અંગીકાર કરવાનો છે; હે સતિ, અધિકારી પુરૂષ તો પ્રથમના બે આશ્રમોનું યથાવિધિ પાલન કરી, પશ્ચાત વાનપ્રસ્થાશ્રમનો અંગીકાર કરે છે. હે સ્ત્રી, જો બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવાની ઇચ્છા કરતો નથી, અને એકદમ વાનપ્રસ્થાશ્રમનો અંગીકાર કરવાની ઇચ્છા કરે છે, તો તેથી તે આ-

ભિન્ન છું ? તેમજ દેહાદિકના સમુહ વીશે રહેલી હું તે જ છું કે ચૈતન્ય છું ? આ લોકમાં શા માટે આવી હઇશ. અને આ શરીરને ધારણ કર્યું તે પૂર્વે હું ક્યાં હતી, કોણ હતી, અને ક્યાં છું ? અને ભવિષ્યમાં ક્યાં જઇશ ? મારા પિતા અને પતિ પૂત્રાદિકના જે વિદ્યમાન શરીરો છે, તેજ મારા માતા પિતા તથા પતિ પૂત્રાદિક છે કે એથી કોઇ ભીન્ન મારા માત પિતા તથા પતિ પૂત્રાદિક હોવાં જોઇએ ? વળી આ શરીર અંગે રહેલાં સુખ દુઃખનાં સ્વરૂપો કેવાં હશે. તે જાણવું જોઇએ." મૈત્રિય આ પ્રકારના વીચરો કરવા લાગી, પણ પોતાના મનના પ્રશ્નોનું સમાધાન થવાની ઇચ્છા પાર ન પડવાથી સદાતે ચિંતાતુર રહેવા લાગી. મુનિ સર્વજ્ઞ અને સર્વ કાર્ય, હેતુપુરઃસર કરનારા હોવાથી, ગૃહસ્થાશ્રમ સિદ્ધ થવામાં યત્‌કિંચિત્ વિઘ્ન ન નડે એટલા માટે, મૈત્રિયને બ્રહ્મવિદ્યા ભણાવતા ન હતા. પણ ઉલટા તેને ગૃહકાર્યો કરવા રૂપ પ્રવૃતિમાં નિરંતર યોજતા હતા. આ રીતે ગૃહસ્થાશ્રમમાં કેટલોક સમય વિત્યો પશ્ચાત એક દીવસે મૈત્રિય અને કાત્યાયિની એ બન્ને પોતાની પત્નિઓની સમક્ષ મુની પોતાનો સન્નિશ્ચય કહેવા લાગ્યા કે જે આવતી કાલે તને શ્રવણ કરાવીશું. આજે તો હવે સમય ઘણો વીતી ગયો છે માટે જઇ સુખ પૂર્વક નીદ્રાવશ થા ?" આટલું કહી ભાનુદેવે પત્નિ સહ સાષ્ટાંગ કર્યા એટલે મુનિ વીદાય થયા. અને ભાનુદેવ પણ પોતાના શયનગૃહમાં ચાલ્યો ગયો. હે પ્રહર્ષ, પશ્ચાત સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે કથાપ્રસંગ કાલપર મુલતવી રાખી રાજાને વિદાય કર્યો અને પોતે પોતાને સ્થાને જઇ સંયમમાં પ્રવૃત થયા. હે વત્સ, આપણો પણ સમય થયો છે તો ચાલો આપણે પણ તેમજ કરીયે." આટલું કહી મુનિ વીદાય થયા અને પ્રહર્ષ સહિત શીષ્યમંડળ પણ નિત્યનિયમ પ્રમાણે સદગુરૂને સાષ્ટાંગ કરી વિસર્જન થયું.

—તરંગ ૩ જો—

યાજ્ઞવલ્કયનો સન્નિશ્ચય—

બીજે દીવસે મુનિવર્ય સૂતમાએ સમય થયો એટલે પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુભકેતુ રાજાને કહેલો ભાનુદેવ તથા દિગંબર સ્વામિનો વૃત્તાંત, મહર્ષ પ્રત્યે કહેવાનો પ્રારંભ કર્યો; તેમાં યાજ્ઞવલ્કય મુનિએ પોતાની બન્ને પત્નિઓ મૈત્રિયી તથા કાત્યાયિની સમક્ષ, પોતાનો જે સન્નિશ્ચય નીવેદન કર્યો, તેનું સવિસ્તર વર્ણન કરી નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

મુનિ વર્યસૂતમા કહે છે " હે મહર્ષ, તે તપસ્વિ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય સમય થયોએટલે આવીને શુભ કેતુ રાજા પ્રતિ કહેવા લાગ્યા ' હે રાજન, પછી દીગંબર સ્વામિ, ભાનુદેવ પ્રતિ મુનિ યાજ્ઞવલ્કયના સનિશ્ચયનું કથન નીચે પ્રમાણે કરતા હવા. દીગંબર સ્વામિ કહે છે, " હે ભાનુદેવ, પશ્ચાત તે યાજ્ઞવલ્કય મુનિ એક દીવસના પ્રસંગે પોતાની પત્નિઓ ગૃહકાર્યથી પરવારી રાત્રિએ પોતાની શૈયા પાસે આવી તે વખતે, મુનિ શૈયા ઉપર સુખ રૂપ આસનથી બેઠા બેઠા વિચાર કરતા હતા જે જોઇ કાત્યાયિનિ તો ચુપ થઇ [illegible] રહી. અને મૈત્રિય તો તે જોઇને તેમને [illegible] કરી તેમને [illegible] વિનય પૂછવા લાગી કે "હે સ્વામિન્ [illegible] નિશ્ચે [illegible] કરો છો, [illegible] કૃપા કરીને આ

સદુપદેશ આપવામાં આવે તો સારૂં એવા હેતુથી, સહજ મન સાથે નિશ્ચય કરૂં છું કે તને બ્રહ્મોપદેશ આપી, પછી તે ત્યાગાશ્રમ મારે ગૃહણ કરવો " મૈત્રિય કહે છે " હે ભગવન્ તે ત્યાગાશ્રમ ગૃહણ કરવાનું કારણ કૃપા કરીને મને કહો?" મુનિ કહે છે " હે સાધવિ, તેના કારણો નીચે પ્રમાણે છે કે જે તને સંક્ષેપમાં શ્રવણ કરાવું તે સાંભળ ?

મુનિ યાજ્ઞવલ્કય કહે છે, " હે મોક્ષની અધિકારિ કુલ દીપક સતિ, જે સઘળાં દેહધારી પ્રાણીઓને પ્રાણ ધારણ કરવો પડે છે એ પરમ દુઃખદાયક નહિંતો બીજું શું છે ? અને તે દુઃખદાયક છતાં તેને સુખરૂપ સમજી પ્રાણ ધારણ કરે છે એ એક આશ્ચર્યજનક નહિંતો બીજું શું છે ? હે સુશ્રી પ્રાણને ધારણ કરવાઅર્થે વળી આ શરીરરૂપિ પિંજર જે કેવલ બંધનરૂપ છે, અને તે માંહે રહેલી માંસ મેદ મજ્જા લાળ વિર્ય ઇત્યાદિ સાત ધાતુઓ, વાત પિત્ત અને કફના દોષોથી આવ્રત છે, તેવા અપવિત્ર અર્થાત કેવલ મલથી ભરપુર શરીરનો પ્રાણીને ખપ પડે છે. આ શરીર ઉપર કહ્યા તે દોષોથી આવ્રત હોવાથી નાના પ્રકારના ભયને ઉત્પન્ન કરનારૂં છે. જેથી હે કુલવતિ સાધવિ, તે શરીર અધ્યાત્મિક આધીભૌતિક અને આધિદૈવિક એમ ત્રિતાપમય : હોવાથી, અનેક રોગોના દુઃખોને, કામ ક્રોધાદિ વિકારોથી ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોને, નાના પ્રકારના હિંસક વા ઝેરી પ્રાણીથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખોને, તેમજ તાઢ તડકો જળ અગ્નિ ઇત્યાદિ દેવોથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખોને, પ્રાપ્ત કરી ત્રિવિધિ તાપથી યુક્ત રહેનારૂં છે. તે શરીરમાં આત્માના આગમન તથા ઉત્સર્ગથી જે ભય ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ ભય આ સર્વ પ્રાણીઓનાં દુઃખનો હેતુ છે. હે સાધવી, આ લોક તથા પરલોકમાં પ્રાણીને અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, તે માત્ર એ દેહના સંબંધથીજ ભોગવવા પડે છે એવું નિશ્ચયે કરીને જાણ ? માટે સર્વ દુઃખનું કારણ આ શરીર સંબંધ છે, એમ તું નિસંશય માનજે ? હે સહધર્મચારિણી, પણ

એક 'બ્રહ્મસત્ય જગતમિથ્યા,' એ વેદ વાકયને અનુભવથી જાણતો હતો, અને તે વખતે દેહ ઇત્યાદિકને મળથી ભરપુર અને અનિત્ય પદાર્થ માનતો હતો. સૂખદુઃખ સહન કરી અઘોર અરણ્યમાં એકાંત સ્થળ શોધી, તપશ્ચર્યામાં આરૂઢ રેહેતો. અને એવું તો તે વખતે તપ કરતો હતો, કે ઇંદ્રની અપ્સરાઓ પણ મારા તપને ચલાયમાન્ કરવાને સમર્થ થઈ શકતી નહતી તે પણ વખત હતો અને આ પણ વખત છે, કે જેમાં ગૃહસ્થાશ્રમને સિદ્ધ કરવા જતાં સ્રી ઈત્યાદિનો સંગ થયો, અને તે સંગથીજ સર્વ ભ્રાંતિમય જગત સત્ય જણાવા લાગ્યું. વળી તે વખતની જે મારી અડગવૃત્તિ, તે અત્યારે ચલાયમાન થઇ જઇ, આ દૃશ્ય પ્રપંચ અને વિષયજન્ય પદાર્થોમાં રચીપચી રહી છે. વસ્તુતઃ જે પ્રકારનુ શરીર સ્રીઓનું મળવાનું છે, તેવુંજ પુરૂષોનું પણ મળયુકતજ છે. રૂધિર આમિષ, મજ્જા, મેદ, પરૂ ઇત્યાદિ બન્નેમાં સરખું અને એકજ છે. આથી પુરૂષોના કિંવા સ્રીઓના મલિન વસ્તુના સમુહરૂપ શરીરને, ભ્રાંતિથી સત્ય માની બેસવું, એ પણ એક અજ્ઞાન અને મુર્ખતા છે. હે દેવી, આપણે ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવવામાં કાંઈ કસર રાખી નથી. માટે હવે ત્યાગાશ્રમ ગ્રહણ કરવો યોગ્ય છે એવો મારો દ્રઢ નિશ્ચય થયો છે. કારણ કે પુરૂષ વા સ્રીનું શરીર, તેના પિતા માતાના વિર્યશોણિતથી ઉત્પન્ન થએલું, અન્નમય પ્રાણથી માત્ર જે ટકી રહેલું, તથા જેના નવેદ્વાર મળથી ભરપુર છે એવું તે મલિન અને અશુદ્ધ શરિર સત્શાસ્રો અને સત્પુરૂષોએ એકપણે અપવિત્ર માનેલું છે, છતાં તેને તત્વવિદ યોગી જનોએ અંતરયામિ પરમાત્માને ઓળખવાનું એક અમુલ્ય સાધનરૂપ દેવલ માનેલું હોવાથી, વેદશાસ્રે બીજે પક્ષે તેની સ્પષ્ટપણે શ્રેષ્ટતા પ્રતિપાદન કરેલી છે; અને આટલા માટેજ મનુષ્યદેહ સર્વથી શ્રેષ્ટ ગણેલો છે.

તાત્પર્યમાં હે સાધવિ સંગ એજ મુખ્ય આ સર્વ ઉપાધીનું કારણ છે. જુઓ, આપણે યુવાવસ્થામાં એકબીજાને વિહાર વખતે તે તેના અંગોને અત્યંત પ્રિય સમજી, તેમાં આસકિત

રાખી વિષયલુબ્ધ રહેતાં હતાં, અને છેક વૃદ્ધાવસ્થા આવી ગઇ ત્યાં સુધી પૂત્રપૂત્રાદિકની ઇચ્છાએ અહાર વીહારાદિ વીષયોનું પ્રીતિથી સેવન કરતાં હતાં, પણ તે કેવલ હે સતિ, આપણી શાંતિમય સ્થિતિ હતી. હે સહધર્મચારિણી, તે શાંતિમય સ્થીતીનો નાશ નથી થયો ત્યાં સુધી, સંગથી ઉત્પન્ન થએલી આ સર્વ ઉપાધિને ભોગવીએ છીએ એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ? હવે તે ઉપાધિરૂપ અધમદશાનો ત્યાગ કરી, જે પરમાનંદના પરમધામની પ્રાપ્તિ કરાવનારૂં છે તથા જે સચરાચર અને મારા તમારા તેમજ સર્વમાં સમ સર્વત્ર વ્યાપી રહેલું છે, તે શુદ્ધ જ્યોતિર્મય ચૈતન્ય સ્વરૂપને ઓળખવા માટેજ, આ ત્યાગાશ્રમની આવશ્યકતા છે. હે સતિ, હું જાણું છું કે તે પરમાનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માના સાક્ષાત્કાર અર્થે, માયાનો યથાવિધિ પરિત્યાગ કરવાનો છે, છતાં હજીપણ, નારીરૂપિ નરકની રંગભુમિ ઉપર નાચ્યા કરૂં છું, તે શુ મારા જેવા યોગિમહર્ષિને અધમ નથી! છજ. અરે એ છેકજ અધમ છે એમ તું નિસંશય જાણજે! આત્માના નિત્યસુખની અવગણના કરવી, અને આ સસાર ... રૂપિ ... છે. એવો જે બુદ્ધિમાં ભ્રમ ઉત્પન્ન ... ... નહિતો ...

છે, તેનેતો સર્વ આશ્રમો સિદ્ધ કરવામાં, વ્યહવાર અને પરમાર્થ ઉભયને યથાવિધી સાધવામાં, તથા તે આનંદસ્વરૂપ પરમાત્મતત્વને ઓળખવામાં લેશ પણ વીઘ્ન કદી નડતું નથી. માટે આપણે સમર્થ સદગુરૂ પ્રાપ્ત કરી, તેઓશ્રીની પાસેથી દીક્ષાનો ક્રમ લેઇ, પુરતો વિદ્યાભ્યાસ કરી, યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, તેમ છતાં આ અસત્ય જગત સ્ત્રી પુત્રાદિકમાં આસકિત રાખી, તેને વળગી રહેવું એ આપણી પામરતા નહિંતો બીજું શું કહેવાય ? હે સાધવિ, અત્યારે તમે જો કે સ્ત્રી શરીર વાળાં છો, છતાં તે તમારા શરીરને હું સ્ત્રી શરીર જાણતો નથી, પણ મારા તમારા અને સર્વના અંતરમાં રહેલું, તે અંતરયામિનું અભિન્ન એક નિરામય શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ જાણું છું. એમ હું તથા તમે એકજ શરીર વ્યકિત છીયે, એમ સમજી આ સર્વ તમો બન્ને સાધવીઓ પ્રતિ કથન કરૂં છું; હે દેવી, સ્ત્રી પુરૂષની સાધારણ ભેટથી વિષયસુખની પ્રાપ્તિ નથી; માત્ર મનની ભાવનાજ વિષય સુખનું સાધન છે. જુઓ અત્યારે મારી ભાવના તમારા બન્નેના શરીરને, મારાથી અભિન્ન સમજી મિત્રવત્ બની આ સર્વ તમારા પ્રતિ કથન કરે છે. હે સહધર્મચારિણી, જુઓ મને સુર્ય ભગવાને ગૃહસ્થાશ્રમનું પાલન કરવાની આજ્ઞા કરી હતી, તે એટલાજ માટે કે આપણા સ્વરૂપસ્થ થયા પછી પણ બ્રહ્મવિદ્યા આપણી પ્રજા દ્વારા અધિક વિસ્તાર પામતી રહે; આ આજ્ઞા તેઓની પૂર્ણ કર્યા પછી પણ ઘણો વખત આપણે છેક વૃદ્ધ થતાં સુધી, ગૃહસ્થાશ્રમમાંજ પડી રહ્યાં છીયે. માટે હવે પત્નિ સહ વાનપ્રસ્થાશ્રમ જે ત્યાગાશ્રમ જેવોજ ગણાય છે તે પાળવાનો સમય થયો જાણી, તમારે બેને માટે વિચાર કરતો હતો, કે તમે બે મૈત્રિય અને કાત્યાયિની, એ મારી પરમ પ્રિય પત્નિઓ છો, તેને જો વનમાં લઇ જઇશ, તથા વાનપ્રસ્થાશ્રમ વનમાં કદી પુર્ણ થશે અને ત્યાં કદી સન્યાસાશ્રમ લઇ તેમનાથી મુકત થઇશ તો પછી તે બીચારી બન્ને વનમાં રખડતી રઝળતી થઇ જશે, અને છેવટે પરમદુઃખ પામી મૃત્યુને સ્વાધીન થશે. જેથી મને નીચેનો શ્લોક યાદ આવ્યોઃ—

निसङ्गता मुक्तिपदं यतिनाम सङ्गाद् शेषा प्रभवन्ति दोषाः
आरूढ योगोऽपि निपात्य तेऽध सङ्गेन योगी किमुताल्प सिद्धिः.

[illegible]સ્ત્રિ પુત્રાદિક અને દ્રવ્ય ઇત્યાદિકનો, ત્યાગ કરવો એ ત્યાગી પુરૂષોનો ધર્મ છે સ્ત્રી આદિના સંગે મોટા યોગી જનો યોગભ્રષ્ટ થઇ ગયા છે, તો યોગી થવાની ઇચ્છાવાળા માણીઓ યોગથી વિમુખ થાય તેમાં કશુંજ આશ્ચર્ય નથી. હે સાધવિ મને તે વખતે મારા મનમાં નિશ્ચય થયો કે ત્યાગાશ્રમ ધારણ કરી મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા કરવા જતા તમારો મને ભય રહે છે હું ત્યાગાશ્રમનું તમારી સમિપ રહીને પાલન કરૂં, તો પાછો સંગથી વ્યામોહને પ્રાપ્ત થઈ ત્યાગાશ્રમથી ભ્રષ્ટ થાઉં. કારણ કે આત્મસ્વરૂપમાંથી બહીરમૂખતા, જેટલી સ્ત્રી વ્યક્તિથી થાય છે, તેટલી અન્ય બીજા કશાથી થતી નથી માટે સ્ત્રી સંગથી પછી તો મારે કેવલ દુર રહેવું ઘટે છે. હવે હું એ સન્નિશ્ચય પર આવ્યો છું, કે મારે તમો સ્ત્રી પૂત્રાદિકના પરિત્યાગ પૂર્વક થોડી મુદતમાં ત્યાગાશ્રમને ગ્રહણ કરવો પણ તે પુર્વે મારે તમને બન્નેને સંતોષ પૂર્વક સુખ આપવું જોઇએ. કારણ કે તમે મારી બન્ને સહધર્મચારિણી, સતિ સાધવિ પતિવ્રતા છો, મિત્રરૂપ છો, અર્ધાંગનાઓ છો. તમારી [illegible] નરકવાસ આપી. તમને મારા પરમ [illegible] છે પ્રાણિએ પોતાના મિત્ર [illegible] ના [illegible] પ્રમાણે માટે તમારે [illegible] ઉપકાર કરવો [illegible] કે, તમારા [illegible] તે [illegible] કરવા [illegible] હોવાથી, [illegible] પદ [illegible]ની વ્યવસ્થાની અધિ[illegible] અને [illegible] પરમ [illegible] જન્મ [illegible] છે [illegible] ની પ્રાપ્તિ [illegible] વહેંચવાના અધિકારી

બનાવું [illegible] ને [illegible] તેની સંન્યાસ લેતા પુર્વે તને યથા [illegible] પ્રસન્ન રહેજો. !

[illegible] હે પ્રહર્ષ, આટલું કહી [illegible] નિશ્ચય સંબંધીનું કથન [illegible] અને [illegible] બીને કેવે પ્રકારે બ્રહ્મ [illegible] આપા તેનું [illegible] સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિએ કથન કરવાનું [illegible], અને રાજાતથા તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય [illegible] સ્થાને વીદાય થયા. હે [illegible] ભાનુદેવને મુનિયાજ્ઞવલ્કયે પોતાની પત્નિ [illegible] પવિત્ર કથા જે શ્રવણ કરાવી, અને જે [illegible] રાજાને કહી સંભળાવી તે [illegible]" આ સાંભળી પ્રહર્ષ [illegible] વચનામૃતને સપ્રેમ સાંભળી [illegible] અને [illegible] સ્થાને ગયા.

— તરંગ ૬ ઠો —

[illegible]

[illegible] નિત્ય નૈમિતિક સ- [illegible] સ્વામિએ ભા- [illegible] વીવેચનનું કથન [illegible] દ્વારા શ્રવણ [illegible] કરવા લાગ્યા. [illegible], પત્નિસહ આવી [illegible] જ્ઞાનકથના પ્રક્ષેપ- [illegible] કથન કરતા હવા. [illegible] તપસ્વિ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય [illegible] બીજે દીવસે [illegible] હાથ જોડી સવિનય [illegible] જવા સ્થિતપ્રજ્ઞને પણ

ત્યાગાશ્રમ ગ્રહણ કરતાં પૂર્વે પોતાની બન્ને પત્નિઓની ઉપા
ધિની ચિંતા સેવવી પડી, પણ પછી તેઓએ બન્નેને, શી રીતે
ન્યાય આપ્યો તે કહેવા કૃપા કરો? યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિએ મૈત્રિ-
યને બ્રહ્મવિદ્યાની અધિકારી કેમ ગણી, અને કાત્યાયીનીને ગૃહ-
કાર્યભારની અધીકારી કેમ ગણી તે સંબંધી પણ ખુલાસો ક-
રવા શિશુ ઉપર અનુગ્રહ કરો?" આ સાંભળી દીગંબર સ્વામિ
કહે છે "હે વત્સ, મુનિયાજ્ઞવલ્ક્ય સ્ત્રી પુત્રાદિકના સંગનો ત્યાગ
કરતાં પહેલાં બન્નેને બોલાવી કહેવા લાગ્યા કે 'હે કુલવતિ કાત્યા-
યિની, તમે કેવલગૃહકાર્યમાંજ કુશળછો અને બંધ તથા
મોક્ષ શું છે એથી કેવલ અજ્ઞાત છો. આ કારણથી તમે બ્રહ્મ-
વિદ્યાનાં અધિકારિ નથી. અને હે મૈત્રિય તમને સંસારના જ-
ન્મ મરણાદિ દુઃખો જોઇ નિરંતર ગ્લાની અને શોક થયા કરે
છે, અને તેથી સદા તમે મોક્ષની ઇચ્છા કરો છો વાસ્તે તમે
બ્રહ્મવિદ્યાનાં અધિકારી છો. તમને યુવાવસ્થામાં કામ ક્રોધાદિ
વીકારો થયા નોહતા, માત્ર પ્રજોત્પતિને માટેજ તમે વિહારાદિ
વિષયો ભોગવવામાં ભાગ લેતાં. નહિં કે તમારામાં કે તમારા
શરીર પ્રત્યે કીંવા તમારા શરીર સંબંધીઓ માટે ખાસ તમને પ્રેમ
હતો. જેથી હે મૈત્રિય તમને બ્રહ્મવિદ્યાના અધિકારી ગણી
નીચે પ્રમાણે તમારા બન્નેનો ન્યાય કરૂં છું તે શ્રવણ કરી પશ્ચાત
તે પ્રમાણે અનુસરવા પ્રયત્નવાન રહી સુખને પ્રાપ્ત કરજો, એ
મારી તમને બન્નેને પ્રેમપૂર્વક આજ્ઞા છે. આટલું કહી હે ભા-
ગુદેવ મૈત્રિયને યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિએ નીચે પ્રમાણે બ્રહ્મોપદેશ કર્યો.

યાજ્ઞવલ્યક્ય મુનિ બોલ્યા "હે મૈત્રિય, હવે હું આ ગૃહ-
સ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી ત્યાગાશ્રમનો અંગીકાર કરૂં છું; પણ તે
પૂર્વે આપણા ઘરમાં જે સુવર્ણ હીરા ઇત્યાદિ દ્રવ્ય છે તેના બે
વિભાગ કરી એક કાત્યાયિનીને અને એક તમને એમ આ ક્ષ-
ણથી અર્પણ કરૂં છું. તે ધનથી તમો ઉભય સુખને પ્રાપ્ત કરશો.
હે વત્સ એમ કરી તે દ્રવ્યના બન્ને ભાગ કરી મુનીએ એક
ભાગ કાત્યાયિનીને આપ્યો. કાત્યાયિનીને જે એક ભાગ આપ્યો તે

અને આખું જગત તે, જે પ્રાણીને પ્રતિકુળ હોય છે તો તે દુઃખરૂપ જણાય છે અને અનુકુળ હોય છે તો તે સુખરૂપ જણાય છે એનું શું કારણ હશે એમ તું ધારતી હઈશ, પણ હે કુલવતિ તું તે આત્મસ્વરૂપ તરફ તારૂં લક્ષબિંદુ રાખીશ, તો તને સમજાશે કે તે અંતરયામિ આત્મસ્વરૂપને કંઈપણ વસ્તુ અનુકુળ કે પ્રતિકુળ, પ્રીય કે અપ્રિય છેજ નહિં. માત્ર જીવને અમુક પદાર્થ, મારા સુખનું સાધન, કે અમુક વસ્તુ મારિ પરમ પ્રિય સુખના હેતુરૂપ છે, એવી જે વસ્તુમાં તેણે બુદ્ધિ સ્થાપેલી હોય છે, તેથીજ અનુકુળ પ્રતિકુળપણાને તે પ્રાણી પ્રાપ્ત થાય છે. અનાત્મ પદાર્થોમાં પ્રીતિ તે અનુકુળતાનું અને અપ્રિતી તે પ્રતિકુળતાનું કારણ છે. કારણ કે અનાત્મ પદાર્થોમાં પ્રિય અપ્રિય પણાનો કશો ગુણજ રહેલો નથી, છતાં જીવ તેનામાં અહંમમત્વની બુદ્ધિ સ્થાપે છે, અને તેજ તેના સુખદુખનું કારણ છે. સ્રી પૂત્રાદિક જે વસ્તુતઃ અનાત્મ પદાર્થો છે, તેમાં પ્રાણીની પ્રિતિ દ્રઢ થવાથી, તેને સુખરૂપ જણાય છે, પણ તે અનાત્મ પદાર્થોનો વિયોગ થતાં, તે જીવને અત્યંત દુઃખ જણાય છે. માટે અંતરયામિ જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્માથી ભિન્ન વસ્તુત કોઇ પદાર્થ નથી, અને જે અનાત્મ પદાર્થો છે તે અનાત્મ પદાર્થ જડ સમ્માન છે તેમાં પ્રિયતા કશીજ રહી નથી. છતાં જે જે કાલે જીવને તે પ્રાપ્ત થાય છે તે વખતે તે પ્રિય બને છે. અર્થાત સર્વનો સાક્ષીરૂપ પ્રિય અને શ્રેયસ્કર આત્મા પોતાના સંબધમાં આવનાર જડ અને અનાત્મ એવી અપ્રિય વસ્તુને પ્રિય બનાવી દે છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણજે ? હે સાધવિ, આનંદ સ્વરૂપ આત્મા સર્વને પ્રિય છે. તેમાં પ્રિયતમ પણાનો ગુણ રહેલો છે. અપ્રિય, પ્રિય અને પ્રિયતર એ ત્રણ ગુણથી પ્રિયતમપણું આત્માનું સિદ્ધ થઇ શકે છે. અમુક મને ન મળેતો ઠીક. અંધારૂ છે ને વીંછી ન કરડે તો સારૂ, એ પ્રકારની બુદ્ધિ તે અપ્રીયતા છે. સ્રી ઇત્યાદિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સુખ થાય એ પ્રકારની બુદ્ધિ તે સ્રી ઇત્યાદિમાં પ્રિયતા

છે અને સાત્વીક અંતઃકરણના પરિણામ રૂપ જે સુખ તે પ્રીયતર છે. આ પ્રકારની પ્રિય, અપ્રિય અને પ્રિયતર એવી બુદ્ધિ આત્મામાં થવી તે પોતાના આત્માના સુખને અર્થેજ થાય છે બીજાને માટે હોતી નથી. માટેજ જ્યોતિસ્વરૂપ આત્મા સર્વને પ્રિયકર છે અને સર્વના પ્રિયતમ છે એમ વેદશાસ્ત્રો અને સત્પુરૂષો ગાય છે. હે મૈત્રિય, બ્રહ્માનંદ તે આત્મસ્વરૂપનો આનંદ છે ને તે જીવના પરમ પુરૂષાર્થનો હેતુ છે. આત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થવા માટે ષટસંપતિ પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે. સંશય વિપર્યય વગર આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાની જેને ઇચ્છા હોય તેણે તો વિરાગ–વીવેક–શમદમાદિ ષટસંપતિઓ અને ચોથી મુમુક્ષુતા એ ચાર વસ્તુઓ સિદ્ધ કરવાની છે. પશ્ચાત તેણે શ્રોત્રિય તથા બ્રહ્મનિષ્ઠ હોય તેવા પુરૂષને સદ્ગુરૂ કરી તેની સમીપ જવું અને તેના મુખથી અયં આત્મા બ્રહ્મ ઇત્યાદિ શ્રવણ મનન તથા નિદિધ્યાસન કરવું ઘટે છે; એટલું થઇ રહ્યા પછી હે મૈત્રિય, ઉપક્રમ, ઉપસંહાર ઇત્યાદિ અદ્વિતિય બ્રહ્મનાં છ લક્ષણો સિદ્ધ કરવાં પડે છે, અને ત્યાર પછી બ્રહ્મ સ્વરૂપનો નિર્ણય થઈ શકે છે સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ઓળખવા સારૂ એટલું બધું કરવું પડે છે ત્યારે સાક્ષાત્કાર થાય છે હે મૈત્રિય હવે તે આત્મસ્વરૂપને અનુભવને માટે સાધનો શી રીતે પ્રાપ્ત કરવા. તે સબંધી હું તને કહું [illegible] શ્રવણ કરજે

[illegible] સ્વામી [illegible] હે પ્રભુ હવે [illegible] સંબંધી [illegible] કહો શ્રવણ કરવાંઇચ્છ [illegible] વિશ્રાંતિ થયે [illegible] એટલે મુને [illegible]

[illegible] છે [illegible] સિદ્ધિના [illegible] પણ [illegible] અને [illegible]

નો માર્ગ બતાવશે તે માર્ગે હું મારા મોક્ષરૂપ ફળને પામવા પુરૂષાર્થ કરીશ. હે નાથ, જ્યાં સુધી આ મન, કર્મ સાથે જોડાયું નથી ત્યાં સુધી સર્વ કાર્યો તેને વિકટ જણાય છે. મનની ચંચળતા જ્યાં સુધી નિવૃત થાય નહિં ત્યાં સુધી સિદ્ધ કરવાના કાર્યો તેનાથી સિદ્ધ થતાં નથી. માટે મનની ચંચલતાની નિવૃત્તિ અર્થે સાધન સંપાદન કરવાની ખાસ પ્રાણીને આવશ્યકતા છે, એમ જે આપ કહોછો તે સત્ય છે. હે પ્રાભુેશ, શ્રવણ કેવું હોવું જોઈએ એ સંબંધી જે દ્રષ્ટાંત મને શ્રવણ કરાવવાની ઇચ્છા હોય તે શ્રવણ કરાવવા દાસિ ઉપર કૃપા કરો ? '

આ સાંભળી મુનિ યાજ્ઞવલ્કય કહે છે ' હે મૈત્રિય, આ કાલમાં કેટલાક શ્રવણ કરનારા માત્ર કાન રસિયાજ હોય છે. તેઓનું અર્થવૃત્તિ તરફ ચિત્ત કદી હોતુંજ નથી. ઉપરથી તેઓ જ્ઞાની અને બુદ્ધિમાનનો મોટો ડોળ રાખે છે પણ અંદરથી મલિન અને કેવલ પાષાણવત્ હૃદયવાળા હોય છે. કદાચ સેંકડો વરસ સુધી તેઓ શ્રવણ કર્મ કરે યદ્યપિ તેમના હૃદયની શુદ્ધિ થઇ તેમાં જ્ઞાનરવિ પ્રકટી શકતોજ નથી. એ બાબત એક દ્રષ્ટાંત કહું તે પ્રસન્નતા પૂર્વક શ્રવણ કર ?

મુનિવર્યસતમા કહે છે ' હે મહર્ષ, પશ્ચાત દીગંબર સ્વામિ ભાનુદેવને તે યાજ્ઞવલ્કયમુનિ મૈત્રિયને શ્રવણ સંબંધી આપેલા દ્રષ્ટાંતનો સવિસ્તર વૃત્તાંત નીચે પ્રમાણે શ્રવણ કરાવવા લાગ્યા. '

મુનિ યાજ્ઞવલ્કય કહે છે "હે સનિ, એક મનોહરિ નામની નગરીમા સુધીરશર્મા નામનો બ્રાહ્મણ દરરોજ એક મેહેલ્લામાં રાતરે મહાભારતની કથા શ્રવણ કરાવતો હતો. તે વ્યાસમહારાજનો કંઠ મધુર અને ગાવાની રસિક ઢબછબથી તે નગરિના શ્રીમત અને મોટા મોટા સ્ત્રી પુરૂષોની તેના પર પ્રિતિ થઇ હતી. દરરોજ દીવાબતિ થઈ ગઇ કે તરતજ શ્રવણ કરવા સ્ત્રી પુરૂષ આબાલ વૃદ્ધ ત્યાં આવી તે મેહેલામા ઠઠ જમાવતા અને કથામા જ્ઞાની અજ્ઞાની, સજ્જન દુર્જન

વ્યભિચારી બ્રહ્મચારી, કાનરસિયા, એવા અનેક રંગ બેરંગનાં માણસો હરરોજ ભરાતાં. આ સર્વ શ્રોતાઓનો આગેવાન એક સ્વાર્થદત્ત નામનો શ્રીમંત વણિક હતો, તે હમેશ કથામાં ભાગ લેતો, અને જાણે કથાથી અનન્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તેને થની હોય તેવો તાદ્દશ ડોળ ઘાલતો. વ્યાસજી બિચારા ભોળા, તેથી આવો ઢોંગ અને દંભવાળો તેનો કથા પ્રત્યેનો પુજ્ય ભાવ સરદય અને સાચો હશે એમ વિશ્વાસ રાખી તે કથામાં આવે ત્યાર પછી કથાનો પ્રારંભ કરતા. અને કદાચ પ્રસંગ પરત્વે સ્વાર્થદત્તથી ભાગ ન લેવાય તે દિવસે વ્યાસજીને કથા કહેવામાં નિરરસતા લાગતી. એક દીવસના સમાયોગે સ્વાર્થદત્તના છોકરાએ કથામાં આવવા ઠકઝક કરી જેથી શેઠે છોકરાનેકહ્યું કે 'કાચી મતિના બાળકોને વળી કથા કેવી સાંભળવી? એ તો અમારી જેવી પાકી મતિવાળા વૃદ્ધ પુરૂષોનેજ સાંભળવી ઘટે? હજી તું ઉગે છે ને તારે કથા કેવી? જા, આજે મારે પણ નથી જવું." એમ કહી તે સ્વાર્થદત્ત ઘરમાં પાછો બેઠો. આથી છોકરાએ હઠ મુકી દીધી. અને સ્વાર્થદત્ત તેની હઠ છોડાવવા ખાતર તે દીવસે કથામાં ન ગયો. બીજે દીવસે કથામાં આવતા વેંત વ્યાસે તેમને કહ્યું "શેઠ સાહેબ કાલે કેમ ન પધાર્યા?" સ્વાર્થદત્તે કહ્યું "વ્યાસ, મહારાજ તમારી કથા તો હરરોજની રહી. છે પરંતુ ને આગમરવાનુંએ સંભાળવું કે નહિં? વળી કાચી બુદ્ધિના છોકરાઓને તે કથા બથા શોભે કે' મારા છોકરાએ કાલે કથામાં આવવા જક્ક લીધી ત્યારે મેં કહ્યું જા હુંએ નથી જતો અને તને પણ નહીં જવાદઉં આથી મહારાજ હું આવી ન શક્યો.' વ્યાસજી બોલ્યા "શેઠજી એમાં શું છોકરાને કથામાં તેડીને આવવું હતું' સ્વાર્થદત્ત તે વખતના આગળ પડી ગેન. અનુભવમાં રહેલ. શ. બો. 'તેડીને આવવું હતું, શું તેડીને આવવું હતું મહારાજ, છોકરો બગડે તે ખરાબ મહારાજ અમારો બગડે, તેમાં તમને શું છે કે અમારે. છોકરાની કાચી બુદ્ધિ અને હૃદયને તમારી કથામાંથી ક

વ્યભિચારી બ્રહ્મચારી, કાનરસિયા, એવા અનેક રંગ બેરંગનાં માણસો હરરોજ ભરાતાં. આ સર્વ શ્રોતાઓનો આગેવાન એક સ્વાર્થદત્ત નામનો શ્રીમંત વણીક હતો, તે હમેશ કથામાં ભાગ લેતો, અને જાણે કથાથી અનન્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તેને થતી હોય તેવો તાદ્દશ ડોળ ઘાલતો. વ્યાસજી બિચારા ભોળા, તેથી આવો ડોળ અને દંભવાળો તેનો કથા પ્રત્યેનો પુજ્ય ભાવ સરલ અને સાચો હશે એમ વિશ્વાસ રાખી તે કથામાં આવે ત્યાર પછી કથાનો પ્રારંભ કરતા. અને કદાચ પ્રસંગ પરત્વે સ્વાર્થદત્તથી ભાગ ન લેવાય તે દિવસે વ્યાસજીને કથા કહેવામાં નિરસતા લાગતી. એક દીવસના સમાયોગે સ્વાર્થદત્તના છોકરાએ કથામાં આવવા હઠ કરી જેથી શેઠે છોકરાને કહ્યું કે 'કાચી મતિના બાળકોને વળી કથા કેવી સાંભળવી? એ તો અમારી જેવી પાકી મતિવાળા વૃદ્ધ પુરૂષોનેજ સાંભળવી ઘટે? હજી તું ઉગે છે ને તારે કથા કેવી? જા, આજે મારે પણ નથી જવું." એમ કહી તે સ્વાર્થદત્ત ઘરમાં પાછો બેઠો. આથી છોકરાએ હઠ મુકી દીધી. અને સ્વાર્થદત્ત તેની હઠ છોડાવવા ખાતર તે દીવસે કથામાં ન ગયો. બીજે દીવસે કથામાં આવતા વેંત વ્યાસે તેમને કહ્યું "શેઠ સાહેબ કાલે કેમ ન પધાર્યા?" સ્વાર્થદત્તે કહ્યું "વ્યાસ, મહારાજ તમારી કથા તો હરરોજની રહી. [illegible] ધર્મનું ને આત્મજ્ઞાનનું સંભળાવવું કે નહિં? [illegible] કાચી બુદ્ધિના છોકરાઓને [illegible] કથા [illegible] શોભે કે? આજ છોકરાએ [illegible] કથામાં આવવા હઠ લીધી ત્યારે મેં કહ્યું [illegible] [illegible] નથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહીં જવાકે આથી મ- હારાજ હું આવી ન શક્યો.' વ્યાસજી બોલ્યા "શેઠજી એમાં [illegible] છોકરાને કથામાં [illegible] [illegible] હતું?" સ્વાર્થદત્ત તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મહારાજ, છોકરો ભલે તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], તેમાં તમને કંઈ ખોટું છે ? [illegible] [illegible] છોકરાની કાચી બુદ્ધિ અને કલ્યાણ તમારી કથામાંથી કં-

ઇક તેના હૃદયમાં વિરાગની અસર થઇ જાય અને ઘરબાર
છોડી સન્યાસી થઈ નીકળી જાય તો તેમાં તમારૂં તો કંઇ ન
જાય પણ તેની સ્રી રખડી જાય અને મારે એકનો એક છોકરો
એટલે તેથી મારૂં પણ નામ નિશાન જતું રહે એ જુદું; આમ
સર્વ કુટુંબ પાયમાલ થાય એટલું મને નુકશાન થાય. માટે
મહારાજ તમારી કથાની એકે વાતની અસર અમારા હૃદયમાં
થી ન જોઇએ. મહારાજ, જ્યારે તેની પાકિ બુદ્ધિ થાય ત્યા-
રેજ કથા બથા બધું પાલવે અને ત્યારેજ તે શોભે.” આ
સાંભળી વ્યાસ બોલ્યા “ત્યારે શેઠજી અત્યાર સુધી જે બધી
કથામાં જ્ઞાનની વાતો કહેવામાં આવી તેમાંની એકે પણ તમારા
હૃદયમાં ઉતરી નહીં હોય” શેઠજી બોલ્યા “મહારાજ એવી
અસર બસર કરતા ફરીયેતો અમે વાણીયાના દીકરા ભીખ ન
માગીએ. અમારા વાણીયાના દીકરાને કોઇ વાતની વળી અસર
હોતી? આતો જરા બે ઘડી ગમત સમજી કથામાં આવીયે
છીએ, બાકી આપની કોઈ પણ જ્ઞાનની વાતને અંતરમાં ઉતાર-
વાની તેઓ વિષ્ણુ લોકમાં સમજશે”? આ સાંભળી વ્યાસજી
તો ફરીજ ગયા અને જ્ઞાનદૃષ્ટિથી પોતાના મન સાથે નિચે
પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા. વ્યાસજી વિચારવા લાગ્યા કે
“ખરેખર પાષાણવત્ હૃદયના પ્રાણીઓ પોતાનો સ્વાર્થ અને
પરમાર્થ બન્ને બગાડે છે મનુષ્યે પોતાનું જીવન પરમાર્થમાં
ગાળવું અને તે ન બની શકે તો પરાર્થમાં ગાળવું અને પ-
રાર્થમાં પણ ગાળી ન શકાય તો સ્વાર્થમાં ગાળવું. પણ સ્વા-
ર્થ એ શું છે તે તેઓ યત્કિંચિત પણ સમજી શકતા નથી.
સ્વાર્થ એ છે કે પ્રાણીમાત્ર જેમાં શુભાશુભ સમાયેલું છે અને
જે શુભાશુભ કર્મોને ઓળખી અશુભનો ત્યાગ કરી શુભ કર્મો-
નેજ નિરંતર કર્યા કરે છે તેજ મનુષ્ય યથાર્થ રીતે પોતાના સ્વાર્થને
પામી શકે છે. શુભાશુભના વિચાર વગર માત્ર ‘હું’ અને ‘મારૂં’
એ અહંમમત્વ [illegible] વડે કરીને જે સ્વાર્થપરાયણ જી-
વન ગાળવામાં આવે છે. તેથી કંઇ સ્વાર્થની સિદ્ધિ થતી નથી

પણ ઉભય અર્થની અસિદ્ધિ થાય છે. જેને કોમળ અને શુ
સંસ્કારી અંતઃકરણ પ્રાપ્ત છે, તેને તો સહજ વાતથી જ્ઞાનર
પ્રકટે છે અને જે હૃદય પાષાણ વજ્રવત્ છે, તેને તો ગ
તેટલું જ્ઞાન આપો છતાં પણ તેવુંને તેવુંજ નિષ્ઠુર રહે છે
એ વાતનો આ વણીકથી અનુભવ થયો. ” આવો વિચાર
કરી તે દીવસ પછીથી કોઇ દીવસ વ્યાસજીએ તેને કંઈ
કહેવુંજ નહિં એવો નિશ્ચય કરી કથા કહી. હે મૈત્રિય,
ત્યારે આવા વજ્રસમ હૃદયના મલીન પ્રાણીઓ કરોડાન્
વર્ષ શ્રવણ તો શું પણ ઉંધેમાથે લટકી તપ કરે તો પણ
તેમને આત્મજ્ઞાન થતું નથી. તેમનું શ્રવણ તે શ્રવણ ક-
હેવાતું નથી. તેમજ આ શ્રવણથી તેમનુ કશુંજ હિત સધાતું
નથી. અને જે હૃદય સંસ્કારી અને કોમળ છે, તેમજ સદ્ગુરૂથી
શુદ્ધ કરાયલું એવું પવિત્ર છે, તે હૃદયમાં સહજ વાતથી સચોટ
આત્મજ્ઞાનની છાપ પડી જાય છે. જેનું એક દૃષ્ટાંત કહું તે હે
સાધવિ આ સ્થળે શ્રવણ કર ? ' હે સહધર્મચારીણી પેલા વ્યાસ-
જીને શેઠનો અખતરો થયા પછી મહાભારતની કથા કહેવામાં
દોઢ માસ વીતવા આવ્યો, અને કથાની સમાપ્તિને પંદરેક દીવ-
સની વાર હતી, દરમ્યાન એક દીવસે કથામાં એક ભુલો ભટકયો
ઓલિયા જેવો કોઇ વિપ્ર, કંઇથી શ્રવણ કરવા આવી ચડયો. તે
ભોળે ભાવે આવી વ્યાસજીને લાંબો થઇ, પગે લાગી એક ઠેકાણે
જઇ, બેસી કથા શ્રવણ કરવા લાગ્યો. દૈવયોગે તે દિવસે વૈરા-
ગની સિદ્ધિ અર્થે પ્રાણીએ કેવું પુરૂષાર્થ કરવું ઘટે છે તે બાબત
વ્યાસજીએ વિરાગરસથી ભરપુર, એવું ચિત્તાકર્ષક કથન કર્યું;
કે જેણે પેલા ભોળા બ્રાહ્મણના કુમળા અંતઃકરણ ઉપર સચોટ છાપ
બેસારી; જેથી તે કથાની સમાપ્તિએ ઉઠી, રામરામ એવા શબ્દના
ઉચ્ચારપૂર્વક અસરકારક નિશ્વાસ મુકી, ઘરબાર તજી દેઇ પવન
જેમ લેઇ જાય તેમ જવું એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી ચાલી નિક-
ળ્યો; ભાવિ અને અંજળ જયા હશે ત્યાંજ પવન લેઇ જશે,

માટે જેમનો પવન હોય તેમ તેને સામે મ્હોડે ચાલ્યા જવુ
પછી જ્યાં પવન લેઇજાય ત્યાં ખરૂં આવા વિચારોને સેવતો
બ્રાહ્મણ તે નગરીના દરવાજા બાહેર આવ્યો. પ્રારબ્ધાવશાત્ જ્યાં
ભાવિ લેઈ જાય ત્યાંજ જવું, આવો નિષ્પ્રયોજન દુરાગ્રહને સે-
વતો, તે ભોળો બ્રાહ્મણ ચારે દીશાએ જ્યાં જ્યાં પવન ફરે ત્યાં
ત્યાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યો. રાત્રિ દિવસ, પક્ષ માસ, અને વર્ષ
નું પણ ભાન ભુલિગયો, અને જગત છે કે નહિં તેનું પણ
હૃદયમાંથી સ્ફુરણ જતુ રહ્યું. દીનપ્રતિદિન તેની વૃત્તિ તદ્રૂપ
થવા લાગી. અને વ્યહવાર શું અને પરમાર્થ શું, તેનું સ્વપ્ને પણ
તેને સ્મરણ ન રહ્યું. શારિરિક ચેષ્ટાઓ તથા જગત અને આ
માયાને ચિત્રવત્ જોવા લાગ્યો; અને જે કાળે જે થાય તે સહન
કરી દ્રષ્ટાની પેઠે ભાવીને જોઈ નિમગ્ન રહેવા લાગ્યો. આમ ક-
રતાં કરતાં બાર વર્ષ વિતિ ગયાં એટલે તેના વિહિત પુરૂષાર્થવડે
તેને આત્મસાક્ષાત્કાર થયો, જેથી નીચે પ્રમાણે તેને જ્ઞાન
થયું. હે સાધવિ, તે પશ્ચાત્ એમ જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી વીચારવા લાગ્યો કે
“ સગાં કુટુંબ ધન ધામ ધરા ઇત્યાદિ સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરી
વિધિપૂર્વક આત્મસ્વરૂપને ઓળખવા પ્રથમ શ્રવણ અને પછી
મનન, અને એમ ક્રમે ક્રમે સાધનો સિદ્ધ કરનાર પ્રાણીજ મોક્ષને
પ્રાપ્ત કરે છે, એ નિસશય છે પણ જેનુ હૃદય અનેક
જન્મના શુભ સંસ્કારવશાત્ કોમળ અને પોતાના વાસ્તવિક
સ્વરૂપનું અત્યંત પ્રેમી હોય છે, તે હૃદય તો તત્વજ્ઞાનના સમુદ્ર-
માંથી એકજ બિંદુ પોતાની ગરજ સારે તેવું ગ્રહણ કરી, તે
દ્વારા પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે અને જે હૃદય અશુભ સંસ્કાર
વશાત વજ્રસમ, અને જડબુદ્ધિથી અપવિત્ર હોય છે, તે હૃદયને
તો જ્ઞાન સમુદ્રના નવરાવતા છતા, જેમ મેઘવૃષ્ટિથી ભીંજા-
યેલી શીલા ઉપરથી ભીની અને હેઠવાન આવે તો અંદરથી જેમ
કોરી ને કોરી હોય છે તેવી રીતે તે અપવિત્ર અંતઃકરણ સદા
કોરૂં ને કોરૂંજ રહે છે તે હૃદયને તો જ્ઞાનની જરા પણ અસર

થવાનો કેવલ અસંભવ છે. માટે શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા પ્રેમી જનો ઉપરજ પરમાત્માના નિરંતર ચારે હાથ હોય છે, અને તેનેજ જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્માના દર્શન થાય છે." હે સતિ, તે બ્રાહ્મણ નિરંતર પોતાનો કાલ આવા જ્ઞાનના વિચારોથી ગુજારવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં કેટલેક વર્ષે તે પાછો પોતાના દેશમાં આવ્યો અને એક દેવાલયમાં રહી તપસ્વીમા ફકે પરમાત્માના ભજનમાંજ પોતાની જીંદગી ગુજારી આ સંસારસમુદ્રને તરીજઇ પરમ પદને પ્રાપ્ત થયો.

મુનિ યાજ્ઞાવલ્ક્ય કહે છે, હે મૈત્રિય માટે શ્રવણ શ્રવણમાં પણ ઘણો ફેર હોય છે, શ્રવણ એવું થવું જોઇએ કે જેમાંથી કંઇ લક્ષ મળે અને તે પ્રમાણે વર્ત ચલાવવા સમર્થ થઈ શકાય. શ્રવણ પછી મનન એવું થવું જોઇએ કે જે મનનથી પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપ પ્રત્યે દઢ લક્ષ બંધાય. એવી મનનની ક્રીયાઓ એક ખુણે ફેંકી દેઇ, કેટલાક શ્રવણ કરનારાઓ કથાનુ ખાલી બ્હાનું કાઢી દેશ વિદેશના પ્રાણી પદાર્થોની સ્તુતિ નિંદારૂપ કુથલીઓને કરવા માત્ર એકઠા થાય છે, અને શ્રવણ તો એક જાતની ગમત રૂપ સમજી તેઓ તેને તૃણવત્ માની હસી કાઢે છે. શ્રવણનું ખરૂં સ્વરૂપ શું છે, તે તને ઉપરના દષ્ટાંતથી સમજાયું હશે. એવા યોગ્ય અધિકારિ પ્રાણીઓજ શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસન ઈત્યાદિ ક્રમપૂર્વક સાધન સિદ્ધ કરી પરિણામે પરમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. હે સાધવિ જેમ કોડીયું ઘડો ઇત્યાદિ માટીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને પાછા માટીમાંજ શમાય છે તેવીજ રીતે પરમાત્મ સ્વરૂપમાંથી આ જગત માયા ઈત્યાદિ અજ્ઞાનના સંબંધ વડે કરીને ઉત્પન્ન થયું છે, અને તે સર્વ તેમાંજ લય થાય છે એ સિદ્ધાંતને તું નિશ્ચે કરીને સ્મરણમાં રાખજે? હે મુમુક્ષુ સિ પ્રાણને આત્મ સાક્ષાત્કાર થવામાં મહા વાકયરૂપ શબ્દ પ્રમાણ કારણ ભૂત હોય છે. મહાવાકયરૂપ શબ્દ પ્રમાણ, દોષોથી કેવલ રહિત છે. અને તેથી તે માત્ર યથાર્થ જ્ઞાનનેજ રદયમાં ઉત્પન્ન કરે છે. હે સતિ, તને આ સ્થળે એમ શંકા થશે કે આત્મ-

સાક્ષાત્કાર કરવામાં, જો મહાવાક્યરૂપ શબ્દ પ્રમાણ, કારણભૂત
ના હોય તો પછી શબ્દ પ્રમાણને મનની સહાયની આવશ્યકતા
ન હોવી જોઈએ; પણ હે મૈત્રિય, જેમ નેત્રાદિ બાહ્ય ઇંદ્રિયો
જ્યારે આ સર્વ ઘટપટાદિ વિષયજન્ય પદાર્થોના સંયોગમાં કિં-
વા સંબંધમાં આવે છે, ત્યારે તે તે પદાર્થોનું તે ઇંદ્રિયોને
પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય છે, તેવીજ રીતે આ જ્યોતિર્મય આત્માને
મનનો સંયોગ થાય છે, ત્યારે મહાવાક્યરૂપ શબ્દ પ્રમાણથી તે
મનમાં રહેલી વૃત્તિ તદાકાર થાય છે. આત્માને મનનો સંબંધ
ન હોય તો આત્મસાક્ષાત્કાર થઈજ ન શકે એમ તું નિશ્ચેક-
રીને જાણ ? હે પવિત્ર યોગિની, પણ તે આત્મા, પરિપૂર્ણ મન
શૂદ્ધ થયા વગર તેના સંબંધમાં આવતો નથી. આથીકરીને
મનની શૂદ્ધિ અર્થે સદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રો શ્રવણ, મનન અને
નિદિધ્યાસન એ ત્રણ પ્રથમ મુખ્યત્વે યથાવિધિ સિદ્ધ કરવા
પ્રતિપાદન કરે છે. પશ્ચાત ગુરૂ ઉપદિષ્ટિત્ મહાવાક્યના સદુપ-
દેશથી અદ્વિતીય પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા ઉત્તરોતર યથા-
વિધિ પુરૂષાર્થવડે કરીને, પ્રાણી સમર્થ થાય છે એ વાત
તું પ્રસન્ન ચિત્તથી લક્ષમાં લેજે ? સર્વત્ર એક પરમાત્મા છે
અને જડ પણ ચૈતન્યનેજ આધારે છે એમ અભિન્નતા રાખ-
નાર પ્રાણીજ વાસ્તવિક સાક્ષાત્કારનો અધિકારિ બને છે. અભે-
દથીજ અર્થની સીદ્ધિ છે અને ભેદબૃદ્ધિ અનર્થ કરનારી છે, એ
પણ એક વાત લક્ષમાં રાખી તે પ્રમાણે અભેદદર્શિ, થવાના
પુરૂષાર્થને સ્વિકારિ નિતિંશય આનંદની પ્રાપ્તિ કરજે.

મુનિ વર્યોતમાએ આટલુ કથન કરી વૃત્તાત બંધ કર્યું
જેથી પ્રદોસમય થયો જાણીને શિષ્ય વર્ગ સહીત દંડ પ્રણામ
કર્યા એટલે મુનિ વર્યોતમા પોતાને સ્થાને ગયા.

—તરંગ ૫ મો.

—વિવેકથીજ વૈરાગ્ય સિદ્ધ થાય છે—

બીજે દીવસે સમય થયો એટલે દીગંબર અને ભાનુદેવનું વૃત્તાંત, મુનિ વર્ચસ્તમા પોતાના શિષ્ય વર્ગ સહિત પ્રહર્ષને નીચે પ્રમાણે શ્રવણ કરાવતા હવા.

મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે ' હે પ્રહર્ષ પછી દીગંબર સ્વામિએ જે યાજ્ઞવલ્કયના બ્રહ્મોપદેશ સંબંધી આગળ જે વિવેચન ભાનુદેવ પ્રતિ કર્યું, અને જે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુભ્રકેતુરાજાને શ્રવણ કરાવ્યુ તે તને શ્રવણ કરાવું જે તું પ્રસન્નતાથી એકાગ્રચિત્તે સાંભળ? હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વીએ યાજ્ઞવલ્કય બ્રહ્મોપદેશનું દીગંબર સ્વામિના મુખે કથન કરાએલું વૃત્તાંત, પોતાના શિષ્ય શુભ્રકેતુરાજાને નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યું, તે હે વત્સ, અત્યંત કલ્યાણકારિ અને પ્રાણીનુ પરમહિત સાધતું હોવાથી, આ સ્થળે તને પણ તે શ્રવણ કરાવવાની આવશ્યકતા સમજી, સંક્ષેપમાં આજ કહું છું તે પ્રતિ પુર્ણ લક્ષ આપજે?

" હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા અર્થે, પ્રથમ વિવેક સિદ્ધ કરવો ઘટે છે, અને તેથી મૈત્રિયને યાજ્ઞવલ્કય મુનિ પશ્ચાત સમજાવી કહેવા લાગ્યા કે ' હિસાધવી વિવેકાત્ વિવેકાત ઇતિ વિરાગ સિદ્ધિઃ । વિવેકથી વૈરાગ્ય અને વૈરાગ્યથી આત્મજ્ઞાન પ્રકટે છે. વિવેક વગર થએલું આત્મજ્ઞાન તે વાસ્તવિક આત્મજ્ઞાન નથી. આત્મજ્ઞાન વગર વાસનાનું બીજ મૂળમાંથી બળી નાશ થતું નથી. અને વાસના બીજ જ્યાં સુધી હોય છે. ત્યાં સુધી તે પ્રાણી પરમ પદને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઈ શકતો નથી. માટે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની જે પ્રાણીને ઇચ્છા હોય તેણે અવશ્ય વિવેકને પ્રથમ સિદ્ધ કરવો ઘટે છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ? હે સાધવિ, પેલો મનોહરી નગરીનો સુધીર શર્મા બ્રાહ્મણ, જેની કથાથી પેલો ઓલિયા જેવો વિપ્ર પરમ પદને પામ્યો તે સુધીરશર્મા બ્રાહ્મણે મહાભારતની કથા કહેવાનો ધંધો થોડો સમય ચલાવ્યો, પશ્ચાત હરિદાસનો ધંધો કરવા લાગ્યો. અને

કેટલાક વર્ષ હરિદાસનો ધંધો કરી વૃદ્ધ થયો, એટલે સન્યસ્ત
લેઇ ચારે ધામના પર્યટન અર્થે નિકળી પડયો. તેણે હરિદાસના
ધંધા અર્થે કેટલીક આખ્યાયિકાઓ મ્હોડે સંગિતમાં કરી રાખી
હતી, અને તે વકતૃત્વશક્તિવાળો હતો, એટલે રસ પૂર્વક કથા કહી
લોકોના ચિત્તને આકર્ષતો હતો. એક દિવસે તે કાશીપુરીમાં
મણિકર્ણિકાના પવિત્ર ઘાટ ઉપર બેસી, હૃદયમાં વિવેક પૂર્વક જ્ઞાન
દૃષ્ટિથી નીચે પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો. યાજ્ઞવલ્કય કહે છે
" હે સહધર્મચારિણી, તે સુધીરશર્મા નામનો વ્યાસ વિપ્ર, વિચાર
કરે છે કે "પરમ પુન્ય બ્રહ્મર્ષિ થી વસિષ્ઠ મુનિએ રામને કહ્યું
કે વીવેકથી આત્મજ્ઞાન થાય છે એ વાત ખરી હોય તો
મારૂં હૃદય પણ વિવેક વાળું છે તેથી આત્મજ્ઞાન મને પ્રકટવુંજ
જોઇએ. કાંતો પછી પ્રકટયું હોય છતાં હું એથી અજ્ઞાત હોઉં.
પણ મારે અજ્ઞાત શું કામ રહેવું જોઇએ. આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરવા અર્થે વિવેકને સિદ્ધ કરિ પુરૂષાર્થ શા માટે ન કરવો ?
એમજ કરવું. માટે વિવેકને આજથી અધિકને અધિક સાધી
યથાર્થ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું, એજ આજથી મારો સનિશ્ચય
છે ત્યારે અધિકને અધિક વિવેક શીરીતે અને કયારે સાધવો.
આજથીજ અને અત્યારથીજ વિવેકને કામે લગાડવો ત્યારે શી
રીતે હવે વિવેકને કામે લગાડું ? આ માર્ગ સદ્વિચારની સાથે
વિવેકને જોડી પછી વિવેકપુરક મારે સર્વ વિચારૂં જોઇએ
તત્વજ્ઞાન [illegible] થાય [illegible] આ પ્રમાણે નીશ્ચય કરી, હું નિત્ય,
[illegible] વિવેકપુરક વિચારી નિશ્ચયનેજ પોતાના
[illegible] અને ચારે ધામની યાત્રા કરી છેવટે
[illegible] શિવલિંગના દર્શન
[illegible] કરી હિમાલયના વિકટ
[illegible] હિમાલયની શિખર ગાળી અને અઘોર
[illegible] પડાડવાળો [illegible] અવલોકન
[illegible] વિવેકપુરક તત્વજ્ઞાનનો નિર્ણય કરવા
[illegible] વિવેકથીજ આત્મજ્ઞાન થાય છે એ વાત અનુભવથી

સિદ્ધ માનવા લાગ્યો. હે સાધવિ, તે પોતાના મન સાથે એવો નિર્ણય કરવા લાગ્યો, કે આ જીવ આ સંસાર રૂપિ ઘોર વનમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે, અને વર્ષારૂતુમાં જેમ અરણ્યમાં પુનઃપુનઃ અનેક જીવો ઉત્પન્ન થાયછે, ને વર્ષારૂતુ વિત્યા પછી તેઓ લય ભાવને પામે છે, તેવીજ રીતે આ સંસારરૂપિ અઘોર અરણ્યમાં જીવને ક્ષુધા તૃષ્ણા, ભય, મરણ, જન્મ ઇત્યાદિ તેના અવશેષ કર્મના પ્રારબ્ધાનુસાર, પુનઃ પુનઃ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ જેમ એક પહાડપર છુટી છવાઇ પડેલી શિલાઓ એક બીજા સાથે યત્ કિંચિત પણ સંબંધ ધરાવનારી નથી, તેવીજ રીતે આ સંસાર રૂપિ અરણ્યમાં પડેલી પદાર્થ રૂપ શિલાઓ, પણ એક બીજા જોડે સંબંધ ધરાવતી નથી, અર્થાત આ સંસારના પદાર્થો એકબીજા જોડે લેશ પણ સંબંધ ધરાવતા નથી. ત્યારે સંબંધ ધરાવનાર કોણ હશે, તેનો વિવેક પુર્વક વિચાર કરવો જોઇએ. વિચાર કરતાં જણાય છે કે જીવને પદાર્થ માત્રમાં સંબંધ કરાવનાર, તેની વાંચ્છના ઈચ્છા મનોકામના વાસના માત્ર છે. જીવને વાસનાજ પરસ્પર સર્વના સંબંધમાં લાવનાર બેડીની સાંકળ રૂપ છે એમજ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. વાસના રાગ દ્વેષ ચિત્તથી થાય છે. ત્યારે વાસનાનું મુળ માત્ર રાગ દ્વેષ વાળુ ચિત્ત છે એ પણ આથી સિદ્ધ થયું". હે મૈત્રિય, વળી તે વિપ્ર વિવેક અને સદ્‌વિચારથી પાછો અંતરના ઉંડાણના ભાગમાં ઉતરી, એકાગ્રતા પૂર્વક જ્ઞાનદૃષ્ટિથી પોતાના હૃદય દેશમાં બિરાજી રહેલા સાક્ષીભૂત, અંતરાત્મા પ્રતિ પુછી, તેના પ્રત્યુત્તરના શબ્દો નીચે પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો. પવિત્ર વિપ્ર તરૂણ સુધીરશર્મા પાછો તર્ક કરવા લાગ્યો કે "આ હા! જેમ આ વન આ વસંત રૂતુમાં પૃથ્વીના રસથી રંગાઇ કેવું પ્રફુલ્લિત અને રૂષ્ટપુષ્ટ બનેલું લાગે છે, તેવીજ રીતે આ જીવનું મન પણ રાગદ્વેષરૂપિ પૃથ્વીના રસથી રંગાઇ મદાંધ વિષયાસક્ત અને રૂષ્ટપુષ્ટ બનીગએલું જોવામાં આવે છે એમાં લેશ પણ શંકા નથી. ત્યારે શું મનને વિકારિ બનાવનાર રાગ

દ્વેષ શીવાય બીજું કશુંજ નથી ! ત્યારેતો મનમાંથી રાગદ્વેષનું
બીજ બળી જાય, તો વિવેક અને વિરાગ ઉભય સિદ્ધ થાય; એ
વાસના બીજનો નાશ પ્રથમ થાય તો રાગદ્વેષને ઉભા રહેવાનો
કોઇ અવકાશ જ નથી. વાસના ટાળવી એજ કામ અતિ દોહેલું
છે. આ અરણ્ય જેમ અનેક લતાઓ વૃક્ષો ઇત્યાદિ અઢાર ભાર
વનસ્પતિથી ભરપુર છે, તેવીજ રીતે આ જીવના ચિત બુદ્ધિ
અને અહંકાર, મનની સાથે સંબંધમાં અનેક જન્મ જન્માંતરથી
પવી, કર્મોને કરી કરી અનાદી કાળથી અનુક્રમમાં આવતાં આ-
વાં અનેક વૃત્તાંતોથી ભરપુર છે. એટલે તે વાસનાને આધીન
થઇ અનેક જન્મો ભોગવી અનેક પ્રકારના પ્રારબ્ધવશાત્ સુખ
દુઃખને ભોગવી તે સુખ દુઃખનો અનુભવ કરે છે, યદ્યપિ તે જીવ
વાસનાનો ત્યાગ કરતો નથી અને માયામાંજ વળી વળીને અ-
ટકાય છે. ઓહો હોકો ખરેખર, મિથ્યા અને ત્રિપૂટીમય જણાતા
જગતના પદાર્થો વડેજ પોતાનામાં સંસારની ભ્રાંતિ ઉત્પન્ન કરે
છે. એક સત્ ચિદ્ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્મા સિવાય સર્વ
નાશવાન છે જીવ શરીર સ્રી દ્રવ્ય ઇત્યાદિ સર્વ વિષયો ક્ષણીક
અને મેરૂથી માંડીને એક અધમમા અધમ જડ પદાર્થના પરિ
[illegible] સુધી [illegible] ને [illegible] સુધીની સેંકડો યોનિઓમા
અનેક [illegible] ભટકે [illegible] પણ છેવટે આત્મ-
[illegible] પ્રાપ્તિ થતી નથ અને તે આ-
[illegible] એક વિવેક સિદ્ધ થવાથીજ પ્રકટ
[illegible] પ્રકટવ [illegible] અને
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

બરફવાળા પહાડના ભયાનક રસ્તેથી ઉતરૂં છું, પણ જોઈ
ઇને પગ મૂકી ચાલું છું તેથી રસ્તાની વિષમતા કંઇ ઓછી જણ
છે,તેવીજ રીતે સત્પુરૂષો આ જગત્ અને તે માંહેલા પ્રાણી પદાર્થો
અનિત્ય સ્વરૂપનો વિવેક પૂર્વક વિચાર કરી જોઈ જોઈ ચાલે છે, ત
જગત ઇત્યાદિમાં રહેલી વિષમતા તેઓને લાગતી નથી. વિવેકથ
સચેત બનેલા ચિત્ત ઉપર વાસના જયમેળવી શકવા અસમર્થ
છે, પણ ઉલટો વિવેક નિરંતર વાસના ઉપર જયમેળવે છે. જ્યારે
વાસના ઉપર જયમેળવાય છે, ત્યારેજ જીવના ચિત્તમાં વિરાગા-
દિ પ્રગટ થાય છે. વિરાગથી જ્ઞાન અને જ્ઞાનથી મોક્ષ એમ ક્રમે
ક્રમે પ્રાપ્ત થાય છે. જો પ્રાણી પોતાની વૃતિઓદ્વારા, બહીર મુખ
થનાર સાક્ષીભુત ચૈતન્યને, અંતર મુખ કરી તેને પોતાના સ્વ-
રૂપમાં સ્થાપિ, દૃષ્ય જગતની પ્રતિતિ બધ કરે છે, તો તેથી
યથાર્થ પરમાત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવામાં કોઇ વિઘ્ન નડતું
નથી. પવન જેમ આકાશની અંદર પોતાનીગતિ દશેદીશાઓમાં
મોટા વિસ્તારમાં ફેલાવી દે છે તેવીજ રીતે બહીરમુખ અને
અવિવેકી જીવો ચિદાકાશરૂપિ મહા વિસ્તૃત સ્વરૂપમાં મિ-
થ્યા એવા નાશવાન અહંકારથી ભરેલા જગતનો ભ્રાંતિભાવ
મોટા વિસ્તારમાં ફેલાએલો અનુભવે છે. આ જગત યથાર્થ
રીતે જોવા જઇએ તો અસત્ય અતંવાણુ છે. વસ્તુતઃ એક બ્રહ્મ
જ સર્વ વ્યાપ્ત છે અને જગત પણ તેણે પોતાનામાં પોતારૂપે
બનાવેલું છે. જેથી તે બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી. આમ છે તો
પછી જીવને આ જગત બ્રહ્મથી ભિન્ન દેખાય છે તેનું કારણ
જોવા જઇયેતો અજ્ઞાનતા સિવાય અન્ય કશુંજ જણાતું નથી.
ભિન્નાસ્તિત્વ અજ્ઞાનતાથીજ પ્રગટે છે. જહાં જ્ઞાન છે ત્યાંજ
અભિન્નાસ્તિત્વ છે. માટીના બનેલા પાત્રને, માટીથી જુદું
ટી ગ્રહણ કરી શકાતું નથી, તેવીજ રીતે આ જગત છે તે
બ્રહ્મમય છે, અને તેથી તે વસ્તુત બ્રહ્મથી જુદુ નથી. આમ
તોપણ ભિન્ન કલ્પવામાં આવે છે, તે માત્ર અજ્ઞાન વડે
ને કલ્પવામાં આવે છે. બાકી જગત એ બ્રહ્મનું વિવર્તરૂપ

હોવાથી બ્રહ્મની સતાથી, તે અન્ય કોઇ ભિન્ન સત્તાવાળી વસ્તુ
નથી. જગત પણ બ્રહ્મરૂપજ છે. આકાશનું સ્વરૂપ શુન્ય
છે; પવનનું સ્વરૂપ ગતિ અને જળનુ સ્વરૂપ તરંગ છે;
ત્યારે જગત બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે એમ વિચાર કરતાં સિદ્ધ
થાય છે. આમ હોવાથી આ જગત અને તેમાં રહેલા
સર્વ જડ ચેતનાદિ દૃષ્ય અને અદૃષ્ય સર્વ પદાર્થો, ત્રણે
ભેદથી રહીત શુદ્ધ જ્યોતિર્મય ચૈતન્ય બ્રહ્મ સ્વરૂપ તથા
કેવલ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે એવો વિવેક પૂર્વક નિશ્ચય થયો.
એ પરમાત્માના વ્યાપક સ્વરૂપને ભ્રાંતિથી માની પ્રાણી
ત્રણ લોકમા અતિક્રમણ કરે છે. આત્માનો જેને સાક્ષાત્કાર
થયો છે, તે પ્રાણીના હૃદયમાં જ્ઞાનમણિ સાત્વિક શીતળતાને પ્રક-
ટાવી શાંતિ આપે છે. તેની સાત્વિક શીતળતા આગળ
કરોડાન્ ચંદ્રની શીતળતા પણ કોઇ વિસાતમાં નથી. આ
જગત અત્યંત શાંત સર્વ વ્યાપ્ત આત્મ સ્વરૂપ છે, જેથી તેમાં એક
પરમાત્મા સિવાય અન્ય કોઈ પણ વસ્તુ હોવી સંભવતી નથી.
આમ હોવાથી બ્રહ્મથી જગત ભિન્ન છેજ નહીં. જગત ખપુષ્પવત
અર્થાત આકાશના પુષ્પ જેવું, અને તેમાં રહેલા પદાર્થો માત્ર નામ
રૂપાત્મક છે પણ વસ્તુતઃ તે સર્વ એક બ્રહ્મ સિવાય અન્ય
કંઈજ નથી. વળી આ બરફના પહાડ ઉપર જેમ આ શિલા
શાંત, સ્થિર, અને આ અરણ્યની દશા રૂપ બની રહી છે, તેમ
જીવે મનનો નિરોધ કરી, પોતાના સ્વસ્વરૂપને ઓળખી આ
બ્રહ્મવિલાસના બ્રહ્મરૂપ જગતને, તેથી અભિન્ન સમજી શાંત,
સ્થિર અને કુટસ્થ એરણવત દશા થઇ રહેવું જોઇએ, કે જેથી
આત્મ સ્વરૂપના સાક્ષાત્કાર રૂપી પરમ શાંત અને સાત્વીક ફળને
પ્રાપ્ત કરી સ્વરૂપાકાર થઇ રહેવાય આર્યો ઇન્દ્રિયોને નામ રૂપ
અને આકારના રહેલા વિષયજન્ય પદાર્થોનો અભાવ થશે, અને એથી
અનંત અને પરમાનંદ સ્વરૂપનુ નિરંતરદર્શન થશે એ નિશ્ચય છે
હે નૃપ. આ સંસારમા પ્રાણી પણ સતત મોક્ષનો અધિકારી
બનેછે. એ વાત સત્ય. કર્મ ભક્તિ અને જ્ઞાનછે પણ એ ત્રણેમા વાસ્ત-
વિક જ્ઞાનનો ઉદ્ભવ થાય પછી પ્રાણી પોતાના કર્મના સ્વરૂપને અને

ભક્તિના નવે અંગને જાણી તેને સિદ્ધ કરવા સમર્થ થાય છે.” હે સહધર્મચારિણી, સુધીરશર્માએ પૂર્વોક્ત બતાવ્યા તે ત્રણે માર્ગોનું મધ્યસ્થ બિંદુ એકજ છે ને તે વિવેક છે. વીવેકમાંથી જ વિરાગ પ્રકટતો હોવાથી વીવેકજ અવસ્ય પ્રાણીનું કર્તવ્ય છે. સુધીરશર્મા અત્યંત વિવેક દૃષ્ટિથી સર્વદા વિચાર કરતો હોવાથી તેને આપો આપ ઉપર પ્રમાણે આત્મજ્ઞાન થયું. અને જ્ઞાન થયા પછી પોતાનામાં રહેલી ભકિત તથા પોતાને પ્રાપ્ત હતાં તે કર્મો કરવા લાગ્યો અને પરિણામે સ્વરૂપાકાર થઇ રહ્યો. માટે હે સાધવિ વિવેકથીજ જ્ઞાન પ્રકટે છે એ તું નિશ્ચે કરીને જાણ જે ? પ્રત્યેક પદાર્થની દૃઢ ઇચ્છા થવી એજ બંધન છે અને પ્રત્યેક પદાર્થમાંથી આસક્તિ જવી તેનું નામ મુકતત્વ છે. માટે વિવેક દ્વારા પ્રત્યેક પદાર્થમાં આસકિત ન રાખનાર મનુષ્યજ શાંત શુદ્ધ અને મુકત કહેવાય છે. આ જગત અને તેમાંહલાં પ્રત્યેક પ્રાણીપદાર્થનું પાર્થિવ સ્વરૂપ સ્વપ્નાજેવું છે, તો પછી તેમાં કોઇ આસકિત રાખવી તે પણ વૃથા છે. શરીરમાં રહેલી સર્વ ઇન્દ્રિયોને પોતાના સ્વરૂપનું વાસ્તવિક જ્ઞાન થયા પછી સર્વ ઇચ્છાઓથી તે ઇન્દ્રિયોને વિષયોથી રહીત થવું ગમે છે. માત્ર પોતાના આત્માનંદમાંજ મગ્ન રહી, નિષ્કામ અને નિસ્પૃહતા પૂર્વક પછી તો તે શરીરમાં રહેલો સાક્ષી, પોતાના સ્વરૂપમાંજ આનંદ માની સ્થિર થઇ રહે છે. જ્ઞાન દૃષ્ટિથીજ આત્માના સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે જાણનાર, વિવેકી સત્પુરૂષોને દેહાદિકનું અભિમાન હોવાનો કેવલ અસંભવ છે. હે સાધવિ, હવે ભક્તિના નવે અંગ અને તેના સ્વરૂપ તરફ તારૂં લક્ષ દોરૂં છું, માટે તે કાલથી પ્રેમ પૂર્વક એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરજે ?

દીગંબર સ્વામિ કહે છે ‘ હે ભાનુ તથા સતિ ચારૂ શીલા યાજ્ઞવલ્કય મુનિએ મૈત્રિય પ્રતિ કરેલા બ્રહ્મોપદેશનું ટુંકાણમાં તમારા પ્રતિ વિવેચન કર્યું હવે તને ભક્તિના નવ પ્રકાર તથા તે પ્રત્યેકના વાસ્તવિક સ્વરૂપ વીશે સંક્ષેપમાં વીવેચન કરી આ થળે સમજાવું તે તરફ તમે પવિત્ર દંપતિ લક્ષ આપજો ?

મુનિ વર્યસૂનમા કહે છે. 'હે મહર્ષ' એટલું બોલી દીગંબર-
સ્વામિને તે શિષ્ય સમુદ્ર દંપતિએ સાષ્ટાંગ કર્યા એટલે પોતાને
સ્થાને ગયા, અને તે દંપતી પણ વિશ્રાંતિ લેવા સિધાવ્યાં; હે
વત્સ હવે અગ્નિના નવધા સ્વરૂપ વીશે દીગંબર સ્વામિએ ભાનુ-
દેવને જે વીવેચન શ્રવણ કરાવ્યું અને પાછું શુક્રદેવ વાલ્મતિ
સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વીએ જે કહી સંભળાવ્યું ને વીવેચન તને
કાલથી શ્રવણ કરાવવામાં આવશે માટે પ્રસન્નતા પૂર્વક તે તું શ્રવણ
કરી નિર્ણય કરજે !

મુનિવર્યસૂનમા એટલું કહી, મહર્ષે શિષ્ય વર્ગ સહીત
દંડ પ્રણામ કર્યા એટલે પોતાને સ્થાને ગયા અને તે શીષ્ય-
વર્ગ અને મહર્ષ પણ પોતાને આસને જઈ નિરામય નિદ્રા-
ને પ્રાપ્ત થયા.

—તરંગ ૫ મો—

—જેવો રોગ તેવો ઉપાય—

બીજે દીવસે મુનિવર્યસૂનમા પોતાના કથા કહેવાના આસને
સમય થતાં આવી બિરાજમાન થયા એટલે મહર્ષ સહીત સર્વ
શિષ્યવર્ગે સવિનય [illegible] કર્યો. પશ્ચાત મુનિ શિરો પ્રમાણે તે
સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુક્રદેવ [illegible] પ્રતિ [illegible] દીગંબર સ્વામિ અને
ભાનુદેવનું કથન [illegible] વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યા.
[illegible]

તેમની પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો, " હે વિપ્રર્ષિઓ આપને મારે એકઠા કરવાનું એ કારણ છે કે આજ રાત્રે સ્વપ્નામાં મારે હાથે ગાયનો વધ થઇ ગયો છે, જેથી તે હત્યાના પ્રાયશ્ચિતનું નિવારણ કરવાની મારી ઇચ્છા છે. અને એટલા માટે આપ કોઇ તે પ્રાયશ્ચિતના નિવારણાર્થે રસ્તો બતાવો ? નહીંતો મારી એવી પ્રતિજ્ઞા છે કે પ્રાયશ્ચિતનું નિવારણ ના થાય ત્યાં સુધી તમને કોઇને તમારે ઘેર જવા ન દેતાં રાજ્યના કેદી તરીકે અત્રેજ રોકી રાખવા. " આવાં રાજાના વચન શ્રવણ કરતાંની સાથે તે સર્વ બ્રાહ્મણો અને ઋષિ મુનિઓ, એક બીજાના મ્હોં સામું જોવા લાગ્યા. આ બધાની અંદર મુનિયાજ્ઞવલ્કય પણ ફસાયા હતા. મૈત્રિયને આ સમજી પેલા હજુરીઓએ પકડી ન હતી જેથી તે મુકામેજ રહી હતી. પોતાના પતિની ચમત્કારિક સિદ્ધિઓની તેમજ તેમના યોગબલની તેને સંપુર્ણ ખાત્રી હોવાથી, મૈત્રિયને મુનિ તરફની લેશ પણ કાળજી ન હતી. જેથી તે નિશ્ચિંતપણે પોતાને સ્થાને ઇશ્વરસ્મરણ કરતી હતી. આશરે પાંચ હજાર ઋષિ મુનિ અને બ્રાહ્મણોમાંથી કોઇ બોલ્યુંજ નહિં ત્યારે છેવટે મુનિ ઉભા થઇ તે અનુપસિંહ રાજાને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

મુનિ યાજ્ઞવલ્કય કહે છે "હે રાજન્ સ્વપ્નમાં ગાય માર્યાનો તને મિથ્યા વહેમ છે. અને તે વહેમતો એક રોગરૂપ છે, તે રોગનો ઇલાજ ને રોગ લાયકજ લેવામાં આવે તો તારો રોગ ટળી શકશે માટે જો તારે તે તારો રોગ ટાળવો હોય તો આ બધા મહાત્માઓને નજર કેદી તરીકે રાખી વૃથા [illegible] ન કર ? [illegible] બાનમાં, સ્વપ્નમા થએલા પાતકનુ નિવારણ [illegible] પ્રાયશ્ચિતનુ નિવારણ નહીં [illegible] માટે સર્વને રજા આપી [illegible] નિશ્ચય કર" [illegible] ઉપાયે. [illegible] સમજી કરીને રાજાને જેન

કોઇ ઈશ્વિર ઉતરીને કહેતા હોય તેવો હૃદયમાં ભાસ થયો તેથી તેણે મુનિની વાતનો સ્વિકાર કરી, મુનિ સિવાયના તમામ સત્પુરૂષો અને વિપ્રોને છુટા કરી પોતપોતાને સ્થાને વીદાય કર્યા. પછી મુનિ પાસે આવી બે હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો "હે મહર્ષિ આપની આજ્ઞાનુસાર સર્વને છુટા કરી દીધા છે, હવે આપ તે પ્રાયશ્ચિતના નિવારણાર્થે ઉપાય બતાવો" એ સાંભળી મુનિએ કહ્યું કે "હું તને રસ્તો તો બતાવું પણ તે તારાથી થઇ શકે તેમ નથી માટે તે પ્રાયશ્ચિત નીવારણ કરવાની યોગ્યતાવાળો થવા માટે પ્રથમ પ્રયત્ન કર!" રાજા કહે છે, "હે મુનિંદ્ર તે પ્રાયશ્ચિત કરવાની યોગ્યતા મેળવવા માટે, ત્યારે મારે શું શું કરવું જોઇયે તે કૃપા કરીને કહો?" મુનિ બોલ્યા "હે રાજા, તે પ્રાયશ્ચિત નિવારણ કરવા માટે તારે આખી દુનિયા પરના રૂષિમુનિ અને સિદ્ધ પુરૂષોને પોતાને ખરચે બોલાવી તેમનું યથાવિધિ પુજન તથા દાન દક્ષીણા પૂર્વક સન્માન કરવું પડશે, પશ્ચાત એ બધાની સમક્ષ હું તને પ્રાયશ્ચિતવિધિ કરાવી હત્યાથી મુક્ત કરીશ." આ સાંભળી રાજા કહેવા લાગ્યો કે "હે મુનિંદ્ર, ત્યારે તે બધાને પુરૂં પડે તેટલું દ્રવ્યતો મારી પાસે નથી, માટે હવે કેમ કરવું?" મુનિ બોલ્યા, હા દ્રવ્યની તો પ્રથમ જરૂર છે. તારા જેવડાં દશ રાજ્ય ભેગાં કરે તેટલો ખજાનો તો થોડામાં થોડો તારી પાસે તે પ્રાયશ્ચિતના નિવારણ માટે જોઇશે, માટે હે રાજા તું તેટલા દ્રવ્યની સવડ કરી પશ્ચાત મને મારે આસનેથી બોલાવજે?" આટલું કહી રાજાતો વિચાર કરતો ને કરતો રહ્યો અને મુનિ યાજ્ઞવલ્કયતો સત્વર ચાલ્યા ગયા, અને પેલા શિવાલયમાં જ્યાં પોતાનું આસન હતું ત્યાં આવી નિરાંતે બેઠા. રાજાતો પેલા દ્રવ્ય ઉપાર્જન માટે ઉપાયો શોધવા લાગ્યો, પણ તેને એકે ઉપાય સુઝયો નહિં જેથી રાત દિવસ ચિંતા કરવા લાગ્યો, અને ચીંતામાંને ચિંતામાં દીન પ્રતિદીન સુકાવા લાગ્યો. રાણીઓ તેને કૃષ થવાનુ કારણ પુછતી, પણ મનની મનમાં

રહ્યા જેવું થવાથી તેમજ તેનેપોતાના વહેમનું ઓસડ નહિ થવાથી
કંઇ પણ ઉત્તર આપ્યા વગર ગોન્યનેજ સેવવા લાગ્યો. આમ
કરતાં રાત્રી ઉપર દીવસ અને દીવસ પછી રાત્રી વીતવા લાગી
અને એમ કરતાં કરતાં આ વાતને દશ વર્ષ થઈ ગયા. રાજા આ
વખતે છેકજ કૃશ અને સુદામા જેવો આજ મરે કાલ મરે તેવો
ચિંતાથી બની ગયો હતો. મુનિ યાજ્ઞવલ્કયે પણ રાજા દ્રવ્ય એ-
કંઠું કરીને બોલાવે નહિં ત્યાં સુધી તેના નગરમાંથી જવું
નહિં તેવો નિશ્ચય કરી ત્યાંજ રહ્યા હતા. એમ કરતાં કરતાં
એક દિવસને સમાયોગે તે વિશ્વામિત્રિ નદીને કિનારે આવેલા
શંકરના દેવાલયનો મેળો ભરાયો કે જે બારે વર્ષે આવતો હતો;
તે મેળાને દીવસે રાજા તથા સર્વ પુરવાસિઓ વિશ્વામિત્રીમાં સ્નાન
કરી તે દેવાલયમાં બીરાજેલા શંકર ભગવાનના દર્શન કરતા
હતા; તેથી રાજા જ્યાં સાંજરે મહાપૂજન કરી પાછા વળે છે
ત્યાં તે દેવાલયમાં આવેલી ધર્મશાળામાં એક બાજુએ મુનિને સ-
માધીસ્થ થએલા જોયા, કે રાજા તરતજ મુનિના આસન સમીપ
જઇ સાષ્ટાંગ કરી બેઠો, અને પોતાની સાથેના તમામ લાવલ-
શકરને વીદાય કર્યું. આવતી વખતની સવારી રાજા વગરની
ખાલી જોઇ પુરવાસીઓ પણ શંકામાં પડયા કે "રાજા મહા-
દેવને દેવળથી પાછા ન આવતા ત્યાંજ બેસી રહ્યા તે સં-
ન્યાસ ધારણ કરવાનો છે કે શું ?" એમ અનેક પ્રકારની ન-
ગરના લોકોમા ચર્ચા થવા લાગી. મુનિ તો સમાધી લેતા
ત્યારે પાચે સાત દીવસે વા જ્યારે તેમને રુચે ત્યારે સમાધી
છોડતા હતા, જેથી રાજાએ મુનિ સમાધિ રહીત થાય અને
તેની હત્યાનુ નિવારણ કરવા અન્ય કોઇ ઉપાય બતાવે, ત્યાર
બાદ સ્વામિ પાસેથી ઉઠી જઈને અન્ન જળ લેવું તે સિવાય
ત્યાથી ખસવું નહિં તેવી દઢ પ્રતિજ્ઞા કરી. એમ કરતા કરતાં
પાચ દીવન થય અને છઠા દીવસનો પ્રાતકાળ થયો. રાજા
એક તો ચિંતાથી મરાઈ ગએલો, શરિરે વૃદ્ધ અને છેકજ દુર્બળ
થઈ ગએલો હોવાથી, તેમજ આ પાચ દીવસ ક્ષુધા તૃષા નિદ્રા

વીગેરે શરીરની નિર્વાહક ક્રીયાઓથી વિમુખ થઇ ગયો હતો. તેથી, તે છઠ્ઠા દીવસના પ્રાતઃકાળમાં બેઠો હતો ત્યાંથી તમર ખાઇ ઢળી પડયો અને બેશુદ્ધ બની ગયો. એટલે મૈત્રિયે શુદ્ધ ગંગોદક લાવી મંત્રીને તેને પાયું. પાતાંની સાથે એકદમ શુદ્ધિમાં આવી ગયો અને મૈત્રિયને બે હાથ જોડી સાષ્ટાંગ કરી કહેવા લાગો "હે માતાજી, મુનિંદ્ર સમાધિમાંથી જાગી મારા દુઃખનું નિવારણ કરે તેવી તેમને ભલામણ કરશો તો, જે આ મારો પ્રાણ બચાવાનો આપે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો તેનાથી સહસ્રગણો આપે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો એમ માનીશ." મૈત્રિયે કહ્યું "હે બેટા, તેઓ જ્યારે સમાધીમાંથી જાગશે ત્યારે તેમ કરવા હું તેમને કહીશ. માટે તું તારા મહેલે જા અને હરરોજ દીવસમાં બે વાર આવી ખબર કાઢી જજે!" આ સાંભળી રાજા તો તે સંન્યાસિનિનું વચન માની પોતાને મહેલે ચાલ્યો ગયો અને હરરોજ સાંજ સવાર મુનિ સમાધી રહીત થયા છે કે નહિં તેની ખબર કાઢવા લાગ્યો. એમ કરતા એક માસ વિત્યો એટલે મુનિ જાગ્યા. સાંજપડી એટલે રાજા આવ્યો અને જુએ છે તો મુનિને જાગ્રત અવસ્થામાં જોયા. રાજા આવીને બેઠો એટલે મૈત્રિયને તેના પર કરૂણા આવી જેથી તે મુનિને આગ્રહ કરી કહેવા લાગી. "હે ભગવાન હવે આ રાજાની હત્યા નિવારણ કરવા અર્થે અન્ય કોઇ ઉપાય યોજવો ઘટે છે [illegible] કે તેના રાજ્યની સમૃધિથી હત્યાની સમૃધિ [illegible] થઇ શકે તેમ જણાતુ નથી માટે અન્ય કોઇ [illegible] તેના [illegible] નીવારણ [illegible] કૃપા કરો ?" આ સાંભળી મુનિ [illegible] કહેવા લાગ્યા "હે રાજન, [illegible] હત્યા એટલે [illegible] થઇ શકે તેમ નથી તો તેનું [illegible] મને અત્યાર સુધી [illegible] કેમ ન [illegible] ? મને પ્રથમથી જણાવ્યું હોત તો. હું તેટલું [illegible] હું [illegible] એટલું [illegible] માટે [illegible] હું [illegible] તમામ રૂષિ મુનિ અને વિદ્વાન વિપ્ર મહાત્માઓને [illegible] પશ્ચાત મને [illegible]

હે તેઓની પાસે તેઓ કહેશે તે પ્રમાણે દ્રવ્ય આપી તને તારી હત્યા નિવારણ કરવાની ક્રીયા કરાવીશ. ” મુનિના આ વચનો શ્રવણ કરતાંની સાથે રાજા મુનિનો ઉપકાર માની, જાણે તેને નવી જીંદગી પ્રાપ્ત થઇ હોય તેવી રીતે હર્ષભેર પોતાને મેહેલે ગયો, અને પ્રધાનને દુનિયા ઉપરના તમામ રૂષિ મુનિઓ અને વિદ્વાન બ્રહ્મણોને આમંત્રણ કરવાનો હુકમ આપ્યો. પ્રધાને આ-થરે પોતાના તાબાના હજાર અમલદારોને દેશ પરદેશ પત્ર લખી મોકલી દીધા અને રાજાની હત્યા નિવારણાર્થે કરવાના વિધિ માટે, કરોડાન સત્પુરૂષો માઈ શકે તેવો વિશ્વામિત્રના તે પવિત્ર તટ ઉપર મુનિએ જે રીવાલયમાં મુકામ કર્યો હતો તેની સમીપ મોટો યજ્ઞમંડપ બંધાવ્યો. વળી રૂષિઓ માટે સુવાના બેસવાના જમવાના ઇત્યાદિ સર્વ રચ્યો પણ તેમાં સુંદર બનાવ્યાં. એમ કરતાં કરતાં બે ત્રણ માસે દુનિયા પરના તમામ રૂષિ મુનિઓ આવી ત્યાં એકઠા થયા અને કોઇ આવવાનું બાકી ન રહ્યું એટલે રાજાએ મુનિપાસે આવી વરધી આપી. મુનિએ તે સાંભળી રાજાને કહ્યું. “ હે રાજા જો બધા આવી ગયા હોય તો તેમનું ત્રણ દીવસ યથાવિધિ માંડ સત્કાર બન્ને વખત પ્રેમ પૂર્વક પુજન કર, પશ્ચાત ચોથે દીવસે હું આવી તારા પ્રાયશ્ચિત નિવારણની ક્રીયા કરાવીશ. ” હે તાત પૂજન સાથે ભોજન પણ ત્રણે દીવસ જુદું જુદું ઉત્તમ પ્રકારનું તેમને આપી પ્રસન્ન [illegible] રૂષિ મંડળનું પૂજન [illegible] ગયો, અને પ્રેમ પૂર્વક વિધિસર પુજન [illegible] તમામ [illegible] આપી તેમને તૃપ્ત કરવા [illegible]

[illegible]

યશ્ચિત નિવારણની ક્રીયા કરીશું." આ સાંભળી રાજા મુનિની આજ્ઞાનુસાર અમલ કરવા ગયો, અને મુનિ પોતાને આસને સ્થિ તપ્રજ્ઞ સ્થિતિમાં પ્રસન્નતાપૂર્વક ઇષ્ટસ્મરણ કરવા લાગ્યા. જ્યાં સર્વ આમંત્રણ કરેલા વિદ્વાન વિપ્રો અને મહાત્માઓ પેલા મંડપમાં એકઠા થયા એટલે રાજા મુનિ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે "હે મુનિંદ્ર સર્વ આપની આજ્ઞાનુસાર એકઠા થઈ ગયા છે અને આપ પધારો તેટલી વાર છે." મુનિ આ સાંભળતાંજ ઉઠયા અને રાજાને લઇ પેલા મંડપમાં આવ્યા અને સર્વ રૂષિ મુનિઓ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા "હે ભાઇઓ, આ રાજાએ સ્વપ્ના માં ગાયનો વધ કર્યો છે, માટે તેના પ્રાયશ્ચિત નિવારણાર્થે અત્રે ક્રીયા કરવા આપને સર્વને આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું છે તો જે જે વસ્તુનું દાન તેમાં જોઇએ તે તે લખાવો એટલે સત્વર તે આપને આપવામાં આવે." આ સાંભળી સર્વ બ્રાહ્મણ અને રૂષિ મુનિઓએ તો પોતાના મન માનતું સુવર્ણ લખાવ્યું અને એથી એકંદર એટલું બધું સુવર્ણ થઇ ગયુ કે તેનાજેવાં બીજા સો રાજ્યો જેવાં કરી તેઓની તીજોરી જોગીકરી સુવર્ણ ખરીદવામાં આવે તોપણ પુરૂં ન પડે. આ જોઇ રાજાનો પોતાના મનમાં પાછો વહેમમાં પડી વિચાર કરવા લાગ્યો કે "આટલું બધું સુવર્ણ મુનિ પણ શી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકશે? છતાં પણ જોઇએ જ્યારે તેમણે કહ્યું છે કે હું પ્રાપ્ત કરી આપીશ તો કેવી રીતે હવે આટલું સુવર્ણ ખરીદવા અર્થે તે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરે છે તે જોઉં જોઇએ?" મુનિ [illegible] સર્વ વિપ્ર-મહાત્માઓએ લખાવેલી દાનની યાદી પોતાની પાસે [illegible] કહેવા લાગ્યા કે "અહો ત્યારે આ વિપ્ર-મિત્રો [illegible] રાજાને [illegible] તમે બધા પ્રાયશ્ચિતનો વિધી કરાવો અને તે પ્રાયશ્ચિતથી રાજા મુક્ત થાય એટલે તેને લેઇ મંડપમાં પાછા આવો. એટલામાં હું [illegible] આપની સમક્ષ [illegible] રાજાને તેમણે કહ્યું કે રાજન્, આ સર્વ વિપ્રમુનિઓ સાથે નદીમાં જઇ [illegible] પ્રાયશ્ચિતની સર્વ ઇત્યાદિ સવિધિ ક્રીયાઓ પ્રસન્નતા પૂર્વક [illegible]

પેલી રેતના કોથળા અને કોથળીઓ ભરી લાવવા અર્થે ગયા. ગાડાંવાળા અને ગાડીઓવાળાઓ દ્રવ્ય ભરી લાવવા અર્થે કોથળા તથા કોથળીઓ લાવવામા આવ્યાં છે એમ જાણતા હતા જેથી રેત ભરવાની છે એ જોઈ આશ્ચર્યની સાથે રેતના કોથળા અને કોથળીઓ ભરી ભરીને, લાવી મંડપની મધ્યમાં તેને ઉપરાઉપરી થરપીબંધ ગોઠવવા લાગ્યા. એટલામાં પેલા બ્રાહ્મણો રાજાને લેઇ વિશ્વામિત્રિ નદીએથી આવતા હતા તેઓ દુરથી આ પ્રમાણે પેલી રેતની કોથળીઓ અને મોટા કોથળાઓ મંડપની વચમાં ગોઠવાતા જોઇ મનમાં ઘણાજ રાજી થવા લાગ્યા. અને રાજાને પણ ખાત્રી થઇ કે જરૂર મુનિએ પોતાના યોગબળે કરીને પુરતું સુવર્ણ પ્રાપ્ત કર્યું છે, જેથી ઘણો પ્રસન્ન થવા લાગ્યો. એમ કરતાં રાજા સર્વ વિપ્રોસહ મંડપમાં આવી પોહોચ્યો, અને સર્વ કોઇ પોતપોતાના આસને બેસી ગયું. રાજા જઈ મુનિ જોડે બેઠો અને કહેવા લાગ્યો "હે મુનિંદ્ર હું આ બધા વિપ્રમહાત્માઓની કૃપાથી અને મુખ્યત્વે કરીને આપના અનવધિ અનુગ્રહથી મને સ્વપ્નમાં ચોટેલા ગોહત્યાના પાપથી મુક્ત થયો છું માટે હવે સહુ મુર્તિઓને તેમના માગ્યા મુજબ સુવર્ણનું દાન કરવાની આજ્ઞા કરવા કૃપા કરો!" મુનિ બોલ્યા, "હે રાજન બધાં ગાડાં ગાડીઓ આવી જાય પશ્ચાત દાનનો આરંભ કરીયે" થોડીવાર થઇ એટલે સર્વ ગાડીઓ આવી ગઇ એટલે તે કોથળા કોથળીઓ ખોલવા માટે પેઢીનું મોટું ત્રાજવું એક ઉભું કરી એક માણસને બેસાડયો અને પેલી યાદી પ્રમાણે મુખેથી નામ અને તેને આપવાના સુવર્ણનું વજન મુનિ બોલવા લાગ્યા જેમ જેમ મુખે બોલતા ગયા તેમ તેમ તે પેલો ખોલનારો મુખ્ય ખોલી ખોલી પેલા કોથળાઓ જોવા લાગ્યો. એમ કરતાં બધાને આપી રહ્યા એટલે બાકી સર્વ વધતા તેમાંથી એક જણ તે કોથળા રેતના છે એમ માલમ પડવાથી, ઉભો થઇ રાજાને કહેવા લાગ્યો "હે રાજા તું આ સુવર્ણદાન કરે છે કે રેતીનું!" રાજા

એ આ સાંભળી મુનિના સામું જોયું એટલે મુનિ તે સર્વ વિપ્રો પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા. " હે વિપ્રાત્માઓ આ જોકે વસ્તુતઃ રેતી છે, મિથ્યા રણ છે છતાં તમે તેને સુવર્ણ સમાન માની લેજો કારણ કે આ રાજાને સ્વપ્નમાં લાગેલું ગૌહત્યાનું પાતક પણ વસ્તુતઃ મિથ્યા છે કંઇ સત્ય નથી; જ્યાં સાચું પાતક છે ત્યાંજ તેના વારણાર્થે સાચું દાન છે. બાકી જ્યાં મિથ્યા પાતક છે અર્થાત પાતક સત્ય નથી, સ્વપ્ન સમાન મિથ્યા છે ત્યાં તેનું દાન પણ જે આ રેતી તે સત્ય સુવર્ણ નથી, મિથ્યા સુવર્ણ છે, જેથી તેને તમારે સુવર્ણ સમાન ગણી લેવાની છે. અસત્ય પાતકનું દાન પણ રેતીરૂપી અસત્ય સુવર્ણ તમને આપવામાં આવે છે. બાકી ખરું સુવર્ણ, અસત્ય પાતક માટે આપવામાં આવશે નહીં. માટે જેને આ અસત્ય સુવર્ણ રૂપી દાન લેવું હોય તે લ્યો નહિં તો સિધો પોતપોતાના સ્વદેશનો રસ્તો પકડો ! " આ સાંભળી રાજા અને સર્વ વિપ્રો તો ઝંખવાણા પડી ગયા. અને એક બીજાના મ્હોં સામું જોવા લાગ્યા. પશ્ચાત રાજા આ સર્વ જોઇ કહેવા લાગ્યો. " મહારાજ, આપનું કહેવું હવે હું સમજ્યો. સ્વપ્ન તે મિથ્યા નહિવત છે અને તેથી તેમાં લાગેલું પાતક પણ મિથ્યા છે એટલે તેનું પ્રાયશ્ચિત વસ્તુતઃ છેજ નહિં છતાં આ લોકોએ તેના નિવારણની જુઠી હીયા કરાવી અને દાનની માગણી કરી જેથી આપે આ અસત્ય દાન આપવાનો કેવલ ન્યાય કર્યો છે, છતાં આ.ટલે સુધી તેઓ રાજ્યને ખરચે આવ્યા ત્યારે કંઇક પણે તેમની સેવ. [illegible] છે મુનિ યાજ્ઞવલ્કય આ સાંભળી કહેવા [illegible] આવ્યા ત્યારે દરેકને એક [illegible] અને એક [illegible] [illegible] પુનઃ વંદનના બદલે [illegible]

[illegible]

[illegible] નાભળી [illegible] અને એક [illegible] કરવાની આજ્ઞા કરી [illegible] અને એક [illegible] [illegible] અને મુનિ [illegible]

[illegible] થય [illegible]

મુનિ વર્ચસૂતમા કહે છે " હે પ્રહર્ષ, તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુભ્રકેતુ રાજાને આટલે સુધી દીગંબર અને સાનુદેવનો વૃત્તાંત શ્રવણ કરાવ્યો પશ્ચાત દીગંબર સ્વામિએ બીજા દીવસ ઉપર કથા પ્રસંગ શ્રવણ કરાવવાનું મુલતવી રાખ્યું. તેજ પ્રમાણે આ ગુરૂ શિષ્ય પણ બન્ને પોતપોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત થયા. હે તાત, આ રાજા જોકે ઘણો સ્વધર્માચરણી, સદાચારી અને પોતાના ધર્મ કર્મમાં પ્રિતિવાળો હતો છતાં તેને આ દશ્ય પ્રપંચ જગત અને માયા એ ત્રણના મિથ્યાપણાનું વાસ્તવિક ભાન થયું ન હતું, જેથી તેના રદયમાં અનુભવ રૂપિ સુર્યનો ઉદય થયો ન હતો. હે વત્સ જેના અંતરમાં, ગમે તેટલી શુભક્રીયાઓ ઉગ્ર તપ કિંવા ઉપાસના કરવા છતાં, અનુભવ રૂપિ પ્રકાશ થયો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાન રૂપી અંધારાનો નાશ થઇ શકતો નથી. જ્યારે જ્ઞાનરવીનો ઉદય થાય છે, ત્યારે કોઇ સ્થળે અંધારા રૂપી અજ્ઞાનને રહેવાનો અવકાશ મળતો નથી. હે પ્રહર્ષ હવે સમય થયો છે તો જઇને નિવૃતિ લે ? " એમ કહી સર્વ કોઇ પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

यथाकारी यथाचारी तथा भवति.(बृहदारण्यकोपनिषत्)
योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरत्वाय देहिनः
स्थाणुमन्येऽनु संयन्ति यथाकर्म यथाश्रुतम्.(कठोपनिषत्)

જેવું મનુષ્ય કરે છે અને જેવું આચરે છે તેવો તે થાય છે. જેવું મનુષ્યનું કર્મ, જેવું તેનું શ્રુત, તે પ્રમાણે તે શરીર ગ્રહણ કરવા અર્થે યોનીને પ્રાપ્ત થાય છે કિંવા ૧ સ્થાણુત્વને પ્રાપ્ત થાય છે.

—તરંગ ૧ લો.

ભક્તિનું નવધા સ્વરૂપ.

બીજે દીવસે મુનિવર્યસુતમા સમય થતાં આવીને બેઠા એટલે પ્રહર્ષ એ હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો કે " હે ગુરો, પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે દીગંબર સ્વામિ અને ભાનુદેવનું પછી આગળનું વૃત્તાંત શુભકેતુ રાજાને કથન કરી શ્રવણ કરાવ્યું તે સંભળાવવા શીઘ્ર ઉપર કૃપા કરો ? વળી હે ગુરો, ભક્તિયોગ પ્રાણીને સત્વર સિદ્ધ ન થવામાં કારણ શું હશે તેમજ ભક્તિયોગ સાધવામાં ભક્તિના નવે લક્ષણોના સ્વરૂપ કેવા હોવા જોઈએ કે જેથી ભક્તિયોગ સિદ્ધ થાય હે ભગવન્ આ કલમાં ઘણા મનુષ્યો પોતાને મોટા જ્ઞાની અને વેદાન્તી માને છે પણ તેઓ પુર્ણ સુખી હોય તેમ જણાતું નથી તેનું [illegible]

મુનિ વર્યસૂતમા કહે છે " હે પ્રહર્ષ, તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુભ્રકેતુ રાજાને આટલે સુધી દીગંબર અને ભાનુદેવનો વૃત્તાંત શ્રવણ કરાવ્યો પશ્ચાત દીગંબર સ્વામિએ બીજા દીવસ ઉપર કથા પ્રસંગ શ્રવણ કરાવવાનું મુલતવી રાખ્યું. તેજ પ્રમાણે આ ગુરૂ શિષ્ય પણ બન્ને પોતપોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત થયા. હે તાત્, આ રાજા જોકે ઘણો સ્વધર્માચરણી, સદાચારી અને પોતાના ધર્મ કર્મમાં પ્રિતિવાળો હતો છતાં તેને આ દ્રશ્ય પ્રપંચ જગત અને માયા એ ત્રણના મિથ્યાપણાનું વાસ્તવિક ભાન થયું ન હતું, જેથી તેના રદયમાં અનુભવ રૂપિ સુર્યનો ઉદય થયો ન હતો. હે વત્સ્ જેના અંતરમાં, ગમે તેટલી શુભક્રીયાઓ ઉગ્ર તપ કિંવા ઉપાસના કરવા છતાં, અનુભવ રૂપિ પ્રકાશ થયો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાન રૂપી અંધારાનો નાશ થઇ શકતો નથી. જ્યારે જ્ઞાનરવીનો ઉદય થાય છે, ત્યારે કોઇ સ્થળે અંધારા રૂપી અજ્ઞાનને રહેવાનો અવકાશ મળતો નથી. હે પ્રહર્ષ હવે સમય થયો છે તો જઈને નિવૃતિ લે ? " એમ કહી સર્વ કોઇ પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

જુમાં હે વત્સ વિચાર કરજેકે આજના મિથ્યા જ્ઞાનના અભિમા-
ની જીવો તેમાંની કઈ યુક્તિદ્વારા, કીયા ઉપાયને આશ્રી
ભક્તીયોગ સિદ્ધ કરવા સમર્થ થયા છે, પશ્ચાત તારી સર્વ
શંકાનું સમાધાન થશે. વાસ્તવિક જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી સ્વસ્વરૂપનો
અનુભવ કરવાનો પ્રથમ ઉપાય ભક્તિયોગ છે અને તેને તું
સર્વશઃ જાણ ! ભક્તિનું અવિસ્તર સ્વરૂપ તને સંક્ષેપમાં
સમજાવું તે તું પ્રેમપૂર્વક શ્રવણ કર ! હે પ્રહર્ષ, જેનવભક્તિના
સ્વરૂપ દીગંબર સ્વામિએ ભાનુદેવને સમજાવ્યાં તેનું તારા પ્રતિ
આ સ્થળે કથન કરૂં છું તો તેપર યથાર્થ લક્ષ રેજે ! ભક્તિના
૯ પ્રકાર છે અને તેથી નવધા પ્રકારની ભક્તિ કહેવાય
છે તે નવે પ્રકારનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહું છું તે શ્રવણ કર !

હે પ્રહર્ષ, પછી સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય રાજાને કહે છે કે "બીજે
દીવસે સમય થયો એટલે દીગંબર સ્વામી ભાનુદેવને કહેવા લા-
ગ્યા, " હે ભાનુદેવ, પહેલું ભક્તિનું સ્વરૂપ શ્રવણ છે. અર્થાત
સદ્ગુરૂ દ્વારા અગર કોઇ બ્રહ્મવિદ્વરિષ્ટ મહાત્માઓ પરમેશ્વરનું
કથન કરતા હોય તે કાને સાંભળવું. ત્યાં પછી શરીર, મન,
વાણી અન્યના ગુણ દોષ તરફ ન રાખતાં તેમજ જગતમાં શત્રુ-
મિત્રના કાર્યો કે કર્મો તરફ ચિત્તવૃત્તિ ન નાખતાં એજ તે પરમા-
ત્માના સ્વરૂપના વર્ણનમાં શ્રોત્રેન્દ્રિયને લય કરી દેવી એનું નામ
શ્રવણ ભક્તિ છે; શ્રવણ ભક્તિવાળા સ્ત્રી પુરૂષોએ પરમેશ્વરની
અગર તો પરમેશ્વર સ્વરૂપ પોતાના ઇષ્ટશ્રી સદ્ગુરૂની કદાપિ
પણ નિંદા શ્રવણ કરવી નહિં. તેથી શ્રવણ ભક્તિ નષ્ટપ્રાય થઈ
જાય છે, અને શ્રવણ ભક્તિનું યથાસ્થિત ફળ મળી શકતું ન-
થી. વળી શ્રુતિમાં પણ કહ્યું છે કે 'ભક્ત, સાધક, વા અધિકા-
રી, પરમાત્મામાં જેવી સર્વોત્કૃષ્ટ પુજ્યભાવ અને ભક્તિની દ્રષ્ટિ
રાખે છે તેવીજ પોતાના ઇષ્ટશ્રી સદ્ગુરૂમાં રાખે તો નિસંશય
તેને નિર્વિઘ્ને આ ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થને સિદ્ધ કરી પરીણામે
રા સુખને ભોગવી સ્વસ્વરૂપાકાર થઈ રહે છે સુનિ વર્ચસ્ત-
છે હે પ્રહર્ષ, માટે ભક્તિમાન જીવોએ ઇષ્ટના વિશેષીની

સંગતિથી નિરંતર બચવાને સાવધાન રહેવું. શ્રવણ ભક્તિ ક- રનાર એક કાષ્ટ જેવા જડ પદાર્થમાંથી ગુરૂ ઓળખી કાઢી તેને ગુરૂ સ્થાપી પશ્ચાત્ તે ગુરૂ અને ઇશ્વરને અભિન્ન જોઇ આ સંસારસાગરને તરી પરમાત્માનો અપરોક્ષ અનુભવ કરી અખંડાનંદને પ્રાપ્ત કરી પરમપદે જેઓ બિરાજે છે તેનું એકાદ દૃષ્ટાંત તને આ સ્થળે કહી સંભળાવું તે શાંતચિત્તે શ્રવણ કરજે.

તત્વારામ અને જીવારામ કરીને બન્ને ભાઇઓ હતા. તે બ્રાહ્મણ અને પવિત્ર આચરણવાળા હતા, અને નિરંતર સાધુ મહાત્માઓની સેવા કરવાની વૃત્તિવાળા હતા તેથી કરીને સતત સાધુ સેવામાં પ્રવૃત રહેતા. તે બન્ને ભાઇઓએ કોઇ પણ ગુરૂ કર્યો નોહોતો, કારણકે ગુરૂ કરવાને લાયક મહાત્મા, તેમને મળ્યા નોહોતા જેથી નિરંતર સમર્થ સદગુરૂ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નમાં હમેશાં જારી રહેતા. સમર્થ મહાત્મા શોધી કહતા સારૂ તેમણે તેમના ઘર આગળ એક સુકું કાષ્ટ કારયું હતું. અને જે સંતસાધુ તેમને ત્યાં આવતા તેઓના ચરણ પખાળી ચર્ણામૃત બનાવી તે કાષ્ટ ઉપર રેડતા, જેથી સંતસાધુઓના ચર્ણામૃતના પ્રતાપથી તે કાષ્ટ સુકું હતું તે લીલું થઇ ગયું અને તેને પાંદડા આવવા લાગ્યાં. તે જોઇ તત્વારામે જીવારામને પુછયું કે "ભાઇ રાતોરાત આ સુકું કાષ્ટ લીલું થઇ ગયું તે કીયા મહાત્માના ચર્ણામૃતથી થયું હશે? ત્યારે જીવારામ બોલ્યા કે કાલે કબીર સાહેબ આપણે ત્યાં પધાર્યા હતા તે કદાચ તેમના ચર્ણામૃતથી થયું હશે એમ હું ધારૂં છું. માટે કબીર સાહેબને સદગુરૂ તરીકે સ્થાપવાનો નિશ્ચય કરવો યોગ્ય છે. એમ કરી બન્ને કબીર ભક્તને પોતાના ગુરૂ કરવા અર્થે કાશીએ ગયા. કબીર પાસે જઇ તેમણે વિનયપૂર્વક પોતાની જીજ્ઞાસા જાહેર કરી. કબીરે પણ તેમની વાત સ્વિકારી અને બન્નેને રામમંત્રનો ઉપદેશ આપ્યો. આ વાતની તેઓની બિરાદરિમાં ખબર પડી અને તેથી તત્વારામ તથા જીવારામને મુસલમાન ગુરૂ

કરવાને નિમિત્તે ન્યાતબહાર મુકયા. તત્વારામને એક છોકરો તથા
જીવારામને એક છોડી હતી; અને બન્નેના છોકરા અને છોડી
પુખ્ત ઉમરના થઈ ગયા પણ તેઓ ન્યાતબહાર હોવાથી
તેઓના લગ્ન કરી ન શકયા. જેથી કબીર સાહેબને જઇને
તેમણે જાહેર કર્યું, એટલે કબીર સાહેબે તેઓ બન્નેને કહ્યું;
તમે તમારી ન્યાતમાં એવી વાત ઉડાવો કે અમે મુસલમાની
રીવાજ મુજબ માંહોમાંહી લગ્ન કરીયે છીએ એટલે તમારી
ન્યાતવાળા તમારા ગામની ન્યાતને પરગામ વાળાઓ ન્યાત
બહાર મુકશે તેવી બીકને લીધે સુલેહ કરી તમને ન્યાતમાં લેશે.
આ વાત તત્વારામ અને જીવારામને ગળે ઉતરી, જેથી તેઓએ
પોતાને ગામ આવી એવી વાત કરવા માંડી અને લગ્નસામગ્રી
પણ તૈયાર કરી. તેની ન્યાતના લોકો આવી પુછતા કે તમારી
છોકરી છોકરાના લગ્ન કયાં કરો છો ત્યારે તેઓ સર્વને કહેતા
કે અમે બન્ને ભાઇયો માંહોમાંહી લગ્ન કરી દઇએ છીયે આ વિચિત્ર
વાત સાંભળી તેઓની ન્યાતના લોકો કહેવા લાગ્યા કે આતો ઘણું
અણઘટતું થાય છે. આપણે બ્રાહ્મણ અને મુસલમાનની પેઠે
માંહોમાંહી આપણાથી લગ્ન થાય ? પરગામના આપણી ન્યા-
તવાળાઓ જાણશે તો આપણા ગામની ન્યાતને ન્યાત
બહાર મુકશે અને આપણા ગામનું ન્હાલું પણ બંધ કરશે માટે
તેમનો ન થવા દેવું. એમ કરતાં છેવટે તેઓની ન્યાતના આગે-
વાન શેઠીઆઓએ તેમને ન્યાતમાં લેઈ બન્ને છોકરાંઓની
લગ્ન કરવાની ગોઠવણ કરવા ઠરાવ કર્યો અને તત્વારામ જીવા-
રામને ન્યાતમાં લીધા. અને લગ્નવિધિ છોકરાંઓની કરી એટલે પાછા
તેઓ પોતાના સદ્‌ગુરૂ કબીર પાસે ગયા. અને ગુરૂવચન ફલિભૂત થ
વાના નમસ્કાર [illegible] કબીરને કહ્યા. કબીર આ વાતથી પ્રસન્ન થયા અને
તેમને પ્રકાશ [illegible] પાસે રાખ્યા તે બન્ને ભાઇયે. નિરક્ષર
હોવાથી [illegible] તેમનેને અને [illegible] વારંવાર
વણ કરી [illegible] કરીને [illegible]
વસ્ત [illegible] નવધા.

ગુરૂના શુદ્ધોનું અધ્યયનમાં વિધિપુર્વક ઉચ્ચારણ કરવું તે સિવાય અન્ય અર્થ વાણીનો ઉપયોગ કરતાં કરવું તેજ ખરી કિર્તિ ન ભ-જવી નહિ; યદપિ સદગુરૂ અને મહાત્માઓએ પ્રતિપાદન કરાયેલા વિહિત ઉપાયોથી તે કિર્તન ભક્તિ પણ કહેલી સમ-તે સિદ્ધ થયા વિના રહેતી નથી અને સિદ્ધ થતાં સત્વર સ્વરૂ-પનો અપરોક્ષ અનુભવતે માણીને થયા વગર પણ રહેતો નથી એ પણ નિઃસંશય છે. તે કિર્તન ભક્તિના એક સત્પુરૂષનું દ્દષ્ટાંત આ સ્થળે તને શ્રવણ કરાવવાની જરૂર જણી કહું છું તે અતિ પ્રેમપૂર્વક લક્ષ દે જો!

પૂર્વે ચક્રવર્તિ રાજા દિલિપસિંહના સમયમાં એધપુરના પડીઆ રાજાઓ પૈકીમાંનો એક માધવસિંહ કરીને રાજા હતો; તેને રત્નાવલિ નામની એક રાણી હતી. માધવસિંહને માનસિંહ કરીને એક કુંવર હતો. રાજા માધવસિંહ પોતાના કુંવર માન-સિંહને હેતને દીલીપસિંહના કામ ચણુરી દીકરી સોંપી, અને રાણી રત્નાવલિ ઘેર એકલી રહી કે જેથી તે સદા ભક્તિભક્તિમાં તથા પોતાની દાસિઓ સાથે પોતાના વખતને સદુપયોગ કરી કાલ વ્યતિત કરતી હતી એક દિવસે તેહની માહિતિ ...

[illegible]

શી સંભળાવ, અને તારી ઠાકોરસેવા પણ બતાવ ?" મા
તિએ તેમ કર્યું એટલે રાણીને ઠાકોરસેવા કરવા ઉપર તથ
કિર્ત્તનો ગાવા ઉપર લગની લાગી; જેથી માલતિ પાસે સ
વિધિપૂર્વક સેવા અને છંદ ઉચ્ચાર પુર્વક સ્વરબંદ્ધ પદો શીખી
પછી રાત દિવસ માલતીની પેઠે તે પણ તે પ્રમાણે કરવા લાગી.
શ્રીમદ્ પરમાત્મા વિષ્ણુ ભગવાન તો વિશુધ પ્રેમને આધીન
હોવાથી સત્વર તેણીની પ્રેમલક્ષણાભક્તિથી પ્રસન્ન થયા, અને તેથી
તેણીને ચતુર્ભુજ દર્શન દીધાં. રત્નાવલિએ પ્રભુના ચરણાર્વિંદની
નિરંતર ભક્તિ માગી લીધી, એટલે પ્રભુ અદ્રસ્ય થયા. પ્રભુનો
અપરોક્ષ અને પરોક્ષ સાક્ષાત્કાર થવાથી, રત્નાવલિ જીવનમુ-
ક્તિનું અખંડાનંદ સુખ ભોગવવા લાગી, અને પ્રભુની અત્યંત ભક્તિ
કરવા લાગી તથા પછી તો ભોજન વીગેરે મલાજો છોડી દઇ
સંત સાધુઓના સમાગમમાં આવવા લાગી, તેમની જોડે કિર્ત્તન
કરવા લાગી તથા નિરંતર ભજનની ધુનમાં રહેવા લાગી. મુનિ
વર્યસુતમા બોલ્યા "હે પ્રહર્ષ પછી સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય કહે છે, હે
રાજન્ દીગંબર સ્વામિ ભાનુદેવ પ્રતિ કહેવા લાગ્યા કે "હે
વત્સ્ ભાનુ, કિર્ત્તનભક્તિના પ્રતાપે છ માસમાં તે રત્ના-
વલિ રાણીમાં આ પ્રમાણેનો અત્યંત ફેરફાર થયો; દિલ્હીમાં
દીલીપસિંહ પાસે પ્રથમ રાજાઓને છછમાસ સુધી રહી
સેવા બજાવવી પડતી હતી, જેથી છમાસ સુધી માધવસિંગ
આવ્યો ન હતો. મુદત પુરી થઈ એટલે માધવસિંગ
પોતાના કુંવર માનસિંગને લેઈ પોતાના રાજ્યમાં આવ્યો, અને
ઘોડીવાર થઈ એટલે દીવાનજીને રાજ્યની સર્વ નવાજુની પુછતાં
દિવાનજીએ રાણી સાધુ જેવાં થઈ ગયાં છે, ને હવે ભોજન
પાળતાં નથી તેમ સાધુઓ જોડે રોકતારો અને મંજીરા લેઈ
ભજનોની ધુન મચાવે છે વીગેરે સર્વ હકીગત રાજાને કહી.
માનસિંગ કુંવર પ્રભુમાં પ્રેમ અને આસ્થાવાળો હોવાથી તેને
ક્રોધ ન ચડતાં એમ થયું કે 'મારી મા પ્રભુભજન કરે છે તેમાં કંઇ
ખોડું કરતી નથી ' જેથી તે કંઇ ન બોલ્યો પણ રાજા માધવસિંગ

પ્રેમ કરી ભજન કરાવ્યાં તેનું વૃત્તાંત મહર્ષિને સંભળાવતા હતા. વર્ણન કરતા કહે છે ... હે મહર્ષિ, પશ્ચાત તે સિદ્ધેશ્વરાનંદ બીજે દીવસે પોતાના ... સમગ્ર થતાં બીરાજ્યા અને ... [illegible]

રણ ભક્તિ સાચી સમજવી. એ સ્મરણભક્તિ દૃઢ કરવી એ કામ પણ હે વત્સ અતિ ગહન છે, માટે ધીરજ રાખી અચલ શ્રદ્ધાથી રહેનાર અડગ ભકતીવાન પુરૂષજ આ સ્મરણ ભક્તિ સિદ્ધ કરી શકેછે; પશ્ચાત્ આ ભક્તિના ત્રીજા અંગને તે સિદ્ધ કરી ગંતવ્ય સ્થાન સુધી પોહોચે છે. હે ભનુદેવ પણ અસાવધ અને સમર્થ સદ્દગુરૂ વિનાના, સાધન અને સામર્થ્ય રહીત કિંવા નગુરા પુરૂષો આ પ્રકારનો ક્રમ સિદ્ધ કરવા મથે છે એથી નિષ્ફળતા અને નીરાશા પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે તેમને તો તે ભક્તિ અત્યંત વીકટ અને અશક્ય છે, એમાં લીલકુલ સંશય નથી. પણ હે પવિત્ર દંપતિ આ સ્મરણ ભક્તિના સંપુર્ણ અધિકારીને તો પરિણામે સ્વરૂપાકાર થવામાં યત્કીંચીત પણ કઠીણ નથી તેનું એકાદ દૃષ્ટાંત આ સ્થલે આપુંછું તે એકાગ્રચિત્તે શ્રવણ કરજો

પતિતપાવની કલિમલહરણી ગંગાજીના ઘાટ ઉપર કબીરના સદ્દગુરૂ રામાનંદ સ્વામિનો આશ્રમ હતો; ત્યાં એક વિપ્ર દરરોજ આવી સ્વામિ રામાનંદની તેમજ અન્ય સંત સાધુઓની પણ: પ્રેમથી સેવા કરતો અને મોઢેથી રામ શબ્દના મંત્રરૂપ ઉચ્ચારને નિરંતર કરતો રેહેતો હતો. આવી અનન્ય સ્મરણ ભક્તિ તે વિપ્રની જોઈ રામાનંદ સ્વામિએ તેને શિષ્ય બનાવ્યો અને પોતાની પાસે રાખ્યો. એક સમયે તે નગરમાંથી સીધું માગી લાવ્યો. ત્યારે રામાનંદ સ્વામિએ પૂછ્યું કે 'હે બ્રહ્મચારી એ સિધ[illegible] ' ત્યારે તે વિપ્ર કહ્યું,' ગુરૂમહારાજ, વાણીઆનું [illegible] ... છું [illegible] એમ બે ચાર પુછ્યું છતાં તેણે કહ્યું કે [illegible] ઉપરથી તપાસ કરી વાણીયાને [illegible] હું [illegible] ? વાણીઆએ કહ્યું [illegible] ને ચમાને [illegible] [illegible] કહ્યું અને કહ્યું કે [illegible] [illegible]

પેલો વિપ્ર તો સ્વામિનો શાપ શ્રવણ કરી દિગમૂઢ બની ગયો. છતાં પણ મુખે રામ શબ્દનો મોટેથી ઉચ્ચાર કરતો અંતરમાં પોતાના ઇષ્ટ શ્રી સદગુરૂ રામાનંદ સ્વામિયે આપેલા ઈષ્ટ મંત્રના સ્મરણ પુર્વક હાથ જોડી સ્વામિને કહેવા લાગ્યો "હે ગુરો, મને અધમને ક્ષમા આપો ! અને શાપથી મુક્ત કરવાનો સત્ય અને સરળ ઉપાય બતાવો ?" આટલું બોલી સ્વામિના ચરણમાં ઢળી પડયો અને અશ્રુપાત કરતાં ગદગદ કંઠે શ્રી રામનું સ્મરણ પળવાર પણ ના ભૂલાય તેવો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો; સમર્થ સદગુરૂ દયાળુ હોય છે તેથી સ્વામિને પાછી દયા આવી ને તેથી તત્કાળ તેને ઉઠો કર્યો અને હૃદય સરસો ચાંપી તેને કહેવા લાગ્યા. 'હે વત્સ, सत्पुरुष वाक्यं न चलंति धर्म। યે વાકયાનુસાર અબ શાપ મિથ્યા ન હોતા હય, પરંતુ જા બેટા ચોથી ચમાર યોનિમેંસે તું જન્મ મરન રહિત સ્વરૂપાકાર હો જાયગા ઓર તેરી સ્મરન ભક્તિ પરમ સંતોષ કારક હોનેમેં તેરેકો, યે સબ મેરે શબ્દોકા ઓર રામજીકા સ્મરન રહેગા, ઔર બડાંભિ મેરા હિ બાલકા તું બનેગા નિડર હો ?" આ પ્રકારના વચનો શ્રવણ કરી તે શિષ્ય વિપ્રને હૃદયમાં સહજ શાંતિ પ્રાપ્ત થવા લાગી, અને પાછો ચરણમાં ઢળી પડયો અને કહેવા લાગ્યો કે 'હે ગુરો ત્યારે આ દેહને બદલી તે ચમાર યોનીની દેહ સત્વર શું કામ પ્રાપ્ત ન કરૂં, માટે મને આ દેહથી મુક્ત થવા આજ્ઞા આપો ? સ્વામિ બોલ્યા 'અચ્છા, હમ કહાં મનાઈ કરતે હય અગર જાના ચ્હાહો તો અભી જાઓ.' આ શબ્દ સાંભળતાની સાથે તે વી પ્રે દેહ મુકી દીધો, અને સ્વામિએ તેના શબને યથાવિધિ જળાશય કરાવી એટલે તત્કાળ કાશીમાં એક ચમારને ઘેર તે જન્મ્યો અને તેનું નામ રૈદાસ પાડયું. માના ઉદરમાંથી બહાર નીકળવાની સાથે તે અનન્ય સ્મરણ ભક્તિવાન શાપિત વિપ્રને તત્કાળ જ્ઞાન થયું કે મોટપણમાં ગમે તેટલી ગમ·જીની ભક્તિ કરીશું પણ આ ચમારનો ધંધો કર્યા વિના છુટકો નહીં થાય માટે આ દેહનો પણ ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે એમ ધારી તે દેહ ત્યાગવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યો, તત્કાળ

સ્વામિરામાનંદ કબીરને લઈ ત્યાં આવ્યા અને કબીરને કહ્યું કે 'બેટા
કબિરા, દેખ યે બાલકા બડા મુમુક્ષુ હોગા; અગર કભી દેહ ન ત્યાગે
ગા તો રામજીકી ઇચ્છાસે મોક્ષ પાયગા. ” આ
શબ્દો સાંભળતાં તરત તે ચમાર બાળકને ગુરૂના પૂર્વના
આશિર્વચનોના શબ્દોનું ભાન થયું એટલે તેણે દેહ ત્યાગ-
વાનો નિશ્ચય તજી દેઈ, પાછું રામનામના પ્રેમમય ધ્વનિના
ઉચ્ચાર સાથે બાળચેષ્ટા કરવા લાગ્યું. તે બાળકના માતપિતા
આ ચમત્કાર જોઈ રામાનંદ સ્વામિને પગે પડી બાળક
તેમના ચરણમાં મુક્યું. એટલે રામાનંદ સ્વામિએ તેને માથે
હાથ મુકી કહ્યું “ બેટા બડા હોજા, હમારા બાલકા બન જા ઔર
રામગુન ગા ” ! એમ કહી કબીરને લેઈ ચાલતા થયા. બાળક
તો આનંદથી હસવા ખેલવા લાગ્યું અને તેથી માતપિતા સ્વા-
મિનો અત્યંત ઉપકાર માનવા લાગ્યાં. એમ કરતાં કરતાં રૈદાસ
મોટા થયા એટલે રામ શબ્દનું એક પળ પણ વિસ્મરણ કર્યા
વગર સંત સાધુઓની સેવામાં નિરંતર વખત ગુજારવા લાગ્યા.
અને તેથી કબીર રામાનંદ વીગેરે સર્વે સત્પુરૂષો અને સંત
સાધુઓ રૈદાસ ઉપર અત્યંત પ્રિતિ રાખતા હતા. ઘરમાનું
બધું સંત સાધુઓની સેવામાં રૈદાસ વાપરી દેતા જોઇ તેમના
માબાપે તેમને એક ગંગાકિનારે ઝુંપડું બાંધી આપ્યું અને
ત્યાં જુદા રાખ્યા. રૈદાસ ઝુંપડામાં જઇને વસ્યા તોપણ ઝુંપ-
ડામાં પણ ઠાકોરસેવા તુલસિકથારા, એકતારો મંજીરાની જોડો,
ઝાંઝો ઈત્યાદિ રાખી સંતસાધુ અને ગુરૂની સેવામાં લીન બની
આઠે પોહોર ઇષ્ટ સ્મરણ પુર્વક રેહેવા લાગ્યા. પોતાની ગરીબાઇને
લીધે સાધુ અને સદગુરૂની સંતોષકારક સેવા કરવામાં અત્યંત
તેમને કષ્ટ વેઠવું પડતું હતુ છતાં પણ અચળ શ્રદ્ધાથી અને
પોતાની સ્મરણ ભક્તિવડે સદૃઢ કરેલી રામનામની સાચી લગ-
ની અને ટેકથી રહેવામા રૈદાસ યતીચિત્ત પણ ખામી લાવતા
ન હતા. તેથી સદગુરૂ, સત્પુરૂષો અને પ્રભુ પણ તેમના ઉપર
સંપુર્ણ પ્રસન્ન રહેતા હતા. એક સમયે ભગવાનને વિચાર

થયો કે 'રૈદાસ સ્મરણભક્તિવાળો મારો અનન્ય ભક્ત છે અને તેને સંતસાધુ અને પોતાના ગુરૂ રામાનંદ સ્વામીની સેવા કરતાં ગરિબાઇને લીધે અત્યંત કષ્ટ સહન કરવું પડે છે તેથી આજ સાધુ રૂપે તેને ત્યાં જઇ તે જે માગે તે આપું.' ભગવાન રામચંદ્રજી જે ત્રિલોકપતિ સાક્ષાત સ્વયં વિશ્નુ મૂર્ત્તિની આવી ઇચ્છા થતાંની સાથે પોતે એક રામાનંદિ સાધુનો વેશ લેઈ રૈદાસની ઝુંપડીએ આવ્યા અને ત્યાં મુકામ કર્યો. રૈદાસે પોતાનાથી બને તેટલું કષ્ટ સહન કરીને પણ તેમની સંપુર્ણ સેવા કરી જેથી અતિ પ્રસન્ન થઈ મહાત્મા રૈદાસને કહેવા લાગ્યા ' બેટા જો ચાહીયે સો માંગલો ' ? રૈદાસે ઉત્તર આપ્યો, મહારાજ મને કશાની પણ ઇચ્છા નથી. મહાત્મા બોલ્યા; 'અરે લેલે એ સ્પર્શમણિ તેરેકો દેતા હું. જીસસે લોહા સુના બનેગા, દ્રવ્યકા ભંડાર ભરેગા. ફિર અચ્છી તરહ સાધુઓકી સેવા કરો ઔર રામજીકા સુમરન કરો. ?" આવાં વચન શ્રવણ કરી રૈદાસ કહેવા લાગ્યા, "મહારાજ, ગરીબીથીજ મારા રામ રાજી રહે છે. મારે તંવગરે થવું નથી તેમજ પારસ પથ્થર પણ જોઈતા નથી. એક ખરા સ્પર્શમણિરૂપ મારા રામજીનુ રટણ તેજ મારૂં અખુટ અને અચળ ધન છે. માટે એ પારસ જેને જોઇયે તેને આપો" ? મહાત્મારૂપ ભગવાને વિચાર કર્યો કે એને સ્પર્શમણિના ગુણની ખબર નથી, માટે લાવ તેનો ગુણ તેને બતાવું; એમ કહી 'અરે બેટા રૈદાસ તુજકો યે સ્પર્શમણિકા ગુન દીખાઉં યે તેરી ચમડે સીનેકી આરી લાવ? રૈદાસે લાવીને આપીને કહ્યું કે" મહારાજ આપનો આગ્રહ છે તો લ્યો આરી પણ મને લોઢાની કે સોનાની ઇચ્છા નથી મારે મન બન્ને સમાન છે;' મહાત્માએ આરીને સ્પર્શમણિનો જરા સ્પર્શ કર્યો કે તત્કાલ તે સુવર્ણની બની ગઇ એટલે મહાત્માએ રૈદાસને કહ્યું "દેખા બેટા કેસા સુના બન ગયા." રૈદાસે વિનયથી ઉત્તર વાળ્યો કે "અરેરે મહારાજ તમે એ શું કર્યું. આરીને સોનાની બનાવી જેથી મારે શીવવામાંથીએ ગઈ.

મારે તો સોનુંરૂપું કે કાંઈએ જોઈતું નથી છાનામાના ભજન
કરવા દો" ! મહાત્મા વળી આગ્રહ કરી કહેવા લાગ્યા કે અરે
બાવરા તુજકો અભી જરૂર ઇસકી ન હોવે તો કહીં છુપાકે
રખદે જરૂરકે પ્રસંગમેં ઇસકા તુ ઉપયોગ કરના ! પરંતુ
રખ હમ પ્રસન્ન હોકે તુજકો બક્ષીસ દેતે હય" ! રેદાસ આવી
પ્રકારનો તે મહાત્માનો આગ્રહ જોઇ કહેવા લાગ્યા કે "ભલે ત્યારે
તમારે અહીંજ તે સ્પર્શમણિ રાખવાની જરૂર હોય તો પેલા મારા
છાપરાની વળીએ બાંધીજાઓ ને પાછા જ્યારે આવો ત્યારે તેવો
તેવો સંભાળી લેજો" ! મહાત્માએ રેદાસના કહેવા પ્રમાણે
સ્પર્શમણી એક વળીએ લટકતો ચીંથરાથીબાંધી દીધો અને આશી-
ર્વાદાત્મક વચનો પુર્વક ત્યાંથી વિદાય થયા, અને ઝુંપડીની
બહાર આવી ભગવાન અલોપ થઈ ગયા. એમ કરતાં બારમાસ
વિતિગયા અને તેરમો માસ બેઠો એટલે પાછા ભગવાન વિચાર-
માં પડ્યા કે 'તેર તેર માસ થવા આવ્યા પણ તેણે સ્પર્શમણિ-
નો ઉપયોગ કર્યોજ નહિં' માટે લાવ જઈ કંઇ બીજી યુક્તિ
કરૂં. આવી ઇચ્છા કરી તત્કાળ ભગવાન પાછા તેરમે માસે રૈદાસ-
પાસે મહાત્મારૂપ લેઇ આવ્યા, ને જોયું તો સ્પર્શમણિને જે
સ્થિતિમાં બાંધી ગયા હતા તેને તે સ્થીતિમાં ત્યાંજ બાંધેલો
જોયો. ભગવાને વિચાર કર્યો આમતે કંઇ તેનો ઉપયોગ કરશે
નહિં માટે તે પાછો લઈ બીજું કંઇ આપું. આમ વિચારકરી
તે સ્પર્શમણિ છોડી પાછો પોતાની ઝોળીમાં નાંખ્યો, અને એક
રામ લક્ષ્મણની પ્રતિમા આપી તેને કહ્યું કે ભક્ત રૈદાસ એ સ્પર્શ
મણીકી તેરેકો ઇચ્છા નહીં હય, ઔર રામચંદ્રકી ઇચ્છા હયતો
હમે ઠાકોરજી દેતા હું તો નિરંતર ઠાકુરસેવા અખંડીતરહીં કરના
ઔર હમેશ ઠાકુર સેવા કે સંપુટમેં [illegible] સુવર્ણ મોહોર નીક-
લેગી ઉસમેં ઠાકુરમંદિર બાંધના ઔર સંત સાધુ ઔર સદ્ગુરૂ
કી બહોત સેવા. નિરંતર કરના, મૈં પ્રસન્ન હું' આટલા શબ્દ
કહી મહાત્મા અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા અને રૈદાસ તેજ સ્થાન
ભગવદ્ વચનો [illegible] સમજી ને [illegible] વગર [illegible]

હે વત્સ માટે આ પણ એક સ્મરણભક્તિનો પ્રતાપ છે જે મુમુક્ષુ વર્ગને સરળતાથી સમજાયું હશે.

મુનિ વર્ય઼ગૂતમા કહે છે હે મહર્ષ, હવે તે ભાનુદેવને દીગંબર સ્વામિએ પાદ સેવન જે ભક્તિનું ચોથું સ્વરૂપ છે તે કેવી રીતે સમજાવ્યું તેનું પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય, શુભકેતુ રાજા પ્રત્યે નીચે પ્રમાણે કથન કરી કહે છે "હે રાજન પશ્ચાત દીગંબર સ્વામિ ભાનુ દેવને કહેવા લાગ્યા "હે ભાનુ, પાદસેવન એ પણ ભક્તિનું ચોથું અંગ છે. પાદસેવન અર્થાત ધારણા તેમજ ધ્યાન વિગેરે પ્રયોગો કરવાથી નિશ્ચય કરાએલી પરમેશ્વરની સાકાર મુર્તિના ચરણારવિંદની, માત્ર હૃદયમાં અમુક પ્રકારે કલ્પના કરવી, તથા તે મુર્તિનું વિશુદ્ધ પ્રેમ ભાવવડે મનમાં સેવન કરવું તથા પોતાના ઇષ્ટ શ્રી સદગુરૂના ચરણ કમલનું વારંવાર સેવન કરવું તે છે. વળી પ્રિતિ પૂર્વક ગુરૂશ્રીના ચરણ સરોજ ધોઇ ચર્ણામૃતનું પાન કરવું, નિરભિમાન વૃત્તિથી શ્રી સદગુરૂની પાદુકાનું પૂજન કરવું તથા અચલ શ્રદ્ધા રાખી ગુરૂ ઇશ્વર અભિન્ન જાણીને સેવન કરવું અને તેમના અભાવે તેમની મુર્તિનું સ્થાપન કરી પુજન કરવું. વળી માતપિતાની સેવા કરનાર જીવોએ માતપિતાના ચરણો ધોઇ તેનુ પ્રાશન કરવું તથા તેમના ચર્ણોવિષેપ્રિતિ રાખી તેમજ પુનઃ પુનઃ તેમને સાષ્ટાંગ કરવા એ પ્રમાણે જે ભક્તિ કરવી તેનું નામ પાદસેવન ભક્તિ કહેવાય છે. માટે હે ભાનુદેવ, પાદ સેવન ભક્તિનું પણ એક દ્રષ્ટાંત આ સ્થળે આપી તેનું સ્વરૂપ તને સમજાવું છું.

શ્રીનાથદ્વારામાં એક નિવાસ કરીને પરમાત્માના પુર્ણ પ્રેમી ભક્ત હતા, અને તે પાદસેવન ભક્તિ કરતા હતા. તેમનું ખરૂં નામ સુન્દરન હતું અને ઘણા આદર સંગ સાધુ પુરૂષ તેમને સુન્દરને નામે ઓળખતા હતા. તેઓ હૃદયમાં શ્રી નાથજીના ચરણકમળ પધરાવી તુલસીની માળા ગણતા હતા અને તેનીજ સદા ભક્તિ કરતા હતા. પ્રભુના ચરણારવિંદ

રહ્યો ગાતા હતા, અને શ્રીનાથદ્વારામાં કાલ વ્યતિત કરતા હતા. એક સમયે તેઓ દિલ્હિ પધાર્યા, અને ત્યાં રસ્તે જતાં તાજી જલેબી એક કંદોઈની દુકાનમાં જોઈ; જોતાં વેંતજ તેમને શ્રીનાથજીના ચર્ણાવિંદમાં ભોગ ધરાવવાનું મન થયું તેથી મનની સાથે ભાવના કરવા લાગ્યા કે 'હે વૃજચંદ્ર શ્રી નાથ ગોકુળપતિ આપ આ જલેબીનો ભોગ હેલો?' તેમની સાચી ભાવનાની અરજ સાંભળી શ્રી નાથ વૃજચંદ્ર શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ જલેબીનો ભોગ લીધો. ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા એટલે એક નટની સ્ત્રી નૃત્ય કરતી હતી તે જોઈ અતિ પ્રસન્ન થયા એટલે બીજી ભાવના કરી કે 'હે શ્રીનાથ, આપના ચર્ણાવિંદમાં આ નૃત્યગાન સ્વિકારી લેજો.' એમ કહી તે નટની સ્ત્રી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા, 'હે બાળા તું મારા ઠાકોરદ્વારે ચાલ શ્રીનાથજી તારી સકળ મનોકામના પુર્ણ કરશે.' આવાં સુરદાસ ઉર્ફે શ્રી વીઠલજીના વાક્યો સાંભળીને તે સ્ત્રી બોલી કે 'હા ત્યારે તો ચાલો હું તમારી સાથે આવું, અને પ્રભુને નૃત્યગાન કરી રીઝવું.' આ ઉપર થી બન્ને શ્રીનાથજી જવાને નીકળ્યાં, એટલે દીલ્હી શેહરની પ્રજા તેઓના ઉપર વ્યભિચારનો આક્ષેપ મુકીને તેમને નિંદવા લાગી. પણ આ સ્થિતપ્રજ્ઞ પુરૂષ જે કેવલ શ્રીનાથ વૃજચંદ્ર શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના ચર્ણાવિંદનુંજ સતત સ્મરણ કરતા હતા તે પોતાના શુદ્ધ અને સત્ય સંકલ્પથી લોકનુંવ પણ દરકાર વગર તે નટની સ્ત્રીને લેઈ શ્રીનાથજી તરફ ચાલતા થયા. શ્રીનાથજી આવ્યા અને સત્વર પોતાના શુદ્ધ અને સત્ય સંકલ્પ અનુસાર તે નટડીને પ્રભુના આગળ મંડપમાં નૃત્ય તથા ગાન તાન કરવા લેગી. તેના નૃત્ય અને ગાનતાનથી શ્રીનાથજીના આચાર્ય તથા સર્વ લોકો ચિત્રવત બની ગયા અને તે સ્વત નટડી પ્રભુઆગળ ગાન તાન કરવામાં એવી તલ્લીન બની ગઈ કે પોતાના શરીરની પણ શુધબુધ સવ વિસરી ગઈ હતી શ્રીનાથજીએ તેણી નો સાચાં અને શુદ્ધ પ્રેમના ભાવ ભાવનો સ્વીકાર કરી લીધો કે પછી તેના પ્રાણ છુટી ગયા, અને તરતજ

શ્રીનાથજીએ પોતાના પુજારીને સ્વપ્ન આપ્યું કે તેમનો મોક્ષ થયો છે ને મેં મુજરો સ્વીકારી લીધો છે માટે જાઓ તેમના શબને યથાવિધિ અગ્નિદાહ કરો.' પૂજારીને આવું પ્રભુનુ કહેવું અંતર લક્ષમાં આવતાંજ તેણે સત્વર વીઠલજી કૃષ્ણ સુરદાસ ભક્તને કહ્યું. સુરદાસે તેને યથાવિધિ અગ્નિદાહ કર્યો. પછી વિઠલદાસ પોતે ગોવરધન મડની યાત્રાએ પધાર્યા ત્યાં શ્રીવ્રજચંદ્રના તેમને દર્શન થયાં. ત્યાં પોતે પ્રભુ પાસે માગી લીધું કે હમેશાં મારૂં શિર આપના ચરણ કમલમાં સ્થિત રહો. આ ઉપરથી પ્રભુએ તથાસ્તુ કહ્યું એટલે તેમનો દેહ પડી ગયો. તેમના શરીરનો જલદાહ કરવામાં આવ્યો અને પ્રભુએ તેમને પોતાના ચરણમા રાખી અમર બનાવી જન્મ મરણથી મુક્ત કરી દીધા. માટે હે એટા મહર્ષ, પાદ સેવન ભક્તિ પણ પરિણામે સદગતિ અને મોક્ષને આપનારી છે એમાં લેશ પણ સંશય નથી. હવે ભક્તિનું પાંચમું અંગ અર્ચન છે. હે વત્સ એ તે બરાબર વિધિથી પોતાના કે પરમાત્મ સ્વરૂપ સદ્ગુરૂના શાસ્ત્ર વિહિત નિર્ગુણ અથવા સગુણ સ્વરૂપનું મનની કલ્પનાથી અંતરમા સ્થાપન કરી યથાર્થ રીતે તેની સેવા-પુજા-કરવી તે છે. તેમજ શ્રી સદ્ગુરૂની પ્રત્યક્ષ સેવા-પુજા-કરવી કિંવા માતા પિતાનુ પ્રત્યક્ષ કિંવા તેમની પ્રતિમાનું બરાબર વિધિથી પુજન કરવું તેનું નામ અર્ચન છે હે એટા પ્રહર્ષ, અર્ચન ભક્તિનો પ્રકાર તને કહુ તે તું એક ચિત્ત શ્રવણ કર ? પ્રથમનો આપણા હૃદય પ્રદેશમા એટલે અંતરમાં અથવા બાહ્ય પ્રદેશમાં એટલે બહાર પવિત્ર ભુમિની અંદર પવિત્ર સ્થાનમાં પવિત્ર આસન પર બેસીને આપણા શુદ્ધ સંકલ્પ દ્વારા નિશ્ચય ભાવના પુર્વક અંતરમાં એક શ્રી હરી કિંવા શ્રી સદ્ગુરૂનું દિવ્ય મંદિર રચવુ તેમા અનુરાગ તથા શ્રીહરિની કિંવા પોતાના સદ્ગુરૂની શુદ્ધ સત્વિક અને દિવ્ય મુર્તિને રચવી. તે મુર્તિ પાછી દિવ્ય આસન પર સ્થાપન થએલી છે એમ શુદ્ધ અંતઃકરણ પુર્વક ભાવના કરવી, તથા સ્નાન, વસ્ત્રાભૂષણ ધુપ દીપ નૈવેદ્ય

પુષ્પ ચંદન આદિ સર્વ ઉપચાર અત્યંત પ્રેમ ભાવથી કલ્પિને તે સ્થાપન કરેલી શ્રી હરિની કે શ્રી સદ્ગુરૂની મૂર્તિને અર્પણ કરવા. છેવટે આરતિ પણ ઉતારવાની કલ્પના કરી પુષ્પાંજલિ સહ સપ્રેમ શ્રદ્ધાપુર્વક સાષ્ટાંગ દંડવત કરવા. ભાવના વડે ઘંટડી વીગેરેની પણ કલ્પના કરવી અને શુદ્ધ પ્રેમથી હૃદયમાં સ્તુતિરૂપ વાકયોનો પણ ઉચ્ચાર કરવો. હે ભાનુદેવ, આવો અર્ચન ભક્તિનો પ્રકાર છે માટે એજ રીતે ગુરૂમુખીએ, પિતૃભક્તિવાન પુત્રે, અને પતિવૃતા સ્ત્રી, વીગેરે તેમજ વીવીધ પ્રકારના ઇષ્ટની ઉપાસના કરનારાઓએ પોતાના ઇષ્ટ તેમની સંનિધ હોય તોઆ પ્રમાણે સર્વ ઉપચારો પ્રત્યક્ષ કરવા, અને ના હોય તો માત્ર કલ્પના વડે શુદ્ધ અંતઃકરણ પૂર્વક કરવા ઘટે છે. આ પ્રમાણે અર્ચન ભક્તિનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી તે ભક્તિ કરનારા સ્ત્રી પુરૂષોએ પ્રત્યેક પ્રાણી પદાર્થમાંથી પોતામાં રહેલી સુક્ષ્મ વાસનાનો ઉત્તરોત્તર નાશ કરવા પ્રયત્નવાન થવું અને શ્રી હરિ, શ્રી સદ્ગુરૂ કિંવા અન્ય જે પોતાના ઇષ્ટ હોય તેમનેજ ફક્ત આ સંસારમાં પોતાની પરમ પ્રિતિના અને કલ્યાણના વિષય માની તે તે એકજ શુદ્ધ, સત્ય, તથા સત, ચિદ્ અને આનંદસ્વરૂપથી ભિન્ન નથી એવી તે પોતાના ઇષ્ટને વિષે પ્રિતિની અધિક વૃદ્ધિ કરતાં રહેવું. આ પ્રમાણે અર્ચન ભક્તિ કરતાં સર્વદા જે પ્રાણીની વૃત્તિ તદાકાર બની રહે તે પ્રાણીએ અર્ચન ભક્તિ સિદ્ધ કરી છે એમ સમજવું. જ્યાં સુધી એ પ્રમાણે ન થાય ત્યાં સુધી તે સિદ્ધ કરવાના સત્ પુરૂષાર્થમાં પ્રવૃત રહેવું, અને પ્રયત્નમાં નિષ્ફળ જવા છતાં તેનો કદી કાળે પણ ત્યાગ કરવો નહિં. હે ભાનુદેવ, આ અર્ચન ભક્તિ જે ભક્તિનું પાંચમું અંગ છે તે પણ સિદ્ધ કરવી અત્યંત કઠીન છે. જે સ્ત્રી પુરૂષોએ યથાવિધિ અર્ચન ભક્તિ સિદ્ધ કરી છે તેઓ તો પારંગત થઇ પરમાત્માના પદમાં સાક્ષાત્કાર કરી લય થયા છે. મુનિ વર્યસતમા કહે છે "હે મહર્ષ, આ ભક્તિના

દષ્ટાંતો પણ અનેક જોતાં જડી આવશે. માટે આ સ્થળે દીગંબર સ્વામીએ ભાનુદેવને તેનું દ્રષ્ટાંત આપવાની જરૂર જેવું નહીં હોવાથી, ભક્તિનું છઠું અંગ જે વંદન તેના સ્વરૂપને સમજાવવા લાગ્યા, જેનું હું કથન કરી સંભળાવું તે તું પ્રેમ પૂર્વક શ્રવણ કર. ?

દીગંબર સ્વામિ ભાનુદેવ તથા તેની પત્નિ ચારૂશીલાને કહેવા લાગ્યા ' હે પવિત્ર દંપતિ વંદન એટલે, આ અર્ચન ભક્તિવાન પુરૂષ પછી પોતાને હમેશાં પ્રાપ્ત છે એવા પોતાના તે ઇષ્ટને વારંવાર પ્રાર્થના પુર્વક શુદ્ધ પ્રેમ ભાવથી નમસ્કાર અગર તો સાષ્ટાંગ કરે છે તે વંદન ભક્તિ કહેવાય છે. હે પૂત્રી આ ભક્તિનું છઠું સ્વરૂપ છે. હૃદયમાં અર્ચન ભક્તિ કરનાર સ્ત્રી પુરૂષો તે ભક્તિ કરવાના અભ્યાસના સંપુર્ણ બલ વડે કરીને તે પોતાના ઇષ્ટને હૃદયમાં નિરંતર સ્થિત છે, એવી અચળ વૃત્તિ અને શ્રદ્ધા પૂર્વક પ્રાર્થના સહ પુનઃ પુનઃ સપ્રેમ નમસ્કાર કર્યા કરે છે. તે પણ વંદન ભક્તિ જ ગણાય છે. આ ભક્તિ સિદ્ધ થએ તેના ઉપાસકે સમગ્ર પ્રાણી પદાર્થમાંથી પોતાની વાસના ત્યાગ કરવાની છે. હે ભાનુદેવ, સર્વથી શ્રેષ્ટ પોતાના ઇષ્ટનેજ વંદન કરવું એજ આ ભક્તિ સિદ્ધ કરવાનો શાસ્ત્ર વિહિત ક્રમ છે. એ ક્રમ પૂર્વક આ વંદન ભક્તિના અધિકારની વૃત્તિ ઈષ્ટાકાર થઇ રાગદ્વેષ રહિત સર્વત્ર ઇષ્ટ દર્શનજ કરે ત્યારેજ ભક્તિ સિદ્ધ થઇ એમ સમજવું. ભક્તિનું આ છઠું સ્વરૂપ સિદ્ધ કરવામાં પણ તેના ઉપાસકને ઘણુ દુઃખ વેઠવું પડે છે. વંદન ભક્તિના કરનાર સ્ત્રી પુરૂષો પણ આ સંસારમાં અનેક થઇ ગયા છે ને થાય છે અને તે જગ પ્રસિદ્ધ છે જેથી તેનું પણ દષ્ટાંત આપવાની આ સ્થળે જરૂર જેવું મને લાગતું નથી. હે વત્સે ખાસ જ્યાં દષ્ટાંતથી સમજાવાની જરૂર લાગશે ત્યાં તે દષ્ટાંત પૂર્વક તને સમજાવવામાં જરા પણ ખામી નહિં આવે કારણકે હે સુમુક્ષુ શિષ્ય, તું તારા ગુરૂસેવાના ધર્મને યથાર્થ રીતે જાણી અત્યાર સુધી ગુરૂકૃપાથી સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનને

પ્રાપ્ત થયો છું. બાકી જે જરૂરનું હશે તે હું તને આ સ્થળેજ સમજાવી પછી વીદાય થઈશ. એટલે મારા સુશિષ્યત્વને લેશપણ ખામી લાગવા કદાચિત્ત પણ સંભવ આવશે નહીં. હે વત્સ તથા સતિ પુત્રી આ ભક્તિના છઠ્ઠા સ્વરૂપ વંદનનો પ્રકાર તથા તેના લક્ષણ તને કહ્યાં હવે ભક્તિનું સાતમું અંગ જે દાસત્વ તેનું તારા પ્રતિ કથન કરૂં તે પ્રસન્નતાથી એકાગ્ર ચિત્તે શ્રવણ કરજે ?

ગુરૂ વર્ચસ્તમા પોતાના શિષ્ય પ્રહર્ષને કહે છે " હે પ્રહર્ષ દાસત્વ એ ભક્તિનું સાતમું સ્વરૂપ જેનું દીગંબર સ્વામિએ વીવરણ કરી ભાનુદેવને સમજાવ્યું અને જે પછી શુભ્રકેતુ રાજાને તપસ્વિ સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શ્રવણ કરાવ્યું તેનું તારા પ્રતિકથન કરૂં છું તે તરફ તારૂં લક્ષ આપી પ્રસન્ન થજે ? દીગંબર સ્વામિ કહે છે " હે ભાનુદેવ, આ દાસત્વ ભક્તિનું સાતમું અંગ છે ને તેનું સ્વરૂપ મન, વાણી, તથા કાયાવડે માત્ર પોતાના ઇષ્ટ શ્રીહરિ, અગરતો શ્રી સદ્ગુરૂ તેનું સેવન કરવું. તે પોતાના ઇષ્ટનું વા સદ્ગુરૂનું દાસત્વ કરવું તેનું નામ દાસત્વ ભક્તિ છે. જેમ સતિ પોતાના પતિની ઇચ્છાનુકુળ ચાલે છે, અને તે જેમ પતિની એકપણ આજ્ઞાની સહજ પણ અવજ્ઞા કરતી નથી પણ રાતદિવસ પોતાના પતિનીસંનિધ રહીને નિરંતર તેની સેવા કરવામાંજ કાલને વ્યતિત કરી પોતાને કૃતાર્થ માને છે તેવીજ રીતે દાસત્વ ભક્તિ કરનાર સ્ત્રી પુરૂષો પણ પોતાના અંતરમાં પોતાના સેવ્યસ્વરૂપને પ્રાધાન્ય માની તેમાંજ નિરંતર પોતાની સર્વ વૃત્તિઓને અંતરમુખ રાખે છે, પ્રત્યેક બાહ્ય પ્રાણી પદાર્થરૂપ વિષય પ્રતિ સ્વત પણે કદાચિત પણ વૃત્તિ તેઓ જવા દેતા નથી અને અંતરમા સતત પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપના ચરણ કમળ સ્વરૂપ પ્રતિ વૃત્તિઓને જોડી રાખે છે વળી આ ભક્તિ કરનાર સ્ત્રી પુરૂષો તો નિરંતર ગુરૂની ઇચ્છા તથા આજ્ઞાને પાલન કરવામાંજ પ્રિતિવાળા હોય છે. અને આ નં...રના સર્વ વ્યવહારે પોતાની અપ્રિતિને વિષય છે એમ

માની તે સર્વ વિષયથી વિમુખ રહે છે તેજ પ્રમાણે માતપિતા કિંવા પોતાના ઇષ્ટને સેવ્ય બુદ્ધિથી જે સ્ત્રીપુરૂષ ભજે છે ને વ્યતિરેક વૃત્તિથી તેમની સેવા કરતા નથી, એમ નિશ્ચે કરીને જાણજે ? એટલા પ્રકર્ષે, વળી દીગંબર સ્વામીએ કહ્યું કે આવા સ્ત્રી પુરૂષોથી દાસત્વ ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે. પણ તે સિદ્ધ કરવી અતિ ગહન છે. કારણ કે અંતરમાં પોતાના ઇષ્ટને સેવ્ય બુદ્ધિથી સેવનાર સ્ત્રી પુરૂષો તો બહીરમુખ વૃત્તિઓને અંતરમાં પાછી વાળી પોતાના દાસત્વમાંજ સ્થિત થાય છે, અને તેથીજ તે પરિણામે નિર્વિષયી પરમેશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરી સહજાત્મ સ્વરૂપાનંદને ભોગવી પરમપદે સ્થિત થાય છે. પરંતુ હે વત્સ આ સંસારમાં સર્વ વિષયથી રહીત થવું એ અત્યંત કઠીન કાર્ય છે. સદ્ગુરૂ આદી સેવ્યને અનન્ય દાસત્વથી ભજવું એ પણ થોડું કઠીન નથી. કારણ કે અંતરમાં કલ્પનાવડે બનાવેલી સેવવાની વસ્તુ પોતાની સેવા નિમિત્ત અધિકારિને કોઈ પ્રકારની આજ્ઞા કરતી નથી ' તેમજ સમગ્ર વિષયજન્ય પ્રાપ્તી પદાર્થમાંથી આનંદિતરહીત થવાથી નિર્ગુણ પરમાત્માને પોતાની સેવા કરાવાની લેશ પણ સ્પૃહા નથી. અર્થાત્ જ્યાં ઉપાધી નથી ત્યાં ઇચ્છા નથી. પણ અંતરબહિર માનેલા આપણા શ્રીહરિ, શ્રીસદ્ગુરૂ, માતપિતા, કિંવા કોઈ પણ પોતાના ઇષ્ટ હોય તેની યથાવિધિ દાસત્વ ભક્તિથી સેવા કરીએ. તોજ એ ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે. દાસત્વ ભક્તિને સિદ્ધ કરવી તે અત્યંત દુર્ઘટ છે. કારણ કે તે આપણી સેવવાની વસ્તુના અંતઃકરણમાં શું શું જે જે ઇચ્છા થાય તે તે ઇચ્છાઓને યથાર્થ રીતે જાણી તત્કાળ તે [illegible] અનુસાર વર્તન કરવું એ ઘણું કઠણ છે. દાસત્વ ભક્તિના કરનાર ઉત્તમ સ્ત્રી પુરૂષ તો પોતાની સેવવાની વસ્તુના અંતરના ઉદભવતી [illegible] ઇચ્છાને તત્કાળ જાણી લઈ તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે મધ્યમ સ્ત્રી પુરૂષો માત્ર તેની આજ્ઞાનુસાર અનુસરે છે. અને [illegible] દાસત્વ ભક્તિ કરનાર સ્ત્રી પુરૂષો કનિષ્ઠ [illegible] છે [illegible] માટે હે પવિત્ર [illegible]

ઇષ્ટની ઇચ્છા થતાંજ તત્કાળ તેને જાણી લઇને ઉત્તમ પ્રકારનો
ભક્ત તો તે પ્રમાણે કરવામાં સાવધ રહે છે, તે પોતાના સર્વ
સુખોનો, અને સુખની આશા માત્રનો, ત્યાગ કરી પશ્ચાત પોતા-
ના ઇષ્ટ-શ્રેય ધ્યેય, અને ઉપાસ્ય સ્વરૂપ સેવવાની વસ્તુની અર્થાત
પોતાના ઇષ્ટની પ્રીતિ પ્રાપ્ત કરવાને નિરંતર કટાભિમુખ થઇ
રહે છે. હે પ્રિય શિષ્ય, દાસત્વ ભક્તિનો યથાવિધિ પ્રકાર તને
કહ્યો કે જે અત્યંત તિવ્રબુદ્ધિમાનને પણ સરળ અને સહજ
સિદ્ધ થઇ શકતો નથી તો પછી પરમાત્મા તથા શ્રીસદ્ગુરૂની
પ્રીતિને પાત્ર નથી તેવા પ્રાણીને અત્યંત કઠણ હોય તેમાં
કશુંજ આશ્ચર્ય નથી; આ પ્રકારની દાસત્વ ભક્તિ સિદ્ધ કરનાર
સત્પુરૂષો, સુરદાસ, રામદાસ સમર્થ, પીપાદાસ, [illegible]દાસ ઇત્યાદિ
ઘણા આગળ થઇ ગયા છે જેના જીવનચરિત્રો આપણે વાંચી
ને કિંવા શ્રવણ કરીને પણ જાણ્યાં છે. એટલે આ સ્થળે તેનું
કોઇ દ્રષ્ટાંત આપીને વૃથા સમય ખોવો ઉચિત નથી

હે આનુદેવ હવે આઠમું ભક્તિનું સ્વરૂપ તે સખ્યત્વ છે.
ઘણા કાળથી વિવિધ ભક્તિના સ્વરૂપોને જુદા પ્રકારની યુક્તિથી,
સિદ્ધ કરતા. કરતા આવેલા [illegible] તે પોતાના ઇષ્ટના [illegible]
[illegible]

વિષયો સાથે સંબંધ ધરાવનાર સમગ્ર વૃત્તિઓ અંતરમાં પાછી વાળી એકાગ્રતા પુર્વક સંયમને સાધી પોતાના ઇષ્ટ સખા શ્રી હરિ કે શ્રી સદગુરૂની સમીપજ સ્થિતી કરીને રહે છે અને બાહ્ય શુરૂ આદિ ઇષ્ટ સખાના સેવક પણ તેજ પ્રમાણે પ્રાણી પદાર્થ પ્રત્યે જનારી અંતર વૃત્તિ તથા બહારની ઇંદ્રિયોને સ્વતંત્ર પણે વર્ત્તવા ના દેતાં પોતાને સ્વાધિન રાખી તે ઇષ્ટસખા સમીપજ તે તે વૃત્તિઓને રાખી રહે છે અને જ્યાં જ્યાં તેની ગતિ પ્રગતિ થાય ત્યાં ત્યાં પોતાના સખારૂપ શ્રીહરિ કે શ્રીસદગુરૂના સંનિધપણાનુંજ અંતર બહાર કરયોસહ ભાન કરી તેમાંજ રચીપચી રહે છે ત્યારેજ હે તાત આ સખ્યત્વ ભક્તિ સિદ્ધ થઇ ગણાય છે. એજ સખ્યત્વ ભક્તિના અધિકારનું કર્ત્તવ્ય છે. આવા અધીકારી શ્રી પુરૂષોની વૃત્તિ પરીણામે ઘ્યાકાર થઇ જઇ અખંડાનંદનો અનુભવ કરે છે. હે બેટા, આ સખ્યત્વ ભક્તિ પણ એકાએક સરળ અને સહેલી નથી. તેમાં પણ અત્યંત સદપુરૂષાર્થની આવશ્યકતા છે તે તને હવે સ્પષ્ટ થયું હશે. હે ભાનુદેવ, હવે ભક્તિનું નવમું અંગ આત્મનિવેદન છે પોતાનાં ઇષ્ટને પોતાનું સર્વસ્વ અરપણ કરી નિરંતર નિરભિમાન પણે વહન કરવું તે આત્મનિવેદન ભક્તિ કહેવાય છે. આ આત્મનિવેદન ભક્તિનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે, પોતાના ઇષ્ટ સ્વરૂપ શ્રી હરિ પરમાત્મા કે શ્રી સદગુરૂમાં પોતાની બુદ્ધિથી મ[illegible] અન્ય [illegible] પ્રાણી પદાર્થોનું આરોપણ કરી, હું તથા મારૂં એ બે ભાવથી રહીત થઇ નિરભિમાનપણે પોતાના ઇષ્ટને [illegible] એટલે હું પણ આત્મારૂપ સંકલ્પ વિકલ્પ [illegible] મન જ [illegible] અજ્ઞાની તથા [illegible] તેમજ જે ઉપયો[illegible] [illegible] તને [illegible] તથા શ્રદ્ધાથી [illegible] શ્રી હરિ કે શ્રી સદગુરૂને પ્રેમપૂ[illegible] [illegible] આ આત્મનિવેદન ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે અને [illegible] અર્પણ થયું કે પછી એમાં તે [illegible] છે તે સ્વરૂપ [illegible] તેની એટ [illegible] થાય છે.

એમ પછી જ્યાં તન અને મન અર્પણ થયાં એટલે એ બેથી મનાયતાં જે ધન, ધામ, ધરા, શત્રુ મિત્ર, પુત્ર, સ્ત્રિ, વાહન વસ્ત્ર અને સર્વ રાજ્ય ઉપાધિ સુધીની વસ્તુઓ, પણ સત્ય સંકલ્પવાળી બૂદ્ધિ વડે અર્પણ થઈ જાય છે. પશ્ચાત હું અને મારૂં કાંઇજ નથી, આ સમગ્ર દૃશ્ય પ્રપંચ અને પ્રાણી પદાર્થ માત્ર મિથ્યા છે અને સર્વ કંઈ વસ્તુતઃ એજ શ્રીઇષ્ટ છે અને સર્વ એનુંજ છે એવો વારંવાર દૃઢ નિશ્ચય થતાં પરિણામે આ ભક્તિ સિદ્ધ થઈ પ્રાણી સ્વસ્વરૂપાકાર થઇ રહે છે. હે સતિ પુત્રી આ આત્મનિવેદન ભક્તિના અવધિ પછી પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ જેને વેદ શાસ્ત્ર અને સત્પુરૂષોએ પરા ભક્તિ પ્રતિપાદન કરેલી છે તેમાં તે ભક્તિવાન પ્રાણીનો પ્રવેશ થાય છે. આ ભક્તિ કરનાર ભક્ત પણ અત્યંત શુદ્ધ અંતઃકરણ વાળો હોવો જોઇયે તે વિના એ ભક્તિનું અંગ પણ સિદ્ધ થઇ શકતું નથી એ નિશ્ચયે કરીને જાણજે ! હે વત્સ સવિસ્તર વર્ણન પૂર્વક તને ભક્તિના નવે અંગ સમજાવ્યાં પણ તે નવે અંગના અવધિએ, જે પરિણામી ફલરૂપ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ તેનું વિવેચન હજી બાકી છે માટે તે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનું સ્વરૂપ જે દીગંબર સ્વામીએ વાસુદેવને શ્રવણ કરાવ્યું અને જે પશ્ચાત સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે શુભકેતુ રાજાને કહી સંભળાવ્યું તે તને કાલે શ્રવણ કરાવીશ. આજે સમય ઘણો થઇ ગયો છે માટે હે પવિત્ર મહર્ષ, તમે સૌ શિષ્યો પોતપોતાના આસને જઇ સ્વસ્થ અને નિરામય નિદ્રાને પ્રાપ્ત થાઓ ! અને હું પણ મારા કર્ત્તવ્યમાં હવે પ્રવૃત્ત થઇશ આટલું બોલિ મુનિ પોતાના શૈયાસનના ઓરડા તરફ વિદાય થયા. અને મહર્ષ તથા સર્વ શિષ્યો પોતપોતાના સ્થને શુશ્રૂષાર્થ ચેઇ ચાલ્યા ગયા.

—તરંગ ૨ જો—

—પ્રેમલક્ષણા એજ પરા ભક્તિ છે.—

મુનિ વર્ચસ્તમા બીજે દીવસે પોતાના નિત્યકર્મથી પરવારી નિત્યના સમયે કથા કહેવાના આસને બિરાજ્યા એટલે પ્રહર્ષ શિષ્યવર્ગ સહીત આવી સાષ્ટાંગ કરી પોતાનું નિત્યનું આસન લીધું અને શ્રવણ કરવા અર્થે બેઠો કે તરતજ મુનિ તેને સંબોધીને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

" હે મુમુક્ષુ શિષ્ય પ્રહર્ષ, હવે પ્રેમલક્ષણા જે પરાભક્તિ છે તેના સ્વરૂપનું વિવરણ જે ભાનુદેવને દીગંબર મુનિએ કરી શ્રવણ કરાવ્યું અને જેનું પશ્ચાત શુભકેતુ રાજા પ્રતિ સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે કથન કરી તે પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિના વાસ્તવિક સ્વરૂપને સંક્ષેપમાં વિવેચન કરી સમજાવ્યું તેનું પ્રસન્નતાપૂર્વક શ્રવણ કરજે ? વળી હે વત્સ, એક તત્વવિદ્ અને સાક્ષાત્કાર કરેલો છે એવા પરમ સિદ્ધ પુરૂષ શ્રીમાન સ્વિતંત્ર્ય હોવાના પદોમા એક જગે કહ્યું છે કે—

> જે જેનું ચિંતન કરે તે તેમય થઈ જાય.
> પ્રભુ ચિંતી પ્રભુમય થતું કિટ ભ્રમરવત્ ન્યાય

હે તાત, આ વાક્યો સત્ય અને વેદ શાસ્ત્રના પ્રમાણરૂપ છે અને એ વાક્યોઅનુસાર અમલ કરાવી શ્રીહરિરૂપ બનાવનાર એક આ પ્રેમલક્ષણા અર્થાત પરા ભક્તિ છે, પ્રેમ લક્ષણા એટલે પોતાના પરમેશ્વર કે શ્રી સદ્ગુરૂ પ્રત્યેની વિધ વિધ પ્રકારની યુક્તિઓ અને સાધનો વડે કરીને વૃદ્ધિંગત થએલી પ્રીતી કે જે નિ:સિમ હોવાથી, પ્રાણી તે પ્રીતિને વશ વર્તે છે અને પશ્ચાત પોતે પણ તન્મય બની જાય છે. પરમાત્માને મર્યાદા નથી, અને તેથી અનંત પરમાત્માના પ્રેમ લક્ષણાભક્તિ રૂપ વિસ્તાર. પ્રાણી પણ અનંતપરમાત્મસ્વરૂપ, સિદ્ધ અને શ્રમન ન્યાય સમું બની જાય છે અને તેથીજ તેવા પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિને સદ્ગુરૂ. અને તત્વાંશ પરાભક્તિ

કહે છે. હે મહર્ષ પશ્ચાત દિગંબર સ્વામિએ ભાનુદેવને તે પ્રેમ
લક્ષણા ભકિતનું સ્વરૂપ જે સમજાવેલું તેનું તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે
શુભ્રકેતુ પ્રતિ નીચે પ્રમાણે કથન કર્યું હતું જે હું તને
કહું તે શ્રવણ કર? સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિ કહે છે " હે રાજન્
પછી પેલા ભાનુદેવને અને તેની સતિ સ્ત્રી ચારૂશી-
લાને સંબોધિને દીગંબર સ્વામિ બીજે દીવસે સમય થતાં
કહેવા લાગ્યા " હે પવિત્ર મુમુક્ષુ દંપતિ, પ્રેમલક્ષણા ભકિત એજ
આ પૂર્વોકત ભકિતના નવ સ્વરૂપ તમને સમજાવ્યાં તે નવે
ભકિતના અંગોનું પરિણામી ફલ ગણાય છે, જેનું તમને
સવિસ્તર વર્ણનકરી સંભળાવું અને ત્યાર પછી મુખ્ય જે
વિચાર પ્રધાન માર્ગ છે તેનું તારા પ્રત્યે કથન કરીશ.
હે ભાનુદેવ તથા સતિ પૂત્રી ચારૂશીલા, આ પ્રેમલક્ષણા
ભક્તિ સર્વ પ્રકારની ભક્તિથી સર્વોત્તમ છે. તે ભકિતને સિદ્ધ
કરનાર સ્ત્રી પુરૂષો પ્રભુમય થઇ રહે છે. સર્વાંતરયામી અને
સર્વજ્ઞ પરમાત્મા શ્રીહરિ કિંવા શ્રી સદગુરૂ તે સિવાય આ જ-
ગતના કોઇપણ દશ્ય અને અદૃશ્ય પ્રાણી કિંવા પદાર્થમાં જેને
લેશપણ વાસના રહેલી નથી, પણ માત્ર પોતાના શ્રીહરિ કે
શ્રી સદગુરૂ ઇષ્ટ પ્રત્યેના પ્રેમમાં તલ્લીન અને તદાકાર રહે છે.
આ સંસારને ઘરબારને, જમીન જાગીરને, કે પોતાની મલ
મીલકતને લેશપણ જેનો નથી અને જે પોતાના સ્થુલથી પણ
રહિત જેવો બનો રહે છે તેજ આ પ્રેમલક્ષણા ભકિત-
ને સિદ્ધ કરે છે તેવા ભકિતવાનસ્ત્રીપુરૂષોને પોતાના સ્થુલ
શરીરની. પોતાની નિંદાસ્તુતિની અગર તો જગત માત્રની એક
તૃણવત પણ દરકાર રહેતી નથી પોતાના કેવલ શ્રી સ-
દગુરૂ કિંવા શ્રીહરિ ઇષ્ટ સિવાય અન્ય તરફ તેનું કદી લક્ષ
જતુંજ નથી હે ભાનુદેવ આનું કારણ એમ છે કે આ પ્રેમ
લક્ષણા અર્થાત પરાભકિતવાળા સ્ત્રી પુરૂષોને તો પોતાના પ્રિ
યતમ શ્રી સદગુરૂ શ્રીહરિ કે જે ઇષ્ટ હોય તે ઇષ્ટની પ્રિતિના
જ માત્ર દર્શન ... છે ... કોઇપણ કોઇપણ વા અન્ય
ઇચ્છા હોતા નથી. જેથી આ પ્રેમલક્ષણા ભકિત કરનાર સ્ત્રીપુરૂષોને

ગુણાનુવાદ ગાય છે. કોઈ કોઈ વાર તો વળી પોતાની વૃત્તિ અને દૃષ્ટિ આકાશવત્-શુન્ય અને એકાકાર કરી દઈ પોતાના સર્વ અંગોને સ્થિર અને તટસ્થ સ્થંભ રૂપ રાખી કોરાણે આસન મારી બેસી રહે છે. આ પ્રમાણે અનેક અસાવધાન અને ઘેલા મનુષ્યના સરખાં ચિન્હયુક્ત તે પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિવાળો ભક્ત હોય છે. આ બધાનું કારણ હે મુમુક્ષુ શિષ્ય એટલુ સમજવાનું છે, કે આ પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિવાળા ભક્તનું ચિત્ત અને ચતુષ્ય અંતઃકરણ તથા અંતર બાહ્ય સર્વ કરણો ઇશાકાર થઇ રહેલાં હોય છે. તેથી તે બહાર સાવધપણે સર્વ પોતાના વ્યહવારને કરે છે એમ લાગતું નથી. વળી તે ભક્ત નિદ્રા તૃષા, ક્ષુધા પિપાસા ઇત્યાદિ શરીરના ધર્મોને વશ થતો નથી. કારણકે તેની પણ તેને સ્પૃહા યત્કીંચિત પણ રહેતી નથી. તે વિના તે નિરંતર આનંદનોજ ભોક્તા બની રહે છે. હે બેટા ટુંકામાં એટલુંજ કે શ્વાસ પ્રશ્વાસે જેની લક્ષણાવૃત્તિ તથા અર્થવૃત્તિ પોતાના પ્રિયતમથી વિમૂખ નથી તેજ ખરી પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિવાળો ભક્ત સમજવો.

મહર્ષ કહે છે, હે ગુરો પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનું સ્વરૂપ તો યથાર્થ રીતે હું સમજ્યો પણ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિને આપે પરાભક્તિ એવું કેમ નામ આપ્યું તે કૃપા કરીને કહો ?

વર્ચસ્નામ. તપસ્વિ કહે છે, હે બેટા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિથી તેની અવધિએ પોતાથી સહજ વિલક્ષણ એવી પરા નામની ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે આ પરાભક્તિને કોઇ કોઇ ય.ને અનન્ય ભક્તિ કહેવામા આવે છે આ અનન્ય ભક્તિમાં એટલીજ વિશેષતા છે કે ચિત્તવૃત્તિની ચંચળતા ત્યા જતી રહે છે. ભ.ક્ત.ની નિરતીશયે સેવ્ય સેવક ભાવ છતાં પણ અભિન્ન ભક્તિનો અનુભવ તે અધિક.રી નિરંતર કરે છે સંક્ષેપમાં તાત્પર્ય એટલુજ છે કે પે.તાન.ા ઇષ્ટને પે.તાન.ાથી સર્વત્ર અભિન્ન અનુભવે છે અને તે એમ નિશ્ચય કરે છે કે હું પણ મારા સ્વરૂપ છું અને સર્વત્ર મારૂં ઇષ્ટ સ્વરૂપજ વિલસિ રહેલુ

છે. અને તે ઇષ્ટના અંતરમાં સ્થીતી કરી રહેલો હું તે મારા ઇષ્ટથી બીજી વસ્તુ કેમ હોઇ શકું ? અને દેશ કાળ તથા વસ્તુ એ પણ તે મારૂં અંતરસ્થિત ઈષ્ટસ્વરૂપ કેમ નહીં હોય ? અર્થાત મારા અંતરબહીર તે એકજ ઇષ્ટ વ્યાપ્ત છે. અંતર બહીર સર્વત્ર જ્યારે એજ મારૂં ઇષ્ટ સ્વરૂપ વ્યાપ્ત છે તો તેની મધ્યમાં પ્રતિત થનાર હું તેથી યતકિંચિત્ પણ ભિન્ન નથી. આ પ્રકારે દીગંબર સ્વામિ કહે છે હે ભાનુદેવ તે પરાભકિતવાન સ્ત્રી પુરૂષો ક્ષણેક્ષણે પોતાનાં ભિનાસ્તિત્વના ભાનને ભુલીજાય છે. કદાચિત સંસ્કાર બળથી તેઓ જાગ્રત થાય છે, છતાં પણ પોતાનો ભિન્નાસ્તિત્વને લય કરનાર દૃઢ નિશ્ચય, ભેદ ભાવનું વિસ્મરણ કરાવે છે. પરિણામે આ પરાભકિતવાન પ્રાણી ભેદ સ્વરૂપના અભાવે અભેદ અને અભિન્ન બની જાય છે, અર્થાત તદરૂપ બની રહે છે. જેમકે બરફ પાણીનો બંધાયેલો છે અને વસ્તુત પાણી અને તેમાં લેશપણ ફરક નથી પણ ઉપાધી માત્ર તેમાં ભેદ, આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે, તેવીજ રીતે તે પરાભકિતવાન સ્ત્રી પુરૂષોમાં અને પરમેશ્વરમાં જરા પણ ફરક નથી વસ્તુતઃબન્ને એકજ છે. જેમ આંખ માનો ડોળો અને કીકી માત્ર ભેદવત જણાય છે પણ વસ્તુતઃ તે એકજ હોય છે, વળી જેમ દરપણ અને તેમાં જણાતું પ્રતિબિંબ અભેદ છે છતાં તે દર્પણ જુદું લાગે છે અને જેમ જળ તથા જળમાંહેનું પ્રતિ બિંબ કિંવા વમળ જુદું નથી છતાં જુદું દેખાય છે તેવીજ રીતે આ પરાભકિત વાળો પરમાત્માનો પ્રેમી ભકત પોતે પોતાના ઇષ્ટથી ભિન્ન નથી છતાં માત્ર વિલાસાર્થે સેવ્ય સેવકને ભાવે રહે છે અને આત્મા પરમાત્માને એક જાણીને તે પોતાના સેવ્યસેવકના સંબંધનો જરાપણ ત્યાગ કરતો નથી; ત્યારેજ હે બેટા ભાનુદેવ આ પરાભકિત સિદ્ધ થઇ એમ સમજવું. આ પરાભકિતનું સ્વરૂપ પણ અવધિએ અનુભવથી અંતરમાં સ્પષ્ટ થાય છે. હે ભાનુદેવ લખવાથી અગર કહેવાથી જેને અનુભવ નથી તેવા અધિકારીના હૃદયમાં તદવત્ ભાન થતું નથી તો પણ વિચારવાન અધિકારિ હોય

તે તો ઇષ્ટ સ્વરૂપને વીશે લક્ષ કરવાનું અનુકુળ પડે તે માટે વર્ણન કરવાનો ઉદ્દેશનિશ્ચેક છે એવું અંતરમાં સમજતો નથી આ પરાભક્તિ કરનારને વિલક્ષણ એટલે નિર્વિષયી સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ થાય છે. અર્થાત કર્ણોથી નાના પ્રકારના શબ્દોને સાંભળે છે, ચક્ષુ વિના નાના પ્રકારના રૂપ ને જુએ છે. અને એજ પ્રમાણે સર્વ ઇંદ્રિય વ્યહવારને ચમત્કારિક રીતે કરે છે. હે મહર્ષ આટલું કહી તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે કથા પ્રસંગ બંધ કરી. માટે આ પ્રકારની પરાભક્તિ અત્યંત બુદ્ધિમાન મનુષ્યને સાધવી કઠણ પડે છે તો સામાન્ય વા છેકજ સાધારણ જીવને કઠણ લાગે એમાં આશ્ચર્ય નથી. ઘણા અજ્ઞાની જીવો તો આ ભક્તિનું સ્વરૂપ વાંચીને કિંવા સાંભળીને અમે વેત્તા અને પરા-પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ સિદ્ધ કરી તદ્રૂપ સર્વજ્ઞ બની ગએલા છીએ એવું મિથ્યાભિમાન રાખી પોતાના શ્રેયસ્કર અને કલ્યાણના માર્ગોથી દુર રહી પ્રમાદ આલસ્ય, અહાર નિદ્રા, અસુયા અને વ્યભિચાર ઇત્યાદિ દોષોને વશવર્તિ, કાલભગવાનનાસુખમાં પડે છે અને જન્મમરણના ફેરારૂપ આ સંસારચક્રની ધરી ઉપરના નિત્ર દાંતામાં અટવાયા કરે છે. માટે હે વત્સ પોતાની શક્તિના પ્રમાણમા અનુકુળ માર્ગે ગુરૂ ઉપદિષ્ટ ક્રમ પૂર્વક નિયમાનુસાર ચાલવુ અને ક્રમે ક્રમે સદ્પુરૂષાર્થ દ્વારા સર્વ દુ:ખની નિવૃત્તિરૂપ જીવન મુક્તિનો અનુભવ કરી સાક્ષાત મોક્ષ મેળવવે. એજ માર્ગ તને [illegible] છે એજ માર્ગ તને લાગુ છે. [illegible] છે અને એજ માર્ગ [illegible] છે

[illegible]

તેને કર્માબાઇ કરીને એકની એક પુત્રિ હતી. તે અત્યંત પ્રેમ લક્ષણા ભક્ત હતી. સુશીલ શર્માની પત્નિ એટલે કર્માબાઇની માતુશ્રી કર્માને ત્રણ વરસની મુકી ગુજરી ગઈ હતી. જેથી કર્માબાઇ પોતાના સ્વધર્માચરણી પીતાની કેળવણી લઇ ઉછરી હતી. તે પુખ્ત વયે અર્થાત બાર વરસની થવા આવી, ત્યારે તેનુ માલવ ભૂપતિના વિદ્વાન અને તરૂણ પુત્ર જોડે, લગ્ન કરવાને તેના પિતા સુશીલ શર્માએ વિચાર કર્યો; પણ કર્માબાઇએ મોઢે ચઢીને, મિરાંબાઇની પેઠે પિતાને સ્પષ્ટ જણાવી દીધું કે, " હું તો વીઠલ વરને વરીને જન્મેલી છું, એટલે હવે અન્યને પતિ કરવા હું ચ્હાતી નથી; માટે જો મને કોઇ ઠેકાણે પરણાવશો તો તે પરણનારનો જન્મારો એળે જશે અને તમે તેથી કરીને ઉલટા શ્રાપીત બનશો. ધર્મ કરતાં ધાડ વળગશે કારણ કે હું જેને વરી છું, તે હવે બીજા અન્યને વરૂં તેવી સ્વપ્ને પણ આશા રાખવી વૃથા છે." આ પ્રકારના પુત્રિના વચન સાંભળી સુશિલશર્માને ખાત્રી થઇ અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે એ પુત્રિ "મોક્ષનો માર્ગ પકડયો છે એટલે તેની વચમા આડે આવવું તે તેના કલ્યાણને પ્રતિબંધ કર્તા થઈ પડશે માટે ભલે તે શ્રીહરિની પુર્ણ ભક્ત થાય, અને આ ભવસિંધુ તરી જાય તેથી સદગુરૂ અને સતશાસ્ત્રોએ કહ્યું છે તે પ્રમાણે તેની સાતે પેઢાનો ઓધ્ધાર થશે, એથી કંઇ પણ હાની થવાનો સંભવ નથી." આ પ્રકારનો વિચાર કરી સુશીલશર્મા પોતાના [illegible] પુત્રિ કર્માબાઇ પ્રત્યે કહે છે કે, " હે બેટા ત્યારે તમારી [illegible] તેમ કરે, જો વિઠલ વરને વરો તો એથી [illegible] અધીક શું છે? તારે આધિ એ ત્રિભુવન પતિના [illegible] થશે અને [illegible] જગતમાતના અધીકાર. પ્રભુ [illegible] પધારશે અને [illegible] ઉત્તમ [illegible] અને [illegible] ભવિષ્યના. અનેક [illegible] પણ [illegible] વર્ષના તપ [illegible] અનન્ય લાભ [illegible] એથી બીજુ

શું કેમ છે. માટે તમ બાપાશ્રી જે જે તૈયારી કરવી ઘટે તે
સહુ તૈયાર કરો" આ પ્રકારના વચન સાંભળી કમળાકુંવર બહુ રાજી
થઈ અને તેણે પોતાના પિતાના બંગલાના "શ્રીહરિ આભાર કરી
અને આવશે પધારશે" એ વાતિં આદ કુંવરના વચનો સાંભળી
પોતાના પિતાને કહેવા લાગી કે, "પિતાજી તો શું પ્રેમભાવ
કરીને તો શ્રી હરિ આભાર થઈ તમારે આંગણું પધારશે જ એમાં
બિલકુલ પણ સંશય નથી. પણ જો એવો હરિ છે; અને
સાક્ષાત્ સ્વયં વિષ્ણુ છે, તો પણ મારે એવી આશ કોઈવાર
… ન થતી કે હું બાળ કુંવારા વિષ્ણુજીને વરી વરી"
પિતા કહું છું નહિં … તો ક્યારે એ વાત સત્યમાં કેવું
… અને … હવે છે કે જ્યારે સાક્ષાત્ શ્રીહરિ
વિષ્ણુ ભગવાન આવી તારી સાથે વિધિસર લગ્ન કરે નહિં તો
પછી આજથી મારે તને કેમ તારે કુંવારું પર … પાડે
એ … પરમ ધર્મ છે. હજી તારી વય બાર વરસની છે.
અને તું કેવળ સાત્વિક અને વિશુદ્ધ પ્રેમની મૂર્તિરૂપ મારી એ
કરી એક પ્રિયપુત્રી … હજી પણ પાંચ વર્ષ તારું લગ્ન
તારી એમજ … છે તો નહિ કરું. અને તે મુદતની દરમ્યાન
જો શ્રીહરિ આભાર વગેરે પધારે તો મારે પરમ વિષ્ણુભગવાન
કૃષ્ણ પરમાત્મા સિદ્ધે યથાવિધિ તારા લગ્ન કરી તને સાસરવા
સા કરી વિદાય કરવી છે. … અન્ય કોઈ ધર્મ હું સમ
જતો નથી. આટલું કહી કમળાબાના પિતા ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા
અને કમળાબા નીચે પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગી—

કે હવે જો મારા પ્રિયતમ ભગવાન જો તેમ નહિં કરે
તો મારી લાજ લુંટાઈ જવાના, માટે આજથી એવો નિશ્ચય કરું
કે જ્યાં સુધી ગરુડ ભગવાનને … અર્થાત પાર્વ-
તિજીએ અન્ન જળના ત્યાગ … તેવી રીતે તપ કરીને
પિતાની ઇચ્છા પાર … એવો … નિશ્ચય થતાંજ તેણે તે
દિવસથી અન્ન જળનો ત્યાગ કરી એકપગે ઉભી ઉભી એકાગ્રપણે
શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનનું રટણ કરવા માંડ્યું, અને એકાગ્રીનું થતા

થતામાં તો તેના વ્રતથી ઇંદ્રલોક સ્વર્ગલોક અને વૈકુંઠ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ સર્વ લોક ખળભળી ઉઠયા. વિષ્ણુ ભગવાને વિચાર કર્યો કે આ કર્માબાઇને હવે તેની ઇચ્છાનુસાર ફલ આપ્યા સિવાય છુટકો નથી. જેથી તેના પિતાને એક રાત્રીએ સ્વપ્ન આપ્યું કે અક્ષયતૃતિયાને દિવસે ગોરજ મુહુર્તે તમારી દીકરીને યથાવિધિ પરણી અમે લઈ જઇશું માટે લગ્નસામગ્રી જે જે તૈયાર રાખવી ઘટે તે રાખજો. પ્રાતઃકાળમાં કર્માબાઇના પુરોહિત પિતા આપણા સુશીલશર્મા વિચાર કરવા લાગ્યા કે સ્વપ્નની વાત તે ખરી હશે કે ખોટી જેથી તે રાજાને તેમ અનેક પોતાના આપ્ત જનોને કહી વળ્યા અને બધાએ એવીજ સલાહ આપી કે પુરોહિતજી! સ્વપ્નની વાત તે કદી સાચી હોય છે. માટે જ્યારે વખતના વાળ વખતે વાગશે. રાજાના હૃદયમાં આ પુરોહીતના સ્વપ્નની વાત સાંભળી શ્રી ભગવાનની પ્રેરણાથી એવી વિરૂદ્ધ નિશ્ચય થયો કે નહિં મારા પુરોહિતની પૂત્રી તે મારી પુત્રિ અને તેને સાક્ષાત વિષ્ણુ ભગવાન્ વરવાને આવે છે. જો કે એ સ્વપ્નની વાત છે તો પણ હું સાચી માની બધી લગ્નની સામગ્રી ગુપ્તપણે તૈયાર રાખું. પછી જો તેમ ન થયું તો હરકત નહીં બધી તૈયારીઓ વૃથા થશે પણ કર્માબાઇની ભક્તિ [illegible] તો હરશે. આમ વિચાર કરી ગુપ્તપણે રાજાએ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી લીધી. પશ્ચાત કેટલાક દીવસ થયા એટલે એક દિવસે કર્માબાઈ પાસે આવી તેના પિતા કહેવા લાગ્યા કે "બેટા, આવી તિતિક્ષા સાધવામાં પ્રાણ ગુમાવશે.. અને એમ તે કંઇ [illegible] કલમા વિષ્ણુ ભગવાન તે આવી [illegible] પરણ્યા. હશે સ્વપ્નની વાત તે. સ્વપ્ન જેવી માટે હવે [illegible] સમયસર [illegible] માટે [illegible] પતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સ્વરૂપ પવિત્ર કર્માબાઇ તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

" હે પિતાજી, ગધેડાને અસલથી નાક હતુંજ ક્યાં કે કપાય, એ પ્રસંગના જેવું આપ બોલો છો. તે ગધેડાના નાકનો પ્રસંગ એવો છે કે એક અઘોર અને ભયાનક અરણ્યમાં એક વનરાજ સિંહ રહેતો હતો. તે દરરોજ તે વનમાં વસતાં પ્રાણીઓનો શીકાર કરી લાવતો હતો. અને પોતાની ક્ષુધા પ્રમાણે ભક્ષ કરતો હતો. બાકીનો શીકાર એમને એમ પડ્યો રાખતો હતો. આથી એક દીવસે તે અરણ્યમાંના સઘળા પ્રાણીઓ એક સ્થળે ભેગાં થયાં અને ઠરાવ કર્યો કે વનરાજની પાસે જઈ આપણે અરજ કરવી કે જો તમે આ પ્રમાણે અમો સર્વના ઉપર જુલમ ગુજારશો તો અમો સઘળાં બીજા વનમાં જઇ રહીશું પછી તમે કોના ઉપર રાજ્ય કરશો માટે અમો સર્વ એકમત થઇ અરજ ગુજારીએ છીએ કે અમો દરેક જાતના પ્રાણીમાંથી અકેક પ્રાણી દરરોજ તમારા અહાર માટે આપે જઇ શું માટે આપે આજથી બીજા કોઇ જાનવરને મારવું નહીં " આ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણીઓ એકત્ર થઇ તે વનરાજ પાસે ગયાં અને સર્વે એકમત થઈ પોતાની હકીગત સિંહને નિવેદન કરી. સિંહે તે વાત કબુલ કરી અને વારા પ્રમાણે જે દરરોજ જાનવર આવતું તેનું માત્ર ભક્ષ કરી વનરાજ બેસી રહેતો. એક દિવસ યોગાનુયોગે એક શીયાળનો વારો આવ્યો એટલે શીયાળ સિંહ પાસે ગયું અને તેને નમ્રતાપુર્વક કહેવા લાગ્યું કે " હે વનરાજ હું તો એક નાનું અને ક્ષુદ્ર પ્રાણી છું જેથી મારાથી આપનું પેટ નહીં ભરાય માટે જો આપ આજ્ઞા કરો તો એક મોટું પ્રાણી આપના ભક્ષમાટ લેઇ આવું." આવી શીયાળની વાણી સાંભળી સિંહે વિચાર કર્યો કે બરાબર આવતા નાના જાનવરથી કંઈ મારી ક્ષુધા ઓલવાશે નહીં માટે શીયાળ મોટું જાનવર ભક્ષ માટે લેઈ આવે તો હરકત જેવું નથી. એવો વિચાર કરી શીયાળની વાતને સિંહે કબુલ રાખી અને તેને મોટું જાનવર લેઇ આવવા કહ્યું એટલે શીયાળ ત્યાંથી વનમાં ગયું. ત્યાં એક ગધેડું ચરતું હતું તેને કહેવા લાગ્યું ગધેડાભાઈ, ગધેડાભાઈ,

મેં તમારે માટે એક સ્ત્રી ગોતી કાઢી છે માટે તમે મારી સાથે ચાલો
તો પરણાવી દઉં. ગધેડું આ સાંભળી ઘણુંજ હરખાઇ ગયું
અને શીયાળની સાથે ચાલ્યું. ફરથી સિંહે તેને આવતાં જોયું
કે એકદમ તરાપ મારી તેનો શીકાર કરવા માટે ગર્જના કરી;
ગધેડું તો એકદમ સિંહની ગર્જના સાંભળીતરતજ ત્યાંથી ચારે પગે
દોડતું નાસી ગયું. એટલે સિંહે શીયાળ પાસે આવીને કહ્યું કે "તે
મોટું જાનવરતો નાશીગયું માટે તું ચાલ તૈયાર થા. કારણ કે જો તને
હું મુકી દઉં તો તું જો જાય એટલે બાબડી બે ચુકે તેવી મારી
દશા થાય અને હું ભૂખે મરૂં, માટે હવે ચાલ તારોજ ભક્ષ કરી
લઉં" શીયાળ કહે છે વનરાજ, તમે અધીરા ન થતાં તમારી
પાસે તે ગધેડું બરાબર આવી ઉભું રાખું પછી તમે ખાજો.
એકદમ તમે તેના ઉપર ધુરકીયું કરી તરાપ મારવા જાઓ છો
તેથી તે નાસી જાય છે માટે એકવાર ફરીથી મને પ્રયત્ન કરી
લાવવાદો નહિંતો પછી હું તો છુંજ. સિંહે આ વાત સ્વીકારી
ને શીયાળને જવા દીધું. પેલું ગધેડું જ્યાં ચરતું હતું ત્યાં
પાછું આવ્યું એટલે ગધેડું શીયાળને કહેવા લાગ્યું કે 'જા જા,
જાભાભાઇ તારો સંગ હવે હું નહીં કરૂં તું તો મને
મારી નંખાવા લેઇ જાય છે.' શીયાળ બોલ્યું. અરે
ગધેડાભાઈ, પરણવું તે કંઇ સહેલું છે. સાસરામા જમાઇ
જાય ત્યારે તેને બધું પહેલીવારતો સહન કરવું પડે. સાસુ મશ-
કરી કરે, નાકતાણે, કાન ઝાલે ઇત્યાદિ અનેક ટોળ કરે અને તે
બધું જમાઈ જ્યારે સહન કરે ત્યારે સાસુ કન્યા પરણાવે માટે
આમ તમે ભડકી નાની જાઓ છો તો પછી શીરીતે હું તેત
મને પરણાવું માટે ફરી ચાલો અને બધુ સહન કરો તો તમને
કન્યા પરણાવુ આ સાંભળી ગધેડું શીયાળ જોડે લલચાઇ ફરી ગયું
અને સિંહ પાસે આવ્યુ એટલે સિંહને અત્યંત ક્ષુધા લાગવાથી
તે ગધેડાને તરતજ પકડીને મારી નાખ્યુ સિંહને તે વખતે
તરસ પણ ઘણી લાગેલી હોવાથી પહેલા મારેલા ગધેડાને શીયા-
ળને સોંપ્યુ અને પાતે એક નજીક આવેલા નાળા ઉપર પાણી

પીવાને ગયો. સિંહના ગયા પછી શીયાળે વિચાર્યું કે હ
સિંહ આવી ગધેડાને ખાઇ જશે અને હું ભુખે મરીશ
તાત હું તેમાંથી જરા ખાઈ લઉં. એમ ધારી ગધેડાના
તરફનો નરમ પદાર્થ જે તેનાથી ખવાઈ શક્યો તે શીયા
ખાધો અને પછી સ્વસ્થ થઇને ચોકી કરતું બેસી રહ્યું એટલા
સિંહ પાણી પીને ત્યાં આવ્યો, અને જુએ છે તો તે ગધેડાનુ
નાક દીઠું નહીં, તેથી તેણે શીયાળને પુછ્યું કે આ ગધેડાનું
નાક ક્યાં ગયું ? ત્યારે શીયાળે ઉત્તર આપ્યો કે એને વળી
નાક હતુંજ ક્યાં તે જતું રહ્યું. ગધેડા જાનવરને નાક હોતુંજ
નથી. જો તેને નાક હોય તો એકવાર જે તમારા પંજામાંથી
છુટી મરણના મોંમાંથી બચી નાસી ગયું તે ફરીને તમારી પાસે
મરવાને આવે ? કદી નહીં. માટે વનરાજ તેને નાક હતુંજ નહિં.
એમ કરી શીયાળ રસ્તે પડી ગયું, કર્માબાઇ પોતાના પિતાને
કહેવા લાગી કે હે તાત્ આ દ્રષ્ટાંત ઉપરથી વિચાર કરો કે ત-
મારે જો નાક હોત તો તમે આ જન્મ ધારણ કરતજ નહિં.
ગર્ભવાસમાં ભગવાનને મોઢે કબુલ કર્યું હતું કે એક પણ પળ હવે
આપને વિસારીશ નહિં. કારણ કે ચોરાશી લક્ષ યોનિમાં ભ
ભમ્યા પછી આ અમુલ્ય મનુષ્યદેહ નવા અનેક સત્કર્મના પ-
રિણામી રૂપ ફલને પામે છે તો તેનો મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત થયા
છતાં તમે આ જન્મે પણ તે તમારી કબુલતને પાળતા નથી
માટે તે ગધેડાની પેઠે તમારે પણ નાક ક્યાં છે. એકવાર ચો-
રાશી લક્ષ યોનીના અતિક્રમણમાંથી મુક્ત થઇ મનુષ્યદેહ
પામ્યા છતાં પણ વળીવળીને નાક વિનાના ગધેડાની પેઠે જન્મ મરણ
ના ફેરામાં અટવાવા ધોકાખાવા આવોછો તો પછી તે ગધેડાના
જેવા નકટ નહીં તો બીજું શું કહેવાય. આ દ્રષ્ટાંત અને આવાં
અસરવાળા અને માર્મિક ઉપદેશના વચનો સાંભળી પછી તેણીને
પિતા. એક પણ શબ્દ વધારે બોલ્યા વગર ત્યાંથી ચાલ્યો. અને
અને તે હકીકત રાજાને જઇ નિવેદન કરી. રાજાએ અભિપ્રાય
બતાવ્યો કે તે તમારી પુત્રિએ ન્યાય કર્યું છે માટે હવે નહિં તેને

લગ્ન સંબંધી એક પણ શબ્દ કહેશો નહિ; તમને જે સ્વપ્ન થયું છે તે વાત સાચી છે કે જુદી પણ તે પર હવે લક્ષ આપો. આમ કરતાં કરતાં વૈશાખ સુદ તૃતિયા જેને અક્ષયત્રીજ કહે છે તેને બે ત્રણ દિવસ બાકી રહ્યા એટલે નગર બહાર એક વિશાળ આંબા વાડીયામાં ઝરકશી તંબુઓ ઠોકાવા માંડયા; રંગ મંડપો અને શામીયાનાના તંબૂઓ ગડાવા લાગ્યા. એટલે રાજાને આ વાતની ખબર થઇ જેથી પુરોહિતને લઈ તે આંબાવાડીયામાં આવી તે તંબુ ઠોકનારાઓને પુછવા લાગ્યો કે 'ભાઈ આ કોના તંબુઓ ઉભા કરો છો અને કીયા રાજાની સ્વારિ મારા પુરમાં આવે છે ?' તંબુ ઠોકનારા ભૃત્ય વર્ગના લોકોએ રાજાને ઉત્તર આપ્યો કે 'છપનકોટિ યાદવો સહિત યદુપતિ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા અત્રે પરણવા પધારે છે તેથી આગળથી આ બધી તૈયારીઓ કરીએ છીએ' અને અમે બધા તેમના ભૃત્ય વર્ગના માણસો જાતે યાદવો છીએ. આ સાંભળી પુરોહિત અને રાજા તો દિગ્ગજ બની ગયા અને રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે છપનકોટિ યાદવોને પુરૂ પડે તેટલું અનાજ અને વસ્ત્રાદિ શી રીતે લાવી શકાશે. ખેર જેમ થવાનું હોય તેમ થશે પણ પ્રભુ તો આ મારી રાજ્ય ભૂમિને પધારિ પાવન કરશે. તેમજ પુરવાસીઓને અને મારે સાક્ષાત તે શ્રી હરિના દર્શનનો અનન્ય લાભ મળશે અને જન્મ મરણનો ફેરો તો ટળશે. પુરોહિત પણ આ પ્રકારનો પોતાના રાજાનો વિચાર જાણી લેઈ તેને અનુકુળ રહેવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો અને પછી તો પોતાને [illegible] થવાથી પોતાના [illegible] કર્માબાઇએ [illegible]

યાદવો સહિત આવી મુકામ કર્યો, અને પ્રાતઃકાળમાં તરત વરઘોડાની સર્વ તૈયારીઓ થવા લાગી. રાજા શાહુકાર વીગેરે તથા પુરજનો પોતપોતાની અટારીઓ ઉપર ચડી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનો વરઘોડો જોવા માટે બેઠા અને ગરીબોતો વરઘોડો જોવા સારૂ પોતપોતાના છાપરે ચડીને ઉભા રહ્યા. સૂર્યભગવાનનો ઉદય થતાંની સાથે વરઘોડો ચડયો અને સર્વ સૈન્ય રંગબેરંગી સુંદર પોશાકો પેહેરી વાજીત્ર સાથે આગળ નિશાન ડંકે સહિત ચાલવા લાગ્યું. સર્વ સૈન્યની પાછળ સોળસોળ પટરાણીઓના રથ ઘુઘરમાળ સાથે અવાજ કરતા ચાલવા લાગ્યા અને સૌથી પાછળ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા શ્વેત કરણનામના ઇદ્રિના અશ્વઉપર બેસિ આનંદથી પધાર્યા. મધ્યાન્હ થયા એટલે વરઘોડો પુરોહિતજીને ઘેર ઉતર્યો અને કૃષ્ણ બલભદ્ર, નારદ ઇત્યાદિ પુરૂષ વર્ગને તથા લક્ષ્મી, સત્યભામા, રૂકમણિ, રાધીકા, ઇત્યાદિ પટરાણીઓનું પ્રિતિ પુર્વક પુજન કરી સંપુર્ણ સન્માન પૂર્વક જાની વાસો આપ્યો. ખાવાપિવામાં પકવાન ઇત્યાદિના થાળો મોકલ્યા અને સર્વેની પ્રેમ પુર્વકે સરભરા કરી. એટલામાં ગોરજ મહુરતનો વખત થયો અને ભગવાન લગ્નમંડપમાં આવી પરણવા સારૂ સુવર્ણના બાજઠ ઉપર પધાર્યા. કન્યા પધરાવવાનો સમય થતાં ગોર કર્માબાઇને બોલાવા ગયો. પણ કર્માબાઈ ઓલેશાનાં કારણ કે તેમની પ્રતિજ્ઞા મુજબ શ્રીભગવાન આવી હાથ ઝાલી સમાધીમાંથી ઉત્થાન કરે તો જાગ્રત થવું આ પ્રમાણે તેમનુ અડગ વૃત હતું જેથીતે જાગ્રત થયાં નહીં એટલે ગોરે પાછા આવી તેણીના પિતાને ન કહ્યું કે બ્હેન કર્માબાઇ તો જાગતાં જ નથી. અને હસ્ત મેળાગનો સમય જાય છે. કહો તેમ કરીયે, શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પણ આ સાંભળતા હતા. ગોરનું બોલવું સાંભળી કર્માબાઇના પિતા બોલ્યા, કહો ત્યારે ગોર મહારાજ કર્મા જાગતાંજ નથી તો આપણે શું કરીએ. એ જાણે ને શ્રીહરિ જાણે તેમને જે રીતે કરવું હોય તેમ કરે. કૃષ્ણ પરમાત્મા આ વાકયો સાંભળતાંજ એકદમ બાજઠ ઉપર એક

હતા ત્યાંથી ઉઠી કર્માબાઇ પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે 'હે સતિ હવે જાગ્રત થાઓ અને મન વાંછિત ફલને પ્રાપ્ત થાઓ ? તમારૂં વ્રત પુર્ણ થયું છે. તમારા ઉગ્ર તપથી અને વિશુધ પ્રેમથી તમારી પ્રતિજ્ઞા પરિપુર્ણ કરવા તમારી સમક્ષ જુઓ હું આવી ઉભેલ છું. આવા શ્રીમદ્ વિષ્ણુ ભગવાનનાં શબ્દો એક પગે શ્રી હરિની સમાધિમાં તદરૂપ બનેલી સતિ કર્માબાઇના કાને પડતાંજ એકદમ જાગ્રત થઈ પ્રભુને પુર્ણ નિહાળી એકદમ સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કર્યા અને ગદગદ કંઠે હાથજોડી કહેવા લાગ્યાં 'હે હરિ હજી મારી પ્રતિજ્ઞામાં કાંઇ અવશેષ બાકી રહ્યું છે મારો હાથ ઝાલી આપ મને લેઇ જાઓ તોજ આ સ્થળેથી 'મારે ખસ-વું' એવું મારૂં અટગ વ્રત છે. માટે આપે જ્યાં સુધી તેમ નથી કર્યું ત્યાં સુધી હું એક ડગલું પણ અહીંથી ભરીશ નહીં.' આવાં કર્માબાઇના વચન સાંભળી ભગવાને તેમનો જમણો હાથ ઝાલી કહ્યું કે 'સતિ ચાલો. હાથ ઝાલતાંની સાથે કર્માબાઇ ચાલ્યા અને ભગવાનને .દોરી તેમને લગ્ન મંડપમાં લાવી પોતાની જોડે બાજઠ ઉપર બેસાડયાં એટલે હસ્તમેળાપનો સમય થએલો હોવાથી તરતજ ગોરે સમે વરવ સાવધાન ઇત્યાદિના હર્ષ નાદની સાથે વર કન્યાનો હસ્ત મેળાપ કરાવી દીધો. લગ્ન ક્રિયા સંપુર્ણ થતાં કર્માબાઇ પિતાને પગે લાગી શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા સાથે સિધાવ્યાં અને પિતાએ પોતાનું મત સંપુર્ણ રીતે ફલિભુત થવાથી પોતાની પુત્રિ કર્માબાઇ સતિ શક્તિ રૂપ છે એવી ખાત્રી કરી પુત્રિને સાસરવાસો આપી સપ્રેમ વિદાય કરી ઉપડતાની આગમચ નારદ અને બલભદ્રજીએ આવી કર્માબાઇના પિતાને તમામ કૃષ્ણ સૈન્યને તથા છપનકોટિ યાદવોને એક જમણવાર આપવાનુ કહ્યું. પણ કર્માબાઇના પિતાએ વિચાર કર્યો કે આટલા બધા અસંખ્ય સૈન્યનુ પુરૂં ...ના રાજ્યના ખજાના ખાલી કરી ખરચવામા આવે તો પણ ન ...ય તે મારા એકલાથી શી રીતે થઇ શકવાનુ હતું માટે એ ...ત્ર પુત્રિ બના.વે મ.) કર્માબાઇને પુછી ને કરે તે પ્રમાણે

કરીએ, એવો નિશ્ચય કરી કર્માંબાઇના પિતા કર્માપાસે આવી કહેવા લાગ્યાકે ' દિકરી તારા સાસરીયાનેઅને આ સર્વ સાધુઓને આપણે એક છેલ્લી વખતે જમણવાર આપવાનું મેં નારદ અને બળભદ્રજીને મોઢે કબુલ કર્યું છે અને આ તારા ગરીબ પિતાનું ગજું તો શ્રી હરિ અને તારાથી અજાણ્યું નથી માટે એને કોઇ ઉપાય તને સુઝતો હોય તો બતાવ નહિંતો મારે તો આપઘાત કર્યાં સિવાય છુટકો નથી; કર્માબાઇએ આ સાંભળી શાંતિથી વિચાર કરી જવાબ આપ્યો કે હે પિતાજી શ્રી હરિ આપણું ગજું જાણે છે તો પછી નિડર રહો. આપણા ગજા પ્રમાણે આપણે ખીચડો રાંધી સર્વને જમાડો એટલે પ્રભુ પ્રાશન દ્રવ્ય તેને સપ્રેમ ગ્રહણ કરશે. અને આપણે સંપત પ્રમાણે જમાડીશું વિશ્વંભર વિષ્ણુ સર્વનું પુરૂં કરશે. કર્માબાઇના આવાં વચનો સાંભળી ઠીક રસ્તો સુઝાડવાથી પિતા હર્ષિત ઘરમાંથી જેટલું અનાજ મળી આવ્યું તેટલું સર્વ મિશ્રિત કરી ખીચડો રાંધ્યો અને શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માને તેમના સર્વ સૈન્ય અને સાધુઓ સહીત જમવા નોતર્યા. પ્રભુતો પ્રથમથી જાણતા હતા પણ નારદ અને બળભદ્રજીને આ વાતની ખબર નહી હોવાથી પક્વાનના જમણની આશામાં હતા તેથીને મની મશ્કરી ભગવાન કરતા હતા. સમય થયો એટલે પુરોહીતને ત્યાં સર્વ કોઇ જમવા હાજર થયું અને પંગતો પડી. કર્માબાઇએ એક થાળમાં ખીચડો કાઢી તેમાં ઘી સંપત મુજબ નાખી પ્રભુને આરોગવા પ્રભુ પાસે આવ્યાં. શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માએ તત્પર પ્રેમથી કર્માબાઇનો ખીચડો આરોગી લીધો અને એઠી કેટલીક [illegible] પોતાની માથા [illegible] ફેરવી દીધી કે હરિ [illegible] [illegible] ખીચડાનો [illegible] સાથે ઘુમ થઇ ગયું અને એક બીજા સામું જોવા લાગ્યું કે કર્માબાઇના ખીચડામાં જરૂર કંઇ [illegible] છે નહિ કેઇ [illegible] [illegible] ગયું અને જરૂર કઇ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કર્માબાઇનો ખીચડો [illegible]

જગ પ્રસિદ્ધ છે. પશ્ચાત થી હરિ કર્માબાઇને લેઇ વિદાય થઈ
ગયા અને કર્માબાઇના અને તેના પિતાના મનોરથો પરિપુર્ણ થયા.
આ પ્રમાણે હે બેટા પ્રહર્ષ, પ્રેમલક્ષણાભક્તિની અવધિ એ
પરાભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પરાની અવધિએ સાક્ષાત
પરમાત્મા તે પ્રાણીને પ્રત્યક્ષ થાય છે. પ્રેમલક્ષણાનું
સ્વરૂપ હવે તને યથાર્થ રીતે સમજાયું હશે. આ સર્વ
દુઃખની નિવૃત્તિ અર્થે એક ભક્તિના પ્રકારરૂપ ઉપાયને અતિ
ટુંકામાં તને કહી સંભળાવ્યો. હવે વિચારપ્રધાન માર્ગમાં કે
ટલીક બાબત જરૂરની છે તે તને આવતી કાલથી સંપુર્ણ વિસ્તાર
પૂર્વક કહેવામાં આવશે માટે તે તરફ પ્રેમપૂર્વક લક્ષ આપી
પશ્ચાત તારા પ્રાપ્તકર્મમાં પ્રવૃત થજે !" આટલું કહી
મુનિ વર્ચસ્વતમા પોતાના નિદ્રાને માટે રચીત આસન ઉપર
જઇ બેઠા અને પ્રહર્ષસહ સર્વ વિદ્યાર્થી વર્ગ પણ સાષ્ટાંગ કરી
વીસર્જન થયો.

प्रकरण ११ मुं.

उपादाता यावन्न् भवति गुणानां गुणवताम्
असन् कल्पास्तावत्त्रिभुवन महार्घा अपिगुणाः.
अपि माग्दैत्यारेर्हृदय वसतेः कौस्तुभमणिः
स किं नासीदर्घ्यो श्रुतिरपि न यस्य क्वचिदभूत्

ગુણવાન માણુસોના ગુણોને ગ્રહણ કરનાર જ્યાંસુધી ન હોય ત્યાં સુધી ત્રિભુવનમાં મોટા અમુલ્ય ગુણો પણ તે કંઈજ કામના નથી અર્થાત તે ગુણની કશીજ કીમત નથી. કૌસ્તુભમણિ શ્રમદ્ વિષ્ણુ ભગવાનના હૃદયમાં આવ્યો તે પૂર્વે શું સમુદ્રમાં ન હતો? હતોજ. પણ તેની સમુદ્રમાં કશીજ કીમત ન હતી; અરે કીમ્મત તો શું બલ્કે તેનું નામ પણ દુનિયામાં પ્રકટ થયું ન હતું. પણ જ્યારે તેને ધારણ કરનાર સાક્ષાત્ શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન મળ્યા ત્યારે કૌસ્તુભમણિની ઓળખ થઈ, માટે ગુણના ગ્રાહક સિવાય ગુણોનું યત્કિંચિત્ પણ મૂલ્ય થતું નથી.

—તરંગ ૧ લો—

—સર્વત્ર ચિતિશકિતનીજ ચમત્કૃતિનો ગુણ છે.—

બીજે દીવસે સમય થતાં મુનિ પોતાના કથા કહેવાના આસને બીરાજ્યા એટલે મહર્ષે સર્વ શિષ્યવર્ગ સહીત સાષ્ટાંગ કર્યા. પશ્ચાત મુનિ મહર્ષને સંબોધીને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે “ હે મહર્ષ, કોઈ દીવસ અવિચારી ગમે તેવું સાહસ કરે છે છતાં તેને લાભ કદી થતો નથી પણ ઉલટું તે સાહસ હાની ઉત્પન્ન કરે છે; વિચારવાન સ્ત્રી પુરૂષોજ પ્રત્યેક પોતાના સાહસિક વિચારોમાં વિજય પ્રાપ્ત કરે છે પણ અવિચારી સ્ત્રી પુરૂષો તો તેથી ગેરલાભનેજ મેળવે છે તે તું નિશ્ચે કરીને જાણ ? હે તાત, એ બાબત હું તને એક રસિક દૃષ્ટાંત આપું તે પ્રસન્નતાપૂર્વક શ્રવણ કર.?

હે મહર્ષ, જ્યારે પાંડવકૌરવ વચ્ચેનું કુરૂક્ષેત્રનું યૂદ્ધ સમાપ્ત થયું, કૌરવોનો નાશ થયો, તથા ધર્મરાજા રાજસુયજ્ઞ કરી આદીએ બેઠા અને શાંતિપૂર્વક રાજ કરવા લાગ્યા; એમ કરતાં કરતાં આશરે વીશેક વર્ષ વિત્યાં તેવામાં એક દીવસે શ્રી-કૃષ્ણ પરમાત્માએ વિચાર કર્યો કે " પાંડુકુમાર ભીમની અવિચારીપણાની અને સાહસિકપણાની કુટેવ હવે તે વૃદ્ધ થયો એટલે ગઇ હશે. પણ એકવાર તેની ખાત્રી કરી જોવી પછી તે બાબત અભિપ્રાય બાંધવો. આવો શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કરી ધર્મરાજા પાસે હસ્તિનાપુર આવ્યા. પાંડવોએ શ્રીમદ્ ભગવાનને જોયા કે તેઓ પાંચે તેમને સાષ્ટાંગ કરી ભેટી પડયા, અને અત્યંત સન્માનપૂર્વક ધર્મરાજા તેમને પોતાને અવાસે લઇ ગયા; શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનો એવો દ્દઢ સંકલ્પ હતો, કે પોતાની [1]બ્હેન દ્રૌપદી તેના વારા મુજબ પાંચે પાંડવોમાંથી જેને મેહેલે હોય તેને ઘેર ઉતરવું; આ વખતે દ્રૌપદિ ધર્મરાજાને મેહેલે હતી, જેથી શ્રીકૃષ્ણ ધર્મને મેહેલે ગયા. ધર્મરાજા તો તેમની અનન્ય સેવા કરે છે અને આનંદ કરે છે. તેમજ પાંચે ભાઇઓ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના સંનિધપણા-થી મનમાં અત્યંત ખુશી અને ઉમંગ ભેર કાલ વ્યતિત કરે છે; એમ કરતાં કરતાં એક માસ થયો અનેસતિ દ્રૌપદિના વારાને ભીમને મેહેલે જવાના માત્ર બેજ દીવસ બાકી રહ્યા એટલે શ્રીકૃ-ષ્ણ પરમાત્મા પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે " હવે ભીમની કુટેવોની ખાતરી કરૂં અને કદાચ એમાં હજી તે કુટેવો તેનામાં રહી હોય તો તે પણ સુધારૂં, એ પાંચે મારા પાડવો છે અને મારે આધારેજ તેઓ પોતાનુ જીવન વહન કરે છે; તેથી તે મારા પરમપ્રિય પાંડુપુત્રોને સર્વ ગુણ સંપન્ન બનાવી પોતાના જીવનને કૃતકૃત્ય કરવા શામાટે હું સામર્થ્યવાન ન કરૂં. માટે લાવો આજે રાત્રે તેને બોલાવી

☛ ૧ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની બેનની ૭૦ સાથી એહેન નોહોતી પણ શ્રી ... ણની આમણી વડારના ન તે વખતે સતિથી પોતાનુ ચાર કરી આધણુ ... તે વખતથી એને બેહન માની માટે હેન નામ એમ લખવામા આવ્યું છે.

જાગ્યા અને તેને સુતેલી ભરનિદ્રામાં જોઈ પોતાના મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા. હે પ્રહર્ષ ધર્મરાજા મનમાં વિચાર કરે છે કે " ઓહો ! ચિતિશક્તિ એજ પરમાત્માની ચમત્કૃતિ છે આ સતિ ચિતિશક્તિ સ્વરૂપ છે, અને તેથી કરીને યજ્ઞ નારા યજ્ઞના અગ્નિમાં સ્નાન કરી શુદ્ધ થઇ પાછી પોતાના સ્વસ્વરૂપમાં બની રહે છે. આહા ! આધારે તે જાણે સાક્ષાત્ મહામાય હોય તેવી લાગે છે. જાણે આખા વિશ્વની ઉત્પતિ, સ્થિતિ અને લયના હેતુરૂપ શુદ્ધ સત્તા આદ્યશક્તિ સમાન આખા જગતને ધારણ કરી પોતાની હથેળીમાં નચાવતી હોય તેવી મહાન ઉગ્ર અને પ્રચંડ શક્તિજેવું તેના મુખપર બ્રહ્મતેજ ઝગઝગે છે. પ્રભુ જો આ તેના પ્રત્યક્ષ ચિતિશક્તિના સ્વરૂપની કંઇક સેવા થાય તો તેથી અત્યંત શુભ ફલ પ્રાપ્ત થાય એમાં સંશય નથી જેથી હાલ તે ભરનિદ્રામાં છે તો હું બે ઘડી તે ન જાણે તેમ તેના ચર્ણ દાબી તેની પ્રેમપૂર્વક સેવા કરૂં. " આવો વિચાર કરી ધર્મરાજા તેણીના પગ તળાંસવા બેઠા. અહીંયા ભીમને શ્રીકૃષ્ણ બન્ને ઓરડામાં જોડે જોડે સુતા છે. હમેશાં ભીમને એવો નિશ્ચય હતો કે પોતાના શ્રીકૃષ્ણની એક મુદ્રિકામાં છબી રાખેલી જેના દર્શન કરીને પશ્ચાત સુઇ જવું. આજે ભીમ તે વિંટી ધર્મરાજાના શયનગ્રહમાં દ્રૌપદીના દર્શન અર્થે ગએલો ત્યાં પોતે કાઢીને રમતો હશે તે ભુલીને આવ્યો હતો, જેથી તેના હાથે વીંટી ન હતી. જ્યાં તેને ઉંઘ આવવાનો સમય થયો એટલે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જો કે સંનિધ હતા છતાં પેલી વિંટીનું તેને સ્મરણ થયું અને તેથી આંગળીએ માલમ નહીં પડવાથી તે વીંટી શોધવા લાગ્યો. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ તેને ખાંખા ખોળા કરતો જોઇ પુછયું " ભાઇ ભીમસેન શું ખોળો છો " ભીમે કહ્યું " ભગવન્ મારી આંગળીની મુદ્રીકા ખોવાઇ ગઇ છે તે શોધું છું " શ્રી કૃષ્ણ કહેવા લાગ્યા " ભાઇ તમે તે તમારી મુદ્રિકા ક્યાં મુકી હતી તે યાદ છે. " ભીમે કહ્યું " હા મહા

ગયો ત્યારે હાથેથી કાઢીને તેને ઉછાળી રમ્યાં કરતો હતો. પણ પછીથી તેને પ્હેરીને હું અહીં લાવ્યો કે નહિં તે મને યાદ નથી.” આ સાંભળી કૃષ્ણે વિચાર્યું “ અત્યારે ભીમ ધર્મશયનગૃહમાં જશે ને ધર્મને સતિના પગ દાબતાં જોશે તો ઠીક તાક આવશે અને તેથી તેના અવિચારીપણાની પરિક્ષા થશે; એ સતિ દ્રૌપદિ તે ચિતિસ્વરૂપ પરમાત્માની ચમત્કૃતિ શક્તિ છે, તેની પણ તેને ખાત્રી થશે, માટે લાવ તે વીંટી શોધવાને નિમિત્તે તેને ધર્મશયનગૃહમાં મોકલી સઘળો તાલ જમાવું. એવો વિચાર કરી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ભીમસેનને કહ્યું “ ત્યારે તમે જાઓ અને સતિના શયનગૃહમાં જઇ તે તમારી મુદ્રિકાની ખોળ કરો ? કારણકે તમને તે વગર નિદ્રા આવશે નહિં.” આ વચન સાંભળી ભીમસેન તો ધર્મરાજા જ્યાં સતિ દ્રૌપદિની પગચંપી કરી રહ્યા છે તે શયનગૃહના ઓરડામાં આવ્યો. આવી જુએ છે તો સતિના પગ ધર્મરાજા ધીરે ધીરે દાબ્યા કરે છે અને સતિ નિશામય અને સ્વસ્થ થઇ ઊંઘે છે. આ જોઈ ભીમતો એકદમ ધર્મરાજા ઉપર ગુસ્સે થઈ ગયો અને વીંટી, વીંટીને ઠેકાણે રહી ને તેમને ક્રોધથી કહેવા લાગ્યો “ હે મોટાભાઇ, મારે કહેવું તો ન જોઇએ છતાં મારાથી સહન નથી થઈ શકતું જેથી કહું છું કે છેકજ આ પ્રમાણે સ્ત્રીવશ બની જઇ તેની પગચંપી કરવી એના કરતાં આ જગતમાં બીજી કોઇ કનિષ્ટ વસ્તુ નથી. હે વડીલભ્રાતા, એવું તે વળી આ સ્ત્રિમાં તમે શું જુઓ છો કે આમ તેના પગ દાબો છો અને આટલી બધી શુશ્રુતા કરો છો. હે ભાઈ એ સ્ત્રી જાત તે શું આપણને સ્વર્ગે લઇ જનારી હતી કે છેકજ આટલે દરજ્જે તેની ગુલામગીરી કરવી પડે? નહિં નહિં આતો આપણા ક્ષત્રિત્વને કલંક લગાડનાર કેવલ આપ અવિહિત અને નિષેધ કર્મ કરો છો એમ મારે શરમ તજી સ્પષ્ટ પણે આપને જણાવવું જોઇયે. વળી આ સ્ત્રિ પણ કેટલી નિષ્ઠુર છે કે પતિપાસે પગ ચંપાવે છે. અરે વળી કેવી અધમમાં

અધમ નિચ છે કે, પતિની સેવા પોતે કરવાને બદલે પતિ પાસે સેવા કરાવે છે. ખરેખર મને અત્યારે તેનાપર એવો ક્રોધ ચડયો છે કે જો કદાચ આપ આજ્ઞા આપો તો આ હમ્ણેજ તેને મારી ગદાથી છુંદી નાંખી યમદ્વાર પોહોચાડી દઉં. હે વડીલ બંધુ, આવી અધમ અને પાતકી સ્રીઓ પરણવા કરતાં કુંવારી જીંદગી ગાળવી સારી, પણ છેક આવી રીતે બાયડીની ગુલામગિરી કરવી પડે તે તો મરણ કરતાં પણ ભુંડી દશા સમજવી. વળી સદગુરૂ અને સત્શાસ્રોએ કહ્યું છે કે દ્વારં કિમેકં નરકસ્યનારિઃ। આ સંસારમાં પ્રાણીને નર્કનું દ્વાર માત્ર એક નારી છે તો એવી આ નર્કના દ્વાર સમાન અધમ નીચ ઓરતની તેની આટલી બધી સેવા અને ગુલામગિરી તે પોતાના સત્કર્મનો નાશ કરવારૂપ નિંદ્ય અને દુષ્ટ કર્મ નહિં તો બીજું શું કહેવાય ?" આ સાંભળી ધર્મરાજા કહેવા લાગ્યા. " હે ભાઇ આ સતિ તો જો કે શક્તિરૂપ અને પરમાત્માની વિભૂતિરૂપ આપણને પ્રાપ્ત થઇ છે એટલે સેવ્ય છે છતાં પણ જો કોઇ સાધારણ સ્રી હોય અને સતિ હોય તોપણ તેને શક્તિસમાન સમજી તેમાં પૂજ્યબુદ્ધિ રાખવી. સ્રી એ નર્કની ખાણ છે એમ ઘણા જનો કહે છે, પણ તે કુલટા સ્રી હોય તો તેની ગણના એવી થાય છે, પણ સતિ સ્રીઓને તો સત્શાસ્રે અને સત્પુરૂષોએ રત્નની ખાણ ગણેલી છે કારણ કે તેમાંથીજ રામકૃષ્ણાદિ ઇશ્વરના અવતારો પેદા થયા છે કે જેણે આ સંસારનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, માટે તારો ક્રોધ વૃથા છે. જો કદી મારી આ વાત તારા માનવામાં ન આવતી હોય તો શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને પુછી તારા મનનું સમાધાન કર !" આટલું સાંભળતાં ભીમસેનની દૃષ્ટિ તેની મુદ્રિકા ત્યાં વચમાં પડેલી હતી તેનાપર પડી, જેથી તેણે તે ઉઠાવી લીધી અને આંગળીએ પ્હેરી પછી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની અને પોતાની શૈયા બિછાવી હતી ત્યાં આવ્યો. આવીને જુએ છે તો શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા ભર ઉંઘમાં હતા જેથી તેમને જાગ્રત નહિં કરતાં, પોતાની વાતનો શ્રીકૃષ્ણ પર-

તેથી કરી સર્વથી મોટી છે; કદી નહીં." આ સાંભળી
શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા કહેવા લાગ્યા "એમ ત્યારે ભીમસેન
મારી વાતની ખાતરી કરવી હોય તો કાલે નવરાત્રિની રાત્રિ
છે માટે મારી જોડે મધ્ય રાત્રિએ ગંગાએ આવજો." ભીમ-
સેને કહ્યું "બહુ સારૂ મહારાજ ગંગાએ તો શું પણ
આપ કહેશો ત્યાં આવીશ પણ મને આ વાતનો ખુલાસો
તો કરી આપવો પડશે; તે વિના મારા મનનું સમાધાન
થવાનું નથી." ભગવાન બોલ્યા, "બહુ સારૂ ત્યારે કાલે
તને એ વાતનું સમાધાન કરી ખાત્રી કરી બતાવીશ. પછી ધર્મ
રાજાનું કહેવું સત્ય માની તું તારી પોતાની ભૂલ કબુલ કરી
તેને સુધારવા યત્ન કરજે ?" આટલું કહી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા
સ્નાન સંયમાદિ ક્રીયામાં પ્રવૃત્ત થયા, અને ભીમસેન પોતાના
હમેશના રાજકાજમાં પડ્યો. એમ કરતાં કરતાં રાત્રિ પડી. ચતિ
દ્રૌપદિ પણ આજથી ભીમસેનને મેહેલેજ આવી હતી. આજે
નવરાત્રિનો પ્રથમ દીવસ હોવાથી નિત્યનિયમ પ્રમાણે ગંગાની
સામે પાર વિશ્વકર્માએ એક ભવ્ય મંડપ રચી તેમાં બ્રહ્મા
વિષ્ણુ રૂદ્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય ઇત્યાદિ તમામ દેવો આવી આ મહા
માયા શક્તિનું સવિધિ પ્રેમથી પૂજન કરતા; પણ તે બધું કાર્ય
મધ્ય રાત્રિથી માંડીને રાતના ત્રણ વાગ્યાની અંદર વિશ્વ જાગે
તે પેહેલાં સમેટી લેવામાં આવતું હતું. આ વાતની માત્ર શ્રી
કૃષ્ણ પરમાત્મા સર્વજ્ઞ હોવાથી તેમને ખબર હતી બાકી પાં-
ડવો પૈકીનાથી અગર તે અન્ય કોઈપણ દુનિયામાં જાણતું ન
[illegible] એટલે ભીમસેન દ્વાર [illegible] ભગવાન
[illegible] લાગ્યો "પધારો મહારાજ મધ્ય
[illegible] ભગવાને કહ્યું "રહો હું તારી
[illegible] આ વાતની [illegible] તો ખબ-
[illegible] મહારાજ [illegible] તો [illegible]
[illegible] હમાંથી [illegible]
[illegible] મહાપુર [illegible] કર્યું [illegible]

તે ઉપરાંત તે દ્વારને તાળું વાસી કુંચી પણ જોડેજ હેતો આ-ણ્યો છું. એટલે હવે કશો ભય નથી." આ સાંભળી ભગવાને કહ્યું "ઠીક ત્યારે હવે ચાલ આપણે આપણું કાર્ય કરીએ" એમ કરી શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા ભીમસેનને લેઇ ગંગાએ આવ્યા. આ વખતે રાત્રીના બાર ઉપર બરાબર એકનો શુમાર થવા આવ્યો હતો. જ્યાં ગંગાએ તે બન્ને જણા આવ્યા એટલે નદીની સામે પાર એક ભવ્ય વિશાળ મંડપ, તથા તેની અંદર તથા બહાર ચોતરફ દીવ્ય રોશની થએલી ભીમસેનના જેવામાં આવી જેથી વિસ્મય પામી ભગવાનને તે કહેવા લાગ્યો "હે ભગવન, આ નદીની સામે પાર પેલું સ્વર્ગભૂવન જેવું શું દેખાય છે અને વળી અસંખ્ય ચંદ્રસૂર્ય એકઠા કરવામાં આવે તોપણ આવી દીવ્ય રોશની કોઇથી થઇ ન શકે તેવી એ ભવ્ય રોશની કોણે કરી છે?" ભગવાન પ્રત્યુત્તરમાં કહેવા લાગ્યા "ભાઈ જરા ધીરો થા? આપણે ત્યાંજ જવાનું છે અને તેથી ત્યાં હમણાં પોહોચીશું એટલે તને સહુ વાતે ખબર પડશે." આ સાંભળી ભીમસેન બોલ્યો, "પણ મહારાજ વચમાં આ નદી છે અને તેમાં અથાગ જળ છે. તેમજ અહ્રે હોડી કે વહાણ કશું પણ સામીપાર જવાનું સાધન નથી તો ત્યાં આપણે શી રીતે જઇ શકીશું" ભગવાન કહેવા લાગ્યા "ભાઈ એ સતિના નામથીજ જઇ શકાશે બાકી બીજી રીતે જઈ શકાય તેમ નથી. માટે આ ગંગાજી સમક્ષ ઉભા રહી બે હાથ જોડી નમૃતાપૂર્વક એવી યાચના કર કે "જો સતિ દ્રૌપદિ મહામાયા શક્તિ સ્વરૂપ અને સર્વ જગતથી મોટી હોય તો હે ગંગામાતા અમને તે મંડપમાં જવાનો માર્ગ આપજો?" ભીમ તો આ ભગવાનના શબ્દો સાંભળી ચકિત થઇ ગયો અને ભગવાનને કહેવા લાગ્યો "શું ત્યારે મહારાજ હજી મંડપમાં તો ગયા નથી તે પહેલાં અહીંથીજ સતિની શુશ્રુતા કરતા કરતા જવાથી ત્યાં પોહોચી શકાશે, નહિં તો શું નહીં જવાય?" ભગવાને કહ્યું "હા અહીં-થીજ તે શક્તિનું સ્મરણ કરતા કરતા જવું પડશે, નહિં તો

અધવચ કુવો જણાયો માટે કુવેથી જતા પણ તે અનિ[illegible]
માથાનું રમણ સુકવું નહિ. " બીજે વિચાર કર્યો કે 'ભગવા[illegible]
કરી ખોટું બોલે નહિ માટે બરાબર શ્રદ્ધાપૂર્વક ત્યાં પેહેચ[illegible]
ખાત્રી તો કરવી. બાકી ભગવાનશ્રીની ઉપરવટ થઇ તેમ કર[illegible]
વામાં સહજ પણ ખામી લાવું અને કુવો મરૂં તો બારૂં[illegible]
કાદનાં ઉંટ પેઠ જેવું થાય. માટે ભગવાને કહ્યું તે મુજબ[illegible]
સમીપ આવી બે હાથ જોડી ભીમસેન કહેવા લાગ્યો કે " હે
ગંગામાતા જો સતિ દ્રોપદિ મહામાયા શક્તિ સ્વરૂપ અને તેથી
તે સર્વ જગતથી મોટી હોય તો તું તે મંડપમાં જવાનો મને
તથા શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને માર્ગ આપજે " આટલા શબ્દો
કહેનાવેંત ગંગાજીએ માર્ગ આપ્યો, જે જોઇ આશ્ચર્યની સાથે
ભીમસેનના હૃદયમાં સતિ વિષે ધીરે ધીરે ખાત્રી થવા લાગી.
એમ કરતાં બન્ને સામેપાર આવેલા પેલા ભવ્ય મંડપમાં પેઠા
એટલે ભગવાને કહ્યું " ભીમસેન લે હવે જોઈ તારા મનનું
સમાધાન કર " આ સાંભળી ભીમસેન તે મંડપમાં બેઠેલા
સર્વ દેવી દેવતાઓને તથા તેમા બેઠેલા ધાર પાંડવોને
અને સહુથા ઉંચા [illegible] સિંહાસન પર બિરાજેલા મહામાયા શક્તિસ્વરૂપ
[illegible] ને [illegible] તે [illegible] વિસ્મય પામી
[illegible] પાંચેને [illegible]
[illegible] બેઠેલ [illegible] આ
[illegible] અને મારૂં [illegible]
[illegible] છે [illegible] કેવું અને
[illegible] કેવા છે [illegible] હે
[illegible] પછી નવી [illegible]
[illegible] અને [illegible] માગે
[illegible] સ્વરૂપ મહામાયા
[illegible] જેનો [illegible] છે
[illegible]

છે, કે વિધિ હરિહર સુદ્ધાં પણ જે આ સહુ તેની સેવામાં ઉભા રહ્યા છે, તે સર્વ જાણે સૂર્ય આગળ દીવા સમાન ઝાંખા પડી ગયા હોય તેમ લાગે છે. ઓહો ભગવાન્, સતિના આ સચરાચર ચિતિસ્વરૂપની આજેજ મને ખબર પડી. ખરેખર વડીલબંધુ ધર્મરાજાએ એની સેવા કરવા રૂપ જે પગલું ભર્યું હતું, તે સર્વથા સત્ય અને સ્તુત્ય હતું એવી આજે મારી ખાત્રી થઇ છે. હું પણ જરૂર હવે આ ક્ષણથીજ તે ચિતિરૂપ ચમત્કારિક શક્તિ સતિ દ્રૌપદિની પ્રેમપૂર્વક સેવા કરીશ, અને શુભ ફલને પ્રાપ્ત કરીશ. ઓહો મહારાજ વિધિ અર્થાત બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને રૂદ્રાદિ સમસ્ત દેવો, તેમજ ચંદ્રસૂર્ય અને નક્ષત્ર તારાગણો આમ ભેગા થઈ વિશુદ્ધ પ્રમથી તેની સ્તુતિ કરે છે તો હું તે કોણ માત્ર? અરે પ્રભુ આજે મને આપે એ ચિતિશક્તિના સ્વરૂપનું ભાન કરાવ્યું કે જે શક્તિના સેવનથી મારૂં સત્વર શ્રેય થશે." આ પ્રકારના ભીમસેનના વચન શ્રવણ કરી, શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા બોલ્યા," હે પાંડુપુત્ર ભીમસેન, પ્રાણીને અનુભવથી જેવા કે [illegible] કદી થઇ. ઉત્પન્ન થતી નથી તે ચિતિશક્તિ સ્વરૂપ સતિ દ્રૌપદીના ચમત્કાર જ્યાં સુધી તેં જોયું ન હતું ત્યાં સુધી તેને સાધારણ સતિ સમજી તેના સાથે તું વર્તન કરતો હતો. હવે આજથી તને જ્ઞાન થયું છે જેથી ધર્મરાજાના આચરણ જોઇ તેનેજ અનુસરવા પ્રવૃત્તિશીલ થઇશ કે [illegible], માટે આજ હવે જાણ્યું અને પોત પોતાના કર્તવ્ય કરવાનું થશે. [illegible] [illegible] [illegible] જોઇ [illegible] અને સત્ ચિત્ અને આનંદ સ્વરૂપ એ ચિતિશક્તિના ચરણમાંથી, જ્ઞાન ભક્તિ, [illegible], ઐશ્વર્ય, વૈભવ, સિદ્ધિ નિધિ ઇત્યાદિ જે જોઇયે તે તે તેને. [illegible] કરી પ્રાપ્ત કરી શકું, એજ તે ચિતિશક્તિની ચમત્કૃતિ છે [illegible] [illegible] ઇચ્છા કરે તેવું [illegible] ચિતિશક્તિ આપી શકે છે, [illegible] ચમત્કાર છે." [illegible] [illegible] અને [illegible], અને [illegible] [illegible]

હે પ્રહર્ષ, ઉપર પ્રમાણે તે ભાનુદેવને દીગંબર સ્વામીએ શ્રવણ કરાવેલું ચિતિશક્તિની ચમત્કૃતિનું દૃષ્ટાંત સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે આટલેથી બંધ કર્યું એટલે શુભ્રકેતુ રાજા સાષ્ટાંગ કરી સપત્નિ વર્તમાન પોતાને સ્થાને ગયો. આપણો પણ આજે સમય થયો છે માટે કથન બંધ કરી સ્વસ્થ નિદ્રાને પ્રાપ્ત કરવા અર્થે જઇશું જેથી બસ્સો હવે સર્વ જઇ વિશ્રાંતિ લ્યો ?” આટલું કહી સર્વ શિષ્યવર્ગ સહીત પ્રહર્ષે સાષ્ટાંગ કર્યા એટલે સત્વર મુનિ વિદાય થયા અને સર્વ મંડળ પણ વેરાઇ ગયું.

—તરંગ ૨ જો.—

—શ્રીમુદ્રા જોઇ મુનિવર ચલે—

બીજે દીવસે સમય થતાં પ્રહર્ષસહિત શિષ્યવર્ગે વચંસયમા મુનિને સપ્રેમ સાષ્ટાંગ કર્યા એટલે મુનિએ, તે દીગંબર સ્વામિએ ભાનુદેવને 'શ્રી અર્થાત લક્ષ્મી અને મુદ્રા એટલે મોહોર, એ પ્રમાણે લક્ષ્મીરૂપ મોહોર જોઇને મુનિઓના મન પણ ચલાયમાન થઇ જાય છે, અને તેથી કરી તેઓને તેમની સત્યતા અને પ્રમાણીકતાનો ત્યાગ કરવો પડે છે' એ વિષય ઉપર પ્રસંગપરત્વે વીવેચન કરી શ્રવણ કરાવેલું અને જે પશ્ચાત શુભ્રકેતુરાજાને સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે કથન કરી સંભળાવેલું તેનું વીવરણ કરવારૂપ કથાનો પ્રારંભ કર્યો.

મુનિવર્ય[illegible] કહે છે “હે પ્રહર્ષ તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય, [illegible]

દીગંબર સ્વામિ કહે છે "હે મુમુક્ષુ દંપતિ, આપણા આ ભર્તખંડમાં આવેલી પવિત્ર નદી રેવા માતાના ઉત્તરતિરે એક કંગાલપરૂં કરીને બે હજાર ઘરની વસ્તીનું ગામ હતું. તેમાં ઘણે ભાગે બ્રાહ્મણોની વસ્તી હતી. શુદ્ર વરણ જુજ હતી. તે ગામથી બાર કોસ છેટે ચાંપાનેર કરીને વિશાળ નગર આવેલું હતું; જેથી ત્યાંની વસ્તી તે નગરમાં જઇ ધંધો રોજગાર કરી દ્રવ્ય કમાતી હતી; આ વખતે ચાંપાનેર શેહેર હિંદુસ્તાનમાં સહુથી મોટું અને ધંધા રોજગારને માટે સર્વોપરિ ગણાતું, જેથી આ શેહેરને લીધે આ કંગાલપરા ગામનો નિર્વાહ ચાલતો. આ ગામના બ્રાહ્મણોને પણ ચાંપાનેર શેહેરમાં યજમાનવૃત્તિ ચાલ્યા કરતી, જેથી આ ગામનો અને ચાંપાનેર નગરનો સંબંધ ઘણો ગાઢો હતો. તેમજ આ ગામ ચાંપાનેર રાજ્યના તાબાનું હતું એટલે તેમાં હકુમત પણ આ રાજ્યની હતી. આ ગામમા એક તુલજારામ નામનો પુરાણી વસતો હતો. તેણે ચાંપાનેર નગરમાં પુરાણ ભાગવત ઇત્યાદિ કથાઓનો ધંધો પીસતાલીસ વર્ષ સુધી કરીને ઘણું દ્રવ્ય એકઠું કર્યું હતું. તેને એક સ્ત્રી હતી પણ તે ચાળીસ વર્ષની થઇ ગંડમાળના રોગથી ગુજરી ગઇ હતી. છેવટે પછી તે બીજી વાર પરણ્યો પણ છેક સાઠ વર્ષ થવા આવ્યા અને બે વાર લગ્ન કર્યું છતાં એકે પણ પ્રજા થઇ નહિં અને બીજી વારની સ્ત્રી પણ જ્યારે ગુજરી ગઇ ત્યારે તે વૃદ્ધ વિપ્ર તુલજારામ વિચાર કરવા લાગ્યો કે "હું આ હજામત વૃત્તિથી એક લાખ રૂપીયો ભેગો કર્યો પણ એક [illegible] થઇ [illegible] પાછળ કોઇ માગી મુકી આનાર નથી. તે [illegible] આ ક્ષણભંગુર દેહનો કો ભરોસો માટે આવું અને આ મનુષ્ય દેહે કંઇક શુભ કર્મ કરૂં. પણ [illegible] પાછો [illegible] મુકી [illegible] માટે [illegible] હવે [illegible] છે તેને [illegible]

કદાચ મુડી ઘાલી જાય અગર યાત્રામાંજ મારો દેહ છુટી જાય અને
મારા પછાડી કંઈ પણ પુન્યદાન ન કરે તો મારી અવગતિ થાય;
તેમજ કદાચ મારી યાત્રામાં લીધેલી મુડી ખરચાઈ જાય અને
ઘેર આવ્યા પછી તે મારી મુકેલી થાપણ ના આપે અને
ના મુકરર જાય વા ફરીજાય તોપણ ભોગની દશા થાય, માટે
એટલાબધા પચાસ હજાર યાત્રામાં ન ખરચતાં માત્ર દશ હજાર
જ ખરચી બાકીના નેવું હજાર રહ્યા તે ચાંપાનેર નગરના વણીક
શેઠ સોમચંદ ઘણા પ્રમાણિક અને સાચા માણસ છે તેમને ત્યાં
મુકું, જેથી મારીથાપણને કોઈ વાતે અડચણ ન આવે અને
સુખેથી યાત્રા કરીને આવું એટલે તે મારી મુડી મને પાછી
[illegible]ળે; પણ પ્રથમ જઈ તેમને પુછું, નહીંતો બીજો કોઈ પ્રમા-
[illegible]ક શેઠ શોધી તેને સોંપું પણ એજ રસ્તો લઉં." આવો પો-
તાના મન સાથે નિશ્ચય કરી તૃષ્ણારામ તો દરેક હજાર રૂપીયા
[illegible]યાત્રા અર્થે રાખી, નેવુ હજારની કોથળીઓ ભરી પ્રથમ એક
[illegible]ઠેકાણે ઘરમાં મુકી કોઇ થાપણ રાખે તેવા પ્રમાણીક માણસની
[illegible]શોધ કરવા અર્થેચાંપાનેર તરફ વિદાય થયા. ચાંપાનેર જઈ
પેલા સોમચંદ શેઠને ત્યાં ગયા અને થાપણ મુકવાની સર્વ વાત
કરી સોમચંદ શેઠે કહ્યું " શેઠ સુખેથી તમારી મુડી મૂકી
જાઓ કોઇ વાતે અડચણ રાખશો નહિ." એટલામાં એક બીજો
વણીક પાસે બેઠો હતો તે એઓનંની વાત સાભળી ગયો જેથી
મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે [illegible] આ થાપ ઠીક આવી છે ક-
દાચ તે મારે ત્યાં તેની થાપણ મુકે તો આપણું તો દળદર નીકળી
જાય [illegible] હવે તે આ સોમચંદને ત્યાં ન મુકતા મારે ત્યાં મુકી
જાય તેના [illegible] ઉપાય [illegible] [illegible] મારે તેનો શો ઉપાય
[illegible] [illegible] [illegible] કરી [illegible] તે વણીક પોતાના મન
[illegible] કહેવ લાગ્યો [illegible] તે [illegible] ઉગયો કે
સોમચંદના [illegible] વધારે પ્રમાણીક [illegible] જ્યારે તેને
ખાત્રી થાય ત્યારે [illegible] [illegible] તે પોતાની થાપણ મુ
કી જાય [illegible] પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કરી પેલો વણીક

દીગંબર સ્વામિ કહે છે "હે મુમુક્ષુ દંપતિ, આપણા આ ભર્તખંડમાં આવેલી પવિત્ર નદી રેવા માતાના ઉત્તરતિરે એક કંગાલપરૂં કરીને બે હજાર ઘરની વસ્તીનું ગામ હતું. તેમાં ઘણે ભાગે બ્રાહ્મણોની વસ્તી હતી. શુદ્ર વરણ જુજ હતી. તે ગામથી બાર કોસ છેટે ચાંપાનેર કરીને વિશાળ નગર આવેલું હતું; જેથી ત્યાંની વસ્તી તે નગરમાં જઇ ધંધો રોજગાર કરી દ્રવ્ય કમાતી હતી; આ વખતે ચાંપાનેર શેહર હિંદુસ્તાનમાં સહુથી મોટું અને ધંધા રોજગારને માટે સર્વોપરિ ગણાતું; જેથી આ શેહરને લીધે આ કંગાલપરા ગામનો નિર્વાહ ચાલતો. આ ગામના બ્રાહ્મણોને પણ ચાંપાનેર શેહરમાં યજમાનવૃત્તિ ચાલ્યા કરતી, જેથી આ ગામનો અને ચાંપાનેર નગરનો સંબંધ ઘણો ગાઢો હતો. તેમજ આ ગામ ચાંપાનેર રાજ્યના તાબાનું હતું એટલે તેમાં હકુમત પણ આ રાજ્યની હતી. આ ગામમાં એક તૃષ્ણારામ નામનો પુરાણી વસતો હતો. તેણે ચાંપાનેર નગરમાં પુરાણ ભાગવત ઈત્યાદિ કથાઓનો ધંધો પીસતાળીસ વર્ષ સુધી કરીને ઘણું દ્રવ્ય એકઠું કર્યું હતું. તેને એક સ્ત્રી હતી પણ તે ચાળીસ વર્ષની થઇ સંગ્રહણીના રોગથી ગુજરી ગઇ હતી. છેવટે પછી તે બીજી વાર પરણ્યો પણ છેક સાઠ વર્ષ થવા આવ્યાં અને બે વાર લગ્ન કર્યું છતાં એકે પણ પ્રજા થઇ નહિં અને બીજી વારની સ્ત્રી પણ જ્યારે ગુજરી ગઈ ત્યારે તે વૃદ્ધ વિપ્ર તૃષ્ણારામ વિચાર કરવા લાગ્યો કે "કે આ યજમાન વૃત્તિથી એક લાખ રૂપીયો ભેગો કર્યો પણ એકે જાત્રા ન થઈ. આગળ પાછળ કોઈ મારી મુડી ખાનાર નથી. તો લાવો આ ક્ષણભંગુર દેહનો શો ભરોસો માટે ખરચું અને આ મનુષ્ય દેહે કંઇક શુભ કર્મ કરૂં. પણ વખત છે કદાચ યાત્રામાંથી પરવારી અને જીવ્યો તો પછી બધી મુડી ખરચી નાંખુ તો પાછો ઘેર આવીને ખાઉં શું. માટે પચાસ હજાર યાત્રામાં જોડે લઇ જાઉં. પણ હવે પચાસ હજાર કોને ત્યાં મુકું. આ ગામનો વાણીઓ પેલો કૃપણદાસ છે તેને ત્યાં મુકું પણ તે

કદાચ મુડી ઘાલી જાય અગર યાત્રામાંજ મારો દેહ છુટી જાય અને
મારા પછાડી કંઈ પણ પુન્યદાન ન કરે તો મારી અવગતિ થાય;
તેમજ કદાચ મારી યાત્રામાં લીધેલી મુડી ખરચાઈ જાય અને
[illegible]રે આવ્યા પછી તે મારી મુકેલી થાપણ ના આપે અને
[illegible] મુકરર જાય વા ફરીજાય તોપણ સોગની દશા થાય, માટે
[illegible]ટલાબધા પચાસ હજાર યાત્રામાં ન ખરચતાં માત્ર દશ હજાર
ખરચી બાકીના નેવું હજાર રહ્યા તે ચાંપાનેર નગરના વણીક
[illegible]ક સોમચંદ ઘણા પ્રમાણિક અને સાચા માણસ છે તેમને ત્યાં
મુકું, જેથી મારીથાપણને કોઈ વાતે અડચણ ન આવે અને
સુખેથી યાત્રા કરીને આવું એટલે તે મારી મુડી મને પાછી
મળે; પણ પ્રથમ જઈ તેમને પુછું, નહીંતો બીજો કોઈ પ્રમા-
ણીક શેઠ શોધી તેને સોંપું પણ એજ રસ્તો ઠીક." આવો પો-
તાના મન સાથે નિશ્ચય કરી તૃષ્ણારામ તો દશેક હજાર રૂપીયા
યાત્રા અર્થે રાખી, નેવુ હજારની કોથળીઓ ભરી પ્રથમ એક
ઠેકાણે ઘરમાં મુડી કોઇ થાપણ રાખે તેવા પ્રમાણીક માણસની
શોધ કરવા અર્થે ચાંપાનેર તરફ વિદાય થયા. ચાંપાનેર જઈ
પેલા સોમચંદ શેઠને ત્યાં ગયા અને થાપણ મુકવાની સર્વ વાત
કરી. સોમચંદ શેઠે કહ્યું " શેઠ સુખેથી તમારી મુડી મૂકી
જાઓ કોઇ વાતે અડચણ રાખશો નહિં." એટલામાં એક બીજો
વણીક પાસે બેઠો હતો તે એબન્નેની વાત સાંભળી ગયો જેથી
મનમાં વીચાર કરવા લાગ્યો કે "આ થાપ ઠીક આવી છે ક-
દાચ તે મારે ત્યાં તેની થાપણ મુકે તો આપણુ તો દળદર નીકળી
જાય પણ હવે તે આ સોમચંદને ત્યાં ન મુકતાં મારે ત્યાં મુડી
મુકે તેવો કોઇ ઉપાય થાય તો ઠીક." ત્યારે તેનો શો ઉપાય
કરવો તેનો વીચાર કરી પછી તે વણીક પોતાના મન
સાથે કહેવા લાગ્યો. "[illegible] તો બરાબર જાણ્યો કે
સોમચંદના કરતાં હું વધારે પ્રમાણીક છું એમ જ્યારે તેને
ખાત્રી થાય ત્યારે તે [illegible] ત્યારે તે પોતાની થાપણ મુ-
[illegible] જાય [illegible] પોતાના મન સાથે નિશ્ચય કરી રહે. વણીક

એકાએક પેલા સોમચંદ શેઠ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે " શેઠજી મારી દુકાને એક ચોખા લેનાર ઘરાક આવ્યું છે, તેને શુક્ર જોખી આપતાં મારી ગુણમાં પાશેર ચોખા ખૂટે છે, એટલા સારૂ વખારે ઘેર જવું પડે છે, માટે તેટલા પાશેર ચોખા મને ઉછીના આપો અને પછી હું ઘેરથી બીજી ચોખાની ગુણો લાવીશ એટલે તેમાંથી તમારા ઉછીના લીધેલા પાશેર ચોખા પાછા આપીશ આતો આવેલું ઘરાક ચાલ્યું ન જાય અને ઘેર એટલા ચોખા માટે જાઉં અને વાર થાય તો ઘરાક બીજે જાય માટે એ ટલી તસ્દી આપું છું. " આ સાંભળી સોમચંદ શેઠ કહેવા લાગ્યા " ઓહો શેઠ એમાં શું, જાઓ પેલી ચોખાની ગુણો પડી છે, તેમાંથી જોઇએ એટલા લઇ જાઓ, એવા પાશેર ચોખામાં પાછુ શું આપવા જેવું હતું. રાત દિવસ ભેગા આપણો બેસીયે ઉઠીએ અને એટલા પાશેર ચોખા જેટલોએ આપણો સ્નેહ નથી. દરકત નહીં સુખેથી લઇ જાઓ અને ઘરાકને પતાવો " આ સાંભળી પેલા વણીક તો સોમચંદ શેઠના ઘરમાં ચોખાની કેટલીક ગુણો પડી હતી તે પૈકીની એકમાંથી એક પોશ ચોખાની ભરી લેઇ પોતાની દુકાને ગયો, અને પાંચ મીનીટ થઈ એટલે તે પોશના ચોખામાંથી પાંચ દશ દાણા લેઈ પાછો પેલા સોમચંદ શેઠ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો " શેઠ આટલા દાણા મારી પોશમાં વધારે આવ્યા હતા તે પાછા ક્યો, એકદાણો પણ વધારે મારે ન ખપે. " આ સાંભળી શેઠે કહ્યું " અરે શેઠ એવા પાંચ સાત દાણામા તે શું આપવું હતું. શું એવા પાંચ સાત ચોખાના દાણાનો તે હિસાબ રેહેનો હશે. જાઓ ભલા માણસ એ શું બોલ્યા પાછા લઇ જાઓ કે ચકલાંને નાખી દ્યો પેલા વણીકે પ્રમાણીકપણાનો ડોળ ઘાલી સોમચંદ શેઠને કહ્યુ " ના શેઠજી, એનો હું નહી લઉં કારણકે એટલા પાંચ સાત દાણા માટે મારે જન્મ લેવો પડે તમારી અને તમે એ દાણા હાથમાં લઇ તમે તો ચકલાંને નાખો કે દેઈ દ્યો પણ મારે હાથે તો હું નહીં કરૂં મારે અધર્મનું એક તણખલુંએ ના ખપે, મારે

એતો તમારે લેવાજ પડશે. એ વપેલા દાણા મારે ન... જોઇએ, " એમ કહી તે વણીક પેલા ચોખાના પાંચ સાત દાણા સોમચંદ શેઠ પાસે મુકી દઈ ચાલતો થયો. પેલા તૃષ્ણારામ મહારાજ આ જોઇ વિચારવા લાગ્યા કે " ખરેખર આ સોમચંદ શેઠ કરતાં આ વણિક વળી વધારે પ્રમાણીક અને ધર્મચુસ્ત જણાય છે માટે લાવ તેને પુછી જોઉં, તે મારી થાપણ રાખે છે. એવો વિચાર કરી તરત તૃષ્ણારામ મહારાજે તો સોમચંદ શેઠની રજા લીધી. અને પેલા વણિકની દુકાને સોમચંદને ખબર ન પડે તેવી રીતે જઇ બેઠા અને સર્વ પોતાના કાર્યની હકીગત કહેવા લાગ્યા. જ્યાં લગી વાત કહી રહ્યા એટલે પેલા વણિકે કહ્યું " મહારાજ આપજી હ્યો આ કુંચી અને આ તીજોરી, તમારે હાથે તમે તમારી થાપણ તેમાં મુકી બંદ કરી, આ મારા ત્રીજોરીના ઓરડામાં રાખેલા સંચમાં તમારી મરજીમાં આવે ત્યાં મુકી સુખેથી યાત્રા કરી આવો અને પાછા આવો એટલે તે કુંચી તમે જ્યાં મુકી હોય ત્યાંથી લઈ તે તમારી થાપણ પાછી લઇ જજો. તમે પેલા સોમચંદ શેઠને ત્યાં જોયું ને કે ગમે તો તેના પાંચ સાત ચોખાના દાણા વજનમાં વધારે [illegible] ... મેં પાછા આપ્યા માટે મહા- [illegible] ... તે [illegible] ... પણ [illegible] ... પુરૂ કરવુ પડે [illegible] ... એટલે એક [illegible] ... અને [illegible] ... છે [illegible]

લોભમાં ફેરવા લાગ્યા. મારા ભાઈ અત્યારે પરદેશના કામમાં રોકા
યેલા હશે ત્યાંથી ઉઠીને તમને સીધું આપવા ઉઠીએ. હું માગ
ણીયા આ બન્ને લંગોટા બાવા ધીરશાના ભગતમાં આવ્યા હોય એમ
લાગે છે. ત્યાંથી સીધું લેશે. ભાઈ નીકળો અને અત્યારે
ઘણ છે પછી મેડીથી આવજો કોઈને આપીશું." આવું કહેતા
ઉતા તે ગુરૂ શિષ્ય બન્ને ત્યાંને ત્યાં ઉભા રહ્યા જેથી થાકીને પછી
પેલા ગુજરાતી તરફ ફરીને વાણીયો કહેવા લાગ્યો "માટે, મહારાજ
આપ જો ગુંજેથી લાવો તમારૂં ઘરજ સમજશો. કોઈ બેસ નથી
આપણી વાતે એ મન તમારી પથારીમાં સુઈ રહેજો" ગુરૂ ભણ્યુ
હતું તો અહીં આ બન્નેની વાતનો ભેદ સમજ્યો ન હતો પણ
શિષ્ય તો બુદ્ધિમાન અને વિવિધ હોવાથી આ બન્નેની
વાતનો ભેદ સમજ્યો હતો જેથી તેણે વિચાર કર્યો કે "આ
[illegible]

છુતે. નહિં હમને પેસા દીયા મધકા ઓર મધ લીયા ફિર ઇસમેં તેરી ઇતની સિલિભી કભી આ ગઇ તો હમ નહીં છુવે. હમકો લેના હરામ હય. હમ સાધુ લોક કભી માયાકા પરસ ન કરતે હૈ. જાનતહો. વાસ્તે લૈયા લેલો તુમ્હારી સિલ્લિ." વાણીઆએ કહ્યું " અરે જાઓ જાઓ મહારાજ એક નાની બળેલી દીવાસળીનું તણખલું કદાચ આવી ગયું તો તેની શું દરકાર કરવી, એતો કચરો કહેવાય. એનો તે હીસાબ રહે? ન હોય અહીં રસ્તામાં ફેંકી દો. " પેલો ચેલો સાધુ ' ખેંચ પકડ મુજે જોર આતાહૈ ' એની પેઠે અતિ પ્રમાણીકપણાનો રોળ ઘાલી તેને કહેવા લાગ્યો " નહિં નહિં હમ ઇસકો કભી ન રખખે, તું ઇસકુ તેરે હાતસે ફેંક દે યા કુવેમેં ડાલ દે, પરંતુ હમ ન લેવે. હમ ન ફેંકેગે. " એમ કહી પેલુ તણખલું તેની પાસે મુકી દઇ તેના પેલા વૃદ્ધ ગુરૂ સાધુને લઇ પોતાના આશ્રમે ચાલ્યો ગયો. આ જોઈ તૃષ્ણારામનું ચિત્ત ફર્યું અને તેથી પાછા વિચાર કરવા લાગ્યા કે " એ બે સાધુઓ તો વળી આ વાણીયા કરતાં પણ અધિક પ્રમાણિક હોય તેમ લાગે છે. અને સાધુની જાત પ્રમાણિક હોય તેમાં શી નવાઇ, કારણકે ઓછાંજ તેમને બાયડી છોકરાં પાળવાં છે કે લક્ષ્મીની જરૂર પડે; એટલે એ લોકોને લક્ષ્મીની લાલચ હોવીજ સંભવતી નથી, અને આ વણિકને તો બાયડી છોકરા ઘરબાર વ્યહવાર બધુ છે એટલે તેને લક્ષ્મીની તૃષ્ણા હોયજ એ દેખીતુ છે માટે લાવ એ સાધુઓને ત્યાંજ મારી થાપણ મુકુ એટલે પછી કોઈ વાતની ચિંતાજ નહિં. " એવો નિશ્ચય કરી પેલા તૃષ્ણારામતો પાછા પોતાને ગામ કંગાલપુરીમાં આવ્યા અને પેલી થાપણ પેલા સાધુઓને ત્યાં મુકવાનો બંદોબસ્ત કરવાની ગડભાંજમાં પડ્યા. છેવટે સાધુઓને ત્યાં પેલા નેવુ હજાર રૂપીયાની મુડી મુકવાનો નિશ્ચય થતા તેઓ થાપણ ગાડામાં ભરીને ચાપાનેર શેહરમાં પેલા ગુરૂ ચેલાના મઠમાં આવી પહોંચ્યા અને ગાડું છોડાવામાં પડ્યા " એક હોર અચાનક એક મુદ્રા જોઇને સાધુઓ છળી જાય છે તો

પોતાને ઘેર કંગાલપુરીમાં આવ્યા. પોતાની પાસેના દશ હજાર માંથી એકાદ હજાર બચાવી લાવ્યા હતા પણ પેલી સાધુઓને ત્યાં મુકેલી મુડી પાછી ઘરમાં ન પડે ત્યાં સુધી ઘેર આવ્યા તો ખરા પણ તેમને નિરાંત વળી નહિં. જેથી તે થાપણ પાછી લાવવાના વિચારવમળમાં પડયા, અને છેવટે પોતે જેદીવસે પોતાના ગામ આવ્યા હતા તે દિવસની રાત વીતાવી બીજે દીવસે ચાંપાનેર જઇ પેલા સાધુઓ પાસેથી પોતાની મુકેલી થાપણ પાછી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. હવે ચાંપાનેરમાં સાધુઓએ તૃષ્ણારામને યાત્રામાં ગએ ચાર પાંચમાસ જ્યાં થયા એટલે ચેલાએ એક એવી યુક્તિ કરી હતી કે પેલા ગુરૂ સાધુને એક આંખમાં સોયો ઘોંચી કાણો બનાવી દીધો હતો અને એક પગના ઢીંચણમાં લાકડી મારી એક પગે લંગડો કરી દીધો હતો જેથી પેલા મહંત ગુરૂનું સ્વરૂપ એવુંનો વિરૂપ અને અજબ બની ગયું હતું કે તૃષ્ણારામ યતકિંચિત પણ ઓળખી ન શકે. તે મહંત સાધુએ માત્ર લક્ષ્મીની લાલચે એક આંખ તથા એક પગ એમ બન્ને અવયવો ચેલાની શીખામણથી ગુમાવ્યા હતા. જેથી તૃષ્ણારામ જે સાધુને થાપણ સોંપી ગયા હતા તે પોતે ન્હોય એમ ખાત્રી પૂર્વક તૃષ્ણારામના અંતરમા ઠસાવી, નાસુકરર જવાને. અને તેના મુડી ઓળવવાનો પુર્ણ નિશ્ચય કરી એઠા હતા. જેથી [illegible] ગુરૂ ચેલાને [illegible] પણ

[illegible] એટલે [illegible]

[illegible] પુરેના [illegible]

અરે બાર માસ મને યાત્રામાં ગયે થયા તેમાં આટલો બધો આપના શરીરમાં ફેરફાર એ શું? ખરેખર યદ્ભાવિ તદ્ભવિષ્યતિ, દૈવ કરે તે કોઈ ન કરે? હવે હવે મને મારી મુડી સોંપશો?" આ પ્રકારનું તૃષ્ણારામનું કહેવું સાંભળી એકદમ પેલા મહંતે તો ચીપીઓ ખડખડાવી ધુરકીયાં કરી કહ્યું" અરે ચલબે થાપન લેનેવાલા તું કૌન હય. કીસકી થાપન હય હમારે ગુરૂમહારાજકી કસમ, હમતો જાનત ભી નાંહી કે તું કૌન હય ઓર કબ પૈસો રખ ગયોથો. અરે જીસને તેરી મુડી રખ્ખી હોગી વો મહારાજ દુસરો હોગો. યે સાધુ લોકકે અખાડેમેં સેંકડો સાધુ આતે હૈ, સેંકડો જાતે હૈ હમકો ખબર નહિં તેરી મુંડી કૌન લે ગયો. યહાં મુંડી ફુડી કુછ નહિં હૈ, સીધા ચલાજા નહિંતો રામજી કે આસરે ફીર લકુકો ઉપયોગ કરનો પડેગો. યહાં વો તેરો મુડી રખને વારો સાધુફાધુ નહીં હય."
મહારાજ તૃષ્ણારામતો આવાં વાકય શ્રવણ કરી વીલે મોંએ ચાલ્યા ગયા અને પોતાના કંગાલપુરી ગામે આવીને લક્ષ્મીમાં તેમની અથાગ તૃષ્ણા હોવાથી પોક મુકીને રડવા લાગ્યા છેવટે રડીને થાકયા એટલે સહજ વૃત્તિમાં વૈરાગ્ય પ્રકટવાથી વીચાર કરવા લાગ્યા કે લક્ષ્મી દેખી મુનિવર ચળે એ ઘરડાની કહેવત ખોટી નથી. પણ જો જીવ લક્ષ્મી કોઇની થઇ છે તે તારી થશે. માટે આટલી બધી તેનામાં શામાટે પ્રિતિ અને તૃષ્ણા રાખવી જોઇએ એટલીજ પ્રિતિ જો પ્રભુની સાથે રાખું તો આ ભવસિંધુથી તરીજાઉં, અમર બની જાઉં માટે હવે તો એજ જેમ નરસિંહ મેહેતાએ, મીરાંબાઇ વીગેરેએ ભગવાન સાથે પ્રેમલગની બાંધી હતી તેમ હું પણ બાંધુ, કારણ કે પરમાત્માએ મનુષ્યમાં પ્રિતિની શક્તિ એવી કોઇ ઇશ્વરી મુકેલી છે કે જે શક્તિથી કરોડો વર્ષ તપ કરવા પર્યંત પણ જે મળે નહીં તેવા પરમપદને આટ્લી પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઇ શકે છે. તે ઇશ્વરી પ્રેમ શક્તિનો સંપુર્ણ પણે જેનામાં વિકાસ થયેલો છે તેવા પરમાત્માના અનન્ય ભક્ત અને પ્રાસાદિક કવિજનો પ્રિતિના સ્વરૂપને

વર્ણવે છે તે લેશપણ અસત્ય નથી "—એમ કહી પેલા તૃષ્ણા-
રામ નીચે પ્રમાણે પદ ગાવા લાગ્યાઃ—

—પદ—

સુખ જીવને છે તે, સમાધ ચીજ ખોધી છે.
સમાધિથી સ્વાદ તે, મની પ્રિતિની ચાખી છે.
સમાધિ દેહની સાથે, પ્રિતિનો પ્રાણ સંબંધે.
મીઠી લાગે સદ્ વાતે, પ્રિતિથી તોજ આવી છે.
સમાધ જગતની માયા, પ્રિતી સુખ સ્વર્ગની છાયા.
અમર જેથી બને કાયા, સુધાજસ સાર નોખી છે.
સમાધિ સ્વર્ગની મુક્તિ, પ્રિતીનો પ્રાણની ભક્તિ
જનોમાં ઇશ્વરી શક્તિ, તણો તે ટેક ચોખી છે.
સમાધ તો તપાવે છે, પ્રિતીનો પ્રાણ આપે છે.
પ્રિતીના દર્દ મરીઝો, ફકીરી મસ્ત ચોખી છે.
સમાધ સ્વાર્થને લક્ષ્મી, પિતા તેની પ્રિતિ ભક્તિ.
સદા પ્રભુ પ્રેમ ગરજે છે, પ્રિતીની પ્રાણી ચોખી છે.
પ્રિતી બા સેવતો આવે, હરે જે દેહ સુધારે,
જીવ સદ્ વૈદ જ્યમ મારે, પ્રિતિ સુખસાર સિદ્ધિ છે.
કરેલા પુન્યના ભાવે, પ્રભુમાં પ્રિતિ તો આવે
સદા સુખ શાંતિ ઉપજાવે, અમરપુર વાટ સિધી છે.

ઉપર પ્રમાણે તૃષ્ણારામ ગાઈ રહ્યા છે એટલામાં તે ગામ-
માં એક નટ રમત કરવા આવ્યો તે આ પદ સાંભળી લ્હેલીન
બની ગયો અને પોતાનો તમાશો કરવાનું મુકી દઇ તેમની
પાસે જઈ બેઠો અને કહેવા લાગ્યો "વાહવાહ મહારાજ બાપ-
જી આપે એ પ્રેમનું ગીતતો ઘણુંજ સરસ ગાયું. પણ હે મ-
હારાજ આટલો બધો આપને એકદમ વૈરાગ્ય કેમ આવી ગયો
તે તો કહો?" એ સાંભળી પેલા તૃષ્ણારામ મહારાજે પોતાની
હકીકત તે નટને નિવેદન કરી, જેથી તે નટે કહ્યું "બાપજી હું
એ સાધુઓ પાસેથી તમારી થાપણ પાછી લાવી આપું તો મને
શું આપો?" તૃષ્ણારામે કહ્યું, અરે ભાઈ મને થોડું ઘણું
આપી દઉં ... તે પણ મને હરકત નથી. પણ મને
તો હવે આશા નથી કે તે સાધુએ કોઈ રીતે માની. મુકેલી

થાપણ પાછી આપે. જેથી લક્ષ્મી પ્રત્યેની પ્રિતીનો ત્યાગ કરી પ્રભુ સાથે પ્રિતી જોડવાનો નિશ્ચય કરી હું તો બેઠો છું માટે જો કંઈ તારાથી બની શકે તો પ્રયત્ન કર ?" આ સાંભળી પેલો નટ કહેવા લાગ્યો, "ત્યારે મહારાજ જાઓ અને તે મુડીમાંથી થોડો ભાગ આપજો અને ચાલો મારી સાથે ચાંપાનેર તે સાધુને ત્યાં, અને હું નગરશેઠની દીકરી બની પાંચ સાત લાખ રૂપીયા મુકવા આવી છું એમ તેમને કહીશ. એટલે તમે કહેજો કે 'હે બાઈ મારા નેવુ હજાર રૂપીયા આ મહારાજ ધારી બેઠા છે અને આપતા નથી તો તમે પાંચ સાત લાખ રૂપીયા મુકશો તે શું તમારા પાછા મળનાર છે ? નહીંજ. માટે બીજે કોઈ શાહુકાર શોધી ત્યાં મુકો' એ સાંભળી મારા પાંચલાખની લાલચમાં તે સાધુઓ તમારા રૂપીયા આપીદેશે અને એમ તમારી થાપણ પાછી ઘેર આવશે. માટે ચાલો તૈયાર થાઓ ?" નટની આ યુક્તિ શ્રવણ કરી તે તૃષ્ણારામ મહારાજની તૃષ્ણા પાછી જાગ્રત થઈ જેથી નટની જોડે ચાંપાનેર ગયા. નટે તો એક સોળવરસની નવ યૌવનાનું રૂપ લીધું અને નગરશેઠની પુત્રીનોવેષ ધારણ કરી તે સાધુના મઠમાં ગયો જો કે સાધુ મહંત પોતે એક આંખે કાણા તથા એક પગે લંગડા હતા તોપણ તેને જોઈ તેઓ તો બીલકુલ છળી ગયા ને કહેવા લાગ્યા "કૌ બાઈ તુમ કહાંસે આતે હો," પેલી નગર શેઠની પુત્રીના વેષ ધારી નટે કહ્યું. "મહારાજ હું અહીંના નગરશેઠની પુત્રી છું અને મારા ધણી પરદેશ કમાવા ગયા હતા તે ગુજરી જવાથી અને મારે કંઈ પ્રજા ન હોવાથી આપને ત્યાં મારી આ પાંચ નાનેક લાખ રૂપીયાની મુડી છે તે મુકવા આવી છું અને તેની થાપણ તમે મારી મુડી રાખશો તો હું આપનો મોટો ઉપકાર માનીશ." આ સાંભળી પેલા તૃષ્ણારામ તે નટના શીખવ્યા પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે "હે બાઈ, તું તારી પાંચ લાખ રૂપીયાની મુડી આ સાધુઓને ત્યાં શપે છે પણ એ સાધુઓ તો ઠીકરીના ઠગ છે, કારણકે મારી પેઠે તું મારી નેવુ હજાર રૂપીયાની થાપણ એમને ત્યાં મુકીને ગયો હતો

પણ પાત્રામાંથી આપ્યો તે પેલા તે લોકોએ મારી મુઠી પચા-
વીને છે. ઇનકાર જઈ પાછી બેઠા છે માટે તમને
આ થાંપાનેર નગરમાં બીજો કોઈ શાહુકાર મળતો નથી કે
તમે આવા ઢોંગીટાને ઘેર થાપણ મુકવા આવ્યા છો." આ
સાંભળી પેલો શુર સાધુ તો એકદમ પ્રમાણીકપણાનો ડોળ
કરી કહેવા લાગ્યો "અરે એ બમન હમ કદાં ના કહેતે હય
તેરી મુઠી રાખેગો ટેલ! હમારે રામજીકે લક્ષ્મી ક્યા કર-
ના હય. હમનો ફુને ભી નહીં. તે યે આવી ઓર તેરી મુઠી
રાખે સો નીકાલ લે!" આટલું કહી તે શુર સાધુએ ભંડાર-
ની કુંચી દેઈ, એટલે તૃષ્ણારામે ભંડાર ઉઘાડી પોતે પોતાની
મુકી હતી તે એક હજારની થેલીઓ પાછી બહાર કાઢી ગાડા-
માં ભરાવી ઘેર રવાના કરી એટલે નટે કહ્યું, "મહારાજ લક્ષ્મી
નારમી કુછ નહીં રખનેકી હય. મેં તો દેખતા થા કે સી મુદ્દા
એઈ મુનિવર થયે ગે બાત વૃદ્ધ મત પુરૂષને કહી હય વો કેવલ
સત્ય હય. લો હમ અબ જાને હય." એમ કહી નટ તથા
તૃષ્ણારામ મહારાજ પેલી મુકેલી થાપણ લેઈ ચાલતા થયા
નગરમાં જઈને તૃષ્ણારામે ચોથો ભાગ તેમાંથી કબુલત પ્રમાણે
આપી તે નટને વીદાય કરી પોતે બાકીના નાણાં લેઇ ઘેર
ગયા અને સાધુઓ આપ ચોર્યા બેસી રહ્યા.

માટે હે મહાશય. ભદ્રિક લોકને મોટા મુનીવર ગણી જાય
છે એમ આ ઉપરથી સમજવું. હે [illegible] પશ્ચાત તે દીગંબર
સ્વામિ સર્વ કથા સમાપ્ત કરી અને બાહુદેવને વાનપ્રસ્થા-
શ્રમનો અંગીકાર કરવા આજ્ઞા કરી પોતાને આશ્રમે વીદાય થયા.
તેમજ [illegible] બાહુદેવ અને દીગંબર સ્વામીનુ
[illegible] પશ્ચાત તે સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપ-
[illegible] આશ્રમ હતો ત્યાં ચાલ્યા ગયા.
[illegible] સમય થઈ ગયો. છે માટે જઈ નિ
[illegible] પોતપોતાને સ્થાને જાઓ
[illegible] સંવત [illegible]
[illegible] અને શાસ્ત્ર [illegible] પણ વંચાઈ ગયુ.

प्रकरण १२ मुं.

क्रियान्तरासक्तिमुपास्यकीटको,
ध्यायन्नलित्वंह्यलिभावमृच्छति;
तथैवयोगी परमात्मतत्त्वम्,
ध्यात्वा समायांति तदेक निष्ठताम्;

(विवेकचुडामणि.)

જેમ કીટ સર્વ અન્યક્રિયાની આસક્તિનો પરિત્યાગ કરીને ભ્રમરનું ધ્યાન કરતાં કરતાં તદ્વત્ ભ્રમરરૂપ થઇ જાય છે, તેવીજ રીતે યોગિપુરૂષ પરમાત્મતત્વનું, ધ્યાન કરતાં કરતાં તદાકાર તદ્રૂપ બની જાય છે.

—તરંગ ૧ લો—

—સાક્ષાત્કાર કયારે થાય ?—

બીજે દીવસે મુનિ વત્સ્ર્ઝસનમા કથા કહેવાના સિંહાસન ઉપર બિરાજ્યા એટલે મહર્ષ કહેવા લાગ્યો "હે ગુરો સાક્ષાત્કાર કયારે થાય અને આપ જેવા સમર્થ સદગુરૂ પોતાના અધિકારિ શીષ્યને સાક્ષાત્કાર ક્ષણમાં કરાવે છે એમ વિદ્વાનો કહે છે તે વાત સત્ય હશે કે કેમ તે કૃપા કરીને કહો ? વળી હે ભગવાન્, મહાપુરૂષો અને સત્શાસ્ત્રોએ પરમાત્માના સ્વરૂપનું અનેક પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે પરંતુ તે સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર હૃદયમાં કે નેત્રોવડે કરીને થતો નથી તેનું શું કારણ છે' હે ગુરો, વળી મુનિ કહે છે કે પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે. જેમ વાયુ સર્વત્ર વ્યાપક છે તેમ પરમાત્મા પણ ચરાચર વ્યાપક છે તો એ સર્વવ્યાપક પરમાત્માને એકસ્વરૂપે શી રીતે જોઇ શકાય ? જે પરમાત્માને આ સમગ્ર જગત જેઓને એક પને ઢાંકી રહ્યું છે તે પરમાત્મામાં વ્યાપ્ય વ્યાપક ભાવ જોઇને તેની મુનિને આંખોવડે કરીને જે દેખાય તો ઇશ્વર નિરાકાર છે એમ

શીરીતે કહી શકાય ? તો પછી પરમાત્મા સાકાર કે અને આપે
તથા સંતાઓએ જે પ્રતિપાદન કરેલું છે કે પરમાત્મા, નિ-
રાકાર છે, અવ્યક્ત છે, અવયવ વગરના છે, અજર છે, અમર
છે ન્યારા છે. તેમજ ચિદાત્મક અને સર્વ ગુણવાળા છતાં ત્રિગુણાતિત
છે એ સર્વ ખોટું કરે છે, વળી વેદ ' નેતિનેતિ ' અર્થાત એ
નહિં એ નહિં, એમ કહિ સ્વરૂપ માત્રનો અભાવ દર્શાવે છે
એ પણ શીરીતે મનાય ? તો એ અવિનાશી અવિકારિ
સતચિત્ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માના દર્શન શીરીતે
થઈ શકે તે કૃપા કરી સમજાવો અને આ આપના દીન શી
ષ્યને કૃતાર્થ કરો ?"

મુનિ વર્ય સુતમા શિષ્ય પ્રદર્શનના આ પ્રકારના સવિનય
નમ્ર વચનો સાંભળી થોડીવાર મૌન્ય ધારણ કરી નેત્રમિંચિ પછી
કહેવા લાગ્યા "હે તાત તારી શંકાથી હું અતિ પ્રસન્ન થયો
છું; તારાજેવી સાક્ષાત્કાર કરવાની ઉત્કંઠા પૂર્વે એક નૃપતિને થઈ
હતી તેની કથા તને આ સ્થળે શ્રવણ કરાવી, તારા મનનું સ-
માધાન કરૂં છું માટે એકાગ્રચિત્તે પ્રેમપૂર્વક શ્રવણ કર ?

પૂર્વે અરૂણારપદ નામના નગરમાં એક વિભવ ઐશ્વર્યાદિષ્ટ
સંપતિથી યુક્ત તથા ચતુર્વેદ અને ષટ્શાસ્ત્ર સંપન્ન એક વિરો-
ચન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે પરમ પદાર્થને જાણવાની
ખાતર તેના નગરમાં આવતા અનેક સંત સાધુ તથા મહાત્માઓની
પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતો હતો. પૂર્વના શુભ સંસ્કારોવડે કરીને એ
રાજાને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા થઇ. જેથી અનેક
મહાત્મા વિદ્વાનો પંડિતો તથા શાસ્ત્રવેત્તાઓની સભા ભરી
પોતાના મનનું સમાધાન કરવા અર્થે શાસ્ત્રાર્થ ચલાવતો હતો. પણ
તેથી કંઇ તેની ઇચ્છા પાર પડી શકી નહિં, કોઇ વિદ્વાન મહાત્મા
કિંવા પંડિત જે જે તેના પ્રસંગમાં આવતા તેને એજ પુછતો કે 'આપ
તમે ઇશ્વરને ઓળખો છો ? તે છે કે નહિં અને કેવો છે તે
મને બતાવો ?' અને ન બતાવી શકે તો એમ કહેતો કે પરમેશ્વર
નથી, પાપ પુન્ય દાન તપ વ્રત પણ સર્વ વૃથા છે તેમજ તે

પરમેશ્વરને પ્રાપ્ત કરવા માટે યજન, ભજન, પુજન ઇત્યાદિ કરવું તે પણ નકામું છે. વિરોચન રાજાનો આ પ્રશ્ન અતિ ગહન હતો. આ જગતમાં વસતા માયાગ્રસ્ત જીવો પોતાના સ્વરૂપનેજ ઓળખતા નથી તો પ્રભુ, પરમેશ્વર, પરમાત્મા, જ્યોતિ સ્વરૂપપરઃ બ્રહ્મના સ્વરૂપને તે શીરીતે ઓળખી શકે અને બતાવે પણ શી રીતે કે પરમાત્મા આવા છે? અગર કદાચ તેઓ ઇશ્વરના સ્વરૂપને જાણે છે એવો ખોટોડોળ રાખે અગર મિથ્યાભિમાન રાખે તે તેથી વળે પણ શું? કંઇજ નહિં. આમ છતાં તેની સભામાં આવનાર મિથ્યાભિમાની અને દંભી મહાત્માઓ અને વિદ્વાનો તે રાજાને આડુઅવળુ સમજાવી દ્રવ્યપ્રાપ્તિની લાલસાથી એમ વારંવાર કહેતા કે 'અમે ઇશ્વરના સ્વરૂપને સંપુર્ણ રીતે ઓળખીએ છીએ અને તેનો સાક્ષાત્કાર કરાવાને પણ સર્વથા સમર્થ છીએ.' રાજા આ વચનોના પ્રત્યુત્તરમાં તેમને કહેતો કે "તમે સાક્ષાત્કાર કરાવા સમર્થ છો તો મને સત્વર સાક્ષાત્કાર કરાવો?" આ ઉપરથી તે દંભી પૈસાના લાલચુ મહાત્મા અને વિદ્વાનો વિરોચન રાજાના સમાધાન અર્થે સાચું અને ખોટું પણ નહિં તેવું કોઇ વિલક્ષણ સ્વરૂપ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. પણ રાજા દ્વૈતઅદ્વૈતના રહસ્યથી અજ્ઞાત ન હતો તેમજ તે ચતુર્વેદ અને ષટશાસ્ત્ર સંપન્ન જ્ઞાની પુરૂષ હોવાથી તેને તેમના પ્રપંચી ભાષણથી પરમાત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપની તથા સત્તાની ખાત્રી થઇ નહિં અને અંતરમાં સમજ્યો કે આ લોકો માત્ર મારી પાસેથી દ્રવ્ય લેવાની લાલસાએજ મને ઉંધુ ચતું સમજાવી મારા મનનું સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ તેઓ મારા પ્રશ્નનુ કોઈ રીતે સમાધાન કરી શકે તેમ નથી. આ ઉપરથી રાજાએ દેશપરદેશ પત્ર લખી તમામ વિદ્વાનો અને મહાત્માઓને પોતાને ત્યાં બોલાવ્યા. ચોરાશી હજાર સાધુઓ તથા પંડિતો ભેગા થયા અને તેમને એક દિવ્ય અને ગંજાવર મંડપમાં એકત્ર કરી તેમની મોટી સભા રચી પછી તેમાં આ પ્રશ્ન કર્યો કે "ભાઇઓ, આપ સર્વ તત્વવિદ અને વિદ્વચ્છિષ્ટ મહાત્મા અને વિ-

દ્વાનોને અત્રે ભેગા કર્યા છે તે એટલાજ માટે કે આપનામાંથ
કોઈપણ મને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર કરાવા સમર્થ છે ?” રાજાનો આ
પ્રશ્ન સ્રવણ કરી ચોરાશી હજાર વિદ્વાનો સ્તબ્ધ બની ગયા અને
સાક્ષાત્કાર કરાવા કોણ સમર્થ હોય કે રાજાના પ્રશ્નનું સમાધાન
કરે. જેથી સર્વ મૌન્ય ધારણ કરી બેસી રહ્યા અને એક બીજાના
મ્હો સામું જોવા લાગ્યા; કેટલાક તો નીચુ માથું ઘાલી ભૂમિ
ખોતરવા લાગ્યા; કેટલાક તણખલાં તોડવા લાગ્યા, અને કેટલાક
તો માત્ર લજ્જીત થઇ નીચું જોઈ ચુપચાપ બેસી રહ્યા. રાજા આ
જોઇ વિસ્મય પામી સર્વને કહેવા લાગ્યો “અરે આટલા
બધામાંથી શું કોઈપણ મને સાક્ષાત્કાર કરાવા સમર્થ
નથી. અરે હું એમ ધારતો હતો કે ભલા ભલી પૃથ્વી છે તો
‘बहु रत्नानि वसुंधरा’ આ પૃથ્વિ ઉપર સાક્ષાત્કાર કરાવે
તેવા અનેક રત્નો પડયાં હશે પણ અરેરે આટલા ચોરાશી
હજાર આત્મજ્ઞાની મહાત્માઓ અને પંડીતો મારી સમક્ષ છે
છતાં તેમાંથી એક પણ એવો નથી જે અતિ શોચનિય વાત છે.
એમ કહી શંકાચિત થઇ પોતાના મન સાથે રાજા વિચાર
કરવા લાગ્યો, કે પરમાત્માનું કેવું અકળ અને ગહન સ્વરૂપ
હોવું જોઇએ કે આ પૃથ્વિ ઉપર તેના સ્વરૂપને માયિક દ્રષ્ટિથી
બતાવવા કોઇપણ સમર્થ નથી. માટે લાવો આજથી મારે પણ
જ્યાં લગી સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાં લગી જનક વિદેહીની પેઠે
કરવું. જેમ જનક રાજા સભા ભરી અનેક મહાત્મા અને વિદ્વા-
નો સાથે શાસ્રાર્થ કરી જેનો પરાજ્ય થતો તેને સત્વર જળમાં
પધરાવતા તેવી રીતે આ ચોરાશી હજાર મહાત્મા અને પંડિતો
મારાથી પરાજય પામ્યા છે તો તેમને નજર કેદ કરૂં અને
અન્ય જે જે હવે પછી આવે અને મારા મનનું સમાધાન ન
કરી શકે તો તેને પણ તેમની ભેળેજ રાખું ” આ પ્રમાણે
નિશ્ચય કરી પેલા ચોરાશી હજારે પંડીતોને નજરકેદ રાખ્યા
અને જે જે આવતા તેને પ્રશ્ન પૂછી યથાસ્થિત પ્રત્યુત્તર જેઓ ત૨
ફથી ન મળે તેમને પણ તેમજ કરતો એ. પ્રમાણે હજારે. વિદ્વાન.

ગુણજ્ઞ અને તત્વવિદ્ મહાત્માઓ એકઠા-થયા હતા. એ વિદ્વાનો જો કે બ્રહ્મને જણાવનાર શાસ્ત્રો સારી પેડે જાણતા હતા પણ તેઓ જગત અને માયાના પાશથી બંધાએલા હોવાથી તેમને પરમાત્માના સાકાર કે નિરાકાર સ્વરૂપનો અંતરમાં નિશ્ચયજ થયો ન હતો. જેથી સાક્ષાત્કારને અને તેમને બારગાઉનું છેટું હતું. અન્યને સાક્ષાત્કાર કરાવી શકે તેટલું તેમનામાં યત્કીંચિત્ પણ સામર્થ્ય ન હતું. જેણે આ જગતમાં પ્રથમ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી પોતાના દેહનું કલ્યાણ કર્યું હોય તે પારકાનું કરી શકે છે. જે જમ્યો હોય અને તૃપ્ત હોય તે અન્યને જમાડી તૃપ્ત કરી શકે છે. આ કલિકાળમાં સૌ કોઇ કેહેવા તત્પર થાય છે કે અમે સાક્ષાત્કાર કર્યો છે અને અન્યને કરાવવા સમર્થ છીએ પણ તેઓ એમ જાણતા નથી કે તે કહેવા માત્ર છે. ઇશ્વર પરમેશ્વર, નિયંતા બ્રહ્મ, પરમાત્મા, અખંડાનંદ ઇત્યાદિ શબ્દો પોપટની પેડે માત્ર બોલવાથીજ બ્રહ્મ થવાતુ હોત તો કિર, મેના, હંસ, કાકાકૌઆ જેવા શીખવ્યાથી બોલી શકનારાં પક્ષીઓ ઇશ્વર તુલ્યજ ગણાત, પણ તે કંઇજ નથી માત્ર લટપટ પંખી સિવાય તેમનામાં અન્ય કશુંજ નથી. મુનિ વર્ચસતમા કહે છે, હે પ્રહર્ષ આ કાળમાં સર્વ જીવો માયાગ્રસિત છે માટે ઉદરાર્થે આ સમગ્ર જગતના વિષય ભોગના પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવાની સદા આસક્તિવાળા હોવાથી તેઓ વિષય સુખનીજ ઇચ્છા કરનારા છે એટલે જીવ બ્રહ્મના ભેદને જાણતા નથી. અને જ્યાં સુધી તેઓ જીવ બ્રહ્મના જ્ઞાનથી અજ્ઞાત રહે છે ત્યાં સુધી જેમ કમળ જળને સ્પર્શ કરતું નથી તેવીજ રીતે બ્રહ્મસ્વરૂપ પરમાત્મા તેઓને જરી પણ સ્પર્શ કરતા નથી. કારણકે જીવ, પોતે પરિશ્રમથી શિવ બની જીવન મુક્ત જ્યાં સુધી થયો નથી ત્યાં સુધી તેનું મનુષ્ય જીવન સફલ થતું નથી; પછી તે વિદ્વાન ચતુર્વેદ સંપન્ન અને ગુરૂ મુખી થયો હોય તોપણ અંતરબહિર સર્વ પોતાના ઇંદ્રિકરણાદિને અંતર મુખ કર્યા વગર પરબ્રહ્મ જ્યોતિઃસ્વરૂપ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર

કરી કે કરાવી શકવા તે કોઈ પણ સમર્થ થતો નથી. હે પ્રહર્ષ, તે વિ-
રોચન રાજાએ ચોરાશી હજાર સંત સાધુ પંડીતો, વિદ્વાનો અને
મહાત્માઓને પોતાને ત્યાં નજર કેદ કરી ભેગા કર્યા હતા તેમાં
એક પણ યથાર્થ તત્વવિદ્જ્ઞાની સિદ્ધ પુરૂષ ન હતો. તે ચોરાશી
હજારે વ્યહવાર કુશળ હતા અને દ્રવ્ય ઉપાર્જીત કરવા અર્થે
અનેક છળ પ્રપંચોમાં પોતાના વિદ્યા ચાતુર્યનો ઉપયોગ કરનારા
વિષયાસક્ત જીવો હતા; આથી કરીને તેમાંના એકને પણ સા-
ક્ષાત્કાર યથાર્થ રીતે થયો ન હતો. તેમનું અહંમમત્વ કોઈ
રીતે છુટયું ન હતું; તેમની વૃત્તિ માત્ર સ્વાર્થપરાયણજ હતી.
જેથી શ્રી ઈષ્ટ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા જેટલા અધિકારી
તે થયા ન હતા. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય આ કાલમાં જે કેવળ
અજ્ઞાની થઇ ફરે છે તેજ જ્ઞાની છે, અને જે જ્ઞાની થઈ ફરે
છે તેજ અજ્ઞાની જાણવો. કોઇ કહેશે કે હું પરમાત્મ સ્વરૂપને
જાણું છું તો એમ સમજવું કે તેજ નથી જાણતો અને જે
નથી જાણતો એમ દેખાડે છે તેજ શ્રી પરમેશ્વરના યથાર્થ
સ્વરૂપને જાણે છે એમ તું અનુભવે કરીને જાણ ! વેદાભ્યાસિ,
ધર્મશાસ્ત્ર જાણનારા, વ્યહવાર તેમ પરમાર્થમાં કુશળ, અનિ
ચતુર અને પરાક્રમિ તેમજ દેશ વિદેશે જેણે કિર્તિ અત્યંત
સંપાદન કરેલી છે તેવા પુરૂષો પણ [illegible]
સ્વરૂપને [illegible] નથી [illegible] નારાયણ ભગવાનના
સહજ [illegible] પણ [illegible] સ્વરૂપનો
છે તે [illegible]
[illegible]

દેવા લાગ્યા. ' કરુણાનિધિ ' એ નિયમ પ્રમાણે શ્રી વિ-
ભગવાનને ચિંતા થઇ કે વિરોચન યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી
સાક્ષાત્કાર કરતા સુધી તેના દૃઢ નિશ્ચયને તે છોડનારો નથી,
તેમજ જ્યાં સુધી તેના મનનું સમાધાન થશે નહિં ત્યાં સુધી
આ દૈત્ય પુરુષ કરશે નહિં અને દુઃખથી મુક્ત થશે નહિં
માટે યોગચંદ્રચુડામણિ મુનિ વાતવક્ષયને મંત્રસ્વરૂપ ધારણ
કરાવી મોકલવામાં આવે તો વિરોચનને યથાર્થ ઉપદેશ દઈ
સમાધાનમાં લાવી સર્વને ઉગારે, આ ઇચ્છા થતાં શ્રીમદ્ વિષ્ણુ
ભગવાને મુની વાતવક્ષયનું ધ્યાન કર્યું. ધ્યાન ધરતાની સાથે
મુનિ આવ્યા અને વિષ્ણુએ સપ્રેમ પુજન અર્ચન કરી તેમને
સર્વેશ્વર વાત કરી. વિષ્ણુ ભગવાનની ઇચ્છા અનુસાર મુનિ સં-
તનુરૂપ ધારણ કરી આકાશમાર્ગે અરૂણાસ્પદ નગરીમાં આવ્યા.
અને બીજે દીવસે વિરોચનની સભામાં તેનાં મનનું સમાધાન
કરવા અર્થે મુનીએ જવાનો નિશ્ચય કરી તેમણે તે રાતની રાત તે
નગરની ધર્મશાળામાં નિવાસ કર્યો.

મુનિ વર્ચસતમા કહે છે કે મહર્ષ, બીજે દીવસે પ્રાતઃકા-
ળમાં પોતાની નીત્યનૈમિતિક ક્રીયાઓથી પરવારી આપણા વિ-
ષ્ણુએ મોકલેલા યોગચંદ્રચુડામણિ મુનિ વાતવક્ષયક એક
પરમતેજસ્વી અને તત્વિદ્ સિદ્ધ પુરૂષનો વેશ ધારણ કરી વિ-
રોચનની સભામા પધાર્યા. મુનિને દુરથી આવતા જોઇ રાજા
તેમના બ્રહ્મતેજ અને તપના વર્ચસ્થી આંખો પડી ગયો અને
સ્તબ્ધ બની વિચાર કરવા લાગ્યો કે " જરૂર આ સિદ્ધ, કોઇ
ઇશ્વરી અવતાર છે અને તે મારા મનનું સમાધાન નિશ્ચય કરી
શકશે. માટે આદર સત્કારપૂર્વક ઉચ્ચ અને ઉત્તમ આસનપર
તેમને પધરાવી યથાવિધી તેમનું પુજન કરી પછી મનના સમા-
ધાન અર્થે સર્વ પુછું ' આ પ્રકારનો નિશ્ચય કરી મુનિએ સભા
મા પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ રાજાએ સામા ઉઠી આદરપૂર્વક
તેમને લેઇ આવી ઉંચા અને ઉત્તમ આસન ઉપર સન્માન પૂ-
ર્વક બેસાડી, અર્ઘ પાદ્યથી તેમનુ યથાવિધ પૂજન કરી પશ્ચાત વિનય

પૂર્વક બે હાથ જોડી સપ્રેમ નમ્રતાથી નીચે પ્રમાણે કહેવાલાગ્યોઃ- "હે મહાત્મન્, આપ મને ઇશ્વર બતાવો. જેને સાક્ષાત્કાર કહે છે તે કરાવો તો હું આ સર્વસ્વ બધું આપનેજ અર્પણ કરી આપનો દાસ બની આપની જીવન પર્યંત સેવા કરીશ. નહીં તો મારા મનનું સંમાધાન થાય ત્યાં સુધી આ ને પણ આ સર્વની જોડે મારા મેહેલમાં નજર કેદ રાખવાની મારી પ્રતિજ્ઞા અનુસાર વર્તીશ." આ પ્રકારના વચન શ્રવણ કરી યોગચંદ્ર ચુડામણિ પરમ તત્વવિદ મુનિ, યાજ્ઞાવલ્કય તેના પ્રતિ કહેવા લાગ્યા "હે રાજન્ તને સાક્ષાત્કાર કરાવા અર્થે મારૂં તારે ત્યાં આવવું થયું છે. નહિં તો અમારે યોગિ પુરૂષોને કેદ ખાનું અને દીવાનખાનું, સોનું અને લોહું, અમૃત અને વિષ, સર્વ સમાન છે. અમે દીવાન ખાનાને કેદખાનુ બનાવવા, લોહાને સોનું અને સોનાને લોહું કરી દેવા, અને અમૃતનું વિષ અને વિષનું અમૃત બનાવવા સમર્થ છીએ; રાજા અત્યાર સુધીમાં આટલા બધામાંથી કોઇ પરમ પુરૂષ મળ્યો નહિં જેથી તું આ લેખોને નજર કેદ રાખવા સમર્થ થયો છે, બાકી એકજ પરમ પુરૂષ તને અને તારા સૈન્યને તેમજ તારા આખા રાજ્યને સુદ્ધાં એકજ ક્ષણમાં સ્વાધીન કરી લેવા સર્વ પ્રકારે સમર્થ છે એમ તું નિરભીમાનપણે જાણ ? માટે સાક્ષાત્કાર કરવા અર્થે તારી જે શંકા કે પ્રશ્ન કરવાની ઇચ્છા હોય તેનું મારા પ્રતિ તત્કાળ કથન કર ? એટલે તારા મનનું હું સમાધાન કરી આપી તે સર્વ લેખોને સત્વર છોડાવું." આ સાંભળી વિરોચન બોલ્યો, "હે ભગવાન્ ત્યારે આપ તે પરમાત્મ સ્વરૂપને જાણો છો અને આપ મને પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર કરાવશો ?" મુનિ કહે છે 'હા' હું તેજ અર્થે અને સર્વ સત્પુરૂષોને મુક્ત કરવાની ખાતર આવ્યો છું એમ નિશ્ચે સમજ ? પણ હું કહું તેટલું પ્રથમ કર ? સર્વ જેટલા લેખો તેં કેદમાં પુર્યા છે તેમને મુકત કરી તારા મહાલયમા મારી સમક્ષ રાખ, અને એક સભા કર એટલે સાત દિવસ સુધી તારે સર્વનું પ્રાત કાળમાં બ્રાહ્મમૂહુર્તે ન્હાઇધોઇ પૂજન કરવું. બપોરે

તેઓને પ્રેમપૂર્વક મિષ્ટાન્નનું ભોજન જમાડવું અને રાતે પણ તેઓની પ્રસન્નતા પૂર્વક આરતિ કરવી, અને પ્રસાદ લેવરાવવો. આ પ્રમાણે સપ્તા પુરી થાય કે બીજે દીવસે તમામ ચોરાશી હજાર દેશના રાજાઓ પંડિતો સંતસાધુઓ સર્વની એક સભા ભરવી, પશ્ચાત્ નારદ મુનિને સાક્ષી તરિકે બોલાવી હું તને સર્વની સમક્ષ સાક્ષાત્કાર કરાવીશ. માટે ચાલ જો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય તો મારી આજ્ઞાનો સત્વર અમલ કર !' આ પ્રમાણેના શબ્દો કહેનાર મુની યાજ્ઞવલ્ક્ય જેવા મહાત્મા રાજાને તેની જીંદગીમાં કદી પણ મળ્યા નહતા. તેમ અત્યાર સુધી તેને આ પ્રકારની આજ્ઞા કોઇએ પણ કરી ન હતી તેથી વિસ્મય પામી, મુનિના વચનનો આદર કરીને રાજાએ સપ્તાના સાહિત્યની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

મુનિ વર્ચસ્તમા પોતાના પરમપ્રિય શિષ્ય પ્રહર્ષને કહે છે, હે બેટા પ્રહર્ષ ત્યાર પછી આપણા પરમ તત્વવિદ્ યોગચંદ્ર સુરામણિ મુનિ યાજ્ઞવલ્ક્યની આજ્ઞાનુસાર વિરોચન રાજાએ તે સર્વ નજરકેદ કરેલા મહાત્માઓને મુક્ત કરી દીધા; અને બીજા દીવસથી તેઓના સેવનની સપ્તાનો યથાવિધિ આરંભ કર્યો. તેમ જ સપ્તાની પૂર્ણાહુતિને દીવસે ચોરાશી હજાર દેશના નૃપતિઓ વિદ્વાનો ઈત્યાદિ સર્વને આમંત્રણ પત્ર લખી સાંઢણી સ્વારો-દ્વારા રવાને કરી દીધા. મુનિએ કહ્યું તે પ્રમાણે સાતે દિવસ તે સર્વ ચોરાશી હજારે સત્પુરૂષોનું યથાવિધિ પૂજન અર્ચન ભોજન ઈત્યાદિ રૂડે પ્રકારે સેવન થવાથી રાજાના જ્ઞાનમાં, બુદ્ધિમાં શ્રદ્ધામાં અત્યંત વધારો થયો અને અંતરશુધિ તથા બહિરશુધિ પણ તેણે પ્રાપ્ત કરી. સાત દિવસ પૂર્ણ થયા પછી આઠમો દિવસ સપ્તાની પૂર્ણાહુતિનો હોવાથી આમંત્રણ કરેલાં ચોરાશી હજાર દેશના રાજાઓ સંત સાધુઓ, પંડિતો, વિદ્વાનો, ફકિરો, બંદીજનો, ભાટ ચારણો કવિઓ, વક્તાઓ, લેખકો ઈત્યાદિ ગુણીજનો સપ્તાના સાતમા દિવસની રાતે આ સુરૂપારપદ નગરીમા ભેગા થયા; અને મુનિ પ્રભાતમાં મોટી

પોતપોતાના ઘોડાઓને સાફસુફ કરી સભા સમક્ષ લાવ્યા ત્યાં સોદાગરોએ પોતપોતાના અશ્વો લાવી સભા સમક્ષ રજુ કર્યા એટલે તરત મુનિ યાજ્ઞવલ્ક્ય વિરોચન રાજાને કહેવા લાગ્યા, "રાજન્ પ્રથમ મને ગુપ્ત રીતે આ સોદાગરોની પોતપોતાના અશ્વોની પ્રત્યેકની મુળ કિંમતનો આંક હોય લેવાકે, પશ્ચાત તારો આંક જાહેર કરજે ! રાજાએ તેમ કરવા કબુલ કીધું અને મુનિ સોદાગરોને કહેવા લાગ્યા; " અયે સોદાગરો તુમ સબકોઈ આપઆપકે હરએક ઘોડેકિ કિંમતકી અલગ અલગ ચિઠ્ઠી કરકે આંક લિખકે ચીઠ્ઠીયાં મેરે પાસ સબધર દો. જાનસે મત કહો. ચુપકીસે કિંમતકા કીમત મંજુર રખેંગે ઉસકી ખરીદી યહાંપર હો જાયગી. " બધા થઇ એકંદર સોદાગરો સાત હતા; તે પ્રત્યેકની પાસે બાર બાર હજાર ઘોડાઓ જુદી જુદી પ્રકારના અને જુદી જુદી કીમતના હતા. એકંદર સાતે સોદાગરો પાસે થઇને ચોરાશી હજાર ઘોડાઓ હતા. ત પ્રત્યેક ઘોડા ઉપર અકેકો ખાજદાર રહેતો અને ચોવીસે કલાક અશ્વની બરદાસ રાખતો. આ મહાન સાત સોદાગરોએ પોતાના ચોરાશી હજારે ઘોડાની વ્યાજબી કીંમત એક ચિઠીમાં એકંદર લખી તે મુનિના આસન ઉપર એક તરફ મુકી અને બીજી તરફ ચોરાશી હજારે અશ્વની પ્રત્યેકની જુદી જુદી એમ ચોરાશી હજાર ચીઠ્ઠીઓ કરી પ્રત્યેકની વ્યાજબી કીમત લખી. ચોરાશી હજારે ચીઠ્ઠીઓનો ઢગલો કર્યો. પશ્ચાત મુનિ રાજાને કહે છે. હે રાજન હવે સોદાગરોએ જેમ કર્યું તે [illegible] એટલે આ[illegible]ને. દિવ[illegible] [illegible]ની ચિઠ્ઠીઓમા વ્યતિત થઇ ગ યો છે [illegible] [illegible] [illegible] ધ્યાનસ્થ થવ[illegible] [illegible] [illegible] થયે છે મ મય જાય છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મેહેમાન કરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને પ્રસન્ન [illegible] [illegible] નિશ્ચય કરી ૩ ૧૩૫

થા ?" આ પ્રકારના મુનિના વચન સાંભળી સાક્ષાત્કારનો પ્રયોગ કરવાનું કામ આવતી કાલઉપર રાખી સભા વિસર્જન થઇ ગઇ. રાજા પણ અંતઃપુરમાં મુનિને સાષ્ટાંગ કરી વીદાય થયો અને મુનિપણ સ્નાન સંધ્યા ઇત્યાદિ પોતાની સંયમની નિત્યનૈમિત્તિક મધ્યાન્હ ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત થવાને આસન ઉપરથી ઉઠી પોતાના સ્થાને પધારી ગયા.

મુનિવર્ચસ્તમા કહે છે, હે બેટા પ્રહર્ષ, આ વિરોચન રાજાનું વ્યાખ્યાન જરા લાંબુ છે તેથી આજે ને આજે પૂર્ણ કરીએ તો રાત્રિ વિતિ જાય. માટે આજે સમય થઇ ગયો છે તો જાઓ નિરામયનિદ્રાને પ્રાપ્ત થઇ સુખરૂપ થાઓ અને હું પણ હવે મારા શૈયાસનપર જઇ એકાદ ઘડી નિદ્રા લેઇ પછી સંયમમાં પ્રવૃત થઇશ." આટલું કહી મુનિ અચ્યુતં કેશવં કહી ઉભા થયા એટલે પ્રહર્ષ પણ હમેશના રીવાજ મુજબ પોતાના ગુરૂને સાષ્ટાંગ દંડવત્ સહ અભિવંદન કરી પોતાને સ્થાને ગયો.

—તરંગ ૨ જો.—

—સ્વાત્માનુભવ—

બીજે દીવસે રાત્રિ પડી એટલે પોતાની નિત્ય નૈમિત્તિક ક્રીયાઓથી પરવારી મુનિ વર્ચસ્તમા આસને બિરાજ્યા. પ્રહર્ષ પણ શીષ્ય વર્ગ સહીત શ્રવણ કરવા અર્થે પોતાના શ્રી સદગુરૂને સાષ્ટાંગ દંડવત સહ નમ્રપ્રેમ અભિવંદન કરી મર્યાદા પૂર્વક પોતાના આસને બેઠો. વિરોચનરાજાનુ આખ્યાન સંપૂર્ણ કરી પછી પ્રહર્ષને વિદાયગીરી આપવાની મુનીની દઢ ઇચ્છા હતી. અને પ્રહર્ષ પણ પોતાના સદગુરૂની અનુગ્રહ કૃપાનો મેરેલાપ, કદી વચન તેઓશ્રીની આજ્ઞાનુ ઉલંઘન કરી ન શકે અને આ આખ્યાન સમાપ્ત થયા બાદ પ્રસન્નચિત્તે વિદાયગિરી માગી ગૃહસ્થાશ્રમમાં થવ. પોતાને દેશ જવું એમ પોતાના મનસાથે નિશ્ચય કરવા લાગ્યો. 'મનોરથનામગતિર્નાસ્તિ' એ શ્રુતિના નિયમ પ્રમાણે જ્યારે મુનિનો દઢ નિશ્ચય તેને મોકલવાનો

થયો ત્યારે મહર્ષ પણ પ્રસન્ન ચિત્તે સદ્દગુરૂની વિદાયગીરી
માગી તેમની ઇચ્છા મુજબ વર્તવાના દૃઢ નિશ્ચયને અંતરમાં
કરતો હવો. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "ગુરૂવર્યસત-
માની આજ્ઞા હોઇ હવે પોતાને આશ્રમે જવુ પણ તેઓ સત્ય,
શુભ, અને દૃઢ સંકલ્પવાળા હોવાથી મારી રાજીખુશીથી વિદા-
યગીરી મને આપી મોકલવાનો, તેમણે સંકલ્પ કર્યો છે. એ-
ટલે તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તવામાંજ લાભ છે. મીશાગાડનું
કંઇ મૂગા કદાચ નહીં ? તેમની કૃપાનો કંઈ ગેરલાભ લેઇ તે-
મની ઇચ્છાને આડે આવી કંઈ અહીં રહેવાય નહીં. એતો મા-
રા શિષ્ય ધર્મને દોષરૂપ થઈ પડે માટે આ વિરોચનનું આ-
ખ્યાન પુરૂં થાય એટલે મારા સ્વદેશ જવા વિદાયગીરી માગું."
આવો મનસાથે નિશ્ચય કરી મહર્ષ એકદમ બોલી ઉઠયો કે
સ્વામિન્, જ્યારે મને મારા સ્વદેશે મોકલવાની આપની સંપૂર્ણ
ઇચ્છા છે તો હે કૃપાળુ આ આખ્યાન સંપુર્ણ કરી આપ કાલે
સુખેથી મને જવાની આજ્ઞા આપો. હું આપની ઇચ્છાનુસાર વ-
ર્તન ચલાવવામાંજ સદા આનંદ માનું છું આ વચન સાંભળી
મુનિવર્યસૂનમા અતિ પ્રસન્ન થઇ કહેવા લાગ્યા, " હે મુમુક્ષુ
શિષ્ય આજે તેં પ્રસન્નવદને વિદાયગીરી માગી જવાનો નિશ્ચય
જણાવેલો સમયથયે હું તને તારા આશ્રમે વિદાય કરીશ માટે છે.
વટનો આ સાક્ષાત્કારનો વિષય તારા અંતરમાં સ્પષ્ટ કરી સુખી થ-
જે. વળી કોઇપણ અન્ય શંકાઓ તને થતી હોય તો
તે પુછી લેઇ તારાચિત્તનું સમાધાન કરજે ! પરમશાંતિરૂપ પ-
રબ્રહ્મમાંજ તારી વૃત્તિ અને અંતર બહિર કરણો વાળેલાં રા-
ખવા સતત પ્રયત્ન સેવજે " મહર્ષ કહે છે કે " ગુરો, આપ રા-
ખશો તેમજ મારે રહેવું છે અને જે જે ઘટતું આ
પશો તેજ લેવુ છે. હે સ્વામિન્ આપશ્રીની આજ્ઞા-
નું નિરંતર પાલન કરવા તન મન અને ધનથી પ્રયત્ન
શીલ રહેવું એજ મારા જીવનનું હું સાર્થક સમજું છું અને
તેથીજ અંતરમાં નિરંતર રુચી રહું છું માટે હે ભગવાન કંઈ

અન્ય શંકાઓ મારા અંતરમાં હવે ઉદ્દભવ થવાનો સંભવ નથી આપ નિશ્ચિંત થઇ વિરોચનનું કાલનું અપૂર્ણ રહેલું વાખ્યાન આગળ શ્રવણ કરાવી શીશુને કૃતાર્થ કરો ?

મહર્ષના આ વચન સાંભળી મુનિએ વાખ્યાનનો આરંભ કર્યો અને કહેવા લાગ્યા. મુનિ વર્ચ્સતમા કહે છે હે વત્સ બીજેદીવસે પાછી ચોરાશી હજાર નૃપતિ સંત સાધુ અને મહાત્માઓની ગંજાવર સભા પ્રાતઃકાળમાં ભરાઇ અને આપણા યોગચંદ્ર ચુડામણિ મુનિ યાજ્ઞવલ્કય પણ પોતાની નિત્ય નૈમિતિક ક્રીયાઓથી પરવારી સભામંડપમાં આવી પોતાના સિંહાસન ઉપર બીરાજમાન થયા અને રાજા વિરોચન પણ રાજ ચિન્હ યુકત થઇ મુનિ યાજ્ઞવલ્કય ની સમીપ આવીને બેહાથ જોડી સાષ્ટાંગ કરી ઉભો રહ્યો એટલે મુનિ તેને કહેવા લાગ્યા " હે રાજન્ ગઇ કાલે ચોરાશી હજાર ઘોડાની કીમતની જુદીજુદી ચીઠી કરી સોદાગરોએ આપી છે તે મેં એક પેટીમાં ઘાલી તેને તાળું અને સીલ મારી રાખી મુકી છે. વળી તેમણે ચોરાશી હજારે અશ્વોની ઉચક કીમતનો આંક લખી એક બીજી ચીઠી પણ જોડે આપી છે તે પણ તેની જોડે મેં રાખી મુકી છે. આજે તે પ્રમાણે તારે કરવાનુ છે અને મૌન્ય રહી ગુપ્ત પણે ચોરાશી હજારે ઘોડાની જુદીજુદી ચીઠીઓ કરી તેમાં પ્રત્યેક ઘોડાની કીંમતનો આંક લખી, મારા આસન ઉપર મુકીદે અને બીજી ઉચક કીમતના આંકની પણ ચીઠી કરી મુકીદે એટલે તારી અને સોદાગરની ચીઠીઓમાંના અશ્વોની કીમતના આંકડા મળતા આવશે તો તું અશ્વવિદ્યાનો અનુભવી છે એવી મારી સંપુર્ણ ખાતરી થશે. પશ્ચાત ત્રીજે દીવસે તારી ઇચ્છા પરિપુર્ણ કરીશ. " આ સાંભળી રાજા કહે છે "બહુસારૂ ભગવન્ લ્યો ત્યારે હું પણ સોદાગરની પેઠેજ આ સર્વ અશ્વોની કીમતના આંકની ચીઠીઓ કરી આપના આસન પર મુકી દઉં છું." આટલું બોલી રાજાતો પ્રત્યેક અશ્વને જોઇ તેની કીમતની ચીઠીઓ કરી મુનિ યાજ્ઞવલ્કયના આસન પર એક પછી એક મુકવા લાગ્યો. એ રીતે ચોરાશી હજારે અશ્વોની

આપ કહો તો રાજસુયજ્ઞ કરૂં, આપ કહો તો રાજપાટ કૃષ્ણાર્પણ કરૂં, આપ કહો તો હશે દિગપાળ ડોલાવું અને આપ કહો તો મારા પ્રાણ સુદ્ધાં અર્પણ કરૂં પણ સાક્ષાત્કાર કરવાની મારી પ્રતિજ્ઞા તેનો તો કદી કાળે ભંગ નહીં કરવાનો મારો દૃઢ નિશ્ચય છે. હે મુનિંદ્ર, આપ જે જે આજ્ઞા કરો છો તે તે આજ્ઞાનું સર્વશ પાલન કરૂં છું તે એટલાજ માટે કે આપ રાજી થઈ મારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરો. અને હજી પણ તેજ જીજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવા અર્થે આપ જેજે કહેશો તેતે કરીશ. આપ નિશંક રહો." આ પ્રકારના રાજાના વચનો શ્રવણ કરી આપણા યોગચંદ્ર ચુડામણિ મુનિ યાજ્ઞવલ્કય બોલ્યા. "ત્યારે મારી ઇચ્છા છે તે તું સાંભળ ? જેવી તું આ અશ્વ પરિક્ષા જાણે છે તે પ્રમાણે મને પણ એકદમ હમણાં ને હમણાં અશ્વ પરિક્ષા કરતાં શીખવી દે ? પશ્ચાત હું તને સાક્ષાત્કાર કરાવું. અને સોદાગરો તરફ દૃષ્ટિ કરીને સોદાગરોને મુનિ કહે છે કે તમે પણ જેવી બરાબર અશ્વ પરિક્ષા કરો છો તે પ્રમાણે મને પણ હમણાં ને હમણાં શીખવી દ્યો નહિં તો જેમ અહીં સઘળા મહાત્માઓ નજર કેદ થયા છે તેમ તમને પણ કેદ કરવામાં આવશે, અને તમામ અશ્વો જપ્ત થઇ જશે." આવું સાંભળતા તમામ સોદાગરો અને રાજા સુદ્ધાં ગભરાઇ ગયા અને એક બીજાના મ્હો સામું જોઈ વિચાર વમળમાં પડી ગયા કે એકદમ હમણાં ને હમણાં અશ્વ પરિક્ષા શી રીતે મુનિંદ્રને શીખવી શકાય ? અશ્વ, હીરો, સ્ત્રી, મોતી, ઇત્યાદિ વસ્તુઓ ઇશ્વરે આ જગતમાં એવી ઉત્પન્ન કરેલી છે કે જેના યથાર્થ પરિક્ષક થવાને ઓછામાં ઓછા ત્રીસ વર્ષનો નિરંતર અનુભવ જોઇએ. કેટલાકનો તો આખી ઉમર જાય છે છતાં પણ વાસ્તવિક તે વસ્તુઓની પરિક્ષાશક્તિ તેમનામાં આવતી નથી; આ પ્રમાણે સોદાગરો વિચાર કરે છે દરમ્યાન ફરિથી મુનિંદ્ર બોલી ઉઠ્યા, કેમ રાજન અને સોદાગરો તમે સૌ અશ્વપરિક્ષા તરત શીખવી શકો એમ છે કે નહિં તેનો હા કે ના સત્વર ઉત્તર આપો નહિંતો

આ સોદાગરોને નજર કેદ કરવા પડશે અને તું સાક્ષાત્કારવિના
શકશ. હે રાજા આમ થતાં તારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થશે અને
તું મને કેદ કરી નહીં શકે ” રાજા હિંમતવાળો હોવાથી બે
હાથ જોડી ધૈર્યતાથી યાજ્ઞવલ્ક્યમુનીને કહેવા લાગ્યો, હે મુનિંદ્ર,
હું કિંવા આ સોદાગરો અશ્વની પરિક્ષા એકદમ હમણાંને હમ-
ણાં શીખવવા અસમર્થ છીએ. કારણ કે અશ્વનું ઉત્તમ, મધ્યમ,
અને અધમપણું જોવા જાણવાથી પરખી શકાતું નથી. જેવી રીતે
ઝવેરાતની પરિક્ષા કરવાને તેમજ સ્ત્રી કુલટા છે કે કુલિન તેની
ખાત્રી કરવાને, જેમ ઘણો વખત જોઇએ તેવીજ રીતે અશ્વપ-
રિક્ષા શીખવાને પણ ઘણા વર્ષો જોઇએ. આ સોદાગરો કે જેનો
અશ્વપરખવાનો બાપદાદાનો ધંધો છે અને બાલ્યાવસ્થાથી તેઓ
અશ્વપરિક્ષાના ધંધામાંજ ટેવાએલા છે છતાં પણ તેઓ હજી અ-
શ્વના પાકા પરિક્ષક થઇ શક્યા નથી અને હું અશ્વનો ઘણોજ
શોખીન છેક નાનપણથી હોવાથી અશ્વવિદ્યાના રસમાં ને રસમાં
અનેક મારે હાથે અશ્વો લેઈ તેઓને કેળવી જેયા, ભોગવી જેયા
અને ઉછેરી પણ જાણ્યા જેથી લાંબેકાળે અત્યારે સહજ અશ્વ
પરિક્ષા કરી શકું છું અને દેશપરદેશના રાજાઓ મારી માર-
ફતજ અશ્વો મંગાવે છે. તો આપ જેમણે અશ્વોને પ્રસંગાવશાત
જોએલા અને કદીપણ સ્વારી કરી જાણનાર ન હોવાથી અશ્વપ-
રિક્ષા હમણાને હમણા એકદમ આપને શી રીતે શીખવી શકાય ?
હે ભગવન [illegible]

[illegible]

આપ કહો તો રાજસુયજ્ઞ કરૂં, આપ કહો તો રાજપાટ કુરબા-
પણ કરૂં, આપ કહો તો હરો દિગપાળ રોકાવું અને આપ કહો
તો મારા પ્રાણ સુદ્ધાં અર્પણ કરૂં પણ સાક્ષાત્કાર કરવાની મારી
પ્રતિજ્ઞા તેનો તો કદી કાળે ભંગ નહીં કરવાનો મારો દૃઢ
નિશ્ચય છે. હે મુનિંદ્ર, આપ જે જે આજ્ઞા કરો છો તે તે
આજ્ઞાનુ સર્વથા પાલન કરૂં છું તે એટલાજ માટે કે આપ
રાજી થઈ મારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરો. અને હજી પ-
ણ તેજ જીજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવા અર્થે આપ જેજે કહેશો તે
કરીશ. આપ નિશંક રહો. " આ પ્રકારના રાજાના વચનો
શ્રવણ કરી આપણા યોગચંદ્ર ચુડામણિ મુનિ યાજ્ઞવલ્કય બોલ્યા.
"ત્યારે મારી ઇચ્છા છે તે તું સાંભળ ? જેવી તું આ અશ્વ
પરિક્ષા જાણે છે તે પ્રમાણે મને પણ એકદમ હમણાં ને હમણાં
અશ્વ પરિક્ષા કરતા શીખવી દે ? પશ્ચાત હું તને સાક્ષાત્કાર
કરાવું. અને સોદાગરો તરફ દ્રષ્ટિ કરીને સોદાગરોને મુનિ કહે
છે કે તમે પણ જેવી બરાબર અશ્વ પરિક્ષા કરો છો તે પ્રમાણે
મને પણ હમણાં ને હમણાં શીખવી દ્યો નહિં તો જેમ અહીં
સઘળા મહાત્માઓ નજર કેદ થયા છે તેમ તમને પણ કેદ
કરવામાં આવશે, અને તમામ અશ્વો જપ્ત થઇ જશે. " આટલું
સાંભળતા તમામ સોદાગરો અને રાજા સુદ્ધાં ગભરાઇ ગયા અને
એક બીજાના મોં સામું જોઈ વિચાર વમળમાં પડી ગયા કે
એકદમ હમણાં ને હમણાં અશ્વ પરિક્ષા શી રીતે મુનિંદ્રને
[illegible] ? [illegible] દ્વારે, ઘાં, મોતી, ઇત્યાદિ વસ્તુઓ
[illegible] ઉત્પન્ન કરેલી છે કે જેના વડે
[illegible] એકદમ [illegible] વચનો નિરંતર અનુસાર
[illegible] ઉમર થાય છે છતાં પણ [illegible]
[illegible] તેમનામાં આવતી નહીં; આ
[illegible] વિચાર કરે છે દરમ્યાન ફરિથી મુનિંદ્ર બોલી
[illegible] તમે તો અશ્વપરિક્ષા તરત શીખવી
[illegible] ઉત્તર આપો નહિં તો

આ સોદાગરોને નજર કેદ કરવા પડશે અને તું સાક્ષાત્કારવિના રહેશ. હે રાજા આમ થતાં તારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થશે અને તું મને કેદ કરી નહીં શકે " રાજા હિંમતવાળો હોવાથી બે હાથ જોડી ધૈર્યતાથી યાજ્ઞવલ્ક્યમુનીને કહેવા લાગ્યો, હે મુનિંદ્ર, હું કિંવા આ સોદાગરો અશ્વની પરિક્ષા એકદમ હમણાંને હમણાં શીખવવા અસમર્થ છીએ. કારણ કે અશ્વનું ઉત્તમ, મધ્યમ, અને અધમપણું જોવા જાણવાથી પરખી શકાતું નથી. જેવી રીતે ઝવેરાતની પરિક્ષા કરવાંને તેમજ સ્ત્રી કુલટા છે કે કુલિન તેની ખાત્રી કરવાને, જેમ ઘણો વખત જોઇએ તેવીજ રીતે અશ્વપરિક્ષા શીખવાને પણ ઘણા વર્ષો જોઇએ. આ સોદાગરો કે જેનો અશ્વપરખવાનો બાપદાદાનો ધંધો છે અને બાલ્યાવસ્થાથી તેઓ અશ્વપરિક્ષાના ધંધામાંજ ટેવાએલા છે છતાં પણ તેઓ હજી અશ્વના પાકા પરિક્ષક થઇ શકયા નથી અને હું અશ્વનો ઘણોજ શોખીન છું નાનપણથી હોવાથી અશ્વવિદ્યાના રસમાં ને રસમાં અનેક મારે હાથે અશ્વો. લઈ તેઓને કેળવી જોયા, ભોગવી જોયા અને ઉછેરી પણ જાણ્યા જેથી લાંબેકાળે અત્યારે સહજ અશ્વ પરિક્ષા કરી શકું છું અને દેશપરદેશના રાજાઓ મારી મારફતજ અશ્વો મંગાવે છે. તો આપ જેમણે અશ્વોને પ્રસંગાવશાત જોએલા અને કદીપણ સ્વારી કરી જાણનાર ન હોવાથી અશ્વપરિક્ષા હમણાંને હમણાં એકદમ આપને શીરીતે શીખવી શકાય ? હે ભગવન્ એ તો કેવલ અસંભવિત છે. તેને માટે તો ઘણા વર્ષો અને ઘણો લાંબો અનુભવ જોઇએ." સોદાગરોએ આ પ્રકારના રાજાના કેહેવાને ટેકો આપી કહ્યું "મહારાજ રાજાજી કહે છે તે સર્વથા સત્ય છે. અશ્વપરિક્ષા કરતા શીખવાને માટે લાંબા વખતનો અનુભવ જોઇએ બાકી આપ કદાચ અમને બધાને ફાંસીને લાકડે લટકાવી અમારા પ્રાણ લ્યો તોપણ અત્યારે ને અત્યારે એકદમ અશ્વપરિક્ષા કરતા અમે તો શું પણ હરીહર કે બ્રહ્માપણ શીખવી શકે તેમ નથી. " આ પ્રમાણે રાજા અને સોદાગરોનું બોલવું, સાંભળી મુનિંદ્ર રાજા પ્રત્યે કેહેવા લાગ્યા

" એમ, ત્યારે શું રાજન્ આ એક નજીવી ચીજ, અશ્વપરિક્ષા જેવી બાબત શીખવાને માટે ઘણો કાળ લાગે છે ? રાજા કહે છે ' હા મહારાજ' અશ્વહીરો શ્રી ઇત્યાદિને જોવા, જાણવાને સમજવા માટે ઘણા વર્ષોનો અનુભવ જોઈએ; મુનિ કહે છે, "હે રાજન્ તારા મુખમાંથી મારે એજ વચન કઢાવવું હતું. આ ઉપરથી જો તું વિચિક્ષણ હોય તો સત્વર સમજી લે કે જેમ અશ્વહીરો શ્રી ઇત્યાદિ જોવા જાણવા અને સમજવા માટે ઘણા વર્ષોનો અનુભવ જોઇએ તેવીજ રીતે સતચિત્ અને આનંદસ્વરૂપ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાને પણ મનુષ્યને ઘણા વર્ષોનો અનુભવ જોઇએ છીએ. હે રાજા જ્યારે મૃત્યુ લોકમાં ઉત્પન્ન થએલિ એક નામરૂપ વર્ણવાળી આ અશ્વ પશુ જાતિ છે તેની પરિક્ષા એકદમ હમણાં ને હમણાં અન્યને શીખવી કે બતાવી શકાતી નથી તો આ નિરાકાર, સતચિદ્ અને આનંદસ્વરૂપ અદભુત જ્યોતિર્મય પરમાત્મતત્વનુ સ્વરૂપ તને હમણાં ને હમણાં એકદમ શીખવી શકાય એ કેવલ અસંભવિત છે. તેનેતો નામ રૂપ કે અંગ પણ નથી. તે તો આ નામ રૂપાત્મક જગતથી કેવલ ન્યારો, સ્વતંત્ર, મુક્ત, નિરામય, અને સચિદાનંદ પરબ્રહ્મ છે, તેનો સાક્ષાત્કાર એકદમ કરવાની તને બુદ્ધિ થઈ છે તે કેવલ અનુચિત અને મંદ છે કે નહિં તેની પરિક્ષા તું જાતેજ કરી લે ?" આટલું કહી મુનિ સર્વ કેદ કરેલા મહાત્માઓને કહેવા લાગ્યા, "સંતો આપ સર્વ આપને સ્થાને વિદાય થાઓ; આપ સહુ આજથી છુટા થયા છો. રાજાએ આપ સર્વને તમારી યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રસાદ પુજન દક્ષિણા ઇત્યાદિ આપી સંતોષ પમાડયો છે ". મુનિયાજ્ઞવલ્કયના વચનને અનુમોદન આપી રાજા પણ કહેવા લાગ્યો, "સંતો મુનિંદ્ર કહે છે તે સત્ય છે માટે મારા દોષોની ક્ષમા આપી આપ ઈચ્છાનુસાર દ્રવ્ય લેઇ આપને આશ્રમે પધારો આજથી આપ સર્વ મુક્ત છો." પશ્ચાત જામદાર ખાનાના અધિકારીને બોલાવી રાજાએ હુકમ આપ્યો કે ' આ સોદાગરોના પ્રત્યેક અશ્વોની ચીઠી મુજબ કીમત

આપી તમામ અશ્વો ઘોડારમાં બધાવી સોદાગરોને તે ઉપરાંત બે લાખ મોહોરની બક્ષીસ કરી વિદાય કરજો, અને આ ચોરાશી હજારે મહાત્માઓને તેઓની મરજી પ્રમાણે દ્રવ્ય ઈત્યાદિ જે જોઇએ તે આપી સૌસૌની યોગ્યતા પ્રમાણે આ ચોરાશી હજારે અશ્વ વાહન માટે એકેકને આપી અત્યંત સન્માન પૂર્વક વિદાય કરજો'. જામદાર ખાનાનો અધિકારી રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કરવા અર્થે સર્વ દેહ કરેલા મહાત્માઓ સોદાગરો અને અશ્વો સર્વને લેઇ જામદારખાને ગયો અને સર્વને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે સત્કાર કરીને સંતોષ પમાડી પ્રત્યેક મહાત્માઓને વાહન માટે એકેક અશ્વની બક્ષીસ આપી પ્રસન્નતા પૂર્વક વીદાય [illegible]ર્યા. વિરોચન રાજાએતો આમંત્રણ કરેલા રાજાઓની સભા [illegible]ધાં વિસર્જન કરવા વિજ્ઞપ્તિ કરી પણ યોગચંદ્ર ચુડામણિ [illegible]જ્ઞવલ્કયના વચનામૃતનું પાન કરવાની ઈચ્છાએ સભામાંનું કો[illegible] પણ ઉઠયું નહીં. મુનિયાજ્ઞવલ્કયતો આ વખતે એકાગ્રચિત્તે [illegible]નુસંધાન પૂર્વક પોતાને આસને સ્થિત થઇ આંખોમીંચી [illegible]મ કરતા હતા તે જ્યારે સભાવિસરજન થઈ નહીં અને તેમનો પ્રત્યુતર સાંભળવા [illegible] કેટ અતિ આતુર બેસી રહ્યું છે એવી ખાત્રી થઇ એટલે તરત જ [illegible] માન્ય ધારણ કરી પશ્ચાત નીચે પ્રમાણે [illegible]

મુનિયાજ્ઞવલ્કય જેણે [illegible] મહાત્માનું સ્વ[illegible] ધારણ કરેલું છે અને [illegible] સ્થિત [illegible] છે તેઓ [illegible] વિરોચનને [illegible] [illegible] ઘણો લાભ. વખત સુધી [illegible] સમય થયા વી[illegible] [illegible] થ[illegible] નથી [illegible] [illegible] વિરોચન, [illegible] અને [illegible] જ્યાં સુધી તારા [illegible] નથી. [illegible] છે અને જ્યાં સુધી [illegible] જગત પ્રતે [illegible] [illegible]

થઇ હોય પણ તેને પ્રાપ્ત નથી, ત્યાં સુધી તે ઇશ્વરને જોવા કે જાણવા સમર્થ થઇ શકનાર નથી એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ? હે મુમુક્ષુ રાજન્, પરમાત્મા એ કંઇ આ ચર્મ ચક્ષુનો વિષય નથી પણ તે વિશુદ્ધ પ્રેમનો અને જ્ઞાનનો વિષય છે માટે જો પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો તારો દૃઢ નિશ્ચય થયો હોય તો તું વિશુદ્ધ પ્રેમના આવણથી ઉત્પન્ન થએલાં કર્મોનો નાશ કરકે જેનો નાશ માત્ર જ્ઞાનથીજ થશે. તે અજ્ઞાન આવણથી જે કર્મો ઉત્પન્ન થાય છે તેનું કારણ માત્ર તારી બુદ્ધિ, તારૂં મન, અને તારૂં ચિત્ત એ ત્રણે એકત્ર થઇ તે અજ્ઞાન આવણના સંબંધમાં નિરંતર આવવાના અધ્યાસિ છે. અધ્યાસિ એટલે પરમાત્મ તત્વના જ્ઞાનથી કંઇ વ્યતિરેક ભિન્ન જ્ઞાન તે ચિત બુદ્ધિમાં ઉત્પન્ન થયાં છે એમ તું નિશ્ચેકરીને જાણ? અને તેથીજ તે અવિહિત કર્મોને કરે છે એ નિસંશય છે. એક સાધારણ દોરડું છે તેને સાપ માનીએ તે વાસ્તવિક દોરડાના જ્ઞાનથી ભિન્ન વ્યતિરેક જ્ઞાન ગણાય છે. સમુદ્રમાં તરતા કોઇ છીપવાળા કાચબા ઉપર શરદ પૂનમના ચંદ્રની પરમ સૌન્દર્યતાથી ભરપુર અને અમૃત મય કિર્ણના પ્રતિબીંબથી જેમ તેને કોઇ ચાંદીની થાળી માની તેને લેવા ભર સમુદ્રમાં પડીગત થાય એને ચાંદીની થાળી પણ ના મળે અને પોતાનો પણ વિનાશ કરે, એવી રીતે નાશવંત જગત માયા અને દૃશ્ય પદાર્થોને અવિનાશી માની પોતાનો પણ નાશ થવા છતા પુન પુનઃ આ ભવાટવીમાંજ ભટકાયા કરે છે તેનું નામ અધ્યાસ એ તુ અનુભવે કરી સિદ્ધ કર? એ અધ્યાસ જીવને થવાનું કારણ અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાનનું મૂળ અહંમમ-વ રૂપ જીવની મિથ્યા ભાવના છે-કલ્પના છે-ખોટું અનુમાન છે માટે 'તત્સમ્' એક તુંજ છે એ વેદના મહાવાકયને કોઇ સમર્થ સદ્ગુરૂ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી તેનું નિરંતર શ્રવણ મનન ઈ-ત્યાદિ ઉપાયોથી ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થને કર, એટલે તરતજ જ્ઞાન સ્વરૂપ પરમાત્મા તને તાદૃશ્ય થશે. આટલું થતાં હે રાજન્ તને સત્વર સાક્ષાત્કાર થશે. હે પવિત્ર નૃપતિ, સૂર્યનો ઉદય

થતાંજ જેમ અંધકારનો નાશ થઇ જાય છે તેવીજ રીતે જ્ઞાન સ્વરૂપ સૂર્ય ભગવાન હૃદયકમલમાં જાગ્રત થતાં અજ્ઞાનરૂપિ અંધકાર સત્વર નાશ થઇ જાય છે. માટે પ્રથમ તત્ સત આદિ વેદના મહા મંત્રને સદ્ગુરૂ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી પશ્ચાત તેનું શ્રવણ મનન અને નિદીધ્યાસન કેટલોક કાળ યથાવિધિ કરી તારો મનોરથ પુર્ણ કર ! બાકી જેમ અશ્વવિદ્યા તેમજ હીરાપન્ના મોતી ઇત્યાદિની પારખ કરવાની વીદ્યા, તે તે વિદ્યાના શાસ્ત્રો જોયા અને જાણ્યા હોય છતાં તે વિદ્યાએ તત્કાળ તેને સિદ્ધ થઇ શકતી નથી તેવીજ રીતે બ્રહ્મવિદ્યા વેદશાસ્ત્રોદ્વારા સંપુર્ણ પ્રાપ્ત કરી હોય છતાં પણ તે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર તત્કાળ કરાવી શકવા કેવલ અસમર્થ છે. અશ્વવિદ્યાનું અને મોતી માણેક પરખવાની વિદ્યાનું જ્ઞાન જેમ પ્રાણીનું આખું જીવન જાય તોપણ સંપુર્ણ પ્રાપ્ત થતું નથી તેવીજ રીતે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા. ફરી પરા વિદ્યાનું અપૂર્ણ જ્ઞાન જે કેવલ મન ઇંદ્રિય કરીને અને શબ્દથી પણ પર છે તે જ્ઞાન પ્રાણીને તત્કાલ શી રીતે પ્રાપ્ત થઇ શકે ? સાધન માત્ર તે પ્રાપ્ત કરવાને ઉપાય છે [illegible]

કરવાની જાગ્રત થએલી વૃતિવાળો રાજા પશ્ચાત થોડા દીવસો ગયા એટલે રાજપાટ પૂત્રને સોંપી સદગુરૂ કરવાની ઈચ્છાએ સદગુરૂની શોધમાં જ્યાં ત્યાં પર્યટન કરવા લાગ્યો અને કેટલેક વર્ષે હિમાલયમાં આવેલા કૈલાસ નામના શીખર ઉપર જઈ એક પર્ણકુટિકા બાંધી સત્પુરૂષોને પૃથ્વિ ઉપર ઉતરવાનું બારૂં બંધ કરી ત્યાં બ્રહ્મનિષ્ઠ અને શ્રોત્રિય એમ બન્ને જેનામાં હોય અને પરમયોગી પુરૂષ હોય તેને સદગુરૂ કરી તે દ્વારા જ્ઞાન સ્વરૂપ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કારવારૂપ પુરૂષાર્થને સાધવો એવો સત્ય, શુભ, અને દ્રઢ સંકલ્પ કરી ત્યાં પરમાત્માનું રહદયમાં રટણ કરવા લાગ્યો. અને કેટલેક કાળે તેણે અનેક કષ્ટ સાધ્ય પુરૂષાર્થ વડે કરીને સાક્ષાત્કાર કર્યો. હે વત્સ પ્રહર્ષ હવે કેટલીક કહેવાની બાબતોનું તારા પ્રતિકાલે કથન કરીશ માટે સ્વસ્થ થઇ નિત્યનિયમ પ્રમાણે રાત્રિની સંયમ ક્રિયાઓ કરી નિયમીત નિદ્રાને પ્રાપ્ત થાઓ ! આ પ્રમાણેના વચનો શ્રવણ કરતાંની સાથે પ્રહર્ષે શિષ્ય વર્ગ સહિત પોતાના સદગુરુ વર્ચસતમાને સાષ્ટાંગ દંડવત કર્યા એટલે મુનિ પોતાના શૈયાસન ઉપર પધાર્યા. અને સર્વ પોત પોતાને સ્થાને ગયા.

प्रकरण १३ मु.

जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु स्फुटतरा या संविदुज्जृम्भते
या ब्रह्मादिपिपीलिकान्ततनुषु प्रोता जगत्साक्षिणी।
सैवाहं न च दृश्यवस्त्विति दृढ प्रज्ञापि यस्यास्तिचे
च्चांडालोऽस्तु सतु द्विजोऽस्तु गुरुरित्येषा मनीषा मम ॥

(श्रीमद् भगवान शंकराचार्य)

જાગ્રત સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણે અવસ્થામાં જે સ્પષ્ટપણે સમાન અને સંવિત્ વિલસિ રહે છે, જે બ્રહ્માથી માંડીને કીડી પર્યંત પ્રાણીમાત્રમાં સુત્રવત્ પરોવાઈ જગતના-સાક્ષીરૂપે રહેલું છે તેજ વસ્ત હું છું અન્ય કોઈ દ્રશ્ય વસ્તુ નથી એવી જેને દ્રઢ બુદ્ધિ રહેલી છે તેઓ પછી ભલે ચંડાળ હો કે બ્રાહ્મણ હો તોપણ તે ઉત્તમપુરૂષ ગણાય છે—

—તરંગ ૧ લો—

—શ્રીમંત કરતાં રંકમાં વીશેષ બુદ્ધિ હોય છે—

બીજે દીવસે મુનિ વર્ચસ્વાન પોતાના કથા કહેવાના આસનને શોભાવ્યા એટલે મહર્ષિ શિષ્યવર્ગ સહીત આવી નમસ્કાર કર્યા પશ્ચાત મુનિ મહર્ષિને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. 'હે મહર્ષિ આપ મારે તારી કથા પ્રસંગ, આટલો સમય ચાલ્યો. તેના તારે ... ધર્મ જે જાણવાનો હતો તે સઘળું મેં તને જણાવ્યું છે, જેથી હવે કેટલીક બાબતો ઉપર છેલ્લામાં છેલ્લું નિવેદન કરી પશ્ચાત તને ગૃહસ્થ થવા અર્થે તારે સ્વદેશ જવાની આજ્ઞા કરીશ. હે તાત તેં જે મારી આજ્ઞાનું યથ વિધિ પાલન કરી તારા વ્યવહાર અને પરમાર્થ ઉભયને સિદ્ધ કરી પરીણામે પરમ પદની પ્રાપ્તિથી અજરામરત્વના સુખને ભોગવજે. હે સુગુણ શિષ્ય, સંસારમાં પ્રવેશ કર્યા પછી તારા પ્રધાન કર્મને કરવામાં ઘેરા પણ પાછો પડીશ

નહીં, તો સર્વ અર્થ સિદ્ધ થશે એનિઃસંશય જાણજે. ગૃહીધયા પછી સર્વ અર્થ સિદ્ધ કરવામાં પાછો એવો પણ ઉદ્દેશ ન સેવીશ કે શ્રીમંત કરતાં ગરીબમાં બૂદ્ધિબળ ઓછું હોય છે; હે વત્સ ગરીબમાં તો શ્રીમંત કરતાં પ્રસંગાવશાત્ અત્યંતબુદ્ધિ હોય છે કે જે બૂદ્ધિ તેને પરીણામે શ્રીમંત બનાવી દારિદ્રાવસ્થાથી દુર કરી તથા મોટા અધિકારને પ્રાપ્ત કરાવી નિરંતર સત્કૃતિમાં પ્રેરે છે. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, તે વિષય ઉપર એક અતિ રસિક દૃષ્ટાંત શ્રવણ કરાવું તે પ્રસન્નતાથી શ્રવણ કર?

પૂર્વે સરસ્વતિ નદીના દક્ષિણ તટ ઉપર કશ્યપનગર નામનું એક વિશાળ નગર હતું. તે નગરમાં કશ્યપસેન કરીને રાજા રાજ્ય કરતો હતો. આ નગરમાં બ્રાહ્મણોની વસ્તી આશરે પોણાભાગની હતી અને તે સરસ્વતિને કીનારે હોવાથી એક યાત્રાનું પવિત્ર સ્થળ ગણાતું હતું. આ કશ્યપસેન રાજા પણ ઘણો ધર્મિષ્ટ અને સદાચારી હતો, અને તેથી દરવર્ષે શ્રાવણ માસમાં ત્રીસે દીવસ પોતાના તમામ સૈન્યસહ હાથીની અંબાડીમાં બેસી સવારી સાથે આવી, તે સરસ્વતિના પવિત્ર તટ ઉપર આવેલા નૃસિંહેશ્વર મહાદેવનું પૂજન કરતો. અને બ્રહ્મભોજન તથા ગરીબોને દાન કરતો. આ નગર મોટું અને ધંધા રોજગારનુ પણ તે વખતે એક મુખ્ય સ્થળ હતું, જેથી ઘણા મારવાડીઓ વેપાર કરવા માટે આવીને વસ્યા હતા. એક દીવસના સમાયોગે શ્રાવણ માસ બેનતાજ એક બુદ્ધિદાસ નામનો મારવાડી વાણીયો મરચુ મીઠું વીગેરેનો વેપાર કરવા અર્થે આવ્યો; તે ઘણોજ કંગાલ હોવાથી દરરોજ રૂપીયા બે રૂપીયાનો માલ લાવી પરચુરણ વેચતો અને તેમાંથી દરરોજ એક વખત જમે તેટલો નફો પ્રાપ્ત કરી ને વડે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો હતો, તેણે એક મારવાડીની દુકાન નીચે એક આદમી પણ પુરો બેસી ન શકે તેટલી જગામાં પોતાની દુકાન કરી હતી અને મરચુ મીઠું વેચતો હતો. તેનામાં બુદ્ધિ જો કે ઘણી હતી પણ યોગાનુયોગે સારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા

કે " કદાચ વાણીઆને અત્રે બોલાવીશું તો સહુએ કોઇ તે વાત જાણી જશે માટે લાવો અત્યારે મધરાત્રિ થવા આવી છે જેથી એકલો અંધારપછેડો ઓઢી ચુપકીથી તે વણિક બુદ્ધિ દાસને મળી તે રાજાની સમસ્યાનો ભેદ જાણી લઉં અને પછી નિરાંતે આવી નિદ્રાલઉં; જ્યાં સુધી એ ભેદની ખબર પડી નથી ત્યાં સુધી જીવને લેશપણ ચેન પડવાનું નથી માટે લાવ સમય અનુકુળ છે તો ભેદ જાણી આવું. બીજા અમાત્યને પણ આ વાતની ખબર પડનાર નથી, અને આપણે ભેદ જાણી લઈશું. શમસ્યાનો ભેદ કંઇક મારીજ ઘાટ ઘડવા ખાતર હોય તો વાતની પ્રથમથી ખબર હોય તો તેનો ઉપાય થાય. હમણાં હમણાં રાજા કશ્યપસેન ઉપર મારી વિરૂદ્ધની સેંકડો અરજીઓ આવી છે કે પહેલો અમાત્ય રૂશવતસિંહજી ઘણીજ લાંચ ખાય છે. એટલે 'ચેતતા નર સદાયે સુખી' એ કહેવત પ્રમાણે ચેતીને બેસવાથી લાભ છે. માટે લાવ તેમજ કરૂં." આવો નિશ્ચય કરી કશ્યપસેનના પેલા પહેલાવર્ગના અમાત્ય રૂશવત સિંહજી તો પથારીમાંથી ઉઠી કપડાં પેહેરી, માથા ઉપર અંધારપછેડો નાંખી તે વાણીયાની દુકાન આગળ આવ્યા. આવીને જુએ છે તો તે ગરિબ બુદ્ધિદાસ વાણીયો દુકાન આગળ એક વહાણનો છ આનાનો ખાટલો ઢાળી તેમં ફાટેલી એક ગોદડી બિછાવી લસલસાટ ઉંઘતો હતો. રૂશવતસિંહે તેને ધીરે રહી પગના અંગુઠાવડે ઢઢોળ્યો એટલે તે ચમકીને જાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો. " અરે ભાઇ શું છે કેમ છે, કેમ તમારૂં આવવું થયું આપ કોણ છો અને આમ એકાએક આટલી મધરાત્રિએ મને જગાડવાનું શું કારણ ? " આ સાંભળી પેલા રૂશવતસિંહ અમાત્યે તેને કાનમાં કહ્યું કે " શેઠ, ધીરે ધીરે કોઈ ન સાંભળે તેમ વાત કરો, હું રાજા કશ્યપસેનનો પ્રથમ દરજ્જાનો અમાત્ય છું. મારૂં નામ રૂશવતસિંહ છે. હું આપને એક વાત પુછવા આવ્યો છું કે આજે સાંજે બજારની વચમાં

૧ અમાત્ય પ્રધાન-વઝીર-દીવાન Prime minister.

જ શેતાડું ? કે "તમે હવે તમારા જીવનની બધી પેટી પતાવીને બેસજો કારણ કે રાજાનો હવે તમને દેહાંતદંડની શીક્ષા કરવાનો દઢ નિશ્ચય થઈ ગયો છે" આ હકીગત સાંભળી પેલો રૂશવતસિંહ અમાત્યતો ત્યાંને ત્યાં ઠરીજ ગયો. પછી ધીર રહી આજીજીથી તે બુદ્ધિદાસને કેહેવા લાગ્યો "હા શેઠ મને પણ એવોજ વેહેમ આવ્યો કે જરૂર કાંઇ તમે બન્નેએ સમસ્યામાં મારીજ વાત કરી." બુદ્ધિદાસે કહ્યું "હા તમારીજ તે વાત હતી. ત્યોને પ્રગટ કરૂં છું પણ કોઇને કહેશો નહીં. રાજાએ મને બે આંગળી ઉંચી કરીને જે કહ્યું તેમાં એવો ભાવાર્થ હતો, કે બન્ને અમાત્યો લાંચીયા ઘણા થઈ ગયા છે તો તે બન્નેને એકજ દીવસે દેહાંતદંડની શીક્ષા કરવી કે આગળ પાછળ ત્યારે મેં એક આંગળી ઉંચી, કરીને કહ્યું કે હમણા પેહલા એકનેજ ફાંસીએ ચડાવી દ્યો પછી બીજાની વાત. રાજાએ મારૂં કેહેવું સ્વિકાર્યું અને કુચ કરી દીધી, આ વાત છે માટે હવે જે કંઇ ઉપાય કરવો ઘટે તે કરજો તમે જાણો. આ જે હતું તે કહી દીધું." આ સાંભળી રૂશવતસિંહ કહેવા લાગ્યો " બુદ્ધિદાસ શેઠ આપ કહો તેટલું નાણું ખરચું. આપ કહો તો બધી મારી જમીન જાગીર લખી આપું પણ કોઇ રીતે મારા પ્રાણ ઉગરે તેવો ઉપાય કરો ? "બુદ્ધિદાસ બોલ્યો " રૂશવતસિંહજી જ્યારે તમે પૈસાની વાત કરી તો પછી તમારા પ્રાણ બચાવાને કોઇ રીતે અડચણ નથી. જર કરે પાણીમાં ઘર પૈસો હોય તો શું ન થાય. સઘળું થઈ શકે." રૂશવતસિંહે કહ્યું " શેઠ તમારી મરજીમા આવે તે ક્યો પણ ગમે તે કરીને રાજાને તેમ કરતાં અટકાવી મને જીવતદાન આપો ?" બુદ્ધિદાસ બોલ્યો " જાઓ ત્યારે રૂશવતસિંહ જો તમે પાંચ લાખ સોના મોહોર તથા તમારો નગર બહારનો બગીચો બંગલો અને આ બજારમાં છે તે તમારી હવેલી મને આપતા હોતો તે પ્રમાણે તમારો જીવ બચાવવા હું તૈયાર છું " રૂશવતસિંહે કહ્યું " હા હા લાવો તેમ કરૂં. લાવો દસ્તાવેજનો કાગળ તો

બગીચો બંગલો આ હવેલી સર્વે તમને લખી આપું અને પાંચ લાખ મોહોરો હમણાં ને હમણાં ઘેર જઈ મોકલી આપું છું પછી શું પણ 'જીવતો નરભદ્રા પામે' જીંદગી હશે તો બધું એ પાછું આવી મળશે." આ સાંભળી બુદ્ધિદાસે તો તે પોતાની દુકાન ઉઘાડી તેમાંથી દસ્તાવેજનો કાગળ કાઢી ફુશવતસિંહ પાસે તેપર સર્વ જમીન જાગીર લખાવી લીધી. અને પાંચ લાખ મોહોર આપવાનું ખાતું પડાવી લેઇ બંગલો બગીચો અને પેલી બજારચમાં આવેલી તેની હવેલીનો કબજો આપી દેવા પણ કહ્યું. ફુશવતસિંહે તે મુજબ લખી આપી ઘેર આવી પાંચ લાખ સુવર્ણ મોહોર તથા પેલાં સર્વ મકાનની કુંચીઓ વીગેરે તરતને તરત મોકલાવી દીધું અને બુદ્ધિદાસે પણ હવેલી ઉઘાડી તરતને તરત તેમાં પાંચ લાખ સુવર્ણ મોહોરની થેલીઓ તીજોરીમાં ગોઠવાવી દીધી. અને પોતે ત્યાં જઇ સર્વ લખાવેલી મીલકત હસ્તગત કરી તેજ પેલા ખાટલામાં જઇને સુઈ રહ્યો, અને ફુશવતસિંહ પણ બધા કામથી પરવારી છેક સહવારના પાંચ વાગે જઇ સુઇ રહ્યો. સહવાર થયું નાહી ધોઇ બુદ્ધિદાસ પેલી પોતાની નાની દુકાન ઉઘાડી નિત્યનિયમ પ્રમાણે પરચુરણ મીઠું મરચું વેચવા બેઠો. એટલામાં પેલો બીજો અમાત્ય દુર્જનસિંહે આવી તેણે પણ એજ રીતે કહ્યું. બુદ્ધિદાસે તેને પણ એ પ્રમાણેજ શીશામાં ઉતારી તેની પાસેથી પણ પાંચ લાખ સુવર્ણ મોહોર તથા બગીચો બંગલો અને કેટલાંક બજારમાં તેની આઠ દશ દુકાનો હતી તે સઘળી લખાવી લેઇ સઘળો કબજે લેઇ તેને પણ ઘેર વીદાય કર્યો. જે દુકાન નીચે તે બેઠો હતો તે દુકાન દુર્જનસિંહની હતી તે પણ તેના કબજામાં આવી જેથી તેમાના ભાડુઆતને તરતને તરત ખાલી કરાવી પોતે દુકાન કરી તેમા મોટા શેઠ જેવા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરી એક હાથ ઉંચી રૂની મોટી ગાદી ઉપર બેઠો. અને તે ... ગાદી ... વીગેરે ... દીવસે ખરીદી લીધ તે દિવસની ... ... તે. આવી રીતે કરીને બુદ્ધિદાસ તો ... ...

અત્તર વીગેરેથી યુક્ત બની ગુમાસ્તાઓને કરીયાણાના અનેક કોથળાઓ જે ખરીદીને તેણે દુકાનમાં ગોઠવી દીધા હતા, તેને વેચવાના ભાવો બતાવતો હતો. દરમ્યાન નિત્યનિયમ પ્રમાણે સંધ્યાકાળનો સમય થઇ જવાથી રાજા કશ્યપસેનની સવારી મહાદેવના પૂજન અર્થે જતી હતી તે તેની દુકાન આગળ આવી પોહોંચી અને રાજા પણ હાથીના હોદ્દામાં ત્યાં આવી પોહોંચ્યો. રાજાએ તો પેલા બુદ્ધિદાસ વણિકને એક મહાન શેઠીયા જેવો બનેલો જોઇ એકજ રાતમાં એકાએક આવો શ્રીમંત તે શી રીતે થઇ ગયો તે વાતનો તેને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો જેથી હાથી ઉભો રાખી તેને કહ્યુ "અરે વણીક શેઠ તમે કાલે સહવારે મારે મેહેલે આવી મને મળજો, મારે જરા મારા મનનો સંદેહ દુર કરવો છે" વાણીઆએ કહ્યું "બહુસારૂ અન્નદાતા, જરૂર આવીને સંદેહ આપનો દુર કરીશ." આ સાંભળી રાજાતો સ્વારીસહીત નિત્યનિયમ પ્રમાણે તે શ્રીનૃસિંહેશ્વર મહાદેવના મહાપૂજન અર્થે ચાલ્યો ગયો. પેલા બે અમાત્યોને પણ આથી મનમાં વિશ્વાસ ચોટયો કે 'જરૂર હવે પ્રાણ બચશે અને બુદ્ધિદાસ રાજાને તેમ કરતાં જરૂર અટકાવશે.' આથી તેઓ પણ પ્રસન્ન થઇ સ્વારી ઉતરી એટલે ઘેર ગયા. બીજે દીવસે પ્રાતઃકાળ થયો એટલે બુદ્ધિદાસ મ્યાનામાં બેસી રાજા કશ્યપસેનને મેહેલે આવ્યો. રાજાએ તેને સન્માન આપી બેસાડયો પશ્ચાત પુછયું કે "એકાએક એકજ રાતની અંદર શેઠજી તમને આટલી બધી સંપતિ કયાથી મળી?" બુદ્ધિદાસે કહ્યું. "અન્નદાતા, એ સૌ મારી બુદ્ધિનો પ્રતાપ છે. પણ પ્રથમ એ વચન આપો કે, એ મારી બુદ્ધિનો ઉપયોગ સાચો માલમ પડે તો મને કશું પણ કરવું નહિં તેમજ જે બે લાંચીયા અધિકારી ગુન્હાને પાત્ર જણાય તેને ફાંસી વીગેરે દેહાતદંડની શીક્ષા સુધી સજા કરવી નહિ અન્ય જે સજા કરવી હોય તે કરવા આપ મુખ્તીયાર છો." આ સાભળી રાજાએ વચન આપી તેમ કરવા કહ્યું એટલે પેલા બે અમાત્યોની અને પોતાની બુદ્ધિના ઉપ-

આ વચન સાંભળી પ્રહર્ષ બોલ્યો " હે ભગવાન્ જે વેદ શાસ્ત્ર અને સત્પુરૂષો જગદેવ હરિ અને હરિરેવ જગત' એ વા કયનું કથન કરે છે તે કેવીરીતે તે કૃપાકરી સમજાવો ?" મુનિ વર્યસતમા કહે છે "હે પ્રહર્ષ તે સર્વથા સત્ય છે; હરિ એ જગત અને જગત એજ હરિ છે. કારણ કે જગત ચિદાકાશ રૂપ છે જાગ્રતમાં તેમજ સ્વપ્નમાં જે દૃશ્ય જણાય છે તે દૃશ્ય રૂપાત્મક જગત છે અને તેનો આધાર મૂલ શુન્ય ચિદાકાશ છે. તે ચિદાકાશનું સ્વરૂપ ચિદાકાશમાંથીજ પ્રકટ થએલું છે. હે મુમુક્ષુ શિષ્ય, બ્રહ્મ સ્વરૂપ ચિદાકાશથી જુદુ નથી. હે પ્રહર્ષ આ જગતના આરંભમાં કોઇપણ કારણ નહતાં તેથી પ્રાણીઓ તથા મહાભુતો વાસ્તવિક પણ ન હતાં. એટલે પૃથ્વી ઇત્યાદિથી બનેલું શરિર પણ હતુંજ નહિં અર્થાત કશું હતુંજ નહિં. માત્ર એક ચિદાકાશ સ્વપ્ન તુલ્ય દૃશ્યને જોયાં કરે છે કે જે ચિદાકાશ પોતાના સ્વરૂપનોજ એક વિર્વત છે. જ્યારે ત્રણ ગુણવાળી પ્રકૃતિને માયાનો સંબંધ થાય છે ત્યારે તે ચિદાકાશરૂપ વિર્વત આકૃતિમાં દેખાય છે. કારણકે પ્રકૃતિને માયાના સંગથી ક્ષોભ અને ગ્લાની ઉપજે છે. હે વત્સ, આકાશરૂપ ચિદાત્માનો આભાસ જે જણાય છે તે ચિદાભાસ સ્વપ્નવત્ જગતને નામે ઓળખાય છે. સ્વપ્ન જેમ મિથ્યા છે તેવી જ રીતે જગત એ મિથ્યા છે. કારણ કે વાસ્તવિક રીતે તો તે માત્ર ચિદાત્માનો આકાશરૂપ આભાસ અર્થાત ચિદાભાસ છે. આટલા માટે હે પ્રહર્ષ શ્રીસદગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રો આ જગત એજ હરિ છે એમ કહે છે તે તું અનુભવે કરીને જાણ ? આ સર્વ વિશ્વ પરમાત્માનોજ વિર્વત હોવાથી તેમાં સર્વત્ર ચિદાત્માનોજ વિસ્તાર છે. અને ચિદાત્મારૂપ વિવર્તમાં પૃથ્વિ પાણી જળ વાયુ ઈત્યાદિ સર્વ નામ રૂપાત્મક સંજ્ઞાઓ પણ તે ચિદાત્માએજ કલ્પી કાઢી છે. ચિદાકાશરૂપ વિવર્તનેજ જગત સ્વપ્ન ભ્રાંતિ ઇત્યાદિ શબ્દોથી આપણે કહીયે છીએ. આ નામરૂપાત્મક જગત સંબંધી અનેક દૃષ્ટિઓ છે પણ તે સર્વ આકાશમાં જેમ શુન્યતા રહેલી છે તેવીજ રીતે બ્રહ્મસ્વરૂપ

ચિદાત્મામાં પણ શુન્યતારૂપ અનેક દૃષ્ટિઓનો પ્રવેશ તથા સ્થિતિ વારંવાર થયાં કરે છે. હે પ્રહર્ષ જગતનું અને હરિનું સ્વરૂપ એક છે તેનું કારણ કે ચિદાકાશ જેમ નિરાકાર, શુન્ય, અનહદ, અનાદિ અને અનંત છે, તેવીજ રીતે પરબ્રહ્મ પણ નીરાકાર, શુન્ય, અનહદ, અનાદિ અને અનંત છે. જેમ ગરીબને સ્વપ્નમાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે અને ધનને પ્રત્યક્ષ જુએ છે તેવીજ રીતે આ ચિદાત્માથી ભરપુર એવા આ ચિદાકાશને જગત જણાવું એ પણ જીવની મિથ્યા ભ્રાંતિ છે. એ ચિદાકાશ તો આકાર રહિત શુદ્ધ સાત્વીક ચૈતન્ય સિવાય અન્ય કશુંજ નથી એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ! માટે હે પ્રહર્ષ આ જગત હરિથી ભિન્ન નથી પણ તેજહરિ છે. જેમ ચિદાકાશમાં રહેલી શુન્યતા જેમ ચિદાકાશથી કોઈ ભિન્ન વસ્તુ નથી તેવીજ રીતે બ્રહ્મમાં રહેલું જગત બ્રહ્મસ્વરૂપથી યતકિંચિત પણ ભિન્ન નથી. તેથી તે બ્રહ્મસ્વરૂપ સમસર્વત્ર વ્યાપ્ત, શાંત, નિરાલંબ, નિર્વિકાર અને જ્ઞાનમય ચૈતન્ય રૂપ બ્રહ્મ વિલાસ સિવાય અન્ય કશુંજ નથી. તે ચૈતન્ય સ્વરૂપેજ પોતાને હાથે પોતાનો વિસ્તાર કરેલો છે. અને તેથીજ " એક બ્રહ્મ સત્ય છે અને જગત મિથ્યા છે તેમજ હરીએ જગત અને જગત એ હરી છે " એ મહાન વેદવાક્યો જેને શ્રી સમર્થ સદગુરૂઓ અને સત્શાસ્ત્રો કથન કરે છે એ તું નિશ્ચે કરીને જાણ ? પણ એ મહાન વેદ વાક્યોનું શ્રવણ મનન ઇત્યાદિ કષ્ટસાધ્ય સદ્પુરૂષાર્થદ્વારા કરી સ્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન યથાર્થ રીતે પ્રાપ્ત કરવું. અર્થેજ ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થ સિદ્ધ કરવાની પ્રાપ્તિને માટે સ્વજ રહેલી છે એજ મનુષ્યત્વ છે પ્રાણીએ પોતાના મનુષ્યત્વને પ્રાપ્ત કરવારૂપ લીધેલો વેશ ત્યારેજ [illegible] [illegible] છે હે પ્રહર્ષ, અને એ વાર્તા તો સિદ્ધ છે કે સદ્પ્રયત્નવાનજ મોક્ષરૂપ તેની ઇચ્છાને ફળિભૂત કરે છે હે [illegible] એમ વિધાન કરે છે કે આંતર મનમાં શુભ સંસ્કારરૂપ બીજ વાવની વખતે બાહ્ય મનને અત્યંત બળવાન દૃઢ અને નિરંતર સદ્પ્રયત્નવાન રા-

ખવું થાય છે. અને તે બીજમાંથી મોટું વૃક્ષ થઇ પરિણામે એની મેળેજ ફળ પ્રકટાવે છે. માટે હે વત્સ, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, શોક, ઇત્યાદિ દુર્ગુણોનો નાશ કરવા અર્થે અને ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થને સિદ્ધ કરી સ્વવર્ણાશ્રમ ધર્મના યથાવિધિ પાલન પૂર્વકપરિણામે પરમપદે:સ્થિત થવાની નિશ્ચયાત્મક વૃત્તિને ધારણ કર ? અને તારે સ્વદેશ જઇ પ્રથમનો આશ્રમ જે ગૃહસ્થાશ્રમ તેનો અંગિકાર કર ? ભાનુદેવે ચતુર્થાશ્રમને સિદ્ધ કરી પરીણામે કેવું જીવનમુક્તીના પદને પ્રાપ્ત કર્યું તે તને ઉપર કહેલા તેના વૃત્તાંતરૂપ દૃષ્ટાંતથી સમજાયું હશે માટે એકવાર તું ગૃહસ્થાશ્રમને સિદ્ધ કર પશ્ચાત અન્ય આશ્રમોના ધર્મો અને કેટલીક રસિક અને જ્ઞાનોપદેશની પવિત્ર કથાઓ દ્વારા તને શ્રવણ મનનાદિની સિદ્ધી અર્થે અને તારા કલ્યાણની ખાતર અવશ્ય તારા પ્રતિ આવી સવિસ્તર સંભળાવીશ, માટે પ્રસન્ન ચિત્તે તારામનનું યથાર્થ રીતે સમાધાન કરી પશ્ચાત તું પ્રયાણ કર; અને जगदेवहरि हरिरेवजगत એ મહાવાક્યને સ્મરણમાં રાખી નિર્વિઘ્ને તારૂં હિતસાધવા પ્રયત્નવાન થા ? કારણ કે આ જગતની કહેવત છે કે સાધે તે વાધે; સાધન જો બરાબર આગ્રહપૂર્વક સિદ્ધ કરવામાં આવે છે તો અવશ્ય ફલને આપે છે. પણ જેટલો આગ્રહ તથા પુરૂષાર્થ કમી હોય છે તેટલું ઓછું ફલ મળે છે. નિરંતર સત્કાર અને આગ્રહપૂર્વક સેવાયલો સદ્પુરૂષાર્થ તે વિહિત પુરૂષાર્થ ગણાય છે. અને તેજ પરિણામે વિહિત ફલને પ્રાપ્ત કરાવે છે. માટે તને પ્રાપ્ત થએલાં સાધનોવડે મારે આશ્રમોના ધર્મોનું યથાવિધિ પાલન કરવા સંતત લક્ષ આપ જે ! અત્યાર સુધી મારા ગુરૂપણાના ધર્મને અનુસરીને તને કર્મ ભક્તિ અને જ્ઞાન એ ત્રણેના સ્વરૂપનું વાસ્તવિક સદુપદેશ દ્વારા ભાન કરાવ્યુ છે તેથી એત્રણેના સ્વરૂપને તું હવે સંપુર્ણ સમજ્યો છુ એવી મારી ખાત્રી થવાથી તને હવે ગૃહીના કર્મો કરવા આગ્રહ કરવામા આવે છે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણજે ! જે મનુષ્યને ગ્રમનિષ્ઠ નેમજ ત્રિવિધ એવા ઉભય સંપન્ન સ-

મર્થ સદ્ગુરૂનું શરણ પ્રાપ્ત થએલું છે તેના અંતઃકરણમાં કોઇ પ્રકારની શંકા રહેવાનો અવકાશ નથી; માટે હે મુમુક્ષુ શિષ્ય તારા હૃદયમાં હવે કોઇ પ્રકારની શંકા તો રહી ગઇ નહીં હોય છતાં હજી પણ પુનઃ પુનઃ તને કહું છું કે સ્વલ્પ પણ શંકા રહી ગઇ હોય તો મને નિવેદન કરજે; કારણકે સ્વલ્પ શંકાપણ આખરીની વખતે સઘળો શ્રમ વ્યર્થ કરે છે. જો સ્વલ્પ શંકા પણ હૃદયાકાશના કોઇ પણ ભાગમાં રહી જાય છે તો કાર્યસિદ્ધિ થ-તી નથી. સાધિ એ વાધિ એ કહેવતનું વ્યવહારિક દ્રષ્ટિનું એક દ્રષ્ટાંત તને આ સ્થલે શ્રવણ કરાવું જે પરથી તને એમ સ્પષ્ટ થશે કે શ્રદ્ધા અને આગ્રહપૂર્વક યથાવિધિ સર્વ સાધનો સિદ્ધ કરવામાં આવે છે તોજ અવશ્ય શુભ ફલને પ્રાપ્ત કરાવે છે

હે મહર્ષ, આ સૃષ્ટિના એક નગરના રાજાને ત્યાં અનેક મલ્લ પુરૂષો હમેશ કુસ્તી, કસરત ઇત્યાદિ કરી રાજાને રીઝવ-તા અને દેશ પરદેશથી અનેક મલ્લો, તે રાજા કુસ્તીનો અને કસરતનો ઘણોજ શોખીન છે એમ સમજી તેના રાજમહાલ-યમાં આવી ઉત્તમ પ્રકારની કસરતની કળાઓ રાજાને દેખાડતા ઇનામ ઇત્યાદિ પ્રાપ્ત કરતા. અને માલ મશાલા ખાતા. આમ કરતાં કરતા એક દીવસે એક મલ્લે ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારની કસરત કરી જેથી રાજા [illegible]

સત્ય છે બાકી ત્યાં સુધી હું એમજ સમજીશ કે તમે મારી વાત તોડી પાડી મને અપમાનને પ્રાપ્ત કર્યો જેથી તમને આજની તિથી દીવસથી માંડીને ત્રણ વર્ષ પુર્ણ થએ જો તમારી કહેવત ખરી કરી નહીં બતાવો તો તોપને મ્હોડે બાંધી ઉડાડી દેવામાં આવશે.” આટલું કહી રાજા ચાલ્યો ગયો અને રાણી પોતાના મન સાથે નીચે પ્રમાણે નીશ્ચય કરવા લાગી–“ ઓહો અભ્યાસ એવી વસ્તુ છે કે તે ન કરવાનું કરી શકે છે–પરમપદ જે મહાન યોગિ મુનિઓને પણ દુર્લભ છે તે પણ અભ્યાસથી પ્રાપ્ત થાય છે તો આ જગતમાં એવી પરમાત્મ તત્વથી અન્ય કોઈ પણ ચઢીઆતી વસ્તુ નથી કે જે અભ્યાસથી પ્રાપ્ત ન થાય. માટે ખરેખર અભ્યાસ એવો પદાર્થ છે કે સાધકને કાર્ય સિદ્ધિ કરાવ્યા વગર રહેતો જ નથી. માટે લાવ એક મારી મંદાકિની નામની દાસિ છે તેને દરરોજ ગાયનું દુધ પાઉં અને તે ગાયનો વાછડો એકાદ બેદીવસનો છે તેને ઉચકી દરરોજ બહારની સીડીએથી રાજ મહાલયની અગાશી ઉપર લવરાવી નિરંતર ચ્હડ ઉતરની તેણી ને અભ્યાસિ બનાવું.” આવો નિશ્ચય કરી તે રાણી પોતાની મંદાકિની નામની દાસિને વાછડાને લેઇ અગાશીએ ચ્હડ ઉતર કરવાની અતિ ઉતમ અભ્યાસિ બનાવા લાગી; દીવસે દીવસે તે વાછડો મોટો નંદી થયો અને દાસિપણ દરરોજ ગાય તથા ભેંશો નું દુધ પી પીને અત્યંત બલવાન બની. એમ કરતાં કરતાં આશરે અઢી વરસ વિતિ ગયાં અને પેલો વાછડો અઢી વરસનો મોટો આખલો થયો તોપણ મંદાકિની દાસી તેને ઉઠાવી ચ્હડ ઉતર કરવાના અભ્યાસમાંથી એક દીવસ પણ બંધ રહી નહતી તેતો એવડા મોટા આખલાને પણ રબારીની પેઠે ખાંધે મુકી સપાટાબંધ અગાશી ઉપર જતી અને ત્યાથી ઉતરતી. એમ દીવસમાં સવાર સાંજ બન્ને વખત બરાબર અભ્યાસ કરતાં ત્રણ વર્ષ પુરાં થવાને એક દીવસ રહ્યો એટલે રાજાએ કહ્યું “રાણી કાલે તમારૂં મૃત્યુ થશે કારણકે ત્રણ વર્ષ પુરાં થશે અને તે દરમ્યાન તમે મને તમારી કહેવત ખરી કરી ન બતાવી

તેટલા માટે મારી પ્રતિજ્ઞાનો મારે અમલ કર્યા સીવાય છુટકો નથી " આ સાંભળી રાણી બોલી " રાજાજી આજે તમારા જેટલા મલ્લ લોકો હોય તે સર્વને બોલાવો અને હું તે મારી કહેવત ખરી કરી આપવા તૈયાર છું. " આ સાંભળી રાજાએ દ્વારપાળને એકદમ હુકમ કર્યો કે સર્વમલ્લ લોકોને મારી સમક્ષ રજુ કરો !" આ સાંભળી દ્વારપાળ પોહોચ્યો તે સર્વ મલ્લ લોકોને બોલાવી લાવ્યો. સર્વ મલ્લ લોકો એકઠા થયા એટલે રાણી પણ સોળશણગાર સજી આવી એક ઠેકાણે બેઠી અને પેલા આખલાને લેઇ મંદાકિનીને સભા સમક્ષ આવવા આજ્ઞા કરી. મંદાકિની આખલાને લેઈ ત્યાં આવી ઉભીરહી એટલે રાણીએ સર્વ મલ્લ લોકોને પ્રશ્ન કર્યો કે " તમે સર્વ મલ્લો રાજ્યના માલમશાલા ખાઈ ઘણા બલવાન થયા છો અને ઉત્તમ પ્રકારની કસરતો કરી રાજાજીને પ્રસન્ન કરો છો પણ આજે તમારા બલની તથા તમારી કસરતની કસોટી કરવાની છે; માટે આ જે આખલો છે તેને ખાંધ ઉપર ઉપાડી રાજમહેલની બહારની છો બધ સીડી ઉપરથી થઈ અગાશીમાં જે કોઇ જાય અને એમ સાતવાર ચડ ઉતર કરે તેને અર્ધું રાજ્ય પાટ બક્ષીસ કરવામાં આવશે. " આ સાંભળી સર્વ મલ્લો સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને માંહો માંહી વીચાર કરવા લાગ્યા કે આવો મોટો જબરદસ્ત આખલો કોણ ઉપાડી શકે અને વળી તેને ખાંધે નાખીને સાતવાર આગાશી ઉપર જવા આવવાની ચઢ ઉતર કરવી તે પણ શી રીતે બને ? અને એતો કેવલ અસંભવિત વાત છે અસાધ્ય વસ્તુ શી રીતે સાધ્ય થઇ શકે માટે રાણીજીએ કહ્યું તે પ્રમાણે કરનાર માઇનો પૂત આ દુનિયામાં એ[illegible] નથી કે તે અસંભવિત વાત કરી શકે [illegible] વિચાર કરી તે સર્વ મલ્લોએ રાજાને નમ્રતાથી જે હાથ [illegible] કે "હે રાજન [illegible] રાણીજીની વાત કેવલ અસંભવિત છે એટલે ન બનવાના વસ્તુ કદી બની શકતી નથી માટે એ [illegible] અમ[illegible]થી થઇ શકે નેમ નથી બીજું થઇ શકે તેવું કાર્ય હોય તો [illegible] તો અમે [illegible]

રવા તૈયાર છીએ. "રાજા આ સાંભળી રાણીને કહેવા લાગ્યો" રાણીજી આતો કેવળ ન બનવાની વાત તે તમે બનાવા માગોછો તે કેમ બને? એવો તો કોઇપણ અવનિમાં પુરૂષ નથી કે તમે કહો છો તેમ કરે?" રાણી કહેવા લાગી "રાજાજી ત્યારે મારી કહેવત સાધે તે વાધે તે આ સ્થળે આ સર્વ સભા સમક્ષ ખરી કરી બતાવું છું" એમ કહી તરત તેણે મંદાકિનીને તેમ કરવાની આજ્ઞા આપી. મંદાકિની તો હરરોજની અભ્યાસી હતી અને તેથી સહેલાઇથી તે આખલાને ખાંધે મુકી અગારી ઉપરથી સાતવાર ચ્હડ ઉતર કરી આખલાને મુકી સર્વને સલામ કરી ઉભી રહી. સર્વ મલ્લ લોકો, રાજા, તથા પ્રેક્ષક વર્ગ તો આશ્ચર્યની સાથે સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને શાબાશીના પોકારો પાડવા લાગ્યા રાજાએ પોતાનો કાન પકડી રાણીએ કહેલી કહેવતનો સ્વિકાર કર્યો અને તે દીવસથી હરેક કાર્યમાં રાણીની યોગ્ય સલાહ લેવા લાગ્યો.

મુનિવર્ચસનમા કહે છે "હે વત્સ માટે સાધે તેજ વાધે શ્રદ્ધા અને આગ્રહ પૂર્વક જગત એજ હરિ તે એ મારા વાક્યનું નિરંતર મનન કરી તે પ્રમાણે તારા પ્રાપ્ત કર્મોને કરતો રહીશ તો પરીણામે એ વાકય તારા અંતરમાં સિદ્ધ થશે અને સિદ્ધ થતાં તને તેનું અત્યંત શુભ ફલ પ્રાપ્ત થશે એમ તું નિશ્ચે કરીને જાણ? જગત એ તારી દ્રષ્ટિમાં પછી બ્રહ્મસ્વરૂપ, હરિરૂપ, દેખાશે અને તારી સર્વ અજ્ઞાના વસ્થનાં મિથ્યા ભ્રાન્તિ, કલ્પના ઈત્યાદિ માયિક દ્રષ્ટિ દુર થઈ જશે આગ્રહ અને શ્રદ્ધા પૂર્વક સાધેલું અસાધ્ય કાર્ય પણ એક વખતે સિદ્ધ થએલું તારી નજરે તું જોઈશ. હે પ્રવર્ત, જ્ઞાનાગ્નિ વિના કર્મોનો નાશ થતો નથી. સંચિત પ્રારબ્ધ, અને ક્રિયમાણ એમ ત્રણ પ્રકારના કર્મો ફિટથી તે ડુંગર પર્વત નર જીવને લાગુ છે કે જ્ઞાન જેમ સ્વપ્નાવસ્થામાં કરેલા કર્મો જાગ્રત અવસ્થામાં નાશ પામે છે તેવીજ રીતે અજ્ઞાનાવસ્થામાં કરેલા કર્મો જ્ઞાન થવી પ્રકટ્યા પછી નાશ

થઈ જાય છે. પણ શ્રી સદ્ગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોના વચનોના શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસનથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અન્ય ઉપાયોથી કરી પણ થતું નથી. હે પ્રહર્ષ, તે સદ્ગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોનું રહસ્ય પણ એકાએક સત્સંગ વિના પ્રાણીને સમજી શકાતું નથી એ પણ તું નિશ્ચે કરીને જાણ! સત્સંગ પણ એક કલ્યાણનો હેતુ ગણાય છે. એ બાબત પણ આવતી કાલે તને એક દૃષ્ટાંત આપી સમજાવીશ. આજે તો હવે રાત્રિ ઘણી વીતી ગઇ છે માટે સ્વસ્થ થઈ નિદ્રાને પ્રાપ્ત થાઓ." મુનિના આ પ્રકારના વચનો શ્રવણ કરી શીષ્ય સહીત પ્રહર્ષે સાષ્ટાંગ કર્યા એટલે મુનિ પોતાને આસને પધાર્યા અને શીષ્ય વર્ગ પણ વિસરજન થયો.

—તરંગ ૩ જો

—અરેરય સત્સંગ ક્ષણમાં તારે છે—

બીજે દીવસે સમય થતાં મુનિવર્યસનમા પ્રહર્ષને બોલાવી રાત્રિએ પુછવા લાગ્યા કે " હે વત્સ, તારી જે જે શંકાઓ હોય તે મને સર્વ નિવેદન કરજે! કારણકે તારે હવે એકાદ બે દીવસમાં તારે સ્થાને જવું પડશે અને પ્રાપ્ત કર્મોને કરી પ્રાપ્ત સુખદુઃખના ભોગો ભોગવવા પડશે અને એ રીતે તારે ચારે ચતુર્થાશ્રમને સિદ્ધ કરી પરમપદે નિવાસ થવું પડશે માટે મારા સનિધપણાના લાભને દીર્ઘ વિચાર કરી જે જે પ્રકારે તારું ચિત્ત સમાધાન પામતું હોય તે તે પ્રકારે [illegible] તેને ટાળવા પ્રયત્નશીલ થજે [illegible] ત્યારે [illegible] હોય તે તે [illegible] છે નહિં [illegible] કરતાં [illegible] અને [illegible] સરખું નથી [illegible] તેને [illegible] છે [illegible] કરશે [illegible]

પણ અન્ય તારા મનના કંઇપણ શંકાયુક્ત વિચારો તારા હૃદયમાં સમાધાનાર્થે ઉદ્દભવ થતા હોયતો તે સુખેથી નિવેદન કરી શંકારહિત બની નિર્ભય અને પ્રસન્ન રહી સર્વ કાલમાં સર્વેશ્વરના સ્વરૂપને સ્વસ્વરૂપાનુસંધાન પૂર્વક અનુભવી જીવનમુક્તિના પદે વિરામને પામવા પ્રયત્નશીલ થજે ? સત્સંગના ફલનું એક ટુંક દૃષ્ટાંત નિચે પ્રમાણે આસ્થળે તને કહું છું તેનું એકાગ્ર ચિત્તે શ્રવણ કર ?

મુનિવર્યસતમા બોલ્યા "હે પ્રહર્ષ એક સમયે પરમપુજ્ય શ્રી સાક્ષાત વિશ્નુ ભગવાન વૈકુંઠમાં પોતાનો દરબાર ભરિ બીરાજેલા છે તે વખતે જેણે સાક્ષાત્કાર કરેલો છે એવા તત્વ વિદ્વરિષ્ઠ પરમ યોગિ પુરૂષ શ્રીમદ ભગવાન રામચંદ્રજીના સદ્દગુરૂ વસિષ્ઠ મુનિ આવી દંડ પ્રણામ કરી પોતાના દરજ્જાને ઉચિત એવા સિંહાસન ઉપર બેસી વિશ્નુને પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા કે " હે ભગવન્ આ સૃષ્ટિમાં સત્સંગનું ફલ શું ? આવો મોટો હરિશ્ચંદ્ર રાજા જે સત્યથી કદી પણ ડગતો નથી અને સદાસર્વદા સત્સંગ કરી પરમ પુરૂષાર્થને સાધનારો છે છતાં વિશ્વામિત્ર જેવા મોટા રાજર્ષિ મહાત્માના સંગથી પણ તેના ભાવી દુઃખની અવધિ આવતી નથી તો પછી હે મહારાજ આ સત્સંગનું ફળ શું ? તે સત્સંગને સદ્દગુરૂ અને વેદશાસ્ત્ર આટલો બધો વખાણે છે તે સર્વ મિથ્યા ગણાય કે નહિ અને આ એતો શ્રવણ મનનાદિ સાધનોજ માત્ર કાર્ય સિદ્ધિમાં કામ આવે છે બાકી સત્સંગથી કશુંજ ફલ નથી એમ સ્પષ્ટ કહી શકાય કે નહિ ? માટે ' હે ભગવન્ સત્સંગનું ફલ શું તે મને સમજાવવા કૃપા કરો ? હું આપનું બાળક છું. "

ઉપર પ્રમાણેના વચનો શ્રવણ કરી વિશ્નુ ભગવાન સ્મિત હાસ્યથી તત્વવિદ મૂનિ વસિષ્ઠ પ્રતિ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. "હે મુને, સહૃદય એટલે શુદ્ધ હૃદયવાળા સત્પુરૂષનો સત્સંગ પ્રાણીને ક્ષણમાં તારે છે એ વાત ખોટી નથી. અને તેથીજ સત્સંગનું ફલ વેદશાસ્ત્રે પ્રાધાન્ય ગણ્યું છે.

માટે આપ વિશ્વામિત્રના તપોબલથી ગભરાઇ આદ્દષ્ય પ્રપંચને આધિન થઇ બોલોછો એટલે આપ પણ સરદય નથી તેમ હું પણ આ જગતને સ્થિતિસ્થાપક અવસ્થામાં રાખવાનો સતત પ્રયત્નશીલ હોવાથી દ્દશ્ય પ્રપંચને રચુંછું જેથી હું પણ સરદય નથી માટે સર્વમાં આ નારદ મુનિ જે મન વચ કાયથી સમદ્દષ્ટિથી મને ભજે છે તેજ સરદય છે અને તેથી તેમની જોડે જઈ સત્સંગનું મહાત્મ જુઓ ! અને અનુભવ કરી પછી મને આપ કહેજો ? " આવું શ્રીમદ ભગવાન્ સાક્ષાત વિશ્નુ વિભૂતિ કૃષ્ણ પરમાત્માનું કહેવું સાંભળી વસિષ્ઠ મુનિ નારદ જોડે સત્સંગનું ફલ જોવાને મૃત્યુ લોકમા આવ્યા. એક ગામને ગાંદરે બને જણા આવી ઉભા રહ્યા એટલે નારદ મુનિ વસિષ્ઠ મુનિને કહેવા લાગ્યા" હે બ્રહ્મર્ષિ ગામમાં જરા કરતાં આ ગામને ગાંદરેજ તમને તમારા પ્રશ્નનો ખુલાસો મળશે માટે કૃપા કરી અહીંજ આપને પ્રભુઆજ્ઞા મુજબ બતાવવામાં આવે તો તેથી કશીજ હરકત નથી. " આવું મુનિ નારદનું બોલવું સાંભળી વસિષ્ઠ મુનિ બોલ્યા " હે મુનિંદ્ર આપનો ટોળ કરવાનો સ્વભાવ છે માટે પ્રથમથીજ કહેજો. બાકી આપે કહી તે યુક્તિ મને સર્વથા માન્ય છે. ગામમાં જઇ આ મૃત્યુ લોકના જીવના સંબંધમાં આ વાત જરા મારાજેને ઉપાધીરૂપ લાગે છે માટે અત્રેજ તેવાતનો પ્રભુઇચ્છાથી નિકાલ કરતા હો તો મારે કાંઇ વાધો નથી. " પછી ગામને ગાંદરે એક મોટો ઉકરડો હતો કે જ્યાં સર્વ ગામના લોકો મળોત્સર્ગ કરવા આવતા હતા. અને ઢોર ઢાંખરના રાડાં અને છાણુ વીગેરે પણ તે ઉકરડામાજ નાંખતા હતા. ગામની આસપાસ કેવળ જંગલ હતું અને તેની પાંચ પાંચ કોસની હદમા અન્ય નાનુ કે ગામ પણ ન હતું તે ઉકરડા પાસે આવિ નારદજીએ કહ્યું : મુનિ વિસિષ્ઠજી, આપ આ છાણુના પડેલા ઢિંગ પૈકીના એકાદ નાના ઢિંગને મારી સન્મુખ રાખી આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર પુછી જુઓ એટલે તરત ખુલાસો થશે. વસિષ્ઠ મુનિએ એકદમ આ કેવળ...ની સાથે હ

સી પડયા અને મશકરી માની ફરી નારદને કહેવા લાગ્યા 'હે પવિત્ર મુનિ, આપ કૃપા કરી મારૂં હાસ્ય કર્યા વગર મને વાસ્તવિક ખુલાસો પ્રાપ્ત કરવાઅર્થે કીટને પ્રશ્ન કરવા કહોછો કે નાહક મારો ટોળ કરી કૃષ્ણ ભગવાનને અને મને બન્નેને લઢાવવાની ખાતર આ બધી રચના રચો છો ? " નારદ બોલ્યા " નહિ મૂનિંદ્ર હું કદીપણ અસત્ય વાત કહીશ નહિં. પ્રભુ ઇચ્છાથી જે રસ્તો લેવો યોગ્ય હતો તે રસ્તો તમારા ખુલાસાને માટે લીધો છે. માટે સુખેથી તે કિટને એક સળી વડે તે છાણમાંથી બહાર કાઢી મારા તરફ તેનુ મ્હોં રાખી પ્રશ્ન કરજો એટલે તે વાસ્તવિક ખુલાસો આપશે. " આ સાંભળી વસિષ્ઠ મુનિ તો શિવોહં શિવોહં કરતા પોતાની શ્વેત કાંબળની કફની ની બાંહ્યો ચ્હડાવી સત્વર એક તણખલું લેઇ છાણમાંના કિટને સળી ઉપર ચહડાવ્યો અને નારદના સન્મુખ તેનું મ્હોં રાખીને પ્રશ્ન કર્યો કે હે કીટ, સત્સંગનું ફલ શું ' ? આ પ્રશ્ન થતાંનીસાથે તે કીટના પ્રાણ જતા રહ્યા. આ જોઇ વસિષ્ઠ મુનિ તો રામ રામ શબ્દની સાથે તે કીટના દેહને એક પાસે કુવો હતો તેમાં તણખલા સહિત પધરાવી દીધો અને નારદ અને વિશ્નુ ઉપર સહજ ક્રોધ આવ્યો હોય તેવી રીતે નારદને કહેવા લાગ્યા " શું મહારાજ આમ કરી મારે હાથે જીવહત્યા કરાવી ? આવી રીતે કિટયોનિના જીવદ્વારા તે વળી ખુલાસો મળતો હોત તો પછી ઠેઠ વિશ્નુના દ્વાર સુધી આવવાનો શ્રમ વૃથા હું શા માટે લેત ? વાહ મુનિંદ્ર સર્વ ઠેકાણે આવું ટીખળ કરી તકરારનું ઘર ઉત્પન્ન કરો છો હવે એ કીટનો મારે હાથે પ્રાણ ગયો તેથી અવશ્ય તે હત્યાના નિવારણ માટે મારે પ્રાયશ્ચિત કરવું પડશે. માટે ટીખળ કરવું ત્યજી દેઇ યથાર્થ રીતે મારા પ્રશ્નનો ખુલાસો કરવા પ્રવૃત થાઓ ? વિશ્નુ ભગવાને તો આપને સરદય સમજી મારી જોડે મોકલ્યા છે. કંઇ હાસ્ય કરી વ્યર્થ કાલ ખોવા આપણું અહીં આવવું થયું નથી. વાસ્તવિક રીતે જે કાર્ય કરવા આવ્યા છીએ તે કાર્ય કરી પછી

આનંદને માટે બે ઘડી હાસ્ય કરવામાં આવશે તો મને હરકત નથી." આવી વસિષ્ઠ મુનિની વિનયયુક્ત વાણી સાંભળી નારદમુનિ અંતરમાં સત્યની સાથે જરા રોષ અને બહારથી ગાંભિર્યતાનો રોષ રાખી કહેવા લાગ્યા :' કે હે મુનિંદ્ર, હવે ત્યારે ધીરની વાત જવા દેઇ પેલા સામેના વૃક્ષમાં એક મેનાનું બચ્ચું છે તેને માળામાંથી બહાર કાઢી મારા સન્મુખ તેનું મુખ કરી પછી તેને પ્રશ્ન કરો એટલે તરત ખુલાસો મળશે.' નારદ મુનિનું મ્હોં ઠેકાણે જાણી તેમને લાગ્યું કે હવે યથાર્થ મારા પ્રશ્નનો ખુલાસો થશે માટે માળામાંથી તે બચ્ચાને કાઢી લાવી નારદના કહેવા પ્રમાણે કરી લેઉં '. એવો નિશ્ચય કરી વસિષ્ઠ મુનિએ ઝાડપર ચઢી મેનાના માળામાંથી પેલા મેનાના તરતના જન્મેલા બચ્ચાને હાથમાં લેઇ ઝાડ પરથી નીચે ઉતરી નારદના તરફ તેનું મ્હો રાખી પ્રશ્ન કરવા લાગ્યા કે 'હે મેનાના બચ્ચા બોલ સત્સંગનું ફલ શું હશે ?' આ પ્રશ્નના શબ્દ વસિષ્ઠના મ્હોડામાંથી નીકળતાંજ પેલું મેનાનું બચ્ચું મરણ પામ્યું એથી વસિષ્ઠ મુનિ બયભિત થઈ નારદને ક્રોધથી કહેવા લાગ્યા "હે મુનિ, આવો અનર્થ કરવા તમને ધર્મા વિષ્ણુ ભગવાને મારી સાથે મોકલ્યા છે ! આશું ? જેને પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે તેનું તત્કાલ મરણ નીપજે છે. આ શો જુલમ ! ત્યારે શું સત્સંગનું ફલ શું વિનાશ છે ?' કે નમ.ર ગયું તેનું મુખ થયું એટલે તમારે. તેને દર્શન રૂપી સત્સંગ થયો કારણ કે આપને ભગવાને [illegible] છે અને તેથી સદૈવ સત્સંગ દશામાં તારે છે એટલે નહિ [illegible] [illegible]

[illegible]

નારદ બોલ્યા " ત્યારે પધારો મુનિંદ્ર, વિષ્નુ પાસે મારા ખુલાસાથી અસંતોષ છે તો પ્રભુ આપને ખુલાસો આપશે " એમ કરી બન્ને પાસ વૈકુંઠમાં આવ્યા અને વિષ્નુ ભગવાન-ની સન્મુખ આવી બે હાથ જોડી અભિવંદન કરી વસિષ્ઠ મુનિ તેમને કહેવા લાગ્યા કે " હે ભગવન્ શું સત્સંગનું ફલ વિનાશ હશે કે જેને પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે તે જીવ તરતજ મરણ પામે છે ? પ્રશ્ન પૂછવા જતાં તો ઉલટી હત્યા ચોટે છે માટે આપ ખુલાસો ન કરતા હો તો કંઈ નહિં પણ કંઈ વારેવારે હત્યા લેવાય છે. હવે તો નારદજી દ્વારા મારે ખુ-લાસો લેવો નથી તો આપ મારા પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા હોતો કહો નહિ તો હું મારે સ્થાને પાછો જાઉં છું. " આ વચનો શ્રવણ કરી ભગવાન બોલ્યા "ચાલો ત્યારે મુનિંદ્ર હું તમને બતાવું. " એમ કહી મૃત્યુ લોકમાં એક નગરને વિશે નારદને લેઈ બન્ને આવી પોહોચ્યા. એટલામાં સામેથી ગાયની વાછડી આવતી જોઇ ભગવાન વસિષ્ઠ મુનિને કહેવા લાગ્યા કે "મહા-રાજ આ ગાયની વાછડી છે તેને પ્રશ્ન કરો એટલે ખુલાસો થ-શે. " આ સાંભળી વસિષ્ઠ મુનિએ તે ગાયની વાછડીને પ્રશ્ન કર્યો કે " હે વત્સે, કેમ સત્સંગનું ફલ શું ?" આ પ્રશ્ન થતાંજ વાછડીની દૃષ્ટિ ભગવાન ઉપર પડી અને પડતાંવેંત તરતજ મૃ-ત્યુ પામી. આ જોઈ વસિષ્ઠ મુનિ તો ગાયની હત્યા ચોટી એમ સમજી ભગવાનપર-ક્રોધ કરી કહેવા લાગ્યા " હે ભગવાન્ આ-પે પણ નારદજીની પેઠે મને બનાવ્યો અને આ ગૌહત્યા મને ચોટાડી હવે મારે પ્રશ્ન કંઇ નથી પુછવો. સમાધાન ન કરતા હોતો સ્પષ્ટ કહી દો એટલે હું ચાલ્યો જાઉં. આપને મન હ-સવું છે અને મને હત્યા લેઈ લેઈને ત્રાસ થાય છે. " આ વચન સાંભળી ભગવાને વિચાર કર્યો કે હવે ખરેખર વસિષ્ઠ મુનિ ગભરાયા માટે તેમના પ્રશ્નનું સમાધાન હવે કરવા દે; એ-વો નિશ્ચય કરી નારદમુનિને ભગવાન્ કહેવા લાગ્યા કે હે નારદ તમે મુનિવસિષ્ઠને આ નગરના રાજા પાસે લેઈ જાઓ ? અને

તેની રાણીને હમણાં તરતમાંજ બાળકજ નમ્યોછે તે બાળકને વસિષ્ઠ પાસે પ્રશ્ન કરાવજો એટલે તે બાળક મુનિના પ્રશ્નનું સમાધાન કરશે.' આ સાંભળી વસિષ્ઠ કહેવા લાગ્યા ' મહારાજ એ ઠીક બતાવ્યું કે બાળહત્યા એક બાકી હતી તે પણ લાગે ? મહારાજ હું તો હવે પ્રશ્ન કરનાર નથી. નારદજી પાસે પ્રશ્ન કરાવો અને હું તટસ્થ દશા રહી જે થશે કે તે જે કહેશે તે સર્વ ઓદશ અને શ્રવણ કરીશ. હું તો પ્રશ્ન કરી કરીને થાકયો છું.' ભગવાન્ કહેવા લાગ્યા ' હવે ત્યારે તમે બ્હીતા હો તો નારદજી પ્રશ્ન કરશે તમે ઉભા રહી સર્વ જોજો અને શ્રવણ કરજો ? નારદ કહેવા લાગ્યા " હે વસિષ્ઠજી આપને હત્યાનો ભય લાગતો હશે તો હું તે બાળકને પ્રશ્ન કરીશ, ગભરાશો નહિં. " એમ કહી ભગવાન્ તો તે નગરની બાગોળે એક વડવૃક્ષતળે બેઠા અને નારદ તથા વસિષ્ઠ બન્ને રાજમહાલયમાં આવ્યા અને રાજાને કહેવા લાગ્યા ' હે રાજા તારી રાણીને તરતમાં બાળક જન્મ્યો છે તેને અમારી સમીપ લાવ કારણકે તેને એક અમારે પ્રશ્ન કરવો છે ?" રાજા આશ્ચર્ય પામી પ્રત્યુત્તરમાં કહેવા લાગ્યો. " હે મુનિંદ્ર તે બાળકને અવતરે માત્ર બેજ દીવસ થયા છે તો એ બે દીવસનું બાળક આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર શું આપી શકશે ? માટે એવી અસંભવિત આજ્ઞા કરવાની મુકી દેઇ જે વાત સંભવિત હોય તે કૃપા કરીને કહો તો હું તે વાતનો અમલ કરવાને તૈયાર છું. નારદ કહેવા લાગ્યા " હે રાજન્ તારા મનથી તને અસંભવિત લાગે છે પણ અમને તેમ લાગતું નથી અમે બરાબર વિચાર કરીનેજ તને આજ્ઞા કરી છે માટે તુ તે બાળકને અમારી સમક્ષ રજુ કર અને પછી જો કે અમે પુછાએ છીએ તેનો ઉત્તર તે આપે છે કે નહિ રાજા આ સાંભળી વિચાર કરવા લાગ્યો કે વખત છે આ ઋષિએ પોતાના તપ બળ વડે કદાચ તે બાળકને વાચા આપે અને કદાચ બોલાવે માટે બાળકને હવી તેમના સમક્ષ રજુ તો કરૂં પછી જોઉં કે શું થાય છે આવો નિશ્ચય કરી રાજા જનાનખાનામાં જઈ બાળકને લેઈ આવ્યો અને તે ...

રૂષિઓ બેઠા હતા ત્યાં લાવી તેમની સમક્ષ મુકી દીધો. એટલે બાળકને ખોળામાં લેઇ નારદમુનિ તેને પ્રશ્ન કરવા લાગ્યા કે ' હે બાળ બોલ સત્સંગનું ફલ શું ? ' આ પ્રશ્ન ઉપર બાળકની દૃષ્ટિ પડતાંજ તેને વાચા થઇ અને નિચે પ્રમાણે નારદના પ્રશ્નનું સમાધાન કરવા લાગ્યું કે જે જોઇ રાજા અને આખો રાજ દરબાર સહુસ્તબ્ધ બની ગયા અને બાળકનો ઉત્તર લક્ષપૂર્વક વસિષ્ઠ પણ શ્રવણ કરવા લાગ્યા.

બાળક કહે છે " હે મુનિંદ્ર, સત્સંગનું ફલ જુઓ પ્રત્યક્ષ છે. પ્રથમ હું છાણનો કીડો હતો ત્યાં મને આપે છાણમાંથી બહાર કાઢી દર્શન દીધાં કે તરતજ કીટ યોનિમાંથી હું મુક્ત થઇ ગયો અને મેનાને પેટ શુકયોનિમાં જન્મ્યો, ત્યાં પણ પુનઃ આપે આવી દર્શન દીધાં એટલે પક્ષીની યોનિમાંથી મુક્ત થઇ પશુ યોનિમાં ગાયને પેટ વાછડીનો જન્મ લીધો અને પશુ યોનિમાં પુનઃ આપના દર્શન થયાં જેથી પશુ યોનિમાંથી મુક્ત થઇ આ રાજાને ઘેર મનુષ્ય યોનિમાં મારો જન્મ થયો. અહીં પણ આપનાં મને દર્શન થવાથી હું ચક્રવર્તિ રાજા થઇ સુખ ને પ્રાપ્ત કરીશ. અને પુનઃ દર્શનનો લાભ કદાચ મારા મૃત્યુ વખતે મને આપશો તો આ સંસારસાગરને તરી જન્મમરણ થી મુકત થઇશ. કહો મહારાજ સંત પુરૂષોના ક્ષણ ભરના સમાગમે મને કેટલું બધું ફળ આપ્યું તે હવે આપની બૂદ્ધિ થીજ વિચાર કરો ? જ્યારે સત્પુરૂષોના સહજ દર્શનથી આટલો બધો મને લાભ થયો તો કદાચ આપના જેવા સંત પુરૂષોનો મને નિરંતરનો સમાગમ હોય તો પછી મારો સહજમાં મોક્ષ થાય એમાં કશુંજ આશ્ચર્ય જેવું નથી. " આટલું કહી તે બાળક બોલતું બંધ થઈ ગયું અને બન્ને રૂષિઓ પાછા ભગવાન્ હતા ત્યાં આવી પોહોચ્યા. વસિષ્ઠ હાથ જોડી પશ્ચાત કહેવા લાગ્યા ' હે ભગવાન્ આજે મારા પ્રશ્નનું સમાધાન થયું. હવે મારી શંકા ન રહી; મને હવે ખાત્રિ થઇ કે સરદય સત્સંગ જીવને ક્ષણમાં તારવા સમર્થ છે થયો હવે મારે સ્થાને જઇશ

એમ કહી વસિષ્ઠમુનિ પોતાને સ્થાને સિધાવ્યા અને વિશ્નુ તથા નારદ પણ પોત પોતાને સ્થળે વિદાય થયા.

મુનિ વર્ચસિતમા કહે છે "હે પ્રહર્ષ, માટે સત્સંગ એનો જીવને કૈવલ્ય પદ પ્રાપ્ત કરવાનું પરમ સાધન છે. હે તાત્ સત્સંગ કેવો કરવો તે બાબત આ સ્થાને એક ટુંકા દૃષ્ટાંતથી સમજાવું તે તરફ એકાગ્ર થઈ પ્રસન્નતાપૂર્વક લક્ષ દેજે ?

ભાનુદેવ અને દીગંબર સ્વામિનું વૃત્તાંત કહી, પોતાના શિષ્ય અને શીવપુરના રાજા શુભકેતુ ને ત્યાંથી તેના ગુરૂ પેલા સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય ત્રિવેણીના ઘાટ ઉપર રચેલી પોતાની પર્ણકુટિકાએ આવી નિવાસ કરી રહ્યા હતા. શુભકેતુ અને તેના પુત્રનો પુત્ર ગાદીએ બેઠો તેટલો લાંબો કાળ આ વખતે વ્યતિત થયો હતો. છતાં પણ સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિ પરમયોગિ અને સ્વેચ્છાથી શરીર છોડવાના તપોબલવાળા હોવાથી જીવનમુક્ત પદે બિરાજી પરમાનંદના સુખપૂર્વક હજી સુધી આયુષ્યને ભોગવતા જગતમાં પ્રત્યક્ષ રહ્યા હતા. તેમને ઘણા મોટા મહાત્મા જાણી લોકોના ટોલે ટોળાં ચારે દીશાએથી તેમનું દર્શન કરવા આવતા હતાં. શુભકેતુના વચનથી તાંબાપત્ર ઉપર જે તેમનું વર્ષાસન બંધાયેલું હતું તેમાં શુભકેતુના પુત્રો અને પુત્રના પુત્રો અને એક પછી એક જે ગાદીએ બેઠા તેમણે પોતપોતાના સમયમાં તેમાં વધારો કરી આપ્યો હતો. જેથી દરરોજ પર્ણકુટીમાં આદરે પાંચસો મૂર્તિને ભોજન પ્રાપ્ત થતું હતું, પર્ણકુટિકાની આસપાસ ચોમેર આઠ યોજન જેટલી ભૂમિ રાજાએ આપી દીધી હતી અને એની અંદર વન ઉપવન સરોવર સુગંધી પુષ્પના વૃક્ષો ઈત્યાદિ રાજના માળી પાસે ઉછેરાવ્યા હતાં જેથી મુનિની પર્ણકુટીની આસપાસ ઉદ્યાન અને લતામંડપની શોભા ઈંદ્રલોકને પણ કોરાણે મુકે તેવી થઈ રહી હતી. આવી મનહર પર્ણકુટિકામાં સિદ્ધેશ્વરાચાર્યજી નિવાસ કરી રહેલ હતા. તે વખતે તેમને સવાસો વર્ષની વયનો આશરો થવા આવ્યો હતો એ સમયે રતિપુરનગરના રાજકુમારીનું

ટોળું સત્સંગ કરવાની ઇચ્છાએ તેમની પર્ણકુટિકાએ આવ્યું સિદ્ધેશ્વરાચાર્ય તપસ્વિ આ સમયે પોતે પોતાની પર્ણકુટિની ચોતરફ આવી રહેલી મોગરાની વેલનું જુથ કયારાઓમાં થઇ ગએલું તેથી છવજંત તેના જાળામાં ભરાઇ ન રહે તેટલા માટે તે મોગરાની વેલના જુથ્થને પાળીથી કલમ કરી કરી બીજે સ્થળે રોપવાની પ્રવૃતિ કરી રહ્યા હતા. જેથી પેલા સત્સંગ કરવા આવેલા વાણીઆના ટોળાએ દુરથી જોઇ વીચાર કર્યો કે "મહારાજ અત્યારે કંઇ કામમાં છે માટે ચાલો વળી બીજી વખત સત્સંગ કરવા આવીશું. એમ કહી પર્ણકુટીકા આગળ પુરેપુરા ન આવતાં છેક નજદીક આવી પાછા વળ્યા. આ જોઇ શાંત અને કરૂણાળુ જેનો સ્વભાવ છે એવા મુનિ સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે રોપવાનું કામ પડતું મુકી તે ટોળાને ઉભા થઇ જોરથી હાંક મારી. બોલાવે તેનો અનાદર કરવો એ પાપ છે તેમજ વળી આ મહારાજ તો રાજાના ગુરૂ એટલે તેમનું જરા પણ અપમાન થાય અને શીવપુરનો રાજા તે વાત જાણે તો તરત શુળી દઇ દે માટે મહારાજ બોલાવે તો પાછા વળવું જોઇએ એમ ધારી તે વણીક ટોળાના આગેવાને કહ્યું "ભાઇયો વળો અને ચાલો જોઇએ મહારાજ શું કહે છે?" વાણીયાની જાત શાણી હોય છે જેથી પેલું ટોળું પાછું વળી મુનિ પાસે આવ્યું એટલે સિદ્ધેશ્વરાચાર્યે હાથ જોડી અતિનમ્રતા વાળી અને અભિમાન રહિત વીવેકી વાણીથી તેમને પુછવા લાગ્યા કે "કેમ ભાઇઓ, ઝુંપડીએ આવતાં પાછા વળી ગયા? આ સેવકનું કંઇ કામ હોય તે સુખેથી નિવેદન કરો ?" પેલું ટોળું કહેવા લાગ્યું કે "મહારાજ અમે તો ઘડી બે ઘડી આપનો સત્સંગ કરવાની ઇચ્છાએ આવ્યા હતા પણ આપને આ વાડીનું કામ કરતા જોયા એટલે અમે ધાર્યું મહારાજ કંઇ કામમાં છે માટે વળી બીજે સમયે આવીશું એમ કરી અમે પાછા વળ્યા. આ સાંભળી સિદ્ધેશ્વરાચાર્યજી તેઓને કહેવા લાગ્યા "હે વિચિક્ષણ વણીક પુત્રો, સત્સંગ એ સામાન્ય વાત નથી. સત્સંગતો અતિ

દુર્લભ છે. સત્સંગ કરનાર તો જેને સંગ કરે છે તેની પ્રત્યેક ક્રીયામાંથી સ.ર ગ્રહણ કરે છે. અને નિરંતર સત્યવસ્તુનેજ સ્વીકારે છે. જે તમને બરોબર સત્સંગને અનુભવ થયો હોત તો તમો સઘળા પાછા ન વળતાં આવીને વીવેક પૂર્વક મારી પાસે બેસત અનેમારી પ્રત્યેક ક્રીયાઓને જોઇ તેમાંથી સાર વસ્તુને ગ્રહણ કરત પણ તમે પાછા ફર્યા તેથીજ જણાય છે કે સત્સંગ એ શી વસ્તુ છે તેની તમને હજી બરાબર માહીતી નથી માટે તમને આ સ્થળે એક લક્ષણ આપી સત્સંગનું સ્વરૂપ સમજાવું છું. કહો તમો સર્વે આવ્યા ત્યારે હું શું કરતો હતો? પેલા વણીકના ટોળાના આગેવાને પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું "મહારાજ તમે પેલી મોગરાના વેલના ક્યારા પાસે બેસીને કલમ કરી કરી મોગરાની વેલને બીજે સ્થળે રોપતા હતા, એમ અમે તો જોયું; કહો ત્યારે તે વાતમાં તમે શો સાર લીધો? મુનિએ હાસ્યથી કહ્યું. પેલા ટોળાનો આગેવાન બોલ્યો "એમાં મહારાજ સાર શો લેવાનો હતો? વળી આપ માળીનું કામ કરતા હતા; માળીના કામમાં વૃક્ષ રોપવા ને ઉછેરવા સીવાય અન્ય બીજું શું હોય? અરે તેમાં બીજો સાર શો ગ્રહણ કરવાનો હતો બાપજી.? આ સાંભળી સિદ્ધેશ્વરાચાર્યજી ખડખડ હસિ પડયા અને તે ટોળા પ્રતિ દયામય થઇ કહેવા લાગ્યા "હે વણિક પૂત્રો, વૃક્ષ ઉછેરવાના અને રોપવાના ઇત્યાદિ એ માળીના કાર્યમાંથી તો અતિ ઉત્તમ લક્ષ લેવાનું છે; જુઓ જેમ આ ક્યારામાંથી આ મોગરાની વેલની જડોને કલમ કરી કરી તેના રોપા બનાવી તેને બીજી ભુમિમાં રોપ્યા છે તેવીજ રીતે સત્સંગ કરવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષ કિંવા સ્ત્રીઓ આ મનરૂપી મોગરાની વેલના જુથ્થમાંથી અનેક વૃતિઓ રૂપી તેની જડોને જ્ઞાનરૂપિ દાતરડાથી કલમ કરી કરીને પરમતત્વરૂપિ બીજી ભુમિમાં વાવ્યા કરે છે કે જે પરિણામે વેલવૃક્ષરૂપ બની તેમને ત્રિતાપથી મુક્ત કરી ચોગરદમ પરમશાંતિરૂપ છાયા આપે છે. માટે તમારે જો સત્સંગનું સંપુર્ણ લક્ષ જોઇતું હોય તો તે પ્રમાણે કરજો? પછી તમારા મનના

મુખ્તીયાર તમે છો ? હવે જઇ જરા ગંગાએ સ્નાન કરીશ. આપ અન્ય અનુકુળ સમયે પધારવા કૃપા કરશો.” આટલું કહી તે નિરપૃહિ અને સિદ્ધ મહાત્મા ગંગાએ સ્નાન કરવા ચાલ્યા ગયા. અને પેલું ટોળું પણ વિદાય થયું.

મુનિવર્યસતમા કહે છે ‘હે પ્રહર્ષ તેટલા માટે કહ્યું છે કે સત્સંગ કરનારે પુર્ણ શ્રદ્ધા, ધૈર્ય, અને શાંતિ રાખી મહાત્માઓની દરેક કૃતિમાંથી શુભલક્ષ લેવું ઘટે છે અને તોજ તેને સત્સંગનું વાસ્તવિક ફળ મળે છે. મહાત્માની ઉપરની કૃતિ પ્રતિજ માત્ર લક્ષ આપનારાઓને સત્સંગનું વાસ્તવિક ફલ મળતું નથી. તેઓ મહાત્માઓના ભીતરની કૃતિને જાણી શકવા સમર્થ થઇ શકતા નથી. હે વત્સ્ જાઓ આજે વિશ્રાંતિ લ્યો અને આવતી કાલે એકાદ પ્રસંગ છેલ્લો સમજાવી પશ્ચાત તને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરાવા અર્થે તારી. વતનભૂમિ તરફ પ્રયાણ કરવા પરમ દિવસે આજ્ઞા કરીશ. આ સાંભળી પ્રહર્ષ સાષ્ટાંગ કરી ગુરૂ આજ્ઞા માગી શિષ્ય સહિત પોતાને સ્થાને ગયો અને મુનિ પણ પોતાને આસને પધાર્યા.

—તરંગ ૪ થો.—

—ચિતિ દર્શન.—

બીજે દીવસે મુનિવર્યસતમા પોતાના નિયમિત સમયે પ્રહર્ષ પ્રતિ પ્રસન્ન ચિત રાખી કહેવા લાગ્યા કે “ હે પ્રહર્ષ હવે આજે મારા તારા કથન શ્રવણનો છેલ્લો દિવસ છે. તેમાં તને આજે ટૂંકાણમાં કેટલીક બાબતો વીશે કહી પશ્ચાત આવતી કાલે પ્રાતઃકાળમાં ગૃહી થવા અર્થે તને વિદાયગીરી આપવાના મારા સંકેતથી તું અજ્ઞાત નથી. માટે પ્રસન્ન ચિત્તે મારી થએલી આજ્ઞાનું પાલન કરવા તત્પર થા ? હે બાપ તારા પ્રતિ જેજે વિવેકી અને સદુપદેશની વાણીનું કથન કરવા યોગ્ય હતું તે તે સઘળું કથન કરી તારો અને તારા શરીરનો ધર્મ શું છે, ફરજ શું છે અને તારે ચતુ-

નીચે પ્રમાણે નિરંતર કરી ચિત્તમાં શાંતિ અને સમાધાન રાખજો:—

હે પ્રહર્ષ, શ્રીમદ ભગવાન્ રામચંદ્રજી વનવાસમાં મુનિ વાલ્મીકના આશ્રમમાં થોડોક સમય આવી રહ્યા હતા તે વખતે એક સમયે ભગવાને મુનિને શંકા કરી પ્રશ્ન કર્યો કે " હે મુનિંદ્ર, આ સઘળું જગત અને સર્વ ચૈતન્ય, ચિદાકાશ, ઘટાકાશ, પટાકાશ સર્વ દૃષ્ય અવિનાશી ચિતિ સ્વરૂપ છે તો મહાપ્રલય વખતે નાશ પામવાની વસ્તુ કોઈજ રહેતી નથી માટે હે મહારાજ મહાપ્રલય કોનો નાશ કરે છે એ સમજાતું નથી માટે કૃપા કરી સમજાવો કારણ કે મારે ચિત્તી ચંદ્રના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવો છે. " યોગિઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા વાલ્મિકે શ્રીમદ ભગવાન્ રામ ચંદ્રજીની શંકા યુક્ત વીવેકી વાણી સાંભળી પ્રસન્નચિત્તે તેમનું નીચે પ્રમાણે સમાધાન કર્યું.

મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે : હે પ્રહર્ષ, પછી વાલ્મીક મુનિ રામચંદ્રજી પ્રતિ કહેવા લાગ્યા કે " હે ભગવાન્ આપ સચરાચાર સર્વજ્ઞ છતા મને બાળજીવ્યા કરી ગુરૂભાવથી શંકા કરી પુછોછો તો મને કહેવાને યતકિંચિત પણ વાંધાજેવું નથી. હે સર્વાંતરયામિ રામ, જેમ કોઇ ભીખારીને સ્વપ્નમાં રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય અને તેથી તે મોટો રાજા બની જાય અને જાગ્રતમાં જુએ ત્યારે જેમ રાજ્ય અને અને તેનું રાજાત્વ વિલાયમાન થઇ જાય તેવીજ રીતે આ સર્વ દૃશ્યસમુહ પ્રલયકાળ વખતે નાશ પામે છે. પૃથિવ ઇત્યાદિ પંચ તત્વનો સમુહ દેશ, કાળ, વસ્તુ, ક્રિયા, કે ક્રમ કશુંજ રહી શકતું નથી. સર્વ પ્રાણીઓનો સમુહ, સર્વ લોક અને તે તેના અધિપતિઓ, વીધિ પર્યંત બ્રહ્મા વિષ્ણુ રૂદ્ર, અને કારણનાઃ કારણનો પણ પ્રલય કાળે નાશ થાય છે હે રઘુકુળમણિ તાત્પર્યમાં એટલુંજ છે કે પ્રલય કાળ વખતે ચિદાકાશનો વિવર્ત નાશપામિ એક માત્ર અનાદિથી ચિદાકાશજ વિદ્યમાન રહે છે. પ્રલયકાળનું એક માત્ર સ્વરૂપ છે અને તેજ આ વિવર્તનઃ કારણમાં ચિદાત્માસ્વરૂપ છે. ચિદાકાશનઃ વિવર્ત રૂપ જગત એ મિથ્યા છે અને મિથ્યામાં

કોઇ પ્રકારની સત્તા રહેતી નથી. તેમજ તે સત્ય છે તેનો કે દિમ કદી કાળે પણ નાશ નથી. મિથ્યા છે તે ભ્રાંતિરૂપ છે અસત્ય છે, નાશવાન છે, એટલે પ્રલયકાળે મિથ્યાવસ્તુ નાશ પામી સત્યવસ્તુજ રહે છે કે જે શુદ્ધ ચૈતન્ય છે તેટલા માટે દૃશ્ય વસ્તુ નાશવાન અને મિથ્યા છે એમ સદ્ગુરૂ અને સત્શાસ્ત્રોએ વિધાન કરેલું છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી જીવનને આ દૃશ્ય જગત ભ્રાંતિવાળુ અને મિથ્યા જણાય છે. જેમ સ્વપ્નુ જાગ્રત થયા પછી ક્યાંએ ચાલ્યું જાય છે તેવીજ રીતે જ્ઞાન થયા પછી આ અજ્ઞાનાત્મક રૂપ જગત અને તેમાં હેના સઘળા દૃશ્ય પદાર્થો જીવના આંતર મનમાંથી ક્ષણમાં ક્યાં ચાલ્યાં જાય છે તે ખબર પડતી નથી. જ્યોતિર્મય સ્વરૂપ અવિનાશી ચિદાકાશ પોતાની સત્તાથી આ સઘળો વિવર્ત રચે છે. ઉત્પન્ન કરે છે. કે જે દૃશ્ય જગતરૂપે મનાય છે હે પરમ વિષ્ણુ મૂર્તિ રઘુનાથ જેમ એકજ આપણા શરીરના અવયવો પરની ચામડીનો રંગ એક ઠેકાણે પીળો તેમાં હોય છે તેવી રીતે અવિનાશી બ્રહ્મ સ્વરૂપના ચિદાકાશનું શરીર પણ ઉત્પત્તિ અને લય એ બે ગુણ નારૂપે રહેલું છે. હે રઘુકુલદીપક, આપણે પડદીમાં આપણું મ્હોં જોઈએ છીએ ત્યારે તેનાં પ્રતિબિંબ રૂપ આપણે બીજા આપણને જોઇએ છીએ. દર્પણમાં જોઇએ છીએ ત્યારે પણ આપણને અન્ય પ્રતિબિંબરૂપ આપણું શરીર જણાય છે પણ પાણી કે દર્પણ જ્યા દુર થતુ કે આપણે પાછા એકના એક થઈ જઈએ છીએ તેવીજ રીતે આ ચિદાકાશ રૂપ પરમાત્મા જે અવિકારી અને અવિનાશી સ્વભાવ છે તે સૃષ્ટિ અને પ્રલયના રૂપને ધારણ કરી [illegible] વિવર્તને [illegible] છે પણ મહાપ્રલય વખતે એટલે વિવર્તના [illegible] ટાળા અને નિઃસંગ એક સર્વત્ર [illegible] ચિતિસ્વરૂ [illegible] રહે છે હે [illegible] તે [illegible]

[illegible] ચિતિ [illegible]

[illegible]

અર્થાત નાશથી કેવલ રહિત સ્વતંત્ર અને નિત્ય મુક્ત છે; ઉત્પતિ સમયે અને લયની વખતે એક સત્ ચિત અને આનંદ સ્વરૂપ તે ચિતિચંદ્ર ચિદાત્માજ અવિકારી રહેલા છે. અને સૃષ્ટિ તથા પ્રલય એ તેમના બે રૂપો છે. તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપના જાણુ-નારાઓના અંતરમાં પરમ શાંતિ, અને સાત્વીક પણું નિવાસ કરી રહે છે અને વાસ્તવિક સ્વરૂપ નહિં જાણનારા અત્યંત દુઃખી રહે છે, સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ ચિતિચંદ્ર પર-માત્મા સર્વદા સમસર્વત્ર હોવાથી તેમના ચૈતન્યતત્વ સિવાય અન્ય કોઈ ઠેકાણે કશું છે જ નહિં. હે રામ, તે ચિતિચંદ્ર રવિકેશ એવા છે કે છે અને નથી, સર્વ રૂપ છે તેમજ શુન્ય રૂપ પણ છે. ક્રિયા રૂપ છે તેમજ કાલરૂપ પણ છે, પંચતત્વરૂપ છે તેમજ ભાવ અભાવ રૂપ, શુભા શુભ અને પાપ પૂણ્ય રૂપ પણ છે, ઘટ, પટ, પર્વત તૃણ, મેરૂ, તટ ઇત્યાદિ અનેક રૂપે પણ છે માટે ચિદાકાશ કે તેનું વિવર્તરૂપ આ દૃશ્ય જગત તેમનાથી યત્કિં-ચિત પણ ભિન્ન નથી. તે આદી મધ્ય અને અંતથી રહિત છે અને તેજ ધ્યાતા અને તેજ ધ્યેય સ્વરૂપ છે. પ્રત્યેક ચૈતન્ય રૂપ હોવાથી પોતાના અનુભવ પ્રમાણે જગતના સ્વરૂપનો વેશ ધારણ કરી રહેલું છે. હે રામ માટે જે આપનું સમર્થ જ્યોતિર્મય ચૈતન્ય સ્વરૂપ આ દૃષ્ય સંસારમાં અને તેના પ્રત્યેક પદાર્થના આકારમાં અતિમહાન વિસ્તારને પામેલું છે. બાકી તે સિવાય અન્ય કશુંજ નથી. એક માત્ર અવિનાશી ચિદાકાશ જે સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્મા ચિતિચંદ્ર પોતે છે અને તે ચિદાકાશનો જગરૂપ આ વિર્વત માત્ર બ્રહ્મ વિલાસ છે એમ નિશ્ચે કરીને જાણજો ? હે ભગવાન રામચંદ્ર રઘુકુલ મણિ, હવે આપ આપની મેળે તે ચિતિચંદ્રના સ્વરૂપનો વિચાર કરી ધીરે ધીરે છેક હૃદયના ઉંડાણમાં ઉતરી ત્યાં બીરાજી રહેલા સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ ચિતિચંદ્ર રવિકેશના દર્શન કરો ? પશ્ચાત ખાત્રી કરી મને કહો કે તે જ્યોતિર્મય અંતરયામી ચિતિચંદ્ર

અર્થાત નાશથી કેવલ રહિત સ્વતંત્ર અને નિત્ય મુક્ત છે; ઉત્પત્તિ સમયે અને લયની વખતે એક સત્ ચિત અને આનંદ સ્વરૂપ તે ચિતિચંદ્ર ચિદાત્માજ અવિકારી રહેલા છે. અને સૃષ્ટિ તથા પ્રલય એ તેમના બે રૂપો છે. તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપના જાણ-નારાઓના અંતરમાં પરમ શાંતિ, અને સાત્વીક પણું નિવાસ કરી રહે છે અને વાસ્તવિક સ્વરૂપ નહિં જાણનારા અત્યંત દુઃખી રહે છે, સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ ચિતિચંદ્ર પર-માત્મા સર્વદા સમસર્વત્ર હોવાથી તેમના ચૈતન્યતત્વ સિવાય અન્ય કોઈ ઠેકાણે કશું છે જ નહિં. હે રામ, તે ચિતિચંદ્ર રવિકેશ એવા છે કે છે અને નથી, સર્વ રૂપ છે તેમજ શુન્ય રૂપ પણ છે. ક્રિયા રૂપ છે તેમજ કાલરૂપ પણ છે, પંચતત્વરૂપ છે તેમજ ભાવ અભાવ રૂપ, શુભા શુભ અને પાપ પૂણ્ય રૂપ પણ છે, ઘટ, પટ, પર્વત તૃણ, મેરૂ, તટ ઇત્યાદિ અનેક રૂપે પણ છે માટે ચિદાકાશ કે તેનું વિવર્તરૂપ આ દૃશ્ય જગત તેમનાથી યતકિં-ચિત પણ ભિન્ન નથી. તે આદી મધ્ય અને અંતથી રહિત છે અને તેજ ધ્યાતા અને તેજ ધ્યેય સ્વરૂપ છે. પ્રત્યેક ચૈતન્ય રૂપ હોવાથી પોતાના અનુભવ પ્રમાણે જગતના સ્વરૂપનો વેશ ધારણ કરી રહેલું છે. હે રામ માટે જે આપનું સમર્થ જ્યોતિંમય ચૈતન્ય સ્વરૂપ આ દૃષ્ય સંસારમાં અને તેના પ્રત્યેક પદાર્થોના આકારમાં અતિમહાન વિસ્તારને પામેલું છે. બાકી તે સિવાય અન્ય કશુંજ નથી. એક માત્ર અવિનાશી ચિદાકાશ જે સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્મા ચિતિચંદ્ર પોતે છે અને તે ચિદાકાશનો જગરૂપ આ વિર્વત માત્ર બ્રહ્મ વિલાસ છે એમ નિશ્ચે કરીને જાણજો ? હે ભગવાન રામચંદ્ર રઘુકુલ મણિ, હવે આપ આપની મેળે તે ચિતિચંદ્રના સ્વરૂપનો વિચાર કરી ધીરે ધીરે છેક હૃદયના ઉંડાણમાં ઉતરી ત્યાં બીરાજી રહેલા સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ ચિતિચંદ્ર રવિકેશના દર્શન કરો ? પશ્ચાત ખાત્રી કરી મને કહો કે તે જ્યોતિર્મય અંતરયામી ચિતિચંદ્ર·

જો આપના નેત્રોને સ્પર્શ થવા પછી આપના ચિત્તમાં કેટલી
શાંતિ, કેટલી નિર્ભયતા કેટલી નિરામયતા, પ્રકટે છે. " આ
સાંભળી ભગવાન રામચંદ્રજીએ આસન વાળી તન મનને,
તમામ અંતર બહિર ઇન્દ્રિયોને તથા કરણોને અંતરમાં ઉ
ઉતારી જોયું તો સત્વર હૃદય કમળમાં બીરાજી રહેલા તે
ચિતિચંદ્ર હૃષિકેશના દર્શન થયાં જેથી અતિ પ્રસન્નથઇ શ્રી-
મદ રામચંદ્રજીએ વાલ્મિક રૂષિને પોતાના અંતરની હકીકત
પધમા કહી પોતાના મનનું સમાધાન કર્યું.

અર્થાત નાશથી કેવલ રહિત સ્વતંત્ર અને નિત્ય મુક્ત છે; ઉત્પતિ સમયે અને લયની વખતે એક સત્ ચિત અને આનંદ સ્વરૂપ તે ચિતિચંદ્ર ચિદાત્માજ અવિકારી રહેલા છે. અને સૃષ્ટિ તથા પ્રલય એ તેમના બે રૂપો છે. તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપના જાણુનારાઓના અંતરમાં પરમ શાંતિ, અને સાત્વીક પણું નિવાસ કરી રહે છે અને વાસ્તવિક સ્વરૂપ નહિં જાણનારા અત્યંત દુઃખી રહે છે, સત ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ ચિતિચંદ્ર પરમાત્મા સર્વદા સમસર્વત્ર હોવાથી તેમના ચૈતન્યતત્વ સિવાય અન્ય કોઈ ઠેકાણે કશું છે જ નહિં. હે રામ, તે ચિતિચંદ્ર રવિકેશ એવા છે કે છે અને નથી, સર્વ રૂપ છે તેમજ શુન્ય રૂપ પણ છે. ક્રિયા રૂપ છે તેમજ કાલરૂપ પણ છે, પંચતત્વરૂપ છે તેમજ ભાવ અભાવ રૂપ, શુભા શુભ અને પાપ પૂણ્ય રૂપ પણ છે, ઘટ, પટ, પર્વત તૃણ, મેરૂ, તટ ઇત્યાદિ અનેક રૂપે પણ છે માટે ચિદાકાશ કે તેનું વિવર્તરૂપ આ દૃશ્ય જગત તેમનાથી યતકિંચિત પણ ભિન્ન નથી. તે આદી મધ્ય અને અંતથી રહિત છે અને તેજ ધ્યાતા અને તેજ ધ્યેય સ્વરૂપ છે. પ્રત્યેક ચૈતન્ય રૂપ હોવાથી પોતાના અનુભવ પ્રમાણે જગતના સ્વરૂપનો વેશ ધારણ કરી રહેલું છે. હે રામ માટે જે આપનું સમર્થ જ્યોતિર્મય ચૈતન્ય સ્વરૂપ આ દૃષ્ય સંસારમાં અને તેના પ્રત્યેક પદાર્થોના આકારમાં અતિમહાન વિસ્તારને પામેલું છે. બાકી તે સિવાય અન્ય કશુંજ નથી. એક માત્ર અવિનાશી ચિદાકાશ જે સત ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્મા ચિતિચંદ્ર પોતે છે અને તે ચિદાકાશનો જગરૂપ આ વિર્વત માત્ર બ્રહ્મ વિલાસ છે એમ નિશ્ચે કરીને જાણજો ? હે ભગવાન રામચંદ્ર રઘુકુલ મણિ, હવે આપ આપના મેળે તે ચિતિચંદ્રના સ્વરૂપનો વિચાર કરી ધીરે ધીરે છેક હૃદયના ઉંડાણમાં ઉતરી ત્યાં બીરાજી રહેલા સત્ ચિદ અને આનંદ સ્વરૂપ ચિતિચંદ્ર રવિકેશના દર્શન કરો ? પશ્ચાત ખાત્રી કરી મને કહો કે તે જ્યોતિર્મય અંતરયામી ચિતિચંદ્ર

वर्चसूतमा कहे छे " हे प्रहर्ष, हवे जई निद्राने प्राप्त था कारण के तारे काले प्रातःकाळमां गृही थवा माटे स्वदेश जवानुं छे. हे वत्स तु पण रामचंद्रजीनी पेठे तारा चितिस्वरूप नो तने प्राप्त थयेला ज्ञान वडे वीचार करीश अने हृदयमां चितिदर्शन करवानी अनन्य प्रेमभावथी ऊंडी उतरी इच्छा करीश तो ते चितिचंद्रनो तारा अंतरमां तुं पण सद्प्रयत्ने साक्षात्कार करवा समर्थ थइ शकीश ए निश्चय करीने मानजे." आ वचनो श्रवण करी गुरु आज्ञानुसार प्रहर्ष व्हेलो जई निद्रावश थयो. सर्व शिष्य अने मुनि पण निद्रावश थया. रात्रिना त्रण वाग्या एटले मुनि जाग्रत थया अने प्रहर्ष पण जाग्यो. प्रहर्ष मळशैाच, स्नान संध्या गुरुपूजन ईत्यादिथी परवार्यो एटले मुनि पासे आवी विवेक पूर्वक बेसी अति न-म्र वाणीथी निचे प्रमाणे कहेवा लाग्यो के " हे सद्गुरो आ पचीस वर्षनी वय पर्यंत आपने त्यां रही परिशीलन पुर्वक विद्या में संपादन करी; अने तेमां आपश्रीना मुखेथी जाणवा योग्य सदुपदेशने श्रवण करवाथी अज्ञाननो मारामांथी नाश थयो छे. हे भगवान् जेम रंगभूमि उपर वेश भजवनार पात्रनी सर्व क्रियाओ रोशनीना प्रकाशथी अविच्छिन्न चाल्या करे छे तेवीज रीते आ सत् चिद आनंद स्वरूप चितिचंद्र परमात्माना संपुर्ण शुद्ध अने स्वच्छ प्रकाशथी आ जगत अने तेना जीवोनी कृति गति, लैाकिक अने परमार्थिक क्रियाओ एक तंत्रनी माफक चा-ल्या करे छे माटीमांथी, कुंभ, माटलां, रमकडां ईत्यादि अनेक वस्तुओ बने छे. सुवर्णमांथी अनेक दागीना बने छे अने स-मुद्रमाथी जेम अनेक विचित्र आकृति वाळा तरंगो उत्पन्न थाय छे छतां जेम अंते माटी, सुवर्ण अने जळ तेनुं तेज छे तेवीज रीते आ जगत, माया, रूप त्रण गुण, कीया, कारण,

---

ले तो बेठुं हुं तुजने प्रेमधर्मी, हवे आजथी जग्तमां मारो थयो.
खरे खात तु जेने तो दुर्लभ जाणुंता, तेने मेहेजे तुज पासतुं जो ?
कर्ये कोटि उपाय जे प्राप्त न थाय, तेने करि प्राप्त तु भ्रांतिने खो" ?

ક્રિયમાણ, ભાવ અભાવ, ઇત્યાદિ સર્વ જોવામાં ભ્રાંતિરૂપ છે પણ પરિણામે તે એનું એ જ્યોતિર્મય શુદ્ધ આત્મીક ચિતિચંદ્રનું ચૈતન્ય સિવાય અન્ય કશું જ નથી; અર્થાત એ બધાં બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. અને તે બ્રહ્મસ્વરૂપ પોતાનામાં સમ સર્વત્ર સંપુર્ણ રીતે રહેલું છે એમ હવે મારા અંતરમાં સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ થયું છે. હે ગુરો, આપ આ સાધક સર્વ મારો ધર્મ આપશ્રીના મુખેથી આપશ્રીની કૃપાથી જાણ્યો છે જેથી હવે આ જીવન આનંદમાંજ વ્યતિત થશે એવો મને પુર્ણ વિશ્વાસ છે. હે ગુરો હું આપની કૃપાથી પરિશીલન કરી કૃતાર્થ થયો છું. હું અધમ શીષ્ય આપ સમર્થ ગુરૂના ઉપકારનો બદલો કીયે પ્રકારે વાળી શકું એમ છું. હે સદગુરૂ, આ મન વાણી અને કાયાથી મારી પચીસ વર્ષની વય પર્યંત આત્મનિવેદન સેવા કરી સર્વ વિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરી છે તે વિદ્યા વ્યહવાર અને પરમાર્થના સાધન ભુત નીવડી મારા પુરૂષાર્થને સિદ્ધ કરે એજ અંતિમ પ્રાર્થના કરૂં છું. હે ગુરૂ મારી સર્વ શંકાઓ દુર થઇ છે. હવે હું મને અને આ સર્વ જગતને પરમાનંદ સ્વરૂપ જોઉં છું, અનેજે ઉત્પતિ સ્થિતિ તથા લયના હેતુ છે તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવા, ચતુર્વિધ પુરૂષાર્થને સાધી આપ સદગુરૂની આજ્ઞાનુસાર હવે સંસારમાં પ્રવેશ કરૂં છું. માટે સર્વત્ર સ્થળે સર્વકાળે નિર્ભયતાથી વહન કરાવનાર અને સર્વ કાર્યોને સધાવનાર આપ શ્રી પોતે સમર્થ છો એટલે પ્રસન્ન ચિત્તે આપની આજ્ઞાનું યથાવિધિ પાલન કરવામાં કોઇ વિઘ્ન નડવાનો સંભવ નથી પણ એક બાબત પુછવાના અર્થ પુછવાની સ્મરણમાં આવવાથી નમ્રતા પુર્વક નિવેદન કરૂં છું કે આપે જે કહ્યું કે 'ષટ્ સંપત્તિઓ તારી આ રૂપે થશે અર્થાત શું મારે છ પત્નિઓ થશે? એ બાબતની શંકાનું સમાધાન કરવા કૃપા કરો.' મુનિવર્ય ઉત્તમ જેઓ પરમયોગી અને તત્વવિદ્યારૂપ જેને સાક્ષાત્કાર થયો છે તેવા સિદ્ધ મહાત્મા હતા તેમણે પોતાના યોગ બળવડે અંતર ચક્ષુથી ભવિષ્ય જાણી લેઇ પશ્ચાત તેની મેળેજ અનુભવથી અને સમય આવે આધાર ઉપર તે વાતને રાખી, હમણાં તેનું ભવિષ્ય તેને નહિ જણાવવાનો નિશ્ચય કરી,

હતી. પણ આ શુચિદેવ મહારાજ ભિંત આગળ ભાગવત જેવું માની સર્વ તેની વાતો હસિકાઢતા અને પોતાનું કરતા હોય તે કર્યે જતા હતા. આ પ્રમાણે કેટલોક વખત દરિદ્રાવસ્થામાં ગુજાર્યા પછી એક દીવસના સમાયેગે તેની સ્ત્રી તેને કહેવા લાગી કે “ હે સ્વામી કોઇ યુક્તિથી આપણા નગરના રાજા પાસે જઇ તમારી ચાતુર્યતા, વિદ્વતા ઇત્યાદિ સર્વ ચમત્કારિક વિદ્યા તેને બતાવી દ્રવ્ય ઉપારજીત કરવા જેટલો પુરૂષાર્થ કરો તો પછી પ્રારબ્ધમાં હશે તેમ થશે. કંઇ બે હાથ જોડી આમને આમ આખી ઉમર ઘરમાં બેસી રહીને ગાળવાથી પ્રારબ્ધ પગ કરી તમને આધણમાં ઓરવા જેટલુંએ અનાજ આપી જવાનું નથી. માટે હે પતિ જરા પાછું વાળી જુઓ અને પુરૂષાર્થ કરવા તત્પર થાઓ. ઇશ્વરપણ ધૈર્ય રાખી ઉત્સાહ પુર્વક પુરૂષાર્થ કરનારને મદદ કરે છે. માટે સમજો અને કંઇ કરો ” ? આ પ્રકારની સહજ વિનય યુક્ત વાણી શ્રવણ કરી પેલા શુચિદેવે કહ્યું “જા તારે હું આજથી કોઇની કોઇ યુક્તિઓ કરતો રહીશ. પછી પ્રારબ્ધમાં હશે તેટલું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થશે.” આ પ્રમાણે કહી તે દીવસે રાતપડી એટલે શુચિદેવે તો સાક્ષાત્ શંકરનો વેશ લીધો. એક મદારી પાસે જઇને દાંત પાડી નાંખેલા સર્પોલાવી ગળે અને હાથે લપેટી દીધા, એક નાગા બાવાનો મઠ હતો ત્યાંથી મોટી ભીંડીની ઠેઠ પગની એડીએ પોહોચે તેવી જટા લઇ મસ્તક ઉપર સર્પાકારમાં પણ લપેટી દીધી. હાથમાં ખપ્પર ડમરૂ ત્રિશુલ ઇત્યાદિ પણ ધારણ કરી દીધાં અને એક માત્ર લંગોટી રાખી સ્મશાનમાં જઇ શબની પડેલી ભસ્મ આખા શરીરે લગાવી દઇ એક વટવૃક્ષતળે પદ્માસનવાળી સમાધિ લગાવી બેસી ગયા. શુચિદેવ શરિરે જરા ગૌરવર્ણના હતા અને શંકરનો વેશ ધારણ કર્યો હતો જેથી તમામ શંકર ભગવાન જેવીજ મુખમુદ્રા અને કૃતિ કરવા લાગ્યા. સ્મશાનમાં જે કોઇ આવતું તે તેમને કોઇ મહાન સિદ્ધ મહાત્મા છે એમ વિચાર કરતું અને પછી જ્યારે તેમના ગળામાં પેલા સર્પો દેખા-

તા ત્યારે તો સાક્ષાત શંકર આવીને સ્મશાનમાં રહ્યા છે તેમ માનતું; આમ કરતે કરતે આખા નગરમાં અને ઠેઠ રાજા સુધી વાત જઇ પોહોચી કે આપણા નગર બહાર સ્મશાનભુમિમાં સાક્ષાત શંકર ભગવાને આવી સમાધી લગાવી છે. આ વાત કાને પડતાં લોકોના ટોળે ટોળાં દર્શન કરવા આવવા લાગ્યાં અને તે નગરનો રાજા સુદ્ધાં પણ આવી તેમને બે હાથે નમસ્કાર કરી નમૃતાથી કહેવા લાગ્યો કે "મહારાજ મારા રાજ મેહેલમાં પધારી તેને પાવન કરો અને સૌ વર્ગને પણ દર્શન આપો ? ઓહો અમારાં ભાગ્ય કયાંથી કે આપ સાક્ષાત આ ભુમિમાં પધાર્યા." રાજાએ આ પ્રમાણે કહેવા છતાં શંકરનો પુર્ણ વેશ ધારણ કરેલો છે એવો શુચિદેવ કેટલીક વાર તો મૌન્ય રહ્યો અને પશ્ચાત જાણે સમાધીમાંથી જાગ્રત થયો હોય એવો ડાળ કરી તેને કહેવા લાગ્યો 'હે રાજા, હું શંકર એક માત્ર ભસ્મનો જ સ્વીકાર કરૂં છું. તારા રાજમહાલય અને વૈભવો મારે નકામા છે. માટે અમે યોગિલોકો એવી દુનિયાની ઉપાધિમાં પડતા નથી. જો તારી રાણીઓને દર્શન કરવાં હોય તો આ સ્થળે મોકલ નહિ તો હું આસન ઊઠી કેઇપણ આવી શકીશ નહિં. માટે જો હવે મને લેઇ જવાનો દુરાગ્રહ કરીશ તો શાપને આધીન થઇશ." આ સાંભળી રાજા તો ફલ ફુલ હીરા રત્ન માણેક સુવર્ણ ઇત્યાદિ નજરાણા તરીકે તે શંકર આગળ મુકી ચાલતો થયો. અને મહેલે જઇ રાણીઓને પણ દર્શન કરવા અર્થે મ્યાનામાં બેસાડી મોકલી દીધી રાણીઓ પણ આવીને દર્શન કરી અનેક દ્રવ્યાદિની ભેટ મુકી ચાલતી થઇ. રાણીઓ સાક્ષાત શંકરના સમક્ષ દર્શનથી કૃતાર્થ થએલા પોતાનેમાના પ્રસન્ન ચિત્ત પાછી આવી રાજા આગળ તે શંકરના વખાણ કરવા લાગી રાજા પણ અતિ પ્રસન્ન થયો. હવે, અહિં પાછી રાત્રિ પડી એટલે શુચિદેવ વિચાર કેયા કે [illegible] [illegible] થયો અને દ્રવ્ય પણ [illegible] [illegible] હવે [illegible] સર્વ લેઇ ઘેર ચાલ્યા જવું નહિ તો [illegible] [illegible] અને [illegible]

અને જાણશે કે શુચિદેવે આ શંકરનો વેશ દ્રવ્ય ઉપાર્જીત કરવા અર્થે લીધો હતો તો રાજાને જાહેર કરશે અને તેથી રાજા શીક્ષા કરશે. ” આવો વિચાર કરી શુચિદેવ તો પેલા દ્રવ્યનો મોટો ગાંઠડો બાંધી ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રી આગળ તે મુકી દીધો. સ્ત્રી તો અત્યંત ખુશી થઇ અને કહેવા લાગી કે ‘ હે સ્વામિન્ જુઓ તમે વેશ બરાબર ભજવ્યો તો આ અનર્ગળ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું અને આપણું દળદર ગયું માટે જે વેશ લેવો તે બરાબર ભજવવાથી કાંઇ પણ લાભ થાય. બીજે દીવસે સ્મશાનમાં કોઇએ શંકર ન દીઠા અને તેથી વાત ચાલી કે શંકરતો અલોપ થઇ ગયા. એમ કરતે કેટલાક દીવસ વિત્યા પછી રાજાને ખબર પડી કે આ શુચિદેવ આટલો બધો દરિદ્રિ હતો અને એકદમ એકાએક આટલો બધો ધનાઢય શી રીતે થઇ ગયો માટે લાવ તેને તેનું કારણ પુછી જોઉં; રાજાએ શુચિદેવને બોલાવ્યો અને કારણ પુછયું. શુચિદેવ પવિત્ર અને સત્ય બોલવાના અભ્યાસ વાળો હતો જેથી રાજાની ક્ષમા માગી તેણે સર્વ હકીગત કહી. રાજા તેની ચાતુર્યતા અને લીધેલો વેશ બરાબર ભજવેલો જોઇ અતિ પ્રસન્ન થયો, અને તેથી તેને એક હજાર મોહોરોનો દરમાયો બાંધી આપી રાજ્ય પંડીતત રીકે તેને પોતાની પાસે રાખ્યો અને પરિણામે સુખી થયો.

મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે, “ હે પ્રહર્ષ માટે આદષ્ટાંતનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે જે વેશ લેવો તે સંપુર્ણ રીતે ભજવવામાં આવે તોજ તેમાંથી પરિણામે શુભ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. ” આ સાંભળી પ્રહર્ષ અત્યંત પ્રસન્ન થઇ કહેવા લાગ્યો “ હે ભગવાન, આપની આજ્ઞા અનુસાર હું પણ આજથી સંસારીનો વેશ લઇશ અને તેને યથાર્થ રીતે ભજવીશ. પણ હે સદગુરો, આપે જે કહ્યું કે મને યોગાનુયોગે છસ્રી પ્રાપ્ત થશે, તેમાંથી બે મરણ પામશે અને ચાર રહેશે અને તે છએ ષટસંપતિ રૂપ હોવાથી મને ષટસંપતિ તેઓ પ્રાપ્ત કરાવશે તે શું તેમને કૃપા કરીને સમજાવો ? ” વર્ચસ્તમા મુનિ બોલ્યા “ હે વત્સ, એ

ષટ્સંપતિરૂપ છ મિત્રોમાંથી જે ચાર સ્ત્રીઓ રહેશે તેઓ સિદ્ધિ-
ઓના સ્વરૂપ હોવાથી તને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરાવશે અને તેઓને
તું અનાયાસે તથા ઘણી અજાયબરીતે પ્રાપ્ત કરીશ. એ ચાર
પૈકીની પ્રથમ રત્નમાલા નામની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે કે જેના
મુખમાંથી પ્રત્યેક શબ્દનો ઘોષ થતી વખતે રત્ન ખરશે, અને તેથી
તું લક્ષ્મીવાન બનીશ. બીજી સિદ્ધિરૂપ સ્ત્રિ પુષ્પમાલા નામે તને
પ્રાપ્ત થશે કે જેના મુખમાંથી પ્રત્યેક શબ્દનો ઉચ્ચાર થતાં પુષ્પો
ખરશે જેથી તું સુવાસિત પુષ્પોની શૈયામાં ઉંઘીશ અને અનેક
સુખોને ભોગવીશ. ત્રીજી સિદ્ધિરૂપ સ્ત્રિ દીવ્યમાલા નામની તને
પ્રાપ્ત થશે કે જેથી તું દીવ્યવર્ચસ્ને પ્રાપ્ત કરી, દીવ્ય કર્મોને કરી
ઉત્તમ યશને મેળવીશ. અને ચોથી સિદ્ધિરૂપ સ્ત્રી યોગમાલા
નામની તને વરશે કે જે તને અષ્ટાંગયોગ સિદ્ધ કરાવવામાં
સહાય કરશે અને તે ઠેઠ તારી મોક્ષ પ્રાપ્તિ સુધી સાથે રહી
પ્રાપ્ત વિહિત કર્મધર્મનું તથા વર્ણાશ્રમનું રૂડીરીતે પાલન
કરશે. એ યોગમાલા સિદ્ધિના બલવડેકરીને તથા તારા કષ્ટ
સાધ્ય તપવડેકરીને તું પરિણામે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર
કરી જીવનમુક્તિના સુખને અનુભવીશ. એ પ્રમાણે ચારે
સિદ્ધિઓરૂપ ચાર સ્ત્રિદ્વારા તું ચતુર્વિધપુરૂષાર્થને સિદ્ધ કરી અંતે
જન્મમરણના બંધનથી મુક્તથઈ આ ભવસેતુને તરી જઈશ
એ નિઃસંશય જાણજે હે વત્સ, માટે તું તારા સર્વ ધર્મકર્મની
સિદ્ધિઅર્થે તારે સ્વદેશજવાને હવે તૈયાર થા ? હું તને
ભવિષ્યમાં તારા ગૃહસ્થાશ્રમમાં તથા અન્યઆશ્રમોમાં પ્રસં
ગાવગાત મળીશ. માટે હવે તું તારે સ્વદેશ જઈ ગૃહી થઇ
સર્વ પ્રાપ્તકર્મોને કરી સુખી થા, એજ મારી તને અંતરની
આશીશ છે " આટલું કહી મુનીએ પ્રદ્યુમ્નને તેના પ્રયાણ સમયે
શ્રીફળ આપી અભયવરદાનનો માથે કર મુક્યો. એટલે પ્રદ્યુમ્ને
ગુરૂઆજ્ઞાનુસાર ગૃહી થવાઅર્થે પોતાના સ્વદેશાંતરફ
સપ્રેમ પ્રયાણ કરી વિદાયગીરી લીધી. મુનિ વત્સાનુગામી શિષ્ય
વર્ગસહિત મોડે સુધી તેને વળાવી પાછા આવી પોતાના કેન
બામાં પ્રવૃત થયા

અને જાણશે કે શુચિદેવે આ શંકરનો વેશ દ્રવ્ય ઉપાર્જીત કરવા અર્થે લીધો હતો તો રાજાને જાહેર કરશે અને તેથી રાજા શીક્ષા કરશે.” આવો વિચાર કરી શુચિદેવ તો પેલા દ્રવ્યનો મોટો ગાંઠડો બાંધી ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રી આગળ તે મુકી દીધો. સ્ત્રી તો અત્યંત ખુશી થઇ અને કહેવા લાગી કે ‘ હે સ્વામિન્ જુઓ તમે વેશ બરાબર ભજવ્યો તો આ અનર્ગળ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું અને આપણું દળદર ગયું માટે જે વેશ લેવો તે બરાબર ભજવવાથી કાંઇ પણ લાભ થાય. બીજે દીવસે સ્મશાનમાં કોઇએ શંકર ન દીઠા અને તેથી વાત ચાલી કે શંકરતો અલોપ થઇ ગયા. એમ કરતે કેટલાક દીવસ વિત્યા પછી રાજાને ખબર પડી કે આ શુચિદેવ આટલો બધો દરિદ્રિ હતો અને એકદમ એકાએક આટલો બધો ધનાઢ્ય શી રીતે થઇ ગયો માટે લાવ તેને તેનું કારણ પુછી જોઉં; રાજાએ શુચિદેવને બોલાવ્યો અને કારણ પુછયું. શુચિદેવ પવિત્ર અને સત્ય બોલવાના અભ્યાસ વાળો હતો જેથી રાજાની ક્ષમા માગી તેણે સર્વ હકીગત કહી. રાજા તેની ચાતુર્યતા અને લીધેલો વેશ બરાબર ભજવેલો જોઇ અતિ પ્રસન્ન થયો, અને તેથી તેને એક હજાર મોહોરોનો દરમાયો બાંધી આપી રાજ્ય પંડીતત રીકે તેને પોતાની પાસે રાખ્યો અને પરિણામે સુખી થયો.

મુનિ વર્ચસ્તમા કહે છે, “ હે પ્રહર્ષ માટે આદષ્ટાંતનું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે જે વેશ લેવો તે સંપુર્ણ રીતે ભજવવામા આવે તોજ તેમાથી પરિણામે શુભ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે.” આ સાંભળી પ્રહર્ષ અત્યંત પ્રસન્ન થઇ કહેવા લાગ્યો “ હે ભગવાન, આપની આજ્ઞા અનુસાર હું પણ આજથી સંસારીનો વેશ લઇશ અને તેને યથાર્થ રીતે ભજવીશ. પણ હે સદગુરો, આપે જે કહ્યું ‘કે મને યોગાનુયોગે છસ્રી પ્રાપ્ત થશે, તેમાંથી બે મરણ પામશે એને ચાર રહેશે અને તે છએ ષટસંપત્તિ રૂપ હોવાથી મને ષટસંપત્તિ તેઓ પ્રાપ્ત કરાવશે તે શું તેમને કૃપા કરીને સમજાવો ? ” વર્ચસ્તમા મુનિ બોલ્યા “ હે વત્સ, એ

મારા પ્રિય મુમુક્ષુ વાંચકવૃંદ, આ સ્પર્શકાન્તના ધર્મ નામના પ્રથમ ધ્વનિરૂપ પેહેલા ગ્રંથની અહીંથીજ પુર્ણાહુતિ થાય છે, માટે તેમાં ભુલચુક થએલી આપની દૃષ્ટિએ પડેતો, આ મારો પ્રથમ પ્રયાસ સમજી ક્ષમા આપશો. હવે પ્રહર્ષે સ્વદેશ જઇ કેવીરીતે સંસારમાં પ્રવેશ કર્યો, તથા તે છ સિદ્ધિરૂપ છએ સ્ત્રીઓ તેને અનાયાસે કેવીરીતે પ્રાપ્ત થઇ, તથા તેણે સંસારીની સ્થિતિમાં અનેક આંવીપડતાં સુખદુખને ભોગવી પોતાનો ધર્મ પાળી, પોતાનો પરમ જીવનનો હેતુ જે પોતાનો અર્થ, તેનેકેવી રીતે સિદ્ધ કર્યો, તે હકીગત હવે પછીના સ્પર્શકાન્તના અર્થ નામના દ્વિતિય ધ્વનિરૂપ બીજા ગ્રંથમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. ત્યાર બાદ કામ નામનો સ્પર્શકાન્તનો તૃતિય ધ્વનિરૂપ ત્રીજો ગ્રંથ, પ્રહર્ષના ત્યાગાશ્રમની તથા વાસનાત્યાગની હકીગત પ્રગટ કરી છેવટે મોક્ષ નામનો સ્પર્શકાન્તનો ચતુર્થ ધ્વનિરૂપ ચોથો ગ્રંથ, સદગુરૂકૃપાથી પ્રહર્ષેકેવી રીતે અને કેવા ઉપાયે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી તેં હકીગતને પ્રગટ કરશે; માટે આ પ્રથમ ગ્રંથની અત્રેજ સમાપ્તિ કરી, તમારી હવે પછી અંતરજીજ્ઞાસા જાગ્રત થએથી તે બીજો ગ્રંથ પ્રકટ કરવા આગળ ઉપર પ્રવૃતિ સેવીશ, માટે હમણાં આટલાથીજ સંતોષ પામી પ્રસન્ન થજો. શાંતિ શાંતિ શાંતિ.

(અપૂર્ણ)

મારા પ્રિય મુમુક્ષુ વાંચકવૃંદ, આ સ્પર્શકાન્તના ધર્મ નામના પ્રથમ ધ્વનિરૂપ પેહેલા ગ્રંથની અહીંથીજ પુર્ણાહુતિ થાય છે, માટે તેમાં ભુલચુક થએલી આપની દ્રષ્ટિએ પડેતો, આ મારો પ્રથમ પ્રયાસ સમજી ક્ષમા આપશો. હવે પ્રહર્ષ સ્વદેશ જઇ કેવીરીતે સંસારમાં પ્રવેશ કર્યો, તથા તે છ સિદ્ધિરૂપ છએ સ્રીઓ તેને અનાયાસે કેવીરીતે પ્રાપ્ત થઇ, તથા તેણે સંસારીની સ્થિતિમાં અનેક આવીપડતાં સુખદુખને ભોગવી પોતાનો ધર્મ પાળી, પોતાનો પરમ જીવનનો હેતુ જે પોતાનો અર્થ, તેનેકેવી રીને સિદ્ધ કર્યો, તે હકીગત હવે પછીના સ્પર્શકાન્તના અર્થ નામના દ્વિતિય ધ્વનિરૂપ બીજા ગ્રંથમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. ત્યાર બાદ કામ નામનો સ્પર્શકાન્તનો તૃતિય ધ્વનિરૂપ ત્રીજો ગ્રંથ, પ્રહર્ષના ત્યાગાશ્રમની તથા વાસનાત્યાગની હકીગત પ્રગટ કરી છેવટે મોક્ષ નામનો સ્પર્શકાન્તનો ચતુર્થ ધ્વનિરૂપ ચોથો ગ્રંથ, સદગુરૂકૃપાથી પ્રહર્ષ કેવી રીતે અને કેવા ઉપાયે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી તે હકીગતને પ્રગટ કરશે; માટે આ પ્રથમ ગ્રંથની અત્રેજ સમાપ્તિ કરી, તમારી હવે પછી અંતરજીજ્ઞાસા જાગ્રત થએથી તે બીજો ગ્રંથ પ્રકટ કરવા આગળ ઉપર પ્રવૃતિ સેવીશ, માટે હમણાં આટલાથીજ સંતોષ પામી પ્રસન્ન થજો. શાંતિ શાંતિ શાંતિ.

(આર્ય.)